

बोर सेवा मन्दिर
दिल्ली

क्रम संख्या

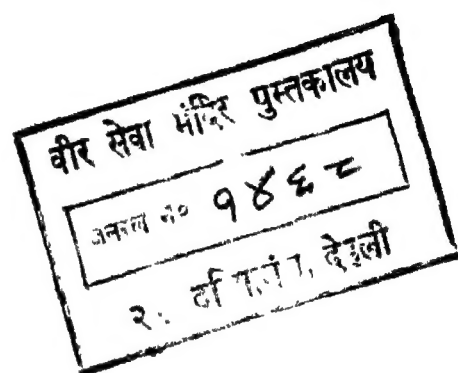
1468

कालि नं.

29.2.1972

व्यक्ति

GIR

Shree Forbes Gujarati Sabha Series No. 15

Historical Inscriptions of Gujarat

(From ancient times to the end of Vaghela dynasty)

PART 2

Edited by :

Acharya Girjashankar Vallabhaji B. A; M. R. A. 3.

Curator : Archaeological Section

Prince of Wales Museum, Bombay.

Published by

The Forbes Gujarati Sabha

No. 365 Girgaum Back Road, Bombay . 4

V. S. 1992]

Rs. 4-8-0

[A. D. 1935

Can be had at
Messrs N. M. Tripathi & Co.
Booksellers and Publishers
Princess Street, Bombay No. 2

1465

પ્રકાશક—રા. રા. અંબાલાલ યુલાખીરામ માની, બી. એ.
સહાયક મંત્રી : શ્રી હાર્વિસ યુજરાતી સભા-મુંબઈ
શ્રી હાર્વિસ યુજરાતી સમામંદિર, ૩૬૫ ગીરમામ, મુંબઈ નં ૪.

મુદ્રક—રા. રા. નટવરલાલ ધંધારામ દેશાઈ, બી. એ.
'યુજરાતી' પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ, એશીન્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

મળવાનું ઉકાણું—
મેસર્સ એન. એમ. ત્રિપાઠી
યુનિવર્સિટી એન્ડ પબ્લીશર્સ
મિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા-અનામલ ૧૫

ગુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો

પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પર્યંતના

ભાગ ૨ નો

સંગ્રહ કરનાર

આચાર્ય ગિરજશંકર વલ્લભભટ્ટ બી. એ; બેમ. આર. એ. એસ.

કલેક્ટર આર્કિઓલોજીકલ સેકશન, પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝિયમ, મુંબઈ.

પ્રકાશક :

શ્રી કાર્પસ ગુજરાતી સભા, મુંબઈ

નંબર ૩૬૫ ગિરગામ બેકરોડ, મુંબઈ નં ૪

વિ. સં. ૧૯૬૨]

કિંમત રૂ. ૪-૮-૦

[ઇ. સ. ૧૯૬૫

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા-મુંબઈ

શાળા-પાઠશાળાઓને ધનામ માટે તેમ પુસ્તકાલયોના

સંચાલ માટે અરધી કિંમતની ગ્રાહ્યવજી

સાહિત્યપ્રચારને ઉત્તેજનની યોજનાં

શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભાએ મુંબઈ ઇલાકાનાં, સરકારી, દેશી રાજ્યોનાં તેમ જ મ્યુનિ-સિપાલીટીઓ અને લેઝલ બોર્ડોનાં કેળવણી ખાતાંઓ અભ્યાસ તથા વાંચનપ્રસાર દ્વારા તથા વિદ્યાર્થીઓને અપાતાં ધનામો દ્વારા, તેમ જ તેમના હસ્તકની નિશાળોની તથા સાર્વજનિક લાઈ-બ્રેરીઓ અને પુસ્તકાલયોમાં ગુજરાતી સાહિત્યનો પ્રસાર બહોળા પ્રમાણમાં સહેલાઈથી ઓછા ખર્ચે થઈ શકે તે માટે પોતાની માલીકીનાં નીચે જણાવેલાં પહેલાં, દશ સુધીના આંકવાળાં પુસ્તકો (રાસમાળા ભાગ ૧-૨ સિવાય) અર્ધી કિંમતે ઉપલી સંસ્થાઓને વેચાતાં લઈ શક-વાની અનુકૂળતા કરી આપવાની યોજના કરી છે.

રાસમાળા ભાગ ૧-૨ (સચિત્ર) ઉપલી સંસ્થાઓને ૧૨૫ ટકા કમીશનથી વેચાતી મળશે.

આ યોજનાનો લાભ લેવા તે તે કેળવણી ખાતાં અને સંસ્થાઓ પ્રેરાય તે માટે પોતાની માલીકીનાં પુસ્તકોનો પરિચય તૈયાર કરી પ્રક્ટ કરેલો છે. જેને તે બેઇતો હશે તેને મંગાળ્યેથી મફત મોકલવામાં આવશે.

આ પુસ્તકો અરધી કિંમતે વેચાતાં લેવા ઇચ્છતી સંસ્થાએ નીચેના પત્રવ્યવહાર કરવો.

રા. રા. અંબાલાલ બુલાખીરામ ભાની, બી. એ.

સહાયક મંત્રી, શ્રી ફાર્બસ ગુજરાતી સભા.

૩૬૫ ગિરગામ, શ્રીફાર્બસ ગુજરાતી સભામંદિર

બે મીંગ્લ રોડની બાજુમાં કોંગ્રેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નં. ૪

પ્રસ્તાવના

—:~:—

“ શુજરાતના ઐતિહાસિક લેખો ” ભાગ બીજામાં શુજર વંશના લેખોથી શરૂ કરી ચૌહાણ વંશના અંત સુધીના લેખો ઢાખલ કરવામાં આવેલ છે. સમાનો વિચાર એ ભાગમાં બધા લેખોને સમાવેશ કરવાનો હતો પણ તેમ કરવાથી બીજા ભાગનું કદ બહુ વધી જશે એમ જણાયાથી બીજા ભાગ આંહીજ બંધ કરી વાંચેલા વંશના તેમજ પ્રકીર્ણ લેખો ત્રીજા ભાગમાં આપવાનો નિશ્ચય કરવો પડ્યો. ઉપરાંત સુસ્થિત કાળના લેખો પણ સંગ્રહીત કરવાની યોજના વિચારાય છે અને તે અમલમાં મુકવાની સગવડતા થશે તો આ લેખમાલા આગળ ચાલુ રહેશે.

બધા લેખોનો સંગ્રહ એકી વખતે તૈયાર કરી સોંપી દેવામાં આવેલ તેથી સંગ્રહ તેમ જ સંકલનાની પદ્ધતિ અગર નિયમો સંબંધી પ્રથમ વિભાગની પ્રસ્તાવનામાં નોંધ કરી છે, તેથી વિશેષ કાંઈ કહેવાનું રહેતું નથી.

પહેલા ભાગ માટે અભિપ્રાયો તેમ જ અવલોકનો જુદાં જુદાં છાપાં તેમ જ માસિકોમાં છપાયાં છે. તેમાં ઉત્તેજક તેમજ સ્તુત્યાર્થક ઉદ્દેશો તેમ જ સુધારા વધારા અને ઉણપો સંબંધી સહુદય અને રચનાત્મક સૂચનાઓ કરવામાં આવેલ છે. તેવી સૂચનાઓમાંથી બની શકે તેવી અને તેટલી અહુણ કરવી અને ન બની શકે તેવી સૂચના માટે કાંઈક ખુલાસો કરવો આવશ્યક ગણાય.

આ કાર્ય કાંઈપણ ઉત્સાહ કે રસવિના સાવ યંત્રવત્ થયેલું છે એવો અસંતોષ બહુર થયેલ છે. નવલકથામાં આગળ પાછળનો અંબંધ જાળવવા માટે તેમ જ તેને રસિક બનાવવાના હેતુથી જે કલ્પનાના ઘોડા દોડાવવામાં આવે છે, તેવી ઘટના આવા સંગ્રહાત્મક ગ્રંથમાં થઈ શકે નહીં. જુદાં જુદાં સ્થળે અને જુદા જુદા પ્રસંગે લખાયેલા અગર ક્રાંતિચેલા લેખોમાં રસપ્રવાહ ચાલુ રહે તેવો ઉત્તરોત્તર સંબંધ શી રીતે સંભવે ? તેવા લેખોને કાળક્રમ અનુસાર ગોઠવીને જ સંતોષ માનવો રહ્યો. આવી ઐતિહાસિક સામગ્રી ઉપરથી જે ઇતિહાસ લખવામાં આવે તે રસિક બનાવી શકાય પણ આવા સંગ્રહ તો તેમાં રસ લઈ શકે તેવી કોટિએ નહીં પહોંચેલી વ્યક્તિઓને શુધ્ધ જ રહેવાના.

૨૧. બાઈ રણજીતરામે આ કાર્ય આરંભેલું ત્યારે એમની મુરતિ હતી તે પાર નથી પડી એમ પણ ફરીયાદ રજુ થઈ છે અને સ્વ. બાઈ રણજીતરામે કરેલું કામ કેટલું હતું અને સંપાદકે કરેલું નવું કેટલું છે તે જાણવાની જાણાસા બતાવવામાં આવેલ છે. આ બન્ને બાબતો માટે ગ્રંથ જ્ઞાની પ્રસ્તાવનાના પહેલા ત્રણ પારીઆદમાં બધા ખુલાસા મળી શકે તેમ છે તેથી આંહી ફરી તે વિષય ચર્ચવાની જરૂર જોતો નથી. વિશેષ બારીક સરખામણી માટે બન્ને સંગ્રહો સમાના પુસ્તકાલયમાં મિલનુદે તે જોવાની ભળામણ કરી શકાય.

આ ગ્રંથના સંબંધમાં એક સર્વસામાન્ય અભિલાષા દર્શાવવામાં આવી છે કે લેખના સંગ્રહ માટેનું ક્ષેત્ર વધુ વિશાળ થવું જોઈએ, એટલે કે કુમારપાલ અને સિદ્ધરાજ જેવા રાજાઓ જેની

ગુજરાત બહાર માળવા મેવાડ ઉપર આણુ ફરતી તેવાઓએ પોતે કે તેના સામેતોએ ત્યાં લખા-
વેલા લેખો પણ આમાં સંગ્રહિત થવા બેઠાં. તેમજ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો અને કનોજના પ્રતિહારીની
અમુક વખત ગુજરાત ઉપર સત્તા હતી તેઓના લેખોનો અને ગુજરાત બહારના પણ પ્રસંગોપાત
ગુજરાતને લગતા લેખોનો પણ આમાં સમાવેશ કરવો બેઠાં. આ સંબંધમાં મારે જણાવવું બેઠું
એ કે કુમારપાળ અને સિદ્ધરાજ વિજયેના ગુજરાત બહારના ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી લાગ્યા-
તેવા લેખોનો પ્રથમથી જ આ બીજા ગ્રંથમાં સમાવેશ કરવામાં આવેલ છે. તેમ જ દક્ષિણના રાષ્ટ્રકૂટો
એ ગુજરાતમાં આપેલાં દાનસંબંધી લેખો તેમ જ ગુજરાત શાળાના રાષ્ટ્રકૂટોના બધા લેખો આમાં
સંગ્રહિત કરેલાં છે. ગુજરાત બહારના પણ ગુજરાતના ઇતિહાસને ઉપયોગી થાય તેવા લેખોનું
પત્રક તૈયાર કરી ત્રીજા ગ્રંથની અંતમાં છાપવાનો પણ સભાએ હમણું કરાવ્યું છે.

વલ્લભીનાં બધાં તામ્રપત્રો ન છાપવાની ભળામણ મારે મેં મારો અભિપ્રાય ગ્રંથ ૧ લાની
પ્રસ્તાવનાના પારીચ્છેદ પાંચમામાં રજૂ કરેલ છે તેથી વિશેષ કહેવાનું રહેતું નથી. આમાં બધા
લેખો આખા છાપવાથી અગવડતા થવાને બદલે સગવડતા વધે છે તેથી આમ અચાવ કરવાની પણ
જરૂરીયાત લાગતી નથી.

૫. મહામહોપાધ્યાય પં. ગૌરીશંકર ઓઝા, શાસ્ત્રી દુર્ગાશંકરજી તેમ જ પ્રોફેસર એમ. એસ.
કોમીસેરીએટ ઇત્યાદિ શુભેચ્છકોએ ગ્રંથ ૧ લા મારે જે સંતોષ પ્રદર્શિત કરતા અભિપ્રાયો મોકલ્યા
છે તે ટાંકવામાં આડમ્બર તથા આત્મ સ્તુતિનો આભાસ આવે તેથી આંહી રજૂ કરેલ નથી. પ્રો.
કોમીસેરીએટે તે આની અંગ્રેજી આવૃત્તિ થાય તો છુટ છે, એમ પણ ઇચ્છા પ્રદર્શિત કરી છે. તે
બધાઓનો આભાર માનવાની આ તક લઉં છઉં.

આ. ગિ. વ.

સંગ્રહીત લેખોની અનુક્રમણિકા.

ગુર્જર વંશી

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૦૮	દદ ૧ લાનું સંખેડામાંથી મળેલું પત્ર જે બીજું	ચે. સં. ૩૪૬ ઇ. સ. ૫૯૫-૯૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૯	—	૩
૧૦૯	દદ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૦ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧	—	૪
૧૧૦	દદ ૨ જાનાં કાવીનાં તામ્રપત્રો.	ચે. સં. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૮	—	૧૩
૧૧૧	સંખેડામાંથી મળેલું રણચક્રનું પત્ર જે બીજું	ચે. સં. ૩૯૧ વૈ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૨૦	—	૧૮
૧૧૨ } ૧૧૩ }	દદ ૨ જે અથવા પ્રશાન્ત- રાગનાં બે દાનપત્રો સંખેડામાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૩૯૨ વૈ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૫ પા. ૬૭	—	૨૦
૧૧૪	દદ ૨ જાના ઉમેડાનાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શક સં ૪૦૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૭ પા. ૬૧	—	૨૪
૧૧૫	દદ ૨ જાનાં યશુચરામાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૫ જ્યે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૮૩	—	૩૦
૧૧૬	દદ ૨ જાનાં ઇલાવમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો(અનાવટી)	શ. સં. ૪૧૭ જ્યે. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૯૫-૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫	પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. યો.	૨૪
૧૧૭	જ્યલટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો નવસારીમાંથી મળેલાં	ચે. સં. ૪૫૬ માધ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૭૦	—	૪૦
૧૧૮	જ્યલટ ૩ જાનાં કાવીમાંથી મળેલાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આષા. સુ. ૧૦ ઇ. સ. ૭૩૬	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૯	—	૪૭
૧૧૯	જ્યલટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો	ચે. સં. ૪૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૭૩૬	અપ્રસિદ્ધ પ્રિ. ઓ. વે. મ્યુ. સું.	—	૫૩

૨૧૫૨૬ વંશી

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	ક્યાં ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૨૦	કક ર જાનાં આત્રેલી હારેલી તાં તામ્રપત્રો.	શ. સં. ૬૭૯ આશિ. સુ. ૭	જ. ભો. બે. રો. એ. સો. વો. ૧૬ પા. ૧૦૫		૩
૧૨૧	ગોવિંદ ૩ જાનાં વણીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૦ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૬	મિ. આ. વે. મ્યુ. ભો.	૯
૧૨૨	ગોવિંદ ૩ જાનાં રાધ- નપુરનાં પતરાં	શ. સં. ૭૩૦ આ. વ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૩૯		૧૮
૧૨૩	કક ર જાનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૩૪ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૪૧૨-૧૩	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬	મિ. મ્યુ.	૨૭
૧૨૪	ગોવિંદનાં તોરખેરનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૫ પૌ. સુ. ૭ ઇ. સ. ૮૧૨	એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩		૩૭
૧૨૫	કક ર જાનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૩૮ આ. વ. સુ. ૧૫	જ. ભો. બે. રો. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧	મિ. આ. વે. મ્યુ. ભો.	૪૧
૧૨૬	ગોવિંદ રાજનું કાવીનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૪૬ વૈ. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪		૫૩
૧૨૭	શ્રુવ ર જાનાં વડોદરાનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૫૭ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૬		૬૫
૧૨૮	દક્ષિણવર્માનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૮૯ પૌ. વ. ૬	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૮૫		૭૩
૧૨૯	શ્રુવ ૩ જાનું અરચનું દાનપત્ર	શ. સં. ૭૮૯ જયે. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૪		૮૧
૧૩૦	અમોઘવર્ષ ૧ જાનાં સંજનનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૭૯૩ પૌ.	એ. ઇ. વો. ૧૮ પા. ૨૩૫		૯૪
૧૩૧	કૃષ્ણ ર જાનું અંકુલેશ્વરનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૧૦ વૈ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૮૮૮	ઇ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫	વિ. આ. મ્યુ.	૧૦૫
૧૩૨	કૃષ્ણ ર જાનું કંપડ- વંજનું દાનપત્ર	શ. સં. ૮૩૨ વૈ. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૯૧૦-૧૧	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૫૨	મિ. આ. વ. ૧૧૪ મ્યુ. ભો.	
૧૩૩ } ૧૩૪ }	ધન્વરાજ ૩ જાનાં બે દાનપત્રો	શ. સં. ૮૩૬ કા. સુ. ૭	એ. ઇ. વો. ૬ પા. ૨૪		૧૨૨
૧૩૫	ગોવિંદ ૪ જાનાં અમાતનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૨ જયે. સુ. ૧૦	એ. ઇ. વો. ૭ પા. ૨૬		૧૩૭

સંગ્રહીત લેક્ષોની અનુક્રમણિકા.

૫

અ. નં.	લેખની વિગત	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	કાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૩૬	ગ્રાવિહ પ માનાં સંગ્રહીનાં તામ્રપત્રો	શ. સં. ૮૫૫ શ્રા. સુ. ૧૫ ઈ. સ. ૬૩૩-૩૪	ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૪૭		૧૪૬

ચોટુકથ વંશી

૧૩૭	મૂલરાજનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૦૪૩ માધ. વ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦	કડી (વડોદરા સ્ટેટ)ની કચેરી ?	૭
૧૩૮	મૂલરાજનાં બાલેરાનાં પત્રો	વિ. સં. ૧૦૫૧ માધ. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧૦ પા. ૭૬	બાલેરાના બાલેશ્વર દેવરામ પાસે.	૧૨
૧૩૯	બીમદેવનું દાનપત્ર રાધનપુરમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૦૮૬ કા. સુ. ૧૫	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૩	—	૧૫
૧૪૦	બીમદેવનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૦૮૬ વે. સુ. ૧૫	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વધારાનો અંક “ ચુંમણી ઉત્પત્તિ ” વો. ૨૦ પા. ૪૯	પ્રિ. એ. વે. મુ. મુ.	૧૭
૧૪૧ } ૧૪૨ }	કર્ણદેવના સમયનાં નવસારી માંથી મળેલાં બે દાનપત્રો	શ. સં. ૬૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧	જ. બો. એ. રો.— એ. સો. વો. ૨૬ પા. ૨૫૦		૧૮
૧૪૩	કર્ણ ૧ લાનું સ્તનકનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૧૪૮ વે. સુ. ૧૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૩૧૬	સિંધપુરપાટણના રહીશ મી. નારાયણ ભારતી પાસે.	૨૫
૧૪૪	સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૧૬૩ વે. વ. ૧૪	જ. બો. એ. રો. એ. સો. વો. ૨૫ પા. ૩૨૪	મંદિરમાંજ	૨૮
૧૪૫	મંગેરાળમાંની સોઠડી વાવ- માંની શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિ. વ. ૧૩	ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૫૮	તેજ વાવની દિવાલમાં	૩૦
૧૪૬	કુમારપાળનો ચિત્રોડગઢનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૭	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૨૧	મંદિરમાં	૩૪
૧૪૭	કુમારપાળના રાજ્યની વડનગર પ્રજાસ્થિત	વિ. સં. ૧૨૦૮ આશ્વિ. સુ. ૫	એ. ઇ. વો. ૧ પા. ૨૬૩	અર્જુન બારીના પથ્થરમાં	૩૮
૧૪૮	કુમારપાળના સમયનો મારવાડમાં કેરાડું ગામનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૦૯ માધ. વ. ૧૪	ભા. પ્રા. સં. ઈ. પા. ૧૭૨	આમ પાસેના એક ખંડેરમાં	૪૮

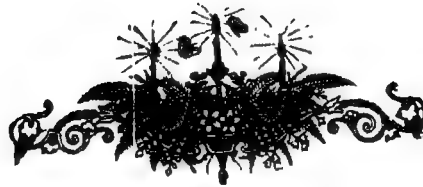
અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	કાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૪૬	ગિરનારના લેખો નં. ૧૬	વિ. સં. ૧૨૧૫ ક્રિ. સુ. ૮	રી. લી. એ. રી. બી. પ્રો. પા. ૩૫૬	નેમિનાથ અને ધર્મિકુકાના મંદિર વચ્ચેના દરવાજાની ભીંત ઉપર.	૫૧
૧૫૦	ગ્વાલીયરના ઉદ્દેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો એ.	વિ. સં. ૧૨૨૦	ઇ. એ. લે. ૧૮ પા. ૩૪૧	મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વાર અંદર	૫૨
૧૫૧	„ બી.	વિ. સં. ૧૨૨૨	ઇ. એ. લે. ૧૮ પા. ૩૪૩	„ દક્ષિણબાજુએ	૫૫
૧૫૨	ગિરનારના લેખો નં. ૨૭	વિ. સં. ૧૨૨૨	રી. લી. એ. રી. બી. પ્રો. પા. ૩૫૬	રસ્તાની ઉત્તર બાજુની દિવાલ ઉપર	૫૬
૧૫૩	„ „ નં. ૩૦	વિ. સં. ૧૨૨૩	„	બાજુનોબાજુમાં	„
૧૫૪	જુનાગઢના જૂતનાથના મંદિરમાંનો કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલબી. સં. ૮૫૦ વિ. સં. ૧૨૨૫ ઇ. સ. ૧૧૬૬	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૪	ગામમાં જૂતનાથનું મંદિર છે તેમાં	૫૭
૧૫૫	પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ	વલબી સં. ૮૫૦ વિ. સં. ૧૨૨૫	ભા. પ્રા. સં. ઇ. પા. ૧૮૬	મંદિરના પ્રવેશ દ્વારની જમણી બાજુએ.	૬૦
૧૫૬	ગ્વાલીયરના ઉદ્દેપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો— ‘સી’ અજ્ઞપાલદેવનો	વિ. સં. ૧૨૨૬	ઇ. એ. લે. ૧૮ પા. ૩૪૪	મંદિરમાં જ	૬૬
૧૫૭	અજ્ઞપાલનાં તામ્રપત્રો	વિ. સં. ૧૨૩૧ કા. સુ. ૧૧	ઈ. એ. લે. ૧૮ પા. ૮૦		૭૩
૧૫૮	ભીમદેવ ૨ નાનું દાનપત્ર પાટણમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૫૬ ભા. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૧૬૮	ઇ. એ. લે. ૧૧ પા. ૭૧		૭૮
૧૫૯	ભીમદેવ ૨ નાનું દાનપત્ર	સિદ્ધ સં. ૬૩	ઇ. એ. લે. ૧૮ પા. ૧૦૮	પ્રિ. એ. લે. ચુ. સું.	૮૧
૧૬૦	ભીમદેવનું દાનપત્ર ઝોલુઓનાં અગ્રીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩ કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૬૩ આ. સુ. ૨ ઇ. સં. ૧૨૦૬	ઇ. એ. લે. ૬ પા. ૧૬૪	—	૮૫
૧૬૧	ભીમદેવ ૨ નાના સમયનો બાણનો લેખ	વિ. સં. ૧૨૬૫ લે. સુ. ૧૫ ઇ. સં. ૧૨૦૯	ઇ. એ. લે. ૧૧ પા. ૨૨૦	તેજ સ્થળે	૮૯

સંગ્રહિત લેખોની અનુક્રમણિકા

૭

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	હાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૬૨	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર	વિ. સં. ૧૨૬૬ સિદ્ધ. સં. ૬૬ ઇ. સ. ૧૨૦૬	ઇ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૧૦	રા. એ. સો.	૬૪
૧૬૩	શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ	વિ. સં. ૧૨૭૩ વૈ. સુ. ૪ ઇ. સ. ૧૨૧૬	એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૪૩૭	મોટા દરવાજાની જમણી ઘરે કિસ્તાની દિવાલમાં	૧૦૧
૧૬૪	ભીમદેવ ૨ બનો ભરાણનો શિલાલેખ	વિ. સં. ૧૨૭૫ ભા. સુ. ઇ. સ. ૧૨૧૮	ભા. પ્રા. સં. ૪ પા. ૨૦૪	તેજ સ્થળે	૧૧૦
૧૬૫	શ્રીમદ્દેવસિંહજી દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૦ પી. સુ. ૩ ઇ. સં. ૧૨૨૩	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૬	—	૧૧૨
૧૬૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૩ કા. સુ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૨૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૬	—	૧૧૭
૧૬૭	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૦	—	૧૨૦
૧૬૮	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. વ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૦૪	—	૧૩૪
૧૬૯	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩	વિ. સં. ૧૨૮૭ કા. સુ. ૩ ઇ. સ. ૧૨૩૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૩૩	—	૧૪૧
૧૭૦	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૭ આપા. સુ. ૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૧	—	૧૪૨
૧૭૧ અ ૧૮૫	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૪ થી ૧૮	વિ. સં. ૧૨૮૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૩	તેજ સ્થળે	૧૪૭
૧૮૬	ભીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૮૮ ભા. સુ. ૧	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૩	—	૧૫૧
૧૮૭	ગિરનારના લેખો નં. ૩૪	વિ. સં. ૧૨૮૯ આશ્વિ. વ. ૧૫ ઇ. સ. ૧૨૩૩	રી. ડી. એ. રી. મો. પ્રે. પા. ૩૬૧	—	૧૫૪

અ. નં.	લેખની વિષય	સાલ	ક્યાં પ્રસિદ્ધ	કાલ ક્યાં છે	પૃષ્ઠ
૧૮૮	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૧૬ થી ૨૩	વિ. સં. ૧૨૬૦	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૬	તેજ સ્થળે	૧૫૫
૧૮૨	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૨૪ થી ૩૧	વિ. સં. ૧૨૬૩ ચૈ. વ. ૭ તથા ૮	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૭	તેજ સ્થળે	૧૫૬
૨૦૦	ભીમદેવ ૨ જનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૬૫ માર્ગ. સુ. ૧૪	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૫	—	૧૫૬
૨૦૨	ભીમદેવ ૨ જનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું	વિ. સં. ૧૨૬૬ માર્ગ. વ. ૧૪ ઇ. સ. ૧૨૩૮	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૬	—	૧૬૨
૨૦૩	આશુગિરિના જૈન લેખો લેખ નં. ૩૨	વિ. સં. ૧૨૬૭ ચૈ. વ. ૧૪	એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૮	તેજ સ્થળે	૧૬૫
૨૦૪	વેરાવળમાં ભીમદેવ ૨ જનો શિલાલેખ		ભા. પ્રા. સં. ઇ. પ. ૨૦૮	ફોજદારના મકાનમાં	૧૬૬
૨૦૬	ત્રિલુવનપાલનું દાનપત્ર કડીમાંથી મળેલું.	વિ. સં. ૧૨૬૯ ચૈ. સુ. ૬	ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૨૦૮	—	૧૭૧

શ્રી:
ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

ગુર્જર વંશના લેખો

ગુર્જર વંશના લેખો

નં. ૧૦૮

૬૬ ૧ લાતું સંખેડામાંથી મળેલું પતરું બીજું*

ચે. સં. ૪૪૬ (ઈ. સ. ૫૬૫-૬૬)

આ લેખનું બીજું જ પતરું મળ્યું છે. તેનું માપ ૮" x ૩ ૩/૪" છે અને તે સુરક્ષિત છે. આમાંની ૬૪ લીટીમાં રાજનું કે હાવાનું કે દેવ પદાર્થનું વર્ણનાદિ નથી, પણ માત્ર દાનશાસન અવિશિષ્ટ કાયમ રાખવા માટેના રચિતશ્લોકોમાંના સાધારણ રીતે આપવામાં આવતા આદેશો આપેલ છે. પરંતુ હાવાને ઓળખવા માટે પૂરતા સાધનો આપણી પાસે છે. લેખક તરીકે સાન્ધિવિશ્વદિત્ આદિત્યલોગિકનું નામ આપેલ છે. ડા. ગુલર જણાવે છે કે લોગિક એક નાનો માણસ અગર એક અગર થોડાં ગામડાંનો ઠાકોર હોવો જોઈએ. કારણ વખતો વખત હુકમ કરવામાં આવે છે એવાં માણસોની સાથે તે શબ્દ લગાડેલો જવામાં આવે છે. જેમ કે જય-ભટ્ટનું કાવિમાંથી મળેલું તામ્રપત્ર (ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૧૦) દેશી કાવમાં તે શબ્દના પ્રાકૃત રૂપ લોહિએનો અર્થ આમપ્રધાન એવો ક્યો છે અને તેવો માણસ મોટોટો રાજ હોઈ શકે નહીં. આ પતરાનો ગુર્જર વંશ સાથેના સંબંધ પૂરવાર કરવા માટે બીજું કંઈ ન હોય તો પણ એક લોગિક શબ્દ કે જે સાન્ધિવિશ્વદિત્ આદિત્યને લગાડવામાં આવ્યો છે તે બસ છે. કારણ કે બીજા કંઈ પણ વંશનાં દાનશાસનોમાં તે શબ્દ વપરાયો જવામાં આવતો નથી. વળી આ લેખની લિપિ પણ રણથંભના સંવત્ ૩૯૧ ના તામ્રપત્ર તેમ જ તે જ વંશનાં પ્રસિદ્ધ શ્લોકો બીજાં તામ્રપત્રોની લિપિ સાથે એટલી બધી મળતી આવે છે કે તેમાં શંકાને ક્ષેત્ર પણ અવકાશ નથી.

દાનની સાલ શબ્દમાં તેમ જ આંકડામાં આપવામાં આવી છે અને તે ૩૪૬ ની છે. સાધારણ રિવાજ મુજબ આંકડામાં ૩૦૦, ૪૦ અને ૬ નાં ચિહ્નો નથી, પણ અબોલીન હમ પ્રમાણે ૩, ૪ અને ૬ એમ આંકડા લખેલા છે. છેવટના ગુર્જર રાજાઓ ચેદી સંવત્નો ઉપયોગ કરતા, તેથી ૩૪૬ તે ઈ. સ. ૫૬૫-૬૬ લગભગ આવે છે. આ સાલ ૬૬ ત્રીજાની ડા. ગુલરે આપેલી* સાલની સાથે બરાબર બંધબેસતી આવે છે. આ રાજાનો બીજો લેખ અગર તામ્ર-પત્ર હજુ સુધી પ્રાપ્ત નથી, તેથી આ તામ્રપત્ર ઉપયોગી ગણી શકાય.

અક્ષરાન્તર

- ૧ આચન્દ્રાકાર્ણવકિતિસ્થિતિસમકાલીનં પુત્રપૌત્રાન્વયમોજ્યમુદકાતિસ્મોજ
- ૨ પ્રતિપાદિતં માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયજ્ઞોમિવૃદ્ધયે અતોત્સ વ્રહ્મદેયસ્થિત્યા ક્રિષત્×કરિ
- ૩ શાપર્યતો વાન કૈશ્વિવ્રજાષેષે ચર્ષિતવ્યમાગામિરાજમિરસ્મદ્વૃક્ષૈર્ભાં સામાન્યં મૂમિ-
- ૪ દાનફલમવેત્યાયમસ્મદાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યએત્યુક્તં ચ મગવતા વ્યા-
- ૫ સેન ॥ બહુમિર્વસુધા મુક્તા રાજમિઃ સાગરાદિમિઃ યસ્ય યસ્ય યદા મૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
- ૬ તદા ફલં ॥ વૃદ્ધિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે મોદતિ મૂમિઃ આચ્છેષ્ટા ચાનુમન્તા ચ તાન્યે-
- ૭ ચ નરકે વેસે ॥ વિન્ધ્યાહરીષ્વતોયાસુ ગુળ્ફકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પામિજાચન્તે
- ૮ વ્રહ્મદેવાપહારકાઃ] યાનીહ વૃત્તાનિ પુરા નેરન્દ્રૈર્દાનાનિ ચર્મ્માર્ત્થયશસ્કરાણિ-
- ૯ નિર્મ્માર્થ્યવાન્પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુ×પુનરાવદીતાંલિખિતં ચાત્ર સાન્ધિવિશ્વદિકેના
- ૧૦ વિશ્વમોગિકેન સંવત્સરશતત્રયં ચત્ત્વારિશ્વચરકે ॥ ૩૪૬

× એ. ઇ. વો. ૨ પા. ૧૫ એચ. એચ. ધ્રુવ બી. એ. એલએલ બી. * ઇ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૬૧

૧ વાંચો છત્તઃ ૨ વાંચો કર્ણયતો ૩ વાંચો રૈયરૈર્નૈર્ ૪ વાંચો સગરાદિમિઃ ૫ વાંચો ચસેત ૬ વાંચો દિ જા-
ચન્તે ૭ વાંચો ત્રયે ૮ વાંચો રિશ્વત્તરકે

૬૬ ૨ જાનાં કાપીનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સ. ૩૮૦ કાર્તિક સુ. ૧૫

ગુર્જર વંશના ત્રણ લેખો આ માસિકમાં પ્રકાશિત થયા છે :— ડોક્ટર યુલર દ્વારા (૧) શકે ૪૦૦ ના વૈશાખ^૧ સુદ ૧૫ નું ૬૬ બીજાનું ઉમેટાનું દાનપત્ર, (૨) અવ્યક્ત સંવત ૪૮૬ ના આષાઢ^૨ સુદ ૧૦ રવિવારનું જયભટ ત્રીજાનું કાપીનું દાનપત્ર, અને (૩) પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી દ્વારા અવ્યક્ત સંવત ૪૫૬ ના માઘ માસની પૂર્ણિમા મંગળવારે^૩ ચન્દ્રબહુલસમયે અપાએલું જયભટ ૩ જાનું નવસારીનું દાનપત્ર.

અને તે જ વંશના બીજા ત્રણ લેખ અન્યત્ર પ્રસિદ્ધ થયા છે. તે પૈકી ૬૬ બીજાનાં બે દાનપત્ર બે અનુક્રમે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૦ ના કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમા અને તેવા જ સંવત ૩૮૫ ની કાર્તિક શુકલ પૂર્ણિમાનાં^૪ છે. તે પ્રોફેસર જે. ડૉસને પ્રકાશિત કર્યાં. ત્રીજા લેખ પ્રોફેસર આર. જી. બંડારકરે પ્રકાશિત કર્યો. તે શકે ૪૧૭ ના વૈશાખની^૫ અમાવાસ્યા સહ પ્રતિપદાના સૂર્યબહુલસમયનાં તે જ વ્યક્તિનાં આપેલાં ઇલાઓનાં દાનપત્ર વિશે છે.

ચાલુક્યવંશના^૬ વિજયરાજ અથવા વિજયવર્માના દાનપત્ર તથા એક બીજા દાનપત્ર સાથે (જેની વિગત આપી નથી) ૬૬ બીજાનાં ખેડાનાં બે દાનપત્રો લગભગ ઈ. સ. ૧૮૨૭ માં મળી આવ્યાં હતાં. ખેડાના કોટની વાયવ્ય ખાલુમાં નજીક જ વસુઆ નદી વહે છે. ત્યાંની ભીંત તથા જમીન ધોવાઈ જવાથી આ શોધ થઈ શકી હતી. અસલ પતરાં બધાં ડૉ. એ. ખર્ન્સે રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીને ભેટ તરીકે આપ્યાં હોય એમ જણાય છે. પરંતુ તે પૈકી કેવળ વિજયરાજનું દાનપત્ર ફાલ ઉપલબ્ધ છે. તેથી ગુર્જરનાં આ બે દાનપત્રો પ્રોફેસર ડૉસનના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થયેલી પ્રતિકૃતિઓ ઉપરથી ફરીથી હું પ્રકાશિત કરું છું.

આ પ્રતિકૃતિઓમાંની પહેલીમાં બે પતરાં બતાવ્યાં છે. તે હરેક ૧૧^૩ લાંબું અને ૬^૩ પહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે આ પતરાંના કાંઠા બાંધા અથવા વાળેલા હતા કે નહીં તે જાણી શકાતું નથી. પહેલા પતરાની નીચેની જમણી ખાલુના ખૂણાનો મોટો ભાગ ભાગી ગયો છે અને બીજા પતરાનો ઉપરનો ઢાળી ખાલુના ખૂણાનો એક ન્હાનો કપકો ભાગી ગયો છે; તે સિવાય પતરાં સુરક્ષિત છે અને લેખ બહુ સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવા છે. પ્રતિકૃતિ સારી છે, પણ તેમાં થયેલા લોપો અને પુષ્કળ ભૂલો છે. આ ભૂલો અસલની કે લીથોગ્રાફની અપૂર્ણતાની પણ હોઈ શકે, પણ તેનાં કારણો વિશે શંકા હોવાથી તે અસલની જ ભૂલો એ માની છે. સાધારણ રીતે,

* ઈ. એ. વે. ૧૩ પા. ૮૧-૮૭ જે. એફ ફેલીક.

૧ જ. કર્નીગદામની ગણત્રી પ્રમાણે આ તારીખ ૩ જી એપ્રિલ ઈ. સ. ૪૭૮ ને સોમવારને મળતી આવે છે. (ઈ. એ. વે. ૭ પા. ૧૧) ૨ (ઈ. એ. વે. ૫ પા. ૧૦૬)—ઈ. એ. વે. ૧૨, પા. ૨૬૨-૬૩ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા મારા 'રિમાર્કો' સંબંધી, પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજીએ પોતાની ભત્રીજી પતરાની પરીક્ષા ઉપરથી અને ખાત્રી આપી છે કે બીજા સંખ્યાવાચક ચિહ્ન ચોક્કસપણે ૮૦ છે અને ૬૦ નથી. ૩ જીએ. ઈ. એ. વે. ૧૩ પા. ૭૦—૪ જ. રા. એ. સો. ન્યુ. સી. વે. ૧ પા. ૨૪૭—આ બંને દાનપત્રનું ભેગસેળ અક્ષરાન્તર આ પહેલાં, જ. એ. એસ. સો. વે. ૭ પા. ૬૦૮ માં મી. જેમ્સ પ્રિન્સપે પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પંક્તિ ૨૪ સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૦ ના દાનપત્રમાંથી તેણે લીધું તે અને પંક્તિ ૨૫ થી અંત સુધીનું અક્ષરાન્તર ૩૮૫ ના દાનપત્રમાંનું છે, સિવાય કે તારીખ ૩૮૫ ને બદલે ૩૮૦ આપેલી છે. ૫ જ. એ. આ. રા. એ. સો. વે. ૧૦ પા. ૧૬ ૬ ઈ. એ. વે. ૭ પા. ૨૪૧

પતરાંઓમાં કડી માટે યે કાણું હોય છે, પણ પ્રવિકૃતિમાં એક જ કડી બતાવી છે. તે આશરે ૩૦ જાડી અને વલ્લભીવંશના દાનપત્રોની કડી જેવી બેઠાળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા ગોળ છે. તેનેા વ્યાસ લગભગ ૧૩” છે. તેની બિંબાકાર સપાટી પર ઉપસેલું એક સંક્રિતિક ચિત્ર પણ છે, જેનેા અર્થ બાણી શકાતો નથી, પણ તે કદાચ સૂર્યપૂજનું કંઈક ચિહ્ન હશે. તેની નીચે સામન્ત દદ એ પ્રમાણેના લેખ દાનપત્રની લિપિમાં જ છે. આલોપાન્ત બાપા સંસ્કૃત છે.

લેખ દદ બીજો જેને પ્રશાન્તરાગ પણ કહ્યો છે તેના સમયનો છે. તેની ઉપર તારીખ શબ્દ અને અંક બન્નેમાં લખી છે. તે અવ્યક્ત સંવત્ ૩૮૦ ની પૂર્ણિમા છે. આ દાનપત્ર નાંદિપુરી-માંથી અપાયું છે. તે સ્થળને ડૉ. ખુલ્લર બરૂચની પૂર્વે જડેશ્વરના હરવાબની બહાર આવેલા તે જ નામના એક જૂના કિલ્લા તરીકે ઓળખાવે છે. પરંતુ પંડિત ભગવાનલાલ ઇન્દ્રજી તેને રાજ-પીપળા સ્ટેટના હાલના નાંદોદ તરીકે ગણવાનું વધારે ઉચિત ધારે છે. તેમાં અકુલેશ્વરના પ્રાન્ત કે વિષયમાં શિરીષ પદ્મક ગામનું દાન અપાયાનું લખાણ છે. ડૉ. ખુલ્લર અકુલેશ્વરને બરૂચ જીલ્લાના હક્ષિણ ભાગમાં આવેલા અંકલેશ્વર તાલુકાનું મુખ્ય શહેર અંકલેશ્વર અથવા અંકુલેશ્વર ગણે છે. અને શિરીષપદ્મક અંકુલેશ્વર તાલુકાનું હાલનું સીસોદ્રા હશે, એમ લાગે છે.

૧ ઈલાવ દાનપત્રના પોતાના લેખમાં પ્રો. ભાંડારકર બે એકા દાનપત્રની મુદ્રાઓની પ્રતિકૃતિઓ વિષે લખે છે. કારણ કે તેમાં ‘મી’ ના માનવંતા ઉપસર્જ વિના ‘સામન્ત દદ’ લેખ છે. પરંતુ આ પ્રમાણે લખે ઉકાવવાનું કંઈ પણ કારણ નથી, કારણ કે તેનું જ વાંચન દદ ૧ લાને વિષે એ બે દાનપત્રોનાં અક્ષરાન્તરની ચોથી પંક્તિમાં આવે છે. ૨ ઈ. એ. વા. ૭ પા. ૬૨ ૩ પા. ૭૩ જુઓ ઈ. એ. વા. ૧૩. ૪ ઈ. એ. વા. ૫ પા. ૧૧૩—ઈલાવ દાનપત્રની પં. ૧૪ માં અંકુલેશ્વર નામ આ જ જગ્યા બતાવતું આવે છે.
કે, ૨

अक्षरान्तर

पतङ्गं पहेळुं.

- १ ॐ स्वस्ति नान्दीपुरीतो [।] विविध विमलगुणरत्नसंपा [प] दुद्रासितसकलवि-
भूयसे परित्राताश [ँ] षसपक्ष [मह] गहीभृति
- २ सततमविलङ्घितावधौ स्थैर्यगा [ँ] भि [भी] र्य्य लावण्यवति महासरवतयाद् [ि]
दुरवगाहे गुर्जरनृपति दंशमह [ो] दघा [घौ] श्रीसहजन्माकृ-
- ३ ण्णहृदयाहितास्पदः कौस्तुभमणिरिव विमलयशोदीधितिनिकरविनिहतककिति-
मिरनिचयः सत्पक्षो वैनतेयहवाकृष्टशत्रु-
- ४ नागकुलसंततिरुत्पत्ति एव दिनकरचरणकमलप्रणामापजीवाशेषदुरित निबहः
सामन्तदहः [।] प्रतिदिनमपेतशङ्कं येन-
- ५ स्थितमचलगुणनिकरकेसरिविरा [ि] जतवपुषा विनिहतारिगजकुम्भविगलितमुक्ता
फलो [ल] च्छलप्रणी [की] ण्ण विमलयशोवितानेन रूपानु-
- ६ रूपं सत्त्वमुद्रहताकेसरिकिशोरकेणोपरि क्षितिभृता [।] यंचातिमलिनकलियुगति-
मिरचन्द्रमसमनुदिवसमन्य [ो] न्यस्पर्द्धय [ँ] वा-
- ७ ययुः कलासमूहादयो गुणा विक्रमानीतमदविलासालसगतयोरतिगजघटाः प्रम-
दाश्च [।] यस्यचाविरतदान-
- ८ प्रवाहपीणितारिधिमधुकरकुलस्य रुचिरकीर्तिवशासहायस्य सततमस्वलितपदं प्रस-
रतः सङ्गंशहितशोभागौरवम्य
- ९ भद्रमतंगजस्यवे करघाटविनिहतक्षितिभृदुन्नततनूरुहस्यरेवानिर्ज्वरसलिलप्रपात-
मधुरनिनदस्य भगोद्ग-
- १० वाः समुन्नतपयोधराहितश्रियो दयिता इव मुदे विन्ध्यनगोपस्यका [।] यक्षोपमीयते
शशिनि सौम्यत्ववैमल्यशोभाकला-
- ११ भिर्ज कलङ्गेन श्रीनिकेतशोभासमुदयाधः कृतकुलकण्टकतया कमलाकरे न पङ्क-
जन्मवयासत्वोत्साहविक्रमैर्मृगाधिरा-
- १२ जेन कू [कू] राशयतया लावण्यस्थैर्य्य ग [।] भीर्य्यस्थित्यनुपालनतयामहोदधो-
[घौ] नन्यालाश्रयतया सत्कटकसमुन्नतविद्याधरावा-
- १३ सतया हिम [मा] चले न खष [शै] परिवारतया [।] यस्य च सद्भा [भो] गः श्रे-
षोरगस्येव विमलकिरणमणिशताविष्कृतगौरवः सकलजगत्साधार-
- १४ णो [।] यस्य प्रकाश्यते सत्कुलं शीलेन प्रमुत्त्वमाज्ञया शस्त्रमराति प्रणिपातेन कोपो-
निग्रहेण प्रसादः प्रदानैर्धर्मो देवद्विजातिगु

१ नं. ११० पंक्ति १३ भां पश्य 'खष' वाच्यं छ. प्रो. अस्सन्ती सूयनाथी सुधारैषु' वाच्यं
मे' वीधु' छ. २ आदि अन्ये पंक्ति २७ भां 'द्विज' शब्दभां 'जा' नो वीटा ज ना उपरना वीटा साथे
अपूर्व रीते नोउते छ.

- १५ रुजनसपर्ययेति[।]स्तस्य सूर्ण[नु] : प्रतस्तरुचिरकनकावदातः कल्पतरुवि[।]-
विरतममिक[रु]चित-फलप्रदः सततमृतगुणस्येव
- १६ वसन्तसमयो वसन्तसमयस्य[७]व प्रविक[।]सितनिबिडैभूततरुनाभोगः सरस-
इव कमलनिवहः कमलनिवहस्येव
- १७ प्रबोधो महाविषधरस्येव मणिर्मणेरिव स्वच्छतारभावो महोदधेरिवाभूतकलशो-
भूतकलशस्येवामरणदायित्व-
- १८ प्रभावः करिणः इव मदः प्रमदाजनस्येव विलासो विभवस्येव सत्पात्रविनि-
योगो धर्मस्येव क्रतुः क्रतोरिव स्वद-
- १९ क्षिणाकालः प्रेम्णा इव सद्भावः शशिना इवामलकलासमूहो नियतमलङ्कारभूतः
सकलनिशाकर[।]भिरु[रू]प-
- २० वदनः शङ्को वदान्यः प्रबलरिपुबलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री वीतरागा-
परनामा श्रीजयभटः[।]कलि-
- २१ प्रतिपक्षभया[च]चरणार्थिन इव यम[।]श्रु[श्रि]ताः सविनया गुणाः[।]
स्फुरितविमलकीर्तिसौदामणि[नि]ना येन सकलजीवलो[का]-
- २२ नन्दकारिणा कालबलाहकेनेवावन्ध्ये[न्य]फलं गर्जता प्रणयिनामपनीता-
स्तुष्णासंतापदोषाः[।]यश्च शूरोपि[सतत]-
- २३ मयशोभि[भी]रुरपगततृष्णो[णो]पि गुणार्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदान-
शीलेपि परयुवतिहृदयदानपर[।]ङ्मुखः प[दुरपिपर]-
- २४ परिवादाभिधानजडवीः[।]यस्य च न विरोधि रूपं शीलस्य यौवनं सद्वृत्तस्य
विभवः प्रदानस्य तू[त्रि]वर्गसेवा प[रस्तरापीडन]
- २५ स्य प्रभुत्वं क्ष[।]न्तेः कलिकाले गुणानामिति[॥]तस्य सूनुः सजलवनपटल-
निर्मातरजनिकरकरावबोधित क्[उमुदधवल]-
- २६ यशः प्रतानास्थगितनभोमण्डलोनेकसमरसङ्कटप्रमुखागतानिहतशत्रु सामन्तकुल-
वधू ब्र[म][भातसम]-
- २७ यरुदितच्छलोद्वीयमानविमलनिक्षिप्तप्रतापो देवद्विजातिगुरुचरण न[क]मलप्रणामो
[दृष्टवज्र]-
- २८ मणिकोटिलचिरदीप्तिविराजितमुकुटोद्भासितशिरा दीनानायातुराभ्यागतात्सि-
जनाक्षिप[द]अ[परिपुरि]-
- २९ तविभवमनोरथोपचीयमान त्रिविष्टपैकसहायधर्मस[चयः]प्रणयपरि[कुपित]-
- ३० मानिनीजनप्रणामपूर्वमधुरवचनोपपादितप्रसादप्रकाशीकृतविदग्धनागरक-

વીજું પત્રું

- ૩૧ [સ્] વ[અ] પ્રા[વ] [િ] વમલગુણકિરણપંજરાક્ષિત્ત્વહલકલિતિમિરનિચયઃ
સમધિગતપદ્મમહાસદ્ધ ધી[શ્રી] વદ્ :
- ૩૨ કુશલી સર્વાનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્રપ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્
સમનુબોધ-
- ૩૩ યત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્મામિરક્કૂ[કૂ] રેશ્વરવિષયાન્તર્ગત શિરીષપદ્રકં^૧ એષ
પ્રામઃ સોદ્રજ્ઞઃ સોપરિકરઃ
- ૩૪ સર્વાદાનસંપ્રાપ્તઃ સર્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાપ્તિભેદિકાપરિહીણો મૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચાટમટ-
પ્રોબેદ્ય આચન્દ્રાર્ક્ષાર્ણવ-
- ૩૫ કિતિસ્થિતિસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યો જમ્બૂસરોવિનિર્ગતા વ્ક્[કું] રેશ્વર-
વિષયાન્તર્ગત ગિ[શિ] રીષપદ્રકવાસિ બહુવૃત્ત વ-
- ૩૬ ત્સસગોત્રાશ્વલાયનસન્નિષ્ઠાચારિત્રાક્ષણ મટ્ટ્યાધાપક । તથા ગોપાદિત્ય । તથામટ્ટિ-
ગણ । વિશાલ । અમિશર્મ । દ્રોણ । કાશ્યપસ-
- ૩૭ ગોત્રમટ્ટિદામ । તથાવત્ર । અધ્વ[ર] યુવાજસનેયદૌણ્ડકીયસગોત્ર- । કર્ણ-
સન્નિષ્ઠાચારિત્રાક્ષણતાપિણ[ર] ર્મ । દ્વિતાપિશર્મ ।
- ૩૮ દત્તસ્વામિ । ભાગિસ્વામિ । પિતૃશર્મ । મટ્ટિ । દ્રોણ । ધૂમ્સ[આ] યણસગોત્ર
કર્ણધ્યાપક । આબુક । કૌણ્ડિન્યસગોત્ર વાટશર્મ । શૈલ ।
- ૩૯ ધોષ । મહાદેવ । નાવ । માટરસગોત્ર ધર । વિશાલ । નન્દિ । રામિલ ।
હારિતસગોત્ર ધર્મધર । ચ્છાન્દોગ્યમરદ્વાજસગોત્રકૌથુમ-
- ૪૦ સન્નિષ્ઠાચારિત્રાક્ષણઇન્દ્રશર્મ । આદિત્યરવિ । તાપિશૂર । ઇન્દ્રશૂર । ઈશ્વર ધર ।
દામધર । દ્વિ ઈશ્વર । મરુકચ્છવિનિર્ગત મેરાજ્જિકા-
- ૪૧ નિવાસિ અ[આ] થર્વળ ચૌલિસગોત્ર પિપ્પલાદસન્નિષ્ઠાચારિત્રાક્ષણમદ્ર । વાયુ-
શર્મ । દ્રોણસ્વામિ । રુદ્રાદિત્ય । પૂર્ણસ્વામિ । એમ્યશ્વતુ-
- ૪૨ શ્વરણ ત્રાક્ષણેમ્યશ્વતુર્વિષયપરિકલ્પનાપૂર્વ્વ નલિચસ્વૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રપદ્મમહાયજ્ઞાદિ-
ક્રિયોત્સર્પણાત્ય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુ-
- ૪૩ પ્યયંશોમિદુદ્યે કાર્ત્તિક્ય[।] મુદકાતિસર્ગેનાતિસુદ્રો[।] યતોસ્મદ્વંશૈરન્યૈ-
ર્નાગમિમોગપતિભિઃ પ્રબલપવનધેરિતોદધિજલતરં-
- ૪૪ ગચંચકં જીવલોકમમાવાનુગતાનસારાન્વિમવાન્ દીર્ઘકાલસ્થેયસશ્વગુણાનાકલ્પ્ય
સામાન્યમોગમૂપદાનફલેમ્સુ

૧ 'અનુસ્વાર' જૂલથી બખાયું છે. ૨ આ વિરામ ચિહ્નની કંઈ જરૂર નથી. ૩ દ્વિતીય નું
કુંડ ૨૫ છે.

- ४९ मिः शशिकरुचिरं यशस्विराय निचीषुभिरयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालयितव्यश्च ।
योवाज्ञानतिमिरपटलावृतमति-
- ४६ राच्छिन्धाद्[आच्]छिद्यमानकं वानुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः सोपपातकैः
संयुक्तः स्य[।]दुक्तं च भगवता वेदव्यासेन
- ४७ व्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आच्छेत्ता चानुमन्ता च
तान्येव नरके बसेत् ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु
- ४८ शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायं हरन्ति ये ॥ बहुभिर्वसुधा
मुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य य-
- ४९ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म-
[।]र्थयशष्कराणि । निर्भुक्तमाख्यप्रतिमा-
- ५० नि तानि को नाम साधुः पुनराददीतेति ॥ संवत्सरश्चतत्रये शीत्यधिकं कार्तिक
शुद्ध पञ्चदश्यां लिखितं सन्धिविग्रहाधिकं-
- ५१ रणाधिकतरेवेण स्वमुखाङ्गयेति ॥ सं ३८० ८० कार्तिक शु. १० ५ [॥]
- ५२ दिनकरचरैर्णार्जनरतस्य श्री वीतरागसूनाः स्वहस्तोयं प्रशान्तरागस्य ॥

ભાવાન્તર

હૈં ! સ્વસ્તિ ! નાન્દીપુરી(શહેર)માંથી :-

(પંક્તિ ૧) વિવિધ વિમલ ગુણસંપદથી સકલ દિશાઓનાં યુગ્મ, રત્નોથી સાગર મંદિત કરે છે તેમ મંડિત કરનાર, સાગર તેના આશ્રયમાં આવેલા હોવાથી હજુ પણ પાંચ (પક્ષ) ધારણ કરતા પર્વતોની રક્ષા કરે છે તેમ તેના આશ્રયી સમસ્ત મહાન નૃપોને રક્ષનાર, સાગરની માફક અવધિ ન ઉલ્લંઘનાર, સ્થિરતાવાળો, ગંભીર, લાવણ્યમય અને મહા સત્વતાને લઈને ગહન માટે (સાગર મહાસત્વો-પ્રાણીઓ-ને લઈને ગહન માટે કઠિણ છે તેમ) કઠિણ તેવા ગુજર્જર નૃપતિઓના મહોદધિ જેવા વંશમાં, શ્રીકૃષ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી) સાથે જન્મેલા કૌસ્તુભમણિ માફક વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દ્વર કરનાર, સત્પક્ષથી વૈનતેયની માફક શત્રુ નાગકુલની સંવતિ જડમૂળથી ઉપેડી નાંખનાર : દિનકરના કમળ જેવા ચરણને પ્રણામ કરીને જન્મથી જ સર્વ પાપો દ્વર કરનાર સામાન્ય શ્રી હૃદ હૃતો—અચલ સફુગુણોના સમૂહથી આભૂષિત હોઈ, કેશવાળીથી વિરાજિત સિંહ જેવા—શરીરવાળો, શત્રુના સંહાર કરેલા ગળેના કુમ્ભમાંથી ઝરતા સુકતાક્ષ જેવા વિમલ યશવાળો, પર્વત પર જીવાન સિંહ પોતાના પ્રભાવ જાળવે છે તેમ તેના રૂપને અનુકૂળ અન્ય નૃપે તરફ પ્રતાપ જાળવીને તે શંકારહિત ઉભો રહ્યો છે. પ્રતિદિન અન્યો અન્ય સ્પર્ધાથી કલા-સમૂહ આદિ ગુણો, તેના વિક્રમથી પ્રેરિત મદ-વિલાસવાળી ગતિવાળી શત્રુની ગજધટા અને (તેમની) પ્રમદાઓ તે અતિમલિન કલિયુગરૂપી તિમિરના ચંદ્ર સરખાની પાસે ગયાં. જે ઉત્તમ ગજના આણ રહેતા મદ જેવા દાનપ્રવાહથી જમરનાં (અરજદારોનાં) જીથને આનન્દ આપતો, જે પોતાના ઉજ્જવળ યશથી તેના આશ્રિત ન હતા તેમને પણ નમાવતો, જે નિત્ય અસ્પૃશ્ય ડગ ભરતો, જેની શોભા અને ગૌરવ તેના ઉત્તમ વંશથી જળવાતાં, જેનાં રૂપો તેના હસ્તપ્રહારથી શત્રુ નૃપોના સંહારથી ઉત્પન્ન થયેલા આનન્દથી ઉભાં થતાં, જેનો કંઠ (અવાજ) રેવા નદીના ધોધનાં પડતાં પાણીના અવાજ જેવો મધુર છે, તેના ઉપલોગ માટે, ઉજ્જત પથોધર પર સૌંદર્ય ધારણ કરતી લગ્નસુખ દેનાર પત્ની જેવી વિંધ્યાદ્રિની નીચે આસ-પાસની ભૂમિ હતી. સૌમ્યત્વ, વિમલતા, શોભા અને કલામાં શરી સમાન, પણ કલંકમાં શરી સમાન ન હતો, શ્રીનું નિવાસસ્થાન બની, શોભાના મહાયશથી કુલકંટક દ્વર કરનાર કમલ આ-કાર સમાન, પણ પંક(ઝાંઘ)માં જન્મથી કમલની સમાનતા વગરનો હતો; સિંહ સમાન બલ, ઉત્સાહ અને વિક્રમમાં, પણ કૂરતામાં નહીં હતો, સાગર સમાન લાવણ્ય, સ્થિરતા, ગાંભીર્ય, ધૈર્ય અને પાલન શક્તિમાં પણ સર્પ જેવા દુષ્ટોના આશ્રય સ્થાનમાં સમાન ન હતો; હિમાચલ સમાન ઉજ્જત કટક(રહેાટાં શહેરો)થી અને વિદ્વાનના આવાસસ્થાનથી, પણ હિમાચલની આ-સપાસના પહાડી પ્રદેશ જેવા પડતી પામેલા યોદ્ધાઓથી આવૃત નહીં હોવાથી તેમાં હિમાચલ સમાન તે ન હતો. શેષનાગનાં ગુંચળાં માફક વિમલ કિરણવાળા અનેક (સેંકડો) મણિથી સ્પષ્ટ થતા ગૌરવવાળી તેની શ્રી (લક્ષ્મી) સકલ જગતને સામાન્ય હતી. તેના કુલનો મહિમા તેના શીલથી, તેનું પ્રભુત્વ (તેની) આજ્ઞાથી, તેનાં શસ્ત્રો(તું જ્ઞાન) (તેના) શત્રુ નમાવીને, તેનો ક્રોધ (તેના) નિઘ્રહથી, તેનો પ્રસાદ (તેના) દાનથી, તેની ધાર્મિકતા (તેની) દેવ, દ્વિજ અને ગુરુ જનોની પૂજાથી પ્રકાશિત થયેલાં હતાં.

(પંક્તિ ૧૫) તેનો પુત્ર, તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવો શુદ્ધ, વસંતમાં પૂર્ણ ખીલેલી આમ્રધટા જેવો, સરોવરનાં કમલમંડલ સરખો, કમલ મંડળનાં ખીલતા સૌંદર્ય જેવો, મહા વિષવાળા નાગના મણિ સરખો અને મણિમાં નિર્મલ સ્વચ્છતા જેવો, મહોદધિના અમૃત કળશ જેવો, અને અમૃત કળશના અમરતા દેનાર પ્રભાવ સરખો, ગજના મદ સમાન, પ્રમદાઓના

૧ આનો સંબંધ પંક્તિ ૩૧માં “શ્રી હૃદઃ કુચસી સર્વાન” સાથે લાગુ પડે છે. ૨ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૭ નોંઢ ૭

વિદ્યાસવૈભવ સરખો, સરપાત સાથે શ્રીના યોગ જેવો, ધર્મયજ્ઞ જેવો, ચઢદાનના ઠાળ જેવો, પ્રેમના સદ્ગુણસમાન, શશીની નિર્મળ કલા જેવો, (નિર્મળ કૃત્યોના સમૂહ જેવો), નિત્ય અલ-કારથી ભષિત, પૂર્ણિમાના ચંદ્ર જેવા વદનવાળો, રનેહાળ, ચૂદવાણીવાળો, પ્રભાળ શત્રુઓ સાથે યુદ્ધમાં વિજયશ્રી પ્રાપ્ત કરનાર, અને શ્રી વીતરાગના અપર (બીજા) નામવાળો શ્રી જયભટ હતો. સદ્ગુણોએ પોતાના શત્રુ કલિયુગના ભયથી તેનું શરણ્ય ધૃમ્મતા હોય તેમ વિનયપૂર્વક તેનો આશ્રય લીધો. વિદ્યુત સમાન પ્રકાશિત કીર્તિવાળો, સકલ જીવલોકને આનન્દકારી, ઠાળા વાહણની માફક, અવન્ધ્ય ક્ષણ વર્ષાવીને પ્રણયિ જનોની તૃષ્ણા અને સંતાપ દોષ તેણે દૂર કર્યા. તે શૂરવીર હોવા છતાં અપયશ લેવામાં બીડે હતો (અપયશથી ડરતો હતો), તે તૃષ્ણારહિત હોવા છતાં ગુણપ્રાપ્તિને નિત્ય તરસ્યો હતો, તે પરમ દાની હતો છતાં પર યુવતિઓનાં હૃદય ભંગ કરવામાં વિચુપ્ત હતો. પદ્મ વાચાવાળો હોવા છતાં તે વાહવિવાહમાં શત્રુઓને હુરવ્યને આપવામાં જડયુદ્ધ હતો. તેનું રૂપ શીલનું વિરોધી ન હતું. તેનું યૌવન સદૃશ (સદાચાર)નું વિરોધી હતું નહીં તેનો વૈભવ દાન સાથે વિરોધી ન હતો. તેની ત્રિવર્ગની સેવા, પરસ્પર (ત્રિવર્ગની પરસ્પર) કલેશ કરવાની નિષ્કૃણતામાં વિરોધી ન હતી. તેનું પ્રભુત્વ શાન્તિનું વિરોધી ન હતું. કલિકાળ (માં તેનું જન્મ) ગુણો (ના સંખ્ય)માં વિરોધી ન હતું.

(પંક્તિ ૨૫) તેનો પુત્ર, સજળ ધન વાહણમાંથી બહાર નીકળતા શરીરનાં કિરણથી જગત ઘચેલા સ્વેત કુસુમ જેવી યશની વેલી (લીલા) થી નભમંડલ છાંયી નાંખતો, અનેક સમર સંકટમાં તેની સામે આવી સંહાર થયેલા શત્રુ સામન્ત કુલની પત્નીઓના પ્રભાત સમયે રૂઢનથી પોતાની અસિ (તલવાર) નો પ્રતાપ મોટેથી જાહેર કરનાર, દેવ, દ્રવિજ અને ગુરુઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કરતાં પંક્તિઓ પડેલા કેટલી વજ્રમણિનાં ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આઝારી, અભ્યાગત, યાત્રક અને વિપત્તિવાળા જનોના વૈભવ મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સદાય ધર્મસંચયવાળો પૂર્વે પ્રણયથી કોપિત ઘચેલી માનિની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રસાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ ગુણનાં કિરણોના પિંજરમાં કલિનાં ધન તિમિરને નાંખનાર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી હંફ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, ભોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, પ્રામમહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે કે :—

(પંક્તિ ૩૩) તમને જાહેર થાયો કે અહરેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્રક ગામ ઉદ્ગ્ર-સહિત, ઉપરિકરસહિત ... .. ઠાપવાની સર્વ વસ્તુ, વિદિ, પ્રતિભેદિકાસહિત ભમિચ્છિદ્ર ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશયુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે જમ્બુસરથી આવેલા અહરેશ્વર વિષયમાં શિરીષપદ્રકના નિવાસી, ખડ્ગવૃત્ત શાખાના, જલ્સ ગોત્રના, આશ્વલાયનસ સપ્તઘડ્યારી, બ્રાહ્મણ ભટ્ટિ અધ્યાપક તથા ગોપાદિત્ય તથા ભટ્ટિગણ, વિશાખ, અગ્નિશર્મા અને દ્રોણ—કાર્યપ ગોત્રના ભટ્ટિ-દામ તથા વત્ર, અશ્વર્યું વાજસનેય શાખાના, હોન્ડકીય ગોત્રના, કશ્વ સપ્તઘડ્યારી બ્રાહ્મણ તાપિ શર્મા અને બીજા તાપિશર્મા, અને દત્તસ્વામી, અને ભાગિસ્વામી, અને પિતૃશર્મા અને ભટ્ટિ અને દ્રોણ—ધૂઆયણ ગોત્રના કર્ણ આધ્યાપક અને અલૂક,—કૌલકુલ ગોત્રના વાટશર્મા અને શૈલ અને ઘોષ અને મહાદેવ અને બાવ—માઠર ગોત્રના ધર અને વિશાખ અને નન્દ અને રામિલ—હારિત ગોત્રના ધર્મધર—છાન્દોગ્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના કૌશુભ સપ્તઘડ્યારી બ્રાહ્મણ ઇન્દ્રશર્મા અને આદિત્યરવિ અને તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઇશ્વર અને ધર અને દામધર અને બીજા ઇશ્વર ભટ્ટકચ્છથી આવેલા ભેરજિજ્ઞામાં નિવાસ કરતા અથર્વ વેદમાં નિપુણ ચૌલી ગોત્રના પિપ્પલાદ સપ્તઘડ્યારી બ્રાહ્મણ ભદ્ર અને વાયુશર્મા અને દ્રોણસ્વામી અને રૂદ્રાદિત્ય

અને પૂર્ણસ્વામી, આ ચાર ચરણના પ્રાદ્યલોને ચતુર્વેદિ વર્ગનું પહેલાં પાલન કરી, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પચમહાયજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે, અને મારાં માતાપિતાના અને મારાં પુણ્ય યજ્ઞની વૃદ્ધિ માટે, કાર્તિક પૂર્ણિમાને હિને પુષ્કળ પાણીના અર્ધ સાથે અથે આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૪૩) આથી અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ લોગપતિઓએ, પ્રબળ પવનથી પ્રેરિત ઉદ્ધમિના જલતરંગ જેવો ચંચલ છત્રલોક છે, વૈશવ અનિત્ય અને અસાર છે અને શુભો દીર્ઘ કાળ સુધી ટકી રહે છે એમ મનમાં રાખીને, લોગ અને ભૂમિદાનના સામાન્ય કૃણની અભિલાષવાળા અને શરી જેવા ઉજ્જવળ ચિરકાળ સુધી રહેતા યજ્ઞની પ્રાપ્તિની વાંછના-વાળાઓએ (લોગપતિઓએ) આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. અજ્ઞાનના ધન તિમિરથી આવૃત ચિત્તવાળો જે આ દાન જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપનો અને અન્ય નાનાં પાપનો દોષી થશે.

(પં. ૪૬) ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે—ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૧૦ હજાર વરસ વાસ કરે છે પણ દાન જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વરસ નરકમાં વસે છે. ભૂમિદાન જમ કરનાર વિધવાદ્રિના નિર્જલ વૃક્ષનાં શુષ્ક ફોટરમાં વસતા કાળા નાગ જન્મે છે. સગરના સમયથી ભૂમિનો બહુ નૃપોએ ઉપસોગ કર્યો છે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. અહીં પર્વ નૃપોએ કરેલાં ધર્મ, શ્રી, અને યજ્ઞનાં કૃણ દેનારાં દાન, લોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ?

(પં. ૫૦) સંવત્સર ત્રણસો અધિક એંસી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને હિને અમારી સુખઆજ્ઞાથી સંધિવિમ્બાધિરણાધિકૃત દેવથી લખાયું સંવત્ ૩૦૦ અને ૮૦. કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પંક્તિ ૫૨) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ લેનાર શ્રીચીતરાગના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્તુતિ છે.

દફ ર જાનાં કાવીનાં તાત્રપત્રો*

ચે. સ. ૩૮૫ કા. સુ. ૧૫

દફ ર જાનાં ખેડાનાં હાનપત્રોની પ્રા. ડાસનની પ્રતિકૃતિઓમાંની બીજી પ્રતિકૃતિમાં બે પતરાં છે. તે દરેક ૧૦૧" લાંબુ અને ૭૪" પોહાળું છે. પતરાંના કાંઠા લખાણના રક્ષણ માટે બાડા અગર વાળેલા હતા કે નહીં તે બાબતી શકાતું નથી. પતરાં સુરક્ષિત છે, અને એકદરે લખાણ સુવાચ્ય છે. લખાણની શુદ્ધિ સંબંધમાં નં. ૧૦૬ ના લેખ ઉપર આપેલી ટીકા^૧ લાગુ પડે છે. પતરાંઓ ઉપર બે કડી માટે કાણાં છે, પણ પ્રતિકૃતિમાં એક જ કડી દેખાય છે. તે લગભગ ૬" બાડી છે, અને વલ્લીનાં હાનપત્રોની કડી જેવી બેડાળ છે. કડી ઉપરની મુદ્રા લગભગ ગોળ છે. તેના વ્યાસ ૧.૪૬" છે. અને તેના ઉપર નં. ૧૦૬ ની મુદ્રા જેવી જ ઉપસેલી આકૃતિ છે. તેની નીચે એવો જ "સામન્ત-દત્ત" લેખ છે. છેવટ સુધી ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૩૧ મી પંક્તિ સુધી લેખ નં. ૧૦૬ ના લેખને અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

લેખ પ્રશાંતરાગના ઉપનામવાળા દફ ર જાના સમયનો છે. તેના ઉપર તિથિ શબ્દ અને અંકોમાં લખી છે, તે અવ્યક્ત સંવત ૩૮૫ ના કાર્તિક માસની પૂણિમા છે. ૧૦૬ નં. ની માફક આ હાનપત્ર પણ નાંદીપુરિમાંથી આપ્યું છે, અને અકૂરેશ્વર પ્રાંત અથવા ત્રિપથમાંના તે જ શિરીષપદ્મક ગામ આપ્યાનું લખ્યું છે. પ્રથમના હાનપત્ર પછી ફક્ત પાંચ વર્ષે આપેલા આ બીજા હાનપત્રનો હેતુ બાબતી શકાતો નથી.

પહેલું હાનપત્ર ૪૦ પ્રાહ્લોને આપ્યું હતું. તેમાંથી ૩૨ નાં નામ આ હાનપત્રમાં ફરીથી આપ્યાં છે. આ હાનપત્રમાં નહિ આપેલાં નામો આ છે:- કૌણિન્ય ગોત્રના વાટશર્મા અને મહાદેવ (નં. ૧૦૬ પંક્તિ ૩૮-૬) ભારદ્વાજ ગોત્રનો ઇન્દ્રશર્મા (તેમાં જ પંક્તિ ૪૦), ચૌલી ગોત્રના બદ્ર, વાસુશર્મા, દ્રોણસ્વામિ, રૂદ્રાકલિય, અને પુર્ણસ્વામિ (તેમાં જ પંક્તિ ૪૧), અને બે નવાં નામ આપ્યાં છે, તે વત્સગોત્રનો વાહ (પંક્તિ ૩૭) અને ધૂઆયણ અથવા ધૌઆયણ ગોત્રનો ઇન્દ્રશર્મા (પં. ૪૦), આ રીતે પંક્તિ ૪૦ માં લખ્યા મુજબ હાન મેળવનારની સંખ્યા ૩૪ થાય છે. નામો નં. ૧૦૬ ની પેઠે ચરણો પ્રમાણે નહીં પણ ગોત્ર પ્રમાણે ગોઠવ્યાં છે, ત્રણ પુરુષો—ધર, ધાધર, અને બીજો ઇશ્વર—જે નં. ૧૦૬ ની પંક્તિ ૪૦ પ્રમાણે ભરદ્વાજ ગોત્રના લખાયા હતા, તે આંહિ (પંક્તિ ૩૮-૬) લક્ષમણ ગોત્રના હોવાનું જણાવ્યું છે, અને જાન-વિવરણિકલ્પના—વર્ણવે એ શબ્દો નં. ૧૦૬ માં પંક્તિ ૪૨ માં આવે છે તે આ હાનપત્રમાં આપ્યા નથી. બીજી બાબતોમાં, આ હાનપત્ર નં. ૧૦૬ માં લખેલાં હાનપત્રના જ માણસોને, તેમાં બતાવેલા હેતુ માટે, અને તેમાં બતાવેલી પરિસ્થિતિમાં જ અપાયું હતું.

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૮ જે. એફ. ફીલ્ડ. ૧ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧ જે. ૪

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ॐ स्वस्ति नान्दीपुरीतो। ।]दिविधविमलगुणरत्नसम्पदुद्भासितसकलविष्मुखेपरि-
त्र[ता]शेष सपक्षमहामहि[ही]भृतिसततम[ ]वलङ्घि-
- २ त[ ]वधौ स्त्रैर्य्य गाम्भि[म्भी]र्य्यलावण्यवति महासत्त्वतयातिदुरवगाहेगुर्जर
नृपतिवंशमहोदधौ श्रीसहजन्माकृष्णहृदयाहिता-
- ३ स्पदः [कौ]स्तुभमणिरिव विमलयशोदीधिति निकरदि[वि]निहत कलिति-
मिरनिचयः सत्पक्षो वैनतेय इवाकृष्टशत्र[त्रु]नागकुलसंत[ ]त-
- ४ रूपपित पव दिनकरचरणकमलप्रणामापनि[नी]ताशेषदुरितनिवहस्सामन्त-
दहः[ ] प्रतिदिनमप[ ]त शङ्क[ ]येनस्थितमचल-
- ५ गुणनिकरकेसरिविराजितवपुषा विनिहतारिगजकुम्भविगलितमुक्ताफलच्छलप्रकी-
र्णविमलयशोवितावे[ने]रूपानुरू-
- ६ पं सत्त्वमुद्बहत[ ]केसरिकिशोरकेणेवोपरिक्षितिभृता[ ]याश्चातिमलिनकलियुगति-
मिरचन्द्रमसमनुदिवसमन्या[न्यो]न्यस्पर्द्धये-
- ७ वाययुः कलासमुद्गादयो गुणः विक्क[क]मानीतमद ति[वि]लासाळसगत-
योरतिगजघटाः प्रमदाश्च[ ]यस्य चाविरत-
- ८ [दा]नादि[ ]पवाह प्रीणितार्थिमधुककु[र]कुलस्य रुचिरकीर्तिवशासहायस्य
सततमस्खलितपदं प्रसरतः सद्गंशाहितशोभा-
- ९ गा[गौ]रवस्य भद्रमतङ्गस्येव करघाटविनिहतक्षितिभृदुज्जततनुरु[हस्]व-
रेवानिर्ज्जरसलिलप्रपातमधुरानिनादस्य
- १० भगा[गो]द्भावास्समुज्जतपयोधराहितश्रियो दयिता इव मुदे विन्ध्यनगोपत्परा-
[का]ः [ ]यश्चोपमीयते शशिनि सौम्य[त्व]बैमर्यशोभाक-
- ११ लामिर्भ कलङ्गेन श्रीनिकेतशोभासमुदयाधःकृतकुलकण्टकतया कमलाकरे न पङ्क-
जन्मतया । सत्वोत्साह विक्क[क]मैर्मु[म्भृ]-
- १२ गाभिराजेन क्रूराशयतया । लावण्यस्थैर्य्यगाम्भीर्य्यस्थित्यनुपालनतया महोदधौ न-
व्यालाश्रयतया । सत्कटक प[स]-
- १३ मुज्जतविष्वाधरावासतया हिमाद[च]लेन खव[श]य[प]रिवारतया । यस्य
च सद्भोगः शेषोरगस्येव विमलकिरणमणिशताविष्कृत-
- १४ गौरवस्सकलजगत्सारां [धा]रणो । यस्य प्रकाश्यते सत्कुलं शि[ही]लेन । प्रभु-
त्वमाज्ञया । शङ्करातिप्रणिपातेन । कोपा[पो]निग्रहेण ।
- १५ प्रसादः प्रदानैद्वर्म्मो देवद्विजातिगुरुजनसपर्य्ययेति[ ] । तस्य सूनुः प्रतप्तरुचिरक-
नकावदातः कल्पतरुरिवाविरतम-
- १६ मिरचितफलप्रदः सततमृतगणस्येव वसन्तसमयो वसन्तसमयस्येव प्रविक[ ] ।-
सित निबिडचूततरुवनाभोगः सरस इव

- १७ कमलनिवहः कमलनिवहस्येव प्रबोधो महाविषयरस्येवमणिम्मणोरिव स्वच्छस्तार-
भावो महोदधेरिवामृतकलशोमृतक-
- १८ लशस्येवामरणदायित्वप्रशा[भा]वः करिण इव मदः प्रमत्ता[दा]जनस्येव वि-
लासी विभवस्येव सत्पात्रविनियोगो धर्म-
- १९ स्येव कतुः कतोरेव स्वदक्षिणाकालः प्रेम्ण इव सद्भावः शशिनइवामलकला-
समूहो नियसमलङ्कारभूतः सकल-
- २० निशाकराभिरूपवदनः शङ्को वदान्यः प्रबलरिपुबलानीकसमरसमवाप्तविजयश्रीः श्री-
वीतरागापरनामाश्रीजर[य]म-
- २१ द[ट]ः[।]कलिप्रतिपक्षभयाच्छरणार्थिन इव यमाश्रितः सविनया गुणाः[।]-
स्फुरितदि[वि]मलकीर्तिं सौदामणि[नि]ना येन सकलजी-
- २२ वळोकानन्दकारिणा कालवलाहकेनेवान्ध्यफलं गर्जता प्रणयिनामपही[नी]-
तास्तृष्णासन्तापदोषाः[।]यश्च गू[शू]रोपि सतत-
- २३ मयशोभीरुरपगत तृष्णोपि गुणार्जनाविच्छिन्नतर्षः सर्वप्रदानशीलोपि परयुवति-
हृदयदानपराङ्मुखः पटुरपि प-
- २४ रपरिवादानि[मि]धान जडधीः[।]यस्य चन विरोधि रूप[ँ]शीलस्य यौवनं
सद्वृत्तस्य दि[वि]भवः प्रदानस्य तृ[त्रि]वर्गसेवापरस्परा-
- २५ पीठनस्य प्रभुत्वं क्षान्तेः कलिकालोगुणानामिति[॥] तस्य सन्तुः सज्जलवनपटल-
निर्भरतरजनिकरकरावबोधि
- २६ तकुमुदधवल्यशः प्रतानास्थगित नभोमण्डलो नेकसमरसंकटप्रमुखागतनिहत-
शत्रुसामन्त-
- २७ कुलधूपभातसमयरुदितच्छलोद्गीयमानविमलनिखिंशप्रतापो देव द्विजगतिगुरु-
पतरू बीजं
- २८ चरणकमलप्रणामोद्घृष्टवज्रमणि-[कोटिरुचिर]-दीधितिविराजितमुकुटोद्भासित-
[ि]शरा-
- २९ दि[दी]नानाथातुराभ्यागतार्थिजनाक्लिष्टप[रिपूरित]वि[भव]मनोरथोपधि-
[ची]यमानत्रिविष्टपैकस-
- ३० हायधर्मसञ्चयः प्रणयपरिकुपितमानिनि[नी] [जनप्रणा]मपूर्वमधुरवचनोपपा-
दितप्रसादप्रकाशी-
- ३१ कृतविदग्धनागरकस्वभावो विमलगुणकिरणपञ्जर[।] [ि]क्षसबहलकलिति-
मिरनिचयस्समधिगतपञ्च-
- ३२ महाशब्द[:] श्रीदहः कुशली सर्वानेव राजसामन्तभोगिकविस[ष]यपति-
राष्ट्रप्राममहत्तराधिकारिकादीन्स-
- ३३ मनुबोधयत्यस्तुवो विदितमस्माभि रक्[कू]रेश्वरविषयान्तर्गत । शिरिषपद्म ।
पृथग्रामस्तोदकः

- ३४ सोपरिकरः सर्वदानसंग्राहः । सर्वदित्यविष्टिप्रातिभेदिक परिहि[ही]णो भूमि-
च्छिद्रन्यायेनाचाटभट्टपा-
- ३५ वेश्य आचन्द्रकर्णद[व]क्षितिस्थितिसमकालीनः पुत्रपौत्रान्वयभोग्यो जम्बूस-
रोवास्तव्य भरद्वाजस-
- ३६ गोत्रकण्वसब्रह्मचारि ब्राह्मणादित्यरवि । तथा तापिशु[शू]ग । इन्द्रगुर । ईश्वर ।
तथावत्ससगोत्र भट्ट [२ *]यि[य]
- ३६ ध्यापक । गोपादित्य । वाड । विशाख । अग्निशर्म । भट्टिगण । द्रोण । माफ-
[ठ]रसगोत्रविशाख । धर । नन्दि ।
- ३८ राम । दौण्डगी[ठी] [य]सगोत्रतापिशर्म द्वितापिशर्म[शर्म] । द्रोण । भट्टि
पितृशर्म । भागिस्वामि । दत्तस्वामि । लाक्ष्म-
- ३९ प्यसगोत्रधर । दामधर । ईश्वर । कोण्डिन्यसगोत्र बाव । घोष । शैल । काश्य-
पसगोत्र भट्टिदामि[म] । वा [वः]त्र[।]-
- ४० हारीतसगोत्रधर्मधर । धौम्र[।]यन[ण]सगोत्रकर्काध्यापक । आवुक । इन्द्र-
गुरादि ब्राह्मण्यश्चतुस्त्रिंशद्यो-
- ४१ बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रपञ्चमहायज्ञादिक्रि[क्रि]योत्सर्पणार्थ माशा[ता]पि-
त्रोरात्मनश्चपुण्ययशोशि[मि]वृद्धये कार्ति-
- ४२ क्यामुदकातिसर्गेणातिसृष्टो[।] यतोस्मद्रंश्यैरन्यैर्वागमिभोगपतिभिः प्रबलपवन-
प्रेरितोदधिजलतरंग-
- ४३ चञ्चलं जि[जी]वलोकमभावानुगतानसारान्विन[म]वान् दीर्घकालस्थेयसश्च-
गुणानाकलय्य सामान्यभोगभू-
- ४४ प्रदानफलेप्सुभिः शशिकरुचिरं यशश्चिराय चिन्वीषुभिरयमस्मदासो[यो]नुमन्त-
व्यः पालयितव्यश्च । यो वाङ्मा-
- ४५ नतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानकं वानुभोदेत सपञ्चभिर्महापातकै-
स्संयुक्तस्यादित्युक्तं च भग-
- ४६ वता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठ[त]भूमिदः आच्छे-
त्ता चानुमन्ताच तान्येव नरके वसेत् [॥]
- ४७ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णाहयोहि जायन्त[ ]भूर्[म]
द[।]यं हरन्ति ये ॥ बहुमिर्वसुधा भुक्ता राजभिस्स-
- ४८ गरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । यानि[नी]ह द[त]।
नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म[।]र्त्ययशस्कराणि । निर्भुक्त-
- ४९ माह्व्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददि[दी]त ॥ इति[॥]संवत्सर-
शतत्रये पञ्चाशि[शी]र्त्य[च]के कार्तिकपौर्णमास्यां
- ५० लिखितं सन्धी[निध]विग्रहाधिकरणाधिकि[कृ]तेर[व]ेणस्वमुखाद्भयेति[॥]
सं ३०० ८० ५ कार्तिक भु[सु]१० ५ [॥]दिनकरचरणा-
- ५१ र्जनरतस्य श्रीवीरराग[नो]ः स[स्व] [हस्तोयं] प्रशान्तरागस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! સ્વસ્તિ ! નાન્દીપુરી(શહેર)માંથી:—

(પં. ૧) વિવિધ ગુણસંપદથી સઠલ દિશાઓનાં મુખ, રત્નોથી સાગર મંડિત ઠરે છે તેમ મંડિત કરનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) મહોદધિ જેવા ગુર્જર નૃપોના વંશમાં, શ્રી કુણ્ણના હૃદય ઉપર રહેલી શ્રી(લક્ષ્મી)ની સાથે જન્મેલા કૌસ્તુભમણિ જેવા વિમલ યશનાં કિરણથી કલિયુગનાં તિમિર દૂર કરનાર, સત્પક્ષથી વૈનતેય માફક શત્રુ નાગકુલની સંતતિ જહ-મૂળથી ઉખેડી નાંખનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) સામન્ત હૃદ હતા.

(પં. ૧૫) તેને તપાવેલા ચળકતા સુવર્ણ જેવા શુદ્ધ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) શ્રી વીતરાગના બીજા નામવાળો શ્રી જયભટ પુત્ર હતો.

(પં. ૨૫) તેના પુત્ર, સજળ ધન વાહનમાંથી બહાર નીકળતા શરીરનાં કિરણથી જગત થયેલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નભમંડળ છાંયી નાંખતો (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) પંચમહાશળ પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી હૃદ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાજ, સામન્ત, ભોગિક-વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, ગ્રામ મહત્તર, આધિકારિક આદિને જાહેર કરે છે:—

(પં. ૩૩)તમને જાહેર થાયો કે:—અમારાથી, અકુરેશ્વર વિષયમાં આવેલું શિરીષપદ્મક ગામ ઉદ્ગ્રસ્થિત, ઉપરિકરસહિત ... ... કાપવાની સર્વ ચીજ, વિદિ, પ્રતિભેદિકાસહિત, ભૂમિ-ચિહ્નના ન્યાયથી, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વીના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર-પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, જમ્બુસરમાં નિવાસ કરતા ભરદ્વાજ ગોત્રના, કણ્ણ સપ્તઘ્ન-ચારી બ્રાહ્મણ આદિત્યરવિ તથા તાપિશૂર અને ઇન્દ્રશૂર અને ઇશ્વર—તથા વત્સગોત્રના બદ્ધિ આધ્યાપક અને ગોપાદિત્ય અને વાહ અને વિશાખ અને અગ્નિશર્મા, અને ભદ્રિગણ અને દ્રોણ—માઠર ગોત્રના વિશાખ અને ધર અને નન્દી અને રામ કૌણ્ણીય ગોત્રના તાપિશર્મા અને બીજા તાપિશર્મા, અને દ્રોણ અને ભદ્રિ, અને પિતૃશર્મા, અને ભોગિસ્વામિ અને હત્ત સ્વામિ—લક્ષ્મણ ગોત્રના ધર અને હામધર અને ઇશ્વર—કૌણ્ણીય ગોત્રના ખાવ અને ઘોષ અને શૈલ—કાર્શ્વપ ગોત્રના ભદ્રિહામા અને વાત્ર—હારિત ગોત્રના ધર્મધર ધૌઆયણ ગોત્રના અધ્યાપક કંક અને આલુક અને ઇન્દ્રશૂર. આ ૩૪ બ્રાહ્મણોને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહા-યજ્ઞ આદિ અનુષ્ઠાન માટે તથા મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને પુષ્કળ પાણીના અર્ધ સાથે અપાયું છે.

(પં. ૪૨) અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભોગપતિઓએ (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે) આ અમારા હાનને અનુભવિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ.

(પં. ૪૫) અને ભગવાન્ વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિહાન કેનાર (વગેરે વગેરે નં. ૧૦૯ પ્રમાણે).

(પં. ૪૯) સંવત્સર ત્રણસો અધિક એંસી, કાર્તિક પૂર્ણિમાને દિને અમારી મુખઆગ્રાથી સંધિવિગ્રહાધિકરણુધિકૃત દેવથી લખાયું સંવત ૩૦૦ અને ૮૦ કાર્તિક શુ. ૧૦ અને ૫.

(પં. ૫૦) દિનકરના ચરણની પૂજામાં આનન્દ લેનાર શ્રીવીતરાગના પુત્ર પ્રશાન્તરાગના આ સ્વહસ્ત છે.

સંખેડામાંથી મળેલું રણુગ્રહનું તામ્રપત્ર^૧

ચે. સંવત ૩૬૧ વૈશાખ વદ ૧૫ (અમાવાસ્યા)

પતરૂં બીજું.

આ પતરૂં હા ઈંચ લાંબું અને ૪૩ ઈંચ પહોળું છે અને તેમાં ઉમેટા, ઈલાવ અને બગુમરા-માંથી મળેલાં શુર્જર તામ્રપત્રોની લિપિમાં જ લખાએલો દશ લીટીનો સુરક્ષિત લેખ છે. ઉપરના ભાગમાં કડીઓની જગા બતાવનારાં કાણાં મોજુદ છે. લેખ અશુદ્ધ સંસ્કૃત ભાષામાં લખાએલો છે.

દાન લેનાર પુરૂષ (પં. ૧) બ્રાહ્મણ આદિત્યશર્મા છે, દૂતક (પં. ૯) ભોગિક પાલકટુઝ્ઞાન છે, અને લેખક (પં. ૧૦) સંધિવિગ્રહાધિકૃત માત્રભટ છે. (પં. ૯-૧૦) અનુસાર દાતા દિનકર કિરણ-જ્યેષ્ઠનરવ અને શ્રી-દદ-પાદાન્તર્ગતિ (દિનકરનો ઉપાસક અને શ્રી દદનો નિકટનો સગો) તરીકે જણાવેલો રણુગ્રહ નામનો વીતરાગનો પુત્ર હોય તેમ જણાય છે, કારણ કે દાનપત્રમાં તેના જ હસ્તાક્ષર છે. તિથિ (પં. ૮) સં. ૩૬૧. વૈશાખ બહુલ. ૧૫. એટલે વૈશાખની અમાસ છે.

દાતાના વંશની હકીકત ખોવાઈ છે, છતાં છેલ્લી બે હકીકતોથી આપણે જાણી શકીએ કે દદ ૪ થો—ઉદ્દે પ્રશાન્તરાગ. ૨ જન્મના રાજ્યસમયમાં આ દાનપત્ર જાહેર થયું હતું અને દાતા દદ ૪-પ્રશાન્તરાગ ૨ જન્મે ભાઈ હતો. કારણ કે દદ ૪ ના બે ખેડાનાં દાનપત્ર સં. ૩૮૦ અને ૩૮૫ માં અપાએલાં તેથી સં. ૩૬૧ની નવી તિથિમાંથી એમ માલુમ પડે છે કે “ શ્રી દદ ” એવા લખાણથી તે જ પુરૂષ આંદિ ધારેલો હોવો જોઈએ. વળી રણુગ્રહને વીતરાગનો પુત્ર અને દદનો બન્ધુજન એમ બન્ને કહ્યો છે. અને પાછળનો (દદ) જ્યેષ્ઠ ૨ જો—એટલે વીતરાગ ૧ હોનો પુત્ર હતો; તેથી રણુગ્રહ દદનો ભાઈ કે પીતરાઈ ભાઈ (કાકાનો દીકરો ભાઈ) હોવો જોઈએ. એટલે આપણા દાનપત્રથી જણાય છે કે દદ ૪ નું રાજ્ય સં. ૩૬૧ સુધી અથવા શુર્જરો ઈ. સ. ૧૪૯ ના ચેદિ સંવત્નો ઉપયોગ કરતા હતા તે પ્રમાણે ઈ. સ. ૬૪૦ સુધી ખોણમાં ખોદ્યું ચાલ્યું જ હોતું જોઈએ.

૧ એ. ઈ. વો. ૨ પા. ૨૦ અચ. એન. પ્રવ. બી. એ. એલ. એલ. બી. ૨ ઈ. એ. વો. ૧૭ પા. ૧૬૧
૩ ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૮૧ જ. બે. એ. સો. વો. ૭ પા. ૯૦૮ જ. રો. એ. સો. ન્યુ. સી. વો. ૧ પા. ૨૪૭

अक्षरान्तर

- १ ब्राह्मणादित्यश्चर्मायां उदकातिसर्गेणोच्छिष्टं^१ यतोस्यास्मद्वृक्षैरन्यैर्बायामिभोग-
पतिमि अय-^२
- २ मस्मादायोनुमन्तव्यं पालयितव्यं यो वाञ्छनतिमिरपटला^३ त्रितरा^४च्छिन्धादा-
च्छिन्धमानं वा-
- ३ नुमोदेत स पञ्चभिर्महापातकैः^५]संयुक्तः^६]स्योदित्युक्तश्च भगवता वेदव्यासेन
व्यासेन षष्टिवरिष-
- ४ सहस्राणि^७ स्वर्गे मोदति भूमिदां आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसे^८
विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क-
- ५ कोटरवासिनः^९]^{१०}किष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदानापहारकाः^{११}]यानीह दत्तानि
पुरा नरेन्द्रैर्दानानि
- ६ चर्मार्थयशस्कराणि निर्युक्तमास्यप्रतिमानि तानि को णामं साधुः^{१२}]पुनराद-
धीति स्वदत्तां परदत्तां वा
- ७ यत्नाद्रक्ष युधिष्ठिरै^{१३} मही^{१४} महिमतां श्रेष्ठ दातातुच्छेयोनुपाख्यमिति^{१५}
- ८ संवत्सरशतत्रये एकनवत्ये वैशाखबहुलपञ्चदश्यां सं. ३९२ वैशाख ब १५
- ९ दूतकोत्र भोगिकपालकटज्ञानः^{१६}]दिनकरकिरणाभ्यर्चनरतस्य स्वहस्तोयं श्रीवी-
तरागसूनो
- १० रणग्रहस्य श्रीददपादान्तर्ज्ञाति^{१७} लिखितामिदं सन्धिविग्रहाधिक्रित^{१८} मात्रिभटेन

वशि. १ शर्मणे २ णोत्सृष्टः ३ पतिभिरय ४ मस्महायो ५ मन्तव्यः ६ त्रितरा ७ दाच्छिन्धमानं
८ स्यादि ९ षष्टि वर्ष १० भूमिदः ११ वसेत १२ कृष्णा १३ नाम १४ दधीन १५ दत्ता १६ युधिष्ठिर १७ मही
१८ महीमतां १९ दानाच्छेयो २० एकनवत्यां २१ ज्ञातिः २२ विग्रहाधिक्रित.

દ્વ ૨ એ અથવા પ્રશાન્તરાગનાં એ દાનપત્રો

(ચેદી) સંવત્ ૩૯૨ વૈશાખ સુદ ૧૫

દાનપત્રોનો આશય સૂર્ય બ્રાહ્મણને તેના યજ્ઞોના અર્થ માટે— સંગમખેટક વિષયમાં એ ખેતર, એક સુવર્ણરૂપદિલ (નં. ૧) અને એક દ્વીરસર (નં. ૨)માં આપવાનો છે. આ લેખોમાંથી ભર્યના ગુજરાતના ઇતિહાસ માટે વસ્તુલાભ અદ્યપમાત્ર છે. તેમની તિથિ (ચેદિ) સંવત ૩૯૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા જણાવે છે કે ૬૬૪. પ્રશાન્તરાગે ઇસ્વી સન ૬૪૧-૪૨ સુધી તે રાજ્ય કર્યું જ. અને મી. કુવની ધારણા પ્રમાણે (ચેદિ) સંવત ૩૯૧ નું સંખેડાનું દાનપત્ર અરેખર શ્રી દ્વના રાજ્યમાં અપાયું હતું. તેના ફાતા રણગ્રહ શ્રી વીતરાગના પુત્ર, જેને મી. કુવ ખરી રીતે આપણા દ્વને ભાઈ લેખે છે, તે તેના ગરાસ તરીકે કેટલાંક ગામનો બહુધા માલિક હતો. વળી આ એ લેખો જણાવે છે કે ગુજરાતનું રાજ્ય ખાનદેશ અને માલવાની સરહદ સુધી પ્રસરેલું હતું. જે નગરને પાછળ સંગમખેટક વિષય નામ અપાયું તે નગર નિઃસંશય હાલનું સંખેડા છે. શબ્દચુત્પત્તિ પ્રમાણે સંગમખેટક એટલે એ નદીઓના સંગમ પરનું ગામ છે, અને જાન્ય અને એર સંખેડા સમીપમાં મળે છે. સંગમખેટક વિષય કદાચ ગાયકવાડના તાબાનો સંખેડા પ્રાંત તથા હાલ પણ સંખેડા મેવાસ કહેવાતો રવાઠાં એજન્સિનો નજીકનો ભાગ હોય. આ એ જીલ્લાના નામનું કંઈ અંશે મળતાપણુ સૂચવે છે કે એક સમયે સંખેડા નામના રાજ-નગરવાળા એક મોટા પ્રાન્તમાં તેઓ હતા. આ જીલ્લાના ત્રિકોણમિતિ માપણીના નકશા મને મળે તેમ નથી, તેથી એ દાનપત્રમાં જણાવેલાં અટવીપાટક, કુકકુટવલ્લિકા, દ્વીરસર અને સુવર્ણરૂપદિલ ગામોના અભિજ્ઞાન (ઓળખ)થી મારો ઉપલો મત પૂર્ણ સાબિત કરવા અશક્ત છું. પણ મારી પાસે ગુજરાતનો જૂનો નકશો છે તે સૌકેરા (સંખેડા)ના અગ્નિકોણમાં કુકેયલી (કુકેલી) ગામ, જેનું નામ કુકકુટવલ્લિક સાથે મળે છે તે બતાવે છે.

દાન લેનાર પુરૂષ બ્રાહ્મણ સૂર્ય, દ્વીરસરમાં વસનાર, ભારદ્વાજ ગોત્રનો, શુકલ યજુર્વેદના માધ્યન્દિન સમ્રાજ્યચારી, દશપુર જે હાલનું પશ્ચિમ માલવાનું મન્દસોર છે ત્યાંથી આવેલો છે. દશપુરના ચતુર્વેદિઓનું મંડળ કુવસેન ૨ ના શક સંવત ૪૦૦ ના કૃત્રિમ દાનપત્રમાં જણાવેલું છે અને દશપુરના બ્રાહ્મણ જ્ઞાતિના એક પુરૂષે મોકલ અને મેવાડના ચીતોડગઢના લેખ રચ્યા છે. હાલમાં દશપુરીઆ બ્રાહ્મણો ગુજરાતમાં નજરે પડતા નથી.

દાનનો લેખક સાન્ધિવિગ્રહિક દેવ છે, જેને આપણે ખેડાનાં દાનપત્રો પરથી જાણીએ છીએ અને દૂતકનું નામ, કંઈ દાનપત્ર નં. ૨ પંક્તિ ૨૭ માં નહું છે. તેનો લોગિક પાલકનો ખિતાબ જે શબ્દાર્થ પ્રમાણે લોગિકોનો પાલક અથવા જેનો સાંકેતિક અર્થ મને જાણીતો નથી તે સંવત ૩૯૧ ના સંખેડા દાનપત્રમાં પણ આવે છે, જ્યાં પ્રતિકૃતિમાં પંક્તિ ૬ માં મી. કુવ વાંચે છે તેમ લોગિક-પાલક-જ્ઞાન નહીં, પણ દૂતકોત્ર લોગિક-પાલક-કુલજ્ઞ છે.

દાનપત્ર નં. ૧ અને નં. ૨ નું અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ ઓં સ્વસ્તિ નાન્દીપુરાત્સજલધનપટલનિર્ગતરજનિકરકરાવનોધિતકુમુદધવલયશ:-
- ૨ પ્રાતાનાસ્થગિતનમોમળડલોનેકસમરસંકટપ્રમુસ્વાગતનિહતશત્રુસામન્તકુલબધૂમૌ-
- ૩ તસમયરુદિતચ્છલોદ્દીયમાનધિમલનિશ્ચિન્નપ્રતાપો દેવદ્વિજાતિગુરુચરણકમલપર્ણા-
- ૪ મોદ્દૃષ્ટવજ્રમણિકોટિરુચિરદીપિતિવિરાજિતમકુટોદ્રાસિતશિરાઃ દીનાનાથાતુરામ્યાં
- ૫ ગતાર્થિજનાક્ષિપ્તપરિપૂરિતવિભવમનોરથોપચીયમાનત્રિવિષ્ટૈકસહાયધર્મસં-
- ૬ ચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિવીજનપ્રણામપૂર્વેમધુરવચ્ચનોપપાદિતપ્રસાદપ્રકાશી-
- ૭ કૃતવિદમ્બનાગરકસ્વભાવો વિમલગુણકિરણપંજરાશિસન્નહલકલિતિમિરનિચયઃ
- ૮ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દશ્રીદદ્ધકુશલી સર્વ્વનેવ રાજસામન્તભોગિકવિષયપતિરાષ્ટ્ર-
- ૯ ગ્રામમહત્તરાધિકારિકાદીન્સમનુવર્ણ્ય બોધયત્યસ્તુ વો વિદિતમસ્માભિઃ સન્નમત્સેટકવિષં

દાનપત્ર નં. ૧

- ૧૦ યાન્તર્ગતસુવર્ણરપલ્લિગ્રામે પૂર્વ્વસી-
ન્નિ । તદ્વિષયમાનેન ત્રીહિપિટકવાપં
ક્ષેત્રં ।
- ૧૧ [ય] સ્યાઘાટનાનિ પૂર્વ્વતઃ ક્ષીરસ-
રગ્રામસીમાસન્ધિઃ ઉત્તરતઃ કુલ્લકુટવ
લ્લિકાગ્રામસીમાસન્ધિઃ
- ૧૨ અપરતઃ બ્રહ્મદેયક્ષેત્રં વટવૃક્ષો ।
તલ્લોક્કા ચ । દક્ષિણતઃ સુવર્ણા-
રપલ્લિગ્રામગામી પન્થોઃ
- ૧૩ અટવીપાટકગ્રામસન્ધિશ્ચ । એવમેત-
ચ્ચતુરાષાટનવિશુદ્ધે ક્ષેત્રં સોદ્રજ્ઞ
- ૧૪ સોપરિકરં સર્વ્વદાનસંગ્રાહ્યં

દાનપત્ર નં. ૨

- યાન્તર્ગતક્ષીરસરગ્રામોપરદક્ષિણસીર્ઘ
નૃહ-
- ૧૦ ન્માનેન ત્રીહિદશપ્રસ્થવાપં ક્ષેત્રં
યસ્ય પૂર્વ્વતસ્સન્ધૌ અક્કોલ્લટ્કશઃ ઉત્ત-
રતઃ શાકવૃક્ષઃ
- ૧૧ વટવૃક્ષશ્ચ^{૧૧} ॥ અપરતઃ સ્વદિરન્નદ-
રિત્રિક્ષૌ^{૧૨} । દાક્ષિણતઃ શસ્ત્રેલી ।
ભૂતવટશ્ચેવમેતચ્ચતુ-
- ૧૨ રાષાટનવિશુદ્ધે સશીવરં સોદ્રજ્ઞ-
સર્વ્વદિત્યવિષ્ટિપ્રાતિભેદિકાપરિહીજં^{૧૩}

૧ ડો. હુદ્ડશ તરેથી મળેલ શાહીની જાપો ઉપરથી. ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ દાનપત્ર નં. ૨ માં પંક્તિ ૧ થી 'સ્થગિ' થી પૂરી થાય છે— નં. ૨ જામાં સજ્જટ છે.

૪ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૨ જોતાં અંત 'ચ્છલી' થી થાય છે.

૫ " " ૩ " મણિકા(કો)થી થાય છે. નં. ૨ જામાં મુકુટો વાંચો.

૬ " " ૪ 'પૂરિત' થી પૂરી થાય છે.

૭ " " ૫ 'માનિની' થી પૂરી થાય છે.

૮ " " ૬ નો અંત 'વિમલ' થી થાય છે. નં. ૨ જામાં 'વજરા' છે.

૯ " " ૭ નો અંત 'કુશલી' થી થાય છે.

૧૦ દાનપત્ર નં. ૨ માં 'રાધિકાધિકાદી'— નં. ૨ જામાં પંક્તિ ૮ નો અંત 'ન્સમનુદર્શયત્યસ્તુ' થી થાય છે. ૧૧ વાંચો ગ્રામેપરદક્ષિણસીન્નિ. ૧૨ આ અન્દરનું વિરામ ચિહ્ન વિસ્થાપન જેવું લાગે છે. ૧૩ વાંચો વટશ્ચઃ ૧૪ વાંચો શસ્ત્રૌ. ૧૫ વાંચો પન્થાઃ ૧૬ વાંચો શસ્ત્રેલી. ૧૭ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં ૫.૧૨ વિષ્ટિપ્રા થી પૂરી થાય છે. લે. ૬

પત્રક વીરું

- ૧૫ ભૂમિચિહ્નદ્વય્યાયેનાચાટમટપાવેશ્યમાચન્દ્રાક્ષર્ણવશ્કિતિસ્થિતિસમકાલીનં
- ૧૬ પુત્રપૌત્રાન્વયમોગ્યં દાશપુરબિનિર્ગતક્ષીરસરગ્રામવાસ્તવ્યમરદ્વાજસગોત્રવાજિસં-
- ૧૭ નેયમાધ્યન્દિનસત્રચારિત્રાક્ષણસૂર્યાય નલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્રપશ્ચમહાયજ્ઞાદિકર્ત્ત-
- ૧૮ યોત્સર્પણાર્થ માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોમિષ્ટદ્રવ્યેય વૈશાસ્તશુદ્ધપશ્ચદશ્યામુદ-
કાતિસર્ગેર્ણો-
- ૧૯ તિસુદં યતોત્સ્યાસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વાગામિભોગપતિભિઃ પ્રબલપવનપ્રરિતોદધિજલતરજ્જ-
ચક્ષલં-
- ૨૦ ઝીવલોકમમાવાનુગતાનસારાન્વિમાવાન્દીર્ઘકાલસ્થેયસશ્ચ ગુણાનાકલ્ય સામા-
ન્યભોગમૂર્ખ-
- ૨૧ દાનફલેપ્સુભિઃ શશિકરરુચિરં યશશ્ચિરાય ચિત્તીષુભિરયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ પાલ-
યિતવ્યશ્ચં ।
- ૨૨ યો વાજ્ઞાનતિમિરપટલાદુતમતિશચ્છિન્ધાદાચ્છિન્ધમાનકં વાનુમોદેત સ પશ્ચમિર્મ-
દ્વાપાતકૈઃ સંયુક્તઃ
- ૨૩ સ્યાદિત્યુક્તશ્ચ મગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । શદ્ધિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ [૧] આચ્છેતા ચાનુર્મ-
- ૨૪ ન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વન્ધ્યાટવીષ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ [૧]
કૃષ્ણાહ્યો હિ જાયન્તે મમિદાય હૈરે-
- ૨૫ ન્તિ યે ॥ બહુમિર્વસુષા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ [૧] યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ-
સ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ યાનીહ તાર્દ-

૧ દાનપત્ર નં. ૨ જામાં પં. ૧૩ સ્થિતિસ થી પૂરી થાય છે. ૨ વાંચો દશપુર નં. ૨ જામાં બીજા પ્રામ ૩૫૬ શ્રુતી
દેવામાં આપ્યો છે અને જોમાં વાસ્તવ્ય ને બદલે નિવાસિ વાંચિ છે. નં. ૨ જામાં પં. ૧૪ અને પત્ર ૧૬ મરદ્વાજ
થી શ્રુત થાય છે. વાંચો વાજસનેય. ૩ નં. ૨ જામાં બલીચર.
નં. ૨ જામાં પં. ૧૫ વૈશેદે , , , , હોત્રહવનપશ્ચ. ૪ નં. ૨ જામાં પં. ૧૬ કુદ્રવે થી પૂરી થાય છે
, , , , નથી અને વૈશાક્ષપૌર્ણમાસ્યામુ. છે. ૫ , , , , ૧૭ મોગપતિ થી પૂરી
થાય છે. વાંચો પ્રેરિતો અને તરંગ નં. ૨ ની આથિ. ૬ , , , , ૧૮ સારાન્વીમવા થી પૂરી
થાય છે. ૭ નં. ૨ જામાં પં. ૧૯ રુચિરં થી પૂરી થાય છે. ૮ , , , , ૨૦ પટલા થી પૂરી થાય છે.
, , , , વાનમોદેત ખોટી રીતે છે , , , , પાતકૈ વાંચો જોમાં સ્વરુપસ્યા છે
૯ , , , , પં. ૨૧ ત્યુક્ત થી પૂરી થાય છે. , , , , વ્યાસેન અને મૂમદઃ છે.
, , , , ૨૨ આચ્છેતા થી પૂરી થાય છે. ૧૦ , , , , ૨૩ બ (વિ)ન્ધ્યાટવીષ્વત્યાદિ નથી
૧૧ , , , , રાજમિસ્સ છે નં. ૨ જામાં પં. ૨૩ યસ્ય યસ્ય થી પૂરી થાય છે. વાંચો યાનીહ;
દસાનિ નં. ૨ જામાં.

२१ नि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि चर्म्मार्त्थयशस्कराणि [१] निर्वृत्तमाख्यप्रतिमानि तानि-
को नाम साधुः पुनराददीत ॥ स्वदे-

२७ तां परवत्तां वा यत्नादक्ष युधिष्ठिर । महीं महिमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपाकन-
मिति [॥]

दानपत्र नं. १

संवत्सरशतत्रये

२८ द्वि[न]वत्यधिके वैशाखशुद्धपञ्च-
दश्यां स्वमुखाञ्जयालिखितमिदं स-
न्धिविग्रहकरणाधिकृतरेवेण

२९ सं ३०० ९० २ वैशाख शु
१० ५ दिनकरचरणार्चनरतस्य
श्रीबीतरागसूनोः स्वहस्तोयं श्रीप्र-
शान्तरागस्य [॥]

दानपत्र नं. २

संवत्सरशतत्रये द्विनवत्यभि-

२७ के वैशाखपोर्णमास्यां भोगिकपा-
लककर्कदूतकं लिखितं सान्धिविग्र-
हिकरेवेण स्वमुखाञ्जयेति

२८ सं ३०० ९० २ वैशाख शु
१० ५ दिनकरचरणार्चनरतस्य
श्रीबीतरागसूनोः स्वहस्तोयं श्रीप्रशा-
न्तरागस्य ॥

દ્વ ૨ જનાં ઉમેટાંનાં તામ્રપત્રો

(શક) સંવત ૪૦૦ વૈશાખ સુદ ૧૫

નીચે આપેલું ભરૂચના દ્વ ૨ જનું દાનપત્ર ૧૮૭૫ માં યોરસૂદના રેવ. જોસેફ ટેલરને ઉમેટા(ખેડા જિલ્લા)માં એક વાણિયાના ઘરમાંથી મળ્યું હતું. પ્રથમ ત્રી. ટેલરે મને પતરાં-ઓની છાપ આપી, અને થોડા વખત પછી તેના માલિકને થોડા દિવસ સારું અસલ આપવા માટે (ખુદ મુશ્કેલીથી) સમજાવ્યો. તે વખતમાં મેં એક “ હાફ-સાઈઝ ” ફોટોગ્રાફ લેવાની લીધો. તે ફોટોગ્રાફ પતરાં સારી સ્થિતિમાં હોવાથી ખુદ સ્પષ્ટ આવ્યો. આ સાથે જોડેલો ફોટોગ્રાફ એ ફોટોગ્રાફની નકલ ઉપરથી તૈયાર કર્યો છે.

પતરાંઓનું માપ ૧૨ ઇંચ x ૧૭ ૧/૨ ઇંચનું છે. ડાબી બાજુનું કડું તેના ઉપરની મુદ્રા સહિત તેની યોગ્ય જગ્યાએ જ ઠાવ્યું છે. મુદ્રા ઉપર ડા. બર્નનાં ખેડાનાં પતરાંના “ શ્રીલામન્તદ્વા ” ના જેવો લેખ છે. પણ મુદ્રા ઉપરના અક્ષરો એટલા બધા કટાઈ ગયા છે કે પહેલાંના દાનપત્રોની મદદ સિવાય તે સમજવા મુશ્કેલ પડશે. પતરાં અને મુદ્રા બન્ને ખુદ ભારે છે. પતરાંઓ ઉપર કાટ લાગ્યો નથી. તે સંભાળપૂર્વક રાખ્યાં છે અને કદાચ આમલીના પાણીમાં સાફ કર્યા હશે. પહેલા પતરાંની છેલ્લી પંક્તિ, અને બીજાની છેલ્લી પંક્તિના શરૂઆતના અક્ષરો સિવાયના બધા અક્ષરો મોટા અને ઊંડા કોતરેલા છે. કારણકે બીજા પતરાંની છેલ્લી પંક્તિમાં માત્ર શબ્દના છેલ્લા અક્ષરના લીટાઓ એક બીજામાં જળી જાય છે અને એ નામ ફોટોગ્રાફમાં પણ ચોખ્ખું ઓળખાતું નથી.

દાનપત્ર પોતે પ્રોફેસર ભાંડારકરે જ. ઓ. ડી. રો. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૬માં પ્રસિદ્ધ કરેલાં દ્વ ૨ જાએ આપેલાં ઇલાઓનાં દાનપત્રને અક્ષર અને શબ્દરચનામાં ખુદ મળતું આવે છે. તે બંનેની તારીખની નિકટતા—શક સં. ૪૦૦ અને ૪૧૭—ઉપરથી માની શકાય છે તે સુજબ તે બંને એક જ આદર્શની નકલો છે. ઇલાઓનાં પતરાં સંબંધની પ્રો. ભાંડારકરની બધી ટીકા ઉમેટાનાં દાનપત્રોને પણ લાગુ પડે છે.

વંશાવલીમાં કંઈ નવી હકીકત આપી નથી. તેમાં શુર્જરવંશના પ્રખ્યાત ત્રણ રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે, તે:—દ્વ ૧ અથવા દ્વ ૧ લો., જયભટ તેનું ઉપનામ વીતરાગ, અને દ્વ ૨, તેનું ઉપનામ પ્રશાંતરાગ. આ નામો પ્રો. ભાંડારકરે પ્રથમથી ખરાં જ આપ્યાં હતાં. જયભટ કાવી દાનપત્રમાં વલમી સાથેની જે લડાઈ વિષે કહેલું છે તેનું સૂચન મારા મત પ્રમાણે, વ્યોમિધીકૃતોમ્વ-તદ્વનલ્લેલ્લિહિતનિરંકુશવાનપ્રવાહપ્રવૃત્તિરિતિગુણસમૃદ્ધ: એ વિશેષણમાં કર્યું છે. પરંતુ તે એટલું ઘાટું છે કે કાવીનાં પતરાંની મદદ સિવાય તેમાં કંઈ બાણી શકાતું નથી. અધિકગુણેહસંસ્કૃત્તિમલ્લિશોદ્રાસિત્તિ-જ્ઞાન: “ જે ધર્મશુદ્ધ પ્રત્યે અધિક સ્નેહસંપન્ન છે અને જે આ જીવલોકને પોતાના ઉજ્જવળ દાખલાથી શોભાવમાન કરે છે, ”—આ વિશેષણને મેં કરેલો અર્થ ખાસ કરીને આગળ પાછળ નાં વાઠ્યો સાથે લઈએ તો એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે, દ્વ ૨ જો ખાસ કરીને ધર્મિક રાજા અને કંઈક ધાર્મિક સુધારક હશે. પરંતુ આ દિશામાં તેણે શું કર્યું હતું તે કહેવું અશક્ય છે. કારણ કે તે કંઈ જ્ઞાતિનો હતો, એ પણ ચોક્કસ જણાતું નથી. શુર્જરનાં પતરાંના નાંદીપુરી ની ચોક્કસ જગ્યા જણાયાથી આ રાજાઓની રાજધાનીના શહેરની ચોક્કસ સ્થળસીમા બાણી

શકાય છે, એ વધારે સંતોષકારક છે, પ્રોફેસર ભાંડારકર કહે છે કે “ ગુર્જર વંશનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરોચ હતું,” અને વધારામાં કહે છે કે શહેર તથા તેની આસપાસના પ્રદેશનું નામ પણ એ જ હતું.

આમાં પહેલી હકીકત સાવ સાચી અને બીજી લગભગ સાચી છે. તે શહેર તથા પ્રદેશનું આ નામ પ્રાચીન કાળથી ચાલુ છે એ નિઃસંશય છે. પરંતુ ગુર્જર રાજાઓ આ શહેરમાં રહેતા નહોતા. તેઓ દરવાજા બહાર પાસેના જ એક કિલ્લામાં રહેતા હતા. ૬૬ ૨ બનાં ખેડાનાં બંને દાનપત્રોમાં તારીખ “ નાંદીપુરીતઃ ” ‘ નાંદીપુરીમાંથી ’ નાંખેલી છે. આ વાક્ય અને વલભીનાં ઘણાં દાનપત્રોમાં આવતાં “ વલ્લભીતઃ ” ‘ વલભીમાંથી ’ એ વાક્યની સામ્યતા ઉપરથી મેં અનુમાન કર્યું છે કે આ ગુર્જરની રાજધાનીના શહેરનું નામ હોયું જોઈએ; આ નામવાળા એક જૂના સ્થળ વિષે મારી તપાસ ઘણા વખત સુધી નિષ્ફળ રહી. છેવટે ભરૂચના ડેપુટી એજ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ ભરૂચના ગ્રામણે પાસેથી જાણ્યું કે, ભરૂચની પૂર્વ દિશામાં જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નજીકમાં આ નામવાળા એક જૂનો કિલ્લો હતો. આ હકીકત, જેને “ રેવામાહાત્મ્ય ” માંથી પણ ટેકો મળે છે તેને ઇલાઓ અને ઉમેટાનાં પતરાંઓમાંથી દફના રહેલા વિષે મળેલી હકીકત સંપૂર્ણ રીતે મળતી આવે છે.

બંનેની શરૂઆત “ ઝોં સ્વસ્તિ વિજયવિજેપાત્ મલ્લકજ્ઞપ્રદારનાસકાત્ ” એ શબ્દોથી થાય છે. નાસકાત્, જેનો કંઈ પણ અર્થ નથી, તેને બદલે નાસકાત્ વાંચવું જોઈએ એમાં શંકા નથી. જે લખાણ ઉપરથી આ લેખ કેાવરનારે નકલ કરી હતી, તે કદાચ આખો ચાલુ હસ્તાક્ષરોની લિપિમાં લખેલો હશે. આ અક્ષરો તેણે સહિમાં સાચવ્યા છે. આમાંથી બનો આકાર જે સ્વસ્તો અને ચિત્રાગમાં તથા રાઠાકનાં દાનપત્રોમાં આવે છે એવો હતો, એ ચોકકસ છે. એટલે તેણે જા બદલે ના વાંચ્યું અને લખ્યું. પરંતુ આ અનુમાન સિવાય પણ વલભીના પતરાંઓમાં આવતાં જયસ્કંધાવારાત્ જુવરવેલીવાસકાત્ અથવા મરોપાત્તવાસકાત્ જેવાં વાક્યો ઉપરથી ઉપરનો સુધારો ચોખ્ખો લાગે છે. ખરા વાક્યનો અર્થ “ ઝોં સ્વસ્તિ ! વિજયી છાવણી જે ભરૂચના દ્વાર પાસે રહે છે. એટલે નાંખેલી છે તેમાંથી ” એવો જ થઈ શકે છે. આ અર્થ જડેશ્વરના દરવાજા બહાર નાંદીપુરીના કિલ્લા સાથે બરોબર બંધાયેલો આવે છે. એટલે ગુર્જર રાજ્યનું રાજધાનીનું સ્થળ ભરૂચમાં નહીં પણ તેના પૂર્વ તરફના દરવાજાની નજીકમાં જ હતું, એમ ચોકકસ માની શકાય. વધારામાં હું કહું કે હિંદુ રાજાઓના મહેલો તેઓના રાજ્યનાં મુખ્ય શહેરોના દરવાજા બહાર નજીકમાં જ હોય છે. આનો ખાસ ફાળેલો બીકાનેરના રાજાનો મહેલ છે. તે શહેરથી તદ્દન જૂદો, ઇશાન કોણમાં કેટલાક વાર દૂર છે.

દાનપત્રની તારીખ, શક સંવત ૪૦૦ ના વૈશાખની પૂર્ણિમા અથવા શુક ૧૫, કંઈ નવીન જણાવતી નથી, કારણ કે ઇલાઓનાં દાનપત્ર ઉપરથી આપણે જાણીએ છીએ કે ૬૬ ૨ જાએ શક સંવત ૪૧૭ સુધી તો રાજ્ય કર્યું હતું. પ્રોફેસર ભાંડારકરે પહેલી વાર બતાવ્યું છે તેમ, આ શક સંવત ઇ. સ. ૭૮-૯ માં શરૂ થતા સન છે અને ઉમેટાનું પતરું બરોબર ૧૪૦૦ વર્ષ જૂનું છે, એ વિષે મને જરા પણ શંકા નથી.

દાન લેનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર, કાન્યકુબ્જ અથવા કનોજનો રહીશ, એક અદ્ભુત્ય એટલે રૂવેદી ભટ્ટ માધવ હતો. તે ચારે વેદ જાણતો હતો. એક અગ્નિહોત તથા બીજી યજ્ઞક્રિયાઓ માટે ખર્ચ કરવા માટે નિયુક્ત ગ્રામ તેને આપ્યું હતું. મધ્ય અને ઉત્તર ગુજરાતમાં ઘણી તપાસ કરવા છતાં અત્યાર સુધી ‘ ભુક્તિ ’ અને દાનપત્રમાં બતાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખી શકાયાં ને. ૭

નથી એ શોચનીય છે. હું માનું છું કે, તે ગાયકવાડી પ્રદેશમાં આવ્યાં હતાં. દાનપત્રના લેખક અધિકારી માધવ બટ્ટનું નામ કંઈક ઉપયોગી છે. કારણ કે, ઇલાઓનાં દાનપત્રનો લેખક માધવનો પુત્ર રેવ હતો. આપણાં પત્રોમાં માધવનું નામ આવે છે એ તેનાં ખરાપણાની મજબૂત સાબીતી છે.

છેવટે જ્યમટનાં કાવીનાં પત્રો ઉપરના લેખ ઉપરની નોંધમાં મેં જે કહ્યું છે તે ફરીથી આંહિ કહીશ, કે- ઉમેટાનું શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે, ધરસેન રાજાનું કહેવાતું વલ્લભીનું બનાવી કહેલું એક દાનપત્ર આ મૂળ ઉપરથી કર્યું છે. આ બનાવટી દાનપત્ર બોંબે પ્રેમ્ય રાયલ એશિયાટિક સોસાયટીની માલિકીનું છે, અને તેની પહેલી નોંધ ડા. ભાઉ દાણએ લીધી હતી. હું ફક્ત એક વાર થોડી મિનિટ માટે તે મેળવી શક્યો છું. પરંતુ પહેલી જ નજરે મને ખાત્રી થઈ કે તે ઉમેટાના દાનપત્રની બરોબર નકલ હતી અને રાજાઓનાં નામો સિવાય તેમાં કંઈ પણ ફેરફાર કર્યો જણાતો નહોતો. લિપિ પણ વલ્લભી નહીં, પણ ગુર્જર છે. આ બનાવટી દાનપત્ર કદાચ પ્રાચીન હશે, એટલે વલ્લભીનાં પત્રોમાંનાં સનની શરૂવાતની તારીખ નક્કી કરવામાં તે ઉપયોગી થાય. કારણ કે, બનાવી કાઢનારે એવા રાજાનું નામ પસંદ કર્યું હતું કે જેનો સમય ખરા હાતાના સમયથી બહુ દૂર ન હોય, એવું માની શકાય છે.

पल्लवं कीजुं

- १ बलिचरूवैश्वदेवामिहोत्रपञ्चमहायज्ञविक्रयोस्सर्पणार्थं कपणीयशोडशतं
- २ भुक्त्स्वन्तः पातिनिगुहग्रामोस्वघटस्थनानि पुर्वस्यं दिशि वधौहिग्रामः दक्षिणस्यां दिशि
- ३ फलहवद्ग्रामः प्रतिच्यां दिशि विहाणग्रामः उत्तरस्यां दिशि दह्मिलिग्रामः पवमयं स्वचतुराघट-
- ४ नविशुद्धो ग्रामः सोदङ्गसपरिकर सघान्यहिरन्यादोय सोत्पद्यमानविष्टिक समस्त-राजकियानमप्रवेस्य
- ५ अचन्द्रार्कणवक्षितिसरिर्त्पर्वतसमकालिन पुत्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य पुर्वप्रत्तदेव-ब्रह्मदायव-
- ६ जर्मभ्यान्तरसिद्धयशकनृपकालातीतसंवत्सरशतचतुष्टये वैशाखपौर्णमास्यां उद-कातिसर्गेणप्रतिपा-
- ७ दितं यतोस्योचित्य ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्षयतो भुञ्जतो भोजयतः प्रतिदि-शतो वा न व्यासेष
- ८ प्रवर्तितव्य तथागामिभिरपि नृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यभूमिदानफलमवेत्य बिन्दुल्लोलान्य-
- ९ नित्यान्यैश्चर्याणि तृणमलमजलबिन्दुचञ्चलञ्चजीवितमाकलय्य स्वदायनिर्विशेषोय-मस्मदायोनुमन्तव्यः पा-
- १० लयितव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमितस्य तस्य तदा फलं
- ११ यश्चाज्ञानतिमिरवृतमतिराच्छाद्यादाच्छिद्यमानमनुमोदेत वा स पञ्चभिर्महापातकै-श्वरुपातकैश्च
- १२ संयुक्तः स्यदिति उक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे-तिष्ठति भूमिदः आच्छे-
- १३ ता चातुमन्ता च तान्येव नरेक वसेत् यानीह दत्तानि पुरातनानि दानानि धर्मार्थयशस्कराणि
- १४ निर्मुक्तमास्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत स्वदत्तां परदत्तां वा-यत्नद्रक्ष नराधि-
- १५ पः महीं महीमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं लिखितं श्वैतत्पदानुजीविश्रीबला-धिकृतगिलकम्-
- १६ निना माधवभट्टेन स्वहस्तोयं मम श्रीवितरागशूनो श्रीप्रसंतरागस्य

पं. १ वांशो बली; यज्ञादिक्रियो; ५६।२ योडशत. पं. २ वांशो स्याघटस्थानानि; पुर्वस्यां. पं. ३ वांशो प्रतिच्यां. संभावित विहाणग्रामः वांशो उत्तरस्यां; राधाटन. पं. ४ सोदङ्गः; सोपरिकरः सघान्यहिरण्यदेयः विष्टिकः कीयानाम. पं. ५ वांशो आचन्द्रार्कणवर्णः कालीनः. भोग्यः; पुर्वः पं. ६ वांशो आभ्यन्तरसिद्धया; संवत्सर. पं. ७ वांशो दितः; तस्या. पं. ८ वांशो प्रवर्तितव्यः सामान्यं. पं. ९ वांशो तृणमल; चञ्चल अने श्रीज्ज शब्दाभां ज ने अदले श्रीज्ज ७ श्रीज्ज 'ण'ने अणत्तुं आ तथा उनाओनां पतराभां आवे छे. वांशो यमस्मदा पं. ११ वांशो राच्छिद्या महापातकैश्च मांथी ब उडाडी नांशो पं. १२ वांशो स्यादिति; व्यासेन षष्टि. पं. १४ वांशो यत्नाद्र. पं. १५ वांशो नराधिप; लिखितं चै. पं. १६ वांशो नुता; प्रतिभृति तथा ३।१।भां माधव ने अदले मल छे. टेप्राय छे. श्रीवितरागसूनोः श्रीप्रशान्त.

બાધાન્તર

ૐ સ્વસ્તિ ! ભરૂંકચ્છના દ્વાર સમીપ નાંખેલા, વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી, સકલધનપટલ-માંથી બહાર આવેલા રજનીકરનાં કિરણોથી વિકસતાં કુમુદસ્રમ ઉજ્જવળ યશના પ્રતાપવાળો, અનેક યુદ્ધમાં તેની વિમુખ આવી સંહાર થયેલા શત્રુસામન્તોની પત્નીઓના પ્રભાવમાં રૂદનથી જેની ઉજ્જવળ અસિનો પ્રતાપ નિત્ય મોટેથી ગાજતો; દેવો, દ્રોણ અને શુરના ચરણકમળને નમન કર્યાંથી ઉદ્ધૃષ્ટ, છૂતિવાળાં કિરણોવાળા કેટી વજ્રમણિથી પ્રકાશતો યુગટ જેના શિરપર રાજતો હતો : સ્વર્ગમાં એકલા મિત્રસમાન જેનો (પુણ્ય) સંચય દીન, અનાથ, આતુર આભાર), અભ્યર્થિ, ભિક્ષુક અને દુઃખી જનોના વિભવ મનોરથ ઉદારતાથી પૂર્ણ કરવાથી નિત્ય વૃદ્ધિ પામતો, મહાભરેલી માનિની જનોના, પ્રણામ અને મધુર વચનોથી પ્રણયકલહ શમાવવામાં નય અને વિવેક પ્રકાશિત કરતો અને જેણે કલિયુગનું ધન તિમિર ઉજ્જવળ શુભોના પિંજરમાં નાંખ્યું હતું તે શ્રી હદ હતો.

હુમલો કરતા અનેક મહાવાળા માતંગોને નિર્ભય વિક્રમથી સંહારતા સિંહ માફક મદથી મત્ત થયેલા શત્રુગજોના ગણનો સંહાર, તેની અસિના વિક્રમથી ક્યોં ઢોવાથી યુવાનાસેદ્ધ સમાન મહાભરેલા પ્રતાપવાળો તેને શ્રી જયભટ નામે પુત્ર હતો. તે, (પશ્ચિમ અને પૂર્વ સાગરના) બન્ને કિનારા પર ઉગતાં વનોમાં ભ્રમણ કરતા ગજો માફક (ખંભાતના અખાત)ના બન્ને કિનારે ઉગતાં વનોમાં ગમન (ચઢાઈ) કરી અને ગજો નિરંતર અતિ મદ અરે છે તેમ નિરંકુશ દાનપ્રવાહને લીધે તે દિગ્ગજોના વિભ્રમ ગુણસમૂહસંપન્ન હતો. કર્પૂરના કણ અથવા કટકા જેવા ઉજ્જવળ યશના ચંદનલેપથી પોતાનું જ અંગ અને લક્ષ્મી(શ્રી)નાં સમુજ્જત પયોધર (ઉંચે ચઢતાં વાહણો)વાળા ગગન સમાન હતા તે વ્યાપી (ઢાંકી) દીધા.

તેનો પુત્ર, જેણે દુષ્ટૃત્યોના પ્રતાપથી ઘટ થયેલું અને અખિલ જગમાં પ્રસરેલું ધન તિમિર દૂર કર્યું હતું, જે ધર્મયુદ્ધ માટે અધિક સ્નેહસંપન્ન છે, અને જેણે પોતાના શુદ્ધ બોધથી જીવલો-કને પ્રકાશિત કર્યો છે, જે મહાન શુર્જર વંશને પ્રકાશનાર થયો છે અને જેણે પંચમહાશખદ પ્રાપ્ત કર્યા છે તે મહારાજાધિરાજ શ્રી હદ હતો.

તે સર્વ કુશળ હાલતમાં, સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને શાસન કરે છે:—

તમને જાહેર થાયો કે મેં મારાં માતાપિતા અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં, પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુબ્જમાં વસતા, ચતુર્વેદિ મધ્યેના, વિશિષ્ટ ગોત્રના, બહુવૃચ સપ્તર્ષિ-ચારિ, ભટ્ટ મહીધરના પુત્ર, ભટ્ટ માધવને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને પંચમહાયજ્ઞ આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન માટે કમણીયશોભશત ભુકિતમાં આવેલું નિશુડ ગામ જેની સીમા:—પૂર્વે-વર્ધૌરિઆમ, દક્ષિણે-ફૂલહુવદ્રગામ: પશ્ચિમે—વિહાણુગામ, અને ઉત્તરે—હલિથલિગામ: આ સીમાવાળું આ ગામ ઉદ્રંગ તથા ઉપરિ કર સહિત, અગ્ર અને સુવર્ણમાં આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, પૂર્વે કહેલાં દેવો અને દ્રોણનાં દાન વર્જ કરી, રાજપુરોના પ્રવેશ મુક્ત ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પવેતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રો, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે શક સંવત ૪૦૦ વૈશાખ પૂર્ણિમાને દિને, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી ભક્તિથી આપ્યું છે. આથી તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર (આ ગામની જમીનની) ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, ઉપભોગ કરે અથવા અન્યથી ઉપભોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કેઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહિ ... .. અને આ સેનાપતિ શ્રી ગિલકના પુત્ર, (નૃપના) પદાનુલ્લવિન ભટ્ટ માધવથી લખાયું છે. આ મારા શ્રીમદ્ વીતરા-ગના પુત્ર શ્રી પ્રશાન્તરાગના સ્વહસ્ત છે.

દ્વ ૨ જ અથવા પ્રશાન્તરાગનાં બગુઆથી

મળી આવેલાં તામ્રપત્રો*

(શક) સંવત ૪૧૫ જ્યેષ્ઠ વદિ ૧૫

નીચે આપેલો લેખ જે તામ્રપત્રો ઉપર કોતરેલો છે, આ પતરાં થોડાં વર્ષો ઉપર વડોદરા સ્ટેટના નવસારી પ્રાંતના પલસાણા તાલુકાના બગુઆ ગામમાંથી મળ્યાં હતાં, તે તથા ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૬-૧૯૦માં અને વો. ૧૩ પા. ૬૫-૬૬માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં પતરાં-ઓ અને તથા ડૉ. ઈ. હુલ્લેને રાવ. સાહેબ મોહનલાલ. આર. ઝવેરી મારફત મળ્યાં હતાં. આની શોધની હકીકત પ્રથમ લખાણમાં આપી છે.

પતરાંઓનું માપ આશરે ૧૦ ૩/૪ "x ૭" છે. અને જાડાં ૧/૪" છે. વજનદાર કડીઓ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં તેની મૂળ જગ્યાએ જ છે. જમણી બાજુની કડીને મુદ્રા લગાડેલી છે. એ જ રાજાનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં ઉમેટા અને ઇલાવનાં પતરાંઓની માફક તેના ઉપર "શ્રી દ્વ ૨" લેખ અને એક ચોરસ ચિહ્ન છે, જે સમજાતું નથી. કોતરકામ સાફ છે. અક્ષરો ઊંડા કોતરેલા અને સ્પષ્ટ છે. ક્રૂર થોડા ને જ બહુ તુકશાન થયું છે, અગર કાટથી નાશ પામ્યા છે. લિપિ બીજાં જે દાનપત્રોની લિપિને બહુ જ મળતી આવે છે. 'વાસકાવ' (પં. ૧) શબ્દમાં વ નું ઉતાવળથી લખેલું રૂપ લખ્યું છે, તે 'ન' જેવું લાગે છે. રાજાની સહિ પ્રાચીન નાગરી અક્ષરોમાં લખેલી છે, આ અક્ષરો ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પણ છે. જોડણી અને વ્યાકરણ બીજાં જે દાનપત્રો જેટલાં જ ખરાબ છે. આનો પહેલો ભાગ તે દાનપત્રો સાથે અક્ષરશઃ મળતો આવે છે.

આ નવા દાનપત્રની હકીકત આ પ્રમાણે છે: મહારાજધરાજ શ્રી દ્વ ૨ જ, જેણે પંચ "મહાભક્તો" મેળવ્યા હતા, જે શ્રીજયભટ્ટનો પુત્ર અને શ્રી દ્વ ૧ લાનો પૌત્ર હતો, તેણે એક બ્રાહ્મણને તથા—ઉમ્મરના નામનું ગામ શકે ૪૧૫ ના જ્યેષ્ઠ શુદ્ધ અમાસને દિવસે થયેલાં સૂર્ય-ગ્રહણ વખતે તે દિવસે દાનમાં આપ્યું છે. આ ગામ તથા—ઉમ્મરના ગ્રાહાતદ્વિજ્ઞ અથવા પ્રાંતમાં આવ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઉપલઠણ ગામ, દક્ષિણે ઇંધિ, પશ્ચિમે સાંકિય, અને ઉત્તરે જર-વદ્દ. દાન મેળવનાર ભટ્ટ મહીધરનો પુત્ર ભટ્ટ ગોવિન્દ હતો. તે કાન્યકુબ્જના અતુર્વેદિઓ, એટલે ગુજરાતના કનેભાયા બ્રહ્મણોની જ્ઞાતિનો, કોશિક ગોત્રનો અને છન્દોગશાખાના અનુયાયીઓના એક ભત્રીજો હતો. આ ગામ તેને પંચમહા યજ્ઞો અને બીજી કેટલીક ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવા માટે આપ્યું હતું. દાનની શરતો હંમેશામુજબની છે. દાનપત્રનો લેખક રાજાનો સેવક દેવાદિત, અથવા તેનું ખર્ચે રૂપ-દેવાદિત્ય-તે દામોદરનો પુત્ર હતો. બીજાં જે દાનપત્રો મુજબ આમાં પણ તારીખ વિજયની છાવણી, અગર 'વિજય' જે ભટ્ટકચ્છના દરવાજા બહાર હતી, તેમાંથી નાંખી છે.

લેખની નવીન હકીકતમાં ક્રૂર તારીખ અને ભૌગોલિક નામો એ બે જ છે. તે બાબત વધુ નોંધની જરૂર છે. તારીખમાં માસનાં નામની ભૂલ જણાય છે. ડો. શ્રામની ગણતરી પ્રમાણે શક સંવત ૪૧૫ જેટલો વદ અમાસનો દિવસ ઈ. સ. ૪૬૩ ના મેની ૩૧ મીને મળતો આવે છે. આ દિવસે લેખમાં કદાચ મુજબનું સૂર્યગ્રહણ નહોતું. પણ બીજી અમાસને દિવસે, જુન ૨૬ મીએ, કુંડલાકાર ગ્રહણ હતું, જે હિંદુસ્તાનમાં દેખાયું નહોતું તે આ ગ્રહણ હશે એમ લાગે છે. માસના નામની ભૂલ લેખકની હોય અથવા તો અધિક માસની ખોટી ગણતરીને લીધે થયેલી હોય, તે ગમે તેમ હો, પણ દ્વ ૨ જના

ઇતિહાસ માટે તારીખનું મહત્વ બહુ ઓછું છે. કારણ કે, તેનું જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર આપણા દાનપત્ર કરતાં ૧૫. વર્ષ વહેતું છે, અને મોડામાં મોડું દાન બે વર્ષ મોડું છે. પહેલાંની તારીખ શક-સંવત્ ૪૦૦ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે, અને બીજીની તારીખ શક સંવત્ ૪૧૭ના જ્યેષ્ઠ વદ અમાસની છે.

ભૌગોલિક નામો એથી પણ વધારે બાણવા ભેગ છે, ટ્રાંઝનોમેટ્રિકલ સર્વે, ગુજરાત સીરીઝ નં. ૩૪ના નકશાની મદદથી આમાં આપેલાં લગભગ બધાં સ્થળો ઓળખી શકાય તેમ છે. તથા-ઉમ્મરાગામ જ્યાંથી આ પત્રો મળ્યાં હતાં તે મગુઆ છે તેની સીમા:—

લેખ મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિય

દક્ષિણે ઇંધિ.

ઉત્તરે જરવદ્ર.

પૂર્વે ઉચિલકણ.

નકશા મુજબ.

પશ્ચિમે સંકિ

દક્ષિણે ઇંસની જુની

ઉત્તરે જોદવા.

પૂર્વે એક નિર્જન સ્થળ તથા

એક જૂનું તળાવ.

જોકે એથા ગામની મૂળ જગ્યા મળી શકતી નથી. તો પણ બીજાં ત્રણનાં નામો તથા-ઉમ્મરાગામ મગુઆ તરીકે ઓળખાવવાને બસ છે. આ બે શબ્દોમાં ઉમ્મરા અને ઉમા એ સંસ્કૃત શબ્દ 'उम्मारक'નો અપભ્રંશ છે. આ શબ્દ હજી પણ ગામનાં નામ પડવામાં વપરાય છે. અને નકશામાં તાપીની પાસેના પ્રદેશમાં ઉમા નામનાં છએક ગામો છે. તેથી 'તથ' અને 'બગ' એ શબ્દો આ ઉમ્મરા(ઉમા)ને એ નામવાળાં બીજાં સ્થળોથી જુદું પાડવાને લગાડયાં હશે, એ સંભવિત છે. 'બગ' નો અર્થ રોડ હશે તેની હું અટકળ કરી શકતો નથી, પણ 'તથ' કદાચ પ્રાકૃત 'तथ' અને સંસ્કૃત 'तीर्थ' નો અપભ્રંશ હશે.

अक्षरान्तर^१

पतरू पहेलं

- १ ओं स्वस्ति विनयविक्षेपात् भरुकच्छप्रद्वारवासकात् सकलचनपटलविनिर्गतख-
निकरकरावबोधित-
- २ [कु]मुदधवल्यशप्रतापस्थगितनभोमण्डलोनेकसमरसंकटप्रमुखगतनिहतशत्रुसामं-
तकुलावधुप्र-
- ३ भातशमयरुदितफलोद्गीयमानविमलनिखिंशप्रतापोदेवाद्भिजातिगुरुचरणकमलप्रणमोद्धृष्ट
- ४ वज्रामणिकोटिरुचिरदिधितिविराजितमकुटोद्भासिताशिराः दिनानाथातुराभ्यगतार्थि-
जनदिल्लप-
- ५ रिपूरितविभवमनोरथापचीयमातृविष्टपैकसहयधर्मसंचयः प्रणयपरिकुपितमानिनीजन
- ६ प्रणामपूर्वमधुरावचनोपपादितप्रसादप्रकाशिकृतविदग्धनागरकस्वभावो विमलगुण-
पंजरक्षि-
- ७ सबहलकलितिमिरनिचयश्रीमद्दस्तस्य सुनु समदप्रतिद्वंद्विगजघटाभेदिनिखिंशवि-
क्रमप्रक-
- ८ टितमृगपतिकिसोरविर्यवलेपः पयोनिधिकृतउभयतटप्ररुद्धचनलेखविहृतनिरंकुशदा-
नप्रवा-
- ९ ह्रप्रवृत्तदिग्दन्तिविभ्रमगुणसमूहः स्फटिककपूरपिण्डपण्डुरयशश्चन्दनचर्चिताङ्गस-
मुन्नतगग-
- १० नलक्ष्मिपयोधरोसंगः श्रीजयभट्टस्तस्यत्मज प्रतिहतसकलजगद्व्यापिदोषाधिकार-
विजृम्भितसंत-
- ११ तातमोवृत्तिरधिकगुरुस्नेहसंपत्कविमलदिशोद्भासितजिवलोकः परमबोधसमानुगतो
विपुलगु-
- १२ जर्जरनृपन्मयप्रदिपतोमुपगतः समधिगतपंचमहाशब्दमहाराजाधिराजश्रीमद्दहः कुश-
कीर्त्तिर्वा-
- १३ ने [व] राष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूटायुक्तकानियुक्तकाधिकमहत्तरादींस्समाज्ञापयति
अस्तु वो निदि-
- १४ तं यथा मया मातापित्रोरात्मनश्चैवामुष्मिकपुण्ययशोभिर्बुद्धयेकन्यकुञ्ज-
- १५ वास्तव्यतचातुर्विधसामान्यकौशिकस्यगोत्रच्छन्दोगसब्रह्मचारि-
- १६ भट्टमहिषरस्तस्य सूनु भट्टगोविन्द बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रपञ्चमहायज्ञादिकु-

पं. १ वांथो ओं; वांथो रजनी; वासकात् नो 'व' न ७२वां दृष्टाय छ. पं. २ वांथो प्रमुखागत; कुल्लव; कुमुद नो कु २२२५४ छ. पं. ३ वांथो समय; प्रणामो पं. ४ वांथो वज्र; दीधिति; गुकुटो; रादीनां; भ्यागता; क्षि ५. ५ वांथो रथोप; त्रिवि; सहाय; संचयः पं. ६ वांथो पूर्व; मधुर; प्रकाशीकृत पं. ७ वांथो निचयः; -दह; सुनु; पं. ८ वांथो किन्नोरवीर्या; निधीकृतो; प्ररुद्ध; वनलेखा. पं. ९ प्रवृत्त; कपूर; पाण्डुर. पं. १० वांथो लक्ष्मी; रोस्वं भट-
स्तस्यात्मजः पं. ११ वांथो तत्तमोवृत्तिर; उभासित; जीव; समनुगतो. पं. १२ वांथो नृपान्व; प्रदीपता पं. १३ युक्तकनियु-
क्तकाधिक. पं. १५ वांथो तचातुर्वि; कौशिकसगोत्र पं. १६ वांथो महीधर; गोविन्दाय यज्ञादिकि.

पतरु नीजुं

- १७ योत्सर्पणर्थं तथउम्बराहारद्वलिश अन्तः पातितथउम्बराग्रामोस्याघटनस्थानानि
- १८ पुर्वत उषिलथणग्रम दक्षिणत इषिग्राम पश्चिमतः संकियग्रम उतरत जरवद्रग्रम
- १९ एवमयं स्वचतुराघटनविश्रुद्धो ग्रामः सोद्वंग[:]सपरिकर सभान्यहिरन्यादेय[:]
- २० सोत्पद्यमानविष्टिक[:] समस्तराजकियनमप्रवेद्यमचन्द्रर्कण्वक्षितिसरित्पर्वतसमान-
कालीन[:]प-
- २१ त्रपौत्रान्वयक्रमोपभोग्य[:]पुंवप्रत्तदेवब्रह्मदायवर्जमभ्यन्तरसिद्धया शकनृपकाला-
तीतसंब[च्छ]
- २२ रशतचतुष्टये पंचदशाधिके येष्ट[।]मावास्थसुयग्रहे उदकातिसर्गेणप्रतिपादितं
यतोस्योचित-
- २३ य ब्रह्मदायस्थित्या कृषतः कर्ष[य]तो भुंजतो भोजयतः प्रतिदिशतो वा न
व्यासेधः प्रवर्तितव्य[:]तथागा-
- २४ मिभिरपि नृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्व[।] सामान्यभूमिदानफलमवेत्यब्रिन्दूलोलान्य-
नित्य[।]न्यैश्चयणि तृ-
- २५ णाग्रलमजलविन्दुचञ्चलञ्चजीवितमाकलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मद्दायोनुमन्तव्यः
पालयि-
- २६ तव्यश्च तथा चोक्तं बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः [।]यस्य यस्य यदा
भूमिस्तस्य तस्य तदा फ-
- २७ लं [।]यश्चाज्ञानतिमिरावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानमनुमोदेता वा स पञ्चभि-
र्महापातकैरुपपातकैश्च
- २८ संयुक्तः स्यादिति [।]उक्तं च भगवता वेदव्याशेन व्याशेन [।]षष्टि वर्षसहस्राणि
स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [।]आ-
- २९ च्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [।]यानीह दत्तानि पुरातनानि
दानानि धर्मार्थायसस्करा-
- ३० णि [।]निर्भुक्तमाल्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनरावदीत [।]स्वदत्तां
परदत्तां वा यत्नद्रक्ष न-
- ३१ राषिपः [।]मही महीमतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयानुपालनं [।]लिखितंश्चैतत्पादानु-
जीविदामोदरसुते-
- ३२ न रेवादितेन स्वहस्तोयं मम श्रीवितरागसूतो श्रीप्रसन्तरागस्य [।]

पं. १७ वांथि त्सर्पणर्थं; घाटनस्थानानि. पं. १८ वांथि पुर्वत; ग्रामो; ग्रामः; ग्राम उत्तरतो; ग्राम पं. १९ वांथि राषाट; सोपरिकरः; हिरण्या. पं. २० वांथि कीयानामप्रवेद्य आ, न्द्रार्का. पं. २१ वांथि पूर्व; संवत्स. पं. २२ वांथि व्यैष्टामावास्थया, सुय; प्रतिपादित. पं. २३ वांथि या. पं. २४ वांथि श्रयाणि. पं. २५ 'दायो' द्वायो नवे। दागे छ. पं. २७ वांथि यथाज्ञान; मोदेत पं. २८ वांथि व्यासेन पं. २९ वांथि तान्येव; यथसक्त पं. ३० वांथि यत्नाद्रक्ष पं. ३१ वांथि राषिप; तं चैत पं. ३२ वांथि श्रीवीत; सुनोः श्रीप्रहान्तः रेवादित्येन ने अदरे रेवादितेन अक्षय वपरायुं छ।

૬૬ ૨ જાનાં ઈલાવમાંથી મળી આવેલાં તામ્રપત્રો

(શક) સં. ૪૧૭ જ્યેષ્ઠ વદિ અમાવાસ્યા (ઇ. સ. ૪૯૫-૬)

૬૬ ૨ જાનું ઈલાવનું દાનપત્ર પ્રથમ પ્રોફેસર આર. જી. ભાંડારકર જી. એ. ડી. એ. સો. વો. ૧૦ પા. ૧૯ માં પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. તેને બ્રિટિશ એન્ડ રાયલ એસિયાટિક સોસાયટીની માહકીનાં મૂળ પત્રોઓ ઉપરથી, લીથોગ્રાફ સાથે, તે હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. તે ભરૂચ કિસ્કટમાં ઈલાવ નજીક મળ્યાં હતાં.

આમાં બે પત્રો છે. દરેક ૧૧ ૩/૪" લાંબું અને ૬ ૩/૪" પોહોળું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ ભડા કરેલા છે, અને લેખ આખો સુરક્ષિત છે. બે કડીઓ માટે કાણાં છે, પરંતુ જ્યારે પત્રો અને મળ્યાં ત્યારે ફક્ત ડાબી બાજુની કડી કાપ્યા વગરની રહી હતી. તે લગભગ ૩" જાડી અને વલ્લભીની કડી જેવી સાધારણ ગોળ છે. તેના ઉપરની મુદ્રા એકંદરે ગોળ છે. તેના બ્યાસ આશરે ૧ ૩/૪" અથવા ૧ ૧/૪" નો છે. તેની ઉપર ઉપસેલી બિબાકાર સપાટીપર કંઈક ચિત્રામણ છે. તે કદાચ પક્ષી રૂપમાં ગરૂડની આકૃતિ હશે. તેની નીચે લીથોગ્રાફ કરતાં મૂળમાં વધારે સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવા અક્ષરોમાં "શ્રી-શ્વ (૨) જ" લેખ છે. આઘોપાંત ભાષા સંસ્કૃત છે. અને છેક ૧૩ મી પંક્તિ સુધી લેખ ઉમેટાનાં દાનપત્રના લેખ સાથે લગભગ અક્ષરશઃ મળતો આવે છે. વળી આ બન્ને દાનપત્રોની પં. ૧ થી ૬ સુધીનું ૬૬ ૧ લાનું વર્ણન ખેડાનાં બે દાનપત્રોની પં. ૨૫ થી. ૩૧ સુધીનાં ૬૬ ૨ જાનાં વર્ણનમાંથી શબ્દે શબ્દે લીધેલું છે.

લેખ ૬૬ ૨ જા ઉદ્દે પ્રશાંતરાગના સમયનો છે. તેમાં તિથિ શકે ૪૧૭ (ઇ. સ. ૪૯૫-૬) ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્યબદ્ધ સમયની છે. તે દિવસે જનરલ કર્નીગઢામની સૂચનાનુસાર યુધવાર તા. ૮ મી જુન ૪૬૫-ઈ. સ. હતી તે દિવસે સૂર્યબદ્ધ પણ હતું. પરંતુ તે બદ્ધ પારિસમાં સાંજના ૬-૩૦ વાગે થયું હતું. એટલે શુભરાતમાં તે રાત્રે લગભગ ૧૧ વાગે થયું હતું અને જેખાચ એવું નહતું. અર્થાત્ આ બદ્ધ ડિંદુ ખગોળવેત્તાઓ ધ્યાનમાં ન લે તેવું હતું. પંડિત ભગવાનલાલ ઈન્દ્રજી, જેણે આ દાનપત્રના ખરાપણા વિરૂદ્ધ આગળ પા. ૭૨ થી ૭૪ માં ટીકા કરેલી છે અને જે ધ્યાનમાં રાખવા લાયક છે તે એમ ધારવા પ્રેરાય છે કે શુભરાતનાં દાનપત્રોના અરા સંવતના વર્ષ ૪૧૭ ના જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યાને દિવસે થયેલા સૂર્યબદ્ધની ખરી માહિતી આ ખોટી લેખ બનાવી કાઢનારે મેળવી હશે, અને તેના ખરા સંવતની માહિતી નહીં હોવાથી તેણે વર્ષને શકના સંવત્ તરીકે જણાવ્યું. આ મત પ્રમાણે જનરલ કર્નીગઢામે કરેલી ગણતરીનું પરિણામ આગળ પાને ૭૭ માં આપ્યું છે.

ભરૂચ અથવા ભરૂચના હરવાળ પાસે વિજયી છાવણીમાંથી આ દાનપત્ર અપાયું છે, અને અને દાનપત્રમાં અકુલેશ્વરના 'વિષ્ણુ' માં આવેલાં રાઈધમ ગામનો ઉલ્લેખ છે. અકુલેશ્વર એ નં. ૧૩૬ અને ૧૪૦ના દાનપત્રોનાં અકુલેશ્વરનું, હાલનાં અંકુલેશ્વર અથવા અંકલેશ્વરને બહુ જ મળતું બીજું નામ હશે. આપેલાં ગામની પૂર્વે વારણેરા ગામ, જેને પ્રોફેસર ભાંડારકર ઈલાવની ઇશાન કોણમાં આશરે ૪ મૈલ ઉપર અને અંકલેશ્વરની અગ્નિ કોણમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપર આવેલા હાલના 'વાલ્નેર' તરીકે જાણપાવે છે; દક્ષિણે વરણા નદી, જેને તે હાલની "વંદ-ખરી" તરીકે જાણપાવે છે; પશ્ચિમે શુંકવાડક અથવા શુંકરાડક ગામ; અને ઉત્તરે અરલોમ ગામ. શુંકવાડક અગર શુંકવાડક એ કદાચ સુરત કિસ્કટમાં 'ચીખલી' વાલુકામાં આવેલું હાલનું 'સુથવાડ' હશે. પરંતુ આ ગામના ચોક્કસ સ્થાન વિષે ખાતરી કરવા માટે મારી પાસે નકશા નથી. રાઈધમ અને અરલોમનાં ગામડાંઓનું નિશ્ચિત સ્થળ હજી બાંધવાનું બાકી રહે છે.

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૧૧૫ જે. એફ. ફ્લીટ

૧ સિવના અકુલ નામ ઉપરથી કદાચ પડ્યું હશે. ૨ પોતાના ચર્ચાપત્રના મથાળે પ્રો. ભાંડારકર એમ કહે છે કે આ દાનપત્ર સુરત કિસ્કટમાં ગામડાંમાંથી ઉપલબ્ધ હતું, પરંતુ તેના ચર્ચાપત્રના અંતમાં જે પ્રમાણે પોતે જ કહે છે તેમ ઈલાવ કે જ્યાંથી આ દાનપત્ર મળી આવ્યું હતું તે ગામ ભરૂચ કિસ્કટમાં આવેલું છે.

અક્ષરાન્તર
પતરું પહેલું.

- ૧ ઔ સ્વસ્તિ વિજયવિશેષાત્ મરુકચ્છપદ્મારનાં વાં]સકાત્[।]સક[જૈ]લઘ-
નપટલવિનિર્ગતરજનિકરકા[ક]રાવબોધિતકુમુદ-
- ૨ ધવલચન્દ્ર[:] પ્રતાપ[નૈ]]સ્થગિતનમોમળલોનેકસમરસંકટપ્રમુલ[।]ગત-
નિહિતશત્રુસામંત કુલવધૂપમાતસમ-
- ૩ યરુદિતફ[ળ્છે]લોદ્ગિ[દ્વી]યમાન વિમલનિશ્ચિન્નપ્રતાપો દેવદિજાતિગુરુચરણ-
કમલપ્રણામોદ્દૃષ્ટવજ્રમણિકોટિરુચિરદી-
- ૪ ચિતિવિરાજિતમુકુદોદ્ભાસિતશિરાઃ વિ[વી]નાનાશાતુર[।]મ્યાગત[।]ર્થિજન
[।]ચ્છિ[ક્ષિ]દૃપરિપુરિતવિભવમનોરથોપચીયમાન ત્વ[ત્રિ]વિદ્-
- ૫ પૈકસહાયધર્મસંચયઃ પ્રણયપરિકુપિતમાનિનીજનપ્રણામપૂર્વ્વમધુ [ધુ]રવચનો-
પ્પાદિતપ્રસાદપ્રકાશિ[શી]કૃતવિદગ્ધના-
- ૬ ગરકસ્વભાવો વિમલગુણપંજર[।]ક્ષિસવહલકલિતિમિરનિચયઃ શ્રીમદ્દે[દ્વ]
સ્તસ્ય સ્તુ[સ્તુ]નુ[:]સમદપ્રતિદ્વંદ્વિ ગજઘટા-
- ૭ મેદિનિશ્ચિવિકમગ્નપ્રકટિતમૃગપતિકિસો[શ્વો]રવિ[વી]ર્થ[।]વલેપઃ પયો-
નિષિ[વી]કૃતઝમયતટપ્રભુ[રૂ]દર્શ[વ]ન લેલ[।]વિદ્ધતિરંકુશદાનપ્રવા-
- ૮ દ્રપવૃત્તદિગ્દન્તિવિભ્રમગુણસમૂહઃ સ્ફટિકકર્ણુ[પૂ]રપિણ્ડપાણ્ડુ[ણ્ડુ]રયશશ્ચન્દન
ચર્ચિતસમુન્નતૈગગનલક્ષ્મિ[ક્ષ્મી]પયોધરો-
- ૯ [ત્]સંગઃ શ્રીજયમટસ્તસ્ય[।]ત્મજઃ પ્રતિહતસકલજગદ્વ્યાપિદોષાધિકાર વિજૃ-
[-]મિત સંતતા[ત]તમોવૃત્તિ[ચિ]રચિકગુરુલ્લે-
- ૧૦ હસંપર્જૈવિમલદિશ્વોમાસિતજીવલોકઃ પરમબોધસમા[મ]નુગતો વિપુલગુર્જર-
નૃપાન્મ[ન્વ]ય પ્રવિ[વી]પતામુપેગતઃ
- ૧૧ સમધિગતપંચમહાશબ્દ મહારાજાધિરાજ શ્રીમદ્દદઃ કુશલી સર્વાનેભ રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ ગ્રામકુ[કૂ]ર્ટ[।]યુ-

૧ મૂળ પત્રો ઉપરથી. ૨ ઉમેટાનાં દાનપત્રમાં પણ નાસકાત્ વાંચન છે. ૩. ૫૫૬૬૨ સૂચવે છે
વા ને બહુ ના ની બૂલ અસલ લેખ જે આજુ હસ્તાક્ષરોમાં હતો અને જેમાંથી કાતરનારે નકલ કરી
હતી તેમાંથી કદાચ થઈ હશે. ૪ વાંચી સજલ ૪ ઉમેટા દાનપત્રમાં પ્રતાપ વાંચન છે, પરંતુ અર્થ બંધબેસતો
આજુવા માટે પ્રતાપ વાંચન આપણે લઈએ છીએ. ૫ ઉમેટા દાનપત્રમાં ફલ વાંચન છે. ૩. ૫૫૬૬૨ તેના
છલ માં ફેરફાર કરવાની જરૂર આપણે માટે થઈ પડતી છે. પરંતુ બે બેટાનાં દાનપત્રોમાં છલ એ ૨૫૯ રીતે
વાંચન છે. ૬ વાંચી દહ ઉમેટા દાનપત્રમાં દદ વાંચન છે. પરંતુ આ દાનપત્રની ચેટ તેના પૌત્રનું નામ
દ્વ એમ બેબેટું છે. ૭ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૦ થી પંક્તિમાં ચર્ચિતમસમુન્નત આ પ્રમાણે વાંચન છે.
૮ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૨ થી પંક્તિમાં સંપત્ક એમ વાંચન છે. ૯ પહેલાં તો કાતરનામાં આવ્યો હતો પછીથી
જો નો માત્રાનો! થોડો ભાગ જૂરેની નાંખી તો કરવામાં આવ્યો છે.

- ૧૨ ક્તકા[ક]નિયુક્તકાષી[ધિ][કોરિ][ક]મહત્તરાદી'ત[ન]સમાજ[િ]-
પયતિ[િ]અસ્તુ વો વિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મનચ્ચૈવામુખિકપુણ્યયશો-
૧૩ મિત્રદ્વયે અમિ[દિ?][છત્રવાસ્તવ્ય તત્[ના][તુર્વિધસામાન્ય ક[િ][શ]શ્ય[
પથ[સ]ગોત્રવહમિ[હૃ][ર્ચ]સ બ્રહ્મચારિ મદ્ ગોવિન્દસ્ત.

બીજું પત્રું

- ૧૪ સ્ય સુ[સ][તુ]નવે[મદ્ ન[િ][ર[િ]યણ[િ]ય બલિચરુવૈશ્વદેવામિદોત્ર પન્થ
[અ]મહ[િ]જ[ય]જ્ઞાદિકૃ[કિ]ર્યાત્સર્પણ[િ]ર્થ[િ]અકુલેશ્વરૈવિષય[િ]
ન્ત: પાતિ રાહ-
૧૫ ષં ગ્રામોત્પાદ[િ]ટ સ્થ[િ]નાનિ પુ[પૂ]ર્વત: વારને[ને]ગ્રામ: દક્ષિણત:
વરણ[િ]નદિ:'° પશ્ચિમત: શુઠવ[વા?][હકગ્રામ: ઉત[ત]રત:
૧૬ અરલૌમ ગ્રામ। -ર્થૈ પવમયં સ્વચતુરાષ[િ]ટનદિશુદ્ધો ગ્રામ: સોદ્રઙ્ગ[ઃ]
સ[િ]પરિકર[ઃ]સધાન્યહિરન્ય[પ્ય][િ]દેવ[ઃ]સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિક[ઃ]
૧૭ સમસ્ત રાજકિ[કી]ય[િ]ન[િ]મપ્રવેશ્યમ[શ્યા]ચન્દ્ર[િ]ર્ક[િ]ર્ણવ ક્ષિતિ-
સરિત્પર્વતસમાનકાલીન[ઃ]પુત્રપોત્રાન્વચક્રમેપમોગ્ય[ઃ]પુ[પૂ]ર્વપ્રત્તદેવ-
૧૮ બ્રહ્મદેવવર્જમભ્યન્તર સિદ્ધય[િ]શકનૃપકાલતીતસંવચ્છ[ત્સ]ર શતચતુષ્ઠયે
સસદશાધિકે યે[જ્યે]ષ્ઠ[િ]મા[િ]વાસ્ય[િ]સુ[સ્]ર્થ ગ્રા-
૧૯ દે ઉદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતં [તઃ][િ]યતોસ્યોચિતય[િ]બ્રહ્મદાયસ્થિત્યા
કૃષતઃ કર્ષયતો મુંજતો મે[મો]જયતઃ પ્રતિદિશ-
૨૦ તો વા ન વ્ય[િ]સેષઃ પ્રવર્તિતવ્ય[ઃ][િ]તથાગામિભિરપિ નૃપતિભિરસ્મદ્દૈવ-
રન્યૈર્વ[િ]સામાન્ય[િ]મૂમિદાનફલમવેત્ય વિન્દુ[ન્દૂ]હોલાન્યનિત્ય[િ]ન્યૈશ્વર્ય[િ]
૨૧ ણિ તૂળ[િ]ગ્રલમ્નગલવિન્દુચળ્પ[અ]લળ્પ[અ]જીવિતમ[િ]કલય્ય સ્વદાય-
નિર્વિસે[શે]ધોયમસ્મદા[દા]યોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ[િ]તથા ચોક્તં[િ]

૧ ઉમેટા દાનપત્રની ૧૪ મી પંક્તિની ૫૪ આદિ પછી વાંચન આધિક છે. પરંતુ બે ખેડાનાં દાન-
પત્રની ૩૨ મી પંક્તિમાં છે તેમ આધિકારિક એમ સુધારા કરવો જ જોઈએ એ નિઃશંક છે. ૨ અનુ-
સ્વારની બ્રહ્મ છે. ૩ પહેલાં સ્તુ કોતરવામાં આવ્યો હતો અને પછીથી સ્તુ થોડા ભૂસીને કરવામાં આવ્યો
છે. ૪ જત્રિ(દિ?)થી આદિ સુધીનું અક્ષરોંતર એક ૨૬ કરેલા લખાણ ઉપર કોતરવામાં આવ્યું છે.
૫ પ્રો. ભાંડારકર અંકુલેશ્વર વાંચે છે, પરંતુ બીજા પદમાં અનુનાસિક નથી તેમ પહેલા પદ ઉપર અનુસ્વાર
પછી નથી કોતરેલું. ૬ પ્રો. ભાંડારકર રાજ્જલ્પ વાંચે છે અને હાત્રનું 'દૃષ્ટીદ' સાથે ઓળખાવે છે. પહેલા
બે અક્ષરોની નીચે ત્રણ ૨૬ કરેલા અક્ષરોની નિશાની છે, જેમાંના પહેલા બે વરિ છે. નામ જે પ્રમાણે છે
તેમ પહેલા બે અક્ષરો તે ચોક્કસ પછે રા છે. બીજા પદ નીચેના જમણી બાજુના 'પૂષ્યામાં થોડુંક
ખૂંસાર્ધ મળ્યું છે. પરંતુ શરૂવાતની ૬ વગરનું છે. ત્રણું પદ જોકે બરાબર ઘ નથી તેમ વ પછી નથી.
પરંતુ ઘ કરતાં ઘ ને વધારે મળતું છે. ૭ વાંથો નદી ૮ પ્રો. ભાંડારકર અરલૌમ અથવા સરઠૌમ વાંચે
છે. તેમાં પાછળનાં વધારે ઠીક મળે છે અને તેને વાદનેરથી દોઢ માંધવ દૂર હાલના મુરઠમ સાથે સર-
ખાવે છે. ૯ શબ્દની વચ્ચે હોવાથી આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી.

- ૨૨ વહુભિર્વસુધાયુક્ત[૧]રાજમિઃ સગરાદિમિઃ યસ્ય યસ્ય યક્ષ મૂમિસ્તસ્મ તસ્ય તદા ફલં[૨]યમ્[૩]જ્ઞાનતિમિરાવૃતમતિરા-
- ૨૩ ળિલ્લ[૧]દાલ્લિલ્લમાનમનુમોલેત વા સ પન્ચ[૨]મિર્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્ત[૩]સ્ત્યાદિતિ[૪]ઉક્તં ચ ભગવતા વેદ વ્યાજ્ઞે[૫]સે]-
- ૨૪ ન વ્યાજ્ઞે[૧]સે]ન[૨]ષ્ટિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ મૂમિદઃ અ[૩]ચ્છેત્તા ચાનુમન્તા ચ તં[૪]' ન્યેવ નરકે વસેત્ [૫]યાનીહ દત્તાનિ પુરા-
- ૨૫ તન[૧]નિ' દાનાનિ ષર્મ્મ[૨]ર્થયસ[૩]શ]સ્કરાણિ નિર્બુક્તમાલ્યપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુનરાદદીત[૪]સ્વદત્તાં પરદત્તા[૫]વા ય-
- ૨૬ ત્નાદ્રક્ષ નરાધિપઃ' મહીં મહિ[૨]દી]મતાં સે[૩]શ્રે]ષ્ઠ દાનાંચ્છ્રેયોનુપાલનં[૪]] લિલ્લિતમિદં સંધિવિગ્રહ[૫]ધિકૃતરેવેણ મ[૬]ધવસુતેન[૭]શ્રીવિ[૮]વી]તરામ-સુ[૯]સુ]નેર્મ[૧૦]સ્વહસ્તોયં મમ
- ૨૭ શ્રીપ્રશાન્તરાગા[૧]ગ]સ્ય[૨]]

૧ આ અનુસ્તરની બૂલ છે. ૨ આદિ અને ઉમેટા દાનપત્રમાં જે ખેડાનાં દાનપત્રના વાંચન પૂરાનેત્રીઃ કરતાં બૃહદ્ ૪ છે. ૩ વિસર્ગની બૂલ છે. ૪ ઉમેટા દાનપત્રથી બૃહદ્ ૫ છે. સહિ આંદી આલુ હસ્તાક્ષરોમાં નથી.

ભાષાન્તર

૦ ! સ્વસ્તિ ! ભરૂં કચ્છના દ્વાર (હરવાબ) આમળ આવેલા વિજયી નિવાસસ્થાનમાંથી:—

(પં. ૧) સજ્જ થન વાહનમાંથી બહાર નીકળતા શરીનાં કિરણથી ભણત થયેલા શ્વેત કુમુદ જેવી યશની વેલીથી નભમંડળ છાંયી નાંખતો, અનેક સમરનાં સંકટમાં જેની સામે આવતાં સંહાર થયેલા શત્રુસામન્તકુલની પત્નીઓ પ્રભાત સમયે રૂદનથી જેની અશ્વિનો પ્રતાપ મોટેથી બહાર કરે છે એવો દેવ, દ્વિજ અને ગુરુઓનાં ચરણકમળને પ્રણામ કીધેથી પંક્તિઓ પડેલા ફોટી વજ્રમણિના ઉજ્જવળ કિરણોથી વિરાજિત મુગટથી મંડિત શિરવાળો, દીન, અનાથ, આભરી, અભ્યાગત, યાચક, અને વિપત્તિવાળા જનોના વેભવ (લક્ષ્મી) માટેના મનોરથ પૂર્ણ કરવાથી નિરંતર વૃદ્ધિ પામતા, સ્વર્ગપ્રાપ્તિના એક જ સહાય ધર્મસંચયવાળો, પૂર્વે પ્રણયથી કૌપિત થયેલી માનની જનોના પ્રણામ પછી મધુર વચનથી ઉદ્ભવેલા પ્રજ્ઞાદથી પ્રકાશિત થતા વિદગ્ધ અને નાગરક સ્વભાવવાળો, વિમલ ગુણનાં કિરણોના પિંજરમાં ઢલિના ધનતિમિરને નાંખનાર, પંચ મહાશય પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી હવ હવે.

(પં. ૬) તેનો પુત્ર શત્રુની મહોન્મત ગજસેનાનો સંહાર નિદંય ક્ષાણ (ક્ષણ) મારી કરનાર જીવાન સિંહ જેવો પોતાની તરવારથી પ્રતાપ પ્રકટ કરનાર, નિરંકુશ દાન પ્રવાહથી અને ઉદ્ધિના બને વટ પર આવેલાં વનોમાં ગમન કરી સતત મહ ઝરતા અને ક્રોડા કરતા દિગ્ગજોના ગુણસમૂહવાળો, ગગનલક્ષ્મીનાં સમુન્નત વાહનાં રૂપી પયોધરાને સ્ફટિક અને કર્પૂર જેવા શ્વેત યશનાં ચંદનના લેપથી સુગંધિત કરતો શ્રી જયભટ હતો.

(પં. ૯) તેનો પુત્ર, સકલ જગત વ્યાપી દેનાર દોષના અધિકારથી ઉદ્ભવેલા ધનતિમિર ને હાંકી મૂકનાર, ગુરૂના અધિકરનેહ થયેલા વિમલ આદેશથી જીવલોઠને પ્રકાશિત કરતો, પશ્વમોષ પ્રાપ્ત કરનાર, વિપુલ શુભજ્વર નૃપોના અન્વયમાં મશાલ જેવો, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર મહારાજાધિરાજ, શ્રી હવ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને બહાર કરે છે:—

(પં. ૧૨) તમને બહાર થાઓ કે:—મારાથી માતાપિતાના તથા મારા પરલોકમાં પુણ્યયશની વૃદ્ધિમાટે અદ્વિચિત્રમાં નિવાસ કરતા, તે જ સ્થળના ચતુર્વેદિ મધ્યેના, કાશ્યપ ગોત્રના, બહુવ્રત સપ્તઋચારી બદ્ધ ગોવિન્દના પુત્ર બદ્ધ નારાયણને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, પંચમહાયજ્ઞ આદિ અનુક્રાન માટે અકુલેશ્વરવિષયમાં રાઈધિગામ જેની સીમા: પૂર્વે વારણેર ગામ; દક્ષિણે વરન્ડા નદી; પશ્ચિમે શુભવડક ગામ અને દક્ષિણે અરણ્યોમ ગામ; આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રક્ષ સહિત, ઉપરિકર સહિત, અજ્ઞ અને સુવર્ણની આવક સહિત, વેઠના હક્ક સહિત, રાજપુરુષોના પ્રવેશમુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, પૂર્વે દેવ અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાનવચ્ચે કરી અભ્યન્તર સિદ્ધિથી, શકરાજના સમય પછી સંવત્સર ૪૧૭ માં જેષ્ઠ અમાસ ને સૂર્યબહુ ના સમયે ખાણીના અર્ધ સાથે અપાયું છે.

(પં. ૧૯) આથી આ માણસ જ્યારે બ્રહ્મદાયના નિયમાનુસાર આ ગામની ખેતી કરતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય અથવા ઉપલોગ કરતો હોય અથવા ઉપલોગ કરાવતો હોય, અથવા અન્યને સોંપતો હોય ત્યારે કેઈએ પણ પ્રતિબંધ ન કરવો.

(પં. ૨૦) આ અમારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ પોતે કરેલા દાન માફક, ભૂમિદાનનું કૃણ દાનદેનાર અને રક્ષનારને સામાન્ય છે, શ્રી જલગિદુ જેવી ચંચલ અને આનંદ છે, અને જીવિત વૃણના અગ્રે જલગિદુ જેવું ચંચલ છે એમ માનીને અનુમતિ આપવી

અને તેનું રક્ષણ કરવું. અને આમ કહેવાયું છે કે:—સગરથી માંડીને બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. અને અજ્ઞાનના ધનતિમિ-રથી આવૃત થયેલા મનવાળો જે માણસ આ જ્ઞાન જમ કરશે અથવા તેમાં અનુભતિ આપશે તે પંચમહાપાતકનો અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૧૩) ભગવાન વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે અને તે જમ કરનાર તેટલાંજ વરસ નરકમાં વાસ કરે છે. પૂરાતન, ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિ વાળાં જ્ઞાનો પ્રતિમાને અર્પણ થયેલી નિર્ભુકત માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? વમારાં અથવા અન્યનાં કરેલાં ભૂમિદાનનું, હે નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ નૃપ ! રક્ષણ તું સંભાળ પૂર્વક કર. જ્ઞાન દેવા કરતાં જ્ઞાનની રક્ષા અધિક છે.

(પં. ૨૬) માધવના પુત્ર સંધિવિશ્વાધિકૃત રેવથી લખાયું છે.

(પં. ૨૭) શ્રી વીતરાગના પુત્ર શ્રીપ્રશાન્તરાગના મહારા આ સ્વહસ્ત છે.

રાજ જયભટ ૨ જાનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સંવત ૪૫૬ માઘ સુધિ ૧૫

આ લેખ તથા બીજા કેટલાક લેખો નવસારીની સર કાવસજી બંહાંગીર રેડીમની મદ્રેસાના આસિસ્ટન્ટ માસ્તર મી. શેરીઆરજી દાદાભાઈ ભટ્ટયાએ મને પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યા હતા. એ લેખો નવસારીમાં કોઈ પાયા ખોદવાં મળી આવ્યા હતા.

આ લેખ એ પતરાં ઉપર છે. તે ફરેક ૧૨ “પોહોળું અને ૬” ઉંચું છે. કાંઠા મોટે ભાગે સ્ફેજ બહા રાખી અંદરની બાજુએ વાળ્યા છે, જેથી લેખનું રક્ષણ થઈ શકે. બીજા પતરાની શરૂઆતમાં પહેલી પંક્તિનો પહેલો અક્ષર તથા બીજા અક્ષરના થોડા ભાગવાળો ન્હાનો ટુકડો ભાંગી ગયો છે. અને એ જ પતરામાં એજ બાજુએ નીચલા ભાગમાંથી ૪“૩” અને ૪૩”ની બાજુઓવાળો એક ત્રિકોણાકાર જેવો ટુકડો ભાંગી જઈ ખોવાઈ ગયો છે. પરંતુ લગભગ બધાય નાથ પામેલા અક્ષરો પૂરા પાડી શકાય છે. પતરાં જ્યારે પહેલાં મારા હાથમાં આવ્યાં ત્યારે તેના ઉપર તેના જેટલો જ ખડો કાટનો થર જામ્યો હતો અને એક અક્ષરે પણ કોઈ સ્થળે જાણી શકાતો નહોતો. પરંતુ તે સાફ કરી આખો લેખ સુવાચ્ય કરવામાં હું ક્રોતેહમંદ થયો છું. લેખ પતરાંની પોહોળાઈમાં આડો લખ્યો છે. એ કડીઓ માટે કાણાં છે, પણ કડીઓ તથા તેમાંના એક ઉપર સુદ્રા હોવી જોઈએ તે ખોવાઈ ગયાં છે. ભાષા આઘોપાંત સંસ્કૃત છે. છેલ્લી પંક્તિમાં આપેલી સાખ સિવાય, લિપિ ગુજરાતમાં મળી આવેલાં ચાલુક્ય અને રાષ્ટ્રકૂટનાં સાતમા સૈકાનાં જ્ઞાનપત્રો જેવી છે. આ જાતની લિપિ ચોથા સૈકાની દક્ષિણ-દિગ્ગની બાળાક્ષરી ઉપરથી બનેલી છે, અને તે જ સમયની જૂની નાગરીથી ઘણે અંશે જૂદી છે. પરંતુ ૪૪ મી પંક્તિમાં સાખની લિપિ જ્ઞાનપત્રની લિપિ કરતાં તદ્દન જૂદી છે, તે સાતમા સૈકાની નાગરી લિપિ છે. આ લિપિ કદાચ તે વખતે ગુજરાતમાં વપરાતી ચાલુ હસ્તાક્ષરોની હશે.

આ લેખ જયભટ ૨ જાના સમયનો છે. જ્ઞાનપત્ર કાયાવતારની છાવણીમાંથી કાઢ્યું છે. આ સ્થળ ભટ્ટ ડિસ્ટ્રિક્ટના જંબુસર વાલુકાના કાવિનું સંસ્કૃત રૂપ માનવાને પ્રબળ ઇચ્છા થાય છે. તેમાં જયભટ કોરિલ્લા ‘પથક’ અગર પેટા-ભાગમાં આવેલાં શમીપદ્રક ગામમાં ૬૪ “નિવર્તનો”ના માપનું એક ખેતર જ્ઞાનમાં આપ્યાનું લખ્યું છે. કોરિલ્લા એ ભટ્ટયાની ઇશાન કોણમાં લગભગ ૧૦ માઈલ પર આવેલું હાલનું ‘કોરલ’ જણાય છે. શમીપદ્રક અને ગોલિકા જે ખેતરની સીમાના વર્ણનમાં બતાવ્યું છે,—એ હાલ ઓળખાવવાને હું તૈયાર નથી. કાહલ્લ જે પણ એ જ સંબંધમાં આપ્યું છે, તે પંચમહાલમાં ગોધરા પાસેનું હાલનું હોહલ હશે. ગિરિનગર, જે જ્ઞાન લેનારના મૂળ વતન તરીકે બતાવ્યું છે, તે કાઠિઆવાડનો હાલનો ગિરનાર છે. અદ્ધિકારું ગમ્હાર ગામ, જે જ્ઞાન લેતી વખતે તેનું નિવાસસ્થાન હતું તે હાલ ઓળખી શકાતું નથી.

કોઈ અગ્રાવ સંવતના વર્ષ ૪૫૬ના માઘની પૂર્ણિમાને દિવસે થયેલા ચંદ્રગ્રહણસમયે આ જ્ઞાન આપ્યું હતું, અને ૪૩ મી પંક્તિમાં લેખ લખાયો તે દિવસ અને જ્ઞાન આપાનું તે દિવસનું નામ સોમવાર (અથવા મંગળવાર) લખ્યું છે. આ તારીખ કયા સનની છે તે પ્રશ્ન હવે આપણે વિચારવાનો છે.

મારો અભિપ્રાય એવો છે કે ઉમિટા અને ઇલાઓનાં જ્ઞાનપત્રો બનાવટી છે, અને તે ધરસેન ૨ જાનું જ્ઞાનપત્ર બનાવી કાઠનારે જ તૈયાર કર્યાં છે. કદાચ તેણે ૬૬ ૨ જાનું એક ખડું જ્ઞાનપત્ર જે ખેડા, નવસારી અને કાવીનાં જ્ઞાનપત્રોની માફક અનિર્દિષ્ટ સંવતવાળું હશે તે મેળવ્યું હશે; અને ત્યાર બાદ સંવત ન જણવાથી તેણે અનુમાન કરીને શક સંવત દાખલ કરી દીધો.

એટલે ઉમેશ અને ઇલાઓનાં દાનપત્રો હું નાકબૂલ કરું છું; અને તે સાથે ખેડાનાં દાન-પત્રો શક સંવતનાં છે એવું જણાવતો મત પણ જેટલે અંશે તેના ઉપર આધાર રાખે છે તેટલા અંશે નાકબૂલ કરું છું. તેથી ખેડાનાં દાનપત્રોના ૬૬ ૨ જાને નવસારીનાં દાનપત્રના પહેલા ૬૬ —જેને આ દાનપત્રમાં ‘વિસ્દ’ આપવામાં આવ્યું નથી—તે તરીકે ઓળખાવું છું. અને આ પ્રમાણે આ ચાર દાનપત્રોમાંથી નીચે મુજબ વંશાવલી અને તારીખ નક્કી કરું છું:—

૬૬ ૧ લો.

(આશરે વર્ષ ૩૩૦)

જયમટ ૧ લો, અગર, વીતરાગ

(આશરે વર્ષ ૩૫૫)

૬૬ ૨ અથવા પ્રશાન્તરાગ, ૩૮૦ અને ૩૮૫.

જયમટ ૨ જો,

(આશરે વર્ષ ૪૦૫)

૬૬ ૩ જો, અથવા બાહુસહાય.

(આશરે વર્ષ ૪૩૦)

જયમટ ૩ જો, ૪૫૬ અને ૪૮૬.

નવસારીનું આ દાનપત્ર કાયાવતારના ‘વાસક’ અથવા છાવણીમાંથી જાહેર થયું હતું. ઉપર કહ્યા મુજબ આ રથળને ભરૂચ હિરિટકટના જંબુચર તાલુકાનાં કાવી ગામ તરીકે ઓળખાવવાનું મને મન થાય છે. અને ‘વાસક’ શબ્દના ઉપયોગ ઉપરથી લાગેછે કે કાયાવતાર એ જયમટ ૩ જાની રાજ્ય-કારોબારી અગર ચઢાઈ પ્રસંગેની મુસાફરી વખતે થોડા વખત માટે નાંખેલી છાવણી હશે. જે છાવણી અગર શહેરમાંથી ૪૮૬ નું દાનપત્ર કાઢ્યું હતું તેનું નામ તે દાનપત્રના પહેલા ભાગ સાથે નાશ પામ્યું છે.

જનરલ કર્નીંગહામ્ કૃપાપૂર્વક ઉપરની વિગતોની ગણતરી કરી છે અને આશરે ઇ. સ. ૨૪૫ ના સમય પહેલાં અને પછીની ઘણી તારીખો તપાસ્યા પછી જણાવે છે કે, પ્રહસ્ય અને વાર બન્ને ને માટે મળતું સન ઇ. સ. ૨૪૬-૫૦ છે અને તે સંવતના પહેલા વર્ષ સાથે ઇ. સ. ૨૫૦-૫૧ વર્ષ મળતું આવે છે.

૨૪૬—૫૦માં ૪૫૬ ઉમેરવાથી ઇ. સ. ૭૦૫-૬ થાય છે. અને માઘ જાનેવારી ફેબ્રુવારી સાથે આવતો હોવાથી આ દાનપત્રની તારીખ ઇ. સ. ૭૦૬ ના શરૂઆતના સમયમાં હોવી જોઈએ. તે વર્ષમાં માઘની પૂર્ણિમા મંગળવાર વા. ૨ જ ફેબ્રુવારીએ હતી, અને તે દિવસે ચંદ્ર પ્રહસ્ય પચુ હતું.

અક્ષરાન્તર^૧

- ૧ સ્વસ્તિ શ્રીકાયાવાતારવાસકાત્ સતતલક્ષ્મીનિવાસમ્ભૂતે । તૃપ્ત્યાસંતાપહારિણિ
દીન[૧]નાથવિ-
- ૨ સ્તારિતાનુમાવે । દ્વિજકુલોપજીવ્યમાનવિભવશાલિનિ । મહતિ મહારાજકર્ણા-
ન્વથે । કમલાકર ઇવ રા-
- ૩ જહંસઃ પ્રવલકલિકાલવિલસિતાકુલિતંવિમલસ્વભાવો ગમ્ભીરોદારચરિતવિસ્મા-
પિતસકલલોકપા-
- ૪ લમાનસઃ પરમેશ્વરશ્રીહર્ષદેવાભિભૂતવલમ્બીપતિપતિ[રિ]ત્રાણોપજાતભ્રમદદ-
ભ્રશુભ્રાભ્રવિભ્રમ-
- ૫ યશોવિતાનઃ શ્રી દદૃસ્તસ્ય સૂનુરશક્તિતાગતપ્રણયિજનોપભુક્તવિભવસચ્ચયોપ-
ચીયમાનમનો-
- ૬ નિર્વૃત્તિક[ર]નેકકળ્પકવૃક્ષસંવોહદુર્લભિતપ્રતાપાનલો નિશિતનિશ્ચિદ્વશધારા-
દારિતારાતિકરિ-
- ૭ કુમ્ભમુક્તાફલચ્છલોલ્હસિતાસિતયશોદ્ગુકાવગુણિતદિગ્બહુવદનસરસિજઃ શ્રીજય-
મટ સ્તસ્યાત્મજો મ-
- ૮ હાસુનિમનુપ્રણીતપ્રવચનાધિગમવિવેકસ્વધર્માનુષ્ઠાનપ્રવણિ^૨ વર્ણાશ્રમવ્યવસ્થોન્મૂ-
લિતસક-
- ૯ લકલિકાલાવલેપઃ પ્રણયિજનમનોરથવિલયવ્યતીતવિભવસંપાદનાપનીતાશેષપાર્શ્વ-
વદાના-
- ૧૦ મિમાનો મદવિવશાદ્કુશાતિવર્ષિકુપિતકરિનિવારણપ્રથિતગુરુગજાધિરોહણપ્રભાવો-
વિપત્પ્રપાત-
- ૧૧ પતિતનરપતિશતામ્બુદ્ધરણનિસ્વિલ્લોકવિશ્રુતપરોપકારકરણવ્યસનઃ પ્રાચ્યપ્રતી-
ચ્યાધિરાજ-
- ૧૨ વિજૃમ્ભિતમહાસંમાનનરપતિસહસ્રપરિવાતિ[રિ]તાનેકગજઘટાવિઘટનપ્રકટિતભુજ-
વીર્યવિ-
- ૧૩ સ્થાતાબાહુસહાયાપરનામા । પરમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દશ્રીદદૃસ્તસ્ય
સૂનુર-
- ૧૪ નેકસમરસંષટ્ઢનઘટિતગજઘટાપાટનપટુરસહિષ્ણુવનદાવાનલો દીનાનાથા-
- ૧૫ તુરસુહૃત્સ્વજનવન્ધુકુમુદાકરકૌમુદીનિશાકરઃ ભાગીરથીપ્રવાહ ઇવ વિપક્ષ્કોભ-
ક્ષમઃ શાન્તનુ-

૧ મૂળ પત્રમાં ૭૫૨થી. ૨ આ વિરામચિહ્નની ૭૨૨ નંબા. અને તે ૭ પ્રમાણે ૫ ક્રિા ૨૨ સુધીનાં
અર્ધાં (વિરામચિહ્નની ૭૨૨ નંબા. ૩ અંધમેસનો અર્થ લાપવા માટે વાંચો વિલાસિતાનુલિત ૪ વાંચો
પ્રવીણો અથવા પ્રવીણો.

- ૧૬ રિવ સમુદ્ધૂત કલ્કલારાવમહાવાહિનીપતિઃ આદિવરાહ હવ સ્વભુજબલપરાક્રમો-
દ્ધૂત ધ[રણિઃ પ]
- ૧૭ રમમાહેશ્વરઃ સમધિગતપદ્મમહાશબ્દ શ્રીજયભટઃ કુશલી । સર્વાનેવ રાજસામન્ત
ભો[ગિકવિ]યય-
- ૧૮ પતિરાષ્ટ્રમામહત્તરાધિકારિકાદીન્ સમનુદર્શયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા
માતાપિત્રો ત[ર]ત્મ-
- ૧૯ નશ્વૈહિકામુષ્મિકપુણ્યયશોભિદ્ધયે । ગિરિનગરવિનિર્ગત શ્રદ્ધિકારાહારવાસ્તવ્ય
તદ્ધામુ[તુ]વિવિધસામાન્ય-
- ૨૦ શ્રાવાયનસંગોત્ર વાજપ[સં]નિયમાધ્યન્દિનસન્નિવારિત્રાક્ષણદત્તપુત્રે બ્રાક્ષણદેવ-
સ્વામિને । અસ્મત્કુ-
- ૨૧ તપકાશનામકલ્લુસ્વરાય । બલિચત્તૈશ્વદેવામિહોત્રાતિથિપદ્મમહાયજ્ઞાદિ ક્રિયો-
ત્સર્પણા-
- ૨૨ ત્થં । કોરિલાપથકાન્તર્ગત શમીપદ્મકગ્રામે । પૂર્વોત્તરસીમ્નિ ચતુષ્પટ્ટિભૂતિવર્તન-
પ્રમાણં

પતરૂં વીજું.

- ૨૩ [શ્વે]ત્ર[-] । યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો ગોલિકાગ્રામસીમાસન્ધિઃ [।]દક્ષિણતો
યમલલ્લરામિષા-
- ૨૪ નતટાકં । તથા મહત્તરમાહેશ્વરસત્કક્ષેત્રં । નાપિતદેવલસ[તુ]કવાપકક્ષેત્રચ્ચ ।
અપરતઃ શામી-
- ૨૫ પદ્મકગ્રામદેવધાહદ્ધગ્રામયાયી પન્થાઃ । ઉત્તરતો ચરુટલ્લરામિધાનનટાકં । તથા
- ૨૬ કોરિલાવાસિત્રાક્ષણ નર્મસત્કબ્રહ્મદેય ક્ષેત્રચ્ચ । ઇવમિદં ચતુરાઘાટનોપલક્ષિત-
[-]ક્ષેત્રં । સોદ્રઙ્ગં । સોપ-
- ૨૭ રિકરં । સમૂતપા[વા ?]તપ્રત્યાયં । સધાન્યાહિરણ્યદેયં । સદયાપરાધં ।
સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકં । ગૃહસ્થાવરચલ-
- ૨૮ કઃ । રથ્યા । પ્રવેશ- । નિર્ગમ- । સાગર- । ચતુષ્પાદપ્રચાર- । વાપી- । કૃપ- ।
તટાકપદ્મોપજીવ્યસમેતં । સર્વરા-

૧ આંદિ કંઠ સુધારાની જરૂર છે. મગતુ નામ સુચવતું 'આધનાયત' છે. ૨ અસવમાં, ક્રાતરનાર સં શ્રીકુલ બુદ્ધી જ ગયો હોય. અને પછી બીજો 'જ' વા અને જ ની વચ્ચે ઉમેરી જ નો સ કરવાની તબવી જ કરી. પછી તેમ કરતાં તેણે ષ કરી નાંખ્યો. ૩ ક્રાતરનારે પહેલાં ત્રા ક્રાતરી પછીથી ત્ર કરેલો અણ્યા છે. ૪ નિયમિત ૩૫ તટાકં અથવા તટાગમ્ છે. ૫-૬-૭ દરેકમાં વિરામ-ચિહ્નની જરૂર નથી. ૮ આ વિરામચિહ્નની જરૂર નથી. તેમ જ પંક્તિ ૩૧ સુધીનાં અંધાં વિરામ-ચિહ્નોની જરૂર નથી.

- ૨૯ જકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપનીયં । પૂર્વપ્રત્તજ્ઞદાયરહિતં । ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયેનાચન્દ્રા-
કાર્ણ-
- ૩૦ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનં । પુત્રપૌત્રાન્વચક્રમોપભોગ્યમધમાષશુદ્ધપદ્મદસ્યાં ।
ચન્દ્રોપ-
- ૩૧ રાગે । પુણ્યતિથાવુદકાતિસર્ગેણ બ્રહ્મદાયત્વેન પ્રતિપાદિતં । યતોસ્યોચિતયા । બ્રહ્મ-
- ૩૨ દાયસ્થિત્યા બુદ્ધતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા કૌશ્ઠિદ્વયાસેષે વર્તિતવ્ય-
માગામિમદ્રનૃ-
- ૩૩ પતિભિરસ્મદ્દેશૈરન્યૈવાયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પાલયિતવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલા
- ૩૪ વૃતમતિરચ્છિન્ધાદાચ્છિચમાનં વાનુમોદેત । સં પદ્મભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈઃ
સંયુક્ત સ્યાદિત્યુ-
- ૩૫ ક્તશ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન । ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ ।
આચ્છેત્તા ચાનુમન્તા
- ૩૬ [ચ] તાન્યેવ નરકે વસેત્ ॥ વિન્ધ્યાટવીશ્વતોયસુ ધુ[શુ]ષ્કકોટરવાસિનઃ ।
કૃષ્ણાહયો હિ જાયન્તે ભૂમિદા-
- ૩૭ [નં હ]રન્તિ ચે ॥ બહુભિર્વસુધામુક્ [ત]ા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય
યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥
- ૩૮ [અગ્રે]પત્યં પ્રથમં સુવર્ણાં ભૂવૈષ્ણવી સૂર્યસુતશ્ચ ગાવઃ । લોકત્રયં તેન ભવેતુ
દત્તં યઃ કાશ્ચનં ગાં
- ૩૯ [ચ મહાં ચ] દયાત્ ॥ યાનીહ દત્તાનિ પુરા નેરન્દ્રૈર્હાનાનિ ધર્માર્થયશસ્કરાણિ ।
નિર્બુક્તમાશ્વપ્રતિમા-
- ૪૦ [નિ તાનિ કો] નામ સાધુઃ પુનરાદદીત ॥ સ્વદત્તાં પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ
યુષ્ઠિર । મહાં મતિમતાં શ્રેષ્ઠ-
- ૪૧ [દાનાચ્છ્રેયોનુ]પાલનં ॥ સંવત્સરશતચતુષ્ટયે વદ્પદ્માશદુત્તરકે માષ શુદ્ધ પદ્મ-
દશ્યાં લિખિતમિદં
- ૪૨ ..... મોગિકપુત્રમહા-
બલાધિકૃતકેશવેનેતિ બલાધિકૃત વાવુલદૂતકં । સં ૪૦૦ ૫૦ ૬
- ૪૩ માષ શુ ૧૦ ૧ સો [?]મૌરે । નિવદ્ધમ્ ॥
- ૪૪ સ્વહસ્તો મમ શ્રી જયમટસ્ય ॥

૧ તિરમચ્છિની કાંઈ જરૂર નથી. ૨ આ અક્ષર મ હતો એમ [નઃશકે] બતાવવા મારે પતરાના અગિય ખૂણા ઉપર અક્ષરનો પ્રરતો લાગ મેળવે છે. અત્રાપત આગળનો અક્ષર સો હતો કે મો હતો તે અટકળપૂરત જ છે; પરંતુ એમાં સો વધારે સંકરિત જણાય છે. આગળના અક્ષરો પં. ૩૦-૩૧ ની મદદથી અને કાંતી દાનપત્રના તેને મળતા બેખ આગેની સરખામણી ઉપરથી પૂરા પાડવામાં આવ્યા છે.

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ ! કાયાવતાર નિવાસસ્થાનથી:—

(પં. ૧) લક્ષ્મીનું અહર્નિશ નિવાસસ્થાન, તૃણાને સંતાપ હરનાર (શમાવનાર), દીન અને અનાથને સહાય આપી મહિમામાં વૃદ્ધિ કરનાર, બ્રાહ્મણકુલોથી ઉપભોગ થતી લક્ષ્મી-સંપન્ન, મહાન કૃષ્ણ નૃપનાં મહાન અન્વયમાં, કમલ મંડળમાં હંસ સમાન શ્રી દદ્વ હોતો. તેનું પવિત્ર મન કલિયુગની અસર વિનાનું હતું અને તે પોતાનાં ઉમદા કહાપણુભર્યાં કૃત્યોથી સર્વ નૃપોને આશ્ચર્ય થમાડતો. તેનાપર પરમેશ્વર શ્રી હૃષિકેવથી પરાજય પામેલા વલ્લીનાથના રક્ષણ થી પ્રાપ્ત કરેલા શ્વેત વાહન જેવા ઝંજુમતા યશનું છત્ર હતું.

(પં. ૫) તેનો પુત્ર, જેનું માનસિક સુખ તેની લક્ષ્મીના સંચયને ઉપભોગ તેની પાસે ભય વગર આવનાર પ્રણયિજનો કરતા તેમ વૃદ્ધિ પામતું, જેના પ્રતાપને અગ્નિ અનેક શત્રુ વંશને ભસ્મ કરવાની શક્તિવાળો હતો, અને જેણે દિગ્વિધનાં વદનકમળ, તેની તીક્ષ્ણ અસિ-ધારાથી ભેદેલાં ગળ્લેનાં કુરમસ્થળોમાંથી નીકળતા મુકતાદ્ગ રૂપે ચળકતા શ્વેત યશના વસ્ત્રથી ઠાંકી દીધાં હતાં તે શ્રી જયભટ્ટ હતો.

(પં. ૭) તેનો પુત્ર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર, મહામુનિનાં રચેલાં શાસ્ત્રોમાં, સ્વધર્મ અનુષ્ઠાન અને વિવેકમાં નિપુણ, વર્ણ અને આશ્રમની સુવ્યવસ્થાથી કલિયુગની આણ નષ્ટ કરનાર, અન્ય ભૂપોનો દાનનો મહ પ્રણયિઓની અભિલાષ પૂર્ણ કરવામાં વપરાતી લક્ષ્મી મેળવી નષ્ટ કરનાર, પોતાનું પ્રબળ હાથી પર આરોહન કરવાનું બળ મદથી કૌષિત બની અંકુશ સામે થતા અને નિરંકુશ ગળ્લેને અંકુશમાં રાખી ખ્યાતિવાન કરનાર, વિપદમાં આવેલા અનેક ભૂપતિઓને સહાય આપ્યાથી સમસ્ત પ્રજામાં વિખ્યાત ઉદારતા વાળો, પૂર્વ અને પશ્ચિમના અનેક (હજારો) નૃપોને મહાસંશ્રામમાં આવૃત કરતી ગજસેના ભેદી પોતાનું બાહુબળ દેખાડી, બાહુ-સહાયના બીજા પ્રખ્યાત નાગવાળો, મહેશ્વરનો પરમભક્ત શ્રી દદ્વ હતો.

(પં. ૧૩) તેનો પુત્ર, પંચમહાશય પ્રાપ્ત કરનાર, અનેક સંશ્રામમાં ધન ગજસેના ભેદવામાં ચતુર; કલેશી જનોને દાવાનલ સમાન; દીન, અનાથ અને આબરી જનોનો મિત્ર; કમલ-મંડલ જેવા સ્વજન અને મિત્રોને ઈન્દુ સમાન, બાગીરથી નદીના પ્રવાહની માફક શત્રુઓને શોભ થમાડે તેવી શક્તિવાળો,—શાન્તનું જેવો કલકલારવ કરતી મહાન સેનાનો નાથ, આદિ-વરાહ માફક પોતાના ભુજ બળના પરાક્રમથી ભૂમિને (દુષ્ટ નૃપતિઓની સત્તામાંથી) ઉદારનાર, અને મહેશ્વરનો પરમ ભક્ત શ્રી જયભટ્ટ કુશળ હાલતમાં સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, ભોગિક વિષયપતિ, રાષ્ટ્રમહત્તર, શ્રામમહત્તર, આધિકારિક આદિને અનુશાસન કરે છે:—

(પં. ૧૮) તમને બહેર થાઓ કે: આ લોક તેમ જ પરલોકમાં મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ માટે, કૌરિવ્રજા પથકમાં આવેલા શમીપદ્મક ગામની ઈશાન સીમામાં દૃઢ (ચોસઠ) નિવર્તનનું ક્ષેત્ર—જેની સીમા— પૂર્વે ગોલિકા ગામની સીમા; દક્ષિણે યમલખ-લ્લર સરોવર અને મહત્તર મહેશ્વરનું ક્ષેત્ર અને દેવક હજમ (વાપિત) નું વાપક ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે શમીપદ્મક ગામથી ધાહ્લ ગામ જતો માર્ગ અને ઉત્તરે બરૂટખલ્લર તડાગ અને કૌરિવ્રજા ગામમાં રહેતા બ્રાહ્મણ મર્મનું બહાદાયનું ક્ષેત્ર. આ ચાર સીમાવાળું આ ક્ષેત્ર ઉદ્રક્ત સહિત, અને ઉપરિઠર સહિત અને ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપ-રાધના ગુંડાના દંડની સત્તા સહિત, વેઠના હક સહિત, ઘરો, સ્થાવર અને જંગમ, શેરીઓ, પ્રવેશ અને નિર્ગમનનાં સ્થાન, સાગર (?) ચતુષ્પદ પ્રચાર, વાપી, કૂપ, તડાગ અને ગામની હદ પર વસનાર સહિત, રાજપુરૂષોના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, પૂર્વે કુદેલાં દેવ અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાનવર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાયથી, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના

અસ્તિત્વ ઠાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, આજે ચંદ્રચંદ્રના સમયે.— માઘ, શુદ્ધ ૧૫ ને દિને પ્રદક્ષાય તરીકે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અતિથિ, પંચમહા-યજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે ગિરિનગર શહેરથી આવતા ચતુર્વેદ મધ્યેના, 'શ્રાવાયનસ ગોત્રના, વાજ-સનેય માધ્યનન્દિ સપ્રદક્ષચારી, પ્રાદક્ષ હત્તના પુત્ર, અમારાથી કલ્લુખર નામથી બોલાવાતા, પ્રાદક્ષ દેવરવામિને પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૩૧) આથી તે પ્રદક્ષાયના નિયમ અનુસાર તેને ઉપલોગ કરે, ખેતી, કરે, અથવા ખેતી કરાવે, કોઈને સોંપે ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. આ અમારા દાનને, અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું જોઈએ. જે અજ્ઞાનના તિમિરથી આવૃત થયેલા ચિત્તવાળો આ દાન જપ્ત કરશે અથવા જમ્મિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય ન્હાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૩૪) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દાન દેનાર ૬૦ હજાર વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષો નરકમાં વાસ કરે છે. જે ભૂમિદાન જપ્ત કરે છે તે ત્રિષ્યાદ્રિના નિર્જલ વનમાં, વૃક્ષોના શુષ્ક પોલાણ (કોટર)માં વસતા કાળા સર્પનો જન્મ લે છે. સગરથી માંડીને બહુ ભૂપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. જે જે સમયે જે ભૂપતિ હશે તેને તે સમયે આ હમણાં કરેલા દાનનું ફળ મળશે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ (પહેલું) બાળ છે; પૃથ્વી ત્રિષ્ણુની છે; ગાયો સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ગાય, અને ભૂમિનું દાન કરે છે તે અભિલ ત્રણ ભુવન આપે છે. ધર્મ, અર્થ અને યશના ફળવાળાં પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાનો, ઉપલોગ કરેલી માલા જેવાં છે. કયો સુજન તે પુનઃ પાછાં લઈ લેશે ? પ્રસોમાં શ્રેષ્ઠ ! એ ચુધિષ્ઠિર તારાથી કે અન્યથી અપાયલી ભૂમિનું સંભાળ પૂર્વક રક્ષણ કર; દાનનું રક્ષણ દાન આપના કરતાં વધારે સારું છે !

(પં. ૪૧) ભોગિકના પુત્ર મહાસેનાપતિ કેશવથી સંવત ૪૫૬ ના માઘ શુ, ૧૫ ને દિને લખાયું. દ્વતક—સેના અધિકારી બાબુલ છે. સંવત ૪૦૦ અને ૫૦ અને ૬ માં માઘ શુદ્ધ ૧૦ અને ૫ ને સોમવારે તૈયાર કરવામાં આવ્યું તે આ મારા અર્થાત્ શ્રી જયસટના સ્વહસ્તે છે.

જયભટ ૩ જનાં તામ્રપત્રો*

ચે. સં. ૪૮૬ આવાહ સુ. ૧૦

થોડા મહીનાઓ પહેલાં ભરૂચના ડેપુટી મેજિસ્ટ્રેટશનલ ઇન્સ્પેક્ટર રાવસાહેબ ગોપાલજી જી. દેસાઈએ જે તામ્રપત્રોની છાપો મને મોકલી હતી. આ પત્રોં એમને કાવીના પ્રાચીન શહેર-માંથી સરકારી કામે ગયા હતા ત્યારે થોડા વખત માટે મળ્યાં હતાં. કાવી શહેર મહી નહીની દક્ષિણે થોડા માર્ગે ઉપર ખંભાતના અખાતની નજીક આવેલું છે.

આ પત્રોંઓનો ઇતિહાસ નીચે મુજબ કહેવાય છે:— કાવીમાં ગંગેશ્વર મહાદેવના મંદિર પાછળના એક મકાનને જોડેલી એક પાણીની ટાંકી પાંચ અગર છસો વર્ષ પહેલાં સાફ કરી હતી. તેના કચરામાંથી તળીએ પહેલાં સાત લખેલાં તામ્રપત્રો મળી આવ્યાં હતાં. કપિલોની જ્ઞાતિએ આ પોતાના કળજમાં લઈ લીધાં હતાં

જયભટના દાનવાળા પત્રમાં તેનો છેવટનો અર્ધો ભાગ આપ્યો છે. મૂળ તે પત્ર ૧૦ ઈંચ ઈંચાઈ અને ૧૩ ઈંચ પોહોળાઈ વાળું હતું. પણ તેની ડાબી અને જમણી બાજુએથી મોટા ટુકડાઓ ભાંગી ગયા હોવાથી બાજુઓ અર્ધ ગોળાકારની થઈ ગઈ છે. સુભાગ્યે ભાંગી ગયેલા ભાગોમાં દાતાના પ્રશંસાયુક્ત વિશેષણો, તથા દાન આપનારને આશીર્વાદ અને લઈ લેનારને શાપના મહાભારતના પ્રખ્યાત શ્લોકો હોવાથી મોટું નુકશાન થયું નથી. પરંતુ તારીખ, લેખકનું નામ તથા દાતાની સદ્ધિ એ બગડી ગયાં છે, એ શોચનીય છે. પત્રમાં ઘણી ખાંચો પડેલી હોવાથી તે ખેદરકારીનો ભોગ થયાં હોય એમ લાગે છે. ૨૦ મી અને ૨૨ મી પંક્તિઓના કેટલાક અક્ષરો એટલા બધા દાબીને કાન્યાં છે કે તે પત્રોંની બીજી બાજુએ ઉઠ્યા છે. પાછળની બાજુએ થોડાક અસ્પષ્ટ અક્ષરોની થોડી પંક્તિઓ જણાય છે, તે ઉપરથી એમ લાગે છે કે કાતરનારે કદાચ એ બાજુએ પોતાનું કામ શરૂ કર્યું હતું, પણ પછી તે પ્રયાસ છોડી દીધો હતો. પત્રોંને કાટ લાગ્યો નથી.

અક્ષરો છેવટના વલ્લભી રાજાઓ, એટલે ધરસેન ૪ થાનાં દાનપત્રો અને પ્રોફેસર ડોસન અને ભાંડારકરે પ્રસિદ્ધ કરેલાં ગુર્જરનાં પત્રોંઓની લિપિ સાથે મળતા આવે છે.

જયભટનું દાનપત્ર ભગવાવસ્થામાં હોવા છતાં પણ અત્યાર સુધીમાં મળી આવેલા લેખોમાં સૌથી વધારે મહત્વનું છે. કારણ કે, ગુર્જર વંશના આપણા જાણવામાં આવેલા બીજા રાજા વિષે સમ્રાટ હકીકત આપવા ઉપરાંત તે ગુર્જર રાજ્યનો ઇતિહાસ વલ્લભીના ઇતિહાસ સાથે જોડે છે. તેમાં ભૂગોળની જાણનાં જોડાં હકીકત આપી છે. તે વિક્રમાદિત્યના સંવત્ વિષેના કેટલાક તર્કો જે હાલના કેટલાક પ્રખ્યાત પુરાતન વસ્તુવિદ્યાના પ્રવીણો પણ ઠપ્પૂર કરે છે, તેને અસત્ય કરાવે છે, અને હિંદુસ્તાનના મૂળાક્ષરોના ઇતિહાસમાં તે ઉપયોગી ફાળો આપે છે.

પહેલા સુદ્ધાની બાબતમાં હું ધારૂં છું કે ઇ. સ. ની પાંચમી સદીમાં ભરૂચ ઉપર રાજ્ય કરતા ગુર્જર વંશમાં જયભટ થયો હતો, એ વિષે શંકા નથી.

જયભટના લેખોની ભૌગોલિક હકીકતો તેના કાલક્રમની હકીકતો જેટલી જ જાણવા લાયક છે. પ્રોફેસર ભાંડારકરના દાનપત્રની જેમ આમાં બતાવેલાં લગભગ બધાં ગામડાં જોળખાવી શકાય તેમ છે. કેમજી ગામ હાલનું કિમ્બોજ અથવા કીમજ છે. કીમજથી સીધું પશ્ચિમ દિશામાં પાંચસે છસો વાર દૂર આસમેશ્વર, આપણાં દાનપત્રના આશ્રમદેવનું મંદિર છે. હાલનું મંદિર થોડાં વર્ષો પૂર્વે બંધાવેલું ઈંટનું ન્હાનું મકાન છે, પણ તેમાં એક પ્રાચીન લિપ્ત છે, અને તેની

પાસે પૂર્વમાં એક જૂનો કૂવો તથા જમીનમાં ખાદો, જે એક ન્હાના તળાવનો અવશેષ જેવો જણાય છે તે છે. ગામની પશ્ચિમે સીમાળ અથવા શીંગામ, દાનપત્રનું સીંદુગ્રામ છે; નૈરૂત્ય દિશામાં જમડિ ગામ જે સામડી પણ કહેવાય છે તે જગ્યાને મળતું આવે છે, અને ઉત્તરે ગોલેલનાં ઝંડેરા (ટ્રોગોમીટિકલ નકશામાં ભૂલમાં ગલેલ કહ્યું છે) છે—તે આપણા દાનપત્રમાં ગોલિઆવલિ કહ્યું છે. છીરકહું મળી શકતું નથી. તેને માટે કહેલી જગ્યામાં સોલેપુર સગરી છે. દાનપત્રમાં કહેલા જૂના રસ્તાઓ, અગર તેને બદલે કરેલા ખીખ (કારણ દરેક ચોમાસામાં તે તદ્દન ધોવાઈ જાય છે) હજી ચોભુલ છે, અને શાસનમાં મંદિરને દાનમાં આપેલાં ક્ષેત્રની સીમા ચોપવી સુરકેલ નથી. ગોલેલ જે છોડી હોડો દેગામ વચ્ચે છે તેમાં અને કાવી, રૂણાદ અને ખીખં ચાર ગામોમાં ખાસ વિશેષ પ્રકારની બાંધણીની ઇંટની વાવેના અવશેષ છે. આ ઇમારતો જેની વિશેષ નિશાનીઓ આગળની બેવડી બીંતો અને તેના ઉપર લક્ષ્મી સિંહો, હાથીઓ, મયૂરો વિગેરેની ચૂનાની આકૃતિઓ છે, તે ગામડાંઓની પૂર્વની મહત્તા સાબીત કરે છે. હોડો કહે છે કે તે રાજા મૂંજ અથવા મુંજે બંધાવી છે. આગો પ્રદેશ પ્રાચીન મંદિરો, ક્ષેત્રો, અને મૂર્તિઓથી ભરેલો છે, અને હું ધારું છે કે આપણા આઈએલોજીકલ સર્વેયરને તે પ્રદેશમાં સુલાકાવનો બહોલો જરૂર મળશે.

જયભટનાં દાનપત્ર ઉપરથી એ પણ જણાય છે કે, મહી સુધીનો આગો કાંઠાનો પ્રદેશ શુર્જર રાજાઓના તાબામાં હતો, અને જેવી રીતે દક્ષિણ અંકલેશ્વર અગર અકૂરેશ્વર વિષયમાં અંકલેશ્વર તાલુકો અને પેટા મહાલ હાંસોટ (હંસપટ્ટક) આવી જતા હતા, તેવી રીતે ભરૂકચ વિષયમાં ભરૂચ, વાઘા, આમોદ, અને જંબુસર તાલુકાના બનેલા ભરૂચ જીલ્લાનો ઉત્તરતરફનો ભાગ આવી જતો હતો.

अक्षरान्तर

- १ ... .. द्र ... दलित द्विरदकुम्भस्थलशलितमुक्ताफलनिक.... ..
- २ .... [संभ्रा]मे चकितदक्षिणबाहुशिखरः पञ्चाकर इव प्रकटानेकलक्ष ...
- ३ ... कर इव सकलकलापान्वितो न पुनर्दोषकर सागर इवान्तः प्रवेशितविपक्ष-
भृशृचण्डल... ..
- ४ चणइव सुदर्शनचक्रक्षपितविपक्षो न पुनः कृष्णस्वभावः हर इवाग्नीकृतभूति-
निचयो.... ..
- ५ ... बालेन्दुबिम्बप्रतिभेन येन प्रवर्द्धमानस्वतनुद्वयेन प्रणामकामोत्पकरेण लोक-
कृताञ्ज[लि].... ..
- ६ .... कृतोस्ति असिभाराजलेन शमितप्रासमं बलभीपतेर्युदे यो नशेषलीकुसमा-
पकला पदस्तोत्थिकानल ... ..
- ७ [फल]द एष स विभियंति देवधूकदम्बकैन्नुपशतमकुटरसनकिं कणावलिरंजित
पादपङ्कजः समभिगतपंचम[हाश]
- ८ [ङ्गोम]हासामन्ताधिपतिश्रीजयभटः कुशली सर्वानेव राजसामन्तभोगिकु
विषयपतिराष्ट्रग्राममहत्तराधिकारिकाद[१]
- ९ [न]नुदर्शयत्यस्तु वस्संविदितं यथा मया मातापित्रोकात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्य
यशोभिवृद्धये केमज्जुग्रा[म]
- १० [नि]विष्टाश्रमदेवपादंभ्यः गन्धधूपपुष्पदीपप्रदान्तसंशीतकसत्रप्रवतन सत्माउर्ज-
नोदयेन देवकुलस्य खण्डस्फुटि[त]
- ११ [प]तितनिसंस्कारनवकर्माक्ताद्युत्सर्पणार्थं श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गतकेमज्जु-
ग्रामे ग्रामक्यापरदक्षिणसीमि पञ्चाशन्निवर्तनप्रमा-
- १२ णो भूखण्डः यस्य घाटना नि पूर्वटः छीरकहग्रामगामिपन्था दक्षिणतः जम्भाम्रा-
मसीमासाब्धिः अपरतः जम्भाम्रामण्गोलिअवली-
- १३ ग्रामगामी पन्था उत्तरतः केमज्जुग्रामसीहुमाम कतामीपन्था बटवापी च एवं चतु-
राघाटनोपलक्षितं क्षेत्रं सोपरिकुदर.... ..
- १४ सभृतवातप्रत्यायं सधान्याहिरण्यादेयं सदशापरध सोत्पद्यमानविष्टिकं अचाटभट-
प्रावेश्यं सर्वराजकीयनामहस्तप-

पत्रित १ वांशे गलित पं. ३-सकलकलापः दोषाकर; पं. ५-लोकः पं. ६ शमिते; युद्ध, लोक.-स्थित्य २५४ छे.
पं. ७ वांशे सवेगंयते. ददम्बकैः, सुकुटः, किरणः, रंजितः; पं. ८-भोगिकः; पं. ९-पित्रोरा, पं. १०-प्रदानसं-
गीत ... .. प्रवर्तनसंभ्राजनां. पं. ११-पतितप्रतिसंस्कारः मस्याः; पं. १२-यस्याघाटः, पृथेनः मी;
संधिः, ग्रामात् गोलि पं. १३-केमज्जुग्रामात्सीहुग्रामगामी पं. १४-सधान्यादि; दशापरार्थः राजकीयानाम.
ले. १३

- १५ क्षेपणीयं पूर्वापरदेवब्रह्मादायरहितं भूमिच्छिद्रन्यायेनावन्द्रार्कणवक्षित्तिरित्यव्व-
तसमकालीनमद्याषाढशुद्ध दशम
- १६ कर्कटकरशौ सक्रान्ते रवौ पुण्यतिथावुदकातिसर्गेण देवदयत्वेन प्रतिपादितं
यतोऽस्योचितया तपोवनाचारस्थित्या भुञ्जतः कृ-
- १७ षतः कर्षयतः प्रतिदिशतो वा न कैश्चिद्व्यषेधे वार्त्तातव्यमागामिभिर्द्रुपतिभिः
अस्मद्वंश्यैरन्यैर्वायमस्मदायोनुमन्तव्यः परिपा-
- १८ लयितव्यश्च यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानं बानुमोदेत स
पञ्चभिर्महापातकैस्सोपपातकैः
- १९ संयुतिस्स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन षष्टिवर्षसहस्राणि सर्गे तिष्ठति
भूमिदः आच्छेत्ता चानुमं-
- २० ता च तान्येव नरके वसेत् । विन्ध्याटवीस्वतोयासुशुष्ककोटरवासिनः कृष्णा-
हयो हि जायन्ते भूमिदयं हरन्ति ये । बहुभिर्व्य-
- २१ सुषा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं अमे-
रपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूवैष्णवम्]
- २२ [वी सूर्यसुता]श्च गावः लोकत्रयं तेन भवेद्विदत्तं यः कांचनं गां च महीं च
दद्यात् यानीह दत्तानि पुरा नरे.... ..
- २३ ... निर्भुक्तमाख्यप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । स्वदत्तां परदत्तां
वा यत्ना.... ..
- २४ ... .. नाद्र्येयानुपालनमिति ॥ श्रीकण्डकणकदूतकं ॥ संवत्सरे शतचतुष्टये ५
- २५ .... (४८६) अषाढसुदि आदित्यवारे ॥ निबद्धं लिखितं चेत् ...
- २६ .... .. स्वहस्तो मम श्रीजयभट[दे] ... ..

पं. १५-४११५ शुद्ध ४११; दशमी अथ ११ मा होताना संभव ए. पं. १६-राशौ संका; देवदाय; पं. १७-व्यासे
वर्णिताव्य; गामिभिर्गद; पं. १९-संयुत; वर्ष, रवर्गे; पं. २०-विन्ध्याटवीस्वतो; भूमिदाय; पं. २३-निर्माख्यवान्त.

ભાષાન્તર

તેનો પુત્ર, મહાસામન્તોનો અધિપતિ જે (તેના શત્રુઓના) ગજોના લેટેલા કુખમાંથી વરસતાં મૌક્રિકથી છવાઈ ગયો છે ... .. જેના ઉંચો કરેલો જમણો કર ચુદ્ધમાં ઠંપે છે ... .. જે ખીલેલા ઘણાં દશ હજાર ... .. ના કમળ સરોવર સમાન છે, જે સકલ કલા સંપન્ન પૂર્ણ ઈન્દુ સમાન છે પણ કલંકથી મુક્ત છે—વિપક્ષ ભૂભૂતોને રક્ષણ આપી, વિપક્ષ ભૂભૂતો(પાંખ વિનાના પર્વતો)ને રક્ષનાર સાગર સમાન—સુદર્શન ચક્રમાં મૂકેલા સૈન્યથી પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરે છે તેથી ચુદ્ધના સુદર્શન ચક્રથી શત્રુઓનો નાશ કરનાર કૃષ્ણ સમાન પણ કૃષ્ણસ્વભાવથી મુક્ત—ભૂતિનિયયથી (અલંકારના મહાન સમૂહથી) છવાઈ ભૂતિનિયય- (ભરમના મહાન સમૂહ)થી છવાયેલા શિવ સમાન ... .. જેના અંગનો પ્રતાપ વૃદ્ધિ પામે છે ત્યારે અદ્ય કરથી અંજલી પ્રગળે પોતાની પૂજા કરતી બનાવે છે તેથી વૃદ્ધિ પામતા અદ્ય કર(મૃદુ કિરણ)થી જનો પાસે નમન કરાવતા નવ ઈન્દુ સમાન ... .. ॥ અને જેણે અસિધારા વડે વલ્લીનાથની ઉત્સુકતા શાંત કરી હતી—જે અખિલ જગતના મહાન પંડિતોના અભિલાષનો અનલ શાન્ત કરી અને (અભિલાષનાં કૃળ તેમને) આપી દેવોની અંગનાઓના સમરત મંડળથી ગીતમાં સ્તુતિ પામ્યો છે—જેના ચરણ કમળ અનેક નૃપોના મુગટના મણિના કિરણોથી રક્ત થયા છે—અને જેણે પંચમહા શબ્દ પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે શ્રી જયભદ્ર ... .. હોતો.

તે કુશળ સ્થિતિમાં હતો ત્યારે સમસ્ત નૃપ, સામન્ત, લોગિક, વિષયપતિ, રાષ્ટ્ર, ગામ, મહત્તર આધિકારિક આદિને આ શાસનો બાહર કરે છે:—

તમને બહાર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા, આલોક તેમજ પરલોકમાં પુણ્ય-યશની વૃદ્ધિ માટે કેમજી ગામમાં સ્થાપેલા શ્રી આશ્રમદેવને, ગન્ધ, ધૂપ, પુષ્પ, દીપ, નિલ્ય સંગીતસેવા, મંદિર સ્વચ્છ કરાવવા, ખંડિત, ફાટ પડેલા અને પડી ગયેલા ભાગના સમારકામના ખર્ચ માટે, શ્રી ભદ્રકૃષ્ણ વિષયમાં કેમજી ગામમાં નૈઋત્ય સીમામાં ૫૦ (પચાસ) નિવર્તનના માપનો ભૂમિખંડ જેની સીમા—પૂર્વે છીરકહ ગામજતો માર્ગ, દક્ષિણે જમ્બા ગામની સીમા; પશ્ચિમે જમ્બાથી ગોલિઅવલિ ગામ જતો માર્ગ; ઉત્તરે સીહુરગામ જતો માર્ગ અને વડવૃક્ષની સમીપમાં વાપી; આ ચાર સીમાથી અંકિત ક્ષેત્ર, ભૂમિચ્છિદ્રના ન્યાય અનુસાર, ... સહિત, લીલી અને (સુકી) શુષ્ક ઉત્પન્ન સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, દશઅપરાધના દંડના હક સહિત, ઉદ્ભવતી વેદના હક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત-પ્રક્ષેપણ મુક્ત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, અન્દ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, અષાડ શુદ્ધિ ૧૦ ને ઠક્કટક રાશિમાં રવિએ ગમન કર્યું તે શુભ દિને (દાનને અનુમતિ માટે) પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે.

આથી જ્યારે આ તપોવન આચારની સ્થિતિ અનુસાર ઉચિત રીતે તેનો ઉપસોગ કરે, ખેતી કરે, ખેતી કરાવે, અથવા તે સંબંધી આદેશ કરે ત્યારે કોઈએ પણ નિષેધ કરવો નહિ.

અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ આ અમારા દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષણું ભેઈએ. અને જે અજ્ઞાનના તિમિર પટલથી આવૃત થયેલા ચિત્તથી તે જમ કરશે અથવા જમ થવા દેશે તે પંચમહાપાપ અને અદ્ય પાપોનો દોષી થશે.

અને ભગવાન વેદવ્યાસે નીચે પ્રમાણે કહ્યું છે:—

“ ભૂમિદાન દેનાર ૬૦ હજાર વરસ સ્વર્ગમાં વસે છે પણ તે જમ કરનાર અથવા તેમ અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે.”

“ ભૂમિદાન જસ કરનાર વિધ્યના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક કોટરમાં વસતા કાળા નાગ પુનઃ જન્મે છે. ”

“ સગર આદિ બહુ નૃપોએ ભૂમિનો ઉપલોગ કર્યો છે. ભૂમિપતિને ભૂમિનું ફલ છે.

“ અગ્નિનું પ્રથમ આગ સુવર્ણ છે, (વિષ્ણુમાંથી પૃથ્વી આવે છે અને સૂર્યમાંથી) ધેનુઓ (જન્મે છે). ધેનુ કે ભૂમિનું દાન કરે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે ”

“ કયો સુજન પૂર્વેના નૃપોનાં દાન જે ... .. સેષ સમાન છે તે પુનઃ હર્ષ દેશે ?

“ તેણે તેની શક્તિ પ્રમથે પેતાનાંથી કે અન્યથી થયેલાં ભૂમિદાન રક્ષવાં જોઈએ ... .. દાનની રક્ષા દાન કરતાં અધિક છે. ”

હતક શ્રી કન્ડકણક. સંવત ચારસો છયાસી (૪૮૬) અષાઢ શુદ્ધિ ચતુર્થી. ... ..
... ..થી રચાયું અને લખાયું. મારા શ્રી જયમદ્ર દેવના સ્વહસ્ત.

જયભટ ૩ જાનાં તામ્રપત્રો'

ચે. સં. ૧૮૬ આશ્વિન. વ. ૧૫

અપ્રસિદ્ધ—

આ તામ્રપત્રો બેબિ બ્રેન્ચ રેયલ એસિસ્ટન્ટ સોસાયટીના સંગ્રહમાંનાં છે અને હાલ તે પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ મ્યુઝીયમમાં છે. તેની બાબતમાં બીજી કાંઈ પણ માહિતી નથી. આ દાનપત્રનાં બે પત્રાં છે અને તેનું માપ ૧૩ ઈંચ X ૧૦ ૧/૨ ઈંચ છે. બન્ને પત્રાંના ડાબી બાજુના ઉપરના ખૂણાના ભાગ કપાઈ ગયેલા છે. કડી કે સીલ ઉપલબ્ધ નથી. અમુક અમુક ભાગમાં પતરૂં કપાઈ ગયેલું છે, તેમજ અમુક જગ્યાએ કાણું પણ પડી ગયેલાં તેથી લેખ વાંચવામાં મુશ્કેલી પડે તેવું છે. કેાતરનારે થાણી ભલો કરેલી છે અને એક જ અક્ષર જૂદી જૂદી ઢબથી કેાતરેલો છે, તેથી વાંચનારને વધુ મુશ્કેલી નડે છે.

લિપિ ગુર્જર સમયના જેવી છે અને અક્ષરોનું સરેરાશ કદ ૧ ૧/૨ ઈંચ જેટલું છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને છેવટના શાપાત્મક શ્લોકો શિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

જયભટ ૩ જાનું એક જ બીજું પતરૂં જાણવામાં છે અને તે સં. ૪૮૬ આષાઢ સુદિનું છે. કીલહોર્નના લીસ્ટ (એ. ઈ. વો. ૫ એપેન્ડીક્સ)માંનાં નં. ૪૦૨ વાળાં તામ્રપત્રો સં. ૪૫૬ નાં ને જયભટ ત્રીજાનાં લખ્યાં છે. પણ તે ખરેખર જયભટ ૨ જાનાં છે, જેથી જયભટ ત્રીજાનાં સંપૂર્ણ તામ્રપત્રો આ પ્રથમ જ જાણવામાં આવેલ છે. તેથી તેમ જ જયભટ ૨ જા પછીના રાજાઓની વંશાવળી મળે છે તેથી આ તામ્રપત્રો ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુજ ઉપયોગી છે. વંશાવળી નીચે મુજબ તેમાંથી ઉપજાવી શકાય છે.

પં. ૪ ૬૬ ૧ લો.

પં. ૭ જયભટ ૧ લો.

(પં. ૧૨) બાહુસહાય પરમભાઈથર સમધિગત પંચમહાશબ્દ ૬૬ ૨ જો. તેનો દીકરો (પં. ૧૫) ધરાધર પ. મા. સમધિગત પંચ. મ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૨ જો તેનો દીકરો

(પં. ૨૧) પ. મા. સમ. પં. મહા. મહાસા. શ્રીમદ્ અનિરોલ તેનો દીકરો

પં ૨૩ સમ. પંચ. મહાસામન્તાધિપતિ શ્રી જયભટ ૩ જો. દાન દેનાર

પં. ૨૧ માં શ્રીમદ્ અનિરોલના નામવાળી જગ્યાએ જરા અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે, છતાં તે નામ નિઃશંક વાંચી શકાય છે. ગુર્જર વંશાવલિમાં આ નામ પ્રથમ જ જાણવામાં આવ્યું છે.

પં. ૩૫-૩૬ દાન જે પ્રાદ્ધાણને આપવામાં આવેલ છે તેની વિગત નીચે મુજબ છે. તે લોહિક્ષ પથક આદારમાંથી નીકળી આવેલો હતો. તે કૌણિન્યગોત્રનો અને વાજિ માધ્યન્દિન શાખાનો પ્રદ્ધારિ હતો. તે આદિચનાગનો દીકરો હતો. તેનું નામ ચોક્કસ જાણી શકાતું નથી.

પં. ૩૭ બલિ, ચરૂ વિગેરે ક્રિયા કરવા માટે ભરૂચ જીલ્લામાં આવેલું મન્નાથ નામનું ગામ દાનમાં આપવામાં આવેલ છે.

પં. ૪૬-૫૦ દ્રવ્યકનું નામ ભટ્ટ શ્રી દેર્ધ્ય—(પૂરું વંચાતું નથી) છે.

સંવત ૪૮૬ આશ્વિન વ. ૧૫ એમ શબ્દ તેમ જ અંકમાં આપેલ છે.

પં. ૫૧ લેખકનું નામ અધૂરું—ગુલેન એમ વંચાય છે.

પં. ૫૨ માં સ્વહસ્તો ગમ શ્રી જયભટસ્ય એટલા શબ્દો હસ્તાક્ષર સૂચક છે.

अक्षरांतरमांथी अमुक भाग

पं. १—१४ भाटे जुआ. ध. अ. वो. पानु ७७ पं. १—१६

- १५ पराक्रमोद्धत धराधरः परममहेश्वर समधिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्ताधिपति
श्रीजयभट्टस्तस्यसुतः शौर्य-
- १६ द — — योत्तुंगोत्तमाङ्गामूपालमौलिमालाचुम्बितचरणयुगलः सकलाभि-
गामिकादिगुणानुरागनिर्भरम
- १७ नभुस्वयन्नातो राजलक्ष्याकौमुदित्युदीधितिचक्रवालविमलयशः शेखरितमेरुशि-
खरो रणाङ्गणागतवरवै-
- १८ रिबारणघटाकोटिक्रदाकदोर्दण्डश्चतुर्विधाविगमोप ब्रजितप्रज्ञातिशयसम्यक्प्रवर्ति-
तनीतिमार्गानुरजितः
- १९ प्रकृतिः प्रकृतिकल्याणाशयत्वादस्पृष्टः कलिकालकालिम्ना सन्निहितयौवनोपनता-
नन्तविषयापभोगसौख्यै
- २० सहजशत्रुतया वशीकृतेन्द्रियः ग्रामः षाड्गुत्यप्रयोगनिपुणः शक्तिर्लघोपचितम-
हिमा परममहेश्वरः सम
- २१ धिगतपञ्चमहाशब्दमहासामन्त[१]धिपति श्रीमदनरोलस्तस्य सकलभुवनतिलक
स्यात्मजोनिजगुणगणमालालं
- २२ कृतेनेकनरेन्द्रवृन्दारकवृन्दबान्दितचरणारविन्दद्वयः क्रन्देन्दुसितसिन्दुवारकसमघ-
वल्यशः सुधाध-
- २३ वलितसकलधरामण्डलप्रवण्डप्रतापानलकचलितासिल जगद्युगप्लवो दुर्न्वारशरासा-

रसमुसौकिक

- २४ सकलाराति चक्रवालः प्रधान[प्र]धन प्रभाषितप्रकटकरि घटापाटनपटुः चटुल-
रणाङ्गणघङ्गणरट
- २५ णतुङ्गुरज्जमसकरमङ्गभामुरो — तदालित द्विरद मुक्तमुक्ताफलनिकरदनुरासि-
लतामरीचिनिचय
- २६ मिचकितदक्षिणबाहुशिखरः पद्माकर इ[व] प्रकटाणकलक्षणेन पुन्यपलाशयः
क्षपाकर इव पुन
- २७ सकलकलापान्वितो नदोषकरः सागरह्वान्तः प्रवेशितभू-
- २८ भृक्मण्डलो — कपुनः ग्राहाकुलः नारायण इव सुदर्शनचक्र

पतरुं बीजुं

- २९ (क्षपित)विप[क्षो] [नपु]नः कृष्णस्वभावः हरहवाङ्गीकृत भूतिनिचयो नपु-
नर्भुजङ्गप
- ३० — — — बालेन्दुबिम्बप्रतिभेनयेन प्रवर्धमानस्वतनुदयेन प्रणामकामोत्प-
करणलो-
- ३१ ककृताञ्जलिः कानिमता कृताये[स्ति] असिधाराजलेन शमितः प्रसनवल्भीपतेः
पुनर्थेनाशेषलोकस
- ३२ — — कलापदतर्ज्जकानलः जचाभसजलदण्डसविगीयति देववधुकदम्ब(नृ)-
पशतमकुटरत्नकिरणावलि
- ३३ (र)ञ्जितपादपङ्कजः समधिगतपञ्चमहाशब्द महासामन्ताधिपतिश्रीजयभटः
कुशली सर्वानेव राज-
- ३४ मानविषयपतिराष्ट्रग्राममहचराधिकारिकादीन्समनुदर्शयत्यस्तु वः संविदितं यथा-
मयामातापित्रोः
- ३५ रात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्यशोभिवृद्धये लोहिकक्षपकथा[थका]हारविनिर्गततत्रै-
विद्यसामान्य कौण्डिन्यसगोत्र
- ३६ वाजिमाध्यन्दिनसब्रह्मचारि हेटानुक ब्राह्मणादित्यनाग पुत्र भट्टाच्छडाय बलिचरुवै-
श्वदवोभिहोत्रातिथिपञ्च
- ३७ महायजा[ज्ञा]दिक्रियोत्सर्प(र्प)णार्थ(र्थ) श्रीभरुकच्छविषयान्तर्गत मन्त्रा-
थग्रामः सोद्वङ्गः
- ४० .... कथातिसर्गेण ब्रह्मदायत्वे प्रतिपादितो यातो स्योचितया
- ४९ भट्टश्रीदेइय—दूतक ॥ संवत्सरशत चतुष्टये पडशीत्यधिके आश्वयुज नहुल पञ्चदश्यां
- ५० सं ४८६ आश्वयुज ब १५ लिखितश्चैतन्मया बलिषिकृता — — तम — —
- ५१ - गुलेन
- ५२ स्वहस्तोमम श्रीजयभटस्य

ગ્રી:

ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખ

રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખો

રાષ્ટ્રકૂટ વંશના લેખો

નં ૦ ૧૨૦

કક્ક ૨ જનાં આત્રીલી છારોલીનાં તામ્રપત્રો*

શ. સં. ૬૭૯-આધ્યયન સુ. ૭

સુરવ પ્રગણનાં ચારપાડ તાલુકામાંના કારેલી ગામના પાટીલ ડાહ્યાભાઈ જમદીશ તેમાં શુ લખ્યું છે તે જાણવાની ઉત્કંઠાને લીધે આ પતરાં મારી પાસે લાવ્યા હતા. તેણે કહ્યું હતું કે સુરવથી ઇશાન ખૂણે આશરે ૬૫ માઈલ છેટે છારોલી જે આત્રીલી છારોલી તરીકે મથહુર છે તેમાં પાચે જોહતાં આ પતરાં મળ્યાં હતાં.

પતરાં બે છે અને તે ૮૪ ઇંચ ઉંચાં અને ૧૩ ઇંચ પહોળાં છે. બન્ને અંદરની બાજુએ જ કોતરેલાં છે અને બે કડી હોય એમ અનુમાન થાય છે, છતાં તેમાંની એક અત્યારે મળતી નથી. જે કડી મોજુદ છે તેના ઉપરની સીલમાં ગૂડ્ડનું ચિત્ર ખંડિત દશામાં આપેલું છે, પતરાં સંભાળ-પૂર્વક કોતરવામાં આવ્યાં છે અને તે સુરક્ષિત છે. વલ્લભી અને ચાલુક્યનાં તે સમયનાં તામ્ર-પત્રોના જેવી લિપિ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે અને વંશાવળી વિભાગ પદ્યમાં છે, જ્યારે બાકીના ભાગ ગદ્યમાં છે. ભટ્ટ રવિસર(અથવા રવીશ્વર)ના દીકરા કુકકેશ્વર દીક્ષિત જે ભંખુસર(ભરૂચ જિલ્લામાં હાલનું જંખુસર)નો રહેવાશી હતો તેને કાશકુલ (વલ્લભીમાં સ્થાવરપદ્ધતિકા નામનું ગામ હાલમાં આખ્યાની હકીકત આ તામ્રપત્રમાં છે. સ્થાવરપદ્ધતિકા તે હાલનું છારોલી જ હશે, એમ હું માનું છઉં. તેની સીમા નીચે મુજબ આપેલી છે. ખેરોડાની પશ્ચિમે અને રહેજ હાલણ-માં, પિંપલાશ્વળી ઉત્તરમાં અને કાષ્ટપુરી અને વટારની પૂર્વે.

હાલ આપનાર રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો કક્ક છે તેની વંશાવલી નીચે મુજબ આપેલી છે :

કક્ક ૧ લાને રાષ્ટ્રકૂટ કુળરૂપી કમળના જથ્થાના સૂર્યરૂપ કદ્યો છે. આતું વર્ણન તે કુટુંબ-માં જનર્યો હોય તેને જ લગાડી શકાય. ત્યાર પછીનો ધ્રુવ સ્પષ્ટ રીતે તેનો દીકરો હતો, એમ વર્ણ્યું છે. ત્રીજો રાજા ગોવિંદને પણ સ્પષ્ટ રીતે ધ્રુવનો દીકરો કહેલ છે. આમાંના છેલ્લા રાજા કક્ક બીજાને તો નાગવર્માની દીકરીથી ગોવિંદના પુત્ર તરીકે લખ્યો છે

કક્ક
ધ્રુવ
ગોવિંદ
તે

નાગવર્માની દીકરીને પરણ્યો.

કક્ક

હાલ આપનાર શ. સં. ૬૭૯

આ તામ્રપત્રોમાંના રાજાનાં નામો પ્રખ્યાત રાષ્ટ્રકૂટ

વંશના રાજાઓની સાથે મળતાં આવે છે, પણ તે વંશની જે વંશાવળી પ્રસિદ્ધ થઈ છે (ડીનેસ્ટીઝ એન્ડ કેનેરીઝ ડીસ્ટ્રીક્ટ પા. ૩૨ ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૦૯ અને ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯) તેની સાથે સરખાવતાં આ ચાર રાજા

ઓનાં નામ ખંધ બેસતાં આવતાં નથી. કારણ કે આ હાલની તિથિમાં અને હન્તિદર્શન અથવા હન્તિવર્મા બીજાનાં સામનગદનાં તામ્રપત્રની તિથિમાં ચાર વર્ષનો જ વક્રાવત છે. આપણે જો એમ અનુમાન કરીએ કક્ક ૧ લા ને ઇંદ્ર બીજા અને કૃષ્ણ ૧ લા ઉપરાંત ધ્રુવ નામે ત્રીજો દીકરો હતો તો ઈંદ્રક ખંધબેસતું આવે તેમ છે.

વળી આ તામ્રપત્રને બનાવટી માનવાને કંઈ પણ કારણ નથી. લિપિ તે જ સમયની છે અને ગોવિંદ-ની પત્ની તે નાગવર્માની દીકરી હતી તે હકીકત બનાવટી તામ્રપત્ર લખનાર ઉપજાવી શકે નહીં.

અત્યારે તો એમ સમાધાન થઈ શકે કે આ ચાર રાજામાંનો પહેલો કક્ક તે કક્ક ૧ લો માનવો, અને બાકીના રાજાઓ ઇંદ્ર ત્રીજાથી શરૂ થતી મુજરાત શાખાના પૂર્વજ હોય બીજાં તામ્ર-પત્રોથી આ હકીકત પૂરવાર થાય ત્યાંસુધી આ એક અટકળ જ રહી શકે.

* જ. શા. પ્રે. શ. એ. સો. વો. ૧૧ પા. ૧૦૫ રો. જનવાનલાલ ઇંદ્રજ

अक्षरान्तर

पठकं पठेत्

- १ श्रीमान्सदा जयति सिद्धसुरासुरेन्द्रवृन्दोत्तमांगमभिमुखितपादपद्मः शंभु[भु] :
समाहितगुण-
- २ त्रितयः प्रजानां सर्गस्थितिप्रलयकारणमादिदेवः । आसीदनेकसमरासजवः
क्षितीशः श्रीराष्ट्र-
- ३ कूटकुलपंकजपण्डसूर्यः दुर्वारवैरिबनितावदनारविन्दहृदमन्तकालष्वनो भुवि
कक्षराजः । तस्यामलस्य
- ४ नृपतेध्रुवराजदेवो देव्या बभूव तनयोऽनुलाबीर्यधामा येनोधि[धृ]तासि
रिपुसैन्यबलं निहत्स नूनं वशो-
- ५ भवलयदभुवनं समस्तं । निक्षिपघाटविदलत्करिकुम्भमुक्तमुक्ताफलप्रकरमण्डित-
भूतलस्य आवेदयत्स-
- ६ मरमूर्द्धनि यस्य चित्रं लीलायितं मृगपतेरिव चेष्टितानि । निःप्रा[प्र]श्रयत्वम-
तिचापलमुग्धमावं सावर्षं विरोध-
- ७ मुपशान्तिसरस्वतीभ्यां दोषा[न्]समाश्रयवशाद्गुणरत्नकाढ्यैः पर्यत्यजत्सहजका-
नपि यस्य लक्ष्मी[क्ष्मी] । संत्य-
- ८ ज्य कातरतृणौघमरीभकुम्भीठस्थलोपलशिकाः शकलीविधाय प्राप्तेऽपि यस्य चतुर-
न्निवजलौ[लो]र्मिमा-
- ९ लां जज्वाल दग्धरिपुवंशवनः प्रतापः । लक्ष्मीसनाथवपुरब्जसुचक्रपाणिनिर्व्वा-
च्यबिक्रमनिबध्धबलिः
- १० क्षितीशः गोविन्ददेव इव नुल्लमुजंगदण्यो गोविन्दराज इति तस्य सुतो बभूव ।
यस्याहवेपु धनगर्जितनाद-
- ११ भीरं मौर्व्वीनिनादमुपकर्ण्य निरस्तपैर्य्य[:] ॥^१ हंसा भुवनगतप[व]तीर
[म]पि जीविताशां दुर्व्वारवैरिण इवामुमुजुः क्ष-
- १२ गेन । कस्पद्रुमः प्रणयिषूदयशैलराजो मित्रेषु लोकनवनोत्पलकेषु चन्द्रः यः
केसरीमदजकार्द्रकपो-
- १३ लभित्तिर्लि[लि]नालिनादमुखरेषु मर्तगजेषु । संग्राममच्छ[ध्य]जितसंरय[य]
तमूभुजेन्द्रक्षिजनिनादमुखरीकृतम-

१ आदि निरसर्ग भुवथी १५२१० ले. २ पाठपूर्तिना चिह्ननी ७३२ नथी, ३ वांशे निस्तिनी

- १४ न्दिरस्यः अद्यापि यस्य हरशेखरचन्द्रखंडशुभ्रं यशः क्षि[त्रि]भुवनं धिमली-
करोति । तस्मात्परास्तपरतारकमा-
१५ प्तशक्तिः[किं]श्रीकङ्कराजमनुरंजितसर्वलोकं शंभोः कुमारमिष भूधरराजपुत्री
श्रीनागवर्म्मदहिता जनयाचका-
१६ र । भूमच्छिखामणिकरं चितपादशोभो बालोपि लोकनयनोत्पलसौख्यहेतुः प्रध्वस्त-
वैरितिमिरो गगनं श-
१७ शीव यः सद्गुणैर्निजकुलं समलं चकार । सभ्रान्तमन्दरविलोडितदुग्धसिन्धुसंभूत-
फेणधव-
१८ लि[ली]कृताशं यस्य द्विशामचलकन्दरगर्भ[र्भ]माजामप्याननानि चरित
[तं]म[लिनी]चकार । सत्येन धर्म्म-

बीजं पतरुं

- १९ तनयं विदुरं च मत्या दानेन भास्करसुतं क्षमया सुमेरुं भीमं बलेन चरितेन-
च वासुदे-
२० वं रूपेण संगतिपतिं सममंस्त लोकः[।]सोऽयमनेकसमरसंघट्टपरगजघटाटोपवि-
२१ घटनमचण्डदोर्दण्डमण्डितविग्रहो मदनरिपुशिरः शतकशुभ्रयशः प्रवाहधवली-
२२ कृतदिङ्मुखोऽनेकसामन्तमौलिलालितचरणारविन्दयुगलः परममाहेश्वरः समधि-
गतपञ्चमहाश-
२३ न्दपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरः श्रीकङ्कराजः सर्वानेव स्वान्महासामन्त-
सेनाप-
२४ तिवलधिकृतचोरोध्वरणिकभोगिकराजस्थानीयादीन्यवा [था] नियुक्तानन्यांश्च
समाज्ञामयत्यस्तुवः संविदितं य-
२५ था मया काशकुलविषयांतर्गतस्थावरपण्डिकाभिधानो ग्राभः खैरोददपरतः पिप्पला-
च्छादुत्तरतः काष्ठपुरि[री]वट्टारा-
२६ भ्यां पूर्वतः पुनः खैरोदसीध्या[सीममध्या]दक्षिणतः एवं चतुराधाटनविशुद्धो
जांबूसरस्थानवास्तन्यतच्चातुर्विधसामा-
२७ न्यवच्छ[त्स]सगोत्रकण्वसन्नञ्जचारिभट्टरेविसरपुत्रायकुक्षेश्वरदीक्षिताय बलिचरुवै-
श्वदेवामिहोत्रादिक्रियाणां
२८ समुत्सर्पणार्थं मातापित्रोरात्मनश्च पुण्यफलावाप्स्यत्यर्थाचन्द्राकार्णवसरित्यर्चत-
वमुन्धरासमकाली-
२९ नः पुत्रपौत्रान्वयोपभोग्योऽभ्यन्तरसिध्या[ध्या]भूमिच्छिद्रन्यायेन विपुवसंक्रान्ता-
वुदकातिसर्गेण प्रतिपादि-

- ૩૦ તો યતોઽસ્યાતઃ પ્રવલાનિલસમીરિતોદધિતરંગચન્નલં જીવલોકમવગમ્યાનિત્યાશ્ચ સા[સ]ર્વસંપદશ્ચેત્યવધા-
- ૩૧ ય્યાગામિમદ્રનૃ[નૃ]પતિમિરસ્મદ્રશંજૈશ્ચ સાધારણં ભૂમિદાનફલમવગમ્યાનુમન્તવ્યઃ પ્રતિપાઠનીયશ્ચ ।
- ૩૨ યતઃ પ્રોક્તમેવ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યાસેન[।]સ્વદત્તા[તાં]પરદત્તાં વા યત્ના-
દ્રક્ષ યુષિષ્ઠિર મહી[હી]ક્ષિતિશ્રુતાં શ્રે-
- ૩૩ છ દાનાચ્છ્રેયોઽનુપાલનં । ષષ્ટિવર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્મે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેતા
ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ ન
- ૩૪ રકં વસેત્ । શંસઃ સિંધા[હા]સનં ચ્છત્રં વ[।]જિવારણયોષિતઃ ભૂમિદાનસ્ય
મહતઃ સર્વમેતાદિચેષ્ટિતં । વિન્ધ્યા-
- ૩૫ ટવીષ્વતોયો[યા]મુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણસર્પા હિ જાયંતે બ્રહ્મદાયાપહારકઃ
[।]બહુભિર્વસુધા મુક્તા
- ૩૬ રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં । શકત્રિ
[નૃ]પકાલાતીતસંવત્સરશતષટકે પૃક્ષ[કો]-
- ૩૭ નાશીત્યધિકે આશ્વયુજશુદ્ધા[ધ્વા]કતે[તોઽ]પિ સં ૬૭૨ તિથિ
[।]' લિખિતં ચ મયા આદિત્યવર્મરાજદૂતકં બલાધિકૃત-
- ૩૮ શ્રીતત્ત્વસૂના શ્રી મો[! તો]હલ્લેનેતિ[।]

૧ આ ચિહ્ન, ગુપ્ત '૯' ના ચિહ્નની સમાન હોવાથી '૯' ના આંકડા તરીકે વાંચી શકાય. પરંતુ તે પ્રભાણે વાંચવાને આપણને બાધ છે, કારણ કે વર્ષની સંખ્યામાં '૯' ને માટે આંકડો જરૂર જ ચિહ્ન આપણી પાસે છે, જેથી આ ચિહ્ન, ગુપ્ત અથવા વલ્લભી '૭' નું અન્ય ચિહ્ન હશે, એમ જણાય છે.

ભાષાન્તર

જેનાં ચરણ કમળ સિદ્ધો, સૂર અને અસુરના અધિપતિઓના મુગટમંજીથી ચુંબિત છે, જે (સત્વ, રજસ્વ અને તમસ્ ના) ત્રણ ગુણસંપન્ન છે અને જે પાણીઓના સર્જન, પાલન અને પ્રલયના મુખ્ય કારણ રૂપ છે તે શ્રીમાન્ શમ્ભુ સદા વિજયી છે !

(પંક્તિ ૨) અનેક યુદ્ધોમાં વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, કમલવૃદ્ધ જેવા શ્રી રાષ્ટ્રકૂટ કુલને સૂર્ય સમાન, અને અતિ પ્રભળ શત્રુઓની વનિતાના મુખકમળને શરદ પવન સમાન, ભૂમિ પર કક્કરાજ નૃપ હતો.

(પંક્તિ ૩) આ વિમળ નૃપને તેની રાણીથી ધ્રુવરાજ દેવ નામનો, અતુલ બળ અને પ્રભાવ-વાળો પુત્ર જન્મ્યો હતો. શત્રુનાં સંન્યબળનો નાશ ક્યાં પછી, અસિ ઉપર ઉજ્જત થઈને તેના યશો સકળ ભુવનને શ્વેત બનાવ્યું. તેની અસિના પ્રહારથી ગર્જનાં બેદેહાં કુમ્ભમાંથી ઝરતાં મૌક્રિકથી ભૂમિ આલુપિત કરતી તેની રણક્ષેત્રની ચેષ્ટા સિંહનાં ચરિતનું સ્મરણ કરાવતી. લક્ષ્મીએ અવિવેક, અપળતા, મુગ્ધભાવ, અને શાન્તિ અને સરસ્વતી સાથેના વિરોધના સ્વભાવિક દોષો તે ગુણ રત્નસાગરનો આશ્રય લઈ, ત્યજી દીધા. રિપુના વંશનાં વન ભસ્મ કરી કાતર (બળ-હીન) તૃણ (બળહીન શત્રુ) ને ત્યજી, અને શત્રુઓના માતંગીની શિલા સમાન પ્રભળ પીઠ ભાંગી નાંખી, તેના પ્રતાપનો અગ્નિ ચાર સાગરનાં જળની ઉર્મિઓ (જળતા તરંગો) ની અવધિ સુધી પહોંચ્યો હતો છતાં શાન્ત થયો નહિ.

(પંક્તિ ૬) લક્ષ્મીસંપન્ન અંગવાળો, સારાં ચક્રનાં ચિહ્નોવાળા કરવાળો (જેમ ગોવિંદ કશમાં ચક્ર અને કમળ ધારે છે) અને પોતાના પ્રભળ નૃપોને અદોષિત વિક્રમથી નમન કરાવનાર (જેમ અસુર ખલિ નૃપને [ત્રણ] અદોષિત પદથી ગોવિંદે વશ કર્યો હતો) અને પોતાના સહચરોનો દર્પ હણનાર (જેમ ગોવિંદે સર્પ [કાલ] ના મદને હણ્યો) હોવાથી જે ખરેખર ગોવિંદ દેવ સમાન હતો તે ગોવિંદરાજ તેનો પુત્ર હતો. જેમ તેના અતિપ્રભળ શત્રુઓએ યોધેલી ભૂમિ અને જીવનની સર્વ આશામૂકી દીધી, તેમ રણક્ષેત્રમાં તેના ધનુષની દોરીનો મેઘના નાદ સમાન ગંભીર નાદ સાંભળી હંસોએ (તેને સાચો મેઘનાદ બાળી) પૃથ્વી અને આયુષ્યની કરમતી આશા ત્યજી દીધી. તે, પ્રણયિઓને કલ્પતરૂ સમાન હતો; મિત્રોને મહાન ઉદયગિરિ સમાન હતો; જનોનાં નેત્ર કમળને ઇન્દુ સમાન હતો; મદથી લીના કુમ્ભ પર ઘેસતા ભ્રમરના શુંભરવવાળા મસ્ત ગળે તરફ સિંહ સમાન હતો; જેનો મહેલ રણક્ષેત્રમાં બન્ધીવાન કરેલા શત્રુપર નાંખેલી સાંકળોના અવાજથી ગાજતો હતો, તેનો હરના મસ્તક પરની નિમંજ કળા સમાન યશ, હજી પણ ત્રિભુવનમાં પ્રકાશે છે.

(પંક્તિ ૧૪) તેનાથી શ્રી નાગવર્માની પુત્રીએ, જેમ પાર્વતીએ શંભુથી પોતાના અરિ-વારક અસુરનો પરાજય કરનાર, શક્તિ (શક્ત) ધારનાર, સકળ જગને આનન્દ આપનાર કુમારને જન્મ આપ્યો તેમ, પોતાના શત્રુઓના સામન્તોને હાંકી મૂકનાર બળવાન, અને સમસ્ત જનોને આનન્દ આપનાર શ્રી કક્કરાજને જન્મ આપ્યો. મહાન પર્વતો પર કિરણો ફેંકતો નવો છતાં જનોનાં નેત્રકમળને આનન્દકારી અને પોતાના રિપુ, તિમિરને હણનાર ઇન્દુ આકાશ શેભાવે છે તેમ, તેણે જે બાળ હતો છતાં, નૃપોના મુગટમંજીમાં ભળતા રૂપ-વાળા ચરણ સહિત, જનોના નેત્રકમળને આનન્દ આપનાર અને તિમિર સમાન શત્રુઓને હણનાર હતો તેણે પોતાના કુળને સદ્ગુણોથી મંડિત કર્યું. તેના વિક્રમે સશિત મન્દરગિરિથી અંધન

૧ હિન્દી કવિઓની માન્યતા છે કે વર્ષાકાળના આગમન સાથે જ પ્રથમ મેઘનાદ સાંભળતા જીવનનો ભય ઉત્પન્ન થવાથી હંસો હિંદુસ્તાન છોડી ટિબેટમાં માનસ સરોવરમાં જઈ રહે છે. શ્લોકનું ખાસ તાત્પર્ય ધનુષનાદને મેઘનાદ સાથે સરખાવવાનો છે.

યથેલા પયોદધિના શ્રીષ્ઠ સમાન ઋવેત... .. વડે દિશાઓ પ્રકાશિત કરે છે તે સમયે, પર્વતોની શુક્રઓમાં આશ્રય લીધે હોતો તે શત્રુઓનાં મુખ શ્યામ કરી નાંખ્યાં.^૧ લોકથી તે સ્વયંતા માટે યુધિષ્ઠિર, મતિમાં વિદુર, દાનમાં (સૂર્યનો પુત્ર) કર્ણ, સ્થિરતામાં સુમેરુ, બળમાં વાસુદેવ અને રૂપમાં કામદેવ સમાન ગણાયો હોતો

(પંક્તિ ૨૦) જેનું અંગ, શત્રુના ગળેની ઘટા લેદવામાં પ્રબળ, દણ્ડ સમાન કરથી ભૂષિત છે, જેણે શિવના શિર પરની કળા સમાન ઋવેત યશના પ્રવાહથી સકળ દિશાઓ ઋવેત કરી દીધી છે, જેના ચરણની સેવા આશ્રિત નૃપમંડળથી થાય છે, જે પંચમહાશખ્દનો ઉપભોગ કરે છે તે બદ્ધારક, મહારાજાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીકમ્પરાજ તેના સમસ્ત મહાસામન્ત, સેનાપતિ, બલાધિકૃત, ચારોદ્રરણ્યક, લોગિક, રાજસ્થાનીય આદિને તેમના અધિકાર પ્રમાણે શાસન કરે છે:—

(પંક્તિ ૨૪) વમને બહેર થાઓ કે, મારાં માતાપિતા અને મારા પુણ્ય યશ માટે કાશ-કુલ વિષયમાં આવેલું ખેરાડની પશ્ચિમે, પિપલાચલની ઉત્તરે, કાષ્ટપુરી અને વાદરની પૂર્વે અને ખેરાડની મધ્ય સીમાની દક્ષિણે આવેલું સ્થાવરપદ્ધિકા ગામ, આ ચાર સીમાવાળું, જામખુસરવાસી, રૈવિસર (રવીશ્વર) બદ્ધના પુત્ર, ચાર વેદમાં નિપુણ, વસ્ત ગોત્રના, અને કણ્વ શાખાના કુકેશ્વર દીક્ષિતને, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિ અનુષ્ઠાન અર્થે, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ, પર્વતો, અને પૃથ્વીના અસ્તિત્વ કાળસુધી, પુત્ર, પૌત્ર, અને વંશજોના ઉપભોગ માટે અભ્યન્ત સિદ્ધિ અને ભૂમિભિદ્ધરના ન્યાય અનુસાર પાણીના અર્ધ્યથી શરદ-વિષુવ કાળમાં, મેં આપ્યું છે.

(પંક્તિ ૩૦) આથી ભાવિ ભદ્ર નૃપોએ અને મારા વંશજોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને જગત પ્રબળ પવનથી હંકારાતા, સાગરના તરંગો સમાન ચંચળ અને લક્ષ્મી અનિત્ય છે, એમ માનીને આ દાનને અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું.

(પંક્તિ ૩૨) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે કે, નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ, હે યુધિષ્ઠિર ! તારાથી અથવા અન્યથી દેવાયેલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર દાનનું રક્ષણ દાન કરવા કરતાં અધિક છે । ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે પણ (ભૂમિદાન) જસ કરનાર અને જસિમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ કરશે. શંખ, સિંહાસન, છત્ર, અશ્વો, ગજો, અને લલનાઓ ભૂમિ દાનના મહાન ફળની સરખામણીમાં એટલા સમાન છે. ખરેખર, દ્વિત્વે દેવાયેલાં ભૂમિ દાન હરનાર, વિદ્યાચલના નિર્જળ વનનાં, શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં વસતા કાળા સર્પ જન્મે છે. સગર આદિ બહુ નૃપોએ ભૂમિ ભોગવી છે, જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે દાનનું ફળ છે.

(પંક્તિ ૩૬) શક નૃપના કાળ પછી સંવત છસો ઓગણ્યાએસી, આશ્વયુજ, શુક્રિમ અથવા સંખ્યામાં ૬૭૬. ૭ ને દિને.

(પંક્તિ ૩૭) આ દાન જેનો દ્વતક નૃપ આદિત્યવમાં છે, તે મારાથી, બલાધિકૃત શ્રી તત્તાના પુત્ર શ્રી ભોદક્ષથી લખાયું છે.

ગોવિંદ ૩ જનાં વણી(દિન્ડોરી તાલુકામાં)નાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૭૩૦ વે. સુ. ૧૫

આ તામ્રપત્રો જ. રા. એ. સો. (ઓ. સી.) વો. ૫ પા. ૩૪૩ એ મી. વેધને પ્રસિદ્ધ કર્યાં છે. રા. એ. સો. ની મુંબઈ શાખામાં અસલ તામ્રપત્રો છે, તેના ઉપરથી હું ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છઉં.

પતરાં ત્રણ છે અને ૧૦ ૩/૪" લાંબાં અને ૭ ૩/૪" પહોળાં છે. વચમાંથી તેનાથી જરા ઓછાં પહોળાં છે. ફેર જરા જડી રાખેલી છે અને પતરાં સુરક્ષિત છે. બીજા પતરાની બીજી બાજુએ મધ્ય ભાગમાં લેખ જરા ઘસાએલ છે. અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવીને વાંચી શકાય એવી રીતે પતરાં ફેરવેલાં છે. કડીપટ્ટું ઇંચ જડી ૪ ૩/૪" વ્યાસવાળી છે. તેના પરની સીલ ગોળ છે અને તેનો વ્યાસ ૨ ૧/૪ ઇંચ છે. હિન્દુજી અને ગોવિંદ ત્રીજનાં બીજાં પતરાંમાં હોય છે તેવી જ ખેંઠેલી શિવની મૂર્તિ સીલમાં ફેરવેલી છે. ભાષા સંસ્કૃત જ છે.

આ પતરાંમાંના ૧૭ શ્લોકો રાધનપુરનાં પતરાંમાં પણ છે. ઉપરાંત આમાંના છઠ્ઠા અને સાતમા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક શ્લોક વધુ છે. તે દુષ્કાન્તાવહેનથી શરૂ થાય છે. અને તેમાં એક તરફ પોતાનું લશ્કર અને બીજી બાજુ સમુદ્ર વચ્ચે પદલવેને ધોર અગર ખેલે ઘેરી લીધાનું અને તેના હાથીઓ પડાવી લીધાનું વર્ણન છે. આમાંના અગીયારમો શ્લોક પાંચ પાદવાળો હોઈને તેનો તરજુમો બરાબર થઈ શકતો નથી. તે રાધજીપુરનામાં ચાર ચાર પાદના બે શ્લોકમાં આપેલ છે. આમાંના ૧૨ મા અને ૧૩ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં એક વધુ શ્લોક છે. તે સંઘાવાગુલિલીમુલ્લાન્ થી શરૂ થાય છે અને તેમાં ગોવિંદ ૩ જ પાસેથી ગુર્જર રાજા નારી ગયાનું વર્ણન છે. આમાંના ૧૬ મા અને ૧૭ મા શ્લોકની વચમાં રાધનપુરનામાં લેલાહારથી શરૂ થતો એક વધુ શ્લોક છે. તેમાં ગોવિંદે મોકલેલા ફૂતે અરધો સંદેશો આપ્યો ત્યાં તો વેંગીને રાજા આવ્યો અને ગોવિંદ ૩ જને માટે તેના નોકરની માફક વર્ત્યો અને કિલ્લાની હિવાલ બંધાવી દીધી.

ગુર્જર રાજા અને વેંગીપતિ એટલે કે પૂર્વના ચાલુક્ય રાજા વિજયાદિત ઉર્ફે નરેન્દ્રભૂજ રાજાનું વર્ણન આમાં નથી, તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે આ બે દાનપત્રોની વિધિઓની વચમાં ગોવિંદ ૩ જએ તેઓને જિત્યા હશે.

આ દાન રાજધાની મયૂર ખણ્ડીમાંથી આપવામાં આવેલ છે. વણીની ઉત્તરમાંનો મેરખણ્ડનો ડુંગરી કિલ્લો તે મયૂરખણ્ડી હશે, એમ ડા. યુલર માને છે.

દાનની સાલ શ. સં. ૭૩૦ (ઇ. સ. ૮૦૬-૭) છે અને વ્યય સંવત્સર આપેલ છે.

નાશિક દેશના વટનગર વિષયમાંનું અમ્બક ગ્રામ દાનમાં આપેલું છે. અમ્બક ગ્રામ તે વણીની દક્ષિણમાંનું હોવાનું અમ્બે છે અને લેખમાંનું પુલિન્દા ઉપરનું વારિખેડ તે ઉનન્દા ઉપરનું હોવાનું વરખેડ ધાર્યું છે. બીજાં સ્થળો ઓળખાયાં નથી. વટનગર તે કદાચ હાલનું વણી હોય.

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ સ બોવ્યાદ્વેષસા ધામ યન્નામિકમલં કૃતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલં કૃતં । (॥) ભૂપોભવદ્રુહદુર[:*] સ્થલ-
- ૨ રાજમાનશ્રીકૌસ્તુભાયતકરૈરુપગૃદકઠઃ સત્યાન્વિતો વિપુલચક્રવિનિર્જિતારિચ-ક્રોપ્યકૃષ્ણચરિતો
- ૩ ભુવિ કૃષ્ણરાજઃ [॥*] પક્ષચ્છેદનમયાઘૃ(શ્રિ)તાંચિલમહામ્ભૃક્(ત્)કુલ આજિતાદ્દુર્લભ્યાદપરૈરનેકવિમલભ્રાજિણ્ણ-
- ૪ રત્નાન્વિતાત્ યશ્ચાલુક્યકુલાદનૂનવિલુ(બુ)ધત્રાતાશ્રયો વારિષે હિંદમીન્ (સ્)-મન્દ્રવસ્ત્રલીલમચિરાદાકુ-
- ૫ છવાં(ન્)વલ્લભઃ [॥*] તસ્યાભૂતનયઃ પ્રતાપવિસૈરૈરાક્રાન્તવિઙ્મંદ(ડ)લશ્મ્બા- [:*]શો[:*] સદ્દશોપ્ય ચંદકરતાપ્ર-
- ૬ હાલિતક્ષમાતલઃ ધોરો' ધૈર્યધનો વિપક્ષવનિતાવક્રાંબુ(બુ)જશ્રીહરો હારીકૃત્ય યશો યદીયમનિ-
- ૭ શં દિક્ષ્નાયિકામિ(ર *)દૃતં [॥*] જ્યેષ્ઠોલ્(લં) બનજાતયાપ્યમલયા લક્ષ્મ્યા સમેતોપિ સન્યો ભૂનિર્મલમંડ-
- ૮ લચ્ચિ(સ્થિ)તિયુતો દોષાકરો ન કચિત્કર્ણા[:*]સ્થિત દાનસંતતિભૃતો યસ્યાન્યદાનાધિકં દાનં વી-
- ૯ ક્ષય સુલજ્જિતા હવ દિશાં પ્રાન્તે સ્થિતા વિગાજાઃ [॥*] અન્યૈર્ણ(જ) જાતુ વિજિતું[તં]ગુરુશક્તિસારમાક્રા-
- ૧૦ ન્તમૂતલમનન્યસમાનમાનં યેનંહ વાં વ [દ્વમ [બ*]લોક્ય ચિરાય ગંગં દૂરં' સ્વનિગ્રહમિયે-
- ૧૧ વ કલિઃ પ્રયાતઃ [॥*] હેર્લોસ્વીકૃતગૌહરાપ્યકમલ્લમયં પ્રવેશ્યાચિરાદ્દુર્મા-ર્મ્મરુમ-

૧ કૌતરનારે 'આપિ' નો ' ['] કાપ શરૂ કરીને અધૂરો છોડી દીધો છે ૨ મી. વોધન, પૌરો ' વાંચે છે. પરંતુ પ્રતિકૃતિ દર્શાવશે કે પ્રથમ પદ ચોક્કસ પછે ' ધો છે—જેની રીતે ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં પાંચમી પંક્તિમાં છે તેમ—વળી, પંક્તિ ૩૯ માંના પૌત્રાય ના પૌ સાથે સરખાવો અને જરા જુદા પડતા પૌ ના પૌ (પં. ૪૪) ની સાથે પણ સરખાવો ૩ મી. વોધન ' ગાજ પૂરમ્ વાંચે છે. જ્યારે. ડો. ખ્યુલ્હર તેના દાનપત્રમાં ગાજપૂરમ્ વાંચે છે, પરંતુ બંને દાનપત્રની પ્રતિકૃતિએ સ્પષ્ટરીતે દૂરમ્ વાંચે છે. ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં ગજના છેલ્લા અનુસ્વારનો લોપ થયો છે. આ દાનપત્રમાં ખીજ ગ ઉપર એક મીડું તથા ખીજું મીડું ગ પછી છે. તેમ જ લખાણની ઉપલી પંક્તિમાં પણ છે. આ બંનેમાંનું એક કદાચ અનુસ્વાર માટેની નિશાની હોય. ૪ ડો. ખ્યુલ્હરના દાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં એકજાતમાવહેનથી શરૂ થતો અને પછી રાગની જિત અને તામે થવા વિધિના વર્ણનવાળો શ્લોક આવે છે.

- १२ ध्यमप्रतिव(व)कै[र*]यो वत्सरो(रा)जं व(व)कैः गौडीयं शरदिन्दुपादध-
वलं छ(छ)त्रद्वयं को(के)वलं तस्मात्तादृत त-
- १३ यशोपि ककुमां प्रान्ते स्थितं तत्क्षणात् [॥] लब्ध(लब्ध)प्रतिष्ठमचिराय कलिं
सुदूरमुत्सा[र*]य शुद्धचरितैर्धरणी-
- १४ तलस्य कृत्वा पुनः कृतयुग श्रु(श्रि)यम[प्य*]शेषं चित्रं कथं निरुपमः कलि-
वल्लभोभूत् [॥*] प्राभूद्वै[र*]यवतस्ततो निरु
- १५ पमादिन्दु[र*]यथा बारिषेः शुद्धात्मा परमेश्वरोज्जितशिरः संसक्तपादः सुतः पद्मा-
नन्दकरः प्रचा-
- १६ [प*]सहितो नित्योदयः सोमतेः पूर्वोद्वेगिभ्यः भानुमानभिमतो गोविंदराजः सतां
[॥*] यस्मिं(न्)सर्वगुणाश्च-
- १७ ये क्षितिपतौ श्रीराष्ट्रकूटान्वयो जाते यादववंशवन्मधुरिपावासीदलंध्यः परैः
दृष्टाशावध-
- १८ यः कृता[:*] स्यु(सु)सहशा दानेन येनोद्धता मुक्ताहारविभूषिता[:*]
स्फुटमिति प्रत्यर्थिनोप्यर्थिनां । (॥)आस्तां^१ (आस्तां)

बीजं पतरुं—प्रथम बाजु

- १९ तात तवैतदप्रतिहता दद्या त्वया कण्ठिका किं नाज्ञैव मया धृतेति पितरं युक्तं
वचो योभ्यश्चात्तस्मिं(न्)स्वर्ग-
- २० विभूषणाय जनके याते यज्ञः शेषतामेकीभूय समुद्यतान्वसुमतीने(मे)कोपि यो
द्वादश रूपाता-
- २१ नप्यधिक प्रताप विसरैस्संवर्तकोर्कानिध । (॥) येनात्यन्तदयालुनाथ निगडाक्रे-
शादपास्यायतात्स्व-
- २२ न्देशं गमितोपि दर्प विसराद्यः प्रातिकूल्ये स्थितः यावन्न भृ(भ्रु)कुटीललाट
फलके यस्योजते लक्ष्यते विक्षे-
- २३ पेण विजित्य तावदचिराद्द्व(व)द्वः स गंगः पुनः [॥*] यत्पादानतिमात्रकैक
शरणामालोक्य लक्ष्मीभिजान्द-
- २४ रान्मालवनायकोनयपरो यत्प्राणमत्प्राञ्जलि[:*] को विद्वां(न्)व(व)लिना-
सहास्यव(व)लकः स्पृहान् (स्)विधत्ते

१ आदि अर्थ 'त' नी कोष्ठ बाक्यस्य निशानी होय अथ ज्ञेयताय छे. २ आ श्लोक पांथ
पादना छे. आनी अंश द्विपादना आभावे तरलुभा करेवो मुश्किल छे अने तेथी में उा. अयुद्धर-
ना दानपत्रमांथी अर्थ पूर्ण करे छे. उ उा. अयुद्धरना दानपत्रमां आ श्लोक पहलेवां सधाय गृथिलीमुक्ता
अश्लेषा अर्थ यतो श्लोक छे अने तेमां गुणर राजनी हारनुं वर्णन करे छे.

- ૨૫ પરાં નીતેસ્તદ્ધિ ફલં' યદાત્મપરયોરાધિક્ય સંબેદનં । (॥) વિન્ધ્યાદ્રેઃ કટકે
નિવિષ્ટકટા ક*]^૨ શ્રુત્વા ચૈરે[ર*]ચ[-]
- ૨૬ નિજૈઃ સ્વન્દેશં સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વા મિયા પ્રેરિતઃ મારાશર્ભમહીપતિદ્રુત-
મગાદમા-
- ૨૭ સપૈર્વૈઃ પૈરૈઃ યસ્યેચ્છામનુકૂલયં(ન)કુલષનૈઃ પાદૌ પ્રણમૈરપિ । (॥) નીત્વા
શ્રીમવને
- ૨૮ ઘનાઘનઘનવ્યાસામ્બ(મ્બ)રાં પ્રાવૃષં તસ્માદાગતવાં(ન)સમં નિજ વ(વ)લૈરા
તુંગમદ્રા-
- ૨૯ તટં તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતામપિ પુનર્નિ[:*]શેષમાકૃષ્ટવાન્નિક્ષેપૈરપિ ચિત્રમો(૧)
નતરિ-
- ૩૦ પુઃ યઃ પલ્લુવાના[-*]ગૃ(શ્રિ)યં । (॥) સન્ત્રાસાંસ્પરચક્રરાજકમગાત્તત્પૂર્વ-
સેવાવિધિર્(ધિ)વ્યાવ(વ)દ્વાજ્જલિશેમિ-
- ૩૧ શોમિ' તેન શરણં મૂર્ષના યદંત(ત્રિ)દ્વયં યદ્દદત્તપરાધ્યૈર્મૂષણગનૈર્નાલંકૃતં
તત્તથા મા મૈષીરિતિ સત્ય-
- ૩૨ પાલિત યશઃ થિ(સ્થિ)ત્યા યથા તદ્વિરા । (॥) તેનેવમનિલવિષુષચ્છલમવ-
લોક્ય જીવિતમસારં ક્ષિતિદાન-
- ૩૩ પરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો વ્ર(વ્ર)જાદાયોયં । (॥) સત્ત્વ પરમમટ્ટારકમહારાજાધિરા-
જપરમેશ્વરશ્રીમ-
- ૩૪ દ્ધારાવર્ષદેવપાદાનુધ્યાત્ [: *] પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રી પ્રભૂત
- ૩૫ વર્ષદેવપૃથ્વીવલ્લભશ્રીગોવિંદરાજદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસમ્બ(મ્બ)ધ્યમા-
નકાન્તરા
- ૩૬ ણ્ટપતિ વિષયપતિગ્રામકૂટાયુક્તકાધિકારિકમહત્તરાદીં(ન)સમાદિ-

૧ કાતરનારે પહેલાં ય કાતરીને પછીથી લ કયો છે. ૨ કા. ખુલ્લરનાં દાનપત્રમાં આ શ્લોક પહેલાં લેણાહાર-
મુલોદિતાર્ધવચસા શબ્દોથી શરૂ થતા અને વેગિરાજએ ગોવિંદરાજ માટે કિલ્લે આધિવાના વર્ણનનાજો શ્લોક છે.
૩ શોમિની પુનરુક્તિ છે. ૪ કાતરનારે પહેલાં વિ કાતરી પછી જીનો ફેરફાર કયો. ૫ શ્વ 'ઈ' અરાખર ૨૬ કયો
નહી. ૫ આખો એક સમાસ તરીકે લઈ શકાય; પરંતુ વિચારના ઉમેરા માટે કાંઈ વધી ન લઈએ તો
આખો કાતર શ્વ તેથી એક વધુ મોટા શબ્દના સમવકથી ભાગ કરી શકાય છે.

વીજું પતરૂં વીજી વાજુ

- ૩૭ શત્યસ્તુવઃ સંવિદિતં યથા મયૂરસ્ત્રાણીસમાવાસિતેન મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચે-
હિકામુષ્મિક-
- ૩૮ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે । વેંગિ વાસ્તવ્યતત્ત્વાતુર્વિષસામાન્યભારદ્વાજસગોત્રતૈત્
[તિરી]યસદ્વ [વ્ર]જ્ઞના-
- ૩૯ રિવિષ્ણુમદૃષ્ટૌત્રાય દામોદરદુઃ [દ્વિ]વેદિપુત્રાય દામોદરચતુર્વેદ (દિ)મદ્રાય
નાસીકદેશીયવટનગરે
- ૪૦ વિષયાન્તરગતઃ અન્વ [સ્વ]કગ્રામઃ તસ્ય ચાષાટાઃ પૂર્વતઃ વડવુરૈ ગ્રામઃ
દક્ષિણતઃ વારિલેહગ્રામઃ
- ૪૧ પશ્ચિમતઃ પલ્લિતર્વાહગ્રામઃ પુલિન્દાનદી ચ ઉત્તરતઃ પદ્મનાભગ્રામઃ એવમયં
ચતુરાષા-
- ૪૨ ટનોપલક્ષિતઃ સોદ્રંગઃ સ [સો]પરિકરઃ સદંડદશાપરાષઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ
સોત્પાદમા-
- ૪૩ મવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ અચાટમટપ્રવેશ્ય [*]સર્વેરાજકાયાનામહ-
૪૪ સ્તમ્ભક્ષેપણીયઃ આચા (ચ)ન્દ્રાર્કાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીન [*]પુત્રપૌત્રાન્વ-
- ૪૫ યક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્રદક્ષદેવવ્ર (વ્ર) જ્ઞાદાયવર્જિતોમ્યન્તરસિધ્યા ભૂમિ
૪૬ (છિ ચ્છિ)દ્રવ્યાયેન શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ તું (ત્રિ)શદધિકે
૪૭ પુ વ્યયસંવત્સરે વૈશાસિતપૌર્ણમાસીસોમગ્રહણમહાપર્વેણિ વ (વ)-
- ૪૮ લિચ્છવૈશ્વદેવામિહોત્રાતિથિપંચમહાયજ્ઞકૃ (કિ)યોત્સર્પણાર્થ સ્નાત્વાહોદકાતિસર્ગે-
૪૯ ણ પ્રતિષાદિતઃ [૧ *]યતોત્યોચિતયા વ્ર (વ્ર)જ્ઞ (હ + મ)દાયસ્થિત્યા મુંજતો
ભોજયતઃ કૃષતઃ કર્ષ-
- ૫૦ યતઃ પ્રતિદિશ્વતો વા ન કૈશ્વિદલ્પાપિ પરિપ [*]થના કાર્યા [૧ *]
તથાગામિમદ્રનૃપતિમિરસ્મ-
- ૫૧ દ્વંશ્યૈરન્યૈર્વા સામાન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિષ્ણુલોહાન્યનિત્ય [આન્ય]
પૈશ્વર્યાણિ તૃણામ્રલ-
- ૫૨ મજલવિન્દુ ચંચં (ચ)લં ચ જીવિતમાકલ્ય સ્વદાબનિર્વિશેષોદયમસ્મદા
[હા]યોનુમન્ત-

૧ આંહિ વેર્ણિ વાંચિ છે, પણ બીજા પદનો વ્યંજન રપટ રીતે ગ જ વંચાય છે. અને આંહી પહેલા અક્ષરની સાથે તે વાંચવાથી એક સમજી શકાય તેવું અને જાણીતું નામ આપણે જાણી શકીએ છીએ, તેથી એનાથી ઉલટું વાંચવાનું કારણ નથી. ૨ મી. વાંધન વળનગર વાંચે છે; પરંતુ પ્રતિદ્વિ પ્રમાણે તે ખોટું છે. ૩ મી. વાંધન ' વડુર ' વાંચે છે; પરંતુ હેલ્લા એ અક્ષરો ચોક્કસ પછે હુર છે. ૪ મી. વાંધન પલ્લિતવાર વાંચે છે; પરંતુ હેલ્લા પદનો વ્યંજન હ છે અને ર નથી ૫ મી. વાંધન પદ્મનાભ વાંચે છે, પરંતુ હેલ્લા પાંચ વ્યંજન ન છે.

ત્રીજું પત્રક

- ૧૩ વ્ય: પ્રતિપાલયિતવ્યથ્ [૧*]યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાનૃતપ્રતિરાહિ(છિહ)
ઘાદાહિ(છિહ)ઘમા-
- ૧૪ નકં વાનુમેદિત સ પંચભિર્મહાપાતકૈઃ સોપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્યાત્ [૧*]ઈ-
- ૧૫ ત્યુક્તં ચ ભગવતા વેદવ્યાસેનં વ્યાસેન [૧*]ષષ્ટિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ
ભૂમિદઃ
- ૧૬ આછે(છે)તા ચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે વસેત્ [૧*]વ(વ)હુભિર્વ-
સુધા મુક્તા રાજભિ [૧*]સગરાદિ-
- ૧૭ મિઃ યસ્ય યસ્ય યદા મુમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં [૧*] સર્વાનેતાં(ન)ભાવિનઃ
પાર્થિવે [૧*]દ્રાં(ન)મૂયો
- ૧૮ મૂયો યાચતે રામભદ્રઃ સામાન્યોયં ધ્વ(ધ)ર્મ સંતુ[૧*]નૃપાણાં કાલે કાલે
પાલનીયો
- ૧૯ ભવદ્ભિઃ [૧*] ઇતિ કમલદલાંતુ(વુ)વિ(વિ)દું(દુ)લોલાં શૃ(શ્રિ)યમ-
નુચિ(ચિ)ત્યં(ત્ય)મનુષ્ય જીવિતં ચ
- ૨૦ અતિવિમલભનો મિરાત્મનૈર્ન દિ પુરુષૈઃ પરકિર્તયોપિ મોખ્યાઃ [૧*]
- ૨૧ લિખિતં શ્રીમદ્ અરુણાદિત્યેન વત્સરાજપુત્રેણ મુઘિરામ દૂતકં [૧*]

ભાષાન્તર

જેના નાભિકમલમાં વેધસ(બ્રહ્મા)નો વાસ છે તે અને હર જેનું મસ્તક ધન્દુકલાથી મંડિત છે તે તમારૂં રક્ષણ કરો.

(પંક્તિ ૧) કૃષ્ણ જેના વિશાલ વક્ષઃસ્થલ પર ઝળહળતા શ્રી કૌસ્તુભ મણિનાં દૂર સુધી પહોંચતાં કિરણોથી કંઠ કંકાઈ ગયો છે, સત્યસંપન્ન છે, અને વિપુલ (મોટા) ચક્રથી શત્રુગણનો પરાજય કરેલો હોવા છતાં જે કાળાં કૃત્યોથી મુક્ત છે તે કૃષ્ણ સમાન પૃથ્વી પર તેના વક્ષઃસ્થલને આલિંગન દેતી લક્ષ્મી દેવીના કંઠ વેષ્ટિત આંગળીઓવાળા લંગાચેલા કરોથી ઠંકાએલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને શત્રુગણનો મહાન સેનાથી પરાજય કર્યો હતો છતાં કુકર્મો રહિત છે, તે કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ હતો. પક્ષ છેદનના ભયથી આશ્રય લેનાર મહાન પર્વતોના સમૂહથી પ્રભાવાળા, ઓળંગવો દુસ્તર છે તે, અને વિમલ ધૃતિવાળાં અનેક રત્નોવાળા સાગરમાંથી, દેવોના આશ્રયસ્થાન મન્દરે લીલા સાથે (સ્હેલથી) અને ત્વરાથી લક્ષ્મી ખેંચી લીધી હતી તેવી રીતે સેનાનાશના ભયથી આશ્રય લેવાતા, હુર્વિજથી, પવિત્ર અને પ્રભાવાળા પુરૂષરત્નોથી મંડિત ઔલુકચર અન્વય (કુલ)માંથી, વિદ્વાનોના આશ્રયસ્થાન આ પૃથ્વીવલ્લભે લીલાથી સત્વર લક્ષ્મી દેવી ખુંચવી લીધી.

(પંક્તિ ૫) તેને ધોર નામનો પુત્ર હતો જે ધૈર્યધનવાળો, શત્રુઓની વનિતાઓનાં સુખકમલની સુંદરતા નાશ કરનાર, અને અતિ ગરમી પ્રસારતા અણ કિરણોવાળા સૂર્ય માફક સર્વ પ્રદેશોમાં પોતાનો પ્રતાપ પ્રસારતો હતો; સૂર્ય, કિરણોની ઉજ્જ્વલતાથી, ત્રાસદાયક છે ત્યારે આ (ધોર) હલકા કર (વંશ)થી ભૂમિને પ્રસન્ન કરે છે અને જેના યશની માલા ખનાવી દિગ્ગામિકાઓ નિત્ય ધારણ કરે છે. જેપ્રાનું ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ પ્રભાવાળા, જગતને નિષ્કલંક જણાતા બિંબ (મંડલ)માં સ્થપાયેલા અને હવે પછી અંધકાર ન કરનાર ધન્દુ જેવા (સમાન) જેષ્ઠ બન્ધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં, વિમલ શ્રી સંપન્ન જગતના (ભૂમિના) નિર્મલ મંડલમાં સ્થાપિત થએલો, તે કદિ દોષ કરતો નહીં. કૃષ્ણ કણેના દાનથી જ ઉતરતા નિત્ય દાનવાળા પણ અન્ન કરતાં અધિક દાન કરતો તેને ભેદ કણે (કાન) નીચેથી મહજરતા દિગ્ગજાને લગ્નથી શરમાઈને દિશાઓના પ્રાન્તે (કિનારે) ઉભા રહ્યા. અન્યથી અજિત પ્રૌઢ પ્રતાપી, અખિલ ભૂતલના વિજયી, સર્વથી અધિક માનવાળા ગંગને અન્તે હરાવી બન્દીવાન કર્યો ભેદને કલિ કેદની શિક્ષાના ભયથી નાશી ગયો. અન્ન સેના ટક્કર ન લઈ શકે તેવી બલવાન સેનાથી, સ્હેલાઈથી પ્રાપ્ત કરેલા ગૌડ દેશની રાજ્યશ્રીના મહાવાળા વત્સરાજને ત્વરાથી મેરૂ (નાં રણ) મધ્યે ઠમ ભાગ્યના પંથ પર પ્રવેશ કરાવી તેણે તેની પાસેથી શરદેન્દુના કિરણ જેવા સ્વેત બળને અનુપમ રાજછત્રો હરી લીધાં, એટલુંજ નહિ પણ તેનો યશ જે દેશોના છેડાઓ પર પહોંચ્યો હતો તે પણ હરી લીધો. તેણે વિમલ કાર્યોથી પૃથ્વી પર સ્થપાઈ ગયેલા કલિને હાંકી મૂક્યો અને કૃતયુગનો મહિમા ફરીથી પૂર્ણ કર્યો હતો. આમ હોવાથી, નિરૂપમ ‘ કલિવલ્લભ ’ શાથી કહેવાયો, તે આશ્ચર્યભરેલું છે.

(પંક્તિ ૧૪) તે ધૈર્યસંપન્ન નિરૂપમથી સાગરમાંથી શુદ્ધ અને પરમેશ્વરના ઉચ્ચ મસ્તકને સ્પર્શ કરતાં કિરણોવાળો ધન્દુ પ્રકટયો તેમ સજ્જનોનાં માન પામેલો, શુદ્ધ આત્માવાળો તેને નમન કરતા રાજાઓનાં ઉન્નત મરતકોથી સ્પર્શિત ચરણવાળો, —રાજ્યશ્રીને પ્રસન્ન કરનાર, મહિમા (પ્રતાપ)વાળો અને પૂર્વના ગરિ પરથી દિવસમાં વિકાસતાં કમલને સુખકારી,

૧ લક્ષ્મી ૨ ચાકુકચ વંશનો પુત્ર: સ્થાપનાર તેલ ૨ બીભ સુધી જે ‘ ચાકુકચ ’ શબ્દ વપરાસના નહતો તે શબ્દ, શંકનપૂર દાનપત્રના તે જ શ્લોકમાં છે તેમ આંહિ પણ વપરાયો છે તે ખરખર વિચિત્ર છે. મારણ કે આ દાનપત્રની તારિખ પછી આશરે ૧૩૦ વર્ષ પછી ચાકુકચ વંશની પુત્ર: સ્થાપના થઈ હતી. ૩ વિશેષનામ તરીકે અથવા ઉપનામ તરીકે લઈ સમાધ અથવા તો પૃથ્વીનો પ્રિયપતિ, મિત્ર વા બહાલો એટલે કે રાજા એમ અર્થ લઈ લેવાય

અણ્ણ પ્રતાપવાળા નિત્ય ઉદય પામતા સૂર્ય સમાન ગોવિંદરાજ પુત્ર ઉદ્ભવ્યો. યદુકુળ મધુ-રિપુના જન્મથી અજિત બન્યું તેમ તે ગુણી સ્થાનના જન્મથી શ્રી રાષ્ટ્રકૂટ કુલ (અન્વય) દુરમનોથી અજિત બન્યું. શત્રુઓને સ્પષ્ટ રીતે પોતાના અનુચરો જેવા જ કયાં કારણ કે શત્રુઓને મારથી હાંકી કાઢીને દેશની આશા (હૃદ) બનાવી અને તેમને અજ, આભુષણોના ત્યાગ કરાવ્યો, જ્યારે અનુચરોને, ઔદાર્યથી, અભિલાષની હૃદ બતાવીને ઉન્નત બનાવ્યા અને મોતીના હારથી આભુષિત કર્યા. [કૃષ્ણ સમાન ત્રિભુવનને આપદમાં રહે તેવી શક્તિવાળું તેનું દેવી રૂપ જોઈ તેનો પિતા તેને પૃથ્વી પર સંપૂર્ણ સત્તા અર્પિતો હતો ત્યારે] તેણે તેના પિતાને આ સુકત વાણી કહી: “પિતા ! આ તમારે આધીન છે. ઉદલંબન ન કરાય તેવી આજ્ઞા જેવો આ તમારો આપેલો કંઠિક (હાર) મેં નથી લીધો ? ” અને જ્યારે તેના આ પિતા સ્વર્ગવાસી થયા અને અહીં ફક્ત તેમની કીર્તિ જ રહી ત્યારે તેણે એકલાએ, અતિ વિષ્ણુવાદ પ્રતાપથી, પૃથ્વી પ્રલય કરનાર અતિ ઉચ્છ્રુતા પ્રસરતો અગ્નિ બાર (૧૨) સૂર્યનું તેજ હરે છે તેમ પૃથ્વીનો નાશ કરવા તત્પર ભેગા મળેલા બાર (૧૨) પ્રસિદ્ધ નૃપોનું તેજ સત્વર હરી લીધું. અતિહયાથી લાંબી કેદમાંથી સુકત કરી, તેના પોતાના દેશમાં પાછો મોકલેલો ગંગ જ્યારે અતિ મદદથી તેના રહુમો થયો ત્યારે તેની ભવ્ય ભ્રમરોમાંથી ક્રોધ જાણ્ય તે કરતાં પણ ટંક સમયમાં, તેણે બાણોના વિશ્લેષ વર-સાદ)થી તેનો સત્વર પરાજય કરી ફરીથી કેદ કર્યો. નયપરાયણ માલવાના નાયકે તેની સંપદ તેના ચરણને નમન કરવા ઉપર પૂર્ણ આધારી છે તેમ દ્વરથી જોઈ, કરની અંજલિ કરી (એ હાથ જોડી) નમન કર્યું. કયો અદ્વયશક્તિવાળો પ્રજ્ઞજન, બલવાન પુરુષ સાથે સ્પર્ધાના કિનારા પર પ્રવેશ કરે ? કારણ કે રાજનીતિ (નય) ના અધ્યયનનું ફલ, અધિકૃતા પોતાની કે પોતાના શત્રુની છે તે જાણવાની શક્તિ છે. વિધ્યાદ્રિના ઢાળાવ પર તેણે છાવણી નાંખી છે એવું જ્ઞાતા પાસેથી સાંભળી અને પોતાના દેશમાં આવી પહોંચ્યો છે તેમ માની બચલીત બનેલો મારાશર્વ રાજા તેની ઇચ્છાને અનુકૂળ કુલધનથી તેનો સફલાવ પ્રાપ્ત કરવામાટે તેમ જ તેના ચરણની નમન-થી પૂજા કરવા સત્વર ગયો. ધનધોર વાદળથી આવૃત્ત થયેલા આકાશવાળી વર્ષા ઋતુ શ્રી ભવ-નમાં ગાળી, તે ત્યાંથી સેના સહિત તુંગભદ્રાને તીરે ગયો. અને ત્યાં રહી તેણે કે જેને બાણોના વરસાદ વડે શત્રુઓ નમતા તેણે પોતાના કરમાં હોવા છતાં પશ્ચિમલોકોની સર્વ લક્ષ્મીનું અફસુત રીતે હરણ કર્યું. તેને નમન કરવા જોડેલી અંજલિથી શોભતા લલાટવાળા શત્રુઓએ, “ભય રાખશો નહીં” એ તેની વાણી, જે સત્યપણાથી તેની કીર્તિનું પાલન કરતી, તેનાથી જેટલા શોભતા તેટલા તેમણે (શત્રુઓએ) આપેલાં ઘણાં કિમતી રત્નોના ઢગથી પણ નહીં શોભતા તેના ચરણને આશ્રય લીધો.

(પંક્તિ ૩૨) પવન અથવા નિ જેવું જીવિત ચંચલ અને અસાર જાણીને તેણે એક પ્રાણીજીને પરમપુણ્ય ભૂમિદાન આપ્યું.

(પંક્તિ ૩૩) પરમમહારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીધારાવર્ષદેવનો પાતાનુધ્યાત પ. મ. ૫ શ્રી પ્રભુતવર્ષ દેવ, પૃથ્વીવલ્લભ શ્રી ગોવિંદરાજ દેવ, કુશલ હાલતમાં, રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુકતક, નયુકતક, આધિકારિક, મહત્તર અદિને તેમના સંબંધ પ્રમાણે જાહેર કરે છે:—

૧ વિષ્ણુ અથવા કૃષ્ણ ૨ જુઆ ઉપર નોંઠ ૨ પા. ૧૧ મેં ૩ ગુરુરાજની પદવીના ચિહ્નરૂપ આ 'કંઠિક' હતો, એ ડો. બ્યુલ્હરની સૂચના સાચી જણાય છે. એક અપ્રસિદ્ધ પૂર્વ ચાલુક્ય દાનપત્રમાં નીચેનો ફરજો આવે છે કે—તસ્મૃત્ વિજયારિત્ય ક્ષત્રકણિકાપટ્ટવન્નાભિષેકમ્ ૪ વિશ્લેષનો અર્થ ડો. બ્યુલ્હરની સૂચના પ્રમાણેનો કર્યો છે અને એ અર્થ વ્યાખ્યા છે કારણ કે 'વિશ્લેષ' ના અર્થો 'ફેંકવું' 'મોકલવું' 'છોડવું' 'પાથરવું', વિગેરે થાય છે. અને વિનક્ષિપ નો અર્થ 'ખાણુ છોડવું' એવો થાય છે. પરંતુ ડો. બ્યુલ્હરે દર્શાવ્યા પ્રમાણે કદાચ વિશ્લેષનો કોઈ પારિભાષિક અર્થ થતો હોય કે જે પારિભાષિક અર્થ હલ્લુ સુધી નહીં થયેલો નથી; કારણ કે ગુજર દાનપત્રોમાં વિશ્લેષ અન્ય દાનપત્રોના જુબ 'સ્થાપના' ને બદલે વપરાયો છે.

(પં. ૩૭) તમને જાહેર થાઓ કે મયૂરખણી શહેરમાં વાસ કરીને, આ લોક અને પર-લોકમાં મારા અને મારાં માતૃપિતાના પુણ્ય યશ માટે શકરાજના સમય પછી ૭૩૦ વર્ષ પછી, વ્યય સંવત્સરમાં, વૈશાખની પૂર્ણિમાને દિને ચંદ્રચંદ્ર વખતે નાસિકદેશના વટનગરવિષયમાં અગ્નિકાંડામ જેની સીમા:—

પૂર્વે વડુર ગામ,

દક્ષિણે વારિખેડ ગામ,

પશ્ચિમે પશ્વિતવાડ ગામ અને પુલિન્દા નદી, અને ઉત્તરે પંચનાલ^૧ ગામ—

આ સીમાવાળું ગામ, ઉદ્રજ સહિત, ઉપરિક સહિત, દંડ અને દશ અપરાધની સત્તા સહિત, જ્ઞાપાત પ્રત્યાય સહિત, વેઠ કરાવવાના હક્ક સહિત, અજ સુવર્ણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, રાજપુરોની દખલગિરિ સિવાય ચંદ્ર, સૂરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતો. ના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, બ્રાહ્મણો અને દેવોને કરેલા પૂર્વેનાં દાન વજ્ર્ય કરી, અભ્યન્તરસિદ્ધિના નિયમાનુસાર અને ભૂમિચિદ્રન્યાય પ્રમાણે, આજે સ્નાન કરી, બાલિ, ચંદ્ર, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચ મહાયજ્ઞની ક્રિયા ચાલુ રાખવા માટે દ્વિવેદી દામોદરના પુત્ર ચતુર્વેદી દામોદર ભટ્ટને અને વેંગિ શહેરના નિવાસી, ત્યાંના ચતુર્વેદી મંડલના, ભારદ્વાજ જોત્રના, તૈત્તિરીય શાખાના બ્રહ્મચારી વિષ્ણુભટ્ટના પૌત્રોને, મેં પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

(પં. ૪૪) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય પ્રમાણે આ ગામનો ઉપભોગ કરે, કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખીજને સોંપે ત્યારે કંઠાએ લેશમાત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને પોતે દાન કર્યું હોય તેમ ભાવિ પવિત્ર નૃપોએ અમારા વંશના કે અન્ય હોય તેમણે,—ભૂમિદાનનું ફલ દાન કરનારને અને તેની રક્ષા કરનાર સર્વેને સામાન્ય છે અને શ્રી વિદ્યુત જેવી ચંચલ અને અનિત્ય (નાશવંત) અને જીવિત તૃણના અગ્રેજલખિંદુ જેવું ચંચલ છે તેમ માની અનુ-મતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

અજ્ઞાનના ધનતિમિરથી આવૃત થએલા ચિત્તથી આ દાન જપ્ત કરે અથવા તેમાં અનુમતિ આપે તે પંચમહાપાપ અને અન્ય અદ્ય પાપોના દોષવાળો થશે.

(પં. ૫૪) વેદઠર્તા વ્યાસે કહ્યું છે કે:—દાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વાસ કરે છે પણ તે જપ્ત કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. રામભદ્ર ફરી ફરી ભાવિ નૃપોને તેની યાચના આમ કરે છે—“ નૃપોનાં પુણ્ય કર્મોના સંતુ સર્વદા તમારે રક્ષણે જોઈએ ” અને નિર્મલ ચિત્તરાળા અને આત્મસાક્ષના વિચારવાળા જનોએ, શ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જલખિંદુ જેવું ચંચલ માનીને શું અન્ય જનોનો યશ પણ ન રક્ષવો જોઈએ ?

(પં. ૬૧) દાનપત્રનો લેખક વત્સરાજનો પુત્ર શ્રી અરૂણાદિત્ય: દ્વાતક-ભવિરામ.

^૧ અન્ય લેખોમાં આ ન.મ કોલ્હાપુર ઉપર પંનાલ નામના પર્વતદ્વારના સંસ્કૃત નામ તરીકે વપરાયું છે પરંતુ આ લેખમાં તે રચણ ધારવામાં આવી શકે નહીં

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ૩ જાનાં રાધનપુરનાં પતરાં

શક. સંવત ૭૩૦ શ્રાવણ વદ અમાવાસ્યા

પ્રોફેસર ભુલ્હરે આ લેખ ઈન્ડિયન એન્ટીકવેરી, વો. ૬ પા. ૫૯ ઉપર પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. એમને સુબાઈ ઇલાકામાં પાલણપુરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટની દેખરેખ તળે આવેલા રાધનપુર સ્ટેટના અધિકારીઓ તરફથી તે લેખ આપવામાં આવ્યો હતો. આ લેખની ખરી પ્રતિકૃતિ પ્રસિદ્ધ કરવાની જરૂર જણાવાથી ડૉ. ફ્લીટે મારા ઉપયોગ માટે આપેલી, તે શાહિની છાપો ઉપરથી હું ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. ડૉ. ફ્લીટે એ છાપો પાલણપુરના પોલિટિકલ સુપરિન્ટેન્ડન્ટ પાસેથી ૧૮૮૪ માં મેળવી હતી. પતરાં વાસ્તવિકરીતે ફોનાં છે તે વિષે કંઈ માહિતિ મળતી નથી.

આ લેખ એ તામ્રપત્રો ઉપર છે. તેમાંનું એક એક જ બાજુએ ફોતરેલું છે. ત્રીજું પતરું જોવાઈ ગયેલું હોવાથી લેખ અધુરો છે. તે સાથેની કડી અને સુદ્રા પણ જોવાઈ ગયાં છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧.૩૪" x ૫.૬૬" માપનું છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા બાંધા દરેલા છે. પણ સપાટી બહુ કટાઈ ગઈ છે, — આ હકીકત ઇ. સ. ૧૮૭૭ માં પ્રો. બુલ્હરના લેખ સાથે પ્રસિદ્ધ થયેલા ફોટો લિથોગ્રાફમાં તદ્દન દેખાઈ ગઈ હતી—એટલે કેટલાક અક્ષરો અસ્પષ્ટ છે. બન્ને પતરાંનું વજન ૪ પૌંડ ૬.૩ ઓંસ છે. અક્ષરો પાછળના ભાગમાં ઝાંખા દેખાય છે, અને ફોતરનારના હાથીઆરની નિશાનીઓ પણ તેના ઉપર છે, અક્ષરનું કદ લગભગ ૬.૬" અને ૩.૧" વચ્ચે છે. લીપિ ઉત્તર તરફની છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ૩ ના એક દાનનો આ લેખ છે. ‘ઑં’ પછીની શરૂવાતની ૧૯ પંક્તિઓમાં રાજા કૃષ્ણરાજ (૧) તેનો પુત્ર ઘોર (ધ્રુવ) નિરુપમ કલિ વલ્લભ અને તેનો પુત્ર તથા આ દાનના દાતા ગોવિંદરાજ (૩) નાં યશોગાન છે. આ લેખના શ્લોકો ૭, ૧૫ અને ૧૬ તથા ૧૨ માનો પ્રથમાર્ધ તથા ૧૩ માંના થોડા ભાગ સિવાય બધા શ્લોકો ડૉ. ફ્લીટે ઇ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૫૭ માં પ્રસિદ્ધ કરેલા વાણીના દાનપત્રમાં પણ આવે છે. અને બધા ૧૬ શ્લોકો—એપિ. કનો. વો. ૪ પ્રસ્તાવના પા. ૫ માં બતાવેલા મણ્ડેના દાનપત્રમાં આપેલા છે, અને તેનો ફોટોગ્રાફ મી. રાઈસ પાસેથી મળેલો ડૉ. ફ્લીટે મને આપ્યો છે. ૯ મો શ્લોક પણ ઇ. એ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૮ માં શિરના લેખના પાઠની પંક્તિ ૨ અને ૩ માં આવે છે.

ઉપર કહેલી પ્રશસ્તિ, જેનું સંપૂર્ણ ભાષાંતર નીચે અપાશે, તેના પછી પતરાની ૩૮ મી પંક્તિમાં સાધારણ શ્લોક આવે છે:—

(શ્લોક ૨૧) “તેણે (ગોવિંદ રાજે) આ જીવિતને અનિલ વિદ્યુત માફક ચંચલ અને અસાર બેઈને જમીનનું દાન હોવાથી અતિ પુણ્યદાયી દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું છે.”

આ શ્લોક પછીના ગદ્યના ક્ષરમાં રાજા પ્રભુતવર્ષ રાષ્ટ્રપતિઓ તથા અન્ય અધિકારીઓને હુકમ આપે છે કે, મયૂરખંડીમાં નિવાસ કરીને, એક સૂર્યહસ્યને સમયે—જેની તારીખ નીચે આપવામાં આવશે— રાસિયન ભુક્તિમાં આવેલું રંતભુલ (અથવા રત્તભુલ) ગામ પર મેશ્વર ભટ્ટ—ચંદ્રિયમ્મગહિય સાહસનો પુત્ર અને નાગેશ્વ ભટ્ટનો પૌત્ર—જે ટિગિષિમાં રહેતો હતો, અને જે તે સ્થળની ત્રિવેદી જ્ઞાતિનો હતો, અને જે તૈત્તિરીય વેદનો શિષ્ય હતો અને ભારદ્વાજ ગોત્રનો હતો તેને પાંચ યજ્ઞો ચાલુ રાખવા માટે દાનમાં આપ્યું હતું.

રત્તજીવુ ગામની સીમા:— પૂર્વે સિંહા નદિ દક્ષિણે વયુલાલા; પશ્ચિમે મિરિયાણ; અને ઉત્તરે વરહામ. અને તે ગામના સંબંધમાં વધુ કશું છે કે, તે કેટલાક બ્રાહ્મણોનું ગામ હતું— જેમાં મુખ્ય અનંતવિષ્ણુભટ્ટ, વિટહુદેવે (જહ ?) વિગેરે હતા તે ચાળીસ મહાજનો ગાંહેલા હતા. આ હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે નિર્દિષ્ટ લોકો ગામમાં સ્થાયી થયેલા હતા.

આમાં બતાવેલાં સ્થળોમાં રાસિયન એ પ્રો. બુદ્ધરે અમદાવાદ જીલ્લાનું હાલનું રાસિન તરીકે ઓળખાવ્યું છે. તે ઇર્ષીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬માં લે. ૧૮°૨૮' અને લેં ૭૪°૫૬' ઉપરનું 'રસીન' છે. દાનમાં આપેલું ગામ, રતજીવુ અથવા રતજીવુ એ ગેઝેટીઅર' ઓફ ધી બોમ્બે પ્રેસિડેન્સી વો. ૧૭ પા. ૩૫૨ માં "રાટાજન ગામ તરીકે ઓળખાવ્યું છે. એ પોસ્ટલ ડિરેક્ટરીનું 'રાટાજન' અને ઇર્ષીયન એટલાસ, શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રસીન' થી લગભગ ૨૪ માઈલ ઉત્તર ઇશાનમાં આવેલું 'રતજન' છે. તે 'સીના' એટલે દાનમાં આપેલી 'સિંહા' નદિના પશ્ચિમ કિનારા ઉપર આવેલું છે. તેની દક્ષિણમાં બરોબર ૩ માઈલ ઉપર 'બખૂ-દગામ' એટલે દાનનું 'વયુલાલા; આવેલું છે; અને 'રતજીવ' થી પશ્ચિમે બે મૈલ ઉપર 'મીરજગાંવ' છે, તે મિરિયાણ હોયું બેઠ્યો. છેવટે રતજીવુની ઉત્તરે આવેલા વરહામમાં નામ 'વરગાંવ' અને 'વરગાંવ કોટ' એ નામેથી ચાલુ રહ્યું છે. તે ઇર્ષીયન એટલાસ શીટ નં ૦ ૩૬ માં 'રતજીવ' ની ઉત્તર પશ્ચિમે અનુક્રમે આઠ અને પાંચ મૈલ ઉપર આવેલાં છે. તિર્ગાંવ એ ડો. ફ્લીટ 'તુગાંવ' હોવાનું સૂચવે છે. તે ઇર્ષીયન એટલાસ શીટ ૩૮ માં આપેલાં 'સુગુરનર', સંગરનેરની ઇશાન ઉત્તરમાં આશરે ૮ મૈલ ઉપરનું ગામ છે. તે 'રતજીવ' થી વાયવ્ય ઉત્તરમાં આશરે ૮૦ મૈલ દૂર હશે. મયૂરખણડી જ્યાંથી દાન આપ્યું હતું, તેને માટે જીઓ ડો. ફ્લીટનું 'હાઇનેસ્ટીઝ' પા. ૩૬૬.

આગળ કહ્યું છે તેમ આ દાન એક સૂર્યગ્રહણ સમયે અપાયું હતું, અને તે તિથિ શક સંવત ૭૩૦ (શકમાં જ આપ્યું છે) અને સંવત સર્વજિતના શ્રાવણ વૃષ્ણ પક્ષ પડવાની છે. અગાઉ હું કહી ચૂક્યો છું— (જીઓ. ઇ. એ. વો. ૨૩ પા. ૧૩૧, નં ૧૦૮ અને સરખાવો વો. ૨૫ પા. ૨૬૭, ૨૬૬ અને ૨૬૨)—કે શક સંવત ૭૩૦ ગતની આ તારીખ ૨૭ મી જુલાઈ ઇ. સ. ૮૦૮, જે વખતે હિંદુસ્તાનમાં સંપૂર્ણ સૂર્યગ્રહણ દેખાયું હતું, તે દિવસને મળતી આવે છે. સર્વજિત સંવત તારીખ સાથે ઉત્તરની ગણતરી પ્રમાણે જોડી શકાય છે, કારણ કે ચોક્કસ * સરેરાસ ગણતરીની પદ્ધતિ મુજબ સર્વજિત ૨૬ મી મે, ઇ. સ. ૮૦૮ને દિવસે પૂરું થયું હતું, અને દક્ષિણની રીતિ પ્રમાણે સર્વજિત શક-સંવત ૭૩૦ ચાલુની બરોબર થાય છે.

બીજા પતરામાં અન્તે હંમેશ મુજબની દાન મેળવનારને નિર્વિદ્ધે ઉપભોગ કરવા દેવાની આજ્ઞા છે. અને ખોવાઈ ગયેલા ત્રીજાં પતરામાં આવો કંઈ ઉલ્લેખ તથા આશીર્વાદ અને શાપના થોડા શ્લોકો હશે એવું માની શકાય.

- ૨૧ વન્ન મ્રુતુ [કુ]દી લલાટફલકે યસ્યોન્નતે લથયતે વિક્ષેપેળ વિજિત્ય તાવદ-
ચિરાદ્વ[બ]ધ્વઃ સ ગંગઃ પુનઃ [॥ ૧૪] સં-
- ૨૨ ધાયાશુ શિલીમુક્તાં' સ્વસમર્થાં વા[વા]નાસનસ્યોપરિ પ્રાપ્તં વદ્ધિતવં [બં]
ધુજીવાવિભવં પદ્માભિવૃદ્ધ્યન્વિ-
- ૨૩ તં [૧+]સન્નક્ષત્રમુવીક્ષ્ય યં શરદતું પર્જન્યવદૂર્જરો નષ્ટઃ ક્વાપિ મયાત્તથા ન
સમરં સ્વ-
- ૨૪ પ્રેપિ પચ્ચેયથા [॥ ૧૫+]યત્પાદાનતિમાત્રકૈકશરણમાલોક્ય લક્ષ્મી [.]
નિજાં દ્રાન્માલવના-
- ૨૫ યકો નયપરો યં પ્રાણમત્પાંજલિઃ [૧*] કો વિદ્વાં વલિના સહાલ્પવ [બ]
લક સ્પર્ધાં વિધત્તે પરં ની-
- ૨૬ તેસ્તાદ્ધિ ફલં યદાત્મપરયોરાધિક્યસંદેદનં [॥ ૧૬*] વિધ્યાદ્રેઃ કટકે નિવિષ્ટ-
કટકં શ્રુત્વા ચરૈર્થ નિજૈઃ સ્વં દેશં
- ૨૭ સમુપાગતં ધ્રુવમિવ જ્ઞાત્વ[૧]ભિયા પ્રેરિતઃ [૧*] માર[૧૩]ર્થ મહીપતિ
દુર્તમ્ [અ*]આદપ્રાપ્તપૂર્વઃ પરૈઃ યસ્યેચ્છામ-
- ૨૮ નુક્કલયં કુલધનૈઃ પાદૌ પ્રણમૈરપિ [॥ ૧૭*] નીત્વા શ્રીભવને ઘનાઘનઘન
વ્યાપ્તાંબં [બ]રાં પ્રાવૃષં તસ્મા-
- ૨૯ દાગતર્થૌ સમં નિજવ[બ]લૈરાતુંગમદ્રાતટં [૧+] તત્રસ્થઃ સ્વકરસ્થિતાર્માપિ
પુનર્ન [નિ]ઃ શેપમાકૃષ્ટવાં વિક્ષેપૈરપિ
- ૩૦ ચિત્રમાનતરિપુર્યઃ પલ્લવાનાં શૃ[શ્રિ]યં [॥ ૧૮*] લેસ્તાત્સરમુલોદિતાદ્ધ-
વચસા યત્રૈત્ય વેદ્ધીશ્વરો નિત્યં કિંકરવદ્વ્ય-
- ૩૧ ધાદવિરતઃ કર્મ સ્વશર્મેન્ચ્છયા [૧*] વાહ્યાલીવૃતિરસ્યયેન રચિતા વ્યોમાગ્રલમા
[ર]ચત્ રાત્રૌ મૌક્તિકમોંલિ-
- ૩૨ કામિવ વૃતો મૂર્દ્ધસ્થતારાગણૈઃ [॥ ૧૯*] સંત્રાસાત્પરચક્રરાજકમગાત્તપૂર્વસેવા-
વિધિઃ" વ્યાવદ્ધાંજલિ-
- ૩૩ શોમિતેક[ન]શરણં મૂર્ધ્ના યદંહ [હિ] દ્વયં [૧-] યદ્યદ્દત્તપરાધ્યર્થમૂષળ-
ગણૈર્નાલંકૃતં [ત*]તથા મા મૈષી-

૧ વાંચો મુક્તાન ૨ વાંચો મયાન ૩ વાંચો વિદ્વાન વલિના ૪ પ્રથમ પરામ ક્રાતરેશ હતું, પરંતુ બીજા પદને આ પાછળથી કાઢી નાંખવામાં આવ્યો જણાય છે. ૫ વાંચો પરં ૬ વાંચો કુલયન ૭ વાંચો તવાન ૮ વાંચો ધવાન ૯ વાંચો આરવદ્ (આ પાછળી ચર્ચા વિષે જુઓ નો. ૧ એ. ૪. વો. ૬ પા. ૨૪૫) ૧૦ પ્રથમ મૌક્તિકે એમ ક્રાતરેશ હતું, પરંતુ પછીથી ઉપરની માત્રા બૂંસી નાંખવામાં આવી છે. ૧૧ પ્રો. યુદ્ધર જુતા પાઠ વાંચો છે, જે કદાચ સંભવિત છે. ૧૨ વાંચો વિધિવ્યાવદ્ ૧૩ જે અને નાં ની વચ્ચે મૂળમાં ક્રાંત બીજો અક્ષર ક્રાતરો હશે.

બીજું પત્ર—વીર્જા બાજુ

- ૩૮ રિતિ સત્યપાલિતયશસ્થિત્યા યથા તદ્વિરાનં [૧૨૦*] તેનેદમનિલવિયુ[૩૫]
ચંચલમવલોક્ય જીવિતમસારં [૧*] ક્ષિતિ.
- ૩૯ દાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો વ્ર[૩]હદાયોયં [૧૨૧.] સ ચ પરમમદ્વારકમહારા-
જાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીમ-
- ૪૦ દ્ધારાવર્ષદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમરમમદ્વારકં મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પૃથ્વીવ-
લ[૬]મ શ્રીમત્પ્રભૂ-
- ૪૧ તવર્ષ શ્રી શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવઃ કુશલી સર્વાનિવ યથાસમ્બધ્યમૌનકાં રાષ્ટ્રપતિ
વિષયપતિ પ્રામકૂટાકૃંયુ-
- ૪૨ ક્તકનિયુક્તકાધિકારિકમહત્તરોદાં મહત્તરાર્દા સમાદિશયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા
શ્રીમયૂરસ્વળ્લીસમાવાસિતે-
- ૪૩ ન મયા માતાપિતરોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્ણિકપુણ્યયશોભિર્દુદ્ધેયે । તિગવિવાસ્તર્ભ્યત
[૧૫] ત્રેવિઘસામાન્યતે [૧૬]તિરીય-
- ૪૪ યંસવ[૩]સચારિ ભારદ્વાજસગોત્ર નાર્મય્યમદ્વ પૌત્રાય ચંદિયમ્મગહિયસાહ-
સપુત્રાય પરમેશ્વરમ-
- ૪૫ દ્વાય રાસિયનધુક્ત્યન્તર્ગતઃ રત્તજ્જુળ નામગ્રામઃ તસ્ય ચાધાટનાનિ પૂર્વતઃ
સિન્હા નદી દક્ષીણતઃ વ-
- ૪૬ વુલાલા પશ્ચિમતઃ મિરિયઠાળ ઉત્તરતઃ વરંહગ્રામઃ એવમૈયં ચતુરાષાટનોપલ-
ક્ષિતઃ તથા અ-
- ૪૭ નંન્તવિણ્ણ[૫]મદ્વ વિદુદુવે [૩૬] મોહન્દ[૩]મપલંગ [૩] હ [૩ ?]
સવૈમદ્વ ચન્દડિ મદ્વ કુળનાગૈમદ્વ માધ-
- ૪૮ વૈરિયણ્ણ વિદ્રપુદેવજૈયમદ્વરેયૈયમદ્વેયેવમાદિપ્રમુગ્ધાનાં [૧૦]ત્રા [૩]ક્ષણા-
- ૪૯ નાં ચત્ત્વારિંશદ્વહાજન સમન્વિતાનાં રત્તજ્જુળગ્રામઃ સોદ્રંગઃ સપરિકરઃ સ-

૧ વાંચો તદ્વિરા ૨ ંદઃ આયા ૩ વાંચો પરમમદ્વારક ૪ વાંચો સંબધ્યમાનકાન્ ૫ વાંચો પ્રામકૂટાયુ
૬ વાંચો આદીન્ સંમાદિશતિ અસ્તુ ૭ આ ચિહ્ન બૂંસી નાંખતું બેધએ ૮ પ્રો. ય્યુદ્ધર આ ગામનું નામ
તિગંવિ વાંચે છે, પરંતુ હાથોમાં અનુસ્વારનું ચિહ્ન શબ્દ ઉપર અને માલુમ નથી પડતું. ૯ ય અક્ષર બૂંસી
ફરીથી લખાયો છે, જે બૂંસી નાખવો બેધએ. ૧૦ આ શબ્દના પ્રથમ ચ ઉપર અનુસ્વાર કેાતનપ્રો
૨વામાં આપ્યું હશે. પ્રો. ય્યુદ્ધર ચંદિયમ્મ નામ વાંચે છે. ૧૧ આદિ અને પછીની કેટલોક જગાએ સંધિના
પાળવામાં આવ્યા નથી ૧૨ પ્રો. ય્યુદ્ધર વદહ નામ વાંચે છે—પરંતુ બીજા અક્ષર ચોક્કસપણે મોં છે.
૧૩ પ્રો. ય્યુદ્ધર એવમેવ વાંચે છે. ૧૪ આ પંક્તિ અને પછીની પંક્તિનાં નામોમાં પ્રો. ય્યુદ્ધર ચોદ
અક્ષરો જુદી રીતે વાંચે છે. ૧૫ હું ખાત્રીથી એમ કહી શકતો નથી, કે કાંસમાંનો અક્ષર અસલમાં
હ છે, પરંતુ ચોક્કસ પછે એ હ જેવો લાગે છે. ૧૬ કદાચ આ અંતનો ૬ (૩) પંક્તિ ઉપર વિ અને
સ ની વચ્ચે કેાતનો હતો.

- ૧૦ દશાવરાધઃ સમૂતોપાત્તપ્રત્યાયઃ સોત્પન્નમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્યહિરણ્યાદેયઃ અચાટ-
 ૧૧ મટપ્રાવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામદ્વસ્ત્રપ્રસ્થેપનીયઃ આચન્દ્રાર્ક્ષાર્ણવક્ષિતિસરિત્પર્વત-
 ૧૨ સમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વ્યક્રમોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્રત્તદેવત્રા [ત્ર] હ્રદાયરહિતો મ્યન્ત-
 રસિ[દ્]ધ્યા મૂ-
 ૧૩ મિચ્છિદ્રન્યાયેન શ[કઽ]નૃપકાભાતીત સંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ તું[ત્રિ]શનુત્તરેષુ
 સર્વજિજ્ઞાસિ સંવત્ [સ]-
 ૧૪ રે શ્રાવણ વહુલે અમાવાસ્યાં સૂર્યગ્રહણ પર્વણિ વં [વ]લિચત્ત્વૈશ્ય [શ્વ] દેવા-
 મિહોત્રપચ્ચમહાયજ્ઞૈ-
 ૧૫ ક્ક[ક્રિ]યોત્સર્પણાર્થે જ્ઞાત્વાચોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિષાદિતઃ [।] યતોત્યોચિ-
 તયા ત્ર[ત્ર]હ્રદાયસ્થિત્યા-
 ૧૬ યુંજતો ભોજયતઃ કૃષતો કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કશ્ચિદરૂપાપિ પરિપંથના કાર્યા

૧ અસલ્લભા ક્રમોમ્પ મામયઃ ક્ષેત્રેર્લું હતું. ૨ વાંચો બહુલામાવાસ્યામ ૩ આ શ્લોક પહેલાં વાણી દાન-
 પત્રની પેઠે આમિહોત્રાતિથિ એમ પાઠની પ્રારબ્ધ રાખી શકાય.

ભાષાન્તર

ૐ (શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળને બ્રહ્માએ નિવાસસ્થાન કર્યું છે અને હર જેનું શિર ઇન્દુકલાથી મંડિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે !

(શ્લોક. ૨) વિશાળ વક્ષસ્થળ પરના ઝળહળતા કૌસ્તુભમણિનાં લાંબાં કિરણોથી ઢંકાએલા કંઠવાળો, સત્યસંપન્ન, અને વિપુલ ચક્રથી અરિગણનો પરાજય કરનાર, કુળ સમાન ભૂમિ પર કુળરાજ, જેનો કંઠ તેના વિશાળ વક્ષસ્થળને આલિંગન કરતી લક્ષ્મીદેવીના પ્રસારેલા કર્ણથી ઢંકાએલો હતો, જે સત્યસંપન્ન હતો, અને જેણે મહાન સેનાથી શત્રુઓનો વિજય કર્યો હતો અને જેનાં કૃપો કાળાં નહતાં તે હતો.

(શ્લોક. ૩) દેવમંડળથી ધારણ થએલા મન્દર પર્વને, ત્વરાથી અને સહેલાઈથી, પક્ષ-ચેદનના ભયથી આશ્રય લેતા મોટા પર્વતોના સમૂહથી પ્રકાશતા, દુસ્તર અને ઝળહળતાં રત્નોથી પૂર્ણ સાગરમાંથી લક્ષ્મી હરી લીધી તેમ સમસ્ત પ્રજા જનોની સહાયથી, પક્ષ ચેદનના ભયથી-આશ્રિત મહાન રાજકુલોથી મંડિત, અજિત અને વિમલ પ્રભાવાળા ખમનાવાળા આલુક્ય અન્વય(કુલ)માંથી લક્ષ્મી, તે વલ્લભે ત્વરાથી અને સહેલાઈથી હરી લીધી.

(શ્લોક. ૪) તેને, અણક કિરણોથી સર્વ દિશાઓમાં ત્રાસ આપનાર સૂર્ય માફક મહાન પ્રતાપથી ભૂમંડલમાં આણુ વર્તાવનાર અને તે છતાં માણસોને હલકા કરે(વેરા)થી આનંદ આપનાર, ધૈર્યધનવાળો, અને શત્રુઓની વનિતાનાં મુખ કમલનું સૌંદર્ય હરનાર અને જેના યશની માળા દિગ્માયિકા નિત્ય ધારતી તે ધોરનામનેા પુત્ર હતો.

(શ્લોક. ૫) જેણે ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ પ્રભાવાળા ઇંદુ સમાન જેષ્ઠ અંધુનું (ગાદી પર આવતાં) ઉલ્લંઘન કર્યો છતાં વિમલ લક્ષ્મીથી સંપન્ન, ચોતરફ સર્વને નિષ્કલંક રાખનાર, સ્થિર, અને દોષરહિત હતો તેને સર્વથી (કર્ણુ સિવાય) અધિક જ્ઞાન કરતો જોઈ, કર્ણુ નીચેથી મહાઝરતા ગળે લગ્નથી શરમાઈ દિગ્માન્તે (દિશાઓને છેડે) ઉભા રહ્યા.

(૬) અતિ બલવાન, અજિત અને ભૂતલ પર ફરી વળનાર, અતિ મહાવાળા તે ગંગને અન્તે બન્દીવાન થએલો જોઈ, કલિ કેદની શિક્ષાના ભયથી નાશી ગયો.

(૭) પલ્લવમાં એક તરફથી તરવારો ખેંચી રહેલા ચોદાઓની સેનાથી અને બીજી તરફ ક્રોડ કરતા બગલાઓથી ભયાનક સાગરથી, ઘેરી લઈ અને તેને નમન કરતા તેની પાસેથી મહાઝરતા માતંગો લઈને પણ, તે કદિ પણ લેશ માત્ર મહ રાખતો નહીં, એ આશ્ચર્ય ઉપજાવે તેવું છે.

(૮) અતુલ સેનાથી ગૌહની રાજ્યશ્રીની સહેલાઈથી પ્રાપ્તિ માટે અભિમાન રાખતા વત્સરાજ ને મરૂના રણમાં હાંકી મૂકી, તેની પાસેથી ગૌડના શરદ્ ઇન્દુના કિરણ જેવાં પ્રવેત્ત એ રાજછત્ર લઈ લીધાં, એટલું જ નહીં પણ તેનો સર્વત્ર પ્રસારેલો યશ પણ લઈ લીધો.

(૯) ભૂતલના શુદ્ધ આચારથી પ્રસ્થાપિત થએલા કલિને સત્વર હાંકી મૂકીને કૃતયુગની પુનઃ પૂર્ણ સ્થાપના તેણે કરેલી છતાં નિરૂપમ કલિવલ્લભ કેમ કહેવાયો તે અદ્ભુત છે.

(૧૦) પરમેશ્વરના મસ્તકને દર્શ કરતાં, સાગરમાંથી પ્રકટ થતાં કિરણોવાળા ઇન્દુ તથા પૂર્વ દિશાના ઉંચા પર્વત પરથી નિત્ય ઉદય પામતા કમલને આનંદ આપતા સૂર્ય જેવા તે સહાચારી નિરૂપમ ને, શુદ્ધાત્મા, નૃપતિઓનાં શિર પર ચરણ રાખનાર, અસંખ્ય જનોને આનંદ આપનાર, પ્રતાપી, સદા ઉદય પામતો, સજ્જનોનો પ્રિય ગોવિંદરાજ પુત્ર હતો.

(૧૧) આ સર્વશુભસંપન્ન નૃપના જન્મથી—ચાહવંશ જેમ મધુરિપુના જન્મથી અજિત બન્યો તેમ—શ્રીરાષ્ટ્રકુટકુલ અજિત બન્યું. તે નૃપે, પ્રતાપી શત્રુઓને દેશના અંત પર કાઢી ને, ૨૧

મૂકી, અન્ન આલ્સણનો ત્યાગ કરાવી, અને દાનથી તેમની અભિલાષનો અંત પૂર્ણ જોતા અને મૌકિક હારથી ભૂષિત યાચકો જેવા જ તેમને (દુશ્મનોને) બનાવ્યા.

(૧૨) ત્રિભુવનને આપદમાં રક્ષે તેવું તેનું અલૌકિક કૃષ્ણ જેવું સ્વરૂપ જોઈ, તેનો પિતા જ્યારે તેને પૂર્ણ સત્તા અર્પેતા હોતો ત્યારે તેણે તેને આ યુક્ત વાણી કહી: “ પિતા ! આ તમારું છે. તમારી ન ઉથાપાય તેવી આજ્ઞા જેવી આ (યુવરાજની) તમારી અપેક્ષી કંઠિકા મેં નથી ધારી ?

(૧૩) જ્યારે તેના પિતા સ્વર્ગવાસી થયા અને માત્ર તેમનો યશ જ અહીં રહ્યો હતો ત્યારે તેણે અન્યની સહાય વગર, પ્રહયાગ્નિ જેમ પૃથ્વીનો સંહાર કરવા એકત્ર થયેલા ૧૨ (બાર) સૂર્યનું તેજ હરી લે છે તેમ ભૂમિ પ્રાપ્ત કરી લેવા એકત્ર થયેલા બાર (૧૨) ખ્યાતિવાળા નૃપોનું તેજ પોતાના અધિક પ્રતાપથી સત્વર હરી લીધું.

(૧૪) પછી જ્યારે તેણે અત્યંત દયાથી લાંબી કેદમાંથી મુક્ત કરી, તેના પોતાના દેશમાં મોકલેલો ગંગ તેના અતિમદથી સામે ઉભો રહ્યો ત્યારે તેણે લગ્ય લલાટ પર કેાપ જણાય તે પહેલાં તેને હરાવી અને પુનઃ બન્દીવાન કર્યો.

(૧૫) બાણ અને અસનનાં પુષ્પો પર ભ્રમર મૂકતી, બન્ધુભવના પુષ્પના સૌન્દર્યમાં વૃદ્ધિ કરતી અને પક્ષની વૃદ્ધિને અનુકૂળ એવી શરદ્ગુણના આગમનથી વૃદ્ધિ (વરસાદ) બંધ થાય છે તેમ બંધુજનોનાં ભવન અને વૈભવ ખીલવનાર, શ્રીની વૃદ્ધિવાળો, જેની આગળ ચોદાઓ ભિન્ન થઈ જતા તેને પોતાના ધનુષ પર તેને તાકવા માટે મૂકેલાં તીર સાથે આવતો જોઈ ગુર્જર સ્વપ્નમાં પણ યુદ્ધ ન દેખે તેમ ભયથી નષ્ટ થઈ ગયો.

(૧૬) નયપરાયણ માલવનાયકે પોતાની લક્ષ્મી તેનાં ચરણનમન પર આધાર રાખે છે તેમ જોઈને તેણે દૂરથી જ અંજલિ કરી તેને નમન કર્યું. કયો અદ્વયશક્તિવાળો પ્રજાજન બલીઆની સાથે સ્પર્ધા કરશે ? કારણકે નીતિનું પરમ ફલ બલમાં અધિકતા પોતાની છે અથવા શત્રુની છે તેનું જ્ઞાન છે.

(૧૭) તેણે વિંધ્યાદ્રિની ટેકરીઓ પર છાવણી નાંખી છે એમ જૂનો પાસેથી સાંભળી અને તે ક્રુષ્ણ માફક પોતાના દેશ તરફ આવે છે એમ માની મારાશ્વર નૃપ ભયભીત બની ... .. તેના મનની આરાધના કરવા તથા તેના ચરણના નમન માટે સત્વર ગયો.

(૧૮) ધનધોર વાહણથી વ્યાપેલા આકાશવાળી વર્ષા ઋતુ શ્રીભવનમાં ગાળી, તે ત્યાંથી નુંગબદ્ધને તીરે સેના સહિત ગયો. અને ત્યાં રહીને, ફેંકી દઈને પણ તેના હાથમાં હતી તે પદ્મલોની લક્ષ્મી શત્રુઓને નમાવી પુનઃ પૂર્ણ હરી લીધી.

(૧૯) લેખાહારના મૂળમાંથી ફક્ત અર્ધો જ વાણી થઈ હતી ત્યારે વેંગીનાથ નાશી ગયો. અને પોતાના સુખની ઇચ્છા રાખી, નિત્ય કિંકરવત્ એવો શ્રમ કર્યો કે તેની છાવણી આસપાસ ગંગને સ્પર્શ કરતી અને રાત્રે તારકગણથી આવૃત બનતી મૌકિકમલા જેવી દિવાલ કરી.

(૨૦) તેને અંજલિથી નમન કરતા, કરોથી મંડિત શિરવાળા શત્રુઓએ, તેનાં ચરણ જે તેમણે લોટ કરેલાં અતિસુંદર આલ્સણો કરતાં, “ ભય રાખશો નહીં ” એ શબ્દો જેની સત્યતાનું પાલન તેના યશની રક્ષા કરે છે તે (શબ્દો)થી અધિક શોભિતા થતા હતા તેને આશ્રય લીધો.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કર્કે ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

શક સં. ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૧૩) વૈશાખ સુદ ૧૫

આ લેખ મૂળ મી. એચ. ટી. પ્રિન્સેપે જ. બે. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ માં પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. બ્રિટિશ મ્યુઝીયમના અસલ પતરા ઉપરથી હું એ ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. મી. પ્રિન્સેપને તે પતરાં મી. હબ્બ્યુ. પી. ઝાંટે આપ્યાં હતાં, અને તેમને વડોદરાના ‘ બેનીરામ ’ પાસેથી મળ્યાં હતાં. ‘ બેનીરામ ’ તે પતરાંએની શોધ વિષે એવી હકીકત આપે છે કે, વડોદરા શહેરમાં એક ઘરનો પાચો ખોદાંતો હતો તેમાંથી તે મળ્યાં હતાં.

આ ત્રણ પતરાં છે, તે દરેક લગભગ ૧૧” લાંબું અને છેડે ૮” પોહોળું છે, તથા મધ્યમાં ૭” પોહોળું છે. લેખના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ બડા કરેલા હતા. લેખ એકંદરે સુરક્ષિત અને સુવાચ્ય છે. આ દાનપત્રને બે કડીઓ છે. ડાબી બાજુની કડી સાદી અને આશરે ૧” જડી અને ૩” વ્યાસની છે. જમણી બાજુની કડી ૩” જડી અને ગોળાકાર નહીં, પણ વાંકીચૂંકી છે. આ કડી ઉપરની મુદ્રા ગોળ અને ૧” વ્યાસની છે. તેની મધ્યમાં ૪” વ્યાસની નાની ઉપસાવેલી જગ્યા છે, તેના ઉપર શિવની મૂર્તિ—(રિવાજ મુજબ)— તથા તે નીચે અરુણ અક્ષરો છે. ભાષા છેવટ સુધી સંસ્કૃત છે.

આ લેખમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૧ લાથી શરૂ થાય છે. તેના પુત્ર કર્કેનો જ્યેષ્ઠ પુત્ર ઇન્દ્ર ૨ જો આપ્યો નથી. તેના નાના પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લા એ તેના સંબંધીઓને કાઢી મૂક્યાનું કહ્યું છે. તેણે ચાંદુકચો સાથે લઢાઈ કરી હતી. તેણે એલાપુરના કુંગર અથવા કુંગરી કિલ્લામાં પોતાનું થાણું નાંખ્યું હતું. આ સ્થળ બોળખાણું નથી. પણ હું ધારૂં છું કે તે પશ્ચિમ ઘાટમાં ઉત્તર કાનારા હિસ્દ્રકટનું એલ્લાપુર હોય જોઈએ. ડા. બર્જેસ આ સ્થળને ઔરંગાબાદ હિસ્દ્રકટમાં દોલવાખાદ પાસે આવેલા હાલના એલ્લશ, જ્યાં આવાં પ્રખ્યાત શિલ્પકળાનાં ખંડેરો છે તે ગામ તરીકે બોળખાવે છે.

ગોવિંદ ૨ જો અને તેનો પુત્ર કૃષ્ણ ૧ લો બન્ને વિષે કંઈ પણ કહ્યા સિવાય લેખમાં તેના બીજા પુત્ર ધ્રુવ અને એના બેમાંથી મોટા પુત્ર ગોવિંદ ૩ જાની હકીકત આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ દૂરના દેશો તથા ગંગા અને યમુનાના પ્રદેશો જિત્યા હતા.

આંહી સુધી લેખમાં ગોવિંદ ૩ જા સુધી મુખ્ય વંશજો આપ્યા છે. ત્યાર પછી ગોવિંદ ૩ જાના નાના પંધુ ઈન્દ્ર ૩ જાના નામથી તે વંશનો ગુજરાતનો વિભાગ શરૂ થાય છે. તે ગોવિંદે આપેલા લાટના રાજાના પ્રાંતનો અધિકાર ધારણ કરે છે. બુદ્ધરે જણાવ્યું છે કે “ લાટ એ મહી અને કોંકણ વચ્ચેના પ્રદેશ, જેને હાલ મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજરાત કહેવાય છે તે છે. ” તેણે એ પણ બતાવ્યું છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ લાટ થોડા સમય પહેલાં જ જિત્યા હતા. ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જર રાજાને જિત્યાની હકીકત વાણિનાં શક ૭૨૮ ના વ્યાસ સંવત્સર ના વૈશાખની પૂર્ણિમાના દાનપત્રમાં આપી નથી, જ્યારે તે રાધનપુરના શક ૭૨૬ ના સર્વજિવ સંવત્સરના શ્રાવણની પૂર્ણિમાના લેખમાં આપી છે. આથી અનુમાન થઈ શકે છે કે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરો, જેનો અર્થ ડા. બુદ્ધરે અણહિલવાડના આપોત્કેશ અથવા આવડાઓ કરે છે, તેને આ બે તારીખો વચ્ચેના સમયમાં જિત્યા હતા, અને તેઓનો બહારનો લાટ પ્રદેશ જડી દીધો હતો એટલે કે આ લેખની તારીખ પહેલાં પાંચ વર્ષ આમ બન્યું હતું.

આ લેખમાં કહ્યું છે કે ઈંદ્ર ૩ જા એ એકલાએ ગુર્જર રાજાને હરાવ્યો હતો, તે કદાચ તેઓના એ પ્રાંત મેળવવાનો ખીન્ને પ્રયત્ન હશે. ત્યાર બાદ ઠક્ અથવા ઠક્ક ૨ જા જેને સુવર્ણ વર્ષ ૧ લો પણ કહ્યો છે તે અને ઈંદ્ર ૩ જાનો પુત્ર લાટેશ્વર આવે છે. ડો, બુદ્ધરે બતાવ્યું છે તેમ કર્ક ૨ જા તથા ગોવિંદ ૪ થો, તેનો ન્હાનો ભાઈ, મહારાજાઓ નહીં પણ રાષ્ટ્રકૂટ રાજાના સામંતો હતા. આ મતને આગળના મ્લોક ઉપરથી પણ પુષ્ટિ મળે છે. ગોવિંદ ૩ જાને માલવાનો રાજા નમ્યાની હકીકત વાણિ અને રાધનપુરનાં પતરાંઓમાં પણ આપી છે. ડો. બુદ્ધરે કહે છે કે, આ લેખમાં આપેલા ગોવિંદ ૩ જાના વર્ણન ઉપરથી જણાય છે કે તે લખાયો તે વખતે એટલે શક ૭૩૪ માં તે મૃત્યુ પામ્યો હતો. પરંતુ કચી હકીકત ઉપરથી આ અનુમાન તેઓ કરે છે તે હું જાણી શકતો નથી. અને વાસ્તવિક રીતે આમ નહોતું. કારણ કે મી. રાઈસે પ્રસિદ્ધ કરેલાં કદંબનાં દાનપત્રો ઉપરથી જણાય છે કે શક ૭૩૫ ના જ્યેષ્ઠ શુકલપક્ષ ૧૦ ને દિવસે તે જીવતો હતો; અને હવે પછી પ્રસિદ્ધ કરવાનો છું, તે ખીન્ને લેખ બતાવી આપશે કે તેનો પુત્ર અને ઉત્તરાધિકારી અમોઘવર્ષ ૧ લો શક ૭૩૬-૭ માં તેના પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, એટલે તે પોતે એ તારીખ સુધીતો જીવતો હતો.

આ દાનપત્ર કર્ક ૨ જાના સમયનું છે, અને સિદ્ધશામીમાંથી અપાયું છે. તેમાં તારીખ, શક ૭૩૪ (ઇ. સ. ૮૧૨-૩) ના વૈશાખની પૂર્ણિમા છે. ભાનુ અથવા ભાનુભટ્ટ નામના બ્રાહ્મણ-ને અંકોદ્દક ૮૪ ગામમાં વડપદ્મક આમનું દાન આપ્યાનું લખ્યું છે. ડો. બુદ્ધરે અંકોદ્દક અને જમ્બુવાવિશા જે વડપદ્મકની સીમામાં આપ્યાં છે એ વડોદરાની દક્ષિણે પાંચ છ માઈલ ઉપર આવેલાં હાલનાં અંકૂટ અને જમ્બવા હોવાનું કહે છે. ખીન્ન સ્થળોએ જોળખવાં બાકી છે.

પંક્તિ ૭૦-૭૪ માં તાળ ઠલમ છે. તેમાં કહ્યું છે કે, આજ ગામ પહેલાંના રાજાએ અંકોદ્દકના ચતુર્વેદીઓના મંડળને આપ્યું હતું—તેમાં કોઈ દુષ્ટ રાજા અગર રાજાઓએ દબલગરિ કરી હતી—અને ઠક્ ૨ જાએ વિદ્રાન બ્રાહ્મણ તરીકે ભાનુભટ્ટને પસંદ કરી તેને ફરીથી તે આપ્યું હતું.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

- १ स वोव्याद्वेषसा ये[षा]न[म]यन्नामिकमलङ्कृतं । हरश्च यस्य कान्ते-
न्दुकलया स [क] मलङ्कृतं ॥ स्वस्ति स्वकीयान्व-
- २ यवेशकर्त्ता श्रीराष्ट्रकूटमलवंशजन्मा । प्रदानशूरः समैरैकवीरो गोविंदराजः क्षितिपो
बभूव ॥ यस्या-
- ३ ज्ञमात्रजयिनः प्रियसाहसस्य । क्षमापाल वेशफल्मेव बभूव सैन्यं । मुक्त्वाच
शंकरमधीश्वरमीश्वराणां । नावन्दता-
- ४ न्यममरेष्वपि यो मनस्वी ॥ पुत्रीयतश्च खलु तस्य अवप्रसादात्सुजुर्ध्वभूव गुण-
राशिरुदारकीर्तिः ।
- ५ [यो]गौणि[ण]नामपरिवारमुवाह मुख्यं । श्री कर्कराजसुभगव्यपदेशमुच्चैः ॥
सौराज्यजल्पे पतिते प्रसंगा-
- ६ निवेशनं^१ विश्वजनीनसंपत् । राज्यबलेः पूर्वमहो बभूव । क्षिताविदानीन्तु नृप-
स्य यस्य ॥ अत्युद्ध-
- ७ तच्चेदममंस्त लोकः कलिप्रसंगेन यदेकपादं । जातं वृषं यः कृतवानिदानीं । भूय-
श्चतुष्पादमविज्जवा-
- ८ [रं] ॥ चित्रं न चेदं यदसौ यथावच्छके प्रजापालनमेतदेव । विष्णौ जगत्
[त्] राणपरे मनस्थे तस्योचि-
- ९ तं तन्मयमानसस्य ॥ धर्मात्मनस्तस्य नृपस्य जज्ञे । सुतः सुधर्मा खलु कृष्ण-
राजः । यो वंश्य-
- १० मुन्मूल्य विमार्गा[ग्ग]भाजं [।] राज्यं स्वयं गोत्रहिताय चक्रे ॥ ब्राह्म-
ण्यता तस्य च कापि सामूहिक्या यथा ।^२ के-
- ११ बल जातयोपि । श्रेष्ठद्विजन्मोचितदानलुब्धाः । कर्माण्यनूचानकृतानि चक्रुः ॥
इच्छातिरेकेण-
- १२ कृषीब[व]लानां । पयो यथा मुञ्चति जातु मेघे [।] अवेन्मनस्तद्विराटौ-
तथाभूषस्मिन्धनं वर्षा[र्ष]ति संवकानां ॥
- १३ यो युद्धकण्ठति गृहीतमुच्चैः । सौ[शौ]ग्योष्मसंदीपितमापतन्तं । महाबराहं-
हरिणीचकार । प्राज्यप्रभावः

१ अस्य पतरांशो ७ पत्रांशो २ कापीनां ६१५ पत्रांशो ५४६ निदर्शनं आ ५४६ कर्ता पसं ६ कर्ता योऽयं छ.
३ आ विशाखयिक योऽयं नथी, ते अत्र ५४६ पत्रांशो ७०६ निदर्शनं.
के. ११

- १४ खलु राजसिद्ध[-ह] : । [॥] एलापुराचलगतान्द्रुतसन्निवेशं । यद्वीक्ष्य विसि-
तविमानचरामरेन्दाः एत-
१५ [त *] स्वयं भुशिवधाम न कृत्रिमे[मं] श्रीदृष्टे दृशीति सततं बहु चर्च्छय-
न्ति ॥ भूयस्तथाविषकृतौ व्यव-
१६ सायहानिरेतन्मया कथमहो कृतमित्यकस्मात् । कर्त्तापि यस्य खलु विस्मयमाप शि-
१७ ङ्गी । तन्नाम कीर्त्तनमा[म]कार्यत येन राज्ञा । [॥] गंगाप्रवाहहिमदी-
षितिकालक-

बीजुं पतरुं प्रथम बाजु

- १८ तैरत्युद्गुताभरणकैष्कृतमण्डनोपि । माणिक्यकाञ्चनपुरस्सरसर्वभू-
१९ त्या । तत्र स्थितः पुनरभूष्यत येन शम्भुः ॥ नृपस्य तस्य ध्रुवराजनामा ।
२० महानुभावस्तनयो बभूव । तुणीकृतान्यस्य पराक्रमेण [। *] प्रतापवद्भिद्विषतो ददा
२१ ह ॥ लक्ष्मीप्रसाधनविधायुपयोगि कृत्यं । यश्चिन्तयन्स्वयमभूदनिशं कृतार्थः । किं
बात्र चित्रम-
२२ नपेक्ष्य सहायमीशः सर्वः पुमानिजघ[व]धूं स्ववशां विधातुं ॥ यो गङ्गाय-
मुने तरङ्गसु-
२३ भगे गृध्रनरेभ्यः समं । साक्षाच्चिह्निभेन चोत्तमपदं तत्प्राप्तवानैश्वरं । देहासम्मितवैभ-
२४ वैरिव गुणैर्यस्य अमद्भिद्विशो । व्याप्तास्तस्य बभूव कीर्त्तिपुरुषो गोविन्दराजः सुतः ॥
२५ प्रदेशवृत्तिव्यवसायभाजां पुरातनानामपि पार्ष्वि[स्थि]वानां । यशांसि यो ना-
म जहार भूपो भग्नप्रच-
२६ ण्डाखिलवैरिवीरः । [॥] उन्मूलितोत्तुङ्गनरेन्द्रवंशो महानरेन्द्रीकृततुच्छश्रुत्यः
स्वेच्छाविधायी चरितानुकारं
२७ चकार यो नाम विधेः क्षितीशः ॥ हिज्रीराशिजितरणचलरणानरातीन् [। *]
कुर्वन्क्षणेन विदधेद्भुत कर्म यश्च ।
२८ चक्रे तथा हि न तथाशु वधं परेषां । पात्त्रो[र्थो]पि नाम भुवनतृ [त्रि]
तयैकवीरः ॥ कल्पक्षयक्षणसमुद्भव-
२९ वातहेलादोलायमानकुलशैलकुलानुकारं । यन्मुक्त चण्डशरजालजवप्रणुजा ।
युद्धागता रिपु-
३० गजैन्द्रघटा चकार ॥ आता तु तस्येन्द्रसमानवीर्यः । श्रीमान्भुवि क्षमापति-
रिन्द्रराजः [। +] शास्ता बभूवा-
३१ द्रुतकीर्त्तिसूतिस्तद[द *]त लोटेश्वरमण्डलस्य ॥ अद्यापि यस्य सुरकिन्नर-
सिद्धसाध्य विद्या-

- ૩૨ ધરાધિપતયો ગુણ પક્ષપાતાત્ । ગાયન્તિ કુન્દકુસુમત્રિ યશો યથા સ્વધામસ્થિતા-
[:x] સ-
- ૩૩ હચરી કુચદત્ત હસ્તાઃ ॥ યેનૈકેન ચ ગૂઝગંધરપતિય્યોદ્ધું સમમ્યુષતઃ શૌર્ય-
૩૪ પ્રોદ્ધતકન્ધરો મૃગ દ્વ ક્ષિપ્રં વિશો ગ્રાહિતઃ મીતાસંઘૃહતદક્ષિણાપદમ-

વીજું પતરું—વીજી બાજુ

- ૩૫ હાસામન્તચક્ર [-] યતો રક્ષામાપ વિભ્રુણ્ટ્ય[ણ્ઠય]માનવિશ્વં શ્રીચલમે-
નાદરાન્ ॥ તસ્યાત્મજઃ પ્રથિત-
- ૩૬ વિક્રમવૈરિવર્ગલક્ષ્મીહઠાહરણ સન્તત લઘ્વ કીર્તિઃ । શ્રીકર્કરાજ હતિ સંશ્રિતપૂ-
રિતાશૈઃ શાસ્ત્રાર્થે બોધ-
- ૩૭ પરિપાલિતસર્વ લોકઃ ॥ રાજ્યે યસ્ય ન તસ્કરસ્ય વસતિર્વ્યાધેઃ પ્રસૂતિમૃતા
દુર્મિક્ષં ન ચ વિશ્રમસ્ય મહિમા
- ૩૮ નૈવોપસર્ગોદ્ભવઃ ક્ષીણો દોષગણઃ પ્રતાપવિનતા[તો]શેષારિવર્ગસ્તથા નો વિદ્વ-
ત્પરિપન્થિની પ્રભવતિ ક્રૂ-
- ૩૯ રા સ્વલનાં મતિઃ ॥ ગૌડેન્દ્રવજ્રપતિ નિર્જયદુર્ઝિદગ્ધસદૂર્જરેશ્વરદિગર્ગલતાં ચ
યસ્ય ॥ નીત્વા ભુજં વિહત-
- ૪૦ માલવરક્ષણાર્થે સ્વામી તથાન્યથેષામિ રાજ્યછ[ફ]લાનિ મુક્તે ॥ તેનેદં વિદ્યુચ્ચ-
ચ્છલમાલોક્ય જીવિતં ક્ષિતિદ્વાન-
- ૪૧ ચ્ચ પરમપુણ્યં પ્રવાર્તિતોયં ધર્મદાયઃ[॥÷] સ ચ છાટેશ્વરઃ સમશિગતાશેષમહા-
શબ્દમહાસામન્તા-
- ૪૨ ધિપતિ સુવર્ણવર્ષ શ્રીકર્કરાજદેવો યથાસન્ધ્યમાનકાન્ રાષ્ટ્રપતિ વિષયપતિ પ્રામ-
કૃટાધિ-
- ૪૩ કારિકમહત્તરાદીન્સમનુબોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા મયા શ્રીસિદ્ધશ્ચામીસ-
માવાસિતેન મા-

૧ બહુમીઠ સમાસમાં “શ્રી નો ઉપયાગ સમાસાન્ત ‘ક’ સિવાયના અસાધારણ છે. પરંતુ મી. કે. ખી. પાઠકે અને કાવ્યપ્રકાશ દશમે ઉદ્વાસ પા. ૪૨૨ કલકતા આદૃતિમાંથી તેના જેવો જ દાખલો બતાવ્યો છે, જે નીચે પ્રમાણે છે : અવિતથમનોરથપથપ્રથમેષુ પ્રગુણરિમગીતાધીઃ । યુરત્તદ સદ્દશઃ સ ભવાન્ અમિલાષણીયઃ સિતીશ્વરો ન કસ્ય ॥ ૨ આ અનુસ્વારની કાંઈ જરૂર નથી. ૩ શ્રી કર્કરાજ હતિ સંશ્રિત પ્રિતાશાઃ આ લખાણ ખીજ કાંઈ લખાણ ઉપર કાતરેલું છે, જે બરાબર ૨૬ કંચુ નથી. પરિણામે અસલ પત્રમાં તેમ જ લિથોગ્રાફમાં અક્ષરાન્તરમાં જરા ભેળ થયો જણાય છે. ૪ આ શબ્દ જ્ય પહેલાં બહાઈ ગયો હોતો અને પછીથી પંક્તિના નીચે ઉમેરેલો છે.

- ४४ तापितोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोमिवृद्धये श्रीवलमीविनिर्गततन्नातुर्विद्य-
सामान्य-
- ४५ वात्स्यायनसगोत्रमाध्यन्दिनसम्ना[त्र]ञ्चारित्राक्षणभानवे भट्टसोमादित्यपुत्राया-
- ४६ क्लोष्टकचतुरश्रित्यक्ष[न्त]मर्गतवडपद्रकाभिधानग्रामे[म] यस्याघाटनानि पूर्वतो
जम्बु-
- ४७ वाविकाग्रामस्तथा दक्षिणतो महासेनकारव्यं तडागं । तथा पश्चिमतोक्लोष्टकं । तथोत्त-
- ४८ रतो वग्धाच्छग्राम एवमसौ चतुराघाटानोपलक्षितः सोद्वगः स[सो] परिकरः
सभूत-
- ४९ वातप्रत्यायः सदण्डशपराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयः सर्व-
- ५० राजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीय आचन्द्रार्कर्णवसरित्यर्ब्वतसमाकालीनः पुत्रपौ-
- ५१ त्रान्वयभोग्यः पूर्वप्रदत्तदेवदाय ब्रह्मदायरहितो भूमिच्छिद्रन्यायेन
- ५२ शकनृपकाकातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु च[च]तुस्त्रिंशदधिके[षु] महावैशा-
ख्यां ज्ञात्वाद्-
- ५३ कातिसर्गेण .... बलिचरुवैश्वदेवाग्निहोत्रातिथिपञ्चमहा-

पतरुं त्रीजुं प्रथम बाजु

- ५४ यज्ञक्रतुक्रियायुस्तर्पणार्थं प्रतिपादितः । यतोऽस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या
भुङ्गतो भो
- ५५ जयतः प्रतिदिशतो वा कृषतः कर्ष[र्ष]यतश्च न केनचित्परिपन्थना कार्य्या
तथागामि-
- ५६ [नृपति*]भिरस्मद्वृत्तै रन्यैर्वा सामान्य [र्ष*] भूमिदान[फल]मवगाच्छ-
द्विर्विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैश्चर्याणि त्रि[तृ]णाग्रलग्नजल-
- ५७ बिन्दु चक्षलश्च जीवितमाकलय्यस्वदायनिर्व्विशेषोयमस्मदायोनुमन्तव्यः पालि[लथि]-
तव्यश्च । यश्चाज्ञानतिमि-
- ५८ रपटकावृतमतिराच्छिद्य [दा]च्छिद्यमानश्चानुमोद[दे]ते[र्ष] स पञ्चमि-
र्महापातकैरुपपातकैश्च युक्तस्या-
- ५९ दित्युक्तं च । भगवता वेदव्यासेन व्यासेन ॥ षष्टि वर्ष [र्ष] सहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता
- ६० जानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ बिन्द्याटवीण्वतोयासुशुष्ककोटरवासिनः
कृष्णाहयो हि जायन्ते

- ६१ भूमिदायापहारिणः । [॥] अमेरपत्यं मथमं सुवर्णं भूर्वेष्णवी सूर्यमुताश्च
गावः लोकत्रयं
- ६२ तेन भवेश्च दत्तं यः काञ्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः
सगरादिभिः । यस्य य-
- ६३ स्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि-
धर्मात्थेयशस्कराणि । निर्माल्य-
- ६४ बान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नादक्ष
नराधिप । मही [-]
- ६५ महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ इति कमलदलाम्बुलोलां श्रियमनुचिन्त्य
मनुष्यजीवितञ्च
- ६६ अतिविमल मनोभिरात्मनीने[नै]र्न हि पुरुषैः परकीर्तयो विलोप्याः ॥ उक्तञ्च
भगवता रामभद्रेण !
- ६७ सर्वानेतान्माविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः सामान्योयं धर्म-
सेतुर्नृपाणां
- ६८ काले काले पालनीयो भवद्भिः ॥ दूतकाश्चात्र राजपुत्रंश्चीदन्तिवर्मा ॥ स्वह-
स्तोयं मम श्रीकर्कराजस्य
- ६९ श्रीमदिन्द्रिराजसुतस्य ॥ लिखितञ्चैतन्मया महासंधिविग्रहाधिकृतकुलपुत्रकदुर्ग-
भटसुनुना-
- ७० मेमादित्येनेति ॥ अयं च ग्रामोतीतनरपति परिक्षिणां कोट्टकश्रीचतुर्विधायदत्तो-
भूत् [१५] तेनापि
- ७१ कुराजजनितविलोपविच्छिन्नपरिमोगं विज्ञानवरमन्यस्य वा विशिष्टस्य कस्य
चिद्भवतु द्विजन्मन इति निश्चित्य
- ७२ सुवर्णवर्ष दीप[य]मान [-] वट[पु]रवासिने भानुभट्टायानुमोदितः
[१] शालाताप्यं गृहीत्वा तालावारिकादिगणञ् [?] च [?] ओ [?]
द्वि [?]-
- ७३ इय ताम्बूल प्रदान पूर्वकं यथालो[?]मसे [?] व [?] न [?]-चा भा-
श्या[प्या]दिश्य [?] प्र[प्रा]कृतिकमपि पुरं इ [?]ति

त्रीजुं पतरुंः बीजी बाजु

७४ तथा त्रियाश्वपरमाधि [धी] शपादमूलं जानातीति ॥

ભાષાન્તર

જેના નાલિકમળમાં વેધસનો વાસ થયો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર રમ્ય ઇન્દુ-કલાથી ભૂષિત છે તે તમને રક્ષો !

(પંક્તિ. ૨) સ્વસ્તિ ! નિજ અન્વયનો કર્તા, વિમળ શ્રી રાષ્ટ્રકૂટાના વંશમાં જન્મેલો, દાનમાં શૂરો, યુદ્ધમાં વીર ગાવિંદરાજ નૃપ હતો. તે એકલો વિજય કરનાર અને સાહસમાં પ્રીતિવાળો હતો તેને નૃપના વેશના કૃળ સમાન સૈન્ય થયું. તે જ્ઞાનસંપન્ન હોવાથી દેવાધિપ શંકર સિવાય અન્ય દેવોને પૂજતો નહીં.

(પંક્તિ. ૪) અને જ્યારે તે પુત્રપ્રાપ્તિની અભિલાષ રાખતો હતો ત્યારે—સદ્ગુણસંપન્ન, મહાયશવાળો, શ્રી કર્કરાજનું રમ્ય અને ઉચ્ચ નામ (તેના) સુખ્ય પદ તરીકે અને અન્ય ગૌણ નામનો પરિવાર ધારનાર, ભવની પ્રસાદીથી તેને એક પુત્ર જન્મ્યો. સૌરાજ્યની વાર્તા પ્રસંગે સમસ્ત જનોના કલ્યાણ અર્થે ઉન્નતિવાળું અભિનું રાજ્ય ઉદ્ઘાટન તરીકે પૂર્વે અપાતું પણ હવે પૃથ્વીમાં આ નૃપનું રાજ્ય છે. કલિના પ્રસંગથી એક ચરણવાળા બનેલા વૃષને (ધર્મને) હાલ પુનઃ ચાર ચરણવાળો અને તેની ગતિમાં વિદ્ય વગરનો તેણે બનાવ્યો તે અખિલ મનુષ્ય બને અત્યંત અહ્લુત માન્યું. અને તે નવાઈ જેવું નથી કે તેણે યોગ્ય રીતે નિજ પ્રબળ પૂણ્ય રક્ષણ કર્યું. કારણ કે વિધને રક્ષવામાં વિજ્યાત વિષ્ણુ તેના ચિત્તમાં વસતો. આ વર્તન તેને ઉચિત હતું. તેનું મન (આમ) એજ (વિષ્ણુની) સાથે એક જ હતું.

(પંક્તિ. ૬) તે ધર્મોત્તમા નૃપને પવિત્ર કૃષ્ણરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેણે વિમાર્ગે ગએલા અનુજનને મૂળથી ઉખેડી નાંખીને નિજ ગોત્રના હિતાર્થે રાજ્ય પાતે લઈ લીધું. તે દ્વિભે વરદ્ મિત્રતા રાખતો તેથી અદ્વિજ પણ દ્વિજ હોય તેમ શ્રેષ્ઠ વિપ્રને ઉચિત દાન ઉત્સુક બની વેદનું જ્ઞાન કરનાર જનોથી થતી વિધિઓ કરે છે. વાહજ જ્યારે ખેડુતોની ઇચ્છાથી અધિક વૃદ્ધિ વરસાવે ત્યારે તેમનાં મન તે ખંધ થાય તેમાં આતુર હોય છે તેમ તેના સેવકોને મહાન અભિલાષથી અતિ અધિક ધનવૃદ્ધિથી થતું. યુદ્ધની અભિલાષી અને શૌર્યની ઉજ્જ્વલાથી દીપ્ત થએલા મહાવરાહને તે અતિ બળવાન સિંહ સમા નૃપે હરણ સમાન કરી દીધો. એલાપુર પર્વત ઉપરનો તેના અહ્લુત નિવાસ જોઈને વિમાનમાં ગમન કરતા અમરો પણ વિસ્મય પામી અતિ વિચારથી કંઠે છે:—

“ આ સ્વયંભુ શિવનો નિવાસ છે, અને કૃત્રિમ સ્થાન નથી. શ્રી ભે દેખાય તો આવી જ હોય. ” ખરેખર તેના કૃતિકાર જેણે તે બાંધ્યું તે સર્વ (પૂર્ણ) પ્રયત્ન પણ પુનઃ આવી કૃતિમાં નિષ્ફળ થાય ! અહો ! તે મારાથી કેમ સિદ્ધ થયું છે ? એમ કહેતાં તે (કૃતિકાર) વિસ્મય પામતો, (અને) તે કારણથી નૃપ તેના નામની સ્તુતિ કરતો. તેનાથી, ગંગાના પ્રવાહ, ઇન્દુનાં કિરણો અને કાલકુટવિષનાં ભૂષણવાળો શંભુ જે ત્યાં નિવાસ કરતો તે રત્ન, સુવર્ણ અને સર્વ લક્ષ્મીથી અધિક મંડિત થતો.

(પંક્તિ. ૧૬) તે નૃપને મહાપ્રતાપી ધ્રુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો. તેના પ્રતાપનો અગ્નિ તેના પ્રતાપથી તૃણ સરખા થઈ ગયેલા શત્રુઓને બાળી નાંખતો. લક્ષ્મીને પ્રસન્ન કરવા જે ચિન્તવન કરતો તે નિત્ય કૃતાર્થ થતો. અને તેમાં શું આશ્ચર્ય છે ? કારણ કે દરેક પુરુષ સહાય વગર જ નિજ પત્નીને પોતાને વશ કરે છે.

(પંક્તિ. ૨૨) તેને સાક્ષાત્ મૂર્તિમાન યશ—ગાવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો. તેણે પોતાના શત્રુઓ પાસેથી મનહર ગંગા અને યમુના પડાવી લઈને તે નદીઓથી સાક્ષાત્ ચિદ્રથી સ્પષ્ટ થતા ઉત્તમ પદની પ્રાપ્તિ કરી, અને તેના દૈવી પ્રતાપવાળા ગુણો જે પ્રતિબંધ ન થાય માટે દેહ વિનાના હતા તે સર્વ પ્રદેશમાં પ્રસરી હતા. ખરેખર તે નૃપ જેણે સમસ્ત પ્રતાપી વીર શત્રુ-

ઓને વશ કર્યા હતા, તેણે પુરાતન નૃપો જે પરદેશમાં ગમન કરતા તેમનો યથા હરી લીધો. ખરે ! તે નૃપ ભાગ્યનું અનુકરણ કરતો; મહાન્ નૃપોના વંશ ઉખેડી નાંખતો, દીન સેવકોને મહાન ભૂપ બનાવતો અને ઇચ્છા અનુસાર સર્વ કરતો. ક્ષણવારમાં ગજના પગ બાંધવામાં વપરાતી સાંકળોના રણકારવાળા તેના શત્રુઓના ચરણ બનાવી તેણે અહ્ભુત કાર્ય કર્યું. ખરેખર ! ત્રિભુવનમાં સર્વથી મહાન વીર પાથે પથ આટલી ત્વરાથી તેના શત્રુઓનો સંહાર કર્યો નહતો. શત્રુની મહાન ગજસેના જે તેના સામે યુદ્ધમાં આવતી ને તેનાથી છાંડેલાં પ્રતાપી બાણની વૃષ્ટિથી આગળ હંકાતી તે, પ્રલયસમયે ઉદ્ભવતા પવનથી અહીં અને ત્યાં સહેલાઈથી ડાલતા કુલશૈલ પર્વતોનું અનુકરણ કરતી.

(પંકિત. ૩૦) તેનો ભાઈ, ઈન્દ્રસમાન પરાક્રમી, ભૂમિ પર વિખ્યાત નૃપ, અહ્ભુત યશનું મૂળ ઈન્દ્રરાજ, તેને તેણે (ગોવિંદરાજે) આપેલા લાટેથર મંડળનો રાજ્યકર્તા થયો. આજે પણ તેના ગુણના પક્ષપાતથી, જાણે કે પોતાના ગૃહમાં હોય તેવી રીતે પોતાની સહચરીની છાતી પર કર નાંખતા દેવો, કિન્નરો, સિદ્ધો, સાધ્યો અને વિદ્યાધરોના અધિપતિઓ કુંદકુસુમની શ્રીવાળા તેના યશનું ગાન કરે છે. તે એકલો હતો છતાં તેણે, શૌર્યથી શિર ઉંચું કરી, યુદ્ધમાં તૈયારી કરી આવેલા ગુર્જરોના અધિપતિઓના નાયકને તે હરણ હોય તેમ સત્વર દૂરના દેશોમાં નસાડી મૂક્યો; અને દક્ષિણના મહાસામન્તોના જૂથે ભય પામી, અને એકત્ર ન રહી તેમના વૈભવ તેમની પાસેથી શ્રી વલ્લભીથી લઈ લેવાતા હોવાથી માન દેખાડી તેનું રક્ષણ મેળવ્યું.

(પંકિત. ૩૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ સદા પરાક્રમ માટે વિખ્યાત શત્રુઓ પાસેથી બળથી લક્ષ્મી હરી લઈ કીર્તિ પ્રાપ્ત કરે છે. જેઓ તેનો આશ્રય લે છે તેમની અભિલાષ તે પૂર્ણ કરે છે અને શાસ્ત્રાર્થના જ્ઞાનથી સર્વ જનોને રક્ષે છે. તેના રાજ્યમાં ચોરનો વાસ નથી, અને વ્યાધિની ઉત્પત્તિ નાશ પામી છે, દુકાળ નથી, દુર્લેક્ષ નથી અને વિભ્રમનું અસ્તિત્વ નથી. સર્વ દોષ અદૃશ્ય થયા છે. તેના સર્વ શત્રુઓ તેના પ્રતાપથી નમ્યા છે. અને વિદ્વાનોને દુઃખ આપવા દુષ્ટજનોમાં કૂર મતિ પણ નથી. અને નીચે પાડી નાંખેલા માલવપતિના રક્ષણ માટે નિજ કરને, ગોડ અને વંગના અધિપતિઓને જિતી ગર્વી થયેલા ગુર્જરોના અધિપતિના દેશના દ્વારની સાંકળ બનાવી તેનો સ્વામિ (કરનો સ્વામિ) આમ અન્ય કરને રાજ્યનાં સર્વ ક્ષણ માફક ઉપલોગ કરે છે.

(પં. ૪૦) જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને ભૂમિદાન સર્વોત્તમ કાર્ય છે એવું જોઈને તેનાથી આ ધર્મદાન થયું છે

(પં. ૪૧) સર્વ મહાશયદ્ર પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામંતોનો અધિપતિ, લાટેથર સુવર્ણવર્ષ શ્રી કર્કરાજદેવ સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, અધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર જાહેર કરે છે:—

(પં. ૪૩) તમને જાહેર થાયો કે, શ્રી સિદ્ધશર્મા પુરીમાં નિવાસ કરી, મારા માતૃપિતા અને મારા આલોકમાં તેમ જ પરલોકમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ માટે શક નૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૪, વૈશાખ, પૂર્ણિમાને દિને વહપદ્રક નામનું ગામ જે અંકેટક ૮૪ ગામમાં આવેલું છે, જેની સીમા પૂર્વે જમ્બુવાવિકા ગામ, દક્ષિણે મહાસેનક સરોવર, પશ્ચિમે અંકેટક ગામ અને ઉત્તરે વદ્રાચ્છ ગામ છે તે આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્રંગ, ઉપરિકર, ભૂતવાતપ્રત્યાય, દણ્ડની સત્તા, દશ અપરાધના દણ્ડની આવક સહિત, ઉદ્ભવતી વેકના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, રાજપુરુષના હસ્તપ્રક્ષેપણમુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, સરિતાઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી પુત્રો, પૌત્રોના ઉપલોગ માટે પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વર્ણ્ય કરી ભૂમિ-ચ્છદ્વના ન્યાયથી, સ્નાન કરી બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞ અને અન્ય વિધિના અનુદાન માટે ચતુર્વેદિ મધ્યેના શ્રી વલ્લભીથી આવેલા, વાત્સ્યાયન ગોત્રના, માધ્યન્દિન સપ્તમ્ભચારી ભટ્ટ સોમાદિત્યના પુત્ર બ્રાહ્મણ બાનુને પાણીના અર્ધથી મેં આપ્યું છે.

(પં. ૫૪) આથી જ્યારે તે પ્રહારાદાયના નિયમ અનુસાર તેનો ઉપલોગ કરે અથવા ઉપલોગ કરાવે અથવા અન્યને સોંપે અથવા ખેતી કરે કે ખેતી કરાવે ત્યારે કોઇએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. અને તેથી આ મારા દાનને પોતે કરેલું દાન હોય તેમ અમારા વંશના કે અન્ય બાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (દાનદેનારને અને રક્ષનારને) સામાન્ય છે અને લક્ષ્મી વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અનિત્ય છે અને જીવિત તૃષ્ણાએ જલબિંદુ સમાન અસ્થિર છે તેમ મનમાં માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષવું. અને જે અજ્ઞાનના ધનતિમિરથી આવૃત્ત થયેલા ચિત્તથી આ દાનને જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાતકનો અને અન્ય નાનાં પાપોનો દોષી થશે.

(પં. ૫૬) અને વેદ વ્યાસે કહ્યું છે:— ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ ભૂમિદાન જમ કરનાર અને તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. અશિત ! જે ભૂમિદાન જમ કરે છે તે વિધ્યાપર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેવા કાળ સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે. પૃથ્વી વિષ્ણુની છે. અને ધેનુએ સૂર્યનાં બાળક છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી (અખિલ) ત્રણ ભુવન દેવાય છે. સગરથી માંડી પૃથ્વીનો બહુ નૃપોએ ઉપલોગ કર્યો છે. જે સમયે ભૂમિપતિ હશે તેને તે સમયનુ કૃણ છે. ધર્મ, અર્થ અને યશની ઉત્પત્તિવાળાં ભૂમિદાન જે પૂર્વેના નૃપોથી અહીં થયાં છે તે પ્રતિમાને અર્પણ કરેલામાંથી નિર્માલ્ય સમાન છે. કયો સજ્જન તે પુન લઈ લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ એ! ભૂપ ! તારાથી કે અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું તું કાળજીથી રક્ષણ કર. દાનનું રક્ષણ કરતાં અધિક છે. ખરેખર ! પોતાનો લાભ વિચારી અતિ નિર્મળ મનના પુરુષોએ લક્ષ્મીને પવિત્ર કમળ-પત્રપરના જલબિંદુ સમાન અસ્થિર છે, એમ માની અન્યની કીર્તિનો નાશ ન કરવો જોઈએ ! અને શ્રી રામભદ્રે કહ્યું છે:— રામભદ્ર વારંવાર બાવિ સર્વ નૃપોને પ્રદેશીત કરે છે કે આ નૃપોનો ધર્મસેતુ સદા તેમનાથી રક્ષાવો જોઈએ. ”

(પં. ૬૮) આમાં દ્વતક રાજપુત્ર શ્રી હન્તિવર્મા છે. આ મારા મ્હી ધન્દરાજના પુત્ર મ્હી કંકરારાજના સ્વહસ્ત છે. મહાસાંધિવિગ્રહિક કુલપુત્રક દુર્ગભટના પુત્ર નેમાદિત્યથી લખાયું છે.

(પં. ૭૦) અને એ જ ગામ અંકોટકના ચતુર્વેદીયોના મંડળને પૂર્વેના અઠ નૃપના પરીક્ષીએ આપ્યું હતું. તેથી પણ જ્યારે આ દાન, જેનો ઉપલોગ હુદ્દ નૃપોના પ્રતિબંધથી તૂટ્યો હતો, તે સુવર્ણવર્ષ કોઇ ઉત્તમ દ્વિજની વિદ્યાનું કૃણ તે થાય તેવા નિશ્ચયથી (આગામ) વટપુરના નિવાસી ભાનુભટ્ટને આપ્યું હતું. ... ... લઈને અને તાલાવારિકો આદિ જાતિને ઉદ્દેશીને વાંબુલ પર્ણના દાનપૂર્વક ઇચ્છા અનુસાર રક્ષણ થવું જોઈએ એમ કહી, અને શાસન કરી, (નૃપે કહ્યું)—“ જો કે આ નગર (પુરી) કુદરતી અને પ્રાકૃતિક દાન છે. પણ તે (દાની) જાણે છે કે મહારાંબુ ત્રિયાંગેશ્વર દેવના ચરણની ભક્તિથી તેનું દાન ઉદ્ભવે છે ”

નં. ૧૨૪

ગોવિંદરાજનાં તોરખેડનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં ૭૩૫ પૌષ. સુ. ૭

મી. સી. જી. ડાસન તરફથી આ પતરાં વાંચવા માટે મળેલાં હતાં. તથા તે ખાનદેશમાં શાહાડે તાલુકામાંનાં તોરખેડે ગામના રહીશ બગીરદાર દેવરાવ ખીન બલવન્તરાવ કદમ્બાન્ડે પાસે-થી મેળવ્યાં હતાં.

પતરાં ત્રણ છે અને તેનું માપ ૧૧^૫/_૮ "x ૮^૩/_૪" છે. તેની કોર ટીપીને બાડી રાખેલી છે. બેઠે તેના ઉપર પુષ્કળ ઠાટ ચડી ગયો હતો છતાં અક્ષરો બધા સ્પષ્ટ વંચાય છે. પતરાં બે કડીથી બાંધેલાં છે. એક કડી ૩^૩/_૪" બાડી છે ને તેનો વ્યાસ ૨^૩/_૪" છે. બ્યારે બીજી ૩^૩/_૪" બાડી અને લંબચોરસ હોઈ ૩^૩/_૪ "x ૨^૩/_૪" ના માપની છે. સીલ ઉપલબ્ધ નથી. ત્રણે પતરાંનું વજન ૪૩૪ તોલા છે અને બે કડીઓનું વજન ૧૮^૩/_૪ તોલા છે. અક્ષરો દક્ષિણના અક્ષરોને મળતા આવે છે. લેખના સમયના અક્ષરો જેવા જ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે; અને છેવટના બે શ્લોકો સિવાય બધો ભાગ ગદ્યમાં છે. વ્યાકરણદોષ જુજ છે, પણ દાનવિભાગમાંનો ભાગ કિલ્લ છે.

લેખમાં પંક્તિ ૫ અને ૬ માં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા પ્રભુતવર્ષ જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ બનો ઉદ્ભવ્ય છે અને પંક્તિ ૧૨ માં તેના ભત્રિયા ગુજરાતના ગોવિંદરાજનું નામ છે. ગોવિંદરાજના તાબાના શત્રુ-ક્રિકવંશના મહાસામન્ત પુદ્ધવરસે,^૨ પોતાની માલિકીની સિહરખી અથવા સિહરખખી બાર ગામમાંના ગોવટ્ટણ ગામનું દાન, કેટલાક ગ્રામ્યણોને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે.

દાનની તિથિ શક સંવત ૭૩૫ નંદન સંવત્સર પૌષ માસ શુકલ પક્ષ સપ્તમી એટલે કે વિજયા સપ્તમી આપેલ છે. વાર આપેલ નથી. આ દિવસ ઇ. સ. ૮૧૨, ૧૪ મી સપ્ટેમ્બર સાથે મળતો આવે છે.

રથળના નામમાં સિહરખી અગર સિહરખખી તે હાલનું સેરખી લાલું જોઈએ, જે વડોદરા-ની પડોશમાં છે.

^૧ એ. ઇ. વો. ૩ પા. ૫૩ ડો. જી. ફીટ   ૨ 'અરસ' નામને છેડે છે તે કેનેરી રાખને માટે હોયને એમ અટકળ થાય છે કે કેનેરી વિભાગમાંથી તે ગુજરાતમાં આપ્યો હશે.

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઓં' શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્તસુ પચ્ચતું[ત્રિ]શત્યધિકેષુ પૌષશુદ્ધ-
- ૨ સપ્તમ્યામઙ્કતોપિ સંવત્સરશતાનિ ૭૩૧ નન્દનસમ્વત્સરે પૌષ:શુદ્ધ
- ૩ તિથિ: ૭ અસ્યાં સમ્વત્સરમાસપક્ષદિવસપૂર્વાયાં પરમમઘ્નરક-
- ૪ મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર: શરચ્છશાંકકિરણનિર્મલશૌશુકાવગુપ્તિ-
- ૫ તમેદિનીયુવતિભોક્તા પ્રમૂતવર્ષ: શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રો ગોવિંદરાજનામા
- ૬ જગતુંગૃતુક્કતુરગપવૃદ્ધરેણૂર્ધ્વરુદ્ધરવિકિરણં ગ્રીષ્મેપિ નમો નિસિલં
- ૭ પ્રાશ્નકાલાયતે સ્પષ્ટ રક્ષતાં યેન નિ:શેષં ચતુરંબોધિસંયુતં રાજ્યં ધ-
- ૮ મ્મેણ લોકાનાં કૃતા તુષ્ટિ: પરા હૃદિ આર્તાં તુ તસ્યેન્દ્રસમાનવીર્ય: શ્રીમાન્મૈ
- ૯ વિ ક્ષમાપતિરિન્દ્રરાજ: શાસ્તા બભૂવાદ્ભુતકીર્તિસૂતિસ્તદ્દત્ત લોટેશ્વરમણ્ડલસ્ય
- ૧૦ સૂતૃર્ભૂવ સ્તલુ તસ્ય મહાનુભાવશાસ્ત્રાર્થબોધસુલ્લાલિતચિત્તવૃત્તિ: યો ગૌ-
- ૧૧ ણનામ પરિવારમુબાહ પૂર્વે શ્રીકર્કરાજસુભગ વ્યય[પ]દેશસુષૈ: [II] [સુ] વૃષત્યો-
- ૧૨ નુજસ્તસ્ય સતતં સેવિતો બુધૈ: ગોવિન્દરાજો ભૂપાલ: ચ્છંમુરિવા-
- ૧૩ પર: [II] ફલોન્મૈસૈરાપતિતૈર્વિદૂરત: સમં સમન્તાદ્ગુણ પક્ષપાતિભિ:

બીજું પત્રું પહેલી બાજુ

- ૧૪ મહાહ્રેવે દાનવિષૌ ચ માર્ગૈર્ભે કુપ્તિતં યસ્ય સદૈવ માનસં ॥
- ૧૫ તદ્દત્ સીંહરક્ષીદ્વાદશકે પ્રમુજ્યમાને શ્લુકિકવિકલંકવંશપ્રસૂ-
- ૧૬ તો મૂર્ધ્વાભિષિક્તો દુર્વૈરવૈરવિનિતાતુલતાપહેતુરનેકદ્વિપિતા
- ૧૭ રાતિતરુપ્રમજ્જનો માતાપૈશ્વા શરચ્છશાંકકિરણકુન્દકુસુમસ્ફટિકાવદાત
- ૧૮ સમાનનિર્મલયશા: શ્રીમણિનાગપૌત્ર: શ્રીરાજાદિત્યસુત: પરમબ્રહ્મણ્ય:
- ૧૯ સમધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્ત: સોયં શ્રીબુદ્ધવરસ: સર્વાનેષ્વ ભાવિ
- ૨૦ ભૂમિપાલાન્સમનુબોધયત્યસ્તુવ: સંવિદિતં યથા મયા માતાપિત્રોરાત્મ-
- ૨૧ નશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધ્યે પેહિકામુખિકફલાવાપ્ત્યર્થં બલિચરુવૈશ્વ-
- ૨૨ દેવામિહોત્રકતુક્રિયાયુચ્છ[ત્સ]ર્પ્યનાર્ચ્યં વદરસિદ્ધિં ચાતુર્વિધસામાન્ય
- ૨૩ વાજસનેય માધ્યન્દિનબ્રહ્મચારિત્રિપવરલાવાયનસગોત્ર બ્રા-
- ૨૪ ક્ષણસોમાય સર્વદેવપુત્રાય તથા બ્રાહ્મણનાર્હેરગૌતમસગોત્રા મ [હ] પ
- ૨૫ શ્વરપુત્ર: તથા દ્રોણ વાર્ષણેયસગોત્ર શર્મપુત્ર: તથા સોમ કાત્યા
- ૨૬ યનસગોત્ર વપ્પુકસુત: તથા લકુટિ: આમેય સમાનસગોત્ર:

૧ ચિહ્ન રૂપે છે. ૨ હંદ આર્થાં જગતુંગને બદલે હંદને માટે જગતુંગ લખેલ છે. ૩ અતુષ્ટપૂ શ્લોક
૪ ઇદવજ્ઞા. ૫ વાંચો શ્રીમાન્મુ ૬ વસન્તાતિલકા. ૭ વંશસ્થ. ૮ આંહી એક પંક્તિ વસન્તાતિલકામાં છે.
૯ આંહીથી પંક્તિ ૩૯ સુધીનો ભાગ બહુભરેલો છે.

ત્રીજું પત્રું નીજી બાજુ

- ૨૭ સર્વદેવસુતઃ તથા સર્વદેવમુદ્ગલસગોત્રઃ તથા' નેવઃ તથા તસ્મિન્નો ગોવ તથા
માઝલ્લઃ વત્સસગોત્રઃ
૨૮ તથા ગોવશર્મઃ તથા અણહાદિત્યઃ તથા નાસેજઃ તથા ગોવઃ ગૌતમસગોત્રઃ દ્રોણ-
૨૯ સુતઃ તથા આદિત્ય પારાશરસગોત્રઃ તથા હિમ્વાદિત્ય આમેયસમાનસ-
૩૦ ગોત્રઃ તથા યોગઃ સં[શં]હિલસગોત્રઃ તથા અમિશર્મઃ તથા નેવરેવઃ મુદ્ગલસગોત્રઃ
૩૧ તથા નાગઃ માધરસગોત્રઃ તથા નાણસરઃ તથા રેવસમઃ તથા માઝલ્લ યૌગનસગોત્રઃ
૩૨ તથા નેવાદિત્ય ભરદ્વાજસગોત્રઃ તથા ર્શ્વરઃ કૌશસગોત્રઃ તથા વપ્સ્વામિ તથા
૩૩ ગોવશર્મઃ વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા શિવાદિત્યઃ તથા દેવહતઃ તથા સીહઃ લાવા-
૩૪ યજ્ઞ [ન] સગોત્રઃ તથા નંજૈઃ કાત્યાયનસગોત્રઃ તથા માતૃશૂરઃ તથા મહેશ્વરઃ
૩૫ આમેયસમાનસગોત્રઃ તેનાત્માંશો નૈનદૌહિત્રાય દત્તઃ તથા લલ્લઃ ભારદ્વા-
૩૬ જસગોત્રઃ તથા તસ્યૈવ ભ્રાતા જજ્ઞુકઃ તથા દત્તઃ સૌન્દાનસગોત્રઃ તથા
૩૭ અમિશર્મઃ આમેયસમાનસગોત્રઃ તથા નેવાદિત્યઃ તથા સંબૌરઃ
૩૮ કૌશસગોત્રઃ તથા જજ્ઞુક વાર્ષણેયસગોત્રઃ તથા આદિત્યઃ ગૌતમસગોત્રઃ
૩૯ તથા આદિત્યચીહલ્લકઃ સોમસુતઃ તથામિશ [૧] મ મુદ્ગલસગોત્ર રેવ આમેય-
સમાનસગોત્ર-

ત્રીજું પત્રું

- ૪૦ સીહરલિદ્વાદશાન્તર્ભગ્ત ગોવટ્ટનામિધાનો ગ્રામઃ સહિર-
૪૧ ણ્યાદાનઃ સદળદશાપરાધઃ સસીમાપર્યન્તઃ સતીર્થઃ મેષુ [૧] વલ્લિ-
૪૨ કાપ્રાવેશુકઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયો ભૂમિ-
૪૩ ચ્છિદ્રન્યાયેનાથ વિજયસ સપ્તમ્યામુદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ યત-
૪૪ સ્તતોસ્ય ન કૈશ્વિદ્યાસેષે પ્રવર્તિતવ્યમાગામિ મદ્રનૃપતિમિરપ્યનિત્યા
૪૫ ણ્યૈ[ન્યૈ]શ્વર્યાણ્યસ્થિરં માનુષ્યં સામાન્યચ્છ ભૂમિદાનફલં તદપહરણપાપં
૪૬ ચાવગચ્છદિભરયમસ્મદાયોનુમંતવ્યઃ પરિપાલયિતવ્યશ્ચ ઉક્તં ચ મહર્ષિભિઃ
૪૭ બહુમિર્વેસુષા ભુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય
તદા ફલં
૪૮ ષષ્ઠિં વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્મેં તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેતાચાનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ ॥ ઓં
૪૯ લિખિતં મયા લેલ્લક કુળ્લેન નન્નપુત્રેણ [॥]

૧ વાંચો તથા ૨ તથા તસ્મિન્નો ગોવ એટલા શબ્દો પાછળથી ઉમેરેલા છે. ૩ વાંચો નમઃ ૪ તથામિશર્મ-
મુદ્ગલસગોત્ર એ શબ્દો પકિતની નીચે છે, તેને ક્યાં ચૂકવા તે માટે કંઈ સૂચના નથી, પણ મેં મૂક્યા છે
ત્યાં હોવા જોઈએ એમ હું માનું છઉં. ૫ શ્લોક અનુષ્ટુપ. ૬ ૬૦ ના ચિહ્ન જેવા ચિહ્નરૂપે છે.

ભાષાન્તર (સારરૂપ)

ઓ—શક નૃપના કાલથી ૭૩૫ વર્ષ વીત્યા બાદ નંદન સંવત્સરમાં પૌષ સુદ ૭ ને દિવસે—

પં-૩ પરમજટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પ્રભુતવર્ષ નામે ગોવિંદરાજ ત્રીજે.

પં-૮ તેનો ભાઈ ઈંદ્રરાજ લાટ પ્રાંતનો રાજા થયો.

પં-૧૦ તેનો દીકરો કર્કરાજ હતો.

પં-૧૧ તેનો નાનો ભાઈ રાજ ગોવિંદરાજ.

પં-૧૫ તેણે આપેલ સીંહરખી બારગામ ભોગવતો, શાલુકિંક વંશનો, મણિનાગનો પૌત્ર, રામહિત્યનો પુત્ર છુદ્ધવર્ષ જે મહાસામન્ત હતો, પંચમહાશય જેણે મેળવ્યા હતા અને પ્રાદ્યક્ષો-માં જે અનન્ય શ્રદ્ધાવાળો હતો તે બધા ભવિષ્યના રાજાઓને જાહેર કરે છે કે—

પં-૨૦ તમને બધાને વિદિત થાયો કે, મારા અને મારાં માતાપિતાના પુણ્યશયની વૃદ્ધિ માટે આ અને પરલોકમાં કૃણ મેળવવા માટે બલિ ચરૂ વૈશ્વદેવ અગ્નિહોત્ર ઇત્યાદિ ધર્મકૃત્યો નભાવવા માટે, સીંહરખી બારગામમાં ગોવદૃષ્ટ નામનું ગામ મેપુવલ્લિકા સહિત આજે વિજયા સપ્તમી તિથિએ, ભૂમિચિદ્ર ન્યાયથી સંકલ્પના જળપૂર્વક નીચેના પ્રાદ્યક્ષોને દાનમાં આપેલ છે—વાજસનેય માધ્યંદિન શાખાના પ્રદ્યયારી બહર સિદ્ધિના ચતુરવેદી સર્વ દેવના પુત્ર ત્રિપ્રવરી અને લાવણ્ય ગોત્રના પ્રાદ્યક્ષ સોમને, તથા ગૌતમ ગોત્રના મહેશ્વરના પુત્ર પ્રાદ્યક્ષ નાહરને, તથા

	શર્મન્	ના પુત્ર	વાર્ષણ્ય	ગોત્રના	દ્રોણને
તથા અપુક	—	—	કાત્યાયન	—	સોમને
” સર્વદેવ	—	—	આગ્નેય	—	લકુટિને
”	—	—	મુદ્ગલ	—	સર્વદેવને
તે ”	—	—	—	—	નેવને
”	—	—	—	—	ગોવને
”	—	—	વત્સ	—	ભાઉલ્લને
”	—	—	—	—	ગોવશર્મનને
”	—	—	—	—	અણુહાદિત્યને
”	—	—	—	—	નાસેનને
” દ્રોણ	ના પુત્ર	ગોતમ	ગોત્રના	—	ગોવને
” —	—	પારાશર	—	—	આદિત્યને
” —	—	આગ્નેય	—	—	લિમ્બાદિત્યને
” —	—	શાણ્ડલ	—	—	યોગને

” અગ્નિશર્મનને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના નેવરેવને તથા માધર ગોત્રના નાગને, તથા નાણુ-સરને, તથા રેવસ્રમને તથા યૌગન ગોત્રના ભાઉલ્લને, તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના નેવાદિત્યને તથા કૌશ ગોત્રના ઇશ્વરને, તથા અપસ્વામિનને તથા વાર્ષણ્ય ગોત્રના ગોવશર્મનને તથા શિવાદિત્યને, તથા દેવહુતને તથા લાવણ્ય ગોત્રના સીંહને તથા કાત્યાયન ગોત્રના નમ્મને તથા માતૃસૂરને તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના મહેશ્વરને (જેણે પોતાનો હિસ્સો હૌહિત્રા નૈનને આપી દીધો હતો) તથા ભરદ્વાજ ગોત્રના લલ્લને તથા તેના ભાઈ જબ્બુકને, તથા સૌન્દાન ગોત્રના હત્તને, તથા આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના અગ્નિશર્મનને તથા નેવાદિત્યને, તથા કૌશ ગોત્રના શંભોરને, તથા વાર્ષણ્ય ગોત્રના જબ્બુકને, તથા ગૌતમ ગોત્રના આદિત્યને, તથા સોમના પુત્ર આદિત્ય ચાહલ્લકને તથા મુદ્ગલ ગોત્રના અગ્નિશર્મનને અને આગ્નેયસના સમાન ગોત્રના રેવને.

પં-૪૩ અને ૪૬ દાન કાયમ રાખવા માટેની આજ્ઞાઓ અને મહાભારતના શિરસ્તા મુજબના પ્રલોકો જુદામિ ... ઇત્યાદિ

પં-૪૬ મે લખ્યું—નમ્મના પુત્ર લેખક કૃષ્ણે (લખ્યું)

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા કર્ક ૨ જાનાં નવસારીનાં તામ્રપત્રો^૧

શક સંવત્ ૭૩૮ માઘ સુદ ૧૫

આ તામ્રપત્રો મૂળ ડો. લગવાનલાલ ઇન્દ્રજી પાસે હતાં. પરંતુ મને તે બો. પ્રે. રા. એ. સો. ના સેક્રેટરીએ પ્રસિદ્ધ કરવા માટે આપ્યાં હતાં. પતરાં મૂળ નવસારીમાંથી મળ્યાં હતાં. આ ત્રણ પતરાં છે. તે દરેકનું માપ ૧૦" x ૬ $\frac{૩}{૪}$ " છે. કાંઠા સહેજ બડા છે. મને તે મળ્યાં ત્યારે તેમાં કંઈ ન હતી. પરંતુ તેની ડાબી બાજુએ કાણું હોવાથી જણાય છે કે તે એક કંઈ વડે સાથે બેઠેલાં હશે. એકંદરે લેખ સુરક્ષિત અને સહેલાઈથી વાંચી શકાય તેવા છે. ક્રાંતરકામ સુંદર છે. ભાષા ઉવટ સુધી સંસ્કૃત છે. દાનપત્ર હંમેશના જો ના ચિહ્નથી શરૂ થાય છે. પણ તે પછી નિયમ પ્રમાણે “સ્વસ્તિ” લખેલું નથી. પહેલી પઠ પંક્તિઓ તથા ઉવટના આશીર્વાચન તથા શાપના શ્લોકો પદ્યમાં છે. આ દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધીમાં પ્રસિદ્ધ કરેલા રાષ્ટ્રકૂટના નૃદાબૃદા લેખોમાં આવી ગયા છે. પણ કેટલાક ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદનાં કાવીનાં પતરાંમાં જ માત્રમ પડે છે.

નીચે આપેલું દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ગુજરાત શાખાના ઇન્દ્રનો પુત્ર કર્ક, જેને ‘સુવર્ણ વર્ષ’ કહ્યો છે, તેનું છે. તે “એટક” એટલે હાલના ખેડામાં રહેતો હતો ત્યારે તેણે આ શાસન બહેર કંઈ હતું. તારીખ શબ્દમાં આપી છે. તે, શક સંવતનાં ગત વર્ષ ૭૩૮ ના માઘ સુદ ૧૫ ની છે. આ દિવસે થયેલા ચંદ્રગ્રહણ સમયે આ દાન અપાયું હતું. તેનો હેતુ ‘બલિ’ આદિ પાંચ યજ્ઞક્રિયાઓ કરવાનો હતો. દાન લેનાર બાહરિનો પુત્ર, બારદાજ ગોત્રનો અને “તૈત્તરીય” શાખાનો શિષ્ય ગોખ્ખદિ નામનો બ્રાહ્મણ હતો. ગુજરાતની અંદર “તૈત્તરીય” શાખા લગભગ છે જ નહીં, પરંતુ ઘણાખરા તૈલંગી બ્રાહ્મણો આ શાખાના અનુયાયી હોય છે. વળી, દાન લેનારનું નામ તેલગુ લાગે છે. એટલે તે દક્ષિણમાં વસનારો હોવો જોઈએ. તે મૂળ ન્યાં રહેતો હતો તે બાદાવી બિજાપુર ડિસ્ટ્રિક્ટના બાદામી વાલુકાનું હાલનું બાદામી શહેર હોતું જોઈએ. ગોખ્ખદિ બહુ વિદ્વાન હોવો જોઈએ, કારણ કે ચાંદ વિદ્યામાં નિપુણ હોવાને લીધે તેને “પંડિત વદલભરાજ” નો ઈલ્કાબ આપ્યો છે.

આ દાનપત્ર ગુજરાત શાખાના કર્ક ૨ જાનાં દાનપત્રોમાં અનુક્રમે બીજું છે. પહેલું સાધારણ રીતે વડોદરાના દાનપત્ર તરીકે જાણખાય છે અને તેની તારીખ શક સંવત ૭૩૪ ગત એટલે ચાર વર્ષ વહેલી છે. વડોદરાના દાનપત્રના શ્લોકો અત્યાર સુધી પ્રસિદ્ધ થયેલાં બીજાં કોઈ રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોમાં આપેલા નથી જોડે તે ઘણી ઉપયોગી માહિતી આપે છે. પરંતુ આપણા દાનપત્રના શ્લોકો બીજા રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં આપેલા હોવાથી કંઈ નવીન જ્ઞાન આપતા નથી. તેમ છતાં આ દાનપત્રમાં આપેલી તારીખ તથા રાષ્ટ્રકૂટના મુખ્ય વંશના અમોઘવર્ષ ૧ લાના નામ ઉપરથી એક ઉપયોગી અનુમાન થઈ શકે છે. વડોદરાનું દાનપત્ર, જે શક સંવત ૭૩૪ ગતમાં લખાયું હતું તેમાં વંશાવલી ગોવિંદ ૩ જ સુધી જ આપેલી છે. તે ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે તે રાજા તે સમય સુધી રાજ્ય કરતો હતો. પણ આ દાનપત્ર, જેની તારીખ શક સંવત ૭૩૮ ગતની છે, તેમાં ગોવિંદ ૩ જ પછી અમોઘવર્ષનું નામ આપ્યું છે. તે ઉપરથી જણાય છે કે તે

૧ જ. બા. પ્રા. એ. સો. વો. ૨૦ પા. ૧૩૧ દેવદત્ત-આર-આંકાર જી. એ. (આર. ઇ. આંકારમની રેખરેખ તળે)
લે. ૨૫

સમયે અમોઘવર્ષ ગાદીએ હતો. એટલે, હું ધારૂં છું કે અમોઘવર્ષ, ગત શક સંવત ૭૩૪ અને ૭૩૮ વચ્ચેના કોઈ પણ વર્ષમાં ગાદીએ આવ્યો હશે. આ અનુમાન સિદ્ધરના લેખને મળતું આવે છે.^૧ તેના ઉપરથી જણાય છે કે શક સંવત ૭૩૧ (ગત) અમોઘવર્ષના રાજ્યનું પહેલું વર્ષ હતું.

‘હરિવંશ’ નામની એક પ્રખ્યાત જૈન કૃતિના લેખકે કહ્યું છે કે તેણે તે કૃતિ શક સંવત ૭૦૫, જ્યારે કૃષ્ણનો પુત્ર શ્રીવલ્લભ દક્ષિણમાં અને ઇન્દ્રાયુદ્ધ ઉત્તરમાં રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે સંપૂર્ણ કરી હતી. પૈઠણ તથા ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટનાં દાનપત્રોમાં ગોવિંદ ૨ ને વલ્લભ નામ આપ્યું છે, અને ગોવિંદ ૨ જો કૃષ્ણનો એક પુત્ર હતો. તેથી ઉપર કહેલો શ્રીવલ્લભ તે જ છે એ ચોક્કસ થાય છે. એક (વદ્ધાન)નો એવો મત છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે રાજ્ય કર્યું જ નહોતું, કારણ કે વાણી અને રાધનપુરના લેખોમાં કહ્યું છે કે, ધ્રુવ નિરૂપમે તેના વડિલ અંધુને ઉલ્લંઘીને રાજ્ય મેળવ્યું હતું, તથા તે પછીના કેટલાક લેખોમાં એનું નામ પણ આપ્યું નથી. એટલે શ્લોકમાં આવતું વાક્ય “કૃષ્ણતનય” તે ઇન્દ્રાયુદ્ધ સાથે જોડે છે અને માને છે કે શ્રીવલ્લભ ગોવિંદ ૩ બને કદાચ છે. હવે વાણી અને રાધનપુરના લેખોનાં વાક્ય “જેઞ્જોલ્લભ” નો અર્થ ઉપર કયો છે તેમ વડિલ અંધુને જોળી ગયો એવો ખાસ નથી થતો. પણ એ ફક્ત એમ બતાવે છે કે ગોવિંદ ૨ બને તેના બાઈ ધ્રુવે પદબ્રષ્ટ કર્યો હોવો જોઈએ. દેવદી અને કરાઈનાં પતરાં^૧ જેમાં રાજ્ય ભોગવ્યા સિવાય ગુજરી ગયેલા કુંવરોનાં નામ આપ્યાં છે, તેમાં કહ્યું છે કે ગોવિંદ ૨ જાણે ચોટાની વિષથી ટેવોને લીધે ધ્રુવને ગાદી પચાવી પાડવા દીધી, એ બતાવે છે કે તેણે રાજ્ય તો કર્યું જ હતું. વળી રટરાજનું ખારેપાટણ^૨નું દાનપત્ર રાજ્ય કરી ગયેલા રાષ્ટ્રકૂટાની નોંધમાં ગોવિંદ ૨ બનું નામ બતાવે છે. છેવટે એ પણ નોંધવા યોગ્ય છે કે આ દાનપત્રમાં એક શ્લોકમાં ગોવિંદ ૨ બના રાજ્યછત્ર^૩ વિશે પણ કહ્યું છે.

આ શ્લોક ગોવિંદ બીજાના ભત્રિજા ગોવિંદ ૩ બના પૈઠણના દાનપત્રમાં પણ આપ્યો છે. અને આ પૈઠણનું દાનપત્ર ગોવિંદ ૨ બના મૃત્યુ પછી તરતમાં જ બહેર થયેલું હોવાથી એણે રાજ્ય કર્યું હતું, એ વાત નિર્વિવાદ સાબિત કરે છે.

આ દાનપત્રનો દ્રવત ભટ્ટ શ્રી દ્રોણમ્મ હતો, તે દક્ષિણનો જણાય છે. અને દાનપત્રનો લેખક સંધિવિગ્રહનો મંત્રિ નેમાદિત્ય, કદાચ આજ રાજના વડોદરાના દાનપત્રનો લેખક હતો. રાજાના દરકત દક્ષિણ હિન્દની લિપિમાં કેાતરેલા છે. આ રાજાનાં તેમજ તેના પુત્ર ધ્રુવનાં વડોદરાનાં દાનપત્રોમાં પણ એ જ પ્રમાણે દરકત કેાતરેલા છે. તે એમ બતાવે છે કે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો પોતાના સ્વદેશની પ્રચલિત લિપિને ઉપયોગ કરતા હતા.

દાનમાં સમીપદ્રક અને સમ્બંધી નામનાં બે ગામો આપ્યાં છે. તેમાંનું પહેલું મહી અને નર્મદા વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવ્યું હતું અને બીજું મંકચુકા ડિરિટ્રકટમાં આવ્યું હતું. સમીપદ્રકનો અપભ્રંશ “સ-ઈ-ઉદ્ર” અને તેમાંથી “સ-ઉન-દર” થયો હોવો જોઈએ. આસ-પાસનાં ગામડાંઓથી નક્કી કરેલા સમીપદ્રકના સ્થળે “સોંદર્ન” નામનું એક ગામ છે. તેથી તે જ સમીપદ્રક છે, એ ચોક્કસ થાય છે. આસપાસનાં ગામોમાં ચોરંદક હાલનું ચોરંદ, ભર્થાલુક એ ભર્થાન અને ધાહદ્ર હાલનું ધાવત છે. એ સિવાય સજ્જોડક હાલ સજોડ કહેવાય છે. અને માંડવા એ હાલના કાઠામણડપનું હુંકું રૂપ હોય. આમાનાં પહેલાં ચાર ગામો ગાયકવાડની હદમાં ભણ્ય જીલ્લા નજીકમાં છે, અને છેલ્લાં બે એ જ જીલ્લાના અંકલેશ્વર તાલુકામાં છે.

૧ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૨૧૮ ૨ ઈ. એ. વો. ૧૫ પા. ૧૪૨ ૩ જુઓ. “ડીનેસ્ટ્રીઝ ઓ. ઇ. ડિસ્ટ્રીક્ટ પા. ૧૧૭, ૧૧૮, ૧૧૯ ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૬૫ વો. ૧૧, પા. ૧૫૭ ૫ જ. એ. ડા. રા. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૪૬ એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૮૨ ૬ એ. ઈ. વો. ૩ પા. ૨૬૮ ૭ આ પા. ૫૧ પહેલાં ડા. હુદ્દાના ધ્યાનપર આવી હતી. જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪, પા. ૨૨૧ નોંઠ ૨૩

અક્ષરાન્તર

પહેલું પતરું—પ્રથમ બાજુ

- ૧ ઓં [॥] સંવોવ્યાદ્વેષસાધામ યન્નામિકમલં કુતં [૧] હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુર્મલ
(૧) યા કમલકુતં ॥ [૧] આસીદ્વિષત્તિ-
- ૨ મિરમુદ્યતમપ્હલામ્રોધ્વસ્તિજયન્નમિમુસો રણશર્વરીષુ [૧] મૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાસ્ત-
દિગન્તકીર્તિ-
- ૩ ગર્ગોવિન્દરાજ ઇતિરાજયુ[રા]જસિદ્ધઃ^૧ ॥ [૨] દૃષ્ટ્વાચમૂમમિમુર્સી (૧)
સુભટાદૃહાસામુન્નામિતં
- ૪ સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં [૧] દદ્યાધરેણ દધતામ્રુકુટી^૨ લલાટે (૧) સ્વજ્ઞં કુઠ્ઠચ
હૃદયં ચ નિજં
- ૫ ચ સૈત્વં ॥ [૩] સ્વૈજ્ઞં કરાગ્રાન્મુસ્વતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તઃસમમેવ યસ્ય ।
મહાહવે નામ નિશમ્ય
- ૬ [સ] યત્સયંરિપૂણાં વિગલત્યકાણ્ડે ॥ [૪] [ત] સ્યાત્મજો જગતિ
વિશ્રુતદીર્ઘર્કીર્તિરાર્તાર્તિહા-
- ૭ [રિ] હરિવિક્રમધામધા[રી] । મૂપસ્તિવિષ્ટપન્પાનુકૃતિ કૃતઃ શ્રીકર્કરાજ
ઇતિ ગોત્રમણિર્વમ્ભૂ-
- ૮ વ ॥ [૫] તસ્ય પ્રમિલ્લકરટચ્યુતવાનદાન્તિવન્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાંસપીઠઃ
[૧] ક્ષમાપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિ-
- ૯ તશશ્રુરમ્ભૂતનૂજઃ સદ્રાદ્યકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬] તૈસ્થોપાર્જિતમહસ-
- ૧૦ સ્તનયશ્ચતુરુદધિવલયમાલિન્યૌ મોક્તા મુવઃશતકતુસદૃશઃ શ્રીદન્તિદુર્ગરાજો-
મૂત [૧] [૭]
- ૧૧ કૌંચીશકેરલનરાધિપચોલપાણ્ડય (૧) શ્રીહર્ષવજ્રટવિ [મે] દવિધાનદક્ષ । કા-
ર્ણાટકં બલમચિ-
- ૧૨ ન્યમજેયમન્યૈર્મૃત્યૈ કિયદ્ધિરપિ યઃ સહસા જિગાર્યૈ ॥ [૮] ઐશ્વર્યમંગમ-
ગૃહીતનિ [શા] તશસ્ત્રમ-

૧ છંદ-અનુષ્ટુપ્ ૨ વાંચો કલયા ૩ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીના શ્લોક ૪ વાંચો સિંહઃ ૫ વાંચો
ચુકુટી ૬ વાંચો સત્ત્વં ૭ છંદ ' ઉપનિતિ ' ૮ છંદ-વસંતતિલકા, આ અને પછીના શ્લોક ૯ વાંચો શત્રુ
૧૦ છંદ ગીતિ. ૧૧ વાંચો માલિન્યાઃ ૧૨ છંદ વસંતતિલકા, આ અને પછીના શ્લોક ૧૩ આ બધા શ્લોકોમાં
રાષ્ટ્રકૂટનાં કાવી, બચુમરા, સામાનગદ અને પૈઠ્યુના દાનપત્રો કરતાં ક્રિયાપદોના થોડા થોડા ફેરફાર છે.
૧૪ કાવી અને સામાનગદ લેખોમાં, ડો. પ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લોટ બન્ને આ શ્લોકનો પ્રથમ અક્ષર ' સ '
વાંચે છે. બ્યારે ડો. કિલ્હર્ન પૈઠ્યુ દાનપત્રમાં તે જ વાંચન લે છે. પરંતુ તે અક્ષર ' અ ' હોવાની શંકા
જણાવે છે. આપણા પત્રોમાં અરપટ રીતે ક્રાતરેશો છે.

- ૧૩ શ્રાન્તમપ્રતિહતાજ્ઞમપેતયત્નં । યો વલ્લભં સપદિ દણ્ડબલેન જિત્વા [રા] જાધિરા-
જપરમે [શ્વ] -
- ૧૪ રતામર્વાપ ॥ [૧] ઐસેતોર્લ્લિપુલોપલાવલિલસલ્લોલોમ્મિ માલાજલાદાપ્રાલે-
યકલંકિતા-
- ૧૫ મલશિલાજાલાતુષારાચલાદાં પૂર્વાપરવારિરાશિપુલીનપ્રાન્ત [પ્ર] સિદ્ધાં વધે-
વ્યેનેયં
- ૧૬ જગતીસ્વવિક્રમવલેનૈકાતપત્રીકૃંતા ॥ [૧૦] તૈસ્મિન્દિવં પ્રયાતે વલ્લભરાજે
ક્ષતપ્રજાવાધઃ [૧]

પહેલું પતરું—બીજી નાજુ

- ૧૭ શ્રીકર્ક [રા] જસૂનુર્મહીપતિઃ શ્રીકૃષ્ણરા [જો] ભૂત ॥ [૧૧] યસ્ય સ્વભુજ-
પરાક્રમનિઃશેષોત્સાદિતારિદિક્ચક્રં [૧]
- ૧૮ [કૃ]ષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણ [૧] ચરિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨] શુભતુક્તુક્તુરગ-
પ્રવૃદ્ધેરૂર્જૂરૂદ્ધરવિકિરણં । ગ્રી-
- ૧૯ ષ્મેપિ નમો નિલિલં પ્રાવૃટ્કાલાયતે સ્પષ્ટં ॥ [૧૩] દીનાનાથપ્રણયિષુ યથેષ્ટચેષ્ટં (૧)
સમીહિતમજ-
- ૨૦ સં [૧] તત્ક્ષણમકાલવર્ષોં વર્ષતિ સર્વાર્તિનિર્વર્ષણં ॥ [૧૪] રાહંપમાત્મભુ-
જજાતવલાવલેપમા [જૌ]
- ૨૧ વિજિત્ય નિશિતાસિલતાપ્રહારૈ ષ્પૌલિધ્વજાવલિ (૧) શુભામચિરેણ યો હિ
રાજાધિરાજપરમેશ્વર-
- ૨૨ તાન તાનં ॥ [૧૫] કોર્ષોંદુત્વાતસ્વક્ષ્મપ્રસૂતરુચિચયૈર્ભાસમાનં સમન્તાદા-
જાવુદ્ધૃત્તૈરિમ્પક-
- ૨૩ ટગજઘટાટોપસંક્ષોભદક્ષં । શૌર્ય (૧) ત્યંક્તા રિવર્ગોં મયચકિતવપુ ~ કા
પિ દૃષ્ટૈવ સ-
- ૨૪ દ્યો દર્પ્યાધ્માતારિચકક્ષયકરમગમદ્યસ્ય દોર્દ્વંડરૂપં ॥ [૧૬] પૌતા યશ્ચ-
તુરમ્બુરાશિર-
- ૨૫ શનાલક્ષારમાજો મુવ [સ] ય્યાશ્ચાપિકૃતદ્વિજામરગુરુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરો દૌતા
- ૨૬ માનમૃદગ્રણી [ર્ગુ] જવતાં (૧) યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો મોકું સ્વૈર્ગોફલાનિ ભૂરિ-
તપસા સ્થાનં

૧ આ શ્લોક કૃત અગ્રમરા દાનપત્રમાં નથી. ૨ છંદ શ્લોકલવિદ્ધિ ૩ વાંચો મ્મિ ૪ વાંચો
ચલાત્ર અને આપૂર્વા ૫ વાંચો પ્રસિદ્ધા ૬ આ શ્લોક કૃત આગાનગદ લેખમાં જ આલુપ નથી પડેલો.
૭ છંદ આપ્યા અને પછીના ત્રણ શ્લોકોમાં ૮ આ શ્લોક અગ્રમરા દાનપત્રમાં નથી. ૯ છંદ વસંતતિલકા
૧૦ વાંચો પ્રહારૈ અને પાલિ ૧૧ વાંચો ન્ત ૧૨ વાંચો છંદઃ સગ્રમરા ૧૩ વાંચો ક્ત્વા ૧૪ આ શ્લોક
અગ્રમરા દાનપત્રમાં જણાતો નથી. ૧૫ છંદ શ્લોકલવિદ્ધિ ૧૬ વાંચો પૂજાદર ૧૭ વાંચો મોકતું

- ૨૭ જગામામરં ॥ [૧૭] येनें श्वेतातपत्रप्रहरविकरवाततापात्सलीलं जग्मे नासीर-
धूलीधवलितशि-
- ૨૮ સૌં વલ્લભાસ્થ્યઃ સદાજૌ । શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજો જિતજગદહિતલેખવૈધવ્યવક્ષસ્તસ્યા-
સીત્સુ-
- ૨૯ જુરેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેમ[કુ]મ્ભઃ ॥ [૧૮] तस्यानुजः श्रीध्रुवराजनामा
महानुभावो-
- ૩૦ પ્રહતપ્રતાપઃ[।] પ્રસાધિતાશેષનરેન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ બાલાર્કવપુર્વભૂવ[॥] [૧૯]
જાતે યત્ર
- ૩૧ ચરાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્ગૂપચૂડામણૌ[ગુ] વ્હીં તુષ્ટિરથારિવલ્લખ્યે જગતઃ સુસ્વામિનિ
- ૩૨ પ્રત્યહં[।] સત્યં સત્યમિતિ પ્રજ્ઞાસતિ સતિ ક્ષમામાસમુદ્રાન્તિકામાસીદ્ધર્મપરે ગુણા
વીજું પતરૂં—પ્રથમ બાજુ
- ૩૩ મૃતનિષૌ સત્યવ્રતાધિષ્ઠિતે' ॥ [૨૦] हृष्टोनहं (।) योर्थिजनाय सर्व स-
र्वस्वमानन्दितबन्धुवर्गं' प्रादात्प्ररुष्टो हरति
- ૩૪ સ્મ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્યાપિ નિતાન્તવીર્યઃ' ॥ [૨૧] रक्षता येन निःशेषं चतुर-
म्भोधिसंयुतं । राज्यं धर्मैर्भूँ लो-
- ૩૫ કાનાં કૃતાદૃષ્ટિષ્પરા હૃદિ ॥ [૨૨] तस्यात्मजो जगति (।) सत्प्रभितोरुकी-
र्तिर्गोविन्दराज इति गोत्रललामभूत-
- ૩૬ સ્ત્યાગી પરાક્રમર્ષેન પ્રકટપ્રતાપસન્તાપિહિતજનો જનવલ્લભોભૂત ॥ [૨૩]
पृथ्वीवल्लभ इति च
- ૩૭ પ્રથિતં યસ્યાપરં જગતિ નામ [।] यश्च चतुर्दधिसीमामेको बहुधां वशे चक्रे ।
[૨૪] एकोप्यनेकरूपो यो द-
- ૩૮ દશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરબલજલધિપપારન્તરન્ત્વદોઽભ્યારણે રિપુભિઃ' ॥
[૨૫] एको निर्हेतिरहं गृहीत-
- ૩૯ શક્ષા હમે પરે બહવો' ॥ યો નૈવં વિષમકરોચ્ચિતં સ્વમેપિ કિમુતાજૌ ॥ [૨૬]
रंज्यामिषेककलशैरमिषिच्य
- ૪૦ દર્તારાલંધિરાજપરમેશ્વરતાં (।) સ્વપિત્રા । અન્યૈર્મહાનૃપતિભિર્બહુભિઃ સમેત્ય
સ્તમ્ભાદિભિ-

૧ ૭'૬ અગ્રધરા ૨ વાંચો શિરસા ૩ ૭'૬ ૬૫ળતિ ૪ આદ્યલિવિકીડિત ૫ વાંચો સ્થ ૬ આ
શ્લોક પૈઠ્યુ દાનપત્રમાં આવેલા નથી. ૭ ૭'૬ ૬૬વળા ૮ વાંચો ન્વહં ૯ વાંચો વર્ગઃ અને પ્રાદાત્પ્રરુષ્ટો
૧૦ આ શ્લોક માત્ર કાવી દાનપત્રમાં જ જણાય છે. ૧૧ વાંચો ધર્મેણ ૧૨ ૭'૬ વસંતતિલકા ૧૩ સૂત
અને ત્યાગી ૧૪ ધન ૧૫ આ અને પછીના બે શ્લોકો કાવી દાનપત્રમાં જ આવે છે. ૧૬ બહવઃ ૧૭ ૭'૬
વસંતતિલકા ૧૮ વાંચો જા.

- ૪૧ ઋષુજબલા[દ]વલ્લપ્યમાનાં ॥ [૨૭] એકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સ-
મસ્તાનપિ પ્રોસ્તાતાસિલ-
- ૪૨ તાપ્રહારવિધુરાન્વદ્ધામહાસંયુગે । લક્ષ્મીમપ્યચલાંચકાર વિલસત્સન્ધામરમ્પ્રાદિષી
(૧) સંસીદ-
- ૪૩ દુરુવિપ્રસજ્જનમુદ્ધદ્ધનૃપભોગ્યાં ધ્રુવિ ॥ [૨૮] તૈત્પુત્રોત્રગતે નાકમાક-
મ્પિતરિપુત્રજે । શ્રીમ-
- ૪૪ હારાજશર્વાસ્યઃ સ્વાતો રાજાભવદ્ગુણૈઃ [૨૯] ઍર્થિષુ યથાર્થતાં યઃ સમ-
ભીષ્ટફલાન્તિં લઘ્વતો-
- ૪૫ ષેષુ । વૃદ્ધિં નિનાય પરમામમોઘવર્ષાભિધાનસ્યૈ ॥ [૩૦] રાજામૂર્ત્તિપતૃઘ્નો
રિપુભા[વ] વિમ-
- ૪૬ વૌદ્ધૂત્યમાવૈકદેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્રરાજો ગુણિનૃપતિકરાન્તશ્ચમત્કારકારી । રાગાદ-
ન્યાન્વ્યુ-
- ૪૭ દસ્ય પ્રકટિતવિનયા (૧) યં નૃપાન્સેવમાના (૧) રાજશ્રીરેવ ચક્રે (૧) સકલ-
કવિજનો-
- ૪૮ દ્વીતતથ્યસ્વભાવં । [૩૧] નિર્વાણાવાસિવાનાસહિતહિતજનોપાસ્યમાનાઃ
સુવૃત્તં વૃત્તં જિત્વાન્ય-
- ૪૯ રાજાં ચરિતમુદયવાન્સર્વતો હિંસકેભ્યઃ [૧] એકાકી દસૈરિસ્સ્વલનકૃતિસહ-
પ્રાતિરાજ્યે-

બીજું પત્રું—બીજી બાજુ

- ૫૦ શશંકુલાટીયંમણ્ડલં યસ્તયન દ્વ નિજસ્વામિદત્તં રરક્ષ [૩૨] યેસ્યાજ્ઞમાત્રજયિ-
નમ્પિયસાહસસ્ય ક્ષમા-
- ૫૧ પાલવેષફલમેવ વખૂવ સૈન્યં [૧] મુક્ત્વા ચ સર્વભુવનેશ્વરમાદિદેવજ્ઞાવન્દતાન્યમ-
મરેષ્વપિ
- ૫૨ યો મનસ્વી ॥ [૩૩] શ્રીકર્કરાજ હિતિ રક્ષિતરાજ્યમારઃ સારન્કુલસ્ય
તનયા નયશાલિશૌર્યઃ । તસ્યામવદ્ધિ-
- ૫૩ ભવનન્દિતવન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ સદૈવ ધેનુર્ધિ પ્રથમઃ શુચીનાં ॥ [૩૪]
દાનેન માનેન સદાજ્ઞયા વા

૧ ૭૬ શાદ્ધવિકીર્તિ ૨ વાંચો નીં ૩ વાંચો સુદ્ધન્વ ૪ ૭૬ અનુષ્ટુપ્ ૫ ૭૬ આર્ષા.
૬ વાંચો સિ. ૭ અમેઘવર્ષ સંબંધી આ બે શ્લોકો અને પછીના બે શ્લોકો કાવી લેખમાં આલુખ
નથી પડતા. ૮ ૭૬ સ્ત્રગધરા, આ અને પછીના શ્લોકમાં ૯ આ અને પછીના શ્લોક કાવી લેખમાં નથી.
૧૦ ૭૬ વર્ષતીલકા, આ અને પછીના શ્લોકમાં. ૧૧ આ શ્લોક કાવી દાનપત્રમાં જ દેતા આવે છે.
૧૨ વાંચો ધનુષિ.

- ૧૪ વીર્યેણ શૌર્યેણ ચ કોપિ ભૂષઃ । एतेन तुस्योस्ति नवेति कीर्तिः सकौतुका
 भ्राम्यति यस्य लोके [॥] [૩૬]
- ૫૫ સ ચ સમષિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્તાધિપતિઃ સુવર્ણવર્ષમ્રીકર્કરાજદેવઃ
 સર્વાનેવ ચ—
- ૧૬ શાસન્નદ્વચમાનકાનાઠ્ઠપતિવિષયપતિગ્રામકૂટાયુક્તનિયુક્તકાષિકારિકમહચરા-
 દીન્સમ—
- ૧૭ નુદર્શયત્યસ્તુ વસ્સંવિદિતં (૧) યથા મયા સ્વેટકાવસ્થિતેન (૧) માતાપિત્રોરાત્મન-
 શ્વેહિકામુષ્મિકપુ—
- ૧૮ ણ્યયશોમિવુદ્ધયે (૧) બાદાવીવાસ્તવ્ય (૧) ભારદ્વાજસગોત્ર (૧) તૈત્તિરીયસત્રજ-
 ચારિ (૧) બાદહિ—
- ૫૯ ઉપાદ્વયાય પુત્રગોબહિ^૨ ના[મ્ને] ચતુર્દશવિદ્યાસ્થાનપરિજ્ઞાનાત્પણ્ડિતવલ્લભરાજ હિતિ
- ૬૦ લોકે નામ પ્રથિતમપરં । તસ્મૈ (૧) સકલવેદશાસ્ત્રાર્થવેદિને મહીનર્મદાન્તરા-
 લદેશવ
- ૬૧ ત્તિ (૧) શમીપદ્રકનામાગ્રામોયસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વતો (૧) ગોલિકાભિષાનગ્રામો
 દક્ષિણત—
- ૬૨ શ્વેરુન્દકગ્રામપ્પાશ્ચિમતોમર્થાણકં (૧) ઉત્તરતો ધાહદ્રગ્રામ (૧) સ્તથામંકણિકા
 સુક્તૌ (૧) સં—
- ૬૩ બન્વીનામા ગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ (૧) પૂર્વતઃ સજ્જોડકનામા ગ્રામો દક્ષિણતો
 ત્રા[ત્ત]ણ પલ્લિકા (૧) પ—
- ૬૪ શ્ચિમત ઽ કરંજવસહિકા (૧) ઉત્તરત ઽ કાષ્ઠામણ્ડપં । एवमेतद्धामद्वयं (૧)
 અષ્ટાઘાટનોપલક્ષિતં સોદ્રંગં સ—
- ૬૫ પરિકરં સદ્ગુહદશાપરાધં (૧) સમૂતપાતપ્રત્યાયં સોત્પદ્યમાનવિષ્ટિકં (૧) સધાન્ય-
 હિરણ્યાદેયં [॥] અચાટ—
- ૬૬ ભટપ્રાવેશ્યં સર્વેરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપણીયં [॥] આચન્દ્રાકાર્ણીવક્ષિતિસરિત્પ-
 વ્વતસમકાલીનં

ત્રીજું પત્રું— પહેલી બાજુ

- ૬૭ પુત્રપૌત્રાન્વ્યક્રમોપભોગ્યં પૂર્વપ્રદત્તદેવબ્રહ્મદાયરહિતં (૧) અશ્વન્તરસિદ્ધયા
 શકનૃપકાળા—
- ૬૮ તીતસંવત્સરશતેષુ સસત્વષ્ટત્રિંશદધિકેષુ માષશુદ્ધપૌર્ણમાસ્યાં (૧) ચન્દ્ર-
 ગ્રહણપર્વણિ સ્નાત્વાયે—
- ૬૯ તકાતિસર્ગેણ^૩ બલિચરુવૈશ્વદેવામિહોત્રાતિથિપંચમહાયજ્ઞક્રિયોત્સર્વ્ણપાર્થ પ્રતિ-
 પાદિતં ચ—

૧ આ શ્લોકે કાલી ભેખમાં માણસ પડતા નથી. ૨ આ ગ્રંથાક્ષર જે રીતે પત્ર ૭૫૨ ક્રોડે છે તે રીતે આન આપવા જેવી છે. ૩ વાંચો બોલકા

- ७० होस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या भुञ्जतो भोजयत ऽ कृषत ऽ कर्षयतष्पतिविश-
तो वा न केनचित्परिप-
- ७१ न्यना कर्तव्या । तथागामिनृपतिभिरस्मद्द्रव्यैरन्यैर्वा सामान्यभूमिदानफलम-
वेत्य विद्युल्लौ-
- ७२ लान्यनित्यैश्चर्याणि' तृणाग्रलमजलविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदाय-
निर्विशेषोयम-
- ७३ स्मदायोनुमन्तव्यप्परिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्धा-
दाच्छिद्यमान-
- ७४ कं वानुमोदेत (।) स पंचभिर्महापातकैरुपातकिंश्च संयुक्तः स्यादित्युक्तं
च भगवता वेदव्या-
- ७५ सेन व्यासेन । षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता
च तान्येव
- ७६ नरके वसेत ॥ विन्ध्याटवीष्वतोयासु शु ऽ कंकोटरवासिनं ऽ कृष्णाहयो
हि जायन्ते (।) भूमिदा-
- ७७ यं हरन्ति ये ॥ अग्नेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावो[।] लो-
- ७८ कत्रयं तेन भवेद्वि दत्तं य ऽ कांचनं गां च महीं च दद्यात् । [।] बहुभि-
र्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभि-
- ७९ र्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
नरेन्द्रैर्दानानि धर्मास्तर्ह-
- ८० यशस्कराणि [।] निर्मात्यवान्तप्रतिमानि तानि(।)कां नाम साधुषुनरा-
ददीत ॥ स्वदत्तां परद-
- ८१ तां वा यत्नादक्ष नराधिप [।] महीं महीपतौ* (।) श्रेष्ठदानाच्छ्रेयोनुपालनं ।
[।] सर्वानेतान्माविन ऽ पार्थि-
- ८२ वेन्द्रान्भूयो भूयो याचते रामभद्रः [।] सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले
पालनीयो भव-
- ८३ द्विः[।] इति कमलदलाम्बुविन्दुलोकां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च । अतिविमल-
[राणहरिणा दापितः संबन्धीग्रामोय[मुप]रिलिखिलं ।]
- त्रीजुं पतरुं— बीजी बाजु
- ८४ मनोभिरात्मनीनैर्बहि पुरुषै [प्य] रकीर्तयो विलोप्याः [।] दूतकोत्रमदृश्रीद्रो-
- ८५ णम्नो । लिखितं च साघ्रिविग्रहिकनेमादित्येनति० ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीमदि-
- ८६ न्द्रराजसुतस्य श्रीककराजस्य ॥

१ नित्ये. २ पांथो पातकैश्च ३ पांथो शुष्क ४ पांथो महीपतिश्रेष्ठ. ५ पांथो भाविनः पार्थि ६ पांथो
लिखितः ७ पांथो मेति.

ભાષાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં પ્રહ્લાએ વાસ કર્યો છે તે ત્રિષ્ણુ અને હર જેનું શિર રમ્ય ઇન્દુકળાથી ભૂષિત છે તે તમારું રક્ષણ કરે.

(૨) ^૧ રાત્રિએ કિરણોથી તિમિર હણુનાર, ક્ષિતિજ ઉપર બિગ્નાથ ઉભત (ઉંચું) કરી દિગ્માન્ત સુધી પ્રકાશ પ્રસરાવતા શશિ માફક દિશાઓના અન્ત સુધી પોતાનો યશ ફેલાવનાર, અને અસિ ઉંચી કરી તેની સામે આવેલા શત્રુઓનો યુદ્ધમાં નાશ કરનાર રાજસિદ્ધ સમેા ગોવિન્દરાજ નૃપ હોતો.

(૩) તેની વિમુખ (શત્રુઓના) વીર યોદ્ધાઓથી^૨ પ્રકાશતી સેના ભેઈને નિત્ય તે યુદ્ધમાં અધર કરદી, જમર ચઢાવી, અસિ ઉંચી કરતો અને પોતાનાં કુળ, હૃદય અને પરાક્રમને ઉન્નત કરતો.

(૪) યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળીને તેના શત્રુઓ પાસેથી કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી શોભા અને ચિત્તમાંથી ઈર્ષ આ ત્રણ ચીજ સહસા એકી જ વખતે સરી જતી.

(૫) તેને, વિશ્વવિખ્યાત યશવાળો, દુઃખી જનોનાં દુઃખ હરનાર, હરિ^૩ સમાન ઉત્સાહ અને પરાક્રમવાળો, સ્વર્ગના નૃપ (ઇન્દ્ર)નો સ્પર્ધી અને કર્તવ્ય કરી કૃતઙ્ગ પોતાના ગોત્રના મણિ સમાન શ્રી કર્કરાજ નૃપ નામે પુત્ર હોતો.

(૬) તેના પુત્ર ઇન્દ્રરાજ નૃપ, જેના વિશાળ સ્કંધ, ભેદેલા કુમ્ભમાંથી મહાગરતા^૪ શત્રુઓના માતંગોના ક્રન્તના પ્રહારના ઉજરાથી ભૂષિત હતા અને જેણે પૃથ્વી પર સર્વ શત્રુઓનો નાશ કર્યો હતો, તે ઉત્તમ રાષ્ટ્રકૂટોના સુવર્ણ મેરૂ સમાન થયો.

(૭) તેને (ઇન્દ્રરાજને), ઇન્દ્રસમાન, ચાર સાગરથી આવૃત પૃથ્વીનો ઉપભોગ કરનાર, અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર, શ્રી દર્શિતદુર્ગ પુત્ર હોતો.

(૮) તેણે મુકૂંબર અનુચરોથી સત્તર કણાટકની અસંખ્ય અન્યથી અજિત અને કાઝચીશ કેરલાધિપ, ચોલ, પાણ્ડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રદેવો પૂર્ણ પરાજય કરવામાં હક્ષ સેનાનો પરાજય કર્યો.

(૯) ભૂકુટી ચઢાવ્યા વિના, તીક્ષ્ણ શસ્ત્રોના પ્રયોગ કર્યા વિના, અને યત્ન વગર, જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું હતું તેણે શ્રમ વિના વલ્લભને તેના રાજ્યઘંટના બળથી જિતી રાજાધિ-રાજ અને પરમેશ્વરનું પદ પ્રાપ્ત કર્યું.^૫

(૧૦) પોતાનાં પરાક્રમ વડે રામસેતુથી—જ્યાં ઉછળતા તરંગોનાં જળ મહાન ખડકોની હારો ઉપર પ્રકાશે છે—ત્યાંથી વિમળ શિલાવાળા પર્વનો જે હિમથી કલંકિત થયા છે ત્યાં સુધી, અને પૂર્વ સાગરના વિખ્યાત રેતીવાળા તટથી પશ્ચિમ સાગરના તટ સુધી, આખી પૃથ્વીને એક રાજ્યછત્ર નીચે આણી.

૧ ડો. ફ્લીટ આ સ્થાકનો સંતોષકારક તરણ્યો આપે છે (જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૧, ૧૧૩). ડો. ખ્યુલ્હરના આ જ સ્થાકનો તરણ્યોમાં માટે જુઓ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૮ અને વો. ૧૧, પા. ૧૮૧. ૨ અક્ષરશ્ચ: તરણ્યો—‘વીરયોદ્ધાઓ છે કે જેનું અદ્વૈતાસ’ ૩ આ સ્થાકની બીજી પંક્તિ એક મોટા સમાસ છે જેના બે વિભાગ કરી કર્કરાજનાં વિરોધી તરીકે ગણવા ભેઈ એ. ડો. ફ્લીટ આખા સમાસને એક જ વિરોધી ગણે છે. ડો. ખ્યુલ્હરનો બીજા ભાગનો તરણ્યો ‘વિક્રમ’ અને ‘ધામ’ શબ્દોના વ્યુત્પત્તિ-અર્થ ઉપર યોજેલા છે જેથી તે ખરો હોવા સંભવ નથી. ૪ ડો. ખ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ બંને ‘પ્રમિત્તકરત્યુત્તદાન’ સમાસને ‘રુચિર’ સાથે અને દન્તિદત્તપ્રહાર ને ઇચ્છિત સાથે ભેડે છે, પણ એમ કહવું વાંધાજનક છે; કારણ કે ‘દાન’ પછી આવતો ‘દન્તિ’ શબ્દથી આવશે સમાસ બહુત્રિણી સમાસ અને ‘દન્તિ’નું વિરોધી તરીકે જણાય છે. ૫ ડો. ખ્યુલ્હર અને ડો. ફ્લીટ પોતાના કાવિ અને સામાન્ય લેખો માટે અનુક્રમે સમૂહવિર્જ વાંચન લીધું છે. તે ઉપરાંત આ પતરાં આપણાં દાનપત્રનાં વાંચન ‘વળવલેન’—જે પૈંડણ પતરાં પ્રમાણે જ છે—તેના બદલે, ‘વળલેન’ એમ વાંચે છે. આ ધણું જ દૃઢ સ્થાક છે. પહેલાં એ જ સમજવું મુશ્કેલ છે કે ‘અન્નવિમજ્જ’ વિગેરે વિરોધી કે ક્રિયાવિરોધી તરીકે ગણવાં. ડો. ખ્યુલ્હર ‘સમૂહવિમજ્જ’ સિવાયનાં બીજાં બધાં વિરોધી ગણે છે. ડો. ફ્લીટ બધાં ક્રિયાવિરોધી ગણે છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે આ સમજાવતીની રીત સાચી છે. વળી વળવલેન શબ્દનો અર્થ સ્પષ્ટ નથી.

(૧૧) જ્યારે તે વલ્લભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રજાનાં દુઃખ કાપનાર, શ્રી કલ્કરાજનો પુત્ર શ્રી કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૨) તે કૃષ્ણરાજનું ચરિત્ર, જે દરમ્યાન પોતાના બાહુબળથી સર્વ શત્રુમંડળનો સંહાર થયો હતો, તે કૃષ્ણ (હરિ)ના ચરિત્ર સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૩) શુભતુંગ^૧ (કૃષ્ણરાજ) ના મહાન અશ્વોથી ઉડેલી રજથી સૂર્યનાં કિરણો રોકાવા હતાં તે આખું જ્યોત્સ્નામ ગ્રીષ્મમાં પણ વર્ષા ઋતુના નબ સમાન સ્પષ્ટ બાસતું હતું.

(૧૪) અઠાલ વર્ષ (અઠાળે વૃષ્ટિ વરસાવનાર) કૃષ્ણરાજ, સહસ્રા હીન, અનાથ અને અનુરાગીઓની ઇચ્છિત ફળની વૃષ્ટિ સ્વેચ્છા પ્રમાણે તેમનાં દુઃખ હરવા નિરંતર કરતો.

(૧૫) બાહુબળના મહાબળા રાહપપને તેની અસિની તીક્ષ્ણ ધારાના પ્રહારોથી યુદ્ધમાં હરાવી પાલિધ્વજેથી^૨ ઉજ્જવળ થએલા રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના પદની સત્વર પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૬) પ્રબળ શત્રુઓની મહાન ગળેની ઘટાને ઝુંબટા અને મદથી કુલાઈ ગયેલા શત્રુમંડળનો નાશ કરતા હંડ સમાન તેના કરતું રૂપ ક્રોધથી ઉપાડેલી અસિનાં કિરણોથી ચોમેર પ્રકાશતું યુદ્ધમાં એઈને જ ફક્ત, પરાક્રમના સર્વ ખ્યાલ મૂકી હઈ ભયથી કંપતાં અંગો સહિત તેના શત્રુઓ ક્યાંક નાસી ગયા.

(૧૭) ચાર સાગરથી આવૃત થઈ ભૂષિત બનેલી પૃથ્વીનો અને ત્રણ વેદનો પણ તે પાલક હતો. તે દ્વિજને ઘણું ધી આપતો, દેવોને અલંકારિત કરતો, અને ગુરુઓને માન આપતો. તે દાર્દ્ર, ઉદાર, શુભિમાં પ્રથમ, અને શ્રીનો સ્વામિ હતો. અને પોતાના મહાન તપનાં ફળનો સ્વર્ગમાં ઉપભોગ કરવા તે અમર ધામમાં ગયો.^૩

(૧૮) તેનો પુત્ર વલ્લભ નામે વિખ્યાત, સેનાએ ધૂળથી સ્વેત બનેલા શિર સહિત રવિના કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર કરવામાં આવી હતી તેથી નિત્ય હીલાવાળી ગાંત્રીથી યુદ્ધમાં જતો, પૃથ્વીનો પરાજય કરનાર,^૪ શત્રુઓની પત્નીઓને વૈધવ્ય આપવામાં દક્ષ, અને પોતાનાં રિપુના મસ્ત ગળેનાં કુણેલા રણમાં ક્ષણ વારમાં લેહનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ શ્રી ક્રુવરાજ મહાપ્રતાપી અને અસહ્ય પરાક્રમવાળો, સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી, નવ ઉદય પામતા રવિ સમાન ક્રમે પ્રકાશ પ્રાપ્ત કરનાર હતો.

(૨૦) અને જ્યારે તે રાષ્ટ્રકૂટેનો અલંકાર, ઉત્તમ નૃપોનો સુગટમણિ થયો, અને જ્યારે તે ધર્મ, અમૃત શુભના નિધિસમાન અને સત્યવત પરાયણ નૃપ પૃથ્વી પર સાગરનાં કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે અચિત ! ખરે ખર !^૫ અખિલ જગતને અતિ આનન્દ થયો.

(૨૧) જ્યારે તે પ્રસન્ન થતો ત્યારે બન્ધુજનોના મંડળને અનુરંજી, તેનું સર્વસ્વ આર્થે જોને આપનો: (અને) જ્યારે તે વીર ક્રોધિત થતો ત્યારે સહસ્રા યમના પણ પ્રાણ હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વીનું ધર્મ તથા ન્યાયથી રક્ષણ કરીને જોનાના હૃદયમાં તેણે અતિ આનન્દ ઉત્પન્ન કર્યો.

(૨૩) તેને, તેના વંશનો અલંકાર, ઉદાર, પ્રતાપ ધનવાળો, શત્રુમંડળને પરાક્રમથી સંતાપનાર અને પ્રજાનો અનુરાગી, અખિલ જગમાં રમ્ય અને અતિ પ્રસરેલા યશ સંપન્ન ગોવિંદરાજ નામે પુત્ર હતો.

૧ 'સા ક્ષીટ 'શુભતુંગ' ને અર્થ સદ્ભાવ્યમાં સર્વોત્તમ યા તો આગળ પડતો એમ કહે છે. પરંતુ તેનો ખરો તરબુસો 'ધર્મવાન તુંગ' એમ થશે. (એ. ઈ. વો. ૪ પા. ૨૭૯) ૨ 'પાલિધ્વજ' શબ્દની સમજૂતી માટે બુઓ ઈ. એ. વો. ૧૪, ૧૦૪ ૩ પ્રસિદ્ધ થએલાં દાનપત્રો, જેમાં આ શ્લોક આવે છે તેમાં 'મૂરિતપ્તા' એમ વાંચત છે. મારી પાસે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ બીજનું એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે, જેનાં વાંચન 'મૂરિતપ્તામ' એ પ્રમાણે આવ્યું છે; જે વધારે સાદું વાંચન છે કારણ કે તેનાથી 'સ્વયમ્ફલ્ગાનિ' માંના ફળ શબ્દની યોગ્યતાનું સમર્થન થાય છે. ૪ ક્ષિતજગદ્ધિત્તેજોવૈષ્ણવદક્ષ: આન આપ્તા સમાસ ગણીને ગ્રાહન ને જગત સાથે ભેડવ.થી કંઈ સારો અર્થ બેસતો નથી. ક રણ કે ભારત કવિઓ જગતના રિપુઓ કરતાં ગોવિંદરાજના શત્રુઓને વર્ણવવાનો વધારે સંભવ હોઈ શકે તે બાબતનો ઉપર પ્રમાણે લેવાથી વિરોધ થ. ય. ૫ 'મન્યમસ્યામનિ' ઉપવાકયના બીજા અર્થ માટે બુઓ ઈ એ. વો. ૫, પા. ૧૫૦ અને વો. ૧૨ પા ૧૮૭

(૨૪) અને તેનું જગમાં વિખ્યાત અપર નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું, અને ચાર સાગરથી બંધાયેલી પૃથ્વી તેણે એકલા હસ્તે શરણે કરી.

(૨૫) આત્મા એક છે છતાં લેહવાદિઓથી બહુ રૂપી મનાય છે તેમ તે શત્રુના સૈન્યનો અનંત સાગર પોતાના ભુજબળથી ઓળંગતો હતો ત્યારે એક રૂપ વાળો તે હતો છતાં શત્રુઓને યુદ્ધમાં અનેક રૂપધારી લાગતો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને અસંખ્ય (શસ્ત્ર વિનાનો) છું; આ શત્રુઓ ધણા અને સંખ્ય છે” આવો વિચાર તેને સ્વપ્નમાં પણ આવતો નહીં, તોપછી યુદ્ધમાં તો કયાંથી જ સંભવે ?

(૨૭) સ્તંભ આદિ પ્રબળ અનેક નૃપોએ એકત્ર બની, પોતાના પિતાએ રાજ્યાભિષેક કળશમાંથી સિંચેલા જળથી અર્પેલું રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરનું પદ, તેમના બાહુબળથી હરી લેતા હતા એવું જોઈને,^૧

(૨૮) તેણે એકલાએ મહાન યુદ્ધમાં તેમને અન્ય નૃપ મંડળ સહિત, તેની ઉંચી કરેલી અસિધારાના પ્રહારથી સંતાપી, તેમને સર્વેને બન્ધીવાન કર્યા. અને શ્રીને, સુંદર અને મૂલ્યવાળી ચૌરી ધારતી, અને પોતાના ગુરુઓ, દ્વિજો, ગુણિજનો, મિત્રો અને બન્ધુજનો જેઓ નિરાશ થઈ ગયા હતા તેમનાથી ઉપસોગ થાય તેવી સ્થિતિ બનાવી.

(૨૯) પોતાના શત્રુમંડળને ધ્રુબવનાર તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર શ્રીમાન મહારાજ શર્વ જે ગુણ માટે વિખ્યાત હતો તે નૃપ થયો.

(૩૦) અર્થિજનોને, સર્વ અભિલાષ પૂર્ણ કરી સંતુષ્ટ કર્યાંથી, અમોઘવર્ષ નામની પૂર્ણ યોગ્યતા તેણે સિદ્ધ કરી.

(૩૧) તેના પિતૃન્યક, તેના શત્રુઓના જગતના યશ અને વૈભવના નાશનો હેતુ, ઉદયવાળો, શ્રીસંપત્ત, અને ગુણી નૃપોના ચિત્તમાં સ્તુતિ પ્રગટાવતો ઈન્દ્રારાજ નૃપ થયો. રાજ્ય-શ્રી હીનતાથી અને તેના તરફ પ્રેમથી બન્ય નૃપોને ત્યજી સર્વ કવિઓ પાસે મોટેથી તેના સ્વભાવનું ગાન કરાવતી.^૨

(૩૨) પોતાના એકલા કરથી વિજય પ્રાપ્ત કરનાર, એવા તે સાહસમાં પ્રીતિવાળાને, સૈન્ય કૃષ્ટ, રાજ્યચિહ્ન સમાન હતું. મહસંપત્ત હોવાથી તે, અખિલ વિશ્વના સ્વામિ પરમેશ્વર સિવાય અન્ય દેવોને પણ નમન કરતો નહીં.

(૩૪) તેને, વંશનો સાર, રાજ્ય ભાર સંભાળનાર, નય સાથે મેળવેલા પરાક્રમવાળો, અનેક બન્ધુજનોને તેની શ્રીથી રંજનાર, ધનુષ્યના પ્રયોગમાં પાર્થ સમાન વિજયી, ચારૂજનોમાં પ્રથમ શ્રી કર્કરાજ નામે પુત્ર હતો.

(૩૫) દાન, પ્રતિષ્ઠા, ધર્મરાજ્ય, શૌર્ય અને વિક્રમમાં તેના સમો અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો તેનો યશ પૃથ્વીમાં ભ્રમણ કરે છે.

(૫૫-૬૯) અને તે મહાસામંતોનો અધિપતિ સુવર્ણવર્ષદેવ શ્રી કર્કરાજ જેણે સર્વ મહાશયદ્ર પ્રાપ્ત કર્યા છે, તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે:—

૧ આ શ્લોક પોતાની મેળે એક પૂર્ણ વાક્ય નથી. ત્રીજેના શ્લોક સાથે વાંચવા જોઈએ અને તે બંનેને જોડવા માટે ‘અનલોક્ય’ કે એવો કોઈ શબ્દ અધ્યાહાર લેવો જોઈએ. ૨ આ પછીનો શ્લોકનો સમજી શકાય તેવો અનુવાદ કરવાના સર્વ પ્રયત્નો નિષ્ફળ નિવડ્યા છે. ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ વંશના દ્રુવ બીજનાં બગરશ દાનપત્રનાં વાંચનોથી આ શ્લોકનાં વાંચનમાં ઘણો જ ભેદ છે, પરંતુ આ વાંચનો, મારી પાસે આ જ રાજનું એક અપ્રસિદ્ધ દાનપત્ર છે તેમાંનાં વાંચનો સાથે લગભગ સમાન છે. તેથી આ શ્લોકનું ‘બરેબર’ તાર્પર્ય કરવું બીલકલ અશક્ય છે એટલું જ નહીં પરંતુ માનસ, ઇન્દ્રારાજનો મિત્ર રાજ હતો તે ઐતિહાસિક વાત સાબિત કરવી, એ ઘણું જ જોખમભરેલું છે.

તમને જાહેર થાયો કે:— મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, યૌરુકમાં નિવાસ કરનાર મારાથી, બાહ્યાવીમાં વસતા, ભારદ્વાજ ગોત્રના, તેત્તિરીય સપ્તમ્ણ્યારી, બાહલ્કિ ઉપાધ્યાયના પુત્ર, સર્વ વેદશાસ્ત્રમાં નિપુણ અને ૧૪ વિદ્યામાં નિપુણતા માટે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત, પંડિત વલ્લભરાજ અપર નામવાળા, ગોબહિને બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિના પંચમહાયજ્ઞની વિધિ અનુષ્ઠાન માટે, મહી અને નર્મદાના વચ્ચેના પ્રદેશમાં આવેલું સમીપદ્રક નામનું ગામ જેની પૂર્વે—ગોલિકા ગામ: દક્ષિણે—ચોડનક ગામ: પશ્ચિમે—ભર્યાલુક અને ઉત્તરે—ધાહદ્ર ગામ ॥ અને માંડનિકા વિષયમાં આવેલું સમ્મન્ધી નામનું ગામ જેની પૂર્વે—સજ્જોડક: દક્ષિણે—પ્રાદ્યલુપલ્લિકા: પશ્ચિમે—કરન્જવ સહિકા અને ઉત્તરે—કાષ્ઠમંડપ: આ બે ગામ તે આઠ સીમા પ્રમાણે ઉદ્રંગ સહિત, ઉપરિકર સહિત, ફશ અપરાધના દંડ સહિત, ભૂતવાતપ્રત્યાય સહિત, મજુરીથી ભૂમિની ઉત્પન્ન સહિત, અજ્ઞ અને સુવર્ણની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત, સર્વ રાજપુરૂષોના હસ્તપ્રક્ષેપલુમુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સુધી, પુત્ર, પૌત્ર અને વંશજોના ઉપભોગ માટે, પૂર્વે દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાનવર્જ કરી, શકનૃપના કાળ પછી સંવત ૭૩૮, માઘ શુદ્ધ ૧૫ ને ચંદ્રગ્રહણ સમયે આજે સ્નાન કરી, અનુભોદન સહિત પાણીના અધ્યથી અપાયાં છે.

(પંક્તિ ૬૯-૭૫) આથી જ્યારે પ્રજ્ઞાદાય અનુસાર તે તેનો ઉપભોગ કરે, અથવા ઉપભોગ કરાવે, ખેતી કરે, અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે ત્યારે કોઈએ તેને પ્રતિબંધ કરવો નહીં. તે જ પ્રમાણે અમારા વંશના કે અન્ય ભાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ (સર્વ નૃપોને) સામાન્ય છે અને અસ્થિર (સ્થિત) શ્રી, વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે અને જીવિત તૃણોએ જળાંબિહુ સમાન અસ્થિર છે એમ માની, અમારા દાનને પોતાના દાન માફક અનુમતિ આપવી અને રક્ષા કરવી. બનતિભિરના અજ્ઞાનથી આવૃત થએલા ચિત્ત વડે જે તે જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે તે પંચ મહાપાતક અને અન્ય અદ્ય પાપનો દોષી થશે. આને માટે મેદબ્યાસે કહ્યું છે કે:—

(પંક્તિ ૭૫-૮૫) ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ આનન્દ કરે છે અને તે જમ કરનાર અને તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નરકમાં વસે છે. જેઓ ભૂમિદાન જમ કરે છે તેઓ વિધ્યાના નિર્જલ વનોમાં શુષ્ક વૃક્ષોના કોટરમાં રહેવા કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ બાળ છે, પૃથ્વી વિષ્ણુની છે, અને ધેનુ સૂર્યની પુત્રીઓ છે. જે સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિનું દાન દે છે તે ત્રણ ભુવન આપે છે. સગર આદિ બહુ નૃપોએ પૃથ્વીનો ઉપભોગ કર્યો છે. જે સમયે જે ભૂમિપતિ તેને તે સમયે તેનું કૃણ છે. આ સર્વ ધર્મ, અર્થ, અને યશ ઉપજાવનારાં પૂર્વના નૃપોએ કરેલાં દાન દેવોને અર્પણ કરેલાંમાંથી શેષ સમાન અથવા વાન્ત અજ્ઞ સમાન છે. કયો સુજન તે પુનઃ હરી લેશે ? હે નૃપ ! તારાથી કે અન્યથી દેવાએલી ભૂમિનું તું સંભાળથી રક્ષણ કર: હે શ્રેષ્ઠ નૃપ ! (દાનની) રક્ષા દાન કરવાં અધિક છે. પુનઃ પુનઃ રામભદ્ર ભાવિ નૃપોને આમ પ્રાર્થના કરે છે:—આ સર્વ નૃપોનો સામાન્ય ધર્મસેતુ તમારાથી સદા રક્ષાવો જોઈએ. રાજ્યશ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જળાંબિહુ સમાન અસ્થિર છે એમ માનીને પવિત્ર મનના અને સ્વનિઃક્રવાળા જનોથી અન્યના યશનો નાશ ન થવો જોઈએ.

(લીટી ૮૫-૮૭) આ (દાનપત્ર)નો ફૂતક દોણુમ્મ છે. અને મહાસંધિવિમ્બહિક શ્રી-નેમાદિત્યથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી ઈન્દ્રરાજના પુત્ર શ્રી કર્કરાજના સ્વહસ્ત છે. [એ જ ઉપર લેખલું સમ્મન્ધી ગામ રાણહરીથી અપાયું હતું.]

નં ૧૨૬

કાવીનું ગોવિંદરાજનું દાનપત્ર^૧

શક સંવત ૭૪૯ વૈશાખ સુદિ ૧૫

ગોવિંદરાજનાં દાનનાં ત્રણ પતરાનું અસલ માપ ૧૨" x ૧૦" નું હતું, અને એક કડા વડે સાથે બેડેલાં હતાં. આ કડું ગોવાઈ ગયું છે. પહેલા પતરાને મધ્ય ભાગના એક ગોળ કંકડાના નુકશાન ઉપરાંત ડાબી બાજુએ ઘણું નુકશાન થયું છે. બીજા પતરાને ઉપલેા ભાગ સંભાળ વગર વપરાયેલો જણાય છે; અને હથોડીના ઘા વડે પહેલી પંક્તિ ભૂંસાઈ ગઈ છે. ત્રીજા પતરામાંથી ચાર ખૂણાના મથાળાના તથા કડા ઉપર ડાબી બાજુના ન્હાના ટુકડાઓ નાશ પામ્યા છે.

લેખની લિપિ જ. બે. એ. સો. વો. ૮ પા. ૩૦૨ માં પ્રસિદ્ધ થયેલાં વડોદરાનાં પતરાની પ્રતિકૃતિને મળતી આવે છે. પહેલા પતરાની થોડી પંક્તિઓમાં અને પતરા બીજા 'બી' સિવાય, અક્ષરો બહુ ઉંડા અને સારી રીતે કોતરેલા છે. પહેલું પતરું, અક્ષરોનાં બૂલબૂલેલાં કોતરકામને લીધે એવી ખરાબ સ્થિતિમાં છે, કે તેનો ફોટોગ્રાફ અગર છાપ લઈ શકાતાં નથી.

લેખના લખાણની ખાસ ઉપયોગિતા એ છે કે રાષ્ટ્રકૂટોનો ઇતિહાસ વડોદરાના પતરા કરતાં આમળ લઈ જવા ઉપરાંત તેમાં પ્રાચીન રાષ્ટ્રકૂટોની વંશાવળી આપી છે, કે જે આઠમી અને નવમી સદીનાં આચાર સુધીનાં જ્ઞાત દાનપત્રોમાં ઘણી જ અપૂર્ણ આપી હતી; અને તેથી આ દાનપત્ર, ગુજરાતમાં રાષ્ટ્રકૂટોના રાજ્યની સ્થિતિ વધારે ચોક્કસ રીતે નક્કી કરવામાં મદદ કરે છે.

કાવીના દાનપત્ર ગુજબ રાષ્ટ્રકૂટો નીચેના અનુક્રમે ગાદીએ આવ્યા હતા —

અ—ગુજ્ય વંશ

૧. ગોવિંદ ૧ લો

૨. કંઠ ૧ લો

૩. ઇન્દ્ર

૫. કૃષ્ણ

૪. દંતિકર્ણ
(શક ૬૭૫)

૬. ગોવિંદ ૨ ભો.

૭. દુવ

૮. ગોવિંદ ૩ ભો.
(શક ૭૩૦)

ખ. ગુજરાત શાખા

૧ ઇન્દ્ર
૨ કંઠ
(શક ૭૩૪)

૩ ગોવિંદ
(શક ૭૪૬)

આ ગણતરી વિરૂદ્ધ સામગ્રીને લેખ^૧ મુખ્ય વંશમાંના નં. ૧-૪ નાં નામો ફક્ત આપે છે. અને વડોદરાનો લેખ મુખ્ય વંશમાંના નં ૧,૨,૫,૭,૮ અને ગુજરાત શાખામાંના નં ૧,૨ આપે છે. વડોદરાના લેખમાં કહ્યું છે કે કૃષ્ણે (નં. ૫) પોતાના દુષ્ટ સંબંધીને મારી નાંખી પોતે રાજ્ય લીધું હતું. કાવીના લેખની મદદથી હવે જાણી શકાય છે કે તે પદભ્રષ્ટ કરેલો સંબંધી હંતિદુર્ગ સિવાય બીજો કોઈ હતો નહીં. વડોદરાના લેખના લેખકે ઇન્દ્ર અને હંતિદુર્ગનાં નામો ન આપવાનું કારણ પણ સમજાય છે. હંતિદુર્ગ દુષ્ટ હતો, એટલે તેણે ઠક વંશની ધાર્મિક રાજાઓની શાખા જ આપી. લંસન^૨ની માફક એવું માનવાની જરૂર નથી કે, ઠક ૧ લા ના મૃત્યુ પછી રાષ્ટ્રકૂટના રાજ્યના બે ભાગ થઈ ગયા હતા.

આપણા લેખના શ્લોક ૨૯ ઉપરથી પણ એ સ્પષ્ટ થાય છે કે ગોવિંદ ૨ જ એ જ રાષ્ટ્રકૂટોનું જુદું રાજ્ય^૩ સ્થાપ્યું હતું અને તેણે લાટેશ્વર મંડલ પોતાના ભાઈ ઇન્દ્રને આપી દીધું હતું. આ હકીકતને વડોદરા દાનપત્રનાં સુધારેલાં વાંચનથી ટેકો મળે છે. ગોવિંદ ૨ જાનો વનહિંડારિનો લેખ શક ૭૩૦ નો છે એટલે રાષ્ટ્રકૂટોએ ગુજરાત ઉપર ચઢાઈ ૮ મી સદીના અંતમાં અગર ૬ મીની શરૂવાતમાં કરી હશે. આ સમયે વનરાજે ઇ. સ. ૭૪૬ માં સ્થાપેલા અણહિલવાડના ચાપોતકોટો અગર ચાવડાઓ તે વખતે પણ બહુ નબળા હોવા બેઈએ તેથી તેઓ નજીકના લાટ પ્રદેશની મદદ કરી શક્યા નહિં હોય. લાટ એ હાલનો મધ્ય અને દક્ષિણ ગુજરાતનો પ્રદેશ છે. પરંતુ કાવી અને વડોદરાનાં પતરાં ઉપરથી જણાય છે કે લાટ પ્રદેશની સીમા ૬ મી સદીમાં સંકુચિત હોવી બેઈએ, કારણ કે ગોવિંદ ૩ જ, દાનપત્ર બહિર કરતી વખતે ભરૂચમાં રહેતો હતો, અને દાનમાં આપેલું ગામ તેમ જ તેની આબુબાબુનાં ગામો જમ્બુસર તાલુકામાં છે. કાપિકા એ કાવી છે; વરપદ્રક, રૂહણાદ, જદ્રાણ, અને કાલીયર એ હાલનાં વર્દલ, રૂણાદ, જંત્રાણ, અને કાલીઅર છે. શૂર્ણવિ, થનવિ થયું છે.

વડોદરાનાં પતરાંમાં આપેલાં અંકોદ અને જમ્બુવાવિકા હાલનાં અંકૂટ અને જામખવા વડોદરાની દક્ષિણે પાંચ છ મૈલ ઉપર આવેલાં છે.

આ ઉપરાંત, ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટમાં તથા ગાયકવાડનાં તાપી નદીના ઉત્તર કિનારાનાં ગામોમાં આજે પણ આપણને રાઠોડ ગરાસીઆઓ માલુમ પડી આવે છે—જે હકીકત ચોક્કસ નિશાની છે કે એ પ્રદેશો રાઠોડ એટલે રાષ્ટ્રકૂટોના તાબામાં હતા.

રાકૂ ટોનું રાજ્ય લાટમાં કેટલો સમય ચાલ્યું અને તેઓએ પોતાના મુખ્ય વંશ સાથે કંઈ સંબંધ રાખ્યો હતો કે નહીં, એ નક્કી કરવું હાલ અશક્ય છે. પરંતુ એ હકીકતને લગતી બે બાબતો ખાસ ધ્યાન દેવાલાયક છે. વડોદરાનાં પતરાંમાં કંઈ, અને કાવીનાં પતરાંમાં ગોવિંદ, એ બન્ને પોતાના ફક્ત “ મહાસામંતાધિપતિ ” કહે છે. એથી જણાય છે કે તેઓ કોઈ મહારાજાના ખંડીયાઓ હતા. વળી, કડા અને ખરેપટનના લેખોમાં ‘ આપેલી ગોવિંદ ૨ જાની મુખ્ય શાખાની વંશાવલી ગુજરાતના લેખો કરતાં જૂદી જ છે. એટલે ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો માલખેટના રાષ્ટ્રકૂટોના ખંડીયાઓ હોવા બેઈએ, એમ હું માનું છું.

૧ જ. ભા. પ્રા. રો. એ. સો. વો. ૨ પા. ૩૭૧ ૨ ઈ. આશ્વ. વો. ૩ પા. ૫૪૦ ૩ લાસન એમ ધારે છે કે રાષ્ટ્રકૂટોની મુખ્ય શાખા પણ ગુજરાતમાં રાજ્ય કરતી હતી. આ ધારણા અટક કંઈ પણ પુરાવા નથી. પરંતુ એમ બતાવવાને પૂરતો પુરાવા છે કે તેઓ એક દક્ષિણી જાતી હતી અને તેની રાજ્યધાની ‘ માન્ય-ખેટ ’ અથવા માલખેટ હતી. જુઓ ક્રાડ, ખરેપટન અને સાલોટગીનાં પતરાં ઉપરની ચર્ચા-ઈ. એ. વો.-૧. પા. ૨૦૫. ૪ જુઓ. ઈ. એ. વો. ૧ પા. ૨૦૭

અસરાન્તર

પતરું પહેલું

સ બોન્યાદ્વેષસો ધામ જાનામિકમલં કૂતં । હરશ્ચ યસ્ય કાન્તેન્દુકલયા કમલંકૂતં ॥ [૧૧]
 આસીદ્વિષ[તિ]મિરમુચતમણ્ડલામ્રો ધ્વસ્તાર્થ[ય]જમિમુલો રણશર્વરીષુ ।
 ભૂપઃ શુચિર્વિધુરિવાસદિગન્ત[કી]ર્તિર્ગોવિન્દરાજ હતિ રાજ હતિ રાજસુ રાજસિદ્ધઃ ॥ [૨૧]
 દૃષ્ટ્વા ચમૂમભિમુલ્લીં સુમદાદૃહાસા મુલાદિતં સપદિ યેન રણેષુ નિત્યં ।
 દષ્ટાધેરણ દષતા મુકુર્ટિ લલ્કાટે સ્વદ્ગં કુલં ચ હૃદયં ચ નિજં સસત્ત્વં ॥ [૩૧]
 સ્વદ્ગં કરામ્યાન્મુલ્લતશ્ચ શોભા માનો મનસ્તસ્સમમેવ યસ્ય ॥
 મહાહવે નામ નિશમ્ય સઘ્ન સ્નયં રિપૂણાં વિગલ્ત્યકાણ્ડે ॥ [૪ ॥]
 તત્સ્યાત્મજો જગતિ વિશ્રુતશુભ્રકીર્તિ રાર્ચાર્તિહારિહરવિક્રમધામધારી ।
 ભૂપલ્લિવિષ્ટપન્પાનુકૃતિઃ કૃતાજ્ઞઃ શ્રીકર્કરાજ હતિ ગોત્રમણિર્ઘ્નભૂવ ॥ [૫ ॥]
 [તસ્ય પ્ર]મિજ્ઞકરટચ્યુતદાનદન્તિ દત્તપ્રહારરુચિરોલ્લિખિતાન્સપીઠઃ ।
 ક્ષમાપઃ ક્ષિતૌ ક્ષપિત[શત્રુર]ભૂતનૂજસ્સદ્રાઘ્નકૂટકનકાદ્રિરિવેન્દ્રરાજઃ ॥ [૬ ॥]
 તત્સ્યાપાર્જિતમહસસ્તનયશ્વતુ[રુષદિ]વલયમાલિન્યા
 ભોક્તા ભુવઃ શતક્રતુસદ્દશઃ શ્રીદ[ન્તિદુર્ગરા]જોભૂત ॥ [૭ ॥]
 કાંચીશેકરલનરાધિપચોલપાણ્ડ્ય શ્રીહર્ષવજ્રટવિભેદ [વિધાનદક્ષ] ॥
 [કર્ણાટ]કં બલમચિન્ત્યમ[જે]યમસ્વૈર્મૃત્યૈઃ કિયદ્ધિરપિ યઃ સહસા[જિગાય] ॥ [૮ ॥]
 [સમ્ભૂવિભેદમગૃ]હીતાનિશાતશસ્ત્રમશ્રાન્તમપ્રતિહતાજ્ઞમપેતયત્ત્વં ।
 યો વ[લ્લભં સપદિ દણ્ડલકેન જિત્વા] [રાજા]ધિરાજપરમેશ્વરતામવાપ ॥ [૯ ॥]
 આસેતોન્નિપૂલોપલાવલિ ... .. લયં કલજિતામલશિલાજાલાત્ તુષારાચ્છલા ।
 સ્વપૂર્વાપરવારિ... .. ય્યેનેયં જગતિ સ્વવિક્રમચલનીકાતપત્રીકૃતા ॥ [૧૦ ॥]
 તસ્મિન્નિદવં [ગતે]... .. શ્રીકર્કરાજસુનુર્મહીપતિઃ કૃષ્ણરાજોભૂત ॥ [૧૧ ॥]
 યસ્ય સ્વભૂજ... .. વચક્રં । કૃષ્ણસ્યેવાકૃષ્ણં ચારિતં શ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય ॥ [૧૨ ॥]

શ્લોક ૧ વાંચો યન્નામિ શ્લોક ૨ પં. ૨ મિરમુ થી શર થાય છે. પં. ૩ તિર્મોવિ થી શર થાય છે. હતિરાજ ઉડાડી નાખો વાંચો રાજસિંહઃ શ્લોક ૩—પં. ચોથી વાદિતં થી શર થાય છે અને નિજં થી અંત થાય છે. સસત્ત્વં નો પહેલો સ અચોક્કસ છે. શ્લોક ૪—પંકિત ૫ સઘ થી અંત થાય છે. શ્લોક ૫—પંકિત ૬ ધામ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૬—તસ્યપ્ર અને શત્રુર નો ઉમેરો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કયો છે; પંકિત ૮ નિજ થી શર થાય છે. શ્લોક ૭—પંકિત ૧૦ વલય થી શર થાય છે. ધ. એ. વો. ૫ પા. ૧૦૬ મે જણાવેલો ગોળ કાપ આ શ્લોકમાંથી શર થાય છે. શ્લોક ૮—પં. ૧૦ નરાધિપ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૧૧ મલ્લે થી પૂરી થાય છે, જે પદ ધણું જ અસ્પષ્ટ છે. આ શ્લોકમાંના ફેરફારો સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલા છે. શ્લોક ૯—પં. ૧૨ યાન્ત થી પૂરી થાય છે અને પં. ૧૩ શરતા થી અંત થાય છે. ફેરફાર સામનગઢ પતરાં પ્રમાણે કરેલાં છે. શ્લોક ૧૦—પં. ૧૪ શિલા થી અંત થાય છે. અને પં. ૧૫ સ્વવિ થી પૂર્ણ થાય છે. બીજાં પદની શરઆતમાં કંઈ પણ ખાતી હોવી જોઈએ. શ્લોક ૧૧—પં. ૧૬ સુત્ર થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૧૨—પં. ૧૭ સ્વેચ્છ થી પૂરી થાય છે.

ગુમતુગુમતુ..... [યુ]દરવિરણશ્રી-ક્ષેપિ નમો નિસ્થિલં પ્રાવૃટકાલાય સદ્યં ॥ [૧૩ ॥]

દીનાનાથપ્ર..... ણિ ચેદ્યં સંમીહિતમજસં..... જમકાઢવ ... વ....ર્વર્તિનિર્વ્વપણં ॥ [૧૪ ॥]

પાહ્ન્યમાત્મભુજાતવલાવલેપમા .....

... .. શિજાવ— ગુભામચિરેણ યો હિ

રાજાધિરાજપરમેશ્વર [તામવાપ ॥ ૧૫ ॥]

... .. માસમાનં સમન્તાદાજાવુદ્ધત

પતરૂં બીજું ' ૫ '

..... * પ્રકટગજ ... .. [૧]

..... હૃદૈવ સચો

દર્પાધ્માતારિચક્રક્ષયકરમગમથસ્ય દોર્દિષ્ઠરૂપં ॥ [૧૬ ॥]

પાતા યશ્વતુરસ્તુરાશિરશનાલક્ષારમાજો બુવ-

સ્ત્રધ્યાશ્વાપિ કૃતદ્વિજામરગુરુપ્રાજ્યાજ્યપૂજાદરઃ ।

દાતા માનસ[મ]મ્મણીર્ગુણવતાં યો સૌ શ્રિયો વલ્લભો

મોક્તું સ્વર્માફલાનિ મૂરિતપસા સ્થાનં જગામામરમ્ ॥ [૧૭ ॥]

યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહતરવિકરવાતતાપાત્સલીલં

જગ્મે નાસીરધૂલીષવલિતશિરસા વલ્લભાસ્ત્યસ્સદાજૌ ।

શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજો જિતજગદહિતસ્ત્રૈણવૈષધ્યવદક્ષ-

સ્તસ્યાસીત્સૂનુરેકક્ષણરણદલિતારાતિમત્તેભકુમ્ભઃ ॥ [૧૮ ॥]

તસ્યાનુજઃ શ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહતપ્રત્તપઃ ।

પ્રસાધિતાશેષનેન્દ્રચક્રઃ ક્રમેણ બાલાર્કવપુર્વ્વભૂવ ॥ [૧૯ ॥]

જાતે યત્ર ચ રાષ્ટ્રકૂટતિલકે સદ્ગુપચૂડામણૌ

ગુર્ભિત્યુક્તિરથાસિલસ્ય જગતઃ સુસ્વામિનિ પ્રત્યહમ્ ।

સત્યં સત્યમિતિ પ્રશાસતિ સતિ ક્ષમામાસમુદ્દાન્તિકા-

માસીદ્ધર્મપરે ગુણામૃતનિષૌ સત્યવ્રતાધિષ્ઠિતે ॥ [૨૦ ॥]

શ્લોક ૧૩-પં. ૧૮ ક્ષેપિ થી પૂરી થાય છે. આ બે અક્ષરો તથા પંકિતનો છેવટનો બાજ ધણો જ સંકારપદ છે. શ્લોક ૧૪-પં. ૧૬ મજલ થી પૂરી થાય છે. છંદ આખી હોય એમ જણાય છે. શ્લોક ૧૫-પં. ૨૦ લેખ થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૨૧ પરમેશ્વર થી પૂરી થાય છે; છંદ, 'વંશેસ્થ' છે. * શરૂઆત બગડેલી જણાય છે. શ્લોક ૧૬-પં. ૨ (પતર ધીબની) હૃદૈવ થી શરૂ થાય છે. છંદ ભગવદ્ગીતા છે, અને એમ દેખાશે કે બીજા પાદ રાજાવુદ્ધત થી શરૂ થાય છે. આમાં કુ નો કુ એમ સુધારો કરવો જોઈએ, અથવા તે પદાક્ષર ઠીક કરવો જોઈએ. શ્લોક ૧૭-પં. ૨ રાશિ થી પૂરી થાય છે. પં. ૩ નો માનસ થી અંત થાય છે. અને પં. ૪ નો અંત મામરમ્ થી થાય છે. શ્લોક ૧૮-પં. ૫ નો અંત શિરસા વ થી થાય છે. અને પં. ૬ નો અંત ત્સૂનુર થી થાય છે. શ્લોક ૧૯-પં. ૭ નો અંત માવોપ્ર થી થાય છે. શ્લોક ૨૦-પં. ૮ યત્ર થી પૂરી થાય છે. પં. ૯ પ્રત્યં થી અને પં. ૧૦ નિષૌ થી પૂરી થાય છે.

હૃદોન્મહં યોર્થિજનાય સર્વં સર્વસ્વમાનન્દિતવન્ધુવર્ગઃ ।

પ્રાદાત્પરુષ્ઠો હરતિ સ વેગાત્પ્રાણાન્યમસ્થાપિ નિતાન્તવીરઃ ॥ (૨૧ ॥)

રક્ષતા યેન નિઃશેષચતુરમ્મોષિસંયુતં ।

રાજ્યં ધર્મેણ લોકાનાં કૃતા હૃષ્ટિઃ પરા હૃદિ ॥ (૨૨ ॥)

તત્સ્યાત્મજો જગતિ સત્પ્રથિતોરુક્તિર્તિર્ગોવિન્દરાજ इति ગોત્રલલામમૂતઃ ।

ત્યાગી પરાક્રમધનઃ પ્રકટપ્રતાપઃ સન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોસૌ ॥ (૨૩ ॥)

પૃથ્વીવલ્લભ इति ચ પ્રથિતં યત્પારં નામ । યશ્ચતુરુદધિસીમામેકો વસુધાં વશાં ચક્રે ॥ (૨૪ ॥)

પ્રોપ્યનેકરૂપો યો દદૃશે ભેદવાદિભિરિવાત્મા । પરવલ્લજલધિમપારન્તર સ્વદોર્ભ્યાં રણે રિપુભિઃ ॥ (૨૫)

एको निर्हेतिरहं प्रतीतशस्त्रा इमे परे बहवः ।

यो नैवंविधमकरोच्चिचं स्वप्नेपि किमुताजौ ॥ (૨૬)

રાજ્યમિષેકકલશૈરમિષિચ્ચ દત્તાં રાજાધિરાજપરમેશ્વરતાં સ્વપિત્રા ।

अन्यैर्महानृपतिभिर्बहुभिस्समेत्य स्तम्भादिभिर्भुजबलाद्बलुप्यमानां ॥ (૨૭)

एकोनेकनरेन्द्रबुन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्वांतासिलताप्रहारविधुरां बद्ध्वा महासंयुगे ।

लक्ष्मीमप्यबलां चकार

પતરૂં બીજું 'બી'

વિલસત્સન્ધામરગ્રાહિણીં સંસીદ્ધરુવિપ્રસજ્જનસુહૃદ્વન્ધૂપયોગ્યાં મુવિ ॥ [૨૮] ॥

भ्रातु तस्येन्द्रसमानवीर्य्यः श्रीमान्मुवि क्षमापतिरिन्द्रराजः ।

શાસ્તા બમ્બાદ્ધુતકીર્તિસૂતિ સ્તદ્તલાટેશ્વરમણ્ડલસ્ય ॥ [૨૯ ॥]

यस्याङ्गमात्मजयिनः प्रियसाहस्य क्षमापालवेषफलमेव बभूव सैन्यं ।

મુક્ત્વા ચ સર્વમુવનેશ્વરમાદિદેવં નાવન્દતાન્યમમરેષ્વપિ યો મનસ્વી ॥ [૩૦ ॥]

सुनुर्बभूव खलु तस्य महानुभावः शास्त्रार्थबोधमुखलालितचित्तवृत्ति ।

વ્યોં ગૌણનામપરિ [વા] રમુવાહ પૂર્વં શ્રીકર્કરાજસુભગવ્યપદેશમુચ્ચૈઃ [૩૧ ॥]

સૌરાજ્યજલ્પે ચતિતે પ્રસન્નાન્નિદર્શનં વિશ્વજનીનસંપ- ।

પ્રજ્યં બલેઃ પૂર્વમહો બમ્બ શિતાવિદાનિન્તુ નૃપ યસ્ય ॥ [૩૨ ॥]

શ્લોક ૨૧—પં. ૧૧ નો અંત પ્રા થી થાય છે. શ્લોક ૨૨—પં. ૧૨ નો અંત નિઃશેષ થી થાય છે. શ્લોક ૨૩—પં. ૧૩ નો અંત સત્પ્ર થી થાય છે અને પં. ૧૪ પ્રતા થી થાય છે. શ્લોક ૨૪—પં. ૧૫ નો અંત પરં ના થી થાય છે. શ્લોક ૨૫—વાંચો એકોપ્ય અને તરન્ત્વઃ; પં. ૧૬ રુપોથી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૨૬—પં. ૧૭ નો અંત રહં થી થાય છે. શ્લોક-૨૭ પં. ૧૮ નો અંત વિચ્ય થી થાય છે. શ્લોક-૨૮ પં. ૧૯ નો અંત ન્યસ્તાન્સમ થી થાય છે. શ્લોક-૨૯ વાંચો ભ્રાતા તુ; પં. ૧ નો સમાધી અંત થાય છે. અને પંક્તિ ખીજીનો મણ્ડલસ્યથી અંત થાય છે. શ્લોક ૩૦—વાંચો પ્રિયસાહસ્ય અને મરેષ્વપિ; પં. ૩ સર્વમુવ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૧—પં. ૪ મહાનુભા થી પૂરી થાય છે, અને પં. ૧૦ સુભગ થી પૂરી થાય છે. શ્લોક ૩૨—વાંચો ! પ્રાજ્યં વિદાર્ની તુ અને નૃમ્યઃ; પં. ૬ મહોથી અંત આવે છે.

ઇચ્છાતિરિકેળ કૃષીવલાનાં પયો યાથા મુચ્ચતિ જાતુ મેષે ।
 મવેશ્વનસ્તદ્ધિરતૌ તથામૂષસ્મિન્ધનં વર્ષતિ સેવકાનાં ॥ [૩૩] ॥
 કરૂપક્ષયક્ષણસમુદ્રવવાતળેલા દોલાયમાનકુલશૈલકુલાનુકારં ।
 યન્મુક્તચંડશરજાલયવપ્રણુલા યુદ્ધાગતા રિપુગજેન્દ્રધટા ચકાર ॥ [૩૪] ॥
 તસ્ય આતા કનીયાન્પ્રથિતપ્રથુયશા નિર્જિતારાતિચક્રઃ
 શ્રીમાન્ગોવિન્દરાજઃ પતિરવનિભુજાં સ્થ્યાતકીર્તિર્ભૂવ ।
 નાનાદ્વીપાર્ણવાદ્રિદ્વમગહનમહાસન્નિવેશામપીમાં
 પ્રાદેશાસ્પ્રમાણામમનુત્ત પૃથિવીં યઃ પ્રદાને જયે ચ ॥ [૩૫] ॥
 કઃ પ્રત્યર્થિષુ દાનમાપ ન યતઃ કો વાર્ત્તિષુ પ્રત્યહં
 જગ્મુર્જાપચિતિશ્ચં ચ કે ચ ન સતાં મધ્યેસતાં વા શ્રુશં ।
 નાર્થ્યઃ કાશ્ચ ન ભૂષિતાઃ સ્વપરયોર્યત્ર પ્રભૌ પક્ષયોઃ
 સર્વાકારકૃતાત્મ્યમિત્થમભવણસ્યોર્જિતં ચેષ્ટિતં ॥ [૩૬] ॥
 વિશુદ્ધાત્મભિરત્યન્તમલઙ્ઘગણનૈરપિ । દારૈરિવ ગુણૈર્યસ્ય નેક્ષિતોપ્યપરાશ્રયઃ [૩૭] ॥
 યદ્વિક્રમસ્ય પરિમાણવિદઃ કિમન્ય દાપ્યાવિમાસ્તુલિતરામપરાક્રમસ્વ ।
 સર્વપ્રતીપદમનક્ષમબાહુવળ્ડલીલાજયાધિકરણં કકુભો બભૂવુઃ ॥ [૩૮] ॥

તેનેદમ (૧૬)

સ્તિલં વિદ્યુશ્ચલમાલોક્ય જીવિતમસરં ક્ષિતિદાનપરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૧૭]
 સ ચ સમાધિગતાશેષમહાશબ્દમહાસામન્તાધિપતિપ્રભૂતવર્ષશ્રીગોવિન્દરાજદેવઃ [૧૮]
 સર્વાનેવયથાસંબધ્યમાનકાન્નાદ્રૂપતિવિષયપતિ ગ્રામકૂટાયુક્તનિયુક્તા [ધિકારિ ૧૯]
 મહત્તરાદીન્સમનુર્વશત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા મયા શ્રીમરુકચ્છનિવાસિ [ના ૨૦]

૨૩૧૪ ૩૩ —વાંચો યથા; પં. ૭ નો અંત મેષથી આવે છે. ૨૩૧૪ ૩૪ વાંચો હેલા અને જબ; પં. ૮ દોલા થી પૂરી થાય છે. અને પં. ૯ ચકાર થી પૂરી થાય છે. ૨૩૧૪ ૩૫—પં. ૧૦ સ્થ્યા થી અને પં. ૧૧ લ્પથ થી પૂરી થાય છે. ૨૩૧૪ ૩૬—પં. ૧૨ નો અંત વાર્ત્તિથી થાય છે. ૨૩૧૪ ૩૭ પં. ૧૪ ગણનૈરપિથી પૂરી થાય છે. ૨૩૧૪ ૩૮ વાંચો દાજાવિમા પં. ૧૫ નો અંત પરાક્રમસ્યથી આવે છે. ધિકરણં માંનું અનુરવાર અયોક્ત છે. પં. ૧૭ વાંચો મસરં પં. ૨૦ નિવાસિના માં નિ તદ્દન ૨૫૫૮ નથી, અને ના વ જેવો દેખાય છે.

પત્રું, ત્રીજું

- ૧ [માતાપિ]ત્રોરાત્મનમૈદિકામુષ્કિકફલાસયે ચર્મ્યશોભિવૃદ્ધયર્થે કાપિકાન્ત-
ર્વર્તિભૂતે કોટિપુ[રે]
- ૨ ભગવતિગ્મરશ્મયે શ્રીમજ્જયાદિત્યામિધાનાય સ્વપ્નસ્ફુટિતસંસ્કારાર્થે ગન્ધપુષ્પધૂપ-
દીપનૈવેદ્યાર્થે
- ૩ ધૂર્ણવિનામા ગ્રામો યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વ્વતો વટપદ્રકં દક્ષિણતો જદ્રાણગ્રામસ્તથા
પશ્ચિમતઃ
- ૪ મજ્જનકાલીયરગ્રામો ઉત્તરતો રુદ્ધાહનામા ગ્રામઃ । एवं चतुराघाटनोपलक्षितः
सोदृज स[।]
- ૫ [પરિ]કરઃ સમૂતવાપ્રત્યાયસ્સદળદશાપરાધઃ સોત્પદમાનવિષ્ટિકઃ સધાન્ય-
હિરણ્યાદયો
- ૬ (અચા)ટમટપ્રવેશઃ સમસ્તરાજકીયાનામહસ્તપ્રક્ષેપીયો ભૂમિચ્છિદ્રાન્યાયેના-
ચન્દ્રાર્કાર્ણવશિતસિર-
- ૭ (ત્પ)ર્વતકાલીનઃ પૂર્વદત્તદેવદાયત્રણદાયરાહિતોઽભ્યાન્તરસિદ્ધયાશકનૃપકાલા-
તીતસંવત્સર(સપ્ત)શતેષ્વેકાઋપં-
- ૮ ચાશત્સમધિકેષુ મહાવૈશાઠ્યાં નર્મદાસરિતિ ક્ષાત્વોદકાતિસર્ગેણ પ્રતિપાદિતઃ ।
યતોસ્યોચિત-
- ૯ યા દેવદાયસ્થિત્યા ભુંજતો ભોજયતઃ કાર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વા ન કૌશ્વિત્પરિ-
પન્થના કાર્ય્યા । ત-
- ૧૦ થાગામિનૃપતિભિરસ્મદ્વંશ્યરૈન્યૈર્વા સામાન્યં ભૂમિદાનફલભવેત્ય વિશુદ્ધોલાન્યને-
ત્યૈશ્વર્યાણિ તૃણત્ર-
- ૧૧ લનજલવિન્દુચક્ષ્ણં ચ જીવિતમકલય્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્વાયોનુમન્તવ્યઃ
પરિપાલયિ-
- ૧૨ તવ્યશ્ચ । યશ્ચાજ્ઞાનદાટલાવૃતમતિરાચ્છિન્દ્યાદાચ્છિદ્યમાનં વાનુમોદતે સ પંચમિ-
ર્મહાપા(ત-)

પં ૧ અક્ષરે ૪-૧૩ ને ૪ ભાગ હેવાત છે. પં. ૩ પહેલો અક્ષર અસ્પષ્ટ— મ્ અથવા ટ હોય.
અથવા ય્યા હોવાનો સંભવ છે. પં. ૭— સપ્ત નેા ઉમેરે તદ્દન ખરાખર છે. કારણ કે વડોદરાદાનપત્ર
ને ગોવિન્દના પિતાએ બહેર કર્યું હતું તેની તારીખ ૭૩૪ છે. પં. ૯— વાંચો કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતઃ;
પં. ૧૦ વાંચો ન્યનિત્યે પં. ૧૧ વાંચો ત્રસન; માકલ્ય; પં. ૧૨ વાંચો જ્ઞાનપટલા.

- १३ कैल्पपा(त)कैश्च संयुक्तः स्यादिति । उक्तं च । भगवता वेदव्यासेन व्यासेन व्यासेन च-
- १४ छिन्नर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वशेत । विन्ध्या-
- १५ दवीष्वतोयासु गुष्ककोटरवासिनः । कृष्णाहयो हि जायन्ते भूमिदायापहारिणः ॥ अमेरपत्यं प्र-
- १६ अमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवोद्धि दत्तं यः काश्चनं गाञ्च महीञ्च दद्यात् ।
- १७ बहुभिर्बभूवुः शुक्ला राजभिः सगरादिभिर्यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह दत्तानि पुरा
- १८ नरेन्द्रेर्दानानि चर्मार्थयज्ञस्कराणि निर्माल्यवान्तप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । त्व(द)
- १९ तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महीभृतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ इति कमलदलाम्बुविन्दु-
- २० लोलां श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च अतिविमलमनोभिरात्मनीनैर्नहि पुरुषैः परकीर्त्तयो विलोप्याः
- २१ स्वहस्तोयं श्रीगोविन्दराजस्य लिखितं चैतन्मया श्रीगोविन्दराजस्योदेशान्म-
- २२ हासन्धिविग्रहाधिकृतकुलपुत्र-
- २३ श्रीमदवलोकितसूनुना श्रीयोगेश्वरेण दूतकोत्र भट्टश्रीकुमु(द) इति ॥

શાપાન્તર

(૧) જેના નાભિકમળમાં પ્રહ્લાએ વાસ કર્યો છે તે અને ઇન્દુકલાથી જેનું શિર મંડિત છે તે હર તમને રક્ષો.^૧

(૨) નૃપોમાં રાજસિંહ, વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, અને ઉદય થતા તારામંડળનો નાયક એક રાત્રે તિમિર હથે છે તેમ કેળવાએલી સેનાના અગ્રે રહી, યુદ્ધમાં શત્રુઓને હથુનાર શુદ્ધ પ્રકાશવાળો ગોવિંદરાજ નૃપ હોતો.^૨

(૩) જ્યારે વીર ચોદાઓથી પ્રકાશતું સૈન્ય તેની સામે આવતું તે જોતો ત્યારે અધર કરડી, જમર ગૂંથી, અસિ ધારી, પોતાની સેનામાં અને પોતાના હૃદયમાં ધૈર્યનું રોપણ કરી તે સદા ઉચો યુદ્ધનો ભવનિ કરતો.^૩

(૪) જ્યારે તેના શત્રુઓ યુદ્ધમાં તેનું નામ સાંભળતા ત્યારે કરમાંથી અસિ, મુખમાંથી તેજ અને હૃદયમાંથી હર્ષ—આ ત્રણ ચીજો નિરંતર તેઓમાંથી સહસા સરી જતી.^૪

(૫) તેનો પુત્ર શ્રી કર્કરાજ, જેનો ઉજ્જવળ યશ વિશ્વમાં વિખ્યાત હતો, જે દુઃખી જનોનાં દુઃખ નિવારતો અને હરિના પદના સ્થાનને નિભાવતો, જે સ્વર્ગના નૃપ સમાન હતો એ જેની આજ્ઞાનું સદા પાલન થતું તે (કર્કરાજ) તેના પછી રાષ્ટ્રકૂટ વંશનો મણિ બન્યો.^૫

(૬) રાષ્ટ્રકૂટ વંશના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિના ગળેનાં લોટલાં કુમ્ભમાંથી ઝરતા મહથી પ્રકાશિત અને તેમના હંતથી ઉઝરડાએલા સ્કંધવાળો અને ભૂમિ પર પોતાના શત્રુઓનો નાશ કરનાર ઇન્દ્રરાજ તેનો પુત્ર હોતો.^૬

(૭) તેનો પુત્ર ઇન્દ્ર સમાન હોઈ ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી અખિલ પૃથ્વીનું રાજ્ય કરનાર અને મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર હનિદુર્ગરાજ હતો.^૭

(૮) કાઠચીથર, કેરલ, ચોલ, પાંડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રતનો પરાજય કરવામાં દક્ષ કણ્ઠના અજિત અને અચિંત્ય બલનો મુકીબર સેવકોથી સત્વર પરાજય કર્યો.^૮

(૯) જે અશ્રાન્ત હતો, જેની આજ્ઞાનું સર્વે પાલન કરતા, જેણે તીક્ષ્ણ શસ્ત્ર ધારણ કર્યો ન હતાં અને જેણે શ્રમ (યતન) કર્યો ન હતો, તેણે જમર ચઢાવી, ધનુષથી વલ્લભનો સત્વર વિજય કરી, રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશયજની પ્રાપ્તિ કરી.^૯

(૧૦) ... ..^{૧૦}

(૧૧) તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે ... .. શ્રી કર્કરાજનો પુત્ર કૃષ્ણરાજ ભૂપતિ થયો.

૧ આ શ્લોક, વડોદરા, સામનગઢ અને વાન ડિન્ડોરીના જોવાને પણ મથાળે આવે છે. ૨ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ આવે છે. ૩ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ત્રીજો છે. બાળગંગાધર શાસ્ત્રીનાં 'વાંચન ઉદ્ઘાટિતમ્' તથા 'ત સત્ત્વમ્', મારી ધારણા પ્રમાણે, આપણાં વાંચન કરતાં વધારે ઠીક લાગે છે. પરંતુ ઉદ્ઘાટિતમ્ નો દિ મને તદ્દન સ્પષ્ટ નજરે પડ્યો. ૪ આ શ્લોક સામનગઢ લેખમાં પણ ચોથો છે. ૫ સામનગઢ લેખમાં આ શ્લોક પાંચમો છે. ૬ આ શ્લોક સામનગઢ પતરામાં સાતમો છે. ૭ હંદ ગીતિ. રાજનાં નામનો ઉમેરો, બીજાં પતરાંઓમાં આપેલી વંશાવલીથી સાચો પુરવાર થાય છે. ૮ સામનગઢ પતરાના અલ્પભાગમાં આ શ્લોક છેલ્લો છે. પ્રતિકૃતિ ઉપરથી વિચારીએ તો બાળ ગંગાધર શાસ્ત્રીનું 'વાંચન મજેયરત્યૈઃ આપણાં વાંચન મજેયરત્યૈઃ ને બદલે બરાબર નથી. તેણે પોતે કરેલા તરબીયામાં છોડી દીધું છે. મલ્લૈઃ અને નિયાત્રિઃ રાખ્દો, હનિદુર્ગનું લશ્કર ન્હાતું હતું એ વાતને ભાર સૂચક ટીકા દેવા મઠિ વપરાયો લાગે છે. જિતેલા રાજનાં લિસ્ટમાં બાલ ગંગાધર શાસ્ત્રીએ વજ્રતનું નામ છોડી દીધું છે. (જ. બે. એ. સો. નો. ૩૨, પા. ૯૭) ૯ સામનગઢ પતરામાં આ શ્લોક આગલા શ્લોકની તરવ જ ઉપર માલુમ પડે છે. પરંતુ તેનું અક્ષરાન્તર બગડેલું જણાય છે. બાળ ગંગાધર શાસ્ત્રીએ તરબીયા દેવી રીતે કર્યો તે પણ સમગ્ર શક્ય મુશ્કેલ છે. ૧૦ આ શ્લોકનો રાખ્દ છેદને અંગે ચોક્કસ અજવાઈ કરી શકાય તેમ નથી. પરંતુ તેનો સાધારણ અર્થ એમ હોવા જોઈએ કે હનિદુર્ગ આખો બારવ દેશ જિત્યો.

- (૧૨) ... .. શ્રી ... કૃષ્ણરાજનું ચરિત કૃષ્ણ સમાન અદોષિત હતું.
 (૧૩) ... ..
 (૧૪) ... ..
 (૧૫) ... .. તેણે સત્વર 'રાજધિરાજ' અને 'પરમેશ્વર' ના શુભ મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.
 (૧૬) ... .. તેના પ્રબળ કરે મહ ભરેલા શત્રુઓનું મંડળ જોયું કે સત્વર તેમનો નાશ કર્યો (૧)

(૧૭) તે ચાર સાગરથી આવૃત બની ભૂષિત થએલી પૃથ્વીનો અને ત્રણ વિદાનો પણ પાલક હતો. તે દ્વિજોને ઘણું ધી આપતો. તે દેવોને પૂજતો અને ગુરુઓને માન આપતો. અર્થિઓના તે મનોરથ પૂર્ણ કરતો; શુભી જનોમાં પ્રથમ હતો લક્ષ્મીના વલ્લભ હતો અને પોતાનાં મહાન તપથી તે સ્વર્ગનાં કૃપાને ઉપલોભ કરવા અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૮) તેનો પુત્ર વલ્લભ નામથી વિખ્યાત, પરાજય પામેલા પૃથ્વીના શત્રુઓની પત્નીઓને વેધવ્ય આપવામાં દક્ષ, ક્ષણમાં શત્રુના મરત્ત ગળેનાં યુદ્ધમાં કુમ્ભ ભેદનાર અને સેનામની ધૂળથી સ્વેત બનેલા શિર સહિત, સ્વેત છત્રથી રવિકરણોના તાપ દૂર થવાથી સદા દ્વીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રી ગોવિંદરાજ હતો.

(૧૯) તેનો અનુજ અતિ મહિમાવાળો અને અપ્રતિબદ્ધ પ્રતાપવાળો શ્રીકૃવરાજ સર્વ નૃપોનો પરાજય કરી કંઠે ઉષાના સૂર્ય સમાન ચંદ્ર પ્રતાપવાળો બન્યો.

(૨૦) જ્યારે તે સન્નૃપોમાં મણિ રાષ્ટ્રકુટોનો નાયક થયો ત્યારે અખિલ જગત તેને નિત્યનો આધ્યાત્મિક ગુરુ સુરવામિ કહેતું. જ્યારે સાગરથી સાગર સુધીની ભૂમિ પર તે ધર્મી, અને સત્યનો અનુરાગી, રાજ્ય કરતો હતો ત્યારે પ્રજા કળુલ કરતી કે, ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો હતો.

(૨૧) બન્ધુ જનોને અનુરંજી; તે પ્રસન્ન ધાય ત્યારે સદા અર્થિઓના મંડળને તેની સર્વ લક્ષ્મી આપતો; જ્યારે કોપાયમાન થતો ત્યારે તે મહાન વીર યમના પણ પ્રાણ સત્વર હરી લેતો.

(૨૨) ચાર સાગર સહિત પૃથ્વી પર તે ધર્મી રાજ્ય કરતો હતો, ત્યારે જનોના હૃદયમાં પરમ આનન્દ હતો.

(૨૩) તેનો પુત્ર, તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનવલ્લભ, પ્રતાપ તથા ધનસંપન્ન, વિખ્યાત શૌર્યવાળો, શત્રુઓને પીડનાર, અને સંતોથી જગતમાં ઉજવાતા યથા વાળો ગોવિંદરાજ હતો.

(૨૪) તેનું અપર વિખ્યાત નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું. તેણે, એકલાએ, ચાર સાગરથી બંધાયેલી પૃથ્વીને પોતાને શરણ કરી.

(૨૫) વિશ્વ આત્મા એક રૂપવાળો છે, છતાં, ભેદવાદિઓને અનેક રૂપવાળો દેખાય છે; તેમ જ્યારે તેણે આ શત્રુઓનો સૈન્યનો અગ્રાધ સાગર તેના બાહુબળથી ઝાળ્યો ત્યારે તે યુદ્ધમાં, શત્રુઓને અનેક રૂપવાળો દેખાયો.

(૨૬) “હું એકલો છું અને પૂરતાં શર વિનાનો છું; શત્રુઓ સંજ્ઞ અને અનેક છે” આવા વિચારો તેને કદિ સ્વપ્નમાં પણ આવતા નહીં તો યુદ્ધમાં તો કયાંથી જ ?

(૨૭) જ્યારે સ્તંભ આદિ અનેક અન્ય નૃપો એકત્ર થઈ તેમના બાહુબળથી રાજધિરાજ અને પરમેશ્વરના મહાશબ્દો જે તેણે રાજ્યાભિષેક કળશના જલથી અભિષેક થઈ તેના પિતા પાસેથી પ્રાપ્ત કર્યા હતા તેની પાસેથી તોડી લેતા.

(૨૮) ત્યારે નૃપમંડળ સહિત તે સર્વેનો નાશ કરી તે મહાશબ્દો જે મહાન યુદ્ધમાં યમની આસિના પ્રહારથી ઢીલા થઈ ગયા હતા તેઓને મજબુત બાંધ્યા. શ્રીને સ્થિર અને તેના પીઠાતા શુર્યો, દ્વિજો, સંતો, મિત્રો, અને બન્ધુજનોની સેવા કરતી બનાવી અને તેની પાસે પોતાની ઉત્તમ પ્રકાશતી ચોરી બલથી ધારણ કરાવી.

(૨૯) પણ તેનો ભાઇ, ઇન્દ્રસમાન શૌર્ય અને અદ્ભુત યશવાળો શ્રી ઇન્દ્રરાજ પૃથ્વીનો નૃપ થયો અને લોટાવર મંડળ—જે તેણે જેટ બન્ધુ પાસેથી પ્રાપ્ત કરેલા તેનો નૃપેશ થયો.^૧

(૩૦) એકલા હસ્તે જેણે વિજય કર્યો અને જે સાહસમાં પ્રીતિવાળો હતો તેને સૈન્ય ક્રૂર રાજચિહ્ન સમાન હતું, તે મહાવાળો નૃપ અખિલ વિશ્વના સ્વામિ આદિદેવ, સિવાય કોઈ પણ અમરને નમન કરતો નહોતો.^૨

(૩૧) તેનો પુત્ર મહાપ્રતાપી, શાસ્ત્રના અર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્તવાળો, અને ઉઘાડી રીતે પુરાતન સ્વસ્તિ શ્રી કર્કશળ અને અન્ય ગૌણ નામ પરિવાર ધારનાર નૃપ હતો.^૩

(૩૨) જ્યારે સાંઈ રાજ્ય કેનું એ વિષે વિવાહપ્રસંગ ઉદ્ભવતો ત્યારે પૂર્વે સર્વ પ્રજાની ઉન્નતિવાળું બલિનું રાજ્ય ઉઘાડરણ તરીકે સામાન્ય રીતે અપાતું. હવે પૃથ્વી પર આ નૃપનું (રાજ્ય) (આપણે ઉઘાડરણ તરીકે આપીએ છીએ)^૪

(૩૩) ઇચ્છાથી અધિક વૃદ્ધિ વરસાવતો મેઘ વૃદ્ધિ કરતો અટકે ત્યારે ખેડુતોને મન જે લાગણી થાય તે તેના સેવકો પર લક્ષ્મીના વરસાદ વરસાવનારના મૃત્યુથી તેમને (સેવકોને) થઈ.^૫

(૩૪) તેનાથી છોડામાં અનેક શરના ચંડ પ્રહારથી યુદ્ધમાં આવેલા શત્રુઓની ઘટા, કદાપન્ત સમયે પ્રકટતા પ્રબળ વાતથી અહીં અને ત્યાં ડોલતા મહાન પર્વતોની ગતિનું અનુકરણ કરતી.^૬

(૩૫) તેનો અનુજ, જેનો યશ દૂર પ્રસર્યો હતો, જેણે પોતાના શત્રુઓના મંડળનો પૂર્ણ પરાજય કર્યો હતો, તે વિખ્યાત નૃપાધિપ શ્રી ગોવિંદરાજ હતો. તે હાન અને વિજય માટે આ પૃથ્વી જે કે બહુ ખંડ (દ્વીપ), સાગર, પર્વત, વન, અને મહાન નગરો સમાવે છે, છતાં તેના કર જેટલા અદ્ય પ્રમાણ વાળી ગણે છે.

(૩૬) કયો શત્રુ તેનાથી નાશ પામ્યો નહતો. અથવા કયા આર્યે તેની પાસેથી નિત્ય હાન મેળવ્યું નથી? કયા સજ્જને તેની પાસેથી માન મેળવ્યું નથી અથવા કયા દુર્જને ઇન્દ્ર સહી નથી? જ્યારે તે નૃપ હતો ત્યારે તેના અનુજવિઓની પત્નીઓ અલંકારથી ભૂષિત બની નહતી અને શત્રુની પત્નીઓ ભૂમિ પર લોટતી નહતી? આમ તેનાં પરાક્રમે સર્વ ચીજમાં સફળ હતાં.

(૩૭) તેના શુદ્ધ અને અનેક શુભો તેના સિવાય અન્ય સ્થાન કદિ બાલુતા નહતા જેવી રીતે તેની શુદ્ધ અને અસંખ્ય પત્નીઓ કદિ પણ તેના સિવાય અન્ય ગૃહ હેખતી નહીં

(૩૮) યુદ્ધમાં રામ સમાન પ્રરાક્રમ વાળા તેના વિક્રમની સીમા ક્રૂર વિશ્વ બાલુતું. અને તે વિશ્વ, સર્વ શત્રુઓને વશ કરવા શક્તિમાન પ્રબળ કરથી પ્રાપ્ત કરેલા લીલાવાળા તેના વિજયોનું ચિત્રપટ થયું

૧ વડોદરાનાં પતરાં ઉપર આ શ્લોકનો નં. ૨૧ છે. ૨ આ શ્લોક, વડોદરાનાં પતરાંમાં નં. ૩ છે અને ગોવિંદરાજ. ૩ લાને લાગુ પાડ્યો છે. ૪ આ શ્લોકનાં છેલ્લાં બે પાદો વડોદરાના લેખના ચોથા શ્લોકમાં આવે છે. જ્યાં વાંચન પૂર્વે ને બદલે મુલ્યમ્ છે; વડોદરા લેખમાં કર્કશળ ૧ લાને લખતો આ શ્લોક છે. ૪ આ શ્લોક વડોદરાના લેખોમાં પાંચમો છે, અને કર્કશળ ૧ લાને સંધ્યાધી છે. આ શ્લોકના અર્થ માટે પંડિત શાસ્ત્રપ્રસાદને બિલકુલ ખ્યાલ ન હતો. તેથી આ શ્લોકના તેના બોધ અનુવાદથી ગુજરાતના ઇતિહાસ મંદિર ધણાંજ પાયાવજરના અનુમાનો ઉત્પન્ન થયાં છે. (જુઓ કર્કશળ—એ. જી. પા. ૩૧૭) ૫ આ શ્લોક વડોદરા પતરામાં ૬ મો છે. ૬ વડોદરા પતરાનો શ્લોક ૨૦મો જુઓ.

તેણે આખું જીવિત વિદ્યુત સમાન ચંચળ અને અસાર છે એમ જોઈ, ભૂમિદાન હોવાથી પરમ પુણ્યવાળું આ ધર્મદાન કર્યું છે. અને મહાસામન્તોનો અધિપતિ, સર્વ મહાશબ્દ ધારનાર પ્રભૂતવર્ષ શ્રીગોવિન્દરાજ પોતાની સાથે કેઈ પણ સંબંધવાળા તેના સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકુટ, આયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર, આદિને આ શાસન બહેર કરે છે:—

તમને બહેર થાઓ કે મેં ભરૂંકચ્છમાં વસી મારાં માતાપિતા અને મારા આલોક અને પરલોકમાં કૃણ પ્રાપ્તિ, અને પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ અર્થે, કાપીકામાં આવેલા કોટિપુરમાં આવેલું શ્રીમહાજ્યાદિત્ય નામવાળા સૂર્ય ભગવાન(ના મંદિર)ને ખંડિત અને ક્રાંત પડેલા ભાગના સમારકામ માટે, ગન્ધ, પુષ્પ, કૃપ, દીપ અને નૈવેદ્યના ખર્ચ માટે ચૂર્ણિવ નામનું ગામ જેની સીમા— પૂર્વે વટપદક: દક્ષિણે જદ્રાણુગામ: પશ્ચિમે ... ... મહગન અને કાલીધર ગામે ઉત્તરે રૂહણાડ ગામ: આ ચાર સીમાવાળું આ ગામ, ... સહિત, ... સહિત, લીલી અને સૂકી ઉત્પન્ન સહિત, દશ અપરાધના દંડના નિર્ણયની સત્તા સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પૂર્વે દેવો અને બ્રાહ્મણોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, ભૂમિચ્છિદ્રન્યાય અનુસાર, સૈનિકોના પ્રવેશ સુક્ત, રાજ પુરૂષના હસ્ત પ્રક્ષેપણ સુક્ત, ચંદ્ર, સૂર્ય, પૃથ્વી, આગર, સરિતાઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળ સૂધી ... ... શક નૃપના કાળપછી સંવત્સર ૭૪૯ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ ને દિને નર્મદા નદીમાં સ્નાન કરી, પાણીના અર્ધથી દાનને અનુમતિ આપી આપ્યું છે.

આ શ્રી શ્રીગોવિન્દરાજના સ્વહસ્ત છે. અને આ શ્રીગોવિન્દરાજની આજ્ઞાથી મારાથી સાંધિ વિગ્રહીક શ્રી અવલોકિતના પુત્ર કુલપુત્ર શ્રી યોગેશ્વરથી લખાયું છે. અહીં દ્વતક શ્રીકુસુદ છે.

૧ અનુવાદ કર્યો વગરનો અક્ષરો ભાગ, હંમેશા મુળજ ભાવિ રાખ્યોને સૂચનાઓના છે. અને ભૂમિદાન જોત ન કરવા સંબંધી મહાભારતના શ્લોકો છે.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટ રાજ ધ્રુવ ૨ જાનાં

વડોદરાનાં તામ્રપત્રો^૧

શક સંવત્ ૭૫૭ કાર્તિક સુદિ ૧૫

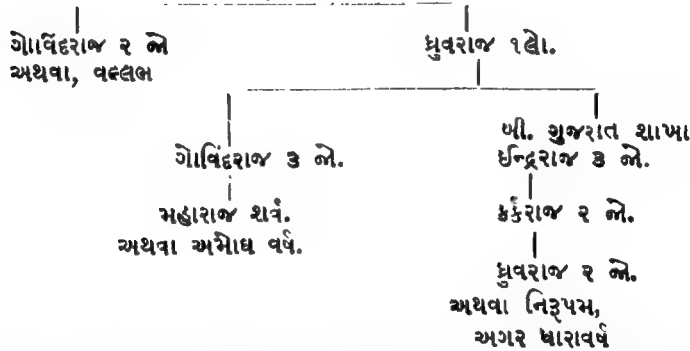
આ લેખ વડોદરામાંથી મળ્યો હતો. તેની છાપ અને રર્ખાંગ લખનાના ડા. એ પ્રીહરે મને આપ્યાં હતાં. આ દાનપત્ર ધારાવર્ષ, ઉપનામ ધરાવતા ધ્રુવરાજ ૨ જાએ શક સંવત ૭૫૭- (ઇ. સ. ૮૩૫-૩૬) માં જાહેર કર્યું હતું. તે રાજા માન્યખેટ (માલખેડ) ના રાષ્ટ્રકૂટોની ગૌણ પલ્લ સ્વતંત્ર નહીં એવી એક શાખા ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટોના વંશનો હતો.

આ દાનપત્રનાં કુટા છેલ્લાં બે પતરાં હાલ મોજુદ છે. તે કદેકતું માપ ૧૧૩" x ૭૩" છે. લેખ સુરક્ષિત છે. તેના રક્ષણ માટે કાંઠા બાંધા ઘડેલા છે. અસલ આ દાનપત્રનાં ૪ પતરાં હતાં. તેનાં કારણો:- (૧) બે મોજુદ પતરાંનું કદ એવડું છે કે વંશાવલીને પહેલી ભાગ, એક જ નહીં પણ, ત્રણ બાજુઓ રોકે. (૨) મી. ફલીટે અસલ પતરાં તપાસ્યાં ત્યારે બતાવ્યું હતું તેમ છેલ્લા પતરાના નીચેના કાંઠામાં ચાર ખાડા છે, અને તેની પહેલાનામાં ત્રણ ખાડા છે. પતરાંનાં કાંઠાં તથા મુદ્રા ઉપલબ્ધ નથી.

૨-આમાં આપેલી વંશાવળીમાં નીચે પ્રમાણે રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે.

એ. સીધા વંશ

(કૃષ્ણરાજ ૧ લો.)

વંશાવળીના છેલ્લા બે શ્લોકોમાં કંઈ ખાસ નવીન નથી. આમ છતાં આ લેખમાંથી કેટલીક ઉપયોગી ઐતિહાસિક હકીકતો મળી આવે છે.

કર્ક ૨ જાનો દાનો ભાઈ ગોવિંદ ૪ થો, જેણે શક ૭૪૬નું કાવિનું દાનપત્ર કાઢ્યું હતું તે આમાં આપ્યો નથી. તેનું નામ, ધ્રુવ ૩ જાનાં^૨ શક સં. ૭૮૬ ના બચુસાના લેખમાં, તેમ જ કૃષ્ણ ૨ જાના શક ૮૧૦ના^૩ બચુસાના લેખમાં પણ આપ્યું નથી. કર્ક બીજાના પોતાના જ પુત્રના

૧ ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૬ ઈ. કુલશ ૨ ગ્રીક પતરાની શરૂઆત, કૃષ્ણ ૧ લાનું વર્ણન કરતા શ્લોકના બીજા ભાગથી છે. પહેલાં બે પતરાંની ખાંડ થોડી અગત્યની છે. કારણ કે ગુમાઈ ગયેલાં પતરાં ઉપરના શ્લોકો- વંશાવળીના પૂરતા બહુતા છે. ૩ બુઓ. ઈ. એ. વો. ૫ પા. ૧૪૪ ૪ બુઓ ઉપરનું વો ૧૨ પા. ૧૭૬ ૫ બુઓ. ઉપરનું વો. ૧૩ પા. ૬૫

દાનપત્રમાં તેનું નામ ન હોવાથી પ્રોફેસર બુલ્લરનું અનુમાન^૧ ચોક્કસ થાય છે કે, તેણે રાજ્ય પચાવી પાડ્યું હતું અને તેથી કર્ક ૨ જાના સીધા વંશજોએ એની દરકાર કરી ન હોતી.

અમોઘવર્ષ, (શ્લોક ૧૦) એ, કર્ક ૨ જાનું ઉપનામ નથી, પણ તેના પિત્રાઈ અને ખંડીયાઓનો રાજા શર્વ(શક ૭૩૬-૬૬)^૨નું છે. તે રાષ્ટ્રકૂટનો સીધો વંશજ હતો.

“બળવાખોર રાષ્ટ્રકૂટો” નો અર્થ હું ગોવિંદ ૪ થો અને તેના અનુયાયીઓ કહે છે, અને કર્ક ૨ જાએ શર્વની મદદથી એ રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાને હરાવીને ફરીવાર શર્વના ખંડીયા તરીકે ગુજરાત ઉપર સત્તા જમાવી; જેવી રીતે તેણે પહેલાં ગોવિંદ ૩ જાના ખંડીયા તરીકે રાજ્ય કર્યું હતું.^૩

આંહિ સુધી, કર્ક ૨ જો ધ્રુવ ૨ જાનો પિતા હતો, એવું મેં માની લીધું છે. લેખ નં. ૩ સુજળ, ઈન્દ્ર ૩ જાનો ઉત્તરાધિકારી તેનો પુત્ર કર્ક ૨ જાને આપ્યો હતો, અને તેનો ઉત્તરાધિકારી કર્ક ૩ જાને અને ભાર પછી તેનો પુત્ર ધ્રુવ ૨ જાને આપ્યો હતો. લેખ નં. ૧ અને ૪ માં કર્ક ૨ જાનું નામ આપ્યું નથી, પણ કર્ક ૩ જાનું નામ આપ્યું છે. પરંતુ ધ્રુવ ૨ જાના દાનપત્રનો લેખક અધિકારી તેના દાદાના નામથી અગ્રણી હોય એ અસંભવિત છે. એટલે નં. ૩ ના લેખકે કર્ક ૨ જાના વર્ણનના શ્લોકો બે જૂદા દાનપત્રના નમુનાઓમાંથી લીધા હશે એમ માનવું પડે છે. આ નમુનાઓમાંથી પહેલો નમુનો જે નં. ૧ માં સંપૂર્ણ આપ્યો છે, તે રાજ્ય પચાવી પાડનાર ગોવિંદ ૪ થાના સમયમાં લખાયો હતો, અને તે પહેલાંના રાજાઓની જૂદી જૂદી વંશાવળીઓ ઉપરથી તૈયાર કર્યો હતો. બીજો નમુનો, જેના પહેલાં અને છેલ્લા શ્લોકો આ નવીન લેખ તથા લેખ નં. ૪ માં આપ્યા છે, તે ગોવિંદ ૪ થાના પરાજય પહેલાં લખાયો હોઈ શકે નહીં. કર્ક ૨ જાનો શક ૭૩૪ નો વડોદરાનો લેખ^૪ આ બન્ને કરતાં બુદ્ધો ત્રીજો નમુનો આપે છે. અને તે કર્ક ૨ જાનાં રાજ્યના પ્રથમ ભાગની વારીખનો છે. ઉપરનાં કારણોને લીધે, કર્ક ૩ જાનું નામ ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટોના લિસ્ટમાંથી કાઢી નાંખવું બેઠું એ.

ધ્રુવ ૨ જાએ, તેના પૌત્ર ધ્રુવ ૩ જાની મારફત, ધારાવર્ષનું ઉપનામ ધારણ કર્યું હતું. આ દાનપત્ર તેણે કાઢ્યું ત્યારે તે શ્રી ખેટક નજીક સર્વમંજુલા સત્તામાં રહેતો હતો. ખેટક એ હાલનું ખેડા છે.^૫ આ સુજળ, લાટ પ્રદેશ, જેના ઉપર ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૂટો રાજ્ય કરતા હતા, અને જે ગોવિંદ ૩ જાએ ગુર્જરા પાસેથી^૬ લઈ તે પોતાના નાના ભાઈ ઈન્દ્ર ૩ જાને આપ્યો હતો, - તે ઉત્તર દિશામાં શેરી નહીં સુધી અને દક્ષિણમાં તાપીના ફૂરના કિનારા સુધી પ્રસરેલો હતો. મારી પાસેનાં સાહિત્યથી, આ દાનપત્રમાં જણાવેલાં બીજાં સ્થળો ઓળખાવવા હું સમર્થ નથી.

દાનપત્રની છેલ્લી બે પંક્તિમાં રાજાની સહિ છે તે ધ્યાન દેવા લાયક છે. તે દક્ષિણ હિંદના મૂળાક્ષરોને મળતા ચાહુ હસ્તાક્ષરોમાં છે. અને બાકીના લેખમાં વપરાયેલા પુરાતન અક્ષરોથી સદંતર જૂદી પડે છે.

૧ જુઓ ઉપરનું વો. ૧૨ પા. ૧૮૦ ૨ જુઓ. વો. ૧૨ પા. ૨૧૬ વો. ૧૩ પા. ૧૩૩ ૩ વો. ૧૨ પા. ૧૫૮ ૪ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૫૬ ૫ જુઓ ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૨૭૮ ૬ આથી આપણે, પડિત બગવાનલાલ ઇન્દ્રજીની બુદ્ધિશાળી ધારણા પ્રમાણે જેની છેલ્લી તારીખ સંવત ૪૮૬ (કયા સમયની તે અજ્ઞાત છે) ઈ. સ. ૭૩૬ ને મળતી છે તે ગુર્જરાવધિ વિષે સમજવાનું છે. આ કદાચ ગોવિંદ ૩ જા પહેલાં ૭૦ વર્ષ સમય હશે.

અક્ષરાન્તર

(પેહલાં બે પતરાંઓ ઉપલબ્ધ નથી)

ત્રીજું પતરું—પહેલી બાજુ

- ૧ દાતૌ માનમૃદગ્રણીર્ગુણવતાં યોસૈ શ્રિયો વલ્લભો મોક્તું સ્વર્ગફલાનિ ભૂરિતપ-
- ૨ સા સ્થાનં જગામાપરં ॥ [૧] યેન શ્વેતાતપત્રપ્રહરવિકરવાતતાપાત્સલી-
- ૩ લં જજ્ઞે નાસીરધૂલીધવાલતાશિરસા વલ્લભાશ્રયઃ સદાજૌ [૧] શ્રીમદ્ગોવિન્દરાજો
- ૪ જિતજગદહિતલ્લૈષવૈધવ્યદક્ષઃ (૧) તસ્યાસીત્સુતુરેકઃ ક્ષણરણદલિતારાતિસત્તેમ-
કુંભઃ ॥ [૨]
- ૫ તસ્યાનુજઃશ્રીધ્રુવરાજનામા મહાનુભાવોપ્રહતઃ (:) પ્રતાપઃ [૧] પ્રસાધિતા-
શેષનરેન્દ્રચક્રઃ
- ૬ ક્રમેણ ચાર્કર્કવપુર્વમૂવ ॥ [૩] રક્ષતા યેન નિઃશેષં ચતુરંમોધિસંયુતં [૧]
રાજ્યં ધર્મ્મેણ લો-
- ૭ કામાં ક્રુતાદ્દૃષ્ટિઃ પરા દ્વદિ [૪] યસ્યાત્મજા જગતિ સત્પથિતોલુકીર્તિર્મો-
વિન્દરાજા ઇતિ ગો-
- ૮ ત્રલલામભૂત-ન સ્થાગીપરાક્રમધનપ્રકટપ્રતાપસન્તાપિતાહિતજનો જનવલ્લભોભૂતા [૫]
- ૯ ઇકોનેકનરેન્દ્રવૃન્દસહિતાન્યસ્તાન્સમસ્તાનપિ પ્રોત્સવાતસિલતાપ્રહારવિધુરાન્વધ્વામહા
- ૧૦ સંયુગે [૧] લક્ષ્મીમપ્યચલાં ચકાર વિલસત્સન્ધામરગ્રાહિણી સંસીદદ્રુરુવિપ્રસજ્જનસુદ્ધ-
- ૧૧ ન્ધૂપમોગ્યાં સુવિ [૬] તત્પુત્રોત્ર પ્રતે નાકમાકમ્પિતરિપુપ્રજે [૧] મહારાજ-
શર્વાશ્રયઃ શ્યાતો રાજા-
- ૧૨ મગદ્ગુણે [૭] રાજામૂતત્પિતૃવ્યો રિપુભવવિભવોદ્ભૂત્યભાવૈકહેતુર્લક્ષ્મીવાનિન્દ્ર-
રાજો ગુણિ-
- ૧૩ નૃપતિકરાન્તશનત્કોરકારી [૧] સગાદમ્યાન્વ્યુદસ્ય પુકટતવિનયાયન્દપાન્સંવ્યમાના-
- ૧૪ રાજશ્રીરેવ ચક્રે સકલકવિજનોદ્ગીતકથ્યસમાવં ॥ [૮] શ્રીકર્કરાજા ઇતિ
ચક્ષિતરાજ્યમા-
- ૧૫ ૧ઃ સારઃ કુલસ્ય તનયે નિયશાલિશૌર્યસ્યસ્યકેવદ્વિભવનન્દિતવન્ધુસાર્થઃ પાર્થઃ
- ૧૬ સદૈવ ધનુષિ પ્રથમઃ શુચીનાં [૯] સ્વેચ્છાગૃહીતવિનયાન્દદસંધમાજઃ
પ્રોદ્ધૃત્તદસતર-

પં. ૧ વાંચો યોસૈ. પં. ૩ વાંચો જગ્મે અને ધવલિત. પં. ૪ વાંચો દક્ષસ્તસ્યા અને મત્તેમ પં. ૫ વાંચો શ્રીધ્રુવ પં. ૭ વાંચો કામાં તથા તસ્યાત્મજો. પં. ૮ વાંચો ભૂતઃ । ત્યાગી અને ધન. પં. ૯ વાંચો ન્વદ્ધા પં. ૧૦ વાંચો ગ્રાહિણી પં. ૧૧ વાંચો તત્પુત્રોત્ર ગતે, ત્રજે અને શ્રીમહા પં. ૧૨ વાંચો દુર્ગેઃ ॥ પં. ૧૩ વાંચો રાન્તશ્ચમત્કાર, સન્નાદન્યા, પ્રકટિત અને ચં નૃપાન્સંવમાના. પં. ૧૪ વાંચો સ્વભાવમ્ અને રક્ષિત. પં. ૧૫ વાંચો તનયો નયશાલિશૌર્યઃ । તસ્યાભવ. પં. ૧૬ વાંચો સદૈવ.

त्रीजुं पतरुं—बीजी बाजु

- १७ शुष्किकराष्ट्रकूटानुत्सातखञ्जनिजत्राहुबलेन जित्वा योमोषवर्षमचिरात्स्वपदे व्यष-
 १८ त ॥ [१०] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृती कृतज्ञः कृतवीर्यवीर्य [१]
 वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो बभूव
 १९ सनुध्रुवराजनमो ॥ [११] चन्द्रो जडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्च-
 लश्च तपनस्तपन(:) स्वभावः [१]
 २० क्षारः पयोधिरिति यः सममस्य नास्ति येनोपमा निरुपमस्तत एव गातः ॥ [१२]
 अचिरामोज्ज्वलव-
 २१ पुषि क्षितिसंतापापहारिणि धुम्रं [१] धारावर्षे वर्षति जलद इव नकः कृतार्थ-
 स्यात् ॥ [१३] प्रसाण्डमे-
 २२ तत्किमिति प्रजासृजा न मत्प्रमाणेन पुरा विनिर्मिमतं [१] एवं बिचिन्त्य
 ध्रुवराजनीर्त्तिर्विष्वातुरासी-
 २३ त्युतरामसूयिनी ॥ [१४] ॥ तेनेदमनिलविप्रुब्बंचलमालोक्यजीवितमसारं [१]
 क्षितिदानपरम-
 २४ पुण्यः प्रवर्तितो धर्मदायोयं ॥ [१५] स च समधिगताशेषमहाशब्दमहा-
 सामन्ताधिपतिषारविर्ष-
 २५ श्रीधुतराजदेवः सर्वानेव यथासम्बध्यमानकान्राष्ट्रपतिविषयपतिग्रामकूट-
 युक्तनियु-
 २६ क्त[का]भिकारिकमहचरादीन्समनुदर्शयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया श्रीखेट-
 कवहिः सर्वमङ्ग-
 २७ लासत्तावासितेन मातापित्रोरात्मनन्नेहिकामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्धये वदरसि-
 द्विवास्तव्य-
 २८ तच्चातुर्विद्यसामान्यलावणसगोत्रवाजिमाध्यन्दिनसब्रह्मचारिभट्टमहेश्वरसुतयो-
 २९ गायानन्तरं श्रीगोविन्दराजदेवेन ख्यापितज्योतिषिकनान्मेकाशहूडदेशान्तर्वर्त्ति-
 प्रसिला-
 २० विलिनामाम्रामो यस्याघाटनानि पूर्वतो वेहिच्चाभिषाना नदी बोरीवद्रकग्रामश्च-
 ३१ दक्षिणतश्चतुःसरीनामाम्रामोपरत[स्त]सिलावलिनामा । उत्तरतोविन्दुचवलिना-
 ३२ मा ग्राम एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोद्रङ्गः सपरिकरः सद-
 ३३ ण्डदशापराधः सभूतपातप्रत्यायसोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहिरण्या-

पं. १७ वांशे कृत्यन् । उत्सात. पं. १८ वांशे वीर्यवीर्यः पं. १९ वांशे राजनामा. पं. २० वांशे य
 ने अष्टदे सैः गीतः अने मोज्ज्वल. पं. २१ वांशे कृतार्थः स्यात् अने ब्रह्माण्ड. पं. २२ वांशे कीर्ति पं. २३
 वांशे विद्यु. पं. २४ वांशे धारावर्ष. पं. २५ वांशे श्रीधुव. पं. २७ वांशे पित्रोरा तथा नन्नेहि. पं. २९ वांशे
 नात्रे. पं. ३१ ने अष्टदे वांशे ग्राम. पं. ३३ वांशे प्रत्यायः.

ચોથું પત્રું—પહેલી ગાનુ

- ૩૪ દેયોચાટમટપ્રવેશ્યઃ સર્વરાજકીયાનામહસ્ત્રપ્રક્ષેપનીય આચન્દ્રાર્કાર્પ્પ-
૩૫ વક્ષિતિસરિત્પર્વતસમકાલીનઃ પુત્રપૌત્રાન્વ્યક્તસોપભોગ્યઃ પૂર્વપ્ર-
૩૬ દત્તદેવદાયરહિતોઽધ્યન્તરસિધ્યા શકનૃપકાલાતીતસંવત્સરશતેષુ સપ્ત-
૩૭ સુ સપ્તપચ્ચાશદધિકેષુ કાર્તિકશુદ્ધપચ્ચદશ્યાં મહાકાર્તિકીપર્વણિ સ્નાત્વાથો-
દકાતિ-
૩૮ સર્ગેણ બલિચરુવૈશ્વદેવાગ્નિહોત્રાતિથિપશ્ચમહયેજ્ઞક્રયોત્સર્પ્પનાર્થં પ્રતિપાદિ-
૩૯ તો યતોસ્થોચિતયાત્રાદાયસ્થિત્યા મુંજતો મેજેયતઃ કૃષતઃ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશ-
૪૦ તો વા ક કેનચિત્પરિપન્થના કાર્યા તથાગામિનૃપતિમિરસ્મદ્વંશ્યૈરન્યૈર્વાસામા-
૪૧ ન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય વિદ્યુલ્લોહાન્યનિત્યૈશ્વર્યાણિ તૃણામ્લમ્બજલબિન્દુચન્દ્ર-
૪૨ લઙ્ગ જીવિતમાકલસ્ય સ્વદાયનિર્વિશેષોયમસ્મદ્દાયોનુમન્તવ્યઃ પરિપાલયિત-
૪૩ તશ્ચ યશ્ચાજ્ઞાનતિમિરપટલાવૃતમતિરાચ્છિદ્યાદાચ્છિદ્યમાનકં વાઽનુમોદેત સ પ-
૪૪ શ્ચમિર્મહાપાતકૈરુપપાતકૈશ્ચ સંયુક્તઃ સ્યાત્ । હત્યુક્તશ્ચ ભગવતા વેદવ્યાસેન વ્યા-
૪૫ સેન [૭] પટ્ટિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદ આછેતા ચાનુમન્તા ચ
તાન્યેવ નર[કે]
૪૬ વસેત્ । [૧૬] વિંધ્યાટવીપ્શ્વતોયાસુ શુષ્કકોટરવાસિનઃ કૃષ્ણાહયો હિ
જાયન્તે ભૂમિદાયં
૪૭ હરન્તિ યે । [૧૭] અગ્રેરપત્યં પ્રથમં સુવર્ણં મૂર્વણ્ણવી સૂર્યસુતાશ્ચ ગાવો
લોકત્રયં તેન મ-
૪૮ વેદ્ હિ દત્તં યઃ કાશ્ચનં ગાશ્ચ મહીશ્ચ દદ્યાત્ । [૧૮] બહુકિર્વસુષા મુક્તા
રાજમિઃ સગરાદિ-
૪૯ મિર્યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્તસ્ય તસ્ય તદા ફલં ॥ [૧૯] બાનીહ દદ્ધાનિ
પુરા નરેન્દ્રૈર્દાનાનિ
૫૦ ધર્મ્માર્થ્યશસ્કરાણિ [૧] નિર્મ્માર્થ્યવાન્તપ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ સાધુઃ પુન-
રાદદીત [૨૦]

પં. ૩૫ વાંચો. ક્રમોપ. પં. ૩૬ વાંચો. દેવદાયત્રાદાય અને સિદ્ધ્યા પં. ૩૮ વાંચો. મહાયજ્ઞક્રિયો
પં. ૩૯ વાંચો. ત્રાદાય અને મોજયતઃ પં. ૪૦ વાંચો. ક ને બદ્ધે ન પં. ૪૨ વાંચો. કલ્પ્ય અને મન્તવ્ય પં. ૪૩
વાંચો. વ્યશ્ચ, પં. ૪૪ વાંચો. વેદવ્યાસેન. પં. ૪૫ વાંચો. ષષ્ટિ વર્ષ, ભૂમિદઃ । બાન્હેતા અને નરકે પં. ૪૬ વાંચો.
વાસિનઃ । પં. ૪૭ વાંચો. મૂર્વણ્ણવી અને ગાવ, પં. ૪૮ વાંચો. બહુમિર્વ. પં. ૪૯ વાંચો. મિઃ । યસ્ય.
કે. ૩૨

ચોયું પત્રું બીજી વાજુ

- ૧૧ સ્વદત્તામ્પરદત્તાં વા યત્નાદ્રક્ષ નરાધિપ [૧] મહીં મહિમતાં શ્રેષ્ઠ દાનોચ્છેયો-
નુપાલનં ॥ [૨૧] इति क-
- ૧૨ મલ્લલ્લામ્બુવિન્દુલોભાં શ્રિયમનુચિન્ત્ય મનુષ્યજીવિતશ્ચ । અતિવિમલમનોભિ-
રાત્મનીનૈ-
- ૧૩ દર્મદિ પુરુષૈઃ પરકીર્તયો વિલોપ્યા इति [૨૨] દૂતકોત્ર શ્રીવેવરાજો લિખિતં
ચ શ્રીદુર્ગમટસુનુ-
- ૧૪ ત્રા સાન્ધિવિગ્રાહિકશ્રીકારાયણેનેતિ ॥ મતમ્મમ શ્રીધ્રુવરાજદેવસ્ય [॥] શ્રીકર્ક
- ૧૫ રાજદેવમુતસ્ય યદુપરિ લિખિતં ॥

ભાષાન્તર^૧

આ શ્રીનો વલ્લભ (કૃષ્ણરાજ), જે દાની હતો, મહાવાળો હતો અને સત્પુરુષોમાં પ્રથમ હતો તે પોતાના મહાન તપથી પ્રાપ્ત કરેલાં સ્વર્ગનાં ફળના ઉપભોગ અર્થે પરમ^૨ સ્થાનમાં ગયો.^૩

(૨) તેના પુત્રોમાંનો એક વલ્લભ કહેવાતો શ્રી ગોવિંદરાજ હતો. તે પોતાનાં શ્વેત છત્રથી^૪ સૂર્યનાં કિરણોના તાપ દૂર થએલા હોવાથી યુદ્ધમાં નિત્ય લીલાવાળી ગતિથી યુદ્ધના અગ્રની રજથી શ્વેત થએલા શિર સહિત ગમન કરતો. તેણે પૃથ્વીનો પરાજય કર્યો,— શત્રુઓની વનિતાઓને વૈધવ્ય કેમ આપયું તે બાણુતો અને ઉભાણી સરખાં યુદ્ધોમાં પોતાના શત્રુઓના મસ્ત માતંગોનાં કુમ્ભ લેધાં.^૫

(૩) તેના પછી તેનો અનુજ, સર્વ નૃપોનો વિજેતા, અને મહાન પ્રભાવ અને અતિ મહાન પ્રતાપથી ઉવાના સૂર્ય સમાન શ્રી ધ્રુવરાજ^૬ આવ્યો.

(૪) જ્યારે ચાર સાગર સહિત અખિલ મંડળનું તે ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે તેણે જનોનાં હૃદય પરમ આનન્દથી ભર્યાં.^૭

(૫) તેના પુત્ર, જોનો વલ્લભ અને તેના વંશનો અલંકાર, દાની અને વિક્રમ સંપન્ન ગોવિંદરાજ હતો. જેનો મહાન યશ સત્પુરુષોથી પૃથ્વીપર પ્રસર્યો હતો તે વિખ્યાત વિક્રમ વડે પોતાના શત્રુઓને સંતાપતો.^૮

(૬) એક મહાન યુદ્ધમાં, તેણે ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી પીડિત આ સર્વ^૯ અને અન્ય અનેક નૃપોને તેણે એકેલાએ જ પકડયા, અને લક્ષ્મી દેવીએ પણ અસ્થિરતા તથા દીધી.

પં. ૫૧ વાંચો દાના. પં. ૫૩ વાંચો જ્ઞ (નં) દિ. પં. ૫૪ વાંચો ના સાંધિવિગ્રાહિકશ્રીનારાં

૧ પ્રા. બુલ્લહરની રજથી, આ વંશનાં બીજા આવાં જ જે દાનપત્રોના તેના અનુવાદોના છૂટથી મેં ઉપયોગ કર્યો છે. દાનપત્રના ગ્રન્થ ભાગ મોટે, કહી ર બનાં દાનપત્રનો મી. ફ્લોહના અનુવાદોના મેં ઉપયોગ કર્યો છે, ૨ અપર=અનુસમ ૩ સ્થોક ૧=લેખ નં. ૧, ૧૭ મો; લેખ નં. ૩. ૧૪ મો ૪ છત્રનાં ઉપયોગથી એમ અનુમાન થાય છે કે ગોવિંદ રાજ થયો હતો. ૫ સ્થોક ૨=નં. ૧. ૧૮; નં. ૩. ૧૫ નં. ૪. ૬ ૬ સ્થોક ૩=નં. ૧. ૧૬; નં. ૩. ૧૬ નં. ૪. ૧૦ ૭ સ્થોક ૪=નં. ૧ ૨૨; નં. ૩. ૧૮; નં. ૪. ૧૨ ૮ સ્થોક ૫=નં. ૧. ૨૩; નં. ૩. ૧૩ ૯ સર્વ નામ એક સ્થોકને સંબોધી છે જે આંદિ અને નં. ૩ માં હુપ્ત છે. (નં. ૧. ૨૭)

લંબી ક્રીંમતી અને પ્રકાશથી ચૌરી^૧ ધારણ કરી અને પૃથ્વી પર સર્વ પીડિત જનો, તેના ગુરુ, દ્વિભે, સંતે, લેના મિત્રો, અને બન્ધુજનોથી તેનો ઉપલોગ થતો.^૨

(૭) જ્યારે તે શત્રુઓને ધ્રુવનાર સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે તેનો પુત્ર પોતાના ગુણો વડે વિખ્યાત શ્રી મહારાજ શર્વનૃપ થયો.^૩

(૮) તેનો પિતૃવ્યક શ્રી^૪ ઇન્દ્રરાજ નૃપ થયો. તે શત્રુઓના નાશનું અને નિષ્ફળતાનું કારણ હતો, અને સમસ્ત સન્તૃપોના હૃદયમાં સ્તુતિ પ્રગટતો. તેના પ્રેમને લીધે રાજ્ય-શ્રીએ અન્ય નૃપોને ત્યજીને તેની નમ્રતાથી સેવા કરી, સર્વ કવિઓથી તેના સ્તુતિપાત્ર ચરિતનું ગાન કરાવ્યું.^૫

(૯) તેનો પુત્ર, તેના કુળમાં ઉત્તમ શ્રી કર્કરાજ હતો. તે તેના રાજ્યની અતિ સંભાળ કરતો, તેણે શૌર્ય સાથે નયનો યોગ કર્યો, પોતાના બન્ધુજનોને લક્ષ્મીથી પ્રસન્ન કર્યો, અને નિત્ય ધનુષ્યના પ્રયોગમાં નિષ્કપટ જનોમાં પ્રથમ પાર્થ(અર્જુન) સમાન હતો.^૬

(૧૦) નમ્રઅસિ ધારતા કરના બળથી તેણે, સ્વેચ્છાથી આજ્ઞા માન્ય કરવાનું કબુલ્લ પછી પણ પ્રબળ સૈન્યથી ખંડ કરવા હિંમત કરનાર રાષ્ટ્રકૂટોનો પરાજય કર્યો અને સત્ત્વર અમૌઘવર્ષને પોતાની ગાદી પર મૂક્યો.^૭

(૧૧) તે પુત્રપ્રાપ્તિ ઇચ્છનારને, મહિમાવાળો, દક્ષ, અને કૃતજ્ઞ અને વીરતામાં કૃત વીર્ય^૮ સમાન સર્વ નૃપોને નમાવનાર ધ્રુવરાજ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.^૯

(૧૨) તે જડ શશિ સાથે કે હિમવટે કુદરતી રીતે છવાયેલા હિમાલય પર્વત સાથે (પણ તે અન્યથી જુદમથી શરણ ન થતો હોવાથી), અથવા ચંચળ પવન સાથે કે સંતાપ કરનાર સૂર્ય સાથે કે ક્ષારાણ્ધ સાથે (કારણ કે તેની વાણી મધુર હતી) ન સરખાવી શકાયો હતો તેથી તે નિરૂપમ (એટલે ઉપમા વિનાનો) ગાનમાં કહેવાતો.^{૧૦}

(૧૩) જેમ વિદ્યુતથી પ્રકાશતા અંગવાળો મેઘ વૃષ્ટિ વરસાવે છે, અને જ્વમિનો તાપ હરે છે તેમ વિદ્યુત પેઠે પ્રકાશતાં અંગવાળો ધારાવર્ષ^{૧૧} (વરસાદની વૃષ્ટિ) લક્ષ્મીની વૃષ્ટિ કરે છે અને જ્વમિપર સંતાપ હરે છે ત્યારે કોણ સંતુષ્ટ નથી ?

(૧૪) મારા પ્રમાણ (માપ) અનુસાર પુરાતન બ્રહ્માએ આ જગત કેમ ન સર્જ્યું તે વિચારથી ધ્રુવરાજનો યશ બદ્ધા સાથે અતિ અસંતુષ્ટ હતો.

(૧૫) આ અસાર જીવિત પવન કે વિદ્યુત સમાન ચંચળ છે એમ જોઈને તેણે પરમ પુણ્ય જ્વમિહાનનું આ ધર્મહાન કર્યું.

(પંક્તિ. ૨૪) અને તે સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, મહાસામન્તોનો સ્વામિ, ધારાવર્ષ શ્રી ધ્રુવરાજ હરેક સંબંધવાળા રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આચુકૃત, આયુક્ત, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને આ અનુશાસન કરે છે:—

(પંક્તિ. ૨૬). તમને જાહેર થાઓ કે મારાં માતૃપિતા અને મારા પુણ્ય યશની આ લોકમાં તેમજ પરલોકમાં વૃદ્ધિ અર્થે, મેં, શ્રી ખેટક બહાર સર્વમંગલાસક્તામાં નિવાસ કરીને, બદ્ધ મહેશ્વરના પુત્ર, વરરશિધિમાં વસતા, તે સ્થાનના ચતુર્વેદિ મંચેના, લાવાણી (?)

૧ એટલે રાજ થયો. ૨ શ્લોક ૬ નં. ૧ ૨૮, નં. ૩. ૨૧ ૩ શ્લોક ૭. ૩ ૨૨; નં. ૪. ૧૪ ૪ જ્વમીવાળ સાણું વાંચન છે. ૫ શ્લોક ૮—નં. ૩. ૨૪ નં. ૪. ૧૬ ૬ શ્લોક ૯—નં. ૩. ૨૭ નં. ૪. ૧૭ ૭ ગૃહીત વિનયને વિનયપ્રાદિત સાથે સરખાવો. ૮—શ્લોક ૧૦—નં. ૩ ૨૬, નં. ૪. ૧૮ ૯ વ્યુત્પતિ શ્લેષ માટે જ કૃતવીર્ય સાથે સરખામણી કરી છે. ૧૦ શ્લોક ૧૧—નં. ૩ ૩૦; નં. ૪. ૧૬ ૧૧ શ્લોક ૧૨—નં. ૩. ૩૧.

સગોત્ર અને વાજિ માધ્યન્દન સપ્તઘાચારી, અને (તેના પિતાના મૃત્યુ પછી) શ્રી શૌવિન્દ-રાજ તરફથી રાજ ભેશીનો શબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર, યોગને, કાશીજીક વિષયમાં, પૂસિદ્ધાવિદિલ ગામ બેની સીમા:—પૂર્વે વેહિવ્ય નદી; અને વેરીવદ્રક ગામ; દક્ષિણે—ચતુ:સરી ગામ; પશ્ચિમે—તસિ-લાવદિલ ગામ: ઉત્તરે—વિન્દુચવદિલ ગામ. આ ગામ તેની ચાર સીમા સહિત, ઉદ્દંગ સહિત, ઉપરિઠર સહિત, દશ અપરાધની શિક્ષા અને દંડની સત્તા સહિત, ભૂતવાત પ્રત્યાય સહિત, વેઠ સહિત, અજ્ઞ અને સુવર્ણની આવક સહિત, ચાટ અને ભટના પ્રવેશ મુક્ત, રાજ પુરૂષોના હસ્ત પ્રક્ષેપણ મુક્ત, ચંદ્ર, સુરજ, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ, અને પર્વતોના અસ્તિત્વકાળ સુધી પુત્ર પૌત્ર અને વંશજોના ઉપલોગ માટે, પૂર્વે મંદિરો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વળ કરી—ભક્તિ થી શકનૃપના કાળ પછી ચં. ૭૫૭ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫, કૃત્તિકામાં જે મહાન દિને પૂર્ણ ઇન્દુ હતો તે દિને સ્નાન કરીને, આજે, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર, અને અતિથિ સત્કારના પંચમહાયજ્ઞના અનુષ્ઠાન અર્થે, પાણીના અર્ધ્યથી આપ્યું છે.

(પંક્તિ. ૩૯) આથી જ્યારે તે બ્રહ્મદાય અનુસાર (આ ગામનો) ઉપલોગ કરે, ઉપ-લોગ કરાવે, ખેતી કરે, કે ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ પ્રતિબંધ કરવો નહિ. અને અમારા વંશના કે અન્ય બાવિ નૃપોએ ભૂમિદાનનું કૃણ સર્વ નૃપને સામાન્ય છે અને રાજ્યશ્રી વિદ્યુત સમ ચંચળ છે, અને જીવિત તુણાચ પરના જળાંબિદુ સમાન અસ્થિર છે, એમ વિચારીને આ અમારા દાનને પોતાના દાન સમાન ગણવું, અને અનુમતિ આપવી. અને અજ્ઞાનના ઘન તિમિરથી આવૃત થએલા ચિત્ત વડે, જો કોઈ આ દાન જમ કરશે અથવા જમિમાં અનુમતિ આપશે, તે પંચમહાપાપ અને અદ્ય પાપોનો દોષી થશે.

(પંક્તિ. ૪૪) અને ભગવાન વેદવ્યાસે કહ્યું છે—ભૂમિદાન દેનાર, સ્વર્ગમાં, ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે પણ તે જમ કરનાર, કે તેમાં અનુમતિ આપનાર, તેટલાંજ વર્ષ નરકમાં વાસ કરે છે. ભૂમિદાન જમ કરનાર વિંધ્યા પર્વતના નિર્જલ વનમાં શુષ્ક વૃક્ષના ફેાટરમાં વસતા કાળા સર્પો જન્મે છે. સુવર્ણ અગ્નિનું પ્રથમ ભાગ છે; પૃથ્વી વિષ્ણુની છે, ધેનુઓ સૂર્યની પુત્રીઓ છે. સુવર્ણ, ધેનુ અને ભૂમિ દેનારથી ત્રિભુવન દેવાશે. સગરથી માંડીને ઘણા નૃપોએ પૃથ્વીને ઉપલોગ કર્યો છે. જ્યાં સુધી જે નૃપ ભૂમિનો પતિ, ત્યાંસુધી તેને દાનનું કૃણ છે, નૃપોથી પૂર્વે થએલાં પુણ્ય, લક્ષ્મી અને યશના કૃણવાળાં દાન જે દેવોને આહુતિ સમાન કે ઉલટી કરેલા અજ્ઞ સમાન છે તે કયો સુજન પુનઃ હરી લેશે ? નૃપોમાં શ્રેષ્ઠ, હે નૃપ ! તારાથી કે અન્યથી અપાએલી ભૂમિનું સંભાળથી રક્ષણ કર. ભૂમિનું રક્ષણ દાન કરવાં અષિષ્ઠ છે. આથી રાજ્યશ્રી અને જીવિત કમળપત્ર પરના જળાંબિદુ સમાન ચંચળ છે એમ વિચારીને, વિમળ મનના અને નિઘ્રહવાળા જનોએ અન્યના યશનો નાશ કરવો નહિ.

(પંક્તિ. ૫૩) આ દાનનો દ્વતક શ્રી દેવરાજ છે, અને શ્રી દુર્ગભટના પુત્ર સંધિવિગ્રહિક શ્રીનારાયણથી લખાયું છે.

(પંક્તિ ૫૪) ઉપરનું લખેલું, મારી શ્રી કર્કરાજદેવના પુત્ર શ્રી કુવરાજદેવની ઇચ્છાથી છે.

ગુજરાતના રાષ્ટ્રકૃત રાજા દન્તિવર્માનાં તામ્રપત્રો*

શક સંવત્ ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯

આ લેખ ગુજરાત શાખાના રાષ્ટ્રકૃત વંશના દન્તિવર્મનું અથવા પદ પછીની પંક્તિમાં વર્ણવ્યા પ્રમાણે “ અપરિમિતવર્ષના બિરુદવાળો, મહાસામન્તોનો અધિપતિ, પંચ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર તલપ્રહારિ શ્રી દન્તિવર્મદેવનો છે. લેખનો આરંભ,—પ્રથમથી જ દાન બુદ્ધ પંથનું છે એમ સૂચવનાર,—ઐ, ઐ, નમો બુદ્ધાય, એ નમનથી થાય છે. પછી તે વિષ્ણુ અને શિવની રક્ષાની આરાધના કરનાર (અન્ય રાષ્ટ્રકૃત દાનપત્રોમાંથી સારી રીતે જાણીતો) એક શ્લોક આપે છે. પછી પંક્તિ ૪૯ માં ધ્રુવરાજ ર જાના બગુઆનાં પતરાંની માફક (થોડા નજીવ ફેરફાર સહિત) તેને તેજ શ્લોકોમાં દન્તિવર્મનની વંશાવળી આપે છે. પછી આ દાન-પત્રને વિશેષતાવાળા અને દન્તિવર્મેન ધ્રુવરાજ ર જા નો અનુજ હોનો એમ કહેતા ત્રણ શ્લોકો પંક્તિ. ૪૯-૫૨માં આવે છે. આ પછી જીવિતના અસાર સંબંધી એક બીજો જાણીતો શ્લોક છે. દાનપત્રનો ચોક્કસ આશય પંક્તિ ૫૩-૬૭ માં ગદ્યમાં આપેલો છે. દન્તિવર્મન સમસ્ત રાષ્ટ્ર-પતિ, વિષયપતિ, આમકૃત, નિયુક્ત, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને બહિર કરે છે કે—શક સંવત્ ૭૮૯ પૌષ વદિ ૯ (શબ્દમાં અને સંખ્યામાં) ને ઉત્તરાયણના મહોત્સવે, મહાન પૂરાવી નદીમાં સ્નાન કરીને, કામ્પિલ્યના તીર્થમાં વિહારને, સત્થાં તૈલાટના નામ ઉપર-થી કહેવાતાં ૪૨ ગામ)માં અને વાયવ્ય કોણમાં આવેલું ચૌકળકુટિ ગામ, શ્રી આર્યસંઘ-ના શિષ્યોના પરંપરાના ઉપલોગ માટે, ગંધ પુષ્પ, ધૂપ, દીપ, લેપ અને મંદિરના ખંડિત ભાગ નવા કરવા માટે તંત્રે આપ્યું છે. દાન દેવાએલા ગામની સીમા:—પૂર્વે:—દ (ન્તે) દલંક ગામ: દક્ષિણે—અપરુન્દર ગામ: પશ્ચિમે—કાલૂપદિત્રકા ગામ અને ઉત્તરે—મન્દાકિની (ગંગા) નદી. પંક્તિ ૬૬-૭૨ ભાવિ નૂપોને આ દાનને અનુમતિ માટે પ્રાર્થના અને તે હરી લેનારને દૈવી દંડની ભીંતિનો સમાવેશ કરે છે. પંક્તિ ૭૩-૮૦ આશીર્વાદ અને શાપ આપનાર સાત ચાલુ શ્લોક ટાંકે છે. અને (પંક્તિ ૮૦ થી) લેખ પછી આમ સમાપ્તિ કરે છે:—“ આ (દાનપત્ર) નો દૂતક મહામાત્ય શ્રી કૃષ્ણભટ્ટ છે, અને આ રાણ્યપના પુત્ર સેન ભોગિક ગોદેજથી લખાયું છે. (આ) શ્રી અકાલવર્ષ દેવના પુત્ર શ્રી દન્તિવર્મનનો મત છે. તથા (આ) મહારા શ્રીમદ્ અકાલ વર્ષના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવનો મત છે.”

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं ओं' न[मो] बुद्धायै ॥ स वोच्याद्वेधसा धाम य(१) ज्ञामिकमलं कृतं ।
हरश्च यश्च कान्तैदुकलया कमलंकृतं ॥ [१] आसीद्विषति'
- २ मिरमु[च] तमंडलाग्रो ध्वस्तिन्नयनभिमुखो रणशर्वरीषु । भूपः शुचि[नि] धुरि-
वास्तदिगन्तकीर्तिर्गोविंदराजै इति र[ज]
- ३ राजसिधैः ॥ [२] दृष्टा चमूमभिमुखी सुभटादृहासामुत्तामिता[न्स] 'पदि
ये[न] रणेषु नित्यं । दष्टाधरेण दधता भूकुटी
- ४ ललाटे खङ्गं कलं च हृदयश्च निजं च सत्त्वं ॥ [३] खङ्गं कराम्नाम्नुवतश्च
शोभा मानो म[न] स्तस्सममेव यस्य । महाहवे ना-
- ५ [म] निश[१] म्य स[च] स्य[यै^३] रिपूणां विगलत्यकाण्डे ॥ [४] तस्या-
त्मजो जगति तिष्ठेत्तुशुभ्रकीर्तिरात्तार्तिहारिहरिविक्रमधा-
- ६ मधारी । भूपस्तृविष्टेपनृपानुकृतिः कृतज्ञः श्रीकर्कराज इति गोत्रमणिर्वभूवे ॥
[५] तस्य प्रभिन्नकरटच्युतदानद[न्ति]-
- ७ दन्तप्रहाररुचिरोल्लिखिता सपीठः । [क्षमा] पः क्षितौ क्षपितशत्रुरभूतनृजः सद्रा-
ष्टकूटकनकादरिवेदैराजः ॥ [६]
- ८ तस्योपार्जितमहसस्तन[य] श्वतुरुदधिवलयमालिन्याः । भोर्त्ता भुवः शतक्रतु-
सदृशः 'श्रीदन्तिदुर्गराजोभूत् ॥ [७] कांची-
- ९ [श] केरलनराधिपचोलपाण्ड्यश्रीहर्षवज्रटविभेदविषा[न] दक्षं । कर्णाटक
[म्त्र] लमचित्यमजेयमन्येभूत्यै^३ किपद्विरभि^३
- १० यः सहसा जिगापे ॥ [८] आसेतोर्विपुलोपलावल्लिसल्लोलोर्मिमाळाजलादा
प्रालेयकलंकिवाम[ल] शिलाज[१] लो-
- ११ तुषाराचलात् । आ पूर्वापर [वा] रिराशिपुलिनप्रान्तप्रसिद्धावधेयेने[य] ज्ञ-
- गतीं स्वविक्रमवल्लेनैकातपत्रीकृता ॥ [९] न[स्मि]^३

१ यिदृश्ये दृशवित्र छे. २ वांथो बुद्धाय. ३ वांथो यस्य ४ वांथो आसौ द्विषति ५ वांथो गोविन्द
६ वांथो राजपु ७ वांथो सिंहः ८ वांथो दृष्टा ९ वांथो मुखौ १० वांथो तं सपदि ११ वांथो कुलं १२ वांथो
सत्त्वं १३ वांथो लयं १४ वांथो कीर्ति १५ वांथो स्त्रिविष्टप १६ वांथो ब्रह्मव १७ वांथो कनकादि १८ वांथो
मीका १९ वांथो दन्ति २० वांथो कर्णाटकं बल २१ वांथो मन्ये अने यद्विरपि २२ वांथो जिगाय २३ वांथो
कलंकित २४ वांथो भेजेने २५ वांथो बले २६ वांथो तस्मिन्

- १२ विचं प्रपाते^१ वल्लभराजेकृतप्रजावाधैः । श्रीकर्कराजसूनुर्महीपतिः कृष्णराजोभूत् ॥
[१०] यस्य स्वभुजपराक्रमनिःशे-
- १३ बोत्सादितारि[वि] कचक्रं । कृष्णस्येवाकृष्णं चरितं श्रीकृष्णराज[स्य] ॥
[११] शुभतुंगवंगतुरगप्र[वृ]द्धरेणु[र्द्ध]रुद्धर[वि]करणः । श्रीष्मे-
- १४ पि नभो निस्त्रि[लं] प्रावृट्कालयने^२ [स्प]ष्टं ॥ [१२] राहुप्पमा[त्मभु]-
जजातव[ला]^३वलेपमाजौ विजित्य निशिता[सि] लताप्रहारैः । पालि-
- १५ ध्वजावल्लिगुभामचिरेण यो हि राजाधिराजपरमेश्वरतान्ततान ॥ [१३] पाता-
येश्वतुरम्पराशिरसनालंकारभाजो भुवैः [त्र]प्याचा-
- १६ पि कृत[द्वि]जामरगुरु[प्रा]ज्याज्यपूजार्दरो [।] दाता मानभृ[दम]-
णीर्षणवतां योसौ श्रिये^४ वल्ल[भो] (।) भोजं^५ [स्व]र्गफलानि भूरितपसा
- १७ स्थानज्जर्गोभामरे ॥ [१४] येन श्वेता[त] पत्रप्रहतरविकरत्रातवापात्सलीलं
जैमै[ना] सीरधूलीधवलि[त] शिरसा वल्ल[ना]^६खैः स-
- १८ रौजौ । धामद्गोवि^७ न्द [राजो] जितजे[ष]दहितः प्रैणवैषव्यदक्षैः
तस्याभीत्सुनुरेकः क्षणरणदलितारातिम[ते] भकुं-
- १९ भः ॥ [१५] तस्यानुजः श्रीध्रुवराज[ना]मा महानुर्भावः प्रह[तः]
प्रतापः । प्रसाधिताशेषन[रेंद्रचक्र]ः क्रमेण (।)

पतरं बीजुं—प्रथम बाजु

- २० बीलार्कवपुर्व्वर्भवं ॥ [१६] जाते यत्र च राष्ट्रकूटतिलके सद्रूपचूडा-
मणौ (।) गुर्वी तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
- २१ मिनि प्रत्यहं । सत्य[न्स]त्यमिति प्रशासति सति[द्यमामा]मसुद्रा-
न्तिका[मा]सीद्धर्मपरे [गु]णामृत[नि]चौ सत्यव्रताधि[णि]^८
- २२ ते ॥ [१७] रक्षता येन निःशेषं चतुरंभोषिसंयुतं । राज्यं ध[र्मे]ण
लोकानां कुर्ता तुष्टिः परा हृदि ॥ [१८] तस्यात्मजो [ज]गति

१ वांथो प्रयाते २ वांथो बाधः ३ वांथो ण्ध्वे अने किरणं ४ वांथो यते ५ वांथो बला ६ वांथो रम्भु
७ वांथो भुवन्नय्याश्वापि ८ वांथो दरः ९ वांथो श्रियो १० वांथो भोक्तुं ११ वांथो मामरं १२ वांथो घात-
तापा १३ वांथो जम्मे १४ वांथो वल्लभाख्य १५ वांथो दाजो १६ वांथो जगदहितमैत्र १७ वांथो दक्षस्तस्या-
सीत्सुनु १८ वांथो भावोप्रहत्प्र. १९ वांथो बाला २० वांथो बर्भसूव २१ वांथो सत्यं सत्यमिति २२ वांथो
क्षमाभासमुद्रा २३ वांथो णि २४ वांथो कृता

- २३ सत्प्रथितोरुकीर्त्तिर्गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः त्यागी पराक्रमधनः [:]
प्रकटप्रताप (१) सन्तापिताहित-
- २४ जनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इ[ति] च प्रथितं यस्यापरं
जगति नाम । यश्चतुरुदधिसुसीमामको वसु-
- २५ धाम्चशे* चक्रे ॥ [२०] एकेनेकेनरेन्द्रवृन्दसहितान्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्सा-
तासिलताप्रहारविधरौ वध्वा महासन्धु-
- २६ मे [१] लक्ष्मी[म]प्यचलां चकार विलसत्सच्चामरग्राहिणीं सन्ती[द]द्रु-
विप्रसज्ज[न] सुहृद्वन्धूपभोग्यां सुवि ॥ [२१] तत्पुत्रो-
- २७ त्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे । श्रीमहाराजशब्दार्थः स्वातो राजाभ-
वद्रूपैः ॥ [२२] अर्थिषु यथार्थतां यः
- २८ समभीष्टफलावासिलब्धतेषुं । वृद्धिजिनाय परमाममोघवर्षाभिधानस्य ॥
[२३] राजाभूतमि[तृ]व्यो रिपुभववि-
- २९ भवोद्धृत्यभावैकहेतुर्लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणनृपनिकरान्तश्चसत्कारकारी । [रा]-
गाद[न्या]न्युदस्य प्रकटितविष-
- ३० या यं नृपाः सेवमाना राजश्रीरेव[च]के सकलकविजनोद्गीततथ्य
स्वभावं ॥ [२४] निर्वाणावासिवाणासाहितहितज-
- ३१ ना यस्य मानाः सुवृत्तं वृत्तं जित्वा न्यराज्ञां चरितमुदयवान्सर्वतो [हिन्क]-
केभ्यः । एकाकी दृष्टवैरिस्सलनकृतिगह[पां]-
- ३२ तिरि[ज्ययाशं] कुलटीयं मैडलं प[स्तन]य इव निजस्वामिदत्तं ररक्ष ॥
[२५] सुनुर्वर्ध्वं खलु तस्य महानुभावः शास्त्रार्थबोधमुखल-
- ३३ लितरिक्तैवृत्तिर्यो गोण[ना]मपरिवारमुवाह पूर्वं श्रीकर्कराजसुभ[ग]
व्यपदेश[मु]चिः^{१०} ॥ [२६] श्रीकर्कराज इति रक्षितरा-
- ३४ ज्यभारः सारंकुल[स्य]तनयो नयशालिशौर्यः । तस्याभवा द्वि[भवनंदि-
तवन्धुसार्थः] (१) पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः शु[ची-

* वांयोः धां वशे १ वांयोः एको २ वांयोः विधुरान्वध्वा ३ वांयोः संयु ४ वांयोः ग्राहिणीं संसीद ५ वांयोः
द्वन्धु ६ वांयोः क्ल्यातो ७ वांयोः लब्धतोषेषु ८ वांयोः श्रमत्कार ९ वांयोः नृपान् १० वांयोः स्वभावं ११
हिंसकेभ्यः वांयननी धारणा रोपानो संभव ल, (लुयोः कर्त्ता नयसारीनी पतरां— ७. भी. भी. आर.
अ. अ. स. वे. २० पा. १३२ १३ वांयोः कृतिसहप्रानिराज्येशंकु १४ वांयोः मण्डलं य १५ वांयोः सर्वभूव
१६ वांयोः शास्त्रार्थबोध १७ वांयोः जितनिजवर्त्तन । यो गोण १८ वांयोः सुभैः १९ वांयोः बन्धु

- ३६ नां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाक्षया वा वीर्येण शौर्येण च कोपि भूपः ।
एतेन तुल्योऽस्ति न वेत्ति कीर्तिः सकौवकां भ्राम्यति य[स्य]लोके ॥ [२८]
- ३६ [स्वेच्छा] गृहीतविषया[न्] दृढसंघभाजः प्रोद्धृतदृष्टरथशुल्लिकराष्ट्रकूटां
उत्स्वातस्व[ङ्ग] निजबाहवलेन जित्वा योमोघव-
- ३७ षे इति राज्यपदे व्यधत् ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृतो कृतज्ञः
कृतवीर्यवीर्यः । वशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो बभूवै

बीजुं पतरूं बीजी बाजु

- ३८ सृनुर्ध्रुवराजनामा ॥ [३०] चंद्रो जडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्च-
लश्च तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः प-
- ३९ योधिरिति तैः सममस्य नास्ति येनोपमा निरुपम(१)स्तत एव गीतः ॥ [३१]
रणसरसि खड्गघातैर्वल्ल-
- ४० भद्रण्डम्पराङ्मुखीकृत्य । शस्त्रशतशुद्धदेह[:] स्वर्गमगादेक ए[वा]सी ॥
[३२] तस्याशेषनराधिपहृतय-
- ४१ शसः स्वर्गलोकगतकीर्त्तैः श्रीमानकालवर्षस्तन[य]स्समभूत्कुलालंबः ॥
[३३] बलभमाराकान्तं विध-
- ४२ [टि] तदुष्टान्वजी^{१०} [वि] वर्गेण । पितृपर्यागतमचिरान्मण्डलमद्ध्यासितं
ये[न] ॥ [३४] प्रियवादी सत्यध[न]ः श्री
- ४३ माननुजीविवत्सलोमानी । प्रतिपक्षक्षोभकरः शुभतुंगः शुभकरः सुहृदां ॥
[३५] तस्मिन्स्वर्गाभूते गुण-
- ४४ वति गुणवं गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्भुवराजंसमो भुवराजस्तुष्टिकुलोके ॥
[३६] इतोभिमुख-
- ४५ मापं [त] त्प्रवलगौर्जराणाम्बलं इतोभिमुखवल्लभो विकृतिमागता बान्धवां ।
इतोनुजविकु-
- ४६ त्वितं सममगात्समस्तम्भयादहो स्फुरणमद्भुतं(१)निरुपमेन्द्र खड्गस्य ते ॥
[३७] गूर्जरवलमतिवलंबै-
- ४७ त्समुद्यतं बृंहितं^{११} च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं लीलया येन ॥
[३८] यश्चाभिषिक्तमात्रेः

१ वांशे वेत्ति २ वांशे सकौतुका ३ वांशे दृष्टतर ४ वांशे कृपान् ५ वांशे बाहुबलेन ६ वांशे मोघ
वर्षमविरात्स्वपदे (ध्रुव १ क्षान्ता वडादरानां पतरां प्रभावे) ७ वांशे बभूव ८ वांशे शिरसि ९ वांशे
लंबः १० वांशे दुष्टानुजी ११ वांशे गुणवान् १२ वांशे सुदधुव १३ वांशे त्प्रवल १४ वांशे मां बलमिने
१५ वांशे बान्धवाः १६ वांशे बल १७ वांशे बल १८ वांशे बृंहितं १९ वांशे मात्रः
ले. ३४

- ४८ परं यश्च (:) स्त्यागशौर्यसंपन्नः । शुभतुंगयोनिर्तुंगं पदं पदासेति^१ नोचित्रं ॥
[३९] यश्च स्वमुजवलाजि-
४९ तज[य] लक्ष्मीन्दातुमुद्यतः प्रणते । भयमपि विद्वेषिजने रनर्थदा[व]र्थिते^१-
कामं ॥ [४०] रामस्यैव सौमित्रिर्द्धर्म-
५० स्येव धनंजयः । अस्य भ्रातामवद्व्यो दन्तिवर्म्मेति वीर्यवान् ॥ [४१] यस्य
निशितासि[धारा] मरिकारिणः संग-
५१ रे सदाऽवर्त्ताः । स(:) दन्तिवर्म्मनामा ख्यातोस्यैवानुजः प्रसभं ॥ [४२]
प्रचुरकरिकुम्भदारितविगलि[त]मुक्ता-
५२ फलैरहितकरणां । राजितदोर्दण्डयुगं विजैयति समरे रिपुं^१खड्गे ॥ [४३]
तेनेदमनिलविद्युश्चंचलमर्ब-
५३ लोक्य जी[वि]तमसारं(१) । क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्तितो धर्मदायो-
यं ॥ [४४] स[च] हरि[णै] वै विक्रमाक्रान्तसम-
५४ स्तभूमण्डलः दोर्दण्डस[मा] कुष्ठकोदण्डकोण्डलितशत्रुमहासामन्तैः लक्ष्मी-
समाध्यासितवक्ष[:] स्थलः

त्रीजुं पतरं प्रथम बाजु

- ५५ पवनसूनुरिव निजमुजवर्लेविनिज्जिताशे[प] वरवैरिपतिप्रजनितजगविवि-
ख्यातप्रतीपैः ती-
५६ क्षणासिलतामहारदलितरिपुकुम्भविगलितमुक्ताफलप्रकरंरजितदोर्दण्डयुगः सम-
धिगतपंचमहा-
५७ शैलमहासामन्ताधिपत्यपरिमितवर्षविरुदतलप्रहारिश्रीदन्तिवर्म्मदेवः^१ सर्वानेव
यथासम्बन्ध्यमानकैः-
५८ रौष्ट्रपेतिविषयपतिग्रामकूटनिधुक्ताधिकारिकवासापकमहत्तरादीन्समनुबोधैत्यस्तुवंः
सन्विदितं य-
५९ था[मा] तापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्यय[शो] भिवृद्धये सर्वातैलाटकीय-
द्विचत्वारिशत्यान्तर्गतवार्यै-
६० व्यादिग्भागावस्थितचोकसकुटिनामग्रामः कांपिल्यतीर्थकीयविहाराययैत चाघाट-
नानि पूर्वतो द[न्ते]ल्लं-

१ वांशे शौर्यतोवाप (ध्रुवराज २ वानां अनुग्रह १ पतरां अनुसार) २ वांशे तुंग जोतिर्तुंग ३ वांशे
यदा प्रोति ४ वांशे नो चित्रं ५ वांशे बला ६ वांशे धनं ददावर्धिनः ७ रामस्येव ८ धी हि ९ अनेनुं
१० ध्रु ११ उभेरी १२ वांशे करिण १३ वांशे युगो १४ व्यासराजना नियम मुग्रज विजयते नोर्ध अ
१५ तेषु तेम १६ वांशे छंदः परापर भेसने नही आवरी १७ वांशे रिपून्खड्गैः १८ वांशे विगुब्ब १९ वांशे
प्रवर्तितो २० वांशे हरिरिव २१ वांशे काण्डदलितं २२ वांशे बल २३ वांशे जगद्विख्यात २४ वांशे
लता अनेकरिक्कम् २५ वांशे शब्द २६ वांशे विरुद २७ वांशे संबध्यमानका २८ वांशे त्राष्ट्रपति अने ग्रामकूट
२९ वांशे बोध ३० वांशे सन्विदितं ३१ वांशे शदन्तर्गत ३२ वांशे यस्य

- ६१ क[ग्राम] सीमा दक्षिणतो(अ)पसुंदरग्रामसीमा पश्चिमतो काल्शल्लिकाम्रा-
मसीमा उत्तरतो मंदाकिनी
- ६२ नदी [१] एवं चतुराषाढनोपलक्षितः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमापयन्तः
सीत्पद्यमानवेष्टिक-
- ६३ धौण्यहिरण्यादेयो(अ)चाटभटप्रवेश्यः सर्व्वराजकीया[ना]महस्तप्रक्षेपणीयः
आचन्द्रार्काण्णवावनिस-
- ६४ रिपव्वतसमकालीनः श्रीआ[र्थ]संघस्य शिष्यानुशिष्यक्रमोपभुञ्जतो [पू]व्व-
प्रदत्तप्रेक्षदोयदे-
- ६५ [व] दायरहितोभ्यंतरसिद्धा शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु स[स]मु नवा-
शीत्यधिकेष्वंकतोपि सं-
- ६६ वत्सरशते ७८९ पौषैवहुलनवम्यामुत्तरायणमहापर्व्वमुद्दिश्य पूरावीमहानद्या
खात्वादका-
- ६७ तिसर्गेण गंधपुष्पघृपदीपोपलेपनार्थं खण्डस्फुटितप्रासादपुन[:] संस्करणार्थं प्रति-
पादितः [१] यतोस्त्यो[चि]-
- ६८ [त]या देवदा[य]स्थित्या भुञ्जतो भोजापयतो वा कृषतो कर्षापयतो वा
प्रतिदिशतो न केनचित्परिपं-
- ६९ नीयस्तथागामिनृपतिभिः अस्मद्वंशजैरन्यैर्वा सामान्यभूदानफलमवेत्य(म) विद्यु-
ल्लोलान्यनित्यैश्वर्या-
- ७० णि तृणा[म्र]जलार्बिदुर्चर्बलं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्व्विशोषोयमस्मद्वा-
योनुमन्तव्यः परिपालयित-
- ७१ व्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपटलावृतमतिराच्छिन्नादाच्छिद्यमानैकं [वा]नु[मो]
देकं स पंचभिर्महापात-
- ७२ [कै]रुपपातकैश्च संयुक्त[:] स्यादित्युक्त[म्]

१ वांयो पश्चिमतः २ वांयो पर्यन्त ३ वांयो धान्य ४ वांयो भोग्य ५ वांयो ब्रह्म ६ वांयो सिद्धय
७ वांयो बहुलनवम्यामुत्तर ८ वांयो पर्व्वोद्दिश्य ९ वांयो कृषतः १० वांयो विदु ११ वांयो शेषो १२ वांयो
नाच्छिद्य १३ वांयो मोदेत

त्रीजुं पतरुं: नीबी बाजु

- ७३ भगवता वेदव्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि [स्व] गौं तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता
चानुम [न्ता] च तान्येव (न)
- ७४ नरके वसेत् ॥ [४९] विंध्यट [वी] प्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णा
हयो हि जायन्ते भूमिदानै ह्रंति
- ७५ ये ॥ [४६] अग्नेरपत्वं प्रथमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी सूर्य [सु] ताश्च गावः ।
लोकात्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः [कां]-
- ७६ [च] नं गां च महीं च दद्या [त्] ॥ [४७] वेहु [मि] र्वसुषा द [चा]
राजभिः [स] गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य
- ७७ तस्य तच्चो फलं ॥ [४८] यानीह दद्यानि पुरा नैरद्वैर्हानानि धर्माधिपसक-
राणि [।] निष्मर्त्यमानप्रतिर्मा-
- ७८ नि तानि को ना [म] साधुः पुनरारदीते ॥ [४९] स्वदत्तां परदत्तत्वां
य [त्वा] द्रक्ष नराधिप ॥ मंही म [हि] मतां श्रेष्ठ
- ७९ रा आच्छेद्यो^१ च पाळनं ॥ [५०] इति कमलदलाम्बुविदलोलां श्रियमनुचित्य
मनित्यजीवितं च । अतिवि [म] ल-
- ८० म [नो] मि [रा] स्मनीनैर्न हि पुरुषैः परकीर्तयो विलोप्याः ॥ [५१] दूत-
कोत्र महामात्यश्रीकृष्णमह [: ।] लिखि [तं]
- ८१ चैतस्तेनभोगिकगोलेन राण्यसुतेनेति ॥ मतं मम श्रीदन्तिवर्ष्मणः श्रीमदकाल-
वर्षदेवसू-
- ८२ नोः । तथा मतं मम श्रीहुदराजदेवस्य श्रीमदकालवर्षदेवसूतोः ॥ ७ ॥

१ वांशो आच्छेत्ता २ वांशो कृष्णा ३ वांशो दानं ४ वांशो दत्त ५ वांशो बहु ६ वांशो तदा
७ वांशो धर्माधिप ८ वांशो वान्तप्रति ९ वांशो रावदीत १० वांशो दत्तां वा. ११ वांशो महीं १२ वांशो
दलाम्बुविदलोलां १३ वांशो दलाम्बुविदु १४ वांशो मनुज.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ધ્રુવ ૩ જાનું ભરચનું દાનપત્ર^૧

શક સંવત ૭૮૬ જ્યેષ્ઠ અમાવાસ્યા.

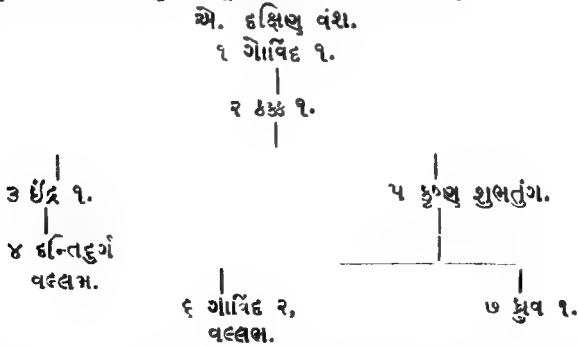
નીચે આપેલું દાનપત્ર ગાયકવાડની હદમાં બગુઆ (જુદલા બલેસર)માં કેટલાંક ખીજા જૂના અને નવા લેખો સાથે એક ખોદકામમાંથી મળી આવ્યું હતું. મારા જૂના મિત્ર રાવસાહેબ મોહનલાલ આર. ઝવેરી જે સુરતના ડૉયુટી એન્જીનેયરના ઈન્સ્પેક્ટર હતા, તેમણે આ તરફ મારું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું અને મારા માટે કેટલાંક પતરાં ખરીદ્યાં હતાં.^૨

આ દાનપત્ર ત્રણ મજબૂત પતરાં ઉપર લખેલું છે. તેનું માપ ૧૨"×૧૦½" ઇંચ નું છે. તે રાઠોડનાં શાસનોના રિવાજ મુજબ પતરાંની ડાબી બાજુએ પાડેલાં કાણાંમાંથી પસાર કરેલી એક મજબૂત કડી વડે બેઠેલાં છે. ત્રીજું અને પહેલું પતરું અંદરની બાજુએ જ કેાતરેલું છે. કડી ઉપર રાઠોડની હંમેશની મુદ્રા-કમળ ઉપર બેઠેલી હાથમાં સર્પ રાખેલી શિવની મૂર્તિ-છે. પતરાં એકંદરે સુરક્ષિત છે, બે કે કાટને અંગે ક્યાંક ક્યાંક થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. પહેલા પતરાના નીચેના જમણા ખૂણામાંથી એક ત્રિકોણ કડકો ભાંગી ગયો છે, પરંતુ તે પણ સાચવામાં આવ્યો છે.

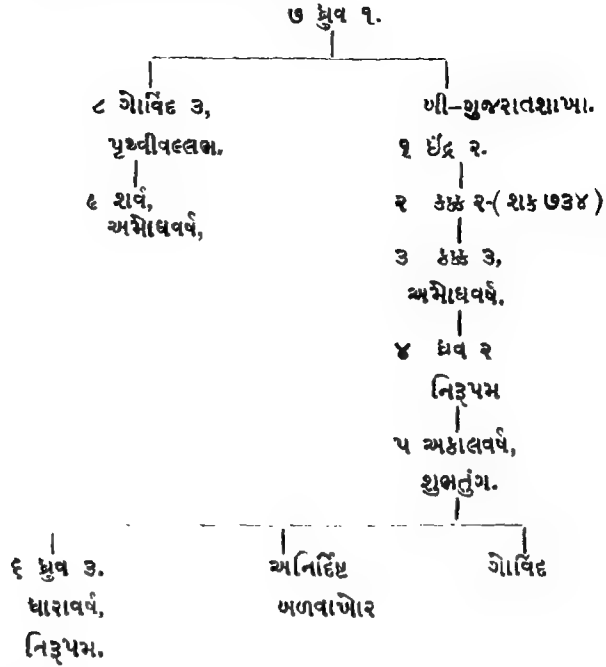
અક્ષરો કુશળતાથી કેાતરેલા છે. એકંદરે તે દન્તિદુર્ગનાં સામનગઢનાં શક સંવત ૬૭૫ નાં પતરાંને બહુ મળતા આવે છે, પણ કેટલીક રીતે વધારે આધુનિક આકારના જણાય છે.

લેખવાંચન વિધાની દૃષ્ટિએ ભેતાં આ શાસન બહુ ઉપયોગી છે, કારણ કે સાહિત્યની અગર કાયસ્થ-નાગરી લિપિ બતાવતું ગુજરાત રાઠોડોનું આ જૂનામાં જૂનું દાનપત્ર છે. કડકે ૨ જાનનાં વડોદરાનાં પતરાંમાં અને ગોવિંદ ૪ થાનાં કાવીનાં શક સં. ૭૪૯ નાં પતરાંમાં હજી જૂની ગુજરાતની લિપિનું અનુકરણ કરેલ છે. વળી ગોવિંદ ૩ જાનનાં રાધનપુર અને વન ડિઠોરિ દાનપત્રોમાં ખરા કાયસ્થ અક્ષરો સાથે ભેવામાં આવે છે તેવાં પ્રાચીન રૂપો આમાં જ્યાંત્યાં ભેવામાં આવવાં નથી. દાનપત્રની શબ્દરચના ખીજાં રાષ્ટ્રકૂટ શાસનોને બહુ મળતી આવે છે. અને વંશાવળીના જે ભાગે પહેલાંના રાજાઓ વિશે છે તે કાવી વડોદરા અને સામનગઢનાં પતરાંને અક્ષરશઃ મળતા આવે છે.

આપણા દાનપત્ર પ્રમાણે રાષ્ટ્રકૂટ વંશાવળી નીચે પ્રમાણે છે:-

૧ ઇ. એ. વો. ૧૨ પાનું. ૧૭૯ ડો. બ્યુલ્કર અને ડો. ઇ. હુલ્સ. ૨ અહિં મોંઘ કરેલા દાનનાં અસલ પતરાં વિએનાના ઓરીએન્ટલ મ્યુઝીયમને ભેટ કરવામાં આવશે, અને ત્યાં ભેવા માટે ખુલ્લાં રખાશે.

મુખ્ય અથવા દક્ષિણ વંશની જે ઉપયોગી હકીકત આપણે જાણી શકીએ છીએ. એક તો, કૃષ્ણ ૧ લાએ શુભતુંગ બિરૂદ ધારણ કરેલું જણાય છે, અને 'રાજધિરાજ મહારાજ' નો ઇલકાળ તેણે એક કોઈ રાહુપ અગર રાહુપ ઉપર મેળવેલા વિજયો ઉપરથી ધારણ કર્યો હતો.

આ બન્ને બાબતો કાવીનાં દાનપત્રમાં પણ જણાવી હતી. પરંતુ તેને લગતા ૧૩ અને ૧૫ શ્લોકો ભૂંસાઈ ગયા હોવાથી તે સમજી શકાયા નહોતા. આ રાહુપ કોણ હતો તે કહી શકાતું નથી. આતું નામ કૃષ્ણ મેવાડના રાજાઓના લિસ્ટમાં મળી આવે છે. ઇ. સ. ૧૨૦૦લગ-ભગ રાજ્ય કરતો એક રહુપ પ્રોફેસર એચ. એચ. વિલ્સન બતાવે છે. અલબત્ત એ માણસ કૃષ્ણ ૧ લાનો શત્રુ હોઈ શકે નહીં. બીજું, ગોવિંદ ૩ જાનો પુત્ર જેને અમોઘવર્ષ કહેવામાં આવે છે તેનું અરૂં નામ આપણે પહેલી જ વાર સાંભળીએ છીએ. (શ્લોક. ૨૩, ૨૪) અને તે શર્વ હતું. ગોવિંદ ૩ જાને તેના અનુજનો 'સ્વામિન્' કહીને ઇંદ્ર ૨ જા અને તેના અનુગામી-ઓની પરંતંત્ર સ્થિતિ આપણા દાનપત્રમાં ચોખ્ખી રીતે જણાવી આપી છે. એક બીજી ઉપયોગી હકીકત એ છે કે, આ દાનપત્રમાં ગોવિંદ ૪ થાનું, જે ઇંદ્ર ૨ જાનો બીજો પુત્ર હતો અને જે કાવીનાં પતરાં જણાવે છે તે મુજબ તેના બંધુ કક્ક અથવા કક્ક ૨ જાની પછી ગાદીએ આવ્યો હતો, તેનું નામ આપ્યું નથી. આપણા દાનપત્રમાં કક્ક ૨ જાની પછી તરતજ વણ્ણવેલો કક્ક ૩ જાનો ગોવિંદ ૪ થો કાકો હોવાથી, એ વધારે સંભવિત છે કે કક્ક ૨ જાને તેના પુત્રને સગીર છોડીને મરણ પામ્યો હોવો જોઈએ અને ગોવિંદ ૪ થાએ પોતાના ભત્રિજાને કાયદેસર વારસો છીનવી લીધો હોવો જોઈએ. કક્ક ૩ જાના પ્રપૌત્ર જાહેર કરેલાં એક દાનપત્ર-માં શુજરાત રાઠોડોનાં લીસ્ટમાંથી એનું નામ ઇસાદાપૂર્વક અને રાજ્ય દ્રોહની શિક્ષા તરીકે આપવામાં આવ્યું નહીં હોય. શુજરાતના અત્યાર સુધી ન જાણવામાં આવેલા ચાર રાઠોડ

રાજાઓની હકીકત પણ આ દાનપત્રમાં બહુ ઉપયોગી છે. શક સંવત ૭૪૯ અને ૭૮૯ વચ્ચેના હુકા સમયમાં બૃહા જૂદા વંશના પાંચ રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું હતું. આ હકીકત એકલી જ એ બતાવવાને પૂરતી છે કે તે સમય વિપત્તિ અને લડાઈઓનો હતો, અને કષ્ટે તેને ઉત્તરાવસ્થાએ ગાદીએ આવ્યો હતો અને તેના પુત્ર અને પૌત્ર મોટા થયા કે તરત જ મૃત્યુ પામ્યો અગર મારી નાંખવામાં આવ્યો હતો. તે શિવાય અર્ધી સદીમાં પાંચ વંશોએ ગાદીએ આવી ગયા, એ અસંભવિત લાગે છે. ચાર નવીન રાજાઓની જે થોડી હકીકત આપી છે તે ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે તેઓને બહુ મુશ્કેલીઓ નડી હતી. આપણા દાનપત્રના દાતા ધ્રુવે તેના શત્રુ વલ્લભ અને બળવાખોર સંબંધીઓ સાથે લડાઈ થઈ હતી. ધ્રુવે તે પણ એક ખંડીઓ રાજા હતો. રાઠોડનાં તામ્રપત્રો તથા સિલા-હારોના કાનેરિના લેખો ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે અમોઘવર્માનું રાજ્ય આ સમય સુધી આલ્યું હતું. ત્રીજો શત્રુ, ‘બલવાન ગુર્જરો’ એ અણહિલવાડના ચાવડા અગર ચાપોતકો હોય, કોરણ કે ૯ મી સદીમાં ગુર્જરે કહી શકાય તેવું બીજું કોઈ રાજ્ય ન હતું. કૃષ્ણાણી ‘રત્નમાલા’ મુજબ ઇ. સ. ૮૪૧ થી ૮૬૫ સુધી ખેમરાજ અગર ક્ષેમરાજે અણહિલ-વાડમાં રાજ્ય કર્યું હતું. અને ભરૂચ મેળવવા માટે ધ્રુવના અનુજની સહાયથી ઘણું કરી આજ ગુર્જરે મેહનત કરી હતી.

દાનમાં કર્મન્તપુર સાથે જોડેલાં ૧૧૬ ગામોનું પારાહણુક ગામ જોજીલા નામના અધ્વર્યુ અગર ચન્નુવેદના શિષ્ય તથા લાક્ષાયણુ ગોત્રના બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું. તેનો હેતુ એક સત્ર અથવા સદામત ચલાવવાનો તથા ધાર્મિક ક્રિયાઓનું ખર્ચ કરવાનો હતો. તે મેળવનારના પિતાનું નામ નેજ્જય (કદાચ નેજ્જપ) અને તેના દાદાનું નામ દોધિષ્ઠ હતું. પારાહણુક ગામની સીમામાં ‘બ્રાહ્મણકુલોનું નિવાસસ્થાન’ મોટુંક આપ્યું છે. આ સુરતથી ખારડોલીના રસ્તા ઉપર આવેલું અને મોઢાલા બ્રાહ્મણોનાં અસલ સ્થાન તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલું મોટા ગામ છે. આપણા દાનમાં તાપી નદીની દક્ષિણ તરફના એક ગામનો નિર્દેશ કરેલો છે તે ઉપરથી પુરવાર થાય છે કે ભરૂચના રાઠોડોના રાજ્યમાં દક્ષિણ ગુજરાતનો સમાવેશ થતો હતો. આ હકીકત કાવી અને ગુજરાતનાં પતરાંએ અચોક્કસ રાખી હતી. હાલના સમયમાં પણ તાપી નદીની દક્ષિણમાં રાઠોડ કૃષિકારો મળી આવે છે.

આપણાં દાનપત્રમાં સૂર્યચંદ્રણનો ઉલ્લેખ આપેલો હોવાથી દાન આપવાનો દિવસ ચોક્કસ થઈ શકે છે. પ્રોફેસર જેકોબી અને ડો. બર્ગેસ ખાત્રી પૂર્વક કહે છે કે તે તારીખ ઇ. સ. ૮૬૭ ના જુનની ૬ ઠી હતી, અને આ દિવસે સૂર્યચંદ્રણ થયું હતું. આ શાસનનો દ્રવક શ્રી ગોવિંદ હતો.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेळुं

- १ ओ स्वस्ति [॥] स बोव्याद्विधसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कांतेदुकलया कमलं कृतं ॥ [१] आसीद्विषचिमिरमुद्यतमंडलाग्रो ध्वस्ति जयं-[१]
- २ .... .. जमिमुखो रणसर्वरीषु । भूपः शुचिर्विधुरिवा-
स्तदिगतकीर्तिर्गोविन्दराज इति राजसु राजसिंघः ॥ [२] दृष्ट्वा चमू-
मिमुखीं सुभटाई- [७]
- ३ हासा मुजामितं सपदि येन रणेषु नित्यं । दृष्ट्वा घरेण दधता भ्रुकुटीं ललाटे खड्गं
कुलं च हृदयं च निजं च सत्त्वं ॥ [५] खड्गं करामान्मुख-
- ४ .... ..तश्च शोभा मानो मनस्तः सममेवयस्य । महाहवे नाम
निशंभ्य सद्यः त्रयं रिपूणां विगलस्य कांडे ॥ [४] तस्यात्मजो जगति
विश्रुतश्रुभकीर्ति-
- ५ .... .. रार्तातिहारिहरिविक्रमनामधारी । भूपस्तृवि-
ष्टपनृपानुकृतिः कृतज्ञः श्रीकक्कराज इति गोत्रमणिर्वर्भव ॥ [५] तस्य
प्रभिन्न करट-
- ६ च्युतदानदंतिदंतमहारुचिरोल्लिखितांसपीठः । क्ष्मापः शितौ क्षपितशत्रुरभूत्-
नूजसद्राष्ट्रकूटकनकादरिवेन्द्रराजः ॥ [६]
- ७ तस्योपाज्जितमहसस्तनयश्चतुरदधिवलयमालिन्याः [१] भोक्ता भुवः शतक्रतु-
सदृशः श्री दत्तिदुर्गराजोभूत् ॥ [७] कांची-
- ८ ... ..शकेरलनराधिपचोल पाण्ड्य श्री हर्षवज्रटविभेदविधानदक्षं
कण्णार्टकं वलभचिंत्यमजेयमन्यैर्भृत्यैः कियद्विरपि
- ९ .... ..यः सहसाजिगाय ॥ [८] आसेतोर्विपुलोपलावल्लिसल्लो-
लोर्मिमालाजलादाप्रात्येकलंकितामलशिलाजालातु-
- १० ... .. धाराचलात् ॥ आपूर्वोपरवारि राशिपुलिनप्रांतप्रसिद्धा-
ब्धे येनेयं जगती स्वविक्रमकलेनैकातपत्रीकृता ॥ [९] तस्मिं दिवं
- ११ .... ..प्रयाते वल्लभराजेऽकृत प्रचा वाघः । श्रीककराजसूनुर्महो-
पतिः कृष्णराजाभूत् ॥ [१०] यस्य स्वभुजपराक्रमयनिः शेषोत्सादितारिदिव-

पं. १ वांशे। ओ, आसीद्विष; ध्वस्ति नयन्न. पं. २ वांशे। रणसर्वरीषु, रिवासदिगन्तकीर्ति; राजसिंह;
पं. ३ वांशे। निज. पं. ४ वांशे। सद्यस्यं. पं. ५ वांशे। भूपस्त्रिविष्टप. पं. ६ वांशे। तनूजः, कनकादि. पं. ७
वांशे। चतुरदधि. श्रीदत्ति. पं. ८ वांशे। भृत्यैः. पं. १० तस्मिन्

- १२ .... कं । कृष्णसेवाकृष्णं चरितं श्रीकृष्णराजस्य ॥ [११]
श्रुभतुंगतुंगतुरगप्रवृद्धरेणूर्वरुद्धरविकिरणं । श्रीष्मेपि नभो निखिलं
- १३ प्रावृट्कालायतेस्पष्टं ॥ [१२] राहप्यमात्मभुजजातबलावलेपमाजौ विजित्य
निशितासिलताप्रहारैः । पालिध्वजावलिशु
- १४ .... भामचिरेण यो हि राजाधिराज परमेश्वरतां ततान ॥ [१३] पाता-
यश्चतुरंवुराशिरसनालंकारभाजो भुवः (१) त्रय्याशापि कृतद्विजा-
- १५ .... मरगुरुमाज्याज्यपूजादरो दाता मानमृदश्रणीगुणवंता यौ
सौ शृयो बल्लभो (१) भोक्तुं स्वर्गफलानि भूरितपसा स्नानं जगमा-
- १६ .... मरं ॥ [१४] येन श्वेतातपत्रमहतरविकरवाततापात्स-
लीलं (१) जग्मे नासीर भूलीधवलितशिरसा बल्लभाख्यः समाजौ ॥ श्रीम-
- १७ .... द्वोर्विन्दराजो जितजगदहितस्त्रैणवैधव्यदक्षः
तस्यासीत्सूनुरेकः (१) क्षणरणदलितारातिभचेभकुम्भः ॥ [१५] तस्या-
नुजः श्रीधु-
- १८ बराजनामामहानुभावोप्रहतप्रतापः । प्रसाधिताऽसेष नरेन्दचक्रः क्रमेण बालार्कव-
पुर्वभूव ॥ [१६] जातेयत्रचराष्ट्राकूट [ट] ति-
- १९ ... लकेसङ्गपचूडामणौ (१) गुर्वीं तुष्टिरथाखिलस्य जगतः सुस्वा-
मिनि प्रत्यहं । सत्यं सत्यमिति प्रज्ञासति सति क्षमामासमुद्रांतिका- (१)
- २० ... मासीद्धर्मपरे गुणाश्रुतनिधौ सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [१७]
रक्षता येन निःशेषं चतुरंगोभिसंयुतं । राज्यं धर्मेण लोकानां कुता तुष्टिः परा ह-
- २१ दि ॥ [१८] तस्यात्मजो जगति सत्प्रथितोरुकीर्तिर्गोविंदराज इति गोत्र
ललामभूतः । त्यागी पराक्रमधनः प्रकट प्रतापसंतापिताहि-
- २२ तजनो जनवल्लभोभूत् ॥ [१९] पृथ्वीवल्लभ इति च प्रथितं यस्यापरं जगति-
नाम ॥ यश्चतुरुदधिसीमामेको वसुधां वशे चके ॥ [२०]
- २३ ... एको नेकनेरंद्रवंदसहिता न्यस्तान्समस्तानपि प्रोत्वा-
तासिलताप्रहारविधुरां बध्वामहासंयुगे । लक्ष्मीमप्यचलां चका-
- २४ ... र विलसत्सन्ध्यामरग्राहिणीं (१) संसीदद्गुरुविप्रस-
ज्जनसुहृद्वंधूपभोग्यां भुवि ॥ [२१] तत्पुत्रोत्र गते नाकमाकम्पितरिपुत्रजे ॥
- २५ ... श्रीमहाराजशर्वाख्यः स्यातो राजाभवद्गुणैः ॥ [२२]
अर्थेषु यथार्थतां यस्समभीष्टफलासिद्धवतोपेषु ।

पं. १४ वांशे भुवन्नय्याशापि. पं. १५ वांशे पूजादरः, दशणी योसौ त्रियो. पं. १६ वांशे सदाजौ
पं. १८ वांशे प्रासाधिताशेषः. पं. २३ वांशे विधुरान् क्त्वा.
ल. १६

पतरू बीजुं—अ

- १ वृद्धिं निनाय [प] रमाममोषवर्षा [भिषा] नस्य [२३] ॥ राजाभूतत्पि-
तुल्यो रिपुभवविभवोद्भूत्यभावैकहेतुं लक्ष्मीमानिद्रा-
- २ .... जोगुणनृपनिकरातश्चसत्कारकारी । रागादन्यान्शुदस्य प्रकटित-
विषया यं नृपा सेवमाना राजाश्रीरेव चक्रे सर्क-
- ३ .... लकविजनोद्गीततथ्यस्वभावं । [२४] निर्वाणावाप्तिवाणा सहि-
तहितजना बस्य मानाः सुवृत्तं (१) वृत्तं जित्वान्यराज्ञां चरित मुदयवा-
- ४ ... न्सर्वतोद्विक्स केभ्यः । एकाकी दृप्तवैरिस्त्वलनकृतिसह
प्रातिराज्य सशंकः ॥ लाटीयं मंडलं यस्तपन इव निजस्वामिदधं
- ५ ... ररक्ष ॥ [२५] सुनुर्वभूव खलु तस्य महानुभावः
शास्त्रार्थ बोध सुख लालितचित्तवृत्तिः । यो गौण नाम परिवारमुवाह पूर्व श्री-
- ६ ककराज [सुम] गन्यपदेशमुच्चैः ॥ [२६] श्रीककराज इति रक्षित राज्य
भारः सारं कुलस्य तनयो नय शलिशौर्यः । त-
- ७ ... स्यामवद्विभवनन्दित बन्धुसार्थः पार्थः सदेव धनुषि प्रथमः
शूचीनां ॥ [२७] दानेन मानेन सदाज्ञया वा वीर्येण [शौ] र्येण च कोपि
- ८ ... भूपः । ए [ते] न तुल्योस्ति न वेति कीर्तिः सकौतुका
आम्यति यस्य लोके ॥ [२८] स्वेच्छागृहीत विषया दृढ संभवाजः प्रोदृत्त-
- ९ ... तरश्रुत्तिक [रा] ष्टकूटानुत्खातखन्ननिजबाहुबलेन जित्वा
योमोषवर्ष इति राज्यपदे व्यधत् ॥ [२९] पुत्रीयतस्तस्य महानुभावः कृती
- १० कृतज्ञः कृतवीर्यवीर्यः । बशीकृताशेषनरेन्द्रवृन्दो बभूव सुनुध्रुव-राजनामा ॥
[३०] चन्द्रोजडो हिमगिरिः सहिमः प्रकृत्या वातश्चलश्च-
- ११ ... तपनस्तपनस्वभावः । क्षारः पयोधिरिति तैस्सममस्य नास्ति येनो-
पमा निरुपमस्तत् एव गीतः ॥ [३१] रण शिरसि खड्गघातैर्व्व-
- १२ ... लभदंडं पराङ्मुखीकृत्य (१) शस्त्रशतशुद्धदेहः स्वर्गम-
गादेक एवासौ ॥ [३२] तस्या शेषनराधिपहृतयज्ञसः स्वर्गलोक-
- १३ ... गतकीर्तिः । श्रीमान् कालवर्षस्तनयः समभूत्कुलालं वः ।
[३३] बलभदंडाक्रांतं विधटितदुष्टानुजीविवर्गेण । पि-
- १४ ... तृपर्यागतमचिरान्मडलमध्यासितं येन ॥ [३४] । प्रिय-
वादी सत्यधनः श्रीमाननुजीविवत्सलो मानी । प्रतिपक्ष-

पं. २ पांथो गुणि. रान्तश्चमत्कार, नृपान् राज्य. पं. ४ पांथो राज्ये (?) सशङ्को पं. ६ पांथो नय-
शौर्यशाली. पं. ७ पांथो सदैव. पं. ८ पांथो कूटान् उत्खातः—राज्यपदं पं. १३ पांथो कीर्तिः

- १६ ... ... क्षोभकरः श्रुमतुंग श्रुभकरः सुहृदां ॥ [३९] तस्मिं स्वर्गीभूते
गुणवति गुणवान् गुणाधिकप्रीतिः । समभूद्भुवराजस-
- १७ मो ध्रुवराजस्तुष्टिकृल्लोके ॥ [३९] इतोमिमुस्समापतत्पवलगूर्जराणां वलं (।)
इतो विमुस्स वल्लभो विकृति यागता बान्धवाः (।)
- १७ ... इतोनुजविकुर्वितंशममगात्समस्तं भया दहो स्फुरणमद्भुतं निरुपमेद्र खन्न-
स्य ते ॥ [३७] गूर्जरवलमतिवल-
- १८ ... ... वत्समुद्यतं वृंहितं च कुल्येन । एकाकिनैव विहितं पराङ्मुखं लीलया-
येन ॥ [३८] यश्चाभिषिक्तमात्रः परं
- १९ ... ... यशः त्यागशौर्यतोवाप । श्रुमतुंगजोतितुंगं पदं पदामोति नाचित्रं ॥
[३९] यश्च स्वभुजवलार्जितमपीह रा-
- २० ज्यं विमज्ज्यभृत्यानां । भयमपि विद्वेषिजने धनं ददावर्तिने कामं ॥ [४०]
धारावर्षसमुन्नतिं गुस्तरामालो-
- २१ ... ... क्य लक्ष्म्या युतो धामव्यास दिगन्तरोपि मिहिरः सद्रश्यवाहान्वितः ।
यातः सोपिशमं पराभवतमोव्यासाननः
- २२ .... किं पुनर्येतीवामलतेजसा विरहिता हीनाश्च दीना भुवि ॥ [४१]
यं प्राप्य विजिजत पूर्वसकलगुणं पालिता-
- २३ ... ... पि सगराद्यैः [१] प्रियनाथलाभ तुष्टा वसुधापि सकामतामाप ॥
[४२] तेनेदमनिलविद्युच्चंचलमवलोक्य जीवि-
पतरुं बीजु 'व'
- १ ... ... तमसारं [१] क्षितिदानपरमपुण्यः प्रवर्तितो धर्मदायोयं ॥ [४३]
स च समधिगताऽशेषमहाशङ्कमहा-
- २ ... ... सामंताधिपतिधारावर्ष श्रीध्रुवराजदेवः सर्वानेव यथासंबध्यमानकात्रा-
धूपतिविषयपतिग्रा-
- ३ मकूटायुक्त नियुक्तकाधिकारिक वासापकमहत्तरादिन्समनुदर्शयत्यस्तु वः सवि-
दितं यथा मया
- ४ मातापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकं पुण्ययशोभिवृद्धये ॥ विमोभूद्भद्रपत्न्यां बहुधन-
जनतासकुलायां ध-
- ५ रायां (।) ख्यातः श्रीदोड्डिनामा जनितजनसुखोऽध्वर्युसन्नचारी । यस्मिन्न-
र्थिजना (:) ददत्यविरतं प्रा-
- ६ ज्यं कृताज्ञादिकं (।) निश्चितोदरपूरणः समभवन्दुर्विभक्षकालेवपि ॥ [४४]
त्रेष्णां स लब्ध्वाध्रुवराजदेवात्स-

पार्थि। तस्मिन् स्वर्गीभूते. पं. १६ पार्थि। यशस्याग. यदामोति नो. पं. २१ पार्थि। सद्रश्य. पं. २२ पार्थि। पुन.

- ७ त्रं ददौ सर्वजनोपकारि । दिने दिने यस्य गृहे नरेन्द्राः सहस्रशो भुञ्जते भूषु-
राश्च ॥ [४५] तस्य सुतः स-
- ८ त्रपतिः नेत्रप्यनामा तत्पुत्राय लाक्षायणसगोत्राय जोजिभाअभिधानाय
कर्म्मन्ति पुरप्रति-
- ९ वृद्धपोडशोत्तरग्रामशतान्तः पाती पाराहणकं ग्रामः यस्याघा-
- १० ... .. टनानि पूर्वस्थां दिशि कुंडीरवल्लिका नाम ग्रामः
दक्षिणतः त्रेसाहारांतः पा-
- ११ ... .. ती खौराच्छकं नाम ग्रामः तथा दक्षिणत एव जोणन्धा नाम-
ग्रामः पश्चिम-
- १२ तः मोत्तकामिधानं ब्राह्मणस्थानं उत्तरतः मोडवासकं नाम ग्रामः
- १३ एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सौद्रंगः सपरिकरः सवृक्षमालाकुलः ससीमाप-
र्यन्तः सदंड-
- १४ ... .. दशापराधः सोत्पद्यमानवेष्टिकः सचान्यहिरण्यदेयोऽचाटभट प्रवेक्ष्यः
सर्वराजकीयानामहस्त-
- १५ ... .. प्रक्षेपणीयः भूमिच्छिद्रन्यायेन आचंद्रार्काण्यवक्षितिसरित्पर्वतसमका-
लीनः पुत्रपौत्रान्वय-
- १६ क्रमोपभोग्यः पूर्वदत्तदेवदायब्रह्मदायरहितः अभ्यंतर सिध्या शकनृपका-
लातीतसंवत्सरश-
- १७ तेषु सप्तस्वेकूननवत्यधिकेष्वङ्कतः संवत् ७८९ ज्येष्ठाभावास्यायां आदित्य[म]-
हणपर्वणि
- १८ श्रीभृगुकच्छे नर्मदायां मूलस्थानतीर्थे स्नात्वा सत्र प्रवर्त्तनार्थं बलिचरुवैश्वदे-
वाभिहोत्रादि-
- १९ क्रियोत्सर्पणार्थं च उदकातिसर्गेण दत्तः अतोऽस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्याभुं-
जतो भोजयतः

पतरुं त्रीजुं

- १ कृषतः कर्षापयतः प्रतिदिशतो वा न केनचित्परिपंथना कार्यो । तथागामि नृपति
भोगपतिभिरस्म-
- २ द्वंशैरन्यैर्वा सामान्यभूदानफलमवेत्य विद्युल्लोलान्यनित्यान्यैश्वर्याणि तृणाम-
लमजलविदुच्चंचलं च जीवितमा-
- ३ कलप्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायोनुमंतव्यः परिपालयितव्यश्च । यश्चाज्ञानति-
मिरपटलावृष्टम्
- ४ तिराच्छिवादाच्छिद्यमानं वानुमोदेत सपंचभिर्माहापातकैरुपपातकैश्च संयुक्तः]
स्यादित्युक्तं भगवता वेदव्या-

- ५ सेन व्यासेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणिः स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्येव नरके वसेत् ॥ [४९] विंध्या
- ६ टवीण्डतोयसु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णाहवो हि जायंते भूमिदायं भरंति ये ॥
[४७] अमेरपत्यं प्रथमं सुवर्णं भूर्वर्ण-
- ७ ... ...वी सूर्यसुताश्चगावः । लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः कांचनं गां च
महीं[च]दद्यात् ॥ [४८] बहुभिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरा-
- ८ ... ...दिभिः । यस्य यस्य यदा भूमि स्तस्य[तस्य] तदा फलं ॥ [४९]
यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्म्मार्थयज्ञस्कारणि [।] निर्म्मा-
- ९ ... ...त्यवांतप्रतिमानी तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ [५०]
स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप । महीं महिमतां श्रेष्ठ
- १० ... ...दानाच्छ्रेयोनुपालनं ॥ [५१] नायमत्यंतसंवासः कस्य-
चित्केनचित्सह । [अस्ति] स्वेन शरीरेण किमुतान्यैः पृथग्जनैः ॥ [५२]
- ११ प्राणेन धार्यते कायः स च प्रणः समीरणात् ॥ समीरश्चाति चपलः [कृत]
मप्यायुरद्भुतं ॥ [५३] सप्तलोकैर्क-
- १२ नाथस्य विष्णोरपि महात्मनः । नेयं नियतवासा श्री[:] किमुतान्यस्य कस्य-
चित् ॥ [५४] सामान्योयं धर्म्मसेतुः स-
- १३ ... ...र्वेषामिह भूभुजां । यतोतः पालनीयोयं काले काले महात्मभिः ॥ [५५]
कोटिस्तु वाजपेयानां लक्षं विश्वजितां तथा [।] । सहस्रम-
- १४ ... ...श्वमेधानां स्वहस्तश्चैव तत्समं ॥ [५६] इति कमलदलांबुवि-
न्दुलोकां श्रियमनुचित्यमनुप्यजीवितं च । अतिविमलमनोभि-
- १५ ... ...रात्सनीनैः नहि पुरुषैः परकीर्चयो विलोप्याः ॥ [५७]
श्रीमच्छुभ्रतुंगसुतो धारावर्षानुजः रणे येन निनित्य वैरिव-
- १६ ... ...र्गा राज्यं विहितं स्थिरं प्रातुः ॥ [५८] भस्मीकृत्या-
रिसेना ह्यगजवहुलामप्यसंतुष्टभावो ब्रह्माण्डं व्यासुकामः पृथुच-
- १७ ... ...दुलशिखामासुरः क्रोचवह्निः । दृष्टः पद्मासनाधैर्गर्गनत-
लग्नातैर्यस्य गीर्वाण वृन्दैः (स) श्रीमगोविन्दराजो
- १८ ... ...निरुपमविहितो शासने दूतकोत्र ॥ [५९] लिखितं
चेदं साधिविग्रहिक श्रीकल्याणे नेति ॥
- १९ ... ...स्वहस्तोयं मम श्रीध्रुवराज देवस्व श्रीमदकालावर्ष-
देवसूनो[:] ॥

पं. १ पांथो हरन्ति. पं. ८ पांथो तस्य शब्द पांथानि नीथे छ. पं. ११ पांथो
प्राणः. पं. १५ पांथो नीनैर्, श्रीमच्छुभ्र, नुजो, निर्जिल. पं. १६ पांथो सेनां ब्रह्माण्डं. पं. १७ पांथो
श्रीमद्भो. पं. १८ पांथो विहितः.
ले. ३७

લાખાન્તર

(૧) જેના નાલિકમળમાં બ્રહ્માએ વાસ કર્યો છે તે (વિષ્ણુ) અને હર જેનું શિર ઈન્દુ-
ઠલાથી ભૂષિત છે તે તમારી રક્ષા કરે.

(૨) રાત્રિએ કિરણો ફેંકી તિમિર હણનાર અને મંડલાત્ર ઉન્નત ક્ષિતિજ ઉપર કરીને
પૃથ્વીમાં તેજ પ્રસરાવનાર નિર્મળ ઈન્દુ માફક વિશ્વવ્યાપી યશવાળો, નિર્મળ તેજ સંપન્ન,
અસિ ઉચ્ચી કરી અને આગળ કુચ્છ કરી શત્રુઓને હણનાર રાજસિદ્ધ ગોવિંદરાજ નૃપ હતા.

(૩) તેની સામે વીર યોદ્ધાઓથી પ્રકાશતી સેના આવતી રણમાં જોઈ, સહા તે અધર
કરડી અને જમર ગુંથી, અસિ, કુળ, હૃદય અને ધૈર્ય ઉચ્ચ કરતો.

(૪) જ્યારે મહાયુદ્ધમાં તેનું નામ તેના શત્રુઓ સૂણતા ત્યારે તેમના ઠરમાંથી અસિ,
સુખમાંથી શોભા, અને હૃદયમાંથી ગર્વ આ ત્રણ ચીજો નિરન્તર સદૃશા તેમની પાસેથી સરી જતી.

(૫) વિશ્વવિખ્યાત ઉજ્જવળ યશવાળો, દુઃખી જનોનું દુઃખ કાપનાર, હરિના પદના
સ્થાનને સહાય કરનાર, સ્વર્ગના નૃપ સમાન, ઉદાર તેનો પુત્ર શ્રીકંકરાજ તેના પછી રાષ્ટ્ર-
ફેટ વંશનો મણિ થયો.

(૬) ઉમદા રાષ્ટ્રકૂટાના મેરૂ પર્વત સમાન, અરિગજનાં લેહેલાં કુચ્છમાંથી ઝરતા
મદથી ઉજ્જવળ અને દંતપ્રહારથી ઉઝરડા થએલા સ્કંધવાળો, ભૂમિપર શત્રુઓનો નાશ કર-
નાર ઇન્દ્રરાજ નૃપ તેનો પુત્ર હતા.

(૭) તેને, ઇન્દ્ર સમાન, ચાર સાગરથી આવૃત અખિલ જગતનો ઉપલોગ કરનાર, અને
મહિમા પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીદન્વિદુર્ગરાજ પુત્ર હતા.

(૮) તેણે સુઠીભર ભૂત્યોથી સત્તર કર્જુરની અસંખ્ય સેનાનો પરાજય કર્યો અને
કાચ્છીશ, કેરલ, ચોલ, પાણ્ડય, શ્રીહર્ષ અને વજ્રને પરાજય કરવામાં તે દક્ષ હતા.

(૯) તેના પરાક્રમથી તેણે મહાન ખડકોની હારમાં આગળ વધતાં તરંગોનાં જળ
પ્રકાશે છે તે રામસેતુથી હિમાલય જ્યાં વિમળ પ્રભાવાળા ખડકોના ઢગ હિમશિખાઓથી ઠલ-
કિત થાય છે ત્યાંસુધી અને પૂર્વ અને પશ્ચિમના સાગરના રેતીવાળા કિનારાની સીમા સુધી આ
જગતે તેની રાજસત્તા નીચે આણ્યું.

(૧૦) જ્યારે તે વદન્તભરાજ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે પ્રજાને નહીં પીડનાર કંકરાજનો પુત્ર
કૃષ્ણરાજ નૃપ થયો.

(૧૧) જેના બાહુબળથી અસંખ્ય શત્રુઓ પૂર્ણ નાશ પામ્યા હતા તે કૃષ્ણરાજનું ચરિત
(વસુદેવના પુત્ર) કૃષ્ણ સમાન નિષ્કલંક હતું.

(૧૨) શુભતુંગના મહાન અશ્વોથી ઉઠેલી રજનાં વાદળથી સૂર્યનાં કિરણો રોકતું આખું
નભ ગ્રીષ્મમાં પણ વર્ષો ઋતુ આવી હોય તેવું લાગતું.

(૧૩) તેણે યુદ્ધમાં આત્મભુજબળના ગર્વવાળા રાહુચ્યનો તીક્ષ્ણ અસિના પ્રહારથી
પરાજય કર્યો અને સત્તર અનેક પાલિધ્વજથી^૧ ઉજ્જવળ થએલા ‘રાજાધિરાજ’ અને ‘પરમે-
શ્વર’ના મહાશબ્દની પ્રાપ્તિ કરી.

(૧૪) ચાર સાગરથી આવૃત બની ભૂષિત થએલી પૃથ્વીનો અને પવિત્ર શાસ્ત્રોનો પણ
તે પાલક હતા. તે બ્રાહ્મણને ઘણું ધી આપતો, અમરોની સેવા કરતો, અને શુર્યોને માન
આપતો. તે ઉદાર, મદવાળો, ગુણીજનોમાં પ્રથમ અને લક્ષ્મીને વલ્લભ હતા. તેના મહાન
તપથી સ્વર્ગનાં કુળનો ઉપલોગ કરવા તે અમરોના ધામમાં ગયો.

(૧૫) તેને, વદન્ત નામથી વિખ્યાત, જગતના પરાજય કરેલા શત્રુઓની વધુઓને
વિધવા બનવવામાં દક્ષ, અરિના મસ્ત ગજોનાં કુચ્છ યુદ્ધમાં ક્ષણમાં લેહનાર નાસીર (સૈન્યના

૧ પાલિધ્વજના અર્થ માટે જુઓ ઈ. એ. એ. ૭ પા. ૧૧૧; ૧૪૫. ડૉ. ક્વીલીનો નોટ.

આગલા ભાગ)ની ધૂળથી શ્વેત બનેલા શિર સહિત, સૂર્યનાં કિરણોની ગરમી શ્વેત છત્રથી દૂર રાખવામાં આવી હતી તેથી યુદ્ધમાં નિત્ય લીલાવાળી ગતિથી ચાલનાર શ્રીગાવિદરાજ નામનો પુત્ર હતો.

(૧૬) તેનો અનુજ શ્રી ધ્રુવરાજ મહાપ્રતાપી, અને અપ્રતિબદ્ધ વિક્રમવાળો હતો અને સર્વ નૃપોનો પરાજય કરીને ચણક પ્રતાપમાં ઉધાના સૂર્ય સમાન ક્રમે થયો હતો.

(૧૭) જ્યારે સન્નૃપોમાં મણિ તે રાષ્ટ્રકૂટોનો નાયક થયો અને જ્યારે તે જે ધર્મ પરાયણ હતો, જે અશ્રુત સમાન ગુણોનો સાગર હતો, જે સત્યવ્રતપરાયણ હતો અને જે પૃથ્વીમાં સાગરના કિનારા સુધી રાજ્ય કરતો ત્યારે તે સારા નૃપથી અખિલ જગત નિત્ય આનન્દ પામતું(ઉચ્ચારતું) “ ખરે સત્યયુગ પુનઃ આવ્યો છે. ”

(૧૮) જ્યારે તે ચાર સાગર સહિત અખિલ રાજ્યમાં ધર્મરાજ્ય કરતો ત્યારે જનોના હૃદયમાં અતિ આનંદ થયો.

(૧૯) તેને તેના વંશનું ભૂષણ, ઉદાર, જનોને પ્રિય, પ્રતાપ ધનવાળો, મહાન વિક્રમથી નિજ શત્રુઓને સંતાપનાર અને ગુણીજનોથી આ જગમાં સર્વત્ર વ્યાપેલા યશવાળો ગાવિદરાજ પુત્ર હતો.

(૨૦) જગમાં વિખ્યાત તેનું ખીન્નું નામ પૃથ્વીવલ્લભ હતું. સહાય વિના તેણે ચાર સાગરથી આવૃત થયેલી પૃથ્વી વશ કરી.

(૨૧) પાછી તેની ખેંચેલી અસિના પ્રહારથી મહાયુદ્ધમાં દુઃખી થતા તે નૃપોના મંડળ સહિત તેમને સર્વેને એકત્ર સહાય વિના બાંધી, લક્ષ્મીને સ્થિર બનાવી તેને પોતાની ઉત્તમ, અને ઉજ્જવળ ચૌરી ધારણ કરવા ફરજ પાડી અને પીડાતા શુર્યો, ક્ષિત્રો, સંતો, મિત્રો અને બન્ધુજનોથી ઉપભોગ થાય તેવી તેને (લક્ષ્મીને) બનાવી.

(૨૨) જ્યારે આ વીર જેની સમીપમાં શત્રુઓ કંપતા તે સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણો માટે વિખ્યાત તેનો પુત્ર શ્રીમહારાજ શર્વ નૃપ થયો.

(૨૩) સર્વ આર્યજનો અભિલાષ પૂર્ણ થયાથી તુષ્ટ થયા હોવાથી તેણે અમોઘવર્ષ(વૃથા-દાનવૃષ્ટિ ન કરનાર)ના અપર નામની અર્થની સત્યતા પૂર્ણ સત્ય કરી.

(૨૪) તેનો પિતૃચક્ર શ્રીકિન્દરાજ, જે શત્રુઓના ગૃહમાંથી લક્ષ્મી અદૃશ્ય થવાનું એક જ કારણ રૂપ હતો અને જે ગુણોથી નૃપમંડળનાં હૃદય વિસ્મિત કરતો તે, નૃપ થયો. રાજ્યશ્રી અન્ય નૃપોને છોડી તેની, પ્રેમથી વિષય પ્રકટ કરી, સેવા કરતી અને તેના સ્વભાવનું સર્વ કવિઓ પાસે મોટેથી ગાન કરાવતી.

(૨૫) જેના મિત્રો ધનુષપ્રયોગમાં પ્રવીણ હતા અને તેના માટે મરણ માટે માન લોકો તૈયાર હતા, જે સદાય રી હતો, જે સર્વ અન્ય નૃપોમાં કૃત્યોમાં અધિક હોઈ, જગમાં સર્વ દિશામાં ઉન્નત થતો હતો, જે એકલો જ મદવાળા શત્રુઓની પડતી કરવા સમર્થ હતો અને જે સૂર્ય સમાન હોઈ તેના સ્વામિએ તેને આપેલા લાટ દેશનું રક્ષણ કરતો તે નૃપ પોતાના રાજ્ય વિરૂદ્ધ કોની શત્રુતાનો ભય રાખતો ?

(૨૬) તેને, અતિ પ્રતાપી, શાસ્ત્રાર્થ જ્ઞાનમાં રસ લેનાર ચિત્ત વૃત્તિવાળો, ઉઘાડી રીતે પુરાતન સ્વરિત નામ શ્રી કંકરાજ અને અન્ય ગૌણ નામ ધારનાર પુત્ર હતો.

(૨૭) તેને, તેના વંશનું ભૂષણ, નયનિપુણ વીર, રાજ્યભાર સંભાળનાર, અનેક બન્ધુ જનોને શ્રીમાન્ બનાવી પ્રસન્ન કરનાર, પાર્થ(અર્જુન)ને ધનુષ(ના દક્ષ પ્રયોગ)માં સદા સમાન, ગુણી જનોમાં પ્રથમ શ્રી કંકરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(૨૮) દાનમાં, (યોગ્ય) મદમાં, સફ્-આજ્ઞામાં, શૌર્યમાં, અને વિક્રમમાં તેના સમાન અન્ય નૃપ છે કે નહીં તે જાણવાની જિજ્ઞાસાવાળો. તેનો યશ પૃથ્વીમાં જ્રમણ કરે છે.

(૨૯) તરવાર મ્યાનમાંથી ખેંચનાર બાહુના બળથી, અતિમદથી કુદાર્થ ગએલા અને પરસ્પર દુદ્ધ રીતે એકત્ર થઈ સ્વેચ્છા મુજબ દેશ ગ્રહણ કરનાર રાજકુટુંબોનું મંડળ જે ઘણું દુર્લભ-સ્થિત હતું તે જિતી લઈ અમોઘવર્ષના વિખ્યાત નામથી રાજ્ય કર્યું.

(૩૦) તેને, પુત્ર માટે અભિલાષ રાખનારને, રૂદ્ધગુણી, ઉદાર, મહાપ્રતાપી, કૃતવીર્ય સમાન શૌર્યસંપન્ન અને સર્વ નૃપમંડળને વશ કરનાર દુવરાજ નામનો પુત્ર જન્મ્યો.

(૩૧) જડ ચંદ્રને અથવા કુદરતી રીતે ઠંડો છે તે હિમગિરિને, અથવા અસ્થિર પવન કે તાપથી પીડતા સ્વભાવવાળા સૂર્ય અથવા ક્ષાર ઉદ્ધિને તેની સાથે સરખાવી શકાય નહીં તેથી તેને કવિઓના ગીતમાં તે નિરૂપમ કહેવાયો છે.

(૩૨) તે, રણના અગ્રે એકલો રહી અને વદલબની સેનાને નસાડી મૂકનાર અનેક શત્રુના પ્રહારથી શુદ્ધ દેહથી સ્વર્ગમાં ગયો.

(૩૩) તેના પુત્ર શ્રી અકાલવર્ષ સર્વ નૃપો પાસેથી યશ હરનાર, જેનો યશ સ્વર્ગમાં પણ ગયો હતો તે તેના વંશનો આધાર હતો.

(૩૪) તેણે કે જેના દુષ્ટ અનુજીવીઓ નિમકહરામ(રાજદ્રોહી) હતા તેણે વલ્લભની સેનાથી ચઢાઈ થયેલું નિજ પિતાનું સામ્રાજ્ય સત્વર પાછું મેળવ્યું.

(૩૫) શુભતુંગ વાણીમાં મૃદુ, સત્યપરાયણ, શ્રીમાન, અનુજીવિનોમાં પ્રેમાળ, મહવાળો અરિને બય સમાન હતો અને મિત્રોનું શ્રેય કરનાર હતો.

(૩૬) જ્યારે તે ધર્મી નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે સદ્ગુણમાં પ્રીતિવાળો, દુવરાજ સરખો ધર્મી, દુવરાજ પૃથ્વીને પ્રસન્ન કરતો.

(૩૭) તેને (યુદ્ધ) માટે સામે ત્વરાથી મળવા આવતી પ્રબળ ગૂર્જર સેના, શત્રુ વદલભ પ્રતિપક્ષી થએલા બન્ધુજનો, અને અનુજના દગા તે સર્વ તેના લાયથી શાંત થઈ ગયાં. અહો ! નિરૂપમ નૃપ ? તારિ અશ્વિનો ચમત્કાર અદ્ભુત હતો.

(૩૮) તેણે એકલાએ જ સહેલાઈથી યુદ્ધ માટે તૈયાર ગૂર્જરાનું બલવાન સૈન્ય જે તેના બન્ધુ જનોથી પુનઃ બરપર હતું તેને નસાડી મૂક્યું.

(૩૯) શુભતુંગને પુત્ર અતિ ઉચ્ચ પદ પામ્યો તે કંઈ અદ્ભુત નથી. કારણકે હમણાં જ લિપ્ત થઈ, દાન અને શૌર્યથી સર્વથી ઉચ્ચ યશ તેણે પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૦) નિજ બાહુબળથી પ્રાપ્ત કરેલું રાજ્ય તેના સેવકોને વેહેંચી તેણે શત્રુઓને બય ઉપજા કર્યો અને અભિલાષ પ્રમાણે દીનોને અને આર્થિ જનોને લલમી આપી.

(૪૧) નિહિરનો શ્રી સાથે યોગ હતો અને તે ઉમદા બન્ધુજનોના મંડળથી આવૃત્ત હતો. તેણે પરાક્રમથી સર્વ દેશ જિતેલા હતા, છતાં પરાજયના તિમિરથી ઠંકાયેલા મુખ સાથે તે, કારાવર્ષનો પ્રતાપ નિજ પ્રતાપ કરતાં અધિક ભેઈ અદૃશ્ય થઈ ગયો. કેટલા તેજહીન, દુષ્ટ અને દીનજનો પૃથ્વીપર તેની આગળ નટ નથી થતા ?

(૪૨) પૃથ્વી સગર આદિથી પૂર્વે રક્ષિત હતી છતાં નિજ પૂર્વજોના કરતાં અધિક ગુણ-સંપન્ન પ્રિય પ્રીતમની પ્રાપ્તિ થઈ ત્યારે જ તેના મનોરથ પૂર્ણ થયા હતા તેથી આનંદ પામી.

(૪૩) જીવિત પવન અને વિદુત સમાન ચંચળ અને અસાર છે એમ માની આ મહાન ધર્મદાન તેણે આપ્યું છે.

મહા સામંતોનો અધિપતિ શ્રી ધ્રુવરાજ દેવ ધારાવર્ષ જેણે મહાશયખંડની પ્રાપ્તિ કરી હતી તે રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, આયુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, વાસાપક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર આ શાસન બાહેર કરે છે:- તમને બાહેર થાઓ કે આ લોક અને પર-લોકમાં મારાં માતા પિતાના અને મારા યશની વૃદ્ધિ અર્થે મેં આપ્યું છે:-

(૪૪) એક ધનવાન અને વસ્તીવાળા વિષયમાં, ભદ્રપદ્મીમાં અધ્વર્યુ-(વેદ) સપ્તઘ્ન-આરી, જનોને સુખ આપનાર શ્રીદેવિ નામનો પ્રસિદ્ધ ગ્રાહણ હતો, જે વારંવાર રાંધેલું અન્ન આદિ દાન દેતો, તેથી અર્થિજનોને ઉદર પોષણ માટે દુકાળમાં પણ ચિંતા હતી નહીં.

(૪૫) તેણે ધ્રુવરાજ દેવ પાસેથી ત્રેત્રા ગામ પ્રાપ્ત કરી, સર્વ સજ્જનોના શ્રેય માટે તેણે સત્ર સ્થાપ્યું. તેના ગૃહમાં સહસ્ર ગ્રાહણો અને રાજવંશી જનો નિત્ય ભોજન કરતા.

તેનો પુત્ર નેત્રપથ સત્રનો અધિપતિ હતો—

તેના લાક્ષણ્ય ગોત્રના, જોજિલા નામના પુત્રને, કર્માન્તપુર સાથે જોડાયેલાં ૧૧૬ ગામ મધ્યેનું પારાહુણક ગામ આપ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે કુણ્ડીરવલ્લિકા; દક્ષિણે ત્રેના આદારમાંનું ખૌરાન્નક ગામ; અને જોજિલા ગામ: પશ્ચિમે મોટું નામવાળું ગ્રાહણોનું ધામ: ઉત્તરે મોર્ધ વાસકગામ. ઉપર ઠહેલી સીમાવાળું આ ગામ ભક્તિથી (શ્રદ્ધાથી) ઉદ્દેગ સહિત, ઉપરકર-સહિત, સીમાપર્યંત વૃક્ષની હાર સહિત, કશ અપરાધનાં કાર્યોના નિર્ણય અને ફણડની સત્તા સહિત, ઉદ્ભવતી વેઠના હઠ સહિત, સુવર્ણ અને અન્નમાંની આવક સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશ સુક્ત, રાજપુરુષના હસ્તપ્રક્ષેપસુક્ત, ભૂમિચિદ્રના ન્યાય અનુસાર, પૂર્વ દેવો અને દ્વિજોને કરેલાં દાન વર્જ કરી, પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોના, ચંદ્ર, સૂર્ય, સાગર, પૃથ્વી, નદીઓ અને પર્વતોના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે શક નૃપના સમય પછી સંવત ૭૮૯, જેષ્ઠ, અમાસ-ને સૂર્યગ્રહણ સમયે ભૃગુકન્નમાં, નર્મદા નદીમાં, મૂલસ્થાન તીર્થમાં રનાન કરી પૂર્વોક્ત સત્રના નિભાવ માટે, ખાલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર આદી વિધિ અનુષ્ઠાન માટે પાણીના અર્ઘ્યથી આપ્યું છે, જેથી કોઈ પણ પ્રતિબંધ કરશે નહીં ... ..

(૫૮) સુદમાં શત્રુઓનો પરાજય કરનાર ધારાવર્ષના અનુજ, શ્રી શુભતુંગના પુત્ર શ્રી ગોવિંદરાજે તેના બાઈનું રાજ્ય અચલ કર્યું.

(૫૯) જેના કૌપ અનલની પહોળી અને ચટુલ જવાળા, ગગનમાં સ્થાન કરતા પ્રદ્ય-આદિ દેવોએ ગજ અને અશ્વથી પૂર્ણ અરિસેના ભસ્મ કરી સંતોષ ન પામવાથી વિશ્વમાં પ્રસ-રતા આતુર છે તેવી ભેઈ, તે (ગોવિંદરાજ) નિરૂપમથી તેનો, દ્વવક આ દનમાં થયો હતો.

અને મહાસાધિવિગ્રહીક શ્રી કલ્યાણથી આ લખાયું છે. આ મારા શ્રી અકાલર્ષના પુત્ર શ્રી ધ્રુવરાજ દેવના સ્વહસ્ત છે.

અમોઘવર્ષ ૧ લાનાં સંજ્ઞનનાં તામ્રપત્રો

શ. ૭૬૩ પૌષ માસ

આ પતરાં મુંબઈ ઈલાકાના ચાણા પરગણામાંના સંજ્ઞન ગામમાંથી કોઈ પારસી ગૃહસ્થને મળ્યાં હતાં અને તેણે પ્રો. શ્રીધર ભાંડારકરને આપેલાં હતાં. તેણે જ. એ. એ. રા. એ. સો. વો. ૨૨ પા. ૧૧૬ મે તેમાંના બે શ્લોક ઉપર નોંઠ પ્રસિદ્ધ કરી હતી. તેમાં બતાવવામાં આવ્યું છે કે રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ગોવિંદ ત્રીજો, પ્રતિહાર રાજા નાગભટ, કનોજનો અધિપતિ ચક્રાચુધ અને ગૌડ રાજા ધર્મપાલ આ બધા સમકાલીન હતા. રાષ્ટ્રકૂટ અમોઘવર્ષનું આ પહેલામાં પહેલું પ્રમાણ-ભૂત તામ્રપત્ર છે.

પતરાં ત્રણ છે અને તે દરેક ૧૮૬ ઈંચ લાંબું અને ૧૦૬ ઈંચ પહોળું છે, કોર જરા જાડી રાખેલી છે, તેથી લખાણનું રક્ષણ થાય છે. પહેલું અને ત્રીજું અંદરની બાજુએ જ અને બીજું બાહ્ય બાજુએ કોતરવામાં આવેલું છે. પતરાં મજબૂત લંબગોળ કડીથી બાંધેલાં છે. કડી ૬ ઈંચ જાડી છે અને તેના વ્યાસ ૪૮" અને ૪૯" છે. પતરાંને એક બાજુ કાણામાંથી કડી પસાર થાય છે. કડીના છેડા રેવેલા છે અને તે ઉપર ચોરસ સીલ છે જે ૧૬ ઈંચ ઊંચી અને પહોળી છે. સીલમાં ગરૂડની મૂર્તિ છે અને તેના બન્ને હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડના કાનની ઉપર બે તક્તીઓ છે પણ તે શું છે તે કદાચી શકાતું નથી. ગરૂડની જમણી બાજુ ઉપરને ખૂણે ગણપતિ અને નીચેના ખૂણે પીછી અને દીવો છે. ડાબી બાજુએ ઉપરના ખૂણે દેવી છે જે સિંહની પાસે ઉભેલી છે અને જમણા હાથમાં શુભ છે. તેની નીચે પીછી છે અને તળે સ્વરિતક છે. વચમાં નીચે શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતાના અક્ષરો છે.

કોતરકામ સ્પષ્ટ અને સાદી રીતે કરવામાં આવેલ છે. પણ મુસદ્દામાં બૃહ હશે તેથી પતરામાં પણ બૃહો ઘણી છે. અક્ષરો રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખના અક્ષરોને મળતા આવે છે. લાખા આખા લેખમાં સંસ્કૃત જ છે. શરૂવાતના ઐ અને સ્વસ્તિ બાદ કરીએ તો બાકીના લેખ પં. ૫૭ (ત્રીજા પતરામાં) સુધી બધા પદ્યમાં છે. શ્લોક ૨૩ અને ૩૬ ના છંદ મત્તેભવિકી-ડિત છે, જે સાધારણરીતે સાહિત્યમાં બેવામાં આવતો નથી.

આ લેખના કેટલાક શ્લોકો પ્રો. કીલહોર્ને પ્રકટ કરેલ અમોઘવર્ષના કોન્ટુરના લેખના શ્લોકો સાથે મળતા આવે છે. આ લેખના ૨, ૩, ૬, ૮, ૧૦-૧૨, ૨૭, ૨૯, ૩૬, ૪૫ અને ૫૦-૫૩, તેના ૨ થી ૧૫ શ્લોકોની સાથે મળતા આવે છે.

રાષ્ટ્રકૂટ રાજા અમોઘવર્ષે આ દાન કરેલ છે અને તેને પં. ૫૭-૫૮ માં પરમભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર જગત્તુમહેવના પાદાનુક્રિયાત, પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર પૃથિવીવલ્લભ, વલ્લભનરેન્દ્રદેવ એમ વર્ણવ્યો છે. અમોઘવર્ષ પોતાની રાજધાની માન્ય-ખેટમાં રહેતો હતો ત્યારે શક સં. ૭૯૩ માં બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ-તર્પણ ક્રિયા માટે સંજ્ઞન પાસેની ચોવીસીમાંથી ઝરિવલ્લિકા ગામ ચાર બ્રાહ્મણને આપ્યાની હકીકત તેમાં છે. દાન લેનાર બધા બ્રાહ્મણો બહુવૃથ શાખાના છે. તેમાંના બે (૧) સાવિકુવારના પૌત્ર અને પડંગવિદ્ ગોલનો દીકરો નરસિંહ દીક્ષિત અને (૨) ભટ્ટનો પૌત્ર ગોવિંદ ભટ્ટનો દિકરો કમવિદ્ રક્ષાદિત્ય ભરદ્વાજ ગોત્રના હતા. ત્રીજો દાવાડ ગહિયસહાસનો પૌત્ર વિણ્ણભટ્ટનો દીકરો પડંગવિદ્ ત્રિવિક્રમ વઠ્ઠમુખ ગોત્રનો હતો અને ચોથો હરિભટ્ટનો પૌત્ર ગોવાદિત્યભટ્ટનો દીકરો કુશવ-ગહિયસહાસ વત્સ ગોત્રનો હતો. તે બધા કરહાડ પરગણાના હતા અને કદાચ કરહાડા બ્રાહ્મણ હશે.

શરૂવાતમાં અં પછી ચાલુ મંગળાચરણનો શ્લોક છે. ત્યારપછીના શ્લોકમાં વીરનારાયણની સ્તુતિ છે. નારાયણમાં વંશેત્પાદક નારાયણનો જ નહીં, પણ અમોઘવર્ષનું તે બીરૂદ હોવાથી તેનો પણ ઉલ્લેખ હશે. શ્લોક. ૩-મદુવંશમાં પૃચ્છકરાજનો દીકરો ગોવિંદ હતો. આ ગોવિંદ માન્યખેટના રાષ્ટ્રકૂટવંશનો ગોવિંદ ૧ લો સમજવો. શ્લોક. ૪-૬ તેના પછી કર્ક ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૭ તેના પછી ઇન્દ્રરાજ થયો જે ખેટકના ચાલુક્યની દીકરી રાક્ષસવિવાહથી પરણ્યો હતો. ખેડા(ખેટક)ના ચાલુક્ય એટલે કે બાદામિમાં રાજ્યકર્તા ચાલુક્યની શાખા ગુર્જર ચાલુક્ય સાથે ઇન્દ્રરાજ આખર્યો હતો, એમ આ ઉપરથી સમજાય છે. શક ૬૭૯(૭૫૭ ઇ. સ.)નાં આન્ત્રેલી આરોલી(સુરત પરગણામાં)ના તામ્રપત્રમાં રાષ્ટ્રકૂટની વંશાવળી નીચે મુજબ છે, (૧) કર્ક, (૨) તેનો દીકરો ધ્રુવ, (૩) તેવો દીકરો ગોવિંદ, (૪) તેનો દીકરો કર્ક બીજો. આને મહારાજધિરાજ, પરમેશ્વર, પરમ ભટ્ટારક ઇત્યાદિ કહેલ છે તેથી અનુમાન થાય છે કે ૩ ભે અને ૪ થો તે દન્તિદુર્ગના પિતા ઇન્દ્રરાજની ઉપરના ગોવિંદ અને કર્ક હોય. પરંતુ જ્યારે કર્ક માટે શ. ૬૭૯ મળે છે ત્યારે સામનગઢના તામ્રપત્રમાં તેના પૌત્ર દન્તિદુર્ગ માટે શ. ૬૭૫ ની સાલ આપી છે. પણ આ સામનગઢનું તામ્રપત્ર દાનવિભાગમાં બનાવટી છે એમ ડો. ફ્લીટીંગ બતાવ્યું છે અને દ્વિપિ વિગેરે ઉપરથી પણ ડો. વી. એસ સુકથંકરે * બનાવટી બહાર કરેલ છે, તેથી ઉપર બતાવેલું સામ્ય બંધમેસતું આવે છે અને દન્તિદુર્ગ પહેલાં તેના પૂર્વજ દક્ષિણ ગુજરાતમાં હતા એમ પૂરવાર થાય છે. શ્લોક. ૮ ઇન્દ્રરાજ પછી દન્તિદુર્ગ ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક. ૯ તેણે ઉજ્જનમાં દ્વિરણ્ય-ગર્ભવિધિ કરી; ત્યારે ગુર્જર અને બીજા રાજાઓને પ્રતિહાર બનાવ્યા. ઇલારાના દશાવતારની ગુફાના લેખમાં દન્તિદુર્ગને મહારાજ શર્વ લખ્યો છે અને તેણે ઉજ્જનમાં મહાદાન કર્યાની હકીકત પણ આપેલ છે. આ ઉપરથી એમ પણ સમજાય છે તે પ્રતિહારનામે ગુર્જર વંશ ઉજ્જનમાં તે વખતે રાજ કરતો હતો. તેથી પ્રતિહારવંશના રાજાઓ મહોદય(કનોજ)માં વસ્યા તે પહેલાં રજપુતાનાના બિનમાલમાં નહીં પણ ઉજ્જનમાં રહેતા એમ માનવાનું કારણ મળે છે. શ્લોક. ૧૦ દન્તિદુર્ગ પછી શુભતુંગ વલ્લભ એટલે કે કૃષ્ણ ૧ લો થયો. તેણે ચાલુક્યની સત્તા છીનવી લીધી એમ લખ્યું છે. શ્લોક. ૧૨ તેના પછી પ્રભૂતવર્ષ એટલે કે ગોવિંદ બીજો થયો અને ત્યારપછી ધારાવર્ષ એટલે કે ધ્રુવ થયો. શ્લોક. ૧૪ ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચે નાસવા ગૌડરાજનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં હતાં. ધ્રુવનો સમકાલીન થઈ શકે એવો ગૌડરાજ પાલ વંશનો ધર્મપાલ અગર તેનો પિતા ગોપાલ હોઈ શકે. તે વંશના લેખો ઉપરથી જોઈ શકાય છે કે ગોપાલ કાંઈ તેવો પરાક્રમી ન હોતો તેથી ધર્મપાલનો આ ઉલ્લેખ હશે. પોતાના રાજ્યની બહાર તેની હાર થઈ તેથી એમ અનુમાન થાય છે કે કઠાચ કનોજના રાજાની મદદે તે ગયો હોય. વડોદરાના તામ્રપત્રમાં ધ્રુવે ગંગા અને યમુના વચ્ચેનો પ્રદેશ જિત્યો એમ લખેલ છે તેનાથી ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. તે પ્રદેશ કનોજના રાજ્ય સાથે મળતો આવે છે, અને એમ લાગે છે કે વત્સરાજને હરાવીને ધ્રુવ ઉત્તર તરફ વધતો હશે ત્યારે ગૌડરાજ મદદે આવ્યો હોય તેને પણ હરાવી તેનાં છત્ર વિગેરે પડાવી લીધાં. શ્લોક. ૧૫ ધ્રુવની કીર્તિ સ્વર્ગમાં પહોંચ્યાનું એટલે કે તે સ્વર્ગસ્થ થયાનું લખ્યું છે. શ્લોક. ૧૬ ધ્રુવને નિરૂપમનો ઇલકાબ હતો અને તેનો દીકરો ગોવિંદ ૩ ભે ગાદીએ આવ્યો કે તરત ખંડીયા રાજાઓને કેટલાકને તેની ગાદી પાછી આપી અને મંત્રીની સલાહ વિરૂદ્ધ તેના બાપે કેદ કરેલ ગાંગ રાજાને છોડી મૂક્યો. શ્લોક. ૧૭, ૧૮, પોતાના મોટા ભાઈ રણાવલોક કંભદેવની ઉરફેરણીથી બાર ખંડીયા રાજા સાથે તેને ગાદીએ બેઠા પછી તરત લડવું પડ્યું હતું. ગાંગ રાજાએ ખંડણી આપવાની ના પાડી તેથી ફરી કેદ કરવામાં આવ્યો.

શ્લો. ૧૯-૨૦ ગોવિંદ ૩ જાનાં ચાલુ વખાણ છે અને તેનું ત્રિભુવનધવલનું નવું ખીરું જાણવામાં આવે છે. શ્લો. ૨૧ ઉત્તરમાં ત્રિજ્ય યાત્રાએ નીકળ્યાનું વર્ણન છે. તેણે નાગભટ્ટ અને ચન્દ્રગુપ્તને હરાવ્યા. ગોવિંદ ત્રીજાને સમકાલીન હોઈ શકે તેવો મધ્ય પ્રાંતમાં કોશલ પ્રદેશમાં શ્રીપુર અથવા સિરપુરમાં રાજ્ય કરતો માત્ર એક જ ચન્દ્રગુપ્ત હતો. તે પાંડવ વંશનો હતો અને પાંડવ વંશ ૮ મી અને ૬ મી સદીમાં સર્વોપરી સત્તા લોગવતો હતો. નાગભટ્ટ તે પ્રતિહાર વંશના અવન્તિના રાજા વત્સરાજનો દીકરો હતો. શ્લો. ૨૩ હિમાલયના ઝરણાનાં પાણી તેનું ઘોડા તથા હાથીઓએ પીધાં અને ત્યાં ધર્મ અને ચક્રાચુષને નમાવ્યા. તેને કીર્તિનારાયણનું ખીરું મળ્યું. ધર્મ તે પાલવંશનો ધર્મપાલ હોવો જોઈએ અને ચક્રાચુષ તે ધર્મપાલ મારફત કનોજની ગાદી જેને મળી હતી તે હોવો જોઈએ.

શ્લો. ૨૪ હિમાલયથી ગોવિંદ ત્રીજે નર્મદા તરફ વળ્યો અને પૂર્વ તરફ વળીને નદીને કાંઠે કાંઠે પ્રયાણ કરીને માલવા, કોશલ, કલિંગ, વંગ, દાહલ અને ચોડકના પ્રદેશો જિત્યા. આંહી તેને વિક્રમનું ખીરું આપવામાં આવેલ છે. શ્લો. ૨૫ પોતાના શત્રુને હમાવીને નદીના ખીજા કાંઠા-તરફ ગયો અને વિન્ધ્યાની તળેટીમાં રાજધાનીમાં રહ્યો.

શ્લો. ૨૬ મહારાજા શર્વ નામના નાના રાજાના રાજ્યમાં હતો ત્યારે તેને પુત્ર જન્મ્યો, અને તેનું નામ મહારાજા શર્વ રાખ્યું. શ્લો. ૨૭-૨૮ ભેષીએ તે પુત્રનું બહુ જ ઉજવણ ભવિષ્ય બાંધ્યું. આ પુત્ર તે અમોઘવર્ષ અને રાજધાની તે શ્રીલવન હોવી જોઈએ એમ બીજાં તામ્ર-પત્રો ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે.

શ્લો. ૨૯ ગોવિંદના બીજાં બે ખીરું પ્રભુત્વ અને જગત્તુંગ આપેલાં છે. શ્લો. ૩૦-૩૨ ત્યાંથી ઉપડી દક્ષિણ તરફ પ્રયાણ કરી દ્રવિડ રાજા કેરલ, પાંડય, ચોલ અને પલ્લવ વિગરને હરાવ્યા. તેમ જ કલિંગ, મગધ અને ગુર્જર રાજાઓને હરાવ્યાનું પણ લખ્યું છે. શ્લો. ૩૩ ખંડ ખોર કેટલાક ગાંધ રાજાઓને કેદ કર્યાં અને હણ્યાનું પણ વર્ણન છે. હેલાપુરમાં રહીને તેણે લંકાના રાજાને નમવ્યો. તેને રાવણનાં બે પૂતળાં મળ્યાં જે શિવના મંદિર આગળ કાચીમાં જ્યસ્તંજ તરીકે ઉભાં કરાવ્યાં. આ હેલાપુર તુંગભદ્રા પાસે હતું તેથી માઇસોરના હરસન પરગણાનું વેલાપુર અથવા જેલ્લર હોઈ શકે.

શ્લો. ૩૫-૩૬ ગોવિંદ ૩ બે ગુજરી ગયા બાદ તેનો દીકરો અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યો. શ્લો. ૩૭-૪૧ અમોઘવર્ષ ગાદીએ આવ્યા પછી સામન્ત, સચિવ અને સ્વમાનધરોએ હુલ્લસ ઉઠાવ્યું. પરંતુ આર્ય પાતાલમદલની મદદથી તે શમાવી દીધું. આ પાતાલમદલ કોણ તે ખબર નથી. શ્રવણ બેળગોળાના લેખમાં ચાંદ્રકુટ ઈંદ્ર ૪ થાનો સમકાલીન વજ્રજલદેવનો ભાઈ પાતાલમદલ આવે છે પણ તે અમોઘવર્ષથી ઘણા કાળ પછીનો છે. શ્લો. ૪૭ લોકોનો ઉપદ્રવ શાંત કરવા માટે રાજા કે જેને આંહી વીર નારાયણ કહ્યો છે તેણે પોતાની કાળી આંગળી કાપીને મહાલક્ષ્મીને અર્પણ કરી, આ મહાલક્ષ્મી તે કાલ્દહાપુર માંની દેવી હોય એવો સંભવ છે. શ્લો. ૪૮ ગુપ્તરાજ કરતાં અમોઘવર્ષ ચઢીયાતો હતો એમ બતાવ્યું છે. ઐતિહાસિક સાધનોની મદદથી એમ અનુમાન થઈ શકે કે આ ગુપ્ત રાજા ર્કંદગુપ્ત વિક્રમાદિત્ય હોય.

દાનમાં આવેલું ગામ ઝરિવલ્લિકા સંજન ચોવીસીમાં આવેલું વર્ણવ્યું છે. તેની સીમા નીચે સુજબ છે; પૂર્વ કલ્હવી નદી દક્ષિણે ઉપલહુથક નામનું ગામડું પશ્ચિમે નન્દગ્રામ અને ઉત્તરે ધનવલ્લિકા નામનું ગામડું આવેલું હતું. આ બધાં સ્થળો નીચે સુજબ અત્યારે પણ મળી આવે છે. સંજન તે અત્યારે પણ તેજ નામે મશહુર છે. ઝરિવલ્લિકા તે ઝરોલિ, કલ્હવી તે કાલુ નદી અગર દારોટો નામે ઓળખાય છે. ઉપલહુથક તે ઉપલાટ, નન્દગ્રામ તે નન્દનગાંવ અને ધનવલ્લિકા તે ધાનોલી છે. સુબંધ સર્વે શીટ નં. ૧૩૩ છે અને ૧૩૪ માં આ બધાં ગામો આપેલાં છે.

अक्षरान्तरं

पतरुं पहेलुं

- १ ओं [॥] स बोव्याद्वेषसा धाम यन्नामिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तेन्दुक-
लया कमलं कृतं ॥ [१] अनन्तभोगस्थितिर्त्र पातु वः प्रतापशीलप्रभवोदयाचल [१]
- २ शुंरादकूटोच्छ्रितवंशपूर्वजः स वीरनारायण एव यो विभुः ॥ [१ २] तदीयवी-
र्ययितयादवान्वये क्रमेण वाद्धाविव रत्नसंचयः [१] बभूव गोविन्दमहीप्रतिभुर्वैः
- ३ प्रसार्धनो पृच्छकराजनः ॥ [३] बभौ यः कौस्तुभरत्नविस्फुरद्गमस्तिविस्तीर्ण-
मुरस्थलं ततः [१] प्रभातभानुप्रभवप्रभाततं हिरण्यं मेरुरिवाभितस्तटं ॥
[४] मनांसि
- ४ यत्रासमेधानि सन्ततं वचांसि यत्कीर्त्तिविकीर्त्तनान्यपि । शिरांसि यत्पादनतानि वे-
रिणां यशांसि यत्तेजसि नेशुरन्यतः ॥ [५] धनुस्समुत्सारितभृता मही प्रसारिता
- ५ येन पृथुप्रभाविना । महौजसा वैरितमो निराकृतं प्रतापशिलेन सकर्षकाद् प्रभुः ॥
[६] इन्द्रराजस्ततो गृहार्त्तं यश्चालुक्थनपात्मजां [१] राक्षसेन विवाहेन रणे स्वे-
- ६ टकमण्डपे ॥ [७] ततोभवदन्तिषटाभिर्मर्दनो हिमाचलादास्थितसेतुसीमतः [॥]
खलीकृतोद्धृतमहीपमण्डलः कुलाग्रणीयो भुवि दन्तिदुर्गारदं ॥ [९] हिरण्य-
- ७ गर्भं राजन्यैरुज्जयन्यैः यदासितं [१] प्रतिहारीकृतं येन गुर्जरेशादिराजकर्म्म ॥ [६]
स्वयंवरीभूतरणांगणे ततस्स निर्व्यपेक्षं शुभतुंगवल्लभः [१] चकर्षचालुक्यकुलश्री
- ८ यं वल्लोहलोलपास्त्रिभ्रजमालभारिणो ॥ [१०] अयोर्ध्वसिंघासनचामरो-
र्जितस्सितातपत्रोपतिपक्षराज्यभाक् [१] अकालवर्षो हतभूपराजको बभूव राजे-
- ९ शिविशेषपुण्यकृत् ॥ [११] ततः प्रभूत्वर्षोभूद्धारावर्षस्ततश्शरैर्द्धारावर्षायितं
येनसंग्रामभुवि भूभुजा ॥ [१२] युद्धेषु यस्य करवालनिकृत्तशत्रुमूर्धाङ्गि-
बोष्णरुचिरासवपान-
- १० मतेः । आकण्ठपूर्णजठरः परितुप्तमृत्युरुद्धारयन्निव स काहलधीरनादैः ॥ [१३]
गङ्गायमुनयोर्मध्ये राज्ञो गौडस्य नश्यतः [१] लक्ष्मीलीलारविन्दानि श्वेतच्छ-
त्राणि यो हरेत् ॥ [१४]
- ११ व्यासा विश्वम्बरान्तं शशिकरधवला यस्य कीर्त्तिं समन्तात् प्रेक्षच्छंकालिमुक्ता-
फलशतशफरानेकेफेनोर्मिरूपैः । पारावारान्यतीरोत्तरणमविरलं कुर्वतीव प्रयाता स्व-

१ भूग पतरा ६ पथी. २ शिद्धये छे. ३ छंद अनुष्टुप् ४ वांयो सुराष्ट्र ५ छंद आ श्लोक अने पथीना आरने वसंततिलका ६ वांयो बभूव ७ वांयो महीपतिभुवः ८ वांयो प्रसाधन ९ वांयो राजनन्दन १० वांयो बभार ११ वांयो यत्रास १२ वांयो गृहार्त्त १३ छंद अनुष्टुप् १४ छंद वंशरथविल १५ वांयो यिन्यां. १६ छंद अनुष्टुप् १७ वांयो ध्रियं १८ बला; भारिणी १९ आ श्लोक अने पथीना श्लोकेना छंद वंशरथविल २० वांयो सिंहासन २१ वांयो बभूव २२ वांयो राजर्षि २३ वांयो शरैः । पारा २४ छंद अनुष्टुप् २५ वांयो पानमत् २६ छंद वसंततिलका २७ वांयो हत २८ वांयो कीर्त्ति २९ वांयो चण्डालि अने रूपः
के. ३९

- १२ र्गो^१ गोवर्णहारद्विदपुरसरि^२ र्द्वीतराष्ट्रच्छेलेन ॥ [१९] प्राप्तो राज्याभिषेक
निरुपमतनयो यै स्वसामन्तवर्गास्त्वेषां^३ स्वेषां पदेषु प्रकटमनुनयै स्थापयिष्यामश-
- १३ धर्मं । पित्रा यूर्य समाना इति गिरमरणीन्मन्त्रिवर्गं त्रिवर्गोद्युक्तः कृत्येषुदक्षः
क्षितिमवति यदोन्मोक्षयन्वद्वंगं ॥ [१६] दुष्टांस्तावत्स्वभृत्यौ श्रुतिविष-
- १४ टितौ स्थापितान्येषांशां युद्धे युद्धास वध्वौ विषमतरमहोक्षानिवोभ्रान्स-
मर्षां [१] मुक्ता सार्दान्तरात्मा विकृतिपरिणतौ बाडवार्मि समुद्रः क्षोभो
नाभूद्विपक्षान-
- १५ पि पुनरिवै^४ तां भूभृतो यो बभौरै ॥ [१७] उपगतविकृतिः कृतघ्नगंगो यदुतितद-
ण्डपलायनोनुबन्धाध्यपगतपदशृङ्खलैः खलो यस्सनिगलबन्धगलैः
- १६ कृतस्स येनै^५ ॥ [१८] श्रीमाधवा विधातुं प्रतिनिधिरपरो रीष्टकृतान्वयश्री-
सारान्सारामरम्यप्रविततनगरमामराभिरामामुर्वीमुव्वश्वरैणां मकु-
- १७ टमकरिकाश्लिष्टपादारविन्दः पारावारोरुवारिस्फुटरवरगनां पातुमुर्ध्वयतो यैः ॥
[१९] नवजलधरवीरध्वानगम्भीरभेरीखवधिरितविक्षाशान्तरी-
- १८ लो रिपुणां [१] पटुरवपददकाकाहलोत्तालतूर्यत्रिभुवनधवलस्योद्योगकालस्य-
कालः ॥ [२०] भूभृन्मूर्द्धि सुनीतपादविशैरः पुण्योदयस्तेजसा क्रान्ताशे-
- १९ पविगन्त ः प्रतिपदं प्राप्तप्रतापोन्नतिः [१] भूयो योप्यनुरन्तामण्डल-
युत(ः) ः पद्माकरानन्दितो मार्त्तण्डै स्वयमुतरायणगतैस्तेजोनिधिर्दुस्सहैः ॥
[२१] सनाग-
- २० भटचन्दै गुप्तनृपयोर्यशौर्यै^६ रणोस्वहार्यमपहर्ष्यै^७ वैर्यै विकलानथोन्मोलयत् [१]
यशोर्ज्जनपरो नृपान्स्वभुवि शालिसस्यानिव (१) पुन ः पुनरतिष्ठि-^८
- २१ पत्स्वपद एव चान्यानिपि [२२] हिमवत्पर्वतनिर्भराम्बु तुरगैः वीतणै^९ गैर्गजै-

पतरू बजिं प्रथम बाजु

- २२ र्द्धनितं मज्जनतूर्यकैर्द्विगुणितं भूयोपि तत्कन्देर [१] स्वयमेवोपनतौ च यस्य
महतस्तौ धर्मचक्रायुधौ (१) हिमवान्कीर्तिस्वरूपतामुपगतस्त-

१ वांयो स्वर्गः २ वांयो सरिद्वार्त ३ वांयो आ श्लोऽ तथा पछीना मे श्लोऽनो छंदः अश्वर
४ वांयो यः ५ वांयो वर्गास्त्वेषां ६ वांयो न्यैः ७ वांयो स्थापयिष्यामशेषान् ८ वांयो यूर्यं ९ वांयो
वर्गं १० वांयो नन्द ११ वांयो स्वभृत्यान् १२ वांयो विघटितान् १३ वांयो पात्रान् १४ वांयो बन्धा
१५ वांयो न्समग्रान् १६ वांयो तान् १७ वांयो बभार १८ वांयो बन्धात् [१] व्यपगत १९ वांयो बन्ध
२० छंदः पुष्टिताम् २१ वांयो विधातुः २२ वांयो सारां सारा २३ वांयो भिरामाम् । उर्वी २४ वांयो पातुमभ्यु
२५ छंदः अश्वर २६ वांयो बधिरितः २७ वांयो रिपुणां २८ छंदः आलिनी २९ वांयो न्मूर्द्धि ३० वांयो
विसरः ३१ वांयो प्यनुरक्त ३२ वांयो मार्त्तण्डः ३३ वांयो मुसरा ३४ छंदः आर्द्रवविहीडित ३५ वांयो कन्द
३६ वांयो र्यशौर्य ३७ वांयो रणेज्वहार्य ३८ वांयो वैर्यविकलानथोन्मोलयत् ३९ वांयो रतिष्ठि ४० छंदः पृथ्वी
४१ वांयो निर्भराम्बु ४२ वांयो पीतञ्ज ४३ वांयो गात्रं गजैः

- २३ स्कीर्त्तिनारायणः ॥ [२३] तत् प्रतिनिष्टस्य तत्प्रकृतमृत्यकर्मस्यर्थः प्रतापमिव
नर्मदातटमनुप्रयात २ पुनः [१] सकोशलकलिंगेबिगिहलौडक [१]-
- २४ न्मालबां विलम्ब निजसेवकैः स्वयमवभूजद्विक्रमेः ॥ [२४] प्रत्यावृत्तः प्राति-
राज्यं विधेयं कृत्वा रेवामुत्तरं विन्ध्यपादे [१] कुर्वन्वर्मान्कीर्त्तनैः पुण्य[वृ]-
न्दैरध्यष्टात्तान्सो”
- २५ चितां रंजधानी” ॥ [२५] मण्डलेशमहाराजसर्वस्व यदभूद्रुवः । महाराज-
सर्वस्वामी भावी तस्य मुतोर्जनि ॥ [२६] यज्जन्मकाले देवज्ञैरादिष्ट(छं)
विषहो भुवं [१] भोक्तेति हि-
- २६ मंथत्सुतुपर्यान्ताम्बुधिमेखलां [॥ २७] योद्धारोमोषवर्षेण बद्धा ये व युधि द्विषः
[१] मुक्ता ये विकृतास्तेषां भस्मतश्शृङ्खलोद्धृतिः ॥ [२८] तत २ प्रभूतवर्ष-
स्सस्वसंपूर्णम-
- २७ नोरथः [१] जगतुंगस्सं मेरुर्वा भूभृतामुपरि स्थितः ॥ [१] उद[ति]ष्ठदवष्टम्भं-
भक्तुं द्रविलभूभृतां [१] सजागरणचिन्तास्थमन्त्रणभ्रान्तचेतसां ॥ [३०] प्रस्था-
नेन हि के-
- २८ वलं प्रचलति स्वच्छादिताच्छादिता धात्री विक्रमसाधनैस्सकलुषं विद्वेषिणां द्वेषिणां
[१] लक्ष्मीरप्युरसो लतेव पवनप्रायासिता यासिता धूलिर्भवं दिशो-
- २९ गमद्विपुयशस्सन्तानकं तानकं [॥ ३१] त्रस्यत्केरलपाण्ड्यचौलिकनृपस्संपलवं
पलवं प्रम्लानिं गमयन्कलिंगमगधप्रायासको यासकः [१] गर्जद्रुर्जरमौशै-”
- ३० शौर्यविलयो लंकारयन्नुद्योगस्तदनिन्धशासनमतस्सद्विक्रमो विक्रमः ॥ [३२]
निकृतिविकृतगंगाशृङ्खलोवद्धनिष्ठौ मृतिमयुरनुकूला मण्डलेशा स्वभृ-
- ३१ त्या[१] विरंजसमहितेनुर्यस्य बाह्यालिभूमिं परिवृत्तिविष्टया वेगिनाथैर्दयोपि ॥
[३२] राजामात्यवराविव स्वहितकार्यालस्यनष्टौ हठाद्वण्डेनैव नि-
- ३२ यम्य मूकवधिरैर्वानीय हेलापुर् [१] लंकांतच्छिल तत्प्रभुप्रतिकृती का(ण्ची) [स्त्री]
मुपेतौ” ततः कीर्त्तिस्तर्मानिमौ शिवायतनके येनेह ”संस्थापितौ ॥” [३४] या-

१ छं भतेलविक्रीडित २ वांथि तत ३ वांथि प्रकृति ४ वांथि तय्य ५ वांथि वंग (वेपि अथवा वेगिनुं
अधिराज्य अंथी कदाय हरी.) ६ वांथि न्मालवान् ७ वांथि सेवकैः ८ वांथि मवभूजद्वि ९ छं पृथ्वी १०
वांथि मुत्तरां ११ वांथि रध्यष्टातां स्वो १२ वांथि राजधानी १३ छं आलिनी १४ वांथि मण्डलेशमहाराजः
शर्वः स्वो १५ वांथि महाराजशर्वः १६ आ श्रयोऽक तथा पछीना याः श्रयोऽकने छं अनुपु १७ वांथि
स्तेतुपर्यन्ताम्बुधि १८ वांथि बद्धा ये च १९ वांथि जगतुंग २० आंथिथी अमुकमे ये श्रयोऽकने छं शार्दूल-
विक्रीडित २१ वांथि मौलि २२ वांथि लंकारयन्कारयन्नुद्योगे २३ वांथि शृङ्खलाबद्ध २४ वांथि मण्डलेशाः
स्वभृत्या २५ वांथि मभित्तै २६ परिवृत्तिमनु २७ छं आलिनी २८ वांथि वधिरा २९ वांथि लंकातः किल
३० वांथि मुपेतै ३१ वांथि निमे ३२ वांथि संस्थापितै ३३ छं आंथिथीविक्रीडित.

बीजुं पतरुं— बीजी बाजु.

- ४४ स्मन्मोकरि^१ सन्निपातविवशे सर्वेषु नश्यन्ति ते^२ ॥ [४२] दोषानौषधवद्वनान-
निलवत्शुष्केन्धेनान्यमिवैत् ध्वान्तं भानुवदात्मपूर्वज-
- ४५ समाभायागतान्द्रोहकार्ण [१] संतापान्विनिहत्यै यः कलिमलं धाव्यादिसम्भ्रान्ततः
(१) कीर्त्या चन्द्रिक पूर्वं चन्धवलच्छद्रत्रभिया
- ४६ आजितः ॥ [४३] यैण्डाभिहतोत्तरोरिव फलं मुक्ताफलं मण्डलात् (१) यैतं
शूकरयूथवद्गहनतस्तन्मन्दिरं हास्तिकं । यत्कोपोम-
- ४७ दवाग्निदग्धतनवः प्राप्ता विभूतिं पने^३ (१) तत्यादोपनतप्रसादतनवः प्राप्तो^४
विभूतिर्भरै ॥ [४४] यस्याज्ञां परचकि^५ सजमिवाजसं शि-
- ४८ रोमिर्वहन्त्यादिद्वन्तिषटावलीमुखपटः कीर्त्तिप्रतानस्सतैः । (१) यत्रस्थं स्वकरम-
तापमाहिमा कस्यापि दूरस्थितः (१) तेजक्रान्तसमस्तभूभूदि-
- ४९ न एवासौ न कस्योपरि ॥ [४५] यैद्वरे परमण्डलाधिपतयो दौवारिकैर्वारिकै-
रास्थानावसरं प्रतीक्ष्य बहिरप्यध्यासितौ यासिता । गाणिक्यं वरत्नमौ^६
- ५० किकचितं तद्वास्तिकं हास्तिकं (१) नादास्यामं यदीति^७ यत्र निजकं पश्यन्ति
नश्यन्ति च ॥ [४६] सर्पं पातुमैसो दैवो निजतनुं जीमूतकेतोस्तुतः (१)
श्येनायाथ शिविः^८ क-
- ५१ पोतपरिरक्षार्थं दधीचोरिथने । तेप्येकैकमतर्पयन्किलमहालक्ष्म्यै स्वावामौगुलिं
लोकोपद्रवशान्तये स्म दिशति श्रीवीरनारायणः ॥ [४७] हत्वा आतर-
- ५२ मेव राज्यमहरदेवीं च दीनस्ततो लक्षं कोटिमलेख्यैकिलं कलौ दाता स गुप्ता-
न्वयः [१] येनात्याजि तनुं स्वराज्यमसकृद्वाद्यार्थैकैः का कथा (१) ह्री-
- ५३ सस्योजितिराष्ट्रकूटतिलैको दातेति कीर्त्यावपि^९ ॥ [४८] स्वंभुजभुजसनिशि-
शोमदंष्ट्राप्रदष्टप्रवल (वल) रिपुसमूहमोघवर्षं मधीशे^{१०} । (१) न दध-
- ५४ ति पदमीतिव्याधिदुष्कालैकाले (१) हिमशिशिरवसन्तग्रीष्मवर्षाशरत्तैः । [४९]
चतुस्तुमुद्रपर्यान्तः समुद्रै यत्प्रसाधितं [१] भग्ना समस्तभूपालमुद्राग-

१ वांशो स्मिन्मोकरि २ आ तथा ५३१ना ३श्रेष्ठनो ४६ शार्ङ्गविश्रुति ३ वांशो च्छुक्केय ४ वांशो
न्द्रोहकान् ५ वांशो संतापान्विनि ६ वांशो चन्द्रिकेव ७ वांशो यण्डाभिहतात्तरी ८ वांशो लायातं ९ वांशो पने
१० वांशो प्राप्ता ११ वांशो म्यरे १२ वांशो चक्रिणः १३ वांशो स्सितः १४ वांशो यत्रस्थः १५ वांशो तेजः
क्रान्त १६ वांशो यद्वरे १७ वांशो बहि १८ वांशो वररत्न १९ वांशो नाशस्यामी २० वांशो यदेति २१ वांशो
मसौ २२ वांशो दैवो २३ वांशो शिविः २४ वांशो स्ववामां २५ वांशो लेखयत्किल २६ वांशो तनुः २७ वांशो
द्राष्टा २८ वांशो ह्रीस्तस्योजनं २९ कूट ३० वांशो कीर्त्यावपि ३१ वांशो भुजगनि ३२ वांशो प्रबल ३३ वांशो
महीशो ३४ वांशो काला ३५ ७६ भासिनी ३६ वांशो पर्यन्त ३७ वांशो स्वमुद्र-
के. ४०

- ५५ रुद्रमुद्रयो ॥ [५०] राजन्द्रास्ते ' वन्दनीस्तु' पूर्वे 'येषां धर्मः' पालानीयोस्म-
दावैः [१] ध्वस्ता दुष्टा वर्तमानास्सधर्मः प्रात्त्या ये ते भविर्नः 'पार्थिवेन्द्राः'
[॥ ५१] मुक्तं कै-
- ५६ शिचक्रमेणापरेभ्यो^१ दत्तं चान्यैस्त्यक्तमेवापरैर्यत् [१] कैत्यानित्ये तत्र राज्ये
महद्भिः कीर्त्यो धर्मः केवलं पालनीयं^१ ॥ [५२] तेनेदमनिलविद्युच्चलमवेलो-
- ५७ क्य जीवितमसारं । (१) क्षितिदानपरमपुण्यं प्रवर्तितो ब्रह्मदायोयं^१ ॥ [५३]
स च परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीजगत्तुंगदेवपादानुध्यातपरं-
- ५८ मभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीपृथ्वीवल्लभश्रीमदमोघवर्षश्रीवल्लभनरेन्द्रदेवः
कुशली सर्वानेव यथासम्बन्धमानकात्राष्टपतिविषयैपति-
- ५९ ग्रामकूटयुक्तकनियुक्ताधिकारिकमहत्तरादीं समादिशत्यस्तु (॥) वस्संविदितं
यथा मान्यखेटराजधान्यातस्थितेन^३ मया मातापित्रोरात्मन (क) श्वैहिकामु-
- ६० त्रिकपुण्ययशोभिवृद्धये ॥ + ॥ करहडविनिर्गतमरद्वामाग्निवेशयानां आंगिरसपारुह-
स्पत्योर्नां भारद्वाजाजसैब्रह्मचारिणे साविकूवारक-
- ६१ महत्तपौत्राय । गोलसङ्गमिपुत्राय । नरसिघदीक्षित^४ । पुनरपि तस्मै विषय-
विनिर्गतां । तस्मै गोत्रेच भट्टपौत्राय । गोविद्रभट्ट-
- ६२ पुत्राय । रच्छादित्यक्रमहृतेः । तस्मिं देशे^{३३} । वड्डमुखसब्रह्मचारिणे दावडिगहि-
यसहासपौत्राय । विष्णुभट्ट (१) पुत्राय । तिविक्रैम-
- ६३ षडंगमिः^{३१} । पुनरपि तस्मिं देशे^{३०} वच्छगोत्रसब्रह्मचारिणे । हरिभट्टपौत्राय ।
गोवादित्यभट्टपुत्राय । केसवगहियसाहासैः ।

पतरुं त्रीजुं

६४ चतुर्काः नां बह्वचससार्नां । पवं चतुकः ब्राह्मणार्नां ग्रामो दत्तः संजाणसमीपव-

र्त्तिनः चतुर्विंशतिग्रामैर्मध्ये । रुखिलिकानामग्रामः तस्य चाघाट-

१ अमु० ५५ ७६ २ वांशे राजेन्द्रा ३ वांशे वन्दनीया ४ वांशे येषां धर्मः ५ वांशे पालनी ६ वांशे दावैः ७ वांशे स्वधर्म ८ वांशे भावि ९ वांशे पार्थि १० आ अने पछीना श्योडने ७६ शालिनी ११ वांशे मुक्तं १२ वांशे शिद्रिक १३ वांशे कास्था १४ वांशे राज्ये १५ वांशे कीर्त्ये १६ वांशे नीयः १७ वांशे विद्युच्चल १८ वांशे ब्रह्म १९ ७६ आर्था २० वांशे जगत्तुंग २१ वांशे सम्बन्ध २२ वांशे महत्तरादीन् २३ वांशे धान्यवस्थितेन २४ वांशे भरद्वाजाग्निवेश्यांगिरसबाहस्पत्यान २५ वांशे द्वाजयोत्रसब्रह्म २६ वांशे क्रमवित् २७ वांशे षडंगवित् २८ वांशे नरसिंहदीक्षिताय २९ वांशे तद्विषय ३० वांशे विनिर्गताय ३१ वांशे तस्मिन् ३२ वांशे क्रमविदे ३३ वांशे त्वात्मन्देसे ३४ वांशे ब्रह्म ३५ वांशे त्रि ३६ वांशे गविदे ३७ वांशे तस्मिन्देशे ३८ वांशे वत्स अने ब्रह्म ३९ वांशे केशव अने साहासाय ४० वांशे कानां ४१ वांशे बह्वचसा ४२ वांशे एवंचतुष्कस्यत्रा ४३ वांशे वर्तिचतुर्षिपति.

- ६५ नानि^१: पूर्वतः कलुषी समुद्रगामिनी नदी । दक्षिणतः उप्पलहत्थकं भट्टग्रामः । पश्चिमतः नन्दग्रामः । उत्तरतः घनवल्लिकग्रामः । अयं ग्रामस्य संज्ञाने
- ६६ पत्तेने शुंकंन शुष्ण्यामिग्रामं सवृक्षमालाकुलं भोक्तव्यं । एवमयं चतुराघाटनोपलक्षितः सोद्वंगस्तपरिकरः सदण्डदसपरार्धः सभूतापात्तप्रत्ययः सोत्प-
- ६७ समानविष्टिकः सधान्यहिरण्यादेयः अचाटभटप्रवेश्यः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयौ आचन्द्रार्काण्यवक्षितिसरिस्पर्धतसमकालिनः पुत्रपौत्रान्वयक्रमो-
- ६८ पभोग्यः पूर्वप्रत्यब्रह्मदेवदायरहितोभ्यन्तरसिद्धयर्थं भूमिच्छिद्रन्याएनं शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेषु सप्तसु नवतृतयत्यधिकेषु नन्दनसंवत्सरान्तर्गतपुण्य-
- ६९ मास उत्तरायणमहापर्वणि वैलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रतिथिशं(सं)तर्पणार्थं अद्योदकादिसर्गेण प्रतिपादितः अतोऽस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या मुञ्जतो भोज-
- ७० यतः कृषतः कर्षयतः प्रविशतो वा न कैश्चिद्ग्राभिः^२ परिपन्थना कार्य्या तथागामिभद्रनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्वैर्वा सामान्यं भूमिदानफलमेव्य विधुल्लोला-
- ७१ न्यनित्यैश्वर्याणि त्रिणाग्रलज्जलविन्दुचंचकं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्विशेषोयमस्मदायानुमन्तव्यः प्रतिपालयितव्यश्च ॥ यश्चाज्ञानतिमिरपट-
- ७२ लावृतमतिराच्छिद्यमानकं चानुमोदेत स पंचभिर्महापातकैस्सोपपातकैश्च संयुक्तं स्यादित्युक्तं च भगवता वेदव्यासेन व्यासेन । षष्टि^३ वर्षसहस्रा-
- ७३ णि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः [१*] आच्छेता(ता) चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् [१*] विन्ध्याटवीपत्रतोयामु शुष्ककोटरवासिनः [१ ÷] कृष्णसर्पा हिजायन्ते भूमिदानं हरन्ति
- ७४ येत्^४ ॥ [५५] अमरेपंत्य प्रथमं सुवर्णं भूर्वर्णवी सूर्यसुताश्च गावः [१] लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः काण्वेनं गां च महीं च दद्यात् ॥ [५६] बहुभिर्वसुधा भुक्ता-
- ७५ राजमिस्सगरादिभिः [१] यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ [५७] स्वदत्ताम्बरदत्तां वा यत्नाद्रक्ष नराधिप [१] महीं महिर्भेतां श्रेष्ठ दानाच्छ्रेयोनुपौलनं [५८]

१ वांशो नानि २ ६५ पछीना लागना संधिना नयभो सयवापा नथी ३ वांशो इत्यको ४ आभक्तिने अर्थ २५४ नथी. ५ वांशो दशापराधः ६ वांशो पातप्रत्याय ७ वांशो नीय ८ वांशो कालीनः ९ वांशो प्रदत्तब्रह्म १० वांशो म्यन्तरसिद्धया ११ वांशो न्यायेन १२ वांशो नवत्युत्तरत्रयधिकेषु (अथवा त्रिनवत्य अथवा त्रयोनवत्य) १३ वांशो बलि अने होत्रातिथि १४ वांशो णात्थ १५ वांशो ब्रह्म १६ वांशो कैश्चिदल्पापि १७ तृणम अने बिन्दु १८ वांशो स्मदायो १९ वांशो मतिराच्छिन्नादाच्छिद्य. २० वांशो पातकैरप २१ वांशो संयुक्तः २२ वांशो स्यादिति उक्तं २३ वांशो षष्टि २४ वांशो ये २५ वांशो रपन्थं २६ वांशो काञ्चनं २७ वांशो बहु २८ वांशो महीमतां २९ वांशो ज्ञेयो.

- ७६ इति कमलदलाम्बुविन्दुलोहैः श्रियमनुचिन्त्य मनुष्यजीवितं च [१] अति विम-
लमनोभिरात्मनैर्न हि पुरुषैः परिकीर्तयो विष्णोः ॥ [५६] लिखितं चैते धर्माधि-
७७ करणसेनमौगिकेन वालमकायस्थवंशजातेन । श्रीमदमोषवर्षदेवकमलानुजीविना
गुणधवलेन वत्सराजसूनुना ॥ महत्तको-
७८ गोगूराणकं राजास्वमुखादेशेन ॥ दूतकमिति^{१०} मंगल महश्री^{११} ॥ ५ ॥

---

१ पांथो दलाम्बुविन्दु २ पांथो रात्मनीनैर्न ३ पांथो पुरुषैःपर ४ पांथो विलोप्याः ५ पांथो चैतद
६ पांथो धर्माधिकरणिक ७ पांथो देवकमल ८ पांथो राणको ९ पांथो राजस्व १० पांथो दूतक इति
११ पांथो मङ्गलं महाश्रीः

અંકુલેશ્વરના કૃષ્ણ ૨ જાનું એક દાનપત્ર*

શક સંવત ૮૧૦ (ઈ. સ. ૮૮૮) ચૈત્ર વદિ અમાવાસ્યા

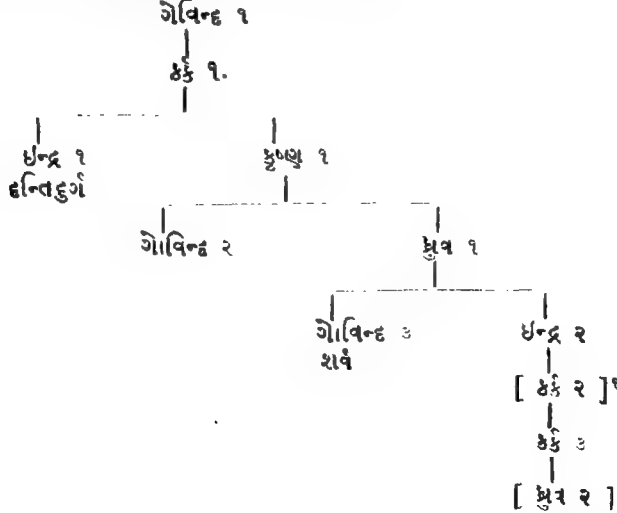
નીચે આપેલા રાઠોડ વંશના દાનપત્રનું અસલ પ્રોફેસર બુલ્હરે મને આપ્યું હતું. તે નં. ૩ સાથે બચામાં મળી આવ્યું હતું.

રાષ્ટ્રકૂટના બીજા લેખો માફક આ લેખ ત્રણ વામપત્રો ઉપર કોતરેલો છે. તેમાંના પહેલા અને ત્રીજા પત્રમાં અંદરની બાજુએ જ અક્ષરો છે અને બીજા પત્રની બન્ને બાજુએ અક્ષરો કોતરેલા છે. પત્રોનું માપ ૧૧" x ૮" ઇંચ છે. તે એક ઠી વડે બેઠેલાં છે, અને તેના ઉપર રાષ્ટ્રકૂટોની મુદ્રા—હાથમાં બે સર્પવાળી શિવની મૂર્તિ—^૨ છે.

અક્ષરો એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં અને સુંદર છે. પરંતુ કાટથી ખવાઈ ગયેલા અને સદંતર નાશ પામેલા અક્ષરોની સંખ્યા કાંઈ થોડી નથી. લિપિ રાઠોડનાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોની લિપિને મળતી આવે છે.

ભાષા દરેક પ્રકારની ભૂલોથી એટલી બધી ભરેલી છે, કે માત્ર કુટનોટમાં તેનો સુધારો કરવો શક્ય નથી. એટલે જગ્યાના બચાવ માટે, દાનપત્રના મહત્વના ભાગો સુધારા સાથે પ્રતિ-લેખ સાથે આપેલા છે.

આ દાનપત્ર રાષ્ટ્રકૂટોની શુભરાત શાખાનું છે. ઠકે ૨ જાનું વડોદરાનું શક સંવત ૭૩૪ નું દાનપત્ર ^૩ ગોવિંદ ૪ થાનું ઠાવીનું શક સંવત ૭૪૯ નું દાનપત્ર ^૪ (રાઠોડ દાનપત્ર નં ૧) તથા ધ્રુવ ૩ જાનું બચાનું શક સંવત ૭૮૯ નું દાનપત્ર ^૫ (રાઠોડ દાન નં ૩) એ બધાં આ શાખાએ આપ્યાં હતાં. વંશાવલીના પહેલા ૧૮ શ્લોકો, જે નં. ૩ ના ૨૯ શ્લોકોની વંશાવલીમાં આવી જાય છે, તે નીચે પ્રમાણે રાજાઓનું વર્ણન આપે છે:—

* ઈ. એ. વો. ૧૩ પા. ૬૫ ઈ. હુલ્હર. ૧ ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯ ૨ મી. ક્લીટનાં રાઠોડ દાનપત્રોનો એક પ્રતિલેખ જ્યોત્સે, ઈ. એ. વો. ૧૧ પા. ૧૬૧. ૩ જ. બે. એ. સો. વો. ૮ પા. ૨૬૨ ૪ ઈ. એ. વો. ૫, પા. ૧૪૪ ૫ ઈ. એ. વો. ૧૨, પા. ૧૭૯ ૬ ઠકે બીજા તથા તેનો ન્દાનો ભાઈ ગોવિંદ ૪ થો આ બન્નેને છોડી દેવામાં આવ્યા છે. હલ્લા રાજાનું નામ ચણ્ડભજ યજ્ઞેશ શ્લોક ૧૯ માં આવેલું છે, તેને લગતા લેખ નં. ૩ ના શ્લોક ૩૦ માં માંથી પૂરે પાડવામાં આવ્યું છે.

જે. ૪૧

દાન આપનાર રાજા કૃષ્ણરાજ ૨ બે હતા. તેનું બીજું નામ અકાલવર્ષ^૧ હતું. તે અંકુલેશ્વરમાં^૨ રહેતો હતો. શક સંવત ૮૧૦ ના ચૈત્ર વદ અમાવાસ્યાને દિવસે સૂર્ય-અદ્ભુતસમયે^૩ તેણે બે બ્રાહ્મણોને કવિશાધિ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. બે કોંકણ પ્રાંતમાં આવ્યું હતું. તેની પશ્ચિમે વરિઆવિ બંદર, ઉત્તરે વસુહારિક^૪ ગામ આપ્યાં હતાં.

પહેલાંના રાષ્ટ્રકૂટો અને આ કૃષ્ણ વચ્ચે શો સંબંધ હતો, એ પ્રશ્ન ઉપસ્થિત થાય છે. તે કોઈ નવીન શાખાનો હોવો બેઠ્ઠાએ, કારણ કે જ્યારે છેલ્લા બે શુર્જર રાઠોડ રાજાઓ,—જેઓના લેખો આપણી પાસે છે,—તેઓ ભરૂચમાં રહેતા હતા; ત્યારે આ કૃષ્ણ અંકુલેશ્વરમાં રહેતો હતો. પરંતુ ભરૂચ અને અંકુલેશ્વર વચ્ચેનું તદ્દન થોડું અંતર, તથા એ બે રાજાઓમાંનો બીજો તેઓની રાજધાની અંકુલેશ્વરથી ઉત્તરમાં આવેલી હતી છતાં અંકુલેશ્વરની દક્ષિણે ધણે દૂર એક ગામનું દાન કરી શક્યો હતો, એ હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં જણાય છે કે કૃષ્ણ ૨ બે અકાલવર્ષ, ધ્રુવ ૩ બંને સીધા વંશજ હશે અને ધ્રુવ ૩ બંને સમય પછી, ભરૂચ ગુજરાતના રાઠોડોનું મુખ્ય શહેર મટી ગયું હતું. એટલે રાજા દન્તિવર્મન જે કૃષ્ણ ૨ બંને પિતા હોવો બેઠ્ઠાએ, તેણે શક ૭૮૬, નં. ૩ ની તારીખ, અને શક ૮૧૦ આ દાનપત્રની તારીખ વચ્ચેના સમયમાં રાજ્ય કર્યું હોવું બેઠ્ઠાએ. ઉજ્જૈન ઉપર એક શુર્જર રાઠોડ રાજાએ,—ધણે બાગે કૃષ્ણ ૨ બંને પોતે—કરેલી ચઢાઈ પણ એ જ સમયમાં હોવી બેઠ્ઠાએ, અને તે પરમારો ઉજ્જૈનની ગાદીએ આવ્યા તેની પણ પહેલાં કદાચ હોય. રાજા વલ્લભને આ લડાઈના પ્રેક્ષક તરીકે બતાવ્યો છે એથી દેખાય છે કે કૃષ્ણ પોતાના પૂર્વગામીઓની માફક કોઈ ચક્રવર્તિ સત્તા-કદાચ માન્યખેટ અગર માલખેડના રાષ્ટ્રકૂટો—નો સામંત હતો.

અસંખ્ય શબ્દલેખો તથા ભૂલો ઉપરથી આ દાનપત્રના ખરાપણા વિશે શંકા થાય એવું છે, પરંતુ મન્દરના પ્રોફેસર જેકોબીએ ગણતરી કરી બતાવી આપ્યું છે કે દાનપત્ર બહેર થયાની તારીખે તદ્દન સ્પષ્ટરીતે નજરે પડતું સૂર્યઅદ્ભુત થયું હતું. એટલે આ દાનપત્રનું ખરાપણું નિઃસંશય પછે સાબીત થાય છે. શબ્દલેખો સ્થળસંકેચને લીધે હોય, અને ભૂલો લેખકના અધુરા જ્ઞાનને લીધે હોય, એમ પણ સંભવિત છે.

૧ આ ઉપનામ દન્તિદુર્ગનું પણ હતું. ૨ હાલનું અંકુલેશ્વર. સ્વર ' બે ' લીધેની ભૂલ કોતરનારની નથી, પણ તે શહેરના ભૂતા નામની સ્મરના કરે છે, જે અફરેશ્વર હતું એમ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે. ૩ આ અદ્ભુત. ઈ. સ. ૮૮૮ ના એપ્રિલ તા. ૧૫ મીએ હતું. ૪ મારી પાસેના નકશામાં આ ગામો હું ' રોધી ચકતો' નથી. પણ પ્રો. બ્યુલ્હર જણાવે છે તેમ વરિઆવિ મુરત પાસે તા'ની ઉપરનું એક મોટું ગામડું હાલનું વરિઆવ છે; જ્યારે વસુહારિક રાવસાહેબ મોહનલાલ. આર. ગ્રેરી હાલના વસવારી સાથે ઓળખાવે છે.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओ ओ स्वस्ति— सो' वोऽय्याद्वेषसा धमयंजामि[क]मलं कृतं ॥ हरश्च
यइय का-
- २ न्तेन्दुकलया कमलकृतं ॥ [१] आसीद्विशतिमिरमुत्यमण्डलाग्रो ध्वस्ति[नि]
यंनमिसु-
- ३ खो रणसर्वरीशुः [१] मूषः सुचिर्विधुरिवस्तदिगन्तकीर्तिगाविन्दराज [६]-
ति राजसु राज-
- ४ सिद्धः [२] तस्यात्मजो जगति विश्रुतशुभ्रकीर्तिरार्चाचिहारिहरिविक्रमधा-
मधारी । भू-
- ५ पस्यविष्टपनृपानुकृति कृतज्ञः श्रीकर्कराज इ गोत्रमणिर्वभूव । [३] तस्य
प्रभिल-
- ६ करटञ्चुतदानदन्तिदन्तप्रहाररुचिरोल्लिखितान्सपीठः [१] क्षमाप क्षितौ क्षपित-
सन्नुरभू-
- ७ तभूजः सद्राष्ट्रकुटकनकाहारिवेन्द्रराज । [४] तस्योपार्जितमहसतनयश्चतु-
रुदधिव-
- ८ लयमालिन्या [१] भोक्ता भुवशतक्रतुशद्वशश्रीदन्तिदुर्गराजोभूत् । [९]
काचीक्षेत्रलनराधिपचो-
- ९ लपाड्यश्रीहर्षवज्रटविभेदविधानदक्षः । कण्ठाटकं वलमचिन्त्यमजेयमन्यैः
भृत्यैः किय-
- १० द्विरपि यः सहसा जिगायः [६] तस्मि दिव प्रयाते वल्लभराजेकृतप्रजवाधः
[१] श्रीकर्कराजसू-
- ११ मर्हीपति कृष्णराजोभूत् ॥ [७] राहपमात्मभुजजातबलबलेपमाजौ विजित्य
निशितासि-
- १२ लताप्रहारैः [१] पालिषजवलिमुभामचिरेण जो हि राजाधिराजपरमे[श्व]-
रतांम-

१: अक्षरान्तरमां छोडी दीयेवा मे अक्षरैः संशयवाणा छे. तेज्या पिः अने ओ जेवा देयाय छे. २: श्लोक १, २=नं. ३, १, २-श्लोक ३ थी ६=नं. ३ ना ५ थी ८; श्लोक ५; 'भोक्ता' शब्द सेक्ता जेवा देयाय छे. श्लोक ७=नं. ३ ना श्लोक १०; श्लोक ८=नं. ३ ना श्लोक १३; श्लोक ९ थी १३=नं. ३ ना १५ थी १८; श्लोक ११; जन्नो ज मान अधी कतरवे। छे. श्लोक १४ थी १५=नं. ३ ना २२, २३. श्लोक १६=नं. ३ ना २४ भा श्लोकनो पहेयो अधि भाग; श्लोक १७=नं. ३ २७; श्लोक १८-१९=नं. ३, २६-३०. श्लोक १९ ना योथा यःशुभां, पायो ॥ भुव [भुव] सुतु [भूवराजनामा] ॥

- १३ बापः [८] येन श्वेतातपत्रप्रहतरविक्रः व्राततापास्तलिलं: जग्मे नासीर-
धूलीषव-
- १४ लितासिर[स]। वलभास्य सदाजौः [१] श्रीमद्रोविन्दराजो जितजगदतस्तै-
णवैधव्य-
- १५ दक्षः तस्यासीत्सूनुरेक क्षणरणदलितारातिमचेकूमः [९] तस्यानुज श्री-
- १६ ध्रुवराजनामा[हा]नुभा[वो]प्रहतप्रतापः [१] प्रशाधिताशेषनरेन्द्रचक्र
- १७ क्रमेणबाला[कंव] पूर्वभूवः [१०]

पतरूं वीजुं—ए

- १ याते जत्र च[राष्ट्र]कूटतिलके सद्रूपचूडामणौ गुर्वी तुष्टिरथाखिलस्य
- २ जगतः सुस्वामिनि[म]त्यहं [१] [स]त्यं सत्यमिति प्रशासति सति क्षमा
समुद्रान्ति-
- ३ का आसी धर्मपरेः गुणामृतनिषी सत्यव्रताधिष्ठिते ॥ [११] रक्षिता येन
निश्च[स]चतुर-
- ४ भोषिसयुत । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता हृष्टि परा हृदि ॥ [१२] तस्ये-
त्मजो जगति विश्रुतश्रुभ्रकी-
- ५ त्रिं गोविन्दराज इति गोत्रललामभूतः [१] त्यागी पराक्रमधनप्रकटप्रताप
संतापिताहितज-
- ६ नो जनवल्लभोभूत् ॥ [१३] तत्पुत्रोत्र गते गते नाकंपितरिपुव्रजे । श्रीमहाराज-
सर्वार्यः ख्यातो राजा-
- ७ भवद्गुणैः [१४] अर्थिभ्यु यथार्थता यः समभिष्टफलावासिलब्धतेशेभ्यः [१]
वृन्धि निन्नाय परमाममोघ-
- ८ वर्षाभिधानस्य ॥ [१५] राजाभूतपितृव्या रिपुभवाविभवोद्भूत्यभावैकहेतुः
ल्लक्ष्मीमानिन्द्रराजो गुणि-
- ९ नृपनिकरन्तश्चमत्कारकारीः [१६] श्रीकर्कराज इति रक्षितराज्यभार सार कुस्य
तनयो नयशालिशौ-
- १० [र्यः] [१] तस्याभवद्विभवजंदितवधुसार्थः पार्थ सदैव धनुशि प्रथम श्रुवीनां
[१७] श्वेत्तामिहीतविष
- ११ यो दृढसंधभाजप्राद्वृतदसतरश्रुचिककरा हूकृदा [१] उत्खातस्वन्ननिजबाहुवलेनजित्वा

- ૧૨ યોમોષવર્ષમચિરાશ્વપદે વ્યધતઃ [૧૮] પુત્રયતસ્તત્ય માહાનુભાવ કૃતી કૃતઙ્ગ
કૃતધીર્યવી-
- ૧૩ [યઃ ।] વશીકૃતશેષનેરેદ્રચૃદો વ સૂનુ [૧૯] શ્રીદન્તિવર્મ્મ[ણ] તસ્ય સુત
પ્રવલમતાપઃ [૨૦] યસ્યાનેકન-
- ૧૪ [રેન્દ્ર] વૃન્દવિનુતસ્યપૂહ્નિપદ્મદ્વયઃ પ્રોત્સ્વાતાસિલતહતાદલતદ્વિદન્તિકુન્મ-
સ્થલઃ સૂ-
- ૧૫ ર સજ[નવ]લ્લહઃ સુસરહ [૨૧] પીતમથો યસશ્ચ ॥ [૨૨] યેન[સ]
ઙ્ગદ્વિતીયેન વલમનૃપસ્ય પસ્યતઃ [૧]
- ૧૬ ઉજ્જયન્યા રિપૂ જિત્વા દૂરમુત્તમ્મિતં યસઃ । [૨૩] તેનેદમનિ [લવિ] યુચ-
ન્નલમ [લો]ક્ય[જી]વિ-

પતરું બીજુ—બી'

- ૧ તમસાર[।] ક્ષિ]તિદાનાદપરમપુણ્ય પ્રવર્તિતો ધર્મદાયોયં [૨૪] સ ચ
સમધિરાતશેષસહાશદ્વ-
- ૨ માહામહ[-ામ]ધિપતિશ્રીમદકાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણરાજ સર્વાનેવ સમનુવોધયત્યસ્તુ
વ સંવિદિ-
- ૩ તં યર્થા મયા શ્રીઅંકુલેસ્વરાવસ્થિન માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુખિકપુન્યય-
સોભિવૃધ
- ૪ નર્મદાય ભગવર્થાર્થે હ્યાત્યોદકાતિસ્વર્ગેણઃ શ્રીવરિઅવિવસ્તવ્યતત્રૈવિધસામાન્યકુ-
હીનસગો-
- ૫ [ત્ર]અધ્વર્થસત્રજ્ઞચારિત્રાક્ષણશ્રીઅજવાસાવકસુતાય શ્રીતણુઅવાસાવકા શ્રીગુહે-
સ્વરભ્રાતરે
- ૬ [દ્વ]યો પ્રતિપાદિતઃ શ્રીકોઙ્કણવિશયવિનિર્ગતવરિઅવિસોડસોત્તમધ્યાકવિઠસા-
દિમિધાન-
- ૭ અમ યસ્યાઘાટનાનિ પૂર્વત વલ્લભામસીમા । દ્રક્ષિણત ઉત્તરપદવળકામસીમા ।
પશ્ચિમત વરિઅ-

૧ પતરું બીજું બી પંક્તિ ૧; સમધિરાત નો મ પૂરો કર્યો નથી, અને હાલના મ જેવો લાગે છે.
પંક્તિ ૩; શ્રી અંકુલેસ્વરા ના અ નું અનુસ્વાર બૂંસાઈ ગયું છે. પંક્તિ ૫; સત્રજ્ઞચારિ નો ક્ષા પૂરો કોતરેલો
નથી. પંક્તિ ૬; વરિઅવિ ના અ નું પાંખડું જરા છટાથી લખેલું છે જેથી તે પ્રાચીન આ જેવો દેખાય છે.
પં. ૧૬; વરિપન્થના માં, કોતરનારે પ્રથમ પ ને બદલે પહેલાં ' િ ' આ પ્રમાણે લખ્યું હતું અને આ બૂલ
તેણે પછીથી સુધારી છે.
કે. ૪૨

- ८ विपटनसीमा । उत्तरत वसुहारिकग्रामसीमा । एवं चतुराघाटनोपलक्षित सोद्वंज सपरिक-
- ९ र ससीमापार्यन्त सवृक्षमालाकुल सवन्ददशापराधः सधान्यहिरन्यादेयोच्चाटभट-
प्रवेस्य वातेत्तरी-
- १० यः सर्वराजकीयानामहस्तप्रक्षेपणीयो आचन्द्रार्कार्णवक्षितिसरिपर्वतममका-
लीनः पूर्वदत्तदे-
- ११ वदायब्रह्मदायरहितोभ्यन्तरसिध्या सकनृषकालातीतसक्त्तरशतेस्वष्टसु दहोतरेषु-
चैत्रे अमावा-
- १२ स्या सूयग्रहणपर्वणिः ज्ञात्योदकातिसर्गेण बलिचरुवैश्वदेवाभिहोत्रानुष्ठानादिकृ-
योत्क्षेपणार्थ-
- १३ प्रतिपादितस्तदसुतया ब्रह्मदायथित्या भूज्यतो भोजयत कृशतो कर्षयत प्रतिदि-
शतो वा न केनापि
- १४ परिपन्थना कार्याः तथागाभिन्नुपतिभिरप्मद्वशजैरन्यैर्वा सहस्रमेकेन पालनीयो
द्रुमोश्च
- १५ तृभि स्क्न्धकै देया प्रथमं भाद्रपदे द्वितीयं कार्तिके तृतीय माघे एभि स्थित्या
सर्वराजकी-
- १६ यै पालनीयः न केनापि परिपन्थना कार्याः आगाभिन्नुतिभिरप्मद्वश-

पतरुः त्रीजुं^१

- १ जैरन्यैर्वा सामान्य भूमिदानफलमित्यवधार्य विद्युलोलान्यनैत्यैस्वर्याणि
तृणाम्रलग्नज-
- २ लविन्दुचंचलं च जीवितमाकलय्य स्वदायनिर्व्विज्ञेसो अण्मदायोनुमन्तव्य
पालयित-
- ३ व्यश्चः यश्चाज्ञानतिमिरपटलवृतमतिरात्छिद्यदात्छिद्यमानमोदेतः स पञ्चभिर्महापा-
तकैरुप [प]-
- ४ तैकैश्चः सयुक्त स्यः उक्तं च भगवाता वेदव्यासेन व्यासेन [॥] षष्टिर्व्वर्षसह-
स्राणि स्वर्गं तिष्ठति भूमि-
- ५ द[१] आत्छताः चानुमत्ता च तान्येव नरके वसेः [॥] अग्नेरपत्य प्रथम
सुवर्ण भूर्वैष्णवी सूर्यसुताश्च गावः [१] लोक-

१ पतरुं त्रीजुं पंक्ति ५; अ अशय रीते कोटयो छ.—पं. ६; कोटरावासिन कोटरनारे कोटरावा-
सिन भांथी सुपारेखु छ.

- ૧ ત્રયં તેન ભવેષિ દત્તં ય કાંચનં ગાંધ્વ મહિન્ન દધાત્ [૧] વિદ્વદ્યાટવશ્વતોયાસુ
શુદ્ધકાકોટરવાસિન [૧] કૃષ્ણાહયો હિ જા
- ૭ યન્તે ભૂમિદાયં હન્તિ યે : [૧] કન્યામેકં [ગવ]મેકં ભૂમ્યામપ્યેકમંગુલં । હરં
નરકમાયાતિ યાવદાહૂતસપ્તવં : [૧]
- ૮ યાનીહ દતાનિ પુરા નરેન્દ્રૈર્વાનાનિ ધર્મ્માર્થયશસ્કરાણિ : [૧] નિર્માલ્યનિષ્ઠીવ-
સમાનિ તાનિ તાનિ કો નામ સાદ્ધુ
- ૯ પુનરાદદીત : [૧] સ્વદતા પરદતાં વા યત્નાદક્ષનરાધિપ [૧] મહી મહિભૂજાં
શ્રેષ્ઠ દાના શ્રેયોનુપાલનં : [૧] વહુ-
- ૧૦ મિલ્લસુષ્ણા શુક્તા રાજમિ સગરાદિમિ [૧] યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિ તસ્ય તસ્ય
તદા ફલં : [૧] इति कमदलांबुविन्दुलोलां
- ૧૧ શ્રીયમનુચિન્ત્ય મનુશ્યજીવિતં ચ : [૧] અતિવિમલમનોમિ [રાત્મ]નીનૈત્ર હિ
પુરુષૌ પરકીર્ત્યો વિલોપ્યા [૧]
- ૧૨ દૂતકોત્ર મહત્તમસર્વાધિકારિ ત્રાક્ષણ અહ્લૈયક નાન્મા : લિખિતં ચૈતન્યયા
મહાસન્ધિવિગ્ર-
- ૧૩ [હ]ધિકારી શ્રીજજ્ઞકેન શ્રીકલુકસુનુનાં ઇતિ : ॥ સ્વહસ્તોયં મમ શ્રીમદ-
- ૧૪ કાલવર્ષશ્રીકૃષ્ણરાજસ્ય : ॥

દાનપત્રના મહત્વના ભાગોનું સુધારેલું અક્ષરાન્તર

[પતરૂં બીજું— ૭. પંક્તિ ૧૩]

- ૨૦ શ્રીદન્તિવર્મણ .... તસ્ય ... સુત .... પ્રબલપ્રતાપઃ^૧
- ૨૧ યસ્યાનેકનરેન્દ્રવૃન્દવિનુતસ્યાપ્ [વં]— — — — — — — — — —
— — — — — — — — — — [અં] હિપ્પદ્વયઃ । પ્રોત્સ્વાતાસિલતા [પ્રહાર] દલિત-
દ્વિષ્દાન્તિ કુમ્ભસ્થલઃ શૂરઃ સજ્જનવત્સલઃ સુસરલઃ — — — — — — — — — —
- ૨૨ ... ... પીતમથો યશશ્ચ^૨
- ૨૩ યેન સ્વપ્નગદ્વિતીયેન વલ્લભનૃપસ્ય પશ્યતઃ । ઉજ્જવિન્યાં રિપુજિત્વા દૂરમુત્તમ્ભિતં
યશઃ
- ૨૪ તેનેદમનિલવિદ્યુચ્છલમાલોક્ય જીવિતમસારમ્ ક્ષિતિદાન પરમપુણ્યઃ પ્રવર્તિતો
ધર્મદાયોયમ્^૩

૧ આ ભાગનો છંદ, વસંતતિલકા હોય એમ જણાય છે. ૨ છંદ શાદ્ધ. ૩ આ સાત પદો ઉપભ્રાંતિ અથવા વસંતતિલકા છંદવાળા શ્લોકનાં હશે. ૪ શ્લોક ૨૩ નો છંદ અનુષ્ટુભ. બીજું, ચરણ અનિયમિત છે. ૫ શ્લોક ૨૪ લેખ નં. ૩ નો ૪૩ મો શ્લોક છે.

स च समक्षितगतशेषमहाशब्दमहा[सामन्ता]धिपतिश्रीमदकालवर्षश्रीकृष्ण
राजः सवनिष ... ... समनुबोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा मया श्रीअ-
ङ्गलेश्वरावस्थि [ते] नमात्तापित्रोरात्मनश्चैहिकामुष्मिकपुण्ययशोभिवृद्ध[ये]
नर्मदायां भगवत्तीर्थे स्नात्वादकातिसर्गेण श्री वरिअविवस्तव्यतत् त्रैविद्यसामान्यकु-
ण्डिनसगोत्राध्वर्युसब्रह्मचारिब्राह्मण श्रीअजवासावकसुताय श्रीतणुअवासावका [य]
श्रीगुहेश्वरभात्रे द्वाभ्यां^१ प्रतिपादितः श्रीकोङ्कणविषयान्तर्गतवरिअविषोडशोत्त-
[रग्रामशत]मध्य[बर्ति]कविठसाढ्यमिधानग्रामो यस्याघाटनानि पूर्वतो
बल्लग्रामसीमा । दक्षिणत उत्तरपट्टवणकग्रामसीमा । पश्चिमतो वरिअविपट्टन-
सीमा । उत्तरतो वसुहारिकग्रामसीमा । एवं चतुराघाटनोपलक्षितः ... ..

पतरुं बीजुं, बी. पंक्ति ११:

शकनृपकालातीतसंवत्सरशतेष्वष्टमुदशोत्तरेषु चैत्रेमावास्या [यां] सूर्यग्रहण-
पर्वणि स्नात्वादकातिसर्गेण बलिचरुवैश्वदेवामिहोत्रानुष्ठानादिक्रियोत्सर्पणार्थं प्रति-
पादितः ॥

पतरुं बीजुं, बी. पंक्ति १४:

द्रम्माश्च त्रिभिः स्कन्धकैर्देयाः । प्रथमं भाद्रपदे द्वितीयं कार्तिके तृतीयं माघे ॥

पतरुं बीजुं, पंक्ति १२:

दूतकोत्र महत्तमसर्वाधिकारी ब्राह्मणोल्लेखको नाम्ना । लिखितं चैतन्मया महासंधि-
विग्रहाधिकारि [णा] श्रीजज्जेन श्रीकलुक्कसूनुनेति ॥ स्वहस्तोयं मम श्रीमद-
कालवर्षश्रीकृष्णराजस्य ॥

ભાષા-તર

(૨૦) આ... ... શ્રી હન્તિવર્મનનો પ્રમળ પ્રતાપરાજો ... ... પુત્ર ... ...

(૨૧) મહાન નૃપમંડલથી સ્તુત્ય અને જેનાં ચરણકમળ ... ... જે શત્રુઓના હાથીનાં કુરુભરથળ પોતાની ઉત્સાહપૂર્વક જેએલી તરવારના પ્રહારથી લેહતો, જે શૂરા, સજ્જન, વત્સલ અને અતિ સરળ હતો તેનાથી ... ...

(૨૨) [કેાઈ વિજયના ઉત્સવમાં ઉભાણીનું વર્ણન આપતું જણાય છે] જ્યારે યોદ્ધાઓએ મહિરા અને શત્રુઓના યશસ્વં એકી જ કાળે પાન કર્યું.^૧

(૨૩) કરમાં તરવાર ધારીને જેણે દૂર પ્રદેશમાં યશ સ્થાપ્યો હતો, તેણે વલ્લભ નૃપની નજરેજ ઉજ્જયિનીમાં શત્રુઓનો પરાજય કર્યો.

(૨૪) તેણે જીવિતને અસાર અને પવન અથવા વિદ્યુત્ જેવું ચંચલ માનીને, પરમ-પુણ્ય ભૂમિદાનનું આ ધર્મદાન કર્યું છે

(૨૫) મહાન સામન્તોનો નાથ, અને સર્વ મહાશબ્દ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ શ્રી કૃષ્ણરાજ સમસ્ત રાજપુરોને (નીચેની આજ્ઞા) બહેર કરે છે:—

તમને બહેર થાઓ કે મારાં માતાપિતા અને મારા આ લોક તેમજ પર લોકમાં પુણ્ય અને યશ માટે અંકુલેશ્વરમાં નિવાસ કરી, નર્મદા નદીમાં લગવતતીર્થમાં સ્નાન કરીને, ચૈત્રી અમાસ ને સૂર્યમહાજી વળતે શકરાબ્જના સમય પછી સંવત ૮૧૦ માં—અજવાસાવકના^૨ પુત્રો, વરિઅવિના નિવાસી, ઉક્તસ્થાનના ત્રિવેદિ મધ્યેના કુણ્ડન ગોત્રના, યજુર્વેદનું અધ્યયન કરતા તથાઅવાસાવક અને તેના બાઈ ગુહેશ્વર આ બે બ્રાહ્મણોને બલિ, ચરૂ, વૈથદેવ, અગ્નિહોત્ર આદિ વિધિનાં અનુષ્ઠાન માટે કવચસાકિ નામનું ગામ મેં પાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે. તેની સીમા:— પૂર્વમાં વલ્લભ ગામ; દક્ષિણમાં ઉત્તરપદ્મવલ્લુ—ગામ; પશ્ચિમે વરિઅવિ બંદર અને ઉત્તરે વસુદારિક ગામ ... ... દ્રમ(પૈસા)દાનદેવાયલા પુરોને ત્રણ હક્તે આપવાના છે. એક બાદ્રપદમાં બીજો કાર્તિકમાં ને ત્રીજો માઘમાં;

આ દાનપત્રનો ફૂતક અતિ મહાન મહામાત્ય અલ્લૈયક નામનો બ્રાહ્મણ. આ દાનપત્ર મેં કલુકના પુત્ર મહા સાધિ વિમલિક શ્રી જજ્જકે લખ્યું છે. આ મારા શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ કૃષ્ણ-રાજના સ્વહસ્ત છે.

^૧ સરખાવો રણરાં ૪, ૪૨ ૨ વાસાવક એ વાસાવકનું પ્રાકૃત રૂપ છે. વાસાવક કેાઈ પદવીધારી વર્તી બતાવે છે. (શરોઢ દાનપત્ર નં. ૩ પત્ર ૩ બીજું બી. પક્ષિ ૩);— જુઓ પ્રો. બુદ્ધરની એ ભાગ ઉપરની નોંઢ.

કપડવંજનું કૃષ્ણ ૨ જાનું દાનપત્ર*

શક સંવત્ ૮૩૨ વૈશાખ પૂર્ણિમા (ઈ. સ. ૬૧૦—૧૧)

આ દાનપત્ર ગુજરાતમાં કપડવંજન મુકામે પ્રાપ્ત થયું હતું. લેખ થોડાક ઉંચાં વાળેલા કાંઠાવાળાં ત્રણ તામ્રપત્રો પર કેતરેલો છે. દરેક પત્રોનું માપ આશરે ૧૧૩"×૮૩" નું છે.

ખીલ્લે જાણવામાં આવેલાં દાનપત્રોની મુદ્રામાં શિવની આકૃતિ હોય છે, પણ આ દાનપત્રની મુદ્રા ઉપર ગરુડની આકૃતિ છે; તેથી કૃષ્ણ ૨ જો શૈવ ન હોતો, પણ વૈષ્ણવ હતો, એવું અનુમાન થઈ શકે છે.

પ્રારંભમાં અન્ય રાષ્ટ્રકૂટ દાનપત્રોને મળતી* ટુંકી વંશાવલિ આપી છે, તે નીચે પ્રમાણે:—

કૃષ્ણરાજ ૬ લો અથવા શુભતુંગ
|
ધ્રુવરાજ અથવા નિરુપમ
|
ગોવિન્દરાજ, ૩ જા.
|
મહારાજ વણક
|
શુભતુંગ અથવા અઠાલવર્ષ, અર્થાત્ કૃષ્ણ ૨ જો

ધ્રુવરાજને ખીલ પુત્રો હતા, છતાં એણે ગાદી ગોવિન્દરાજ (૩ જા)ને આપી, કારણ કે તે શુણી હતો, એવું ક્લો. ૭ માં કહ્યું છે. અન્ય દાનપત્રોમાં ગોવિંદના એક જ ન્હાના ભાઈનું, ૩ જા ઇન્દ્રનું, નામ ઉપલબ્ધ છે: એ ઇન્દ્રે રાષ્ટ્રકૂટની ગુજરાત શાખા સ્થાપી. આ દાનપત્રમાં મહારાજ વણક કહ્યો છે તે અન્ય દાનપત્રોમાંનો મહારાજ શર્વ ઉદ્દે અયોધવર્ષ જ છે, ખીલ કોઈ નહીં. એણે શત્રુઓને હરાવીને રાજ્ય પાછું મેળવ્યું એવી હકીકત આ દાનપત્રમાં આવી છે. અન્ય દાનપત્રોથી* જણાય છે કે એ શત્રુઓ એના કુટુંબીઓ જ હતા, ઘણે ભાગે ૪ થો ગોવિંદ જ હશે જેને મહારાજ શર્વે પોતાના પિત્રાઈ ગુજરાતના ૨ જા કર્કની મદદ લઈને જિત્યો હતો.

ત્યાર પછી રાજકૃષ્ણના મહાસામન્ત પ્રચંડની વંશાવલિ આપેલી છે.

જે ૭૫૦ ગામોમાંનું એક વ્યાઘ્રાસ ગામનું દાન અપાયેલું જણાવ્યું છે, તે ૭૫૦ ગામો ક્લોક ૨૦ માં રાજાનાં પોતાનાં કહેલાં છે, પણ આગળના ગણભાગમાં કહ્યું છે કે એ ગામોમાં કોઈ ચન્દ્રગુપ્ત મહાસામન્ત પ્રચંડને દંડનાયક હતો. માટે કહાય એ ગામો પ્રચંડને ૨ જા કૃષ્ણે જાગીરમાં આપ્યાં હશે—કહાય પ્રચંડના પિતા ધવલપ્પને એના પરાક્રમની કદર તરીકે આપ્યાં હશે.

* એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૫૨ ઈ. હુલ્શ ૧ ક્લો. ૧, ૩, ૪, ૮, ધ્રુવ ત્રીજાના દાનપત્રના ક્લોકો ૧, ૧૨, ૧૬, ૧૮ ને મળતા છે—ઈ. એ. વો. ૧૨ પા. ૧૭૯ ૨ જા એ. ઈ. એ. વો. ૧૪ પા. ૧૯૭.

દાનપત્રોના સમય: શક સંવત્ ૮૩૨ (ઇ. સ. ૬૧૦-૧૧) વૈશાખી પૂર્ણિમા.^૧ દાનપત્રનો લેખક કુલપુત્ર અમ્ભૈયક, નેમાદિત્યનો^૨ પુત્ર હતો.

દાનપત્રમાં વર્ણવેલાં ગામો પૈકી નીચેનાં ડૉ. જ્યુલરે ઓળખાવેલાં છે.—

કપટવાણિજ્ય	=	હાલનું કપડવણજ
ચ્ચાગ્રાસ	=	,, ગાયકવાડી વધાસ.
પંથોડા	=	પંથોરા
અરલુવક	=	,, લડ્ડા મૂઆડું (વધાસ ની દક્ષિણે)
અપૂવહી	=	,, અખુવેલ.

૧ કૃષ્ણ ૨ બીજાનાં અન્ય દાનપત્રો શક. સં. ૮૨૨, ૮૨૪, ૮૨૬, અને ૮૩૧ નાં છે. જુઓ ઇ. એ. લે. ૧૨ પા. ૨૨૧ અને મી. ક્લીટની “ કેનેરીઝ વંશો.” પા. ૩૬. ૨ કર્ક ૨ બીજાના શક સં. ૭૩૪ ના દાનપત્રનો લેખક, કુલપુત્રક દુર્ગસદનો પુત્ર નેમાદિત્યનો સંબંધી આ દાનપત્રનો લેખક નેમાદિત્ય કદાચ હશે. (જુઓ. ઇ. એ. લે. ૧૨ પા. ૧૬૫.)

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ओं [॥] स बोल्याद्वेषसा धाम यन्नामिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तैर्दुकलया कमलंकृतं । [१] आसीन्मु-
- २ रारि(तः) संकाशः कृष्णराजः क्षिते[:]पतिः । अप्रमेयवसोर्दाता साक्षाधर्मं इवापरः । [२]
- ३ शुभतुङ्गतुङ्गतुरगप्रवृद्धरेणू^१ रूढरविकिरणं । ग्रीष्मेपि नभो निखिलं प्रावृत्का-
- ४ लायते स्पष्टं । [३] तस्यात्मजः श्रीध्रुवराजनामा महानुभावः प्रथितप्र-
तापः [४] प्र-
- ५ साधिताशेषनरेन्दचक्रः क्रमेण वालार्कवपुर्व्वभुव । [५] शशधरकरनिकरनिभं यस्य य-
- ६ शः सुरन(।) गाग्रसाणुस्थैः [६] परिगीयते समन्ताद्विद्याधरमुन्दरीनिवहैः ।
[५] तस्याप्यभु-
- ७ ह्रुवनभारभृतेः समर्थः पार्थोपमपृथुसमानगुणागुञ्जः [७] दुर्व्वारवहरि^२-
- ८ वनितातुलतापहेतुः गोविन्दराज इति सुप्रथितप्रतापः । [८] यस्य प्रभोशु-
तुरं चारु-
- ९ दारकीर्त्तैः रामापरो^३ विरुपमस्य पितुः सकाशात् [९] श्वश्वेप्यनेकं तनयेषु गुणा
- १० तिरैकान्मूर्द्धाभिषिक्तः (:) नृपसम्मतमाशु राज्यं । [१०] रक्षितं येन नि[:]
शेवं चतुरंभोधिसंयु-
- ११ तं । राज्यं धर्मेण लोकानां कृता तुष्टि[:] परा हृदि । [११] स्रुतस्यो
तिवीरः सकलगुणग-
- १२ णाकारभूतो बभूव (:) भूपालात्कंटिकाभि^४ सपदि विघटितान्वेष्टइत्वं
ददाह ।
- १३ राज्यं यस्याभिमानी रिजमपि^५ चलितं बाहुवीर्यादधार्पं पृथ्वीमेकातपतुं^६-
- १४ कुरुत बलवान् श्रीमहाराजपंडः । [१२] यस्य विभो[:] कारावां रिपुर-
मणीचारु-

१ वांशे साक्षाधर्म २ वांशे रेणुर्व ३ वांशे सानुस्थैः ४ वांशे वैरि ५ वांशे यश्च प्रभोश्चतुर ६ वांशे रामोपरो ७ वांशे रामोपमो. ७ वांशे सत्स्वप्यनेक ८ वांशे माप ९ वांशे स्रुतस्तस्या १० वांशे भूपालान्क-
ण्टकामा ११ वांशे न्वेष्टयित्वा. १२ यथाभिमानी निजमपि. १३ दवाप. १४ पत्राम

१९ चरणलभानां [।] परुषरधे' निगडानां अनवरतं श्रूयते लोके । [१०]
तस्याद्वभूवै

१६ राजा प्रथितयश[स]: (।) शुभतुङ्गनामायै^३ । योसावकालवर्षोपरनामो

१७ गीयते लोके । [११] कृष्णचरितः स एव हि हितकृतेये यो वि[भ]

१८ चिं वर्णानां । राज्यं निहतारातिः (।) स्वभुजेन मुवं च (कृ)

पतरुं बीजुं अ

१९ कृष्णा इव । [१२] अस्य चरणप्रभावाद्भ्रूवकान्वयमगाद्भ्रूवं लक्ष्मीं [१]

२० पश्चाद्भूतकविन्दै रनवरतं पट्द्यति प्रकटं ॥ [१३] तस्मादन्वयसागरात्स-

२१ मभव[त] श्रीशुद्धं त्कुम्बडिः तस्माच्चापि वभूव दर्पदलन[:] श्रीदेगाडिन्वि-
द्विषां [।] येनानेकनरे-

२२ न्द्रदन्तिदलनात्पासं यशः साश्वतं सिधेनेव रणाटवीन्धिरचितान्निवर्माकं
मेकाकिना । [१४]

२३ तस्माज्जातः प्रचण्डः प्रचरस्वरकराक्रान्तनि[:] शेषभूमृत्नाम्ना श्रीराजहंस[:]
प्रतिदि-

२४ नमुदयी क(१)श्यपाद्वा पिवश्वान्येनानातीर्तां निजं श्रीः पुनरपि भवनं चंचला
कापि या-

२९ न्ती पार्थेनोवाश्चिक्रे प्रमथनं पटुना शांभवं भव्यभावं । [१९] निर्जितसक-
ल ।] रिजिनः श्री.

२६ धवलप्यः प्रसिद्धतरनामा । धवलितभुवनो जयससी^१ संजातः पवनसुनु-
रिव । [१६]

२७ सिंधीभूयं विपक्षेण गृह्यमानं यशेषमुना [।] दत्तं स्वसामिने" येन तं निह-
त्याशु म-

२८ ण्डलं । [१७] तस्मात्प्रचण्डः [:] संजातः समरे यशः लंपटः [।] अक्कु-
वक्ष्यापि खज्जेन विख्या-

२९ तो निर्मलो भुवि । [१५] सेल्लविद्याधरेणापि सेल्ललालितं पाणि(तपाणि)
ना [।] निहत्य (।)

૧ રવો ૨ તસ્માદ્ભૂય, ૩ નામાયમ્ ૪ વર્ષપરનામા. ૫ કૃત્યે. ૬ લક્ષ્મીઃ ૭ કવીન્દ્રેઃ ૮ શ્રીપદ ૯ ડાંબાં
 ૧૦ વધારતા ૧૬ની ૭૩૨ ૨૬ છે. ૬ શાશ્વતં સિંદહેવ ૧૦ રચિતં નિર્મીક ૧૧ વાંચો વિવસ્વાન્ । યેનાનીતા.
 ૧૨ પાર્યંતેવારિ ચક્ર પ્રમથન ૧૩ યશઃ ૧૪ સિદ્ધીભૂય. ૧૫ માળં ૧૬ સ્વસ્વામિને ૧૭ સેલુગલિત
 લે. ૪૪

- ३० शत्रून् (।) समघे' यशसा कुलैर्मलंकृतं । [१६] श्रीमद्वल्लभराजैः
श्रीहर्षपुरोप-
३१ [ल] क्षिताद्ग्रामात् । भुञ्जत्यै कालवर्षः अर्द्धाष्टशतोपसंख्यातात् । [२०]
सर्वानागामि-
३२ भद्रनृपतिमहासामन्तामात्यवलाधिकृतविषद्वकमहचरात् (।) समनुबोध-
३३ यत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीखेटकहर्षपुरकासद्रहणतत् (।) अर्द्धाष्टम-
३४ यं समधिगतपंचमहाशद्वमहासामन्तप्रचण्डदण्डनायकश्रीचन्द्रगु-
३५ से (।) मया श्रीहर्षपुरार्द्धाष्टमशतान्त[:] पाति[क] र्वटवाणिज्यचतुर-
(।) शीति-

पतरू वीजुं ' बी '

- ३६ काप्रतिवद्धरुद्धिदशकान्त[:] पातिव्याघ्रासग्रामः सवृक्षमालाकुलः सदण्ड-
दशाप-
३७ राघः ससीमापर्यन्त[:] सकाष्ठतृणकूपतडागोपेतः सभोगभाग[:] सहिरण्यः
चतुराघाटनो-
३८ पलक्षितः घाणकं पलसमेतः (समभिलिख्यते) । आघाटनैर्नि अभिलिख्यन्ते ।
पूर्वतः पंथो-
३९ डाग्रामो विस्त्वावलीच । दक्षिणतः केरडवलीग्रामो (। अ) रलुवकग्रामश्च ।
पश्चिमत[:] नावा-
४० लिका अपूर्वलोच । उत्तरतः अम्वाउञ्जग्रामः [।] एवं चतुराघाटनोपलक्षितः
वरुल्लरिका-
४१ ग्रामः भट्टवास्तव्यवाजिमध्यन्दिनभरद्वाजसगोत्रसवृक्षचौरी ब्राह्मणवैद्यभट्टे वव्व
४२ सुताय (।) स्नात्वौदकातिसर्ग" वलिचरुकवैश्वदेवार्थ" प्रतिग्रहेण प्रतिपा-
दितः [।] तदर्थम-
४३ स्मैप्रदत्तधर्मदाय[:] सर्वैरवौ गामिभोक्तृभिः अस्मयुपरोधात्पालनीयो(अ)-
नुमन्तव्य-
४४ श्व [।] उक्तं च (।) रिषि" व्यासेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति"
भूमिदः [।] आच्छेत्ता चानुमतां

१ समरे २ कुल ३ राजः ४ तान् ग्रामान् ५ भुञ्जत्य ६ ख्यतान् ७ वांशे विषयिकमहतरान् ८ वांशे।
अर्द्धाष्टमशतमध्ये ९ वांशे घासक १० वांशे आघाटनानि ११ वांशे वास्तव्यभरद्वाजसगोत्रवाजिमाध्यन्दिनस
ब्रह्मचारि १२ वांशे भयय १३ वांशे स्नात्वोदकातिसर्गेण १४ देवार्थ १५ स्मत्पू १६ वांशे सर्वैरवा १७ वांशे।
अस्मदनुप १८ वांशे ऋषि १९ वांशे तिष्ठति २० वांशे चानुमन्ता

- ४५ च तान्येव नरके वसेत् । विन्ध्याटवीष्वतोयासु शुष्क(:) कोटरवासिनः [१]
महाहयो हि जाय-
४६ न्ते भूमिदानं हरति ये । स्वदत्तां परदत्तां वा यत्नादक्ष नराधिप(:) [१] महीं
महीभृतां श्रेष्ठ दा-
४७ नार्तुं श्रेयोनुपालनं । यानिहं दत्तानि पुरा नरेन्द्रैः दानानि धर्मार्थयशस्क-
राणि । निर्मा-
४८ ल्यवन्तः प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत(:) । सर्वानेव
माविनः पार्थिवेन्द्रात् भू-
४९ यो भूयो याचते रामभद्रः [१] सामान्योयं धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पाल-
नीयो भव-
५० द्विः । बहुभिर्बुधा भूक्ता राजभिः सगरादिभिः । [१] यस्य यस्य यदा भूमिः

पतरुं त्रीजुं

- ५१ तस्य तस्य तदा फलं । इति कमलदलाम्बु(:) वि-
५२ न्दुलोलो श्रियमवलोक्य मनुष्यजीवितञ्च । सकलगिद-
५३ ससाद्वैतं [च] बुद्धा न हि मनुजैः परकीर्तये' विलोप्याः । स्वदत्तां परद-
त्ताम्वा यो हरे-
५४ त वसुधरां [१] स विष्ठायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह पच्यते । भूमि यः प्रति-
गृह्णाति^{१०} य-
५५ क्ष भूमिं प्रयच्छति । उभौ तौ पुण्यकर्माणौ नियतौ स्वर्गगामिनौ । अग्ने-
रपत्यं प्र-
५६ थमं सुवर्णं भूर्वैष्णवी^{११} सोमसुताश्च गावः । लोकत्रयं तेन भवेतु^{१२} दत्तं यः
कांचनं
५७ गां च महीं^{१३} च दद्यात् । वहि^{१४} वहिसुतं चाम्बु पंचपूतौ प्रजायते । दत्त्वा-
सर्व्वरसां चैवैषं
५८ न मर्त्यो जायते पुनः । सर्व्वेषामेव^{१५} दानानां एकजन्मानुगं फलं । हाटकं
क्षितिगौ-
५९ रीणां सप्तजन्मानुगं फलं । स्वहस्तोयं श्रीमदक्कुस्य श्रीधवलप्पसू-
६० नोः । शकसंवत् ८३२ वैशाखशुद्ध पौर्णमास्यां महावैशाखायां पूर्व्व-
६१ देवव्रक्षदायज्जो दत्तः [१] लिखितमिदं शासनं कुलपुत्रकेणाम्भैय-
६२ केन नेमादित्यसुतेनेति । यदत्रोनाक्षरमधिकाक्षरम्वा तत्सर्व्वं प्रमा-
६३ णमिति व्यासतुर्य्योपि मुह्यति ॥ स्वहस्तोयं श्रीचन्द्रगुप्तस्य ॥

१ नात् २ यानीह ३ ल्यवान्तप्रति ४ सर्वानेव ५ वेन्द्रान् ६ लोकां ७ मशाश्वतं ८ बुद्धा ९ कीर्तयो
१० गृह्णाति ११ ण्वी १२ लोकत्रयं १३ भवेतु १४ महीं १५ पञ्चकृत्वः १६ वहि १७ चैव १८ सर्व्वेषामेव १९ हाटक

ભાષાન્તર

૧ જોમ્" જેના નાભિકમલને પ્રદક્ષાએ (પોતાનું) નિવાસસ્થાન કર્યું છે તે (વિષ્ણુ) તમારૂં રક્ષણ કરે, અને સુંદર ઈંદુકલાથી જેનું મસ્તક અલંકૃત છે તે હર તમારૂં રક્ષણ કરે.

૨ મુરારિ જેવો પૃથ્વીનો પતિ કૃષ્ણરાજ હતો, જે અમાપ ધનનો દાતા હતો અને જાણે સાક્ષાત્ પીળે ધર્મ^૧ હતો.

૩ શુભતુંગના ઊંચા અશ્વોએ ઉડાડેલી ઘણી રેણુથી રવિકિરણો ઢંકાઈ જતાં શ્રીમદ્ગાળમાં પણ આપું ગગન સ્પર્શ રીતે વર્ષાકાલ (ના ગગન જેવું) બની જાય છે.

૪ તેનો પુત્ર, નામે શ્રી ક્રુવરાજ, મહાનુભાવ અને મહાપ્રતાપી હતો; એણે અશ્વેષ નરેન્દ્ર ચક્રને જિત્યું હતું; એથી તે બાલસૂર્ય જેવા શરીરવાળો હતો.

૫ અન્દ્રકિરણના સમૂહ જેવી જેની કીર્તિને સુરગિરિના શિખર ઉપર રહેલાં (વદાધર સુંદરીનાં) વૃન્દો ચોતરફ ગાય છે.

૬ તેનો પુત્ર ગોવિંદરાજ હતો, જે ભુવનનો ભાર ઉપાડવાને સમર્થ હતો, પાર્થ જેવો હતો; અને પૃથ્વી માફક ગુણઅગુણનો જ્ઞાતા હતો; મુરકેલીથી વારી શકાય એવા શત્રુઓની વનિતાનો અતુલ તાપકારી હતો; એનો પ્રતાપ વિસ્તીર્ણ હતો.

૭ બીજા પુત્રો હતા તે છતાં ગુણમાં ચઢીયાતા ચતુર અને સુંદર, બીજા રામ જેવા, કુમારને મહાકીર્તિ નિરૂપમ પિતા તરફથી બધા સુકુટકારી રાજાઓએ માન્ય રાખેલું, રાજ્ય મળ્યું.

૮ એણે ચાર સમુદ્રથી અંશુવ આખા રાજ્યનું ધર્મથી રક્ષણ કર્યું, અને લોકના હૃદયમાં પરમ સંતોષ ઉપજાવ્યો.

૯ તેનો ઘણો પરાક્રમી અને સહલ ગુણની ખાણ જેવો પુત્ર બલવાન શ્રી મહારાજ ષંડ હતો, જેણે કાંટા જેવા ભૂપાલોને ભેદીને, ઘેરી લઈને, બાળી નાંખ્યા; જે માની રાજાએ પોતાના ચલાયમાન થયેલા રાજ્યને બાહુબળથી મેળવ્યું અને પૃથ્વીને એક છત્ર નીચે આણી.

૧૦ જે રાજાના કારાગૃહમાં રિપુરમણીઓનાં સુંદર ચરણોએ બાંધેલી સાંકળોનો કઠોર અવાજ લોકમાં અવિરત સંભળાય છે.

૧૧ તેનાથી આ શુભતુંગ નામનો વિશાળ કીર્તિવાળો રાજા દ્વૈકવ્યો, જે લોકમાં અકાલ-વર્ષ એ બીજે નામે પણ વખણાય છે.

૧૨ વર્ણોના હિતને માટે પોતાની ભુજાએ વડે, શત્રુઓને હણીને, રાજ્યને અને પૃથ્વીને કૃષ્ણની માફક ટકાવી રહ્યો છે, તેથી એ રાજા કૃષ્ણના^૨ જેવા ચરિતવાળો છે.

૧૩ જેની કૃપાથી^૩ પ્રદાવક વંશમાં લક્ષ્મી આવી રહી, જેનું પાછળથી થયેલા કવીન્દ્રો અવિરત પ્રકટ વર્ણન કરે છે.

૧૪ એ વંશસાગરમાંથી શ્રી શુદ્ધ ... કુમ્ભકિ ઉત્પન્ન થયો, જેનાથી શત્રુના દર્પનું દલન કરનાર શ્રી દેગડિ થયો. વનમાં સિંહ ફરે તેમ રણમાં નિભય રીતે ફરતા એ રાજાએ અનેક નરેન્દ્રોના હાથીઓને હણીને શાશ્વત્ કીર્તિ મેળવી.

૧૫ એનાથી, કારયપથી ઉત્પન્ન થયેલા વિવસ્વત્ની માફક પ્રચંડ, વિસ્તારી ઉગ્ર કરથી ભૂભૂતો-નું આક્રમણ કરતો, પ્રતિદિન હૃદય પામતો, શ્રી રાજહંસ ઉત્પન્ન થયો; પાર્થની માફક શત્રુ-ઓને હણવામાં કુશળ એ રાજાએ, કયાંક ચાલી જતી ચંચળ લક્ષ્મીને પાછી પોતાના ભવ્ય શંભુકવનમાં^૪ આણી.

૧ ધર્મ અથવા ધર્મનો પુત્ર યુધિષ્ઠિર જેવો. ૨ હંદને અર્થે 'આકર' ને જાહેર ચક્ર વાપર્યો છે. ૩ અશ્વેષમાં રાજાનું 'અર' નામ આપ્યું છે, એટલે કે કૃષ્ણ. ૪ અક્ષરસઃ તરજૂઓ—“જેના ચરણ પ્રભાવથી” ૫ આ શ્લોકન બીજા અર્થનો અર્થ એમ સૂચવે છે કે રાજહંસ યુદ્ધમાં આણેલી લક્ષ્મી પોતે બાંધેલા એક ચિવાલયને અર્પણ કરતો

૧૬ પવનપુત્ર (હનુમાન) જેવો ધવલરૂપ થયો, જેણે સઘળા શત્રુઓને જિત્યા, જેનું નામ બહુ પ્રસિદ્ધ થયું અને જેણે યશ વડે જગતને ધવલ કર્યું

૧૭ યશ મેળવવાની ઇચ્છાવાળા જે ધવલરૂપે સિંહ સમાન બનીને શત્રુને તાકીદે હણ્યો અને એ શત્રુથી ખૂંચવી લેવામાં આવતું રાજ્ય પોતાના સ્વામીને આપ્યું

૧૮ એનો પુત્ર પ્રચંડ થયો, જે રણમાં કીર્તિલંપટ હતો; અને અઠકુવ પણ થયો, જે નિર્મલ અને ખડ્ગવડે પૃથ્વીમાં વિખ્યાત હતો.

૧૯ શેલુના જેવા લલિત હાથવાળા સેલલવિદ્યાધરે^૧ પણ લડાઈમાં શત્રુઓને હણીને યશ વડે કુલને અલંકૃત કર્યું.

૨૦ શ્રીમાન વલ્લભરાજ અકાલવર્ષ શ્રીહરપુરથી ઓળખાતાં સાડા સાતસો ગામે ભોગવે છે.

પંક્તિ ૩૧ આવનારા (ભવિષ્યમાં થનારા) બધા ભદ્ર નૃપતિઓને, મહાસામન્તોને, અમાત્યોને લશ્કરના અધિકારીઓને, જીલ્લાના હાકેમોને અને મહેટેરાઓને (વડા મુખીઓને) (એ રાજા) જણાવે છે: તમારે બાણવું જે, શ્રી ખેટક, હર્ષપુર અને કાસદ્રહનાં રહાડા સાતસેં ગામોમાં જ્યારે પંચમહાશયને પામેલા મહાસામન્ત પ્રચંડના હંડનાયક શ્રી ચન્દ્રશુભ હતા ત્યારે, મેં હર્ષપુરનાં રહાડા સાતસો (ગામે) ની અંદર આવેલી કર્પટવાણિજ્ય ચોરાશીમાં રહેલ સૂરિદા દશકમાં આવતું વ્યાઘ્રાસ ગામ, વૃક્ષમાલા સહિત; હંડની અને દશ-અપરાધની શિક્ષાની સત્તા સાથે, સીમા સુદ્ધાં, કાષ્ઠ, તૃણ, કૃપ, તડાગ સમેત, ભોગ અને ભાગ સહિત, સુવર્ણ સહિત, ચાર સીમા સાથે, ઘાસ તૃણ સુદ્ધાં, લખી આપ્યું છે. સીમા લખવામાં આવે છે: પૂર્વે પંથોડા ગામ અને વિતખાવદેવી, દક્ષિણે કેરડવણી ગામ અને અરહુવક ગામ,^૨ પશ્ચિમે નાવાલિકા અને અપૂ-વદલી, અને ઉત્તરે અન્નાઉચ ગામ; એત્રી ચતુઃસીમાથી ઓળખાતું વલ્લૂરિકા ગામ, બટ્ટ નિવાસી ભરદ્વાજસગોત્ર વાજિમાધ્યદિન (શાખા) બાણનાર, વવ્વના પુત્ર, બ્રાહ્મણ બ્રહ્મભટ્ટને, બાલ, ચરૂ, અને વૈશ્વદેવ અર્થે, દાન ઉદ્દેશ ત્યાગપૂર્વક, દાનમાં આપવામાં આવે છે. માટે અમે આપેલું ધર્મદાન બધા ભાવિ રાજાઓએ, અમારું ઉલ્લંઘન કર્યા વગર, પાળવું અને માન્ય રાખવું.

પં. ૪૪ અને વ્યાસ ઋષિએ કહ્યું છે કે (રિવાજ મુજબના બાર શ્લોક છે)

પં. ૫૬ શ્રી ધવલરૂપ પુત્ર શ્રી અઠકુકનો આ સ્વહસ્ત (હસ્ત) છે. શક સંવત્ ૮૩૨, વૈશાખ શુદ્ધ પૂર્ણિમાએ, મહાવૈશાખી તિથિએ, પૂર્વે કરાયેલા દેવદાન કે બ્રહ્મદાનનો અપવાદ રાખીને, દાન કર્યું છે. નેમાદિત્યના પુત્ર કુલપુત્રક અમ્ભેયકે આ શાસન લખ્યું છે. આમાં જ્યાં અક્ષર બિન કે અધિક હોય તે સઘળું પ્રમાણ છે; વ્યાસ જેવા પણ ભૂલે છે. શ્રી ચન્દ્રશુભનો આ સ્વહસ્ત (હસ્ત) છે.

^૧ આ પ્રચંડ અને અઠકુકનો બાઈ હશે. ^૨ ૬૬ ૨ નના ઈલાવ દાનપત્રમાંનું ગ્રામ અરહોમ સાથે સર-ખાતો. (ઈ. એ. નો. ૧૩, પા ૧૧૭)

ઇન્દ્રરાજ ત્રીજાનાં બે દાનપત્રો*

શ. સ. ૮૩૬ ક્રિષ્ણન સુ. ૭

આ તામ્રપત્રોની નોંધ પહેલાં એચ. એચ. ધ્રુવે લીધી હતી અને ત્યાર બાદ જ. બો. ગ્રે. રા. એ. સો. વો. ૧૮ પા. ૨૫૩ મે ડો. આર. જી. લાંડારકરે શિલાછાપ સહિત તે પ્રસિદ્ધ કર્યા હતાં. ત્યાર બાદ અચાનક મેં તે વડોદરા મ્યુઝીયમમાં જોયાં અને પ્રો. હુલ્શની સૂચના અનુસાર મૂળ પત્રો મેળવીને પ્રસિદ્ધ કરું છું. પત્રોની સાથે બે સીલો વડોદરાના રેસીડન્ટ મોકલી હતી પણ તે છૂટી હતી તે પ્રત્યેક તામ્રપત્ર સાથે જોડી શકાય તેમ નહોતી.

પત્રોનું માપ ૧૩ ઇંચ x ૬ ઇંચ છે. સીલની કડીઓ છૂટી પડી ગઈ હતી. તે ૨ ઇંચ જોડી છે અને તેના વ્યાસ ૩ ઇંચ છે. સીલમાં સર્પ ઉપર બેઠેલા ગરુડનું ચિત્ર છે. સર્પ કમરે વીંટાઈ ગયેલા છે અને તેની કૃણ હાથમાં છે. તેના જનોઇ જેવું દેખાય છે તે કદાચ ત્રીજા સર્પ હોય. ગરુડ સન્મુખ બેઠેલો છે અને તેની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિ છે અને નીચે ચમર અને તેની નીચે હીલો છે. ડાબી બાજુ ઉપલા ખૂણામાં સિંહ ઉપર બેઠેલી દેવી છે અને સિંહ નીચે ચમર અને તે ઉપર સ્વસ્તિક છે. ગરુડના માથાની બન્ને બાજુ વર્તુલ છે, જે સૂર્યચંદ્ર માટે હોય એમ અનુમાન થાય છે. ગરુડની નીચે લેખ સ્પષ્ટ નથી, પણ તે શ્રીમન્તિલ્લ-વર્ણવલ્લ હોય એમ જણાય છે. સીલની કોર ઉપર જૂઠાં જૂઠાં ચિત્રો છે. જેમાં લિંગ અને અંકુશ ઓળખી શકાય છે. નાની સોલ જે ૧૬ ઇંચ x ૧૩ ઇંચ છે તેના ઉપર પણ ચિત્રો છે પણ તે સ્પષ્ટ નથી. સર્પ, ગણપતિ, દેવી, હીલો, સ્વસ્તિક વિગેરે આમાં પણ જોવામાં આવે છે. કડીનું માપ પણ તે જ છે.

એચ. એચ. ધ્રુવ લખે છે કે બગુમરાના મુલજી ખુશાલ પટેલનો નોકર દુબળો ખેતરમાં હળ ખેડતો હતો ત્યારે આ પત્રો નીકળ્યાં હતાં. તેથી પ્રો. ક્રીલ્હોન પ્રથમ જણાવ્યું હતું તે સુજબ આ પત્રોને બગુમરાનાં પત્રો તરીકે (નવસારીનાં તરીકે નહીં) ઓળખાવવાં જોઈએ.

દરેક જોડીમાં ત્રણ ત્રણ પત્રો છે અને તે ૧૩ ઇંચ લાંબાં અને ૬ ઇંચ પહોળાં છે. પહેલા અને ત્રીજાં પત્રો માત્ર અંદરની એક જ બાજુએ અને વચલાં પત્રો બન્ને બાજુએ કેટલેલાં છે. કેતાર ઠામ સ્પષ્ટ અને સંભાળપૂર્વક કરાયેલું છે. લિપિ ઉત્તર વિભાગની લિપિને મળતી છે. ભાષા સ્વર્ણ સંસ્કૃત છે.

બન્ને જોડીમાં રાષ્ટ્રકૂટ રાજા ઇન્દ્ર ૩ જાએ બ્રાહ્મણને ગામ દાનમાં આપ્યાની હકીકત આપી છે. ઇન્દ્ર ત્રીજાને બીજા તામ્રપત્રની પં. ૪૩-૪૫ માં પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી અઠાલવર્ષ દેવ એટલે કે પોતાના દાદા કૃષ્ણ બીજાના પગનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ તરીકે વર્ણવેલો છે. દાન અપાતું ત્યારે ઇન્દ્ર ત્રીજા પદ્મનભ ઉત્સવ માટે પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને કુરુન્ડક ગયો હતો. તે પ્રસંગે સોનાથી પોતાનું વજન કરાવ્યું હતું અને ત્રાજવામાંથી ઉતર્યા વિના રજા લાખ દ્રમમનું તથા કુરુન્ડક અને બીજાં ગામ ડાનું દાન કર્યું. તેમ જ આગલા રાજાઓએ આપેલાં દાનને અનુમોદન આપ્યું અને છેવટે તેના નામના ગામડાનું દાન બીજા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ મૂળ પાટલીપુત્રના રહીશ લક્ષ્મણ-

* એ ઇ. વો. ૬ પા. ૨૪ ડો. ડી. આર. લાંડારકર.

ગોત્રના વાળ માધ્યન્દિન શાખાના બ્રાહ્મણ શ્રી વેન્નપ ભટ્ટના ઠીકરા સિદ્ધપ ભટ્ટને કહ્યું. અને પહેલા તામ્રપત્રમાં લખ્યા મુજબ તેજ ગોત્રના અને શાખાના બ્રાહ્મણ રાણુપ ભટ્ટના ઠીકરા પ્રભાકર ભટ્ટને ઉગ્ગરા અથવા ઉગ્ગરા ગામ દાનમાં આપ્યું હતું.

દાન શ. સ. ૮૩૬ યુવ સંવત્સરના કાલ્દગુન સુદિ સાતમ, તા. ૨૪ મી ફેબ્રુઆરી ૯૧૫ ઈ. સ. ના રોજ આપાયાં હતાં.

બીજાં બધાં રાષ્ટ્રકૂટ તામ્રપત્રોની માફક આમાં પણ શરૂવાતમાં વિષ્ણુ તથા શિવની સ્તુતિ છે અને પછી બીજાં શ્લોકમાં કૃષ્ણની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીનાં શ્લોકમાં દાન દેનાર ઇન્દ્રરાજ દેવ ત્રીજાને વિષ્ણુની સાથે સરખાવ્યો છે. શ્લોક ૪ થીમાં વિષ્ણુના નાભિકમળમાંથી પ્રદ્યાની ઉત્પત્તિ, તેનાથી અત્રિ, અત્રિથી ચંદ્ર અને ચંદ્રમાંથી ચંદ્રવંશની ઉત્પત્તિ બતાવી છે. ચંદ્રવંશની સાત્યકિ શાખામાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો અને તેને ચાલુક્ય વંશની રાજ્ય લક્ષ્મી આપેઆપ જઈને વરી હતી. આ ઉપરથી સમજાય છે કે ચાલુક્ય વંશને હરાવીને દન્તિદુર્ગે રાષ્ટ્રકૂટ વંશની ઉત્પત્તિ કરી. શ્લોક છઠામાં લખેલ છે તે મુજબ દન્તિદુર્ગે પ્રથમ દક્ષિણ દેશ સર કર્યો. પછી મધ્ય દેશમાં આવ્યો અને છેવટે કાંચી જિતી લીધું. ઇલોરાની કથાવતાર ગુફામાંના લેખમાં આપેલ છે કે દન્તિદુર્ગે કાંચી, કાલિંગ, કેશલ, શ્રીશૈલ, માલવ, લાટ ટંક વિગેરે પ્રદેશો જિત્યા. આ લેખમાં આપેલ છે તે મુજબ પ્રથમ દન્તિદુર્ગે દક્ષિણમાં શ્રીશૈલ કલિંગ વિગેરે જિત્યાં, પછી મધ્ય ભાગમાં કેશલ, માલવા, લાટ વિગેરે જિત્યાં અને છેવટે પાછો દક્ષિણમાં આવ્યો અને કાંચી-પતિને હરાવ્યો.

શ્લોક ૮—દન્તિદુર્ગ પછી તેનો કાકો કૃષ્ણરાજ ૧ લો ગાદીએ આવ્યો. શ્લોક ૯—તેના ઠીકરા નિરૂપમ(ધ્રુવ)નું વર્ણન છે, પણ તેના મોટા ભાઈ ગોવિંદ બીજાનું વર્ણન નથી. કદાચ દાન દેનાર રાજાની સીધી વંશાવળી જ આપવાનો આશય હોય અને ગોવિંદ બીજાનું વર્ણન નથી, જ્યારે દન્તિદુર્ગે વંશનો સ્થાપક હતો તેથી તેનું વર્ણન આપેલ છે. પરંતુ તેનો અર્થ એમ ન કરાય કે ગોવિંદ બીજો ગાદીએ આવ્યો જ નહોતો.

ગોવિંદ ૨ જાના બત્રીજા અને ભાયાત સુવર્ણવર્ષ ઠકના ધુળીઆના તામ્રપત્રમાં શ. ૯૦૧માં ગોવિંદ રાજ્ય કરતો હતો એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ છે. શ્લોક ૧૦—કેશલના રાજા પાસેથી તેમ જ બીજા ઉત્તરના રાજા તરફથી સફેદ છત્ર નિરૂપમ ધ્રુવને મળ્યાનું લખેલ છે. ઉત્તર તરફનો રાજા કાં તો જૈન હરિવંશમાં આપેલ ઇન્દ્રાયુધ હોય અગર પાલના ધર્મપાલનો અને રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ ના નો સમકાલીન કનોજનો રાજા ચક્રાયુધ હોય એમ સંભવે છે. શ્લોક ૧૧—નિરૂપમ ધ્રુવથી જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જો) અને તેનાથી શ્રીવલ્લભ (અમોઘવર્ષ ૧ લો) ઉત્પન્ન થયાનું વર્ણન છે. શ્લોક ૧૨—અમોઘવર્ષે ચાલુક્યો રૂપી ઉદ્ધિમાં રૂપી ગયેત્રી રત્નની કીર્તિને ઉદ્ધારી અને વીરનારાયણનું બિરૂદ ગ્રહણ કર્યું. આ ઉપરથી એમ સમજાય છે કે અમોઘવર્ષના રાજ્યની શરૂવાતમાં વેંગીના ચાલુક્યોએ રાષ્ટ્રકૂટની સત્તાને હુલ્લસાવી નાંખી હશે. અમોઘવર્ષના સમકાલીન ચાલુક્ય રાજા નરેન્દ્રમૃગરાજ વિજ્યાદિત્ય ૨ જો હતો અને તેણે ગાંગ અને રત્તનાં લશ્કરો સાથે બાર વર્ષ સુધી રાત અને દિવસ યુદ્ધ કર્યાનું પૂર્વ તરફના ચાલુક્યના લેખમાં આપેલ છે. શ્લોક ૧૩ માં આનું વેર અમોઘવર્ષે લીધાનું અને ચાલુક્યોને જહમૂળથી ઉખેડી નાંખ્યાનું લખેલ છે. આ હકીકત ખંભાત અને સાંગલીનાં તામ્રપત્રોથી પૂરવાર થાય છે કારણ કે તેમાં

ચાલુક્યો રૂપી ભોગ આપી યમરાજને તૃપ્ત કર્યાનું લખ્યું છે, શ્લોક ૧૩ માં જણાવેલ છે કે ચાલુક્યોએ સ્તમ્ભપુર ઉજ્જયિ કયું હતું. આ સ્તમ્ભપુર તે વાઙ્મલિસ અને મીઠનાપુર પ્રગણ્યાના તમલૂક તાલુકાનું મુખ્ય શહેર છે.

શ્લોક. ૧૪—૧૫—ચાલુક્ય વંશના ઘાતક ધૂમકેતુ સમાન શ્રીવલ્લભ(અમોઘવર્ષ ૧)થી કૃષ્ણરાજ (ખીન્ને) ઉત્પન્ન થયો. તેની ગુર્જર સાથેની લડાઈઓ વૃદ્ધ પુરૂષોને હળુ તાણ યાદ છે. મેં બતાવ્યું છે કે ગુર્જરા કે જેની સાથે રાષ્ટ્રકૂટો હમેશાં લડયાં કરતા તે ઉત્તર હિંદુસ્તાનમાં રાજ્ય કરતા હતા અને તેની રાજધાની મહોદય અગર કનોજમાં હતી. જે ગુર્જર રાજને કૃષ્ણ રાજ ખીન્ને (ઇ. સ. ૮૮૮—૯૧૧) હરાવ્યો તે મહેન્દ્રપાલ (ઇ. સ. ૮૯૯—૯૦૦) કવિ રાજ-શેખરનો આશ્રય દાતા હોવો જોઈએ.

શ્લોક ૧૬—કૃષ્ણ રાજ ખીન્ને જગત્તુંગ નામે પુત્ર હતો, જે (શ્લોક ૧૭—૧૯) હૈહય એટલે કે કલચુરી વંશના કોક્કલના દીકરા રણવિઘ્નની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો હતો. રણવિઘ્નને આંહી ચેદીશ્વર કહ્યો છે અને તેજ ધ્વનિ જહલણની સૂક્તિમુક્તાવલિમાં જોવામાં આવે છે. ડા. ભાંડારકરે કૃષ્ણ ૩ બાનાં કરદાડનાં તામ્રપત્રો ઉપરના પોતાના નિબંધમાં આનું સૂચન કર્યું છે. તેમાં લખ્યું છે કે નદીઓમાં નર્મદા, રાજઓમાં રણવિઘ્ન અને ઠવિઓમાં સૂરાનંદ ચેદીનાં આલૂણ્ણ રૂપ હતાં. ચેદીના કલચુરી રાજઓના નામમાં રણવિઘ્નનું નામ જોવામાં આવતું નથી. રતનપુરના લેખમાં આપેલ છે કે કોક્કલને આઠ દીકરા હતા. જેમાંનો મોટો ત્રિપુરીનો રાજા હતો અને ખીન્નેઓ મણડલીના રાજા હતા. આમાં જો શ્રદ્ધા રાખીએ તો રણવિઘ્ન ત્રિપુરીનો એટલે કે ચેદીનો રાજા હતો તેથી કોક્કલનો મોટો દીકરો હોવો જોઈએ. પણ બનારસના તામ્રપત્રમાં આપેલ છે કે કોક્કલ પછી તેના દીકરો મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધ વલ્લભ ગાદીએ આવ્યો. તેથી એમ અનુમાન થાય કે રણવિઘ્ન અને મુગ્ધતુંગ પ્રસિદ્ધવલ્લભ એ બે એક જ રાજા હતા.

જગત્તુંગના લક્ષ્મી સાથેના લગ્નથી ઇન્દ્રરાજ ત્રીન્ને ઉત્પન્ન થયો. તેનાં બિરૂદો રત્નકંદર્પદેવ અને શ્રીકીર્તિનારાયણ શ્લોક ૨૦ અને ૨૧ માં આપેલ છે. શ્લોક ૨૨ માં દ્વિતીયો રચના છે તેની ઐતિહાસિક સંકલના જરા મુશ્કેલ છે. તેમાં ઉપેન્દ્રને ઇન્દ્રરાજે હરાવ્યો તે ભાવ છે, પણ તે ઉપેન્દ્ર કોણ હતો અને તે બન્ને રાજઓને લગાડેલા કૃતગોવર્ધનોદ્ધાર અને હેલોન્મૂલિત મેરૂને કેમ ઘટાવવાં તે સમજાતું નથી. પ્રથમ મારી એવી સમજ હતી કે ઉપેન્દ્ર તે મહોદયના પ્રતિહાર વંશનો મહીપાલ હતો અને તેને જ પાલવંશનાં ભાગલપુરનાં તામ્રપત્રોમાં ચક્રાયુધ કહ્યો છે. પણ મેં ઉપર બતાવ્યું છે કે ધર્મપાલ અને ચક્રાયુધ રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૩ બાના સમકાલીન હતા. તેથી ચક્રાયુધ અને મહીપાલ એક એમ કહી શકાય નહીં. કારણ મહીપાલ ગોવિંદ ૩ બાના દીકરાનો પ્રપૌત્ર ઇન્દ્ર ત્રીન્નેનો સમકાલીન હતો. પંડિત ભગવાનલાલ ઉપરનાં બિરૂદમાંના મેરૂનો અર્થ મેર અથવા મેહર કરે છે અને કાઠિયાવાડના કોઈ મેહર રાજની જિતનું સૂચન છે, એમ માને છે. પ્રો. કીલહર્ન મેરૂ તે કદાચ મહોદય હોય અને સાગલીના તામ્રપત્રોમાં લખેલી ઇન્દ્ર-ત્રીન્નેની કનોજની જિતનું સૂચન માને છે. ખીન્ને બિરૂદનો અર્થ હળુ સમજાયો નથી, કદાચ ખીન્ને કોઈ તામ્રપત્રો હવે પછી મળે તેનાથી ભવિષ્યમાં ખુલાસો થાય.

શ્રીમાન્ નિત્યવર્ષ નરેન્દ્રદેવ અટલે કે ઇન્દ્રરાજ ત્રીન્ને શ્રીમદ્ અકાલવર્ષ દેવ એટલે કે તેના દાદા કૃષ્ણ ખીન્નેના ચરણનું ધ્યાન કરતો એમ લખ્યું છે, તેથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્રરાજ

ત્રીજાનો આપ જગત્તુંગ ગાદી ઉપર આવ્યો નહોતો. રત્તરાજનાં આરેપાટણનાં તામ્રપત્રોમાં પણ કુબ્જ બીજા પછી ઇન્દ્ર ત્રીજાને મૂકેલ છે અને જગત્તુંગને અમોઘવર્ષના આપ તરીકે માત્ર ઓળખાવ્યો છે. પરંતુ દેવળી અને કર્ણાડનાં કુબ્જ ત્રીજાનાં તામ્રપત્રોમાં જગત્તુંગ ગાદીએ આવ્યા વિના ગુજર્યો, એમ સ્પષ્ટ લખ્યું છે, તેથી ઉપરનું અનુમાન સત્ય ઠરે છે.

આ દાનપત્ર ઘડનાર નેમાદિત્યનો દીકરો ત્રિવિક્રમભટ છે અને તે શાંડિલ્ય ગોત્રનો અને નલચંપુનો કર્તા હોવા બોધ્યે. સહુથી પ્રથમ ત્રિવિક્રમનો ઉલ્લેખ લોજના સરસ્વતિ કંઠામરણમાં છે. મહાલસાચંપુનો કર્તા પણ આજ ત્રિવિક્રમ મનાય છે.

જમ્બાજોનાં નામમાં પાટલીપુત્ર તે હાલનું પટના અને માન્યખેટ તે નિગામના પ્રદેશમાંનું માલખેડ છે. ઇન્દ્રરાજ ત્રીજે પટબંધ માટે જે કુરુન્ડક ગામે ગયો હતો તેને મી. એ. એમ. ટી. જેકસને દક્ષિણ મરાઠા પ્રદેશમાં કુબ્જા અને પંચગંગાના સંગમ ઉપરના કુરુન્દવાડ તરીકે ઓળખાવ્યું હતું.

પહેલા દાનપત્રમાં લાટ પ્રદેશમાં કમ્બલિજ પાસેનું ઉમ્બરા (અથવા ઉમ્બરા) ગામ દાનમાં અપાયું હતું અને તેની સીમા નીચે ગુજબ હતી. પૂર્વમાં તોલેજક દક્ષિણમાં મોગલિક પશ્ચિમે સંકી અને ઉત્તરે જવલકૂપક આવેલાં હતાં. ડા. ભાંડારકરે ઉમ્બરાને બગ્ આગળ મુકીને બગ્મરા તરીકે ઓળખાવેલ છે. તોલેજક અને મોગલિક મળતાં નથી, પણ સંકી અને જવલકૂપક તે સન્નિ બગ્મરાથી નૈઋત્યમાં ૧ માઈલ ઉપર અને બેલ્વા બગ્મરાથી ઉત્તરમાં ૧૧ માઈલ ઉપર આવેલાં છે તે હોવાં બોધ્યે.

બીજા દાનપત્રમાં કમ્બલિજ પાસેનું તેજા ગામ દાનમાં આપેલું છે અને તેની પૂર્વે વારડ પલ્લિક, દક્ષિણે નામ્બીતટક, પશ્ચિમે વલિશા (અગર બલિશા) અને ઉત્તરે વલ્લિયણ ગામે લખ્યાં છે. તે બધાં અનુક્રમે તેન, ખારડોલી, નદીદ, વનેસ અને બમેન તરીકે ઓળખાય છે.

કમ્બલિજ જેની પટાશમાં દાનમાં અપાયેલાં બન્ને ગામે છે તે હાલનું કામરેજ છે. આ બધાં ગામે વડોદરા રાજ્યના નવસારી તાલુકામાં છે. ગુજરાત રાષ્ટ્રકૂટ ધ્રુવ બીજાનાં બગ્મરાનાં તામ્રપત્રમાં તેજાને ગામ વથા વિષય તરીકે આપેલ છે અને તે ગામ પોતાના હાલ ધ્રુવ ૧ લાએ (ઇ. સ. ૮૩૪-૩૫) કોઈ બ્રાહ્મણને દાનમાં આપ્યું હતું. આ તામ્રપત્રમાં તે ગામ ફરી આખ્યાનું લખ્યું છે તે બતાવે છે કે આગલા રાજાઓએ ખાલસા કરેલાં બધાં ગામે ઇન્દ્ર ત્રીજાએ પાછાં આપી દીધાં. આમાંનું આ ગામ પણ એક હશે.

पहेला दानपत्रनुं अक्षरान्तर^१

पतरुं पहेलुं

- १ स्वंस्ति [॥ सै वोव्याद्वेधसा धाम यनाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य कान्तेन्दु-
कलया कमलं कृतम् ॥ [१*] जयति
- २ 'विवुधवन्धुर्विध्यविस्तारिवक्षस्थलविमलविलोत्कौस्तुभः कंसकेतुः । मुखसरासि-
जरङ्गे यस्य नृ-
- ३ त्यन्ति लक्ष्म्याः स्मरभरपरिताम्यत्तारकास्ते कटाक्षाः ॥ [२x] सै जयति
भुजदण्डसंश्रयश्रीः समरण-
- ४ समुद्धृतदुर्दरारिचक्रः अपहृतवलिर्गण्डलो नृसिंहः सततमुपेन्द्र इवेन्द्रराजदेवः [३] ॥
- ५ अस्ति श्रीनाथनाभिस्फुरदु [रु] सरसाम्भोजजन्मा स्वयंभू (।) स्तस्मादात्रिः
सुतोभूदभृतकरपरिस्प-
- ६ न्दे इन्दुस्ततोपि । तस्माद्वं [शो] यदुनां जगति सववृषे यस्य तैस्तैर्विलासैः
शार्ङ्गी गोपाङ्गनानाज-
- ७ यनकुवलयैरर्च्यमानश्चचार ॥ [४÷] [त] त्रिंन्वये विततसात्यकिवंशजन्मा
श्रीदन्तिदुर्गनृप-
- ८ तिः पुरुषोत्तमोभूत् । चालुक्यवशजलैधेः स्वयमेव लक्ष्मीर्य शंखचक्र [कर] -लाञ्छन-
- ९ माजगाम ॥ [५÷] कृ [त्वा] स्पदं हृदय-हारिजघन्यभागे स्वेरं पुनर्भृदु विमर्ध
च मध्यदे-
- १० शं [१x] यस्यासमस्य [सम] रे वसुधाङ्गनायाः कांचीपदे प [द] मकारि
करेण भूयः ॥ [६+] औ सेतोः सानुव-
- ११ प्रैमैवलकपि [कुलो] लल्लनफुल [लव] ज्ञादा [कैला] साद्भवानीचलव [र]
णरणन्नू पुरोज्ञादितान्तात् ।
- १२ यस्याज्ञां भूमिपालाः करमुकुलमिल [न्मौ] लिमालायमाम्नामानप्रैरुत्तमाङ्गैरवनित-
ललुलज्जा-
- १३ नवो मानयन्ति ॥ [७+] जीर्त्वी जगन्निजभुजे [न पु] नर्जिगीषोः स्वर्ग
विजेतुमिव तस्य गतस्य राज्ञः । तत्रा-

१ राय अहादुर वैक्याये आपेला छाप उपरथी २ स्वस्तिना ' ' ' अराभर क्वातरेलो नथी ३ छं अनु-
४ ५ ४ छं भासिनी ५ वांशे विवुधवन्धु ६ छं पुष्पिताया ७ वांशे बलि. ८ छं अग्वरा ९ वांशे
परिष्यन्द. १० आ तथा पछीना श्लोकनो छं वसंततिलका ११ वांशे वंश. १२ छं अग्वरा १३ वांशे
प्रबल १४ छं आ अने पछीना श्लोकनो वसंततिलका.

- ૧૪ ભવત્પરમધામિ પદે પિતૃવ્યઃ શ્રીકૃષ્ણરાજનૃપતિઃ પ્રથિતપ્રતાપઃ ॥ [< *] દિ-
ક્ષુન્દરીવદનચાન્દનપત્ર-
૧૫ મંગલીલાય [મ] નવનવિસ્તૃતકાન્તકીર્તિઃ ॥ શ્રીરાષ્ટ્રકૂટકુલશૈલમલંકરિણોસ્ત-
સ્માદભૂ-
૧૬ ચિરુપમો નિરવઘશૌર્યઃ ॥ [૯ *] કીર્તિઃ ' કુન્દરુચઃ સમસ્તભુવનપ્રસ્થાનકુંભઃ
સિતો લક્ષ્મ્યાઃ

વીજું પતરૂં—પ્રથમ વાજુ

- ૧૭ લક્ષ્મ્યાઃ પાણિતલે વિલાસકમલં પૂર્ણેન્દુવિમ્વચુતિ । એકં કંપિતકોસલેશ્વરકરા-
વાચ્છિન્નમન્યત્પુ-
૧૮ નયેનોદીચ્ચનરાધિપાદશ દ્વ શ્વેતૌતપત્રં રણે ॥ [૧૦ x] તેસ્માલ્લેભે જગત્તુંગો-
જન્મ સમ્માનિ-
૧૯ ત [દ્વિજ]ઃ । સોપિ શ્રીવલ્લભં સૂનું રાજરાજમજીજનત્ ॥ [૧૧ ÷] નિમગ્નાં
[ય] શ્ચલુક્યૌત્ત્વૌ રટ્ટરાજ્યશ્રિ-
૨૦ યં પુનઃ [૧ *] પૃથ્વીમિવોદ્ધરન્ધીરો વીરનારાયણો ભવત્ ॥ [૧૨ x] સમૂલોન્મૂ-
તિતસ્તસ્માન્દન્ડેનોની-
૨૧ તકઞ્ચકઃ । યોર્દદ્વેષિણશ્ચન્દ્રચલુક્યાંશ્ચળકાનિવ ॥ [૧૩ +] [' '] ઉચ્ચૈ-
શ્ચલુ [ક્યકુલકન્દલકાલકે-
૨૨ તોસ્તસ્માદકૃષ્ણચરિતોજનિ કૃષ્ણરાજઃ । પીતાપિ કર્ણપુટકૈર [સ] કૃજ્જને
[ન] કીર્તિઃ પરિશ્ર-
૨૩ મતિ યસ્ય શશાન્કકાન્તિઃ ॥ [૧૪ ÷] ઉચ્ચૈદીપિતરત્નજાલજટિલં વ્યાકુલ-
મીદગધનુઃ (૧) કુદ્ધેનોપ-
૨૪ રિ વૈરિવીરશિરસામેવં વિમુક્તાઃ શરાઃ । ધારાસારિણિ સે [ન્દ્ર] ચાપવલ્કલે યસ્યે-
૨૫ ત્ય [મ] દ્વૈગમે ગ [જ્ઞ] દૂર્જ [ર] સઙ્ગરવ્યતિકરં જીર્ણો જનઃ શ [ન્દ્ર]
તિ ॥ [૧૫ +] અંજનિ જનિ-
૨૬ તમજ્ઞો વૈરિવૃ [ન્દ] સ્ય તસ્માદધરિતમદનશ્રીઃ શ્રીજગતુંગ [દે] વ [:] ધ્વ [ ]
જસરસિ-
૨૭ જશંસ્વપ્નોલ્લસચ્ચક્રપાણિર્વિભવવિજિતવિષ્ણુર્વલ્લભો વીર [લ] ક્ષમ્યાઃ ॥ [૧૬ ÷]
[ઔ] સીત્કોપ્ય-

૧ છંદઃ શાદ્દલ્લવિકીડિત ૨ (વસર્ગનાં બે મીડાંમાંથી એક મીડું) ભુલાઈ ગયું છે. ૩ પુનઃક્રિત છે. ૪ વાંચો વિમ્વ પ શ્વેતાપત્રં અર્થી કોતરનારે મુધારેલું છે. ૫ છંદ આ શ્લોક તથા પછીનાં બે શ્લોકોના અનુક્રમ. ૭ વાંચો ક્યાન્ચૌ. ૮ ન્વીરો પણ શક્ય વાંચીત છે. ૯ વાંચો સ્તમ્બ. ૧૦ વાંચો દન્દ-
દ્વેષિ. ૧૧ છંદઃ વસંતતિલકા ૧૨ છંદ શાદ્દલ્લવિકીડિત ૧૩ વાંચો મન્દાગમે. ૧૪ વાંચો શંસતિ
૧૫ છંદ માસિની ૧૬ છંદ આ શ્લોક તથા પછીનાં શાદ્દલ્લવિકીડિત.

- २८ धैहयान्वयभवो भू [प] : '[स] हस्कार्जुनो गर्जद्गुर्ज [ज] यरावणोज्जितल-
सदोर्दण्डकण्डू-
- २९ हरः। विश्रान्तैः श्रवणेषु नाकसदसां यत्कीर्तिनामाक्षरैः सिद्धैः सान्द्रसुधारसेन लि-
- ३० खितैर्व्यासाः वकुम्भितयैः ॥ [१७*] वंशे तस्य सपत्नवंशपरशोः कोकलभूपा-
त्सजो राजा श्रीर-
- ३१ णविग्रहः समभवच्चेदीश्वरः कीर्त्तिमान्। यस्यारातिपुरं प्रिमण्डनमुषः सर्वोपि पृथ्वीप-
- ३२ तिः सूर्यस्येन्दुरिव प्रयाति विकलः पक्षक्षये मण्डलम् ॥ [१८x] सैकलगुणग-
णान्धोर्विष्णुरद्धौ-
- ३३ मधाम्नः कलितकमलपाणिस्तस्य लक्ष्मीः सुताभूत्। यदुकुलकुमुदेन्दुः मुन्दरीचि-
त्तहारी-

बीजं पतरुं बीजी बाजु

- ३४ हरिरिव परिणिन्ये तां जगत्तुंगदेवः ॥ [१९*] चतुरुदधितटा [न्त] ख्यात-
शौर्योऽथ ताभ्यामभवदरि-
- ३५ घरट्टो रट्टकन्दर्पदेवः। मनसि कृतनिवासः कान्तसीमन्तिनीनां सफलजनशरण्यः पु-
- ३६ ण्यलावण्यराशिः ॥ [२०+] मैदनममृतविन्दुस्यन्दमिन्दोश्च विम्बं^० नवनलि-
नमृणालं चन्दनं चन्द्रिकां
- ३७ च। अपरमपि यदीयैर्जन्मनिर्माणशेषैरणुभिरिव चकार स्पष्ट [म] नन्दि वेधाः
॥ [२१*] देवो^८
- ३८ यंश्चतुरम्बुराशिरशनारोचिष्णुविश्वम्बरामाकामन्निजविक्रमेण संभूत् श्रीकीर्त्तिनारा-
- ३९ यणः [१*] श्रुत्वा जन्म यदीयमाकुलधियां जग्मुः स [मं] विद्विषां दैन्यं वक्र-
रुचो मनांसि च भ-
- ४० यं सेवांजलिं मौलयः ॥ [२२+] कुंतगोवर्द्धनोद्धारं [हे] लोन्मूलितमेरुणा ।
उपेन्द्र-
- ४१ मिन्द्रराजेन जित्वा येन न विस्मितम् ॥ [२३÷] सैकलजननमस्यः सोऽथ
कृ [त्व] नमस्या-
- ४२ न्भुवनपतिरनेकान्देवभोगग्रहारान्। उपरि पर [शु] रामस्यैकगुणग्रमदान-

१ प्रथम स आरापर कालरेखो नथी, अने तेथी लक्ष्मण त लेवे लागे छे. २ वांयो कङ्क भित्तयः
३ ' त्म ' शब्द आरापर कालरेखो नथी. ४ आ श्लोक तथा भीष्म ये पंथीनाने छंद भाविनी ५ वांयो
गणान्धोर्विष्णुर. ६ वांयो विन्दु ७ वांयो विम्ब. ८ छंद शार्दूलविक्रीडित ९ वांयो रम्भु. १० वांयो समवृच्छी
११ छंद अमृतपु १२ छंद भाविनी

- ૪૩ સ્ફુરિતગુણગરિમ્પસ્ત્યાગકીર્ત્યા વૈભૂ ॥ [૨૪-૧] સ ચ પરમમહારકમહારા-
જાધિરાજપરમેશ્વ-
૪૪ રશ્રીમદ્કાલવર્ષદેવપાદાનુધ્યાતપરમમહારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર-
૪૫ શ્રીપૃથ્વીબલ્લભશ્રીબલ્લભશ્રીમન્નિત્યવર્ષનરેન્દ્રદેવઃ કુશલી સર્વાનેવ યથાસંબંધ-
૪૬ મૌનાત્રાઘૃપતિવિષયપતિગ્રામકૂટયુક્તકનિયુક્તકાધિકારિકમહત્તરાદી-
૪૭ ન્સમાદિશત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા શ્રીમાન્યસ્વેટરાજવાનીનિવેશિના શ્રીપ-
૪૮ દૃવન્ધાર્યે કુરુન્દકમાગતેન મયા માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચૈહિકામુષ્મિકપુણ્ય-

ત્રીનું પતરું.

- ૪૯ યશોભિવૃદ્ધયે (૧) લક્ષ્મણગોત્રાય વાજિમાધ્યન્દિનસત્રજ્ઞચારિણે^૧ રાણપમદ્સુતાય
૫૦ પ્રમાકરમદ્વાય લાટદેશાન્તર્ભગતકમ્મણિજ્ઞસમીપે ઉમ્બરાનામગ્રામઃ યસ્ય પૂ-
૫૧ ઝ્વતઃ સોલેજકં દક્ષિણતો મોગલિકા પશ્ચિમતઃ સંકીગ્રામ ઉત્તર [તો] જવલકૂ-
પકમે-
૫૨ વમાઘાટચતુષ્ટયોપલક્ષિતઃ સોદ્રંગઃ સપરિકરઃ સદણ્ડદશા [૫] રાઘઃ સોત્પન્નમાન-
૫૩ ષિટ્ટિકઃ સખાન્યાહિરણ્યાદયોમ્યન્તરસિ [દ્વયા] પૂર્વદેવત્રજ્ઞદાયરૈહિતઃ શકન્-
પકાલા-
૫૪ તીત [સં] વત્સરશતેષ્વદ્યાર્ધુ વદત્રિંશદુષ્ટરેષુ [યુ] વસંવત્સરકાસ્તુનશુદ્ધસસમ્યાં
સંપન્ને
૫૫ શ્રીપદ્મવ્રજોત્સવે તુલાપુરુષમારુઢ તસ્માદનુચરતા ચ કુરુન્દકાદીન્પ્રમાન્
૫૬ અન્યાન્યૈપિ પૂર્વપૃથ્વીપાલવિ [લુ] સાનિ ચત્વારિ ગ્રામશતાનિ વિંશતિ-
દ્રમ્મલક્ષૈસ્મા-
૫૭ દ્વૈઃ સહ વિપ્રેભ્યો વિમુચ્ય બૈલિચરુવૈશ્વદેવાશ્ચિહોત્રાતિથિ [સં] તર્પણાર્થમ (૧)-
૫૮ લોદકાતિસર્ગેણ દષ્ટોસ્યોચિતયા વ્રૈક્ષદાયસ્થિત્યા મુંજતો [મો] જયતઃ કૃષતઃ
૫૯ કર્ષયતઃ પ્રતિદિશતો વાન્યસ્મૈ ન કેનચિદ્વ્યાપિ પરિપંથના કાર્યો [૧÷] તથાગા-
મિમિરસ્મ-
૬૦ ' 'દ્વંચૈરન્યૈર્વા સામાન્યં ભૂમિદાનફલમવેત્ય સ્વદાયનિર્વિવેશેષોયમસ્મવ્રૈક્ષદાયો-
નુમન્ત-
૬૧ વ્યઃ [૧×] યશ્ચાજ્ઞાનાહોપયતિ સ પંચમિર્મહાપાતકૈઃ સંયુક્તઃ સ્યાદુક્તં ચ મગ-
વતા વ્યાસેન ॥ ૪-

૧ વાંચો વમુવ. ૨ વાંચો સંવચ્ચ ૩ પ્રથમ આ ' મા ' બુદ્ધથી ૨દી ગયો હશે અને પછીથી કેટલી નજીકમાં જ કેટલામાં આવ્યો છે. ૪ વાંચો વન્યાય. ૫ વાંચો સત્રજ્ઞ ૬ વાંચો વિષ્ટિકઃ ૭ વાંચો ગ્રામ ૮ વાંચો નો અંદરનો લીટો નથી. ૯ વાંચો વન્ધોત્સવે. ૧૦ વાંચો માનન્યાન્યપિ. ૧૧ વાંચો બલિ ૧૨ વાંચો ગ્રામ ૧૩ વાંચો દ્વંચૈ. આંથી કેતરનારે સુતારેલું છે. ૧૪ વાંચો સ્મદ્ગ્રહા.
છે. ૪૭

- ६२ द्वि^१ वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमन्ता च तान्येव
नरके वसेत् ॥ [२५*] सा-
६३ मान्योयं^२ धर्मसेतुर्नृपाणां काले काले पालनीयो भवद्भिः । सर्वानेतान्भाविनः
पार्थिवेन्द्रान्-
६४ भूयो भूयो [य] चित्ते रामभद्रः ॥ [२६×] श्रीत्रिविक्रमभट्टेन नेमादित्यस्य
सूनुना कृता प्रशस्तेयं श्री [॥+]

बीजा दानपत्रनुं अक्षरान्तर

पहेलुं पतरुं

- १ ओं स्वस्ति स वोव्याद्वेषसा धाम यन्नाभिकमलं कृतं । हरश्च यस्य [का]-
न्तेन्दुकलया कम-
२ लंकृतम् ॥ [१*] जयति विवुधबन्धुर्विन्ध्यविस्तारिवक्षस्थलविमलबिलोलत्कौ
स्तुभः कंस-
३ तुः^३ । मुखसरसिजरङ्गे यस्य नृत्यन्ति लक्ष्म्याः स्म[र]भरपतिताम्य
चारकास्ते कटा-
४ क्षाः ॥ [२*] स जयति भुजदण्डसंश्रयश्रीः समरसमुद्रत[दु]
र्द्धारिचक्रः । अपहृतवल्लिमे-
५ ण्डलो नृसिंहः सततमुपेन्द्र इवेन्द्रराजदेवः ॥ [३*] अस्ति श्रीनाथनाभि-
स्फुरदुरुसरसाम्भोज [१]-
६ जन्मा [स्व]यंभूस्तस्मादत्रिः सूतोभूदमृतकरपास्तिन्दै इन्दुस्ततोपि । त-
[स्मा]द्वंशो यदूर्ना-
७ जगति स ववृषे यत्र तैस्तैर्विलासैः शार्ङ्गा गोपाङ्ग[नानां] नयनकुवल्लयै-
८ रच्यमानश्चचार ॥ [४*] तत्रान्वये विततसात्यकिवंशजन्मा श्रीदन्ति
दुर्गमनृपतिः
९ पुरुषोत्तमोभूत् । चालुक्यवंशजलघेः स्ववमेव लक्ष्मीर्यं शं [स्व]चक्रकरलांछ-
१० न [म]जगाम ॥ [५*] कृत्वास्पदं हृदयहारिजघन्यदेशे स्वैरं पुनर्मृदु
विमर्षं च मध्यदेशं ।
११ यस्यासम[स्य] समरे वसुधाङ्गनायाः कापचीपदे पदमकारि करेण भूयः ॥
[६*] आसेतोः सा-

१ ७'६ श्लो३ अनु० ५ २ ७'६ शालिनी ३ ७'६ श्लो३ (अनु० ५) जगामाना अभावे आ श्लो३
अधुना छाडी देवाभां आन्यो हतो. ४ वांयो विवुधबन्धु ५ वांयो कंसकेतुः ६ वांयो बलि ७ वांयो परिण्यन्द
८ वांयो कात्री.

- १२ नैवप्रमवलकपिकु[लो]ल्लनफुल्लवज्जादा "कैलासाद्ग[वा] नीचलचरणर
पुत्रपुरो-
१३ ज्ञादितान्तात् । यस्याज्ञां भूमिपालाः करमुकुलमिलन्मौ[लि]मालायमाना मानमैरु-
१४ तमाङ्गैरवनितल्लुठज्जानवो मानयन्ति । [७*] जित्वा जगभिज्जमुजेन पुनर्जि-
गीषोः स्वर्गं
१५ विजेतुमिव तस्य गतस्य राज्ञः । [१] तत्राभवत्परमषाप्ति पदे पितृव्यः श्रीकृष्ण-
राजनृप-
१६ तिः प्रथितप्रतापः ॥ [८*] दिक्सुन्दरीवदनचान्दनपत्रभंगलीलायमानघनवि-
स्तत [का]न्तकी-

बीजुं पतरुं प्रथम बाजु

- १७ तैः [१*] श्रीराष्ट्रकूटकुलशैलमलंकरिण्योस्तस्मादभून्निरुपमो निरवद्यशौर्यः ॥
[९*] कीर्तिः कु-
१८ न्दरुचः समस्तभुवनप्रस्थानकुम्भः सितो लक्ष्म्याः पाणितले विलासकमलं पूर्णै-
१९ न्दुविम्बद्युति^१ । एकं कपितकोसलेश्वरकरादाच्छिन्नमन्यत्पु[न]र्यनोदीच्य-
नराधिपाद्य-
२० श इव श्वेतातपत्रं रणे ॥ [१०*] तस्माल्लेभे जगत्पुत्रो जन्म सम्मानितद्विजः ।
सोपि श्रीवल्ल-
२१ भं सूनुं राजराजमजीजनत् ॥ [११*] निमग्नां यश्चलुक्यावधौ रैट्टराज्यश्रियं
पुनः [१*] पृथ्वी[मि]वोद्धर-
२२ न्धीरो वीरनारायणोभवत् ॥ [१२] सँमूलोन्मूलितस्तम्बान्दण्डेनानीतकणकः ।
योदहद्वे-
२३ षिणश्चण्डचलुक्याश्चणकानिव । [१३*] उच्चैश्चलुक्यकुलकन्दलकालकैतोस्त
स्मादकृ-
२४ ष्णचरितोजनि कृष्णराजः । पीतापि कर्णपुटकैरसकृज्जनेन कीर्तिः पारि-
२५ भ्रमति यस्य शशाङ्ककान्तिः ॥ [१४*] उद्यद्दीधितिरत्नजाळजटि[लं]
व्याकृष्टमी-
२६ दृग्धनुः क्रुद्धे[नो]परि वैरिवीरशिरसामेवं विमुक्ताः शराः । धारासारिणि
सेन्द्रचापव-
२७ लये यस्येत्यमद्भागमे गैर्जदूर्जरसंगरव्यतिक- [रं] जीर्णो जनः शन्सति^२ ॥
[१५*] ज-
२८ जनि जनितभंगो वैरि[वृ]न्दस्य तस्मादधरितमदनश्रीः श्रीजगत्तुंगदेवः ।
ध्वजसर-

१ वांथो प्रबल २ वांथो कुवानी ३ वांथो विम्ब ४ वांथो क्याव्यो ५ वांथो स्तम्बा ६ वांथो दहद्वे.
७ वांथो मन्दागमे ८ वांथो शंसति.

२९ स्रजशंसप्रोल्लसच्चक्र[पाणि]न्विमवविजितविष्णुर्वल्लभो वीरलक्ष्म्याः ॥
[१६*] आसीत्कोप्यथ

३० हैहयान्वयमवो भूपः सहस्रार्जुनो गर्जद्गर्जयरावणोर्जितलसहोर्ध्वण्डकण्डूह-

३१ रः [१*] विश्रान्तैः श्रवणेषु ना[क]सदसां यत्कीर्तिनामाक्षरैः सिद्धैः
सान्द्रमुधारसेन लिखि-

३२ तैर्व्यासाः ककुब्भितयः ॥ [१७*] वंशे तस्य सपत्नवंशपरशोः कोकलभूपा-
त्मजो राजा [श्री]-

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

३३ रणविग्रहस्समभवच्चेदी[श्व]रः कीर्तिमान् । बस्यारातिपुरन्निग्रमण्डनमुषः राव्णो-
पिपृच्छीप-

३४ तिः सूर्यस्येन्दुरिव प्रयाति विकलः पक्षक्षये मण्डलम् ॥ (१८*) सकल-
गुणगणाब्धेर्विस्फुरद्भौम-

३५ धान्नः कलितकमलपाणिस्तस्य लक्ष्मीः सुताभूत् । यदुकुलकुमुदेन्दुः सुन्दरी
चिचहारि

३६ हरिरिव परिणिन्ये तां जगत्तुङ्गदेवः (१९*) चतुरुदधितटान्तरुयातशौर्य्योथ
ताम्याम(म)व-

३७ दरिघरद्वे रङ्गकन्दर्पदेवः । मनसि कृतनिवासः कान्तसीमन्तिनीनां सेवालजनशरण्यः पु-

३८ ण्यलावण्यराशिः ॥ (२०*) दवो यश्चतुरेभ्युराशिरशनारोचिष्णविश्वम्भरामा-
क्रामन्निजविक्रमेण स-

३९ मभूतौ श्रीकीर्तिनारायणः । श्रुत्वा जन्म यदीयमाकुलभिषां जग्मुः समं विद्विषां

४० दैन्यं वक्तृरुचो मनांसि च भयं सेवाञ्जलि मौलयः ॥ (२१*) कृतगोवर्द्धनो-
द्धारं हेलो-

४१ न्मूलितभेरुणा [१*] उपेन्द्रमिन्द्रराजेन जित्वा येन न विस्मितम् ॥ [२२*]
सकलजनममर्त्यः

४२ सोय कृत्वा नमस्यान्भुवनतिरनेकान्देवभोगाग्रहारानां उपरि परशुरामस्यैक-

४३ कुग्रामदानस्फुरितशुणगरिष्णस्त्यागकीर्त्या वर्ष्व ॥ [२३*] स च परमभट्टा-
रकमहाराजाधिराज-

४४ परमेश्वरश्रीमदकालवर्षदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वर-

४५ श्रीमन्नित्यवर्षनरेन्द्रदेवः कुशली सर्वानेव येषांसंवध्यमानकात्राष्टपतिविषयपतिग्राम-

४६ कूटयुक्तकनियुक्तकाधिकारिकमहत्तरादीन्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीमान्य

४७ सेटराजधानीनिवेशिना श्रीपट्टवन्धोत्सवायकुरुन्दकमामतेन मया मातापित्रोरात्म-

१ पांथो सिद्धैः २ पांथो ककुब्भितयः ३ पांथो सन्वोपि ४ गणब्धेर्विस्फुर ५ पांथो सकल ६ पांथो
रम्भु. ७ पांथो मभूच्छ्री ८ पांथो जननमस्यः ९ पांथो हारान् १० पांथो बभूव ११ पांथो संवध्य १२ पांथो बन्धो

४८ नक्षैहिकामुष्मिक पुण्यशोभिषुद्धये (१) लक्ष्मणसगोत्राय वाजिमाध्यन्दिन-
सत्रहोत्रो-

त्रीजुं पतरुं

- ४९ रिणे पाटलिपुत्रविनिर्गत [श्रीवेज] पभट्टसुताय सिद्धपभट्टाय लाटदेशान्तर्ग
तकम्मणिज्ज-
- ५० समीपे तेजनामग्रामः [१*] यस्य पूर्वतो वारडपल्लिका [१*] दक्षिणतो
नाम्भतिट्ठकं [१* पश्चिमतो बली-
- ५१ शा [१*] उत्तरतो वन्वियणग्रामः [१*] एवमा[घा]टचतुष्टयोपलक्षित
स्सोद्वेगः सपरिकर[:] सदण्ड-
- ५२ दशापराधः सोत्पद्यमानविष्टिकः सधान्यहि[र]ण्या [दे*] योभ्यन्तरसिद्धया
शकनृपकालातीतसंवत्सर-
- ५३ शतेष्वष्टासु षट्त्रिंशदुत्तरेषु युवसंवत्सरफाल्गुनशुद्धसप्तम्यां संपन्ने श्रीपट्टवन्धोस्तै-
- ५४ वे तुल्यपुरुषमारुह्य तस्मादनुत्तरता च कुरुन्दकादीन् ग्रामानन्यान्यपि पूर्वपृथ्वी
पालवि-
- ५५ लुप्तानि चत्वारि ग्रामशतानि विंशतिद्रुमलक्षैस्साद्धैः सह विमुच्य वैलिचरुवै-
श्वदेवामि-
- ५६ होत्रातिथिसंतर्पणार्थम[१] द्योदकातिसर्गेण दत्तोऽस्योचितया ब्रह्मदायस्थित्या
- ५७ भुञ्जतो भोजयतः कृषतः कर्षयतः पतिदिशतो वान्यस्मै न केनचिदल्पायि परि-
- ५८ पन्थना कार्या [१*] तथागामिभिर्भद्रनृपतिभिरस्मद्वंश्यैरन्यैर्वा सामान्यं भूमि-
दानफल-
- ५९ मवेत्य स्वदायनिर्विशेषोयम[स्म]द्रव्यदायोन्यनुमन्तव्यः [१*] यश्चाज्ञानालो-
पयति स पञ्चभिर्महा-
- ६० पातकैः संयुक्तः स्यादु[क्तं] च भगवता व्यासेन । षष्टि वर्षसहस्राणि स्वर्गे
तिष्ठति भूमिदः [१*] आ [च्छे]-
- ६१ ता चानुमन्ता च तान्येव नरके वसेत् ॥ [२४*] अ[मे]रपत्ये पथमे
सुवर्णं भूर्वर्णवी सूर्यमुताश्च (गा)-
- ६२ वः (१*) लोकत्रयं तेन भवेद्धि दत्तं यः कांचनं गां च महीं च दद्यात् ॥
(२५*) सामान्यो (यं) धर्मसेतुर्नृपाणां
- ६३ काले काले पालनीयो भवद्भिः । सर्वानेतान्माविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो
याचते रामभद्रः ॥ (२६*)
- ६४ श्रीत्रिविक्रमभट्टेन (ने) मादित्यस्य मूनुना । कृता शस्ता प्रशस्त्येयमिन्द्रराजां-
प्रिसेविना ॥ (२७*) श्रीः (॥*)

ળીળં દાનપત્રનું ભાષાન્તર.

ૐ સ્વસ્તિ !

(શ્લોક. ૧) જેના નાભિકમળમાં વેધસે(બ્રહ્માએ) વાસ કર્યો છે તે વિષ્ણુ અને જેનું શિર ઇન્દુકલાથી ભૂષિત છે તે હર (શિવ) તમારૂં રક્ષણ કરે.

(શ્લોક. ૨) કંસના (નાશનો) કેતુ, દેવોનો મિત્ર, જેના વિંધ્યાગિરિસમાન વિશાળ વક્ષઃસ્થળ ઉપર શુદ્ધ કૌસ્તુભમાંથી લટકે છે જેના મુખકમળની રંગભૂમિપર લક્ષ્મીના અતિ-કામથી શિથિલ નયનનાં ગોપચાં સહિત કટાક્ષ નૃત્ય કરે છે તે કૃષ્ણ વિજયી છે.

(શ્લોક. ૩) ઉપેન્દ્ર (વિષ્ણુ) જે સદા વિજયી છે, જેના લાંબા કરોનું લક્ષ્મીદેવીએ શરણ લીધું છે, જે યુદ્ધોમાં સળીયાવાળું અને દુર્દ્દર ચક્ર ધારતો, જે બલિ અને તેના મંડળને પાતાળમાં લઈ ગયો અને જે ચોથા અવતારમાં નૃસિંહ હતા તે ઉપેન્દ્ર સમાન લક્ષ્મીદેવીથી જેના લાંબા કરનું આશ્રય સ્થાન થયું હતું, જેણે યુદ્ધોમાં અજિત અરિ ચક્રને ઉખેડી નાંખ્યું છે, જેણે બળીઆઓના દેશ (મંડળ) હરી લીધા છે અને જે જનોમાં નૃસિંહ છે તે ઇન્દ્રરાજ ત્રીજે સદા વિજયી છે.

(શ્લોક. ૪) સ્વયંભૂ (બ્રહ્મા) શ્રીના પતિ(વિષ્ણુ)ના નાભિમાંથી નીકળતા વિશાળ અને વિકસેલા કમળમાંથી જન્મ્યા હતા. તેનાથી તેનો પુત્ર અત્રિ જન્મ્યો હતો. અને તેનાથી પુનઃ (અત્રિનો) અમૃત કિરણો ઉમરાવતો મન્દુ. તેમાંથી પૃથ્વીપર ચતુર્વંશ ઉત્પન્ન થયો; જેમાં એક સમયે ગોપની અંગનાઓના નેત્ર કમળના સર્વ વિદ્યાસથી પૂજાતા કૃષ્ણ રૂપે આઠમા અવતારમાં સારંગ(ધનુષ) ધારનાર(વિષ્ણુ) થઈ ગયો.

(શ્લોક. ૫) જેમ તે વંશમાં સાત્યકિ શાખાની વૃદ્ધિ કરનાર, અને કરમાં શંખ, અને ચક્રનાં વિશેષ ચિહ્ન ધારનાર અને સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી સ્વેચ્છાથી જેની પાસે આવી તે પુરોહિત(કૃષ્ણ) પ્રકટયા તેમ તે વંશમાં મહાન સાત્યકિ શાખામાં, પુરોહિત, શંખ અને ચક્રનાં (સ્વસ્તિ) ચિહ્નવાળા કરવાળો અને જેની પાસે આલોક્ય વંશની લક્ષ્મી સ્વેચ્છાથી આવી તે શ્રીહર્નિદુર્ગ નૃપ પ્રકટયો.

(શ્લોક. ૬) જેવી રીતે પ્રિયજ્ઞનો કર પ્રથમ હૃદય હરતી સ્ત્રીની જંઘા પર પૂર્ણ સ્થાન મેળવી અને સ્વેચ્છાથી પુનઃ મૃદુતાથી તેની કટી (મધ્યદેશ) દબાવી, પુનઃ કટી નીચેના અક્ષ-નાના કાંચીપદમાં સ્થાન કરે છે તેમ યુદ્ધમાં અતુલ આ નૃપનો કર પ્રથમ ભૂમિના સહુથી નીચેના હૃદયહારી દેશપર સ્થાપિત થઈ અને પુનઃ મૃદુતાથી, સ્વેચ્છાથી મધ્યદેશ પ્રાપ્ત કરી અને પુનઃ કાંચી દેશમાં સ્થાપિત થયો.

(શ્લોક. ૭) જ્યાં પર્વતના શિખર પરના પ્રબળ કપિગણથી પુષ્પિત લવંગ વૃક્ષોને નાશ થાય છે તે સેતુ(રામેશ્વર)થી ભવાનીના ચાલતા ચરણના નૂપુરના ઝલુકારથી ગાજતી સીમાવાળા કેલાસ પર્વત સુધી, અંજલિથી સ્પર્શિત મુગટ પરની માળા સમાન તેની આજ્ઞાને સર્વ નૃપો શિર નમાવી, અને ભૂતળ પર લોટતાં ઘુંટણો સહિત માન આપે છે.

(શ્લોક. ૮) પોતાના ભુજથી ભૂમિનો પરાજય કરી, તે નૃપ નવ વિજયની ઉત્સુકતાથી સ્વર્ગમાં જ્ય કરવા ગયો ત્યારે તેનો વિજ્યાત પ્રતાપવાળો પિતૃવ્યક શ્રી કૃષ્ણરાજ પહેલો પરમ પ્રભુત્વના પદે આવ્યો.

(શ્લોક. ૯) દિગ્સુંઢરીઓનાં વહન ચન્દનચિત્રની પંક્તિઓના રૂપમાં લીલા કરતા, ધન, વિસ્તારવાળા અને ઉજ્જવળ યશ સંપન્ન અને શ્રી રાષ્ટ્રકૂટોના કુળના પર્વતને ભૂષિત કરનાર તે નૃપમાંથી વિમળ શૌર્યવાળો નિરૂપમ પ્રકટયો.

(श्लोक. १०) द्विधात्रा समये कुंडकुसुमसमान उज्ज्वलवण क्रीर्तिना समस्त भुवनना यात्रा प्रवास भाटे श्वेत(स्वस्ति)कुम्भ, અને લક્ષ્મીના—કરના તળમાં પૂર્ણ ઇન્દુના બિમ્બસમાન ઉજ્જવળ વિલાસ કમળ સમાન શ્વેતછત્ર કેસલેશ્વરના કંપતા કરમાંથી ચુદ્ધમાં છુંટવી લીધા અને અન્ય (ખીજે) ઉત્તર(દેશ)ના નૃપ પાસેથી તેના યશ સમાન હતો તે છુંટવી લીધા,

(શ્લોક ૧૧) તેમાંથી દ્વિજને માન આપનાર જગત્સુંગ જન્મ્યો. તેણે તેના પુત્ર મહારાજાધિરાજ શ્રી વલ્લભને જન્મ આપ્યો.

(શ્લોક. ૧૨) જેવી રીતે સાગરમાં ફૂળી ગયેલી પૃથ્વીને પુનઃ ઉદ્ધારીને વિષ્ણુ વીર નારાયણ થયો, તેમ પ્રતાપ ધનવાળો આ નૃપ ઐલુક્યના સાગરમાં ફૂળી ગયેલા રટ્ટરાજ્યના યશને પુનઃ ઉદ્ધારીને વીરનારાયણ (ઉપનામ ધારનાર) થયો.

(શ્લોક. ૧૩) જેમ માળી દંડથી કંટક દૂર કરી, મૂળ સહિત ઉખાડેલા રતંભવાળા ચણકોને બાળે છે તેમ સ્તંભપુરીનો^૧ પૂર્ણ નાશ કરનાર શત્રુ ચણક ઐલુક્યોનો, દંડથી દુર્જનોને નમાવી નાશ કર્યો.

(શ્લોક. ૧૪) કદલી વૃક્ષ સમાન ઐલુક્ય વંશનો નાશ કરનાર, કેતુમાંથી વિમળ ચરિતવાળો, કર્ણપુટકથી સતત પાન થયા છતાં જેનો ઇન્દુ સમાન ઉજ્જવળ યશ ભ્રમણ કરે છે તે કૃષ્ણરાજ, ખીજે, જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૫) વાહળાં આવી જ્યારે અતિ મુશળધાર વૃદ્ધિ થાય છે અને નકમાં ગોળ મેઘધનુષ દેખાય છે ત્યારે વૃદ્ધ જનો, ગર્જતા ગુર્જર સાથેના તેના ચુદ્ધર્તુ આમ વર્ણન આપે છે. કિરણો ફેંકતાં રત્નોથી જડિત ધનુષ તેણે કોપમાં આમ ખેંચ્યું: શત્રુના ચોદ્ધાઓનાં શિર તરફ તેણે આમ શર છોડ્યાં. ”

(શ્લોક. ૧૬) તેનાથી શત્રુગણને હણનાર, મહનથી અધિક રૂપવાન, શક્તિદેવીને વલ્લભ, જેના દરેક કરનાં તલ ધ્વજ, કમળ, શંખના ચિન્હથી પ્રકાશતા ચક્રનું સ્વસ્તિચિહ્ન ધારતા અને જે મહિમામાં આમ વિષ્ણુ કરતાં અધિક હતો તે શ્રીજગત્સુંગ જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૭) હૈહય વંશમાં સહસ્રાર્જુન નૃપ હતો જેણે ગર્જતા અને અજિત રાવણના પ્રબળ અને વિરાજતા લાંબા ભુજોની ખણસ શાન્ત કરી અને જેના યશના અને નામના પ્રસરતા અક્ષરોએ, દેવોના કર્ણમાં વિશ્રાંતિસ્થાન પ્રાપ્ત કરી, અને અમૃતના ઘટ્ટ રસ વડે સિદ્ધોથી લખાઇને, દિગૃહિવાલો વ્યાપી નાંખી.

(શ્લોક. ૧૮) જે શત્રુઓના વંશને પરશુ સમાન હતો, તેના વંશમાં કેાક્કલ ભૂપનો પુત્ર કીર્તિમાન નૃપ શ્રી રણવિગ્રહ ચેદીશ્વર થયો. જેમ સર્વ કલા વિનાનો ઇન્દુ કૃષ્ણ પક્ષને અંતે સૂર્યબિંબમાં પ્રવેશ કરે છે તેમ, જે સામંતોના મંડળમાં અરિની અંગનાઓનો અલંકાર હતો તેણે દરેક દુર્બળ ભૂપમાં તેમના પક્ષને નાશ કરીને પ્રવેશ કર્યો.

(શ્લોક. ૧૯) જેવી રીતે સાગર જે અતિ ઉજ્જવળ કિરણોવાળા સૂર્યને નિવાસ છે, તેમાંથી લક્ષ્મી કરમાં કમળ સહિત પ્રકટી તેવી રીતે જે ગુણનિધિ હતો, ઉજ્જવળ પ્રવાપના નિવાસસ્થાન સમાન હતો, તેમાંથી લક્ષ્મી નામે પુત્રી અવતરી હતી. યદુવંશના કુચુદને શશિ સમાન, સુંદરીઓનાં હૃદય અનુરંજનાર જગત્સુંગદેવ રણવિગ્રહની પુત્રી લક્ષ્મીને પરણ્યો—જેમ હરિ લક્ષ્મી દેવીને પરણ્યા હતા.

(શ્લોક. ૨૦) જેમ હરિ અને લક્ષ્મીથી ચાર સાગરના કિનારા સુધી વિખ્યાત પ્રતાપવાળો, શત્રુઓને ઘટી સમાન, સુંદરીઓના મનમાં વસનાર, સર્વ જનોને આશ્રય સ્થાન સમાન,

અને સ્વર્ગીય સૌંદર્યનો નિધિ કન્દર્પ દેવ પ્રકટયો, તેમ આ બન્નેમાંથી ચાર સાગરના કિનારા સુધી વિખ્યાત પ્રતાપવાળો, શત્રુઓને ધંટી સમાન, સુંદરીઓનાં મનમાં વસનાર, સર્વ જનોને આશ્રય સ્થાન સમાન, શુભ અને રૂપનો નિધિ હોતો તે રટ કન્દર્પ જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૨૧) વિષ્ણુ ભગવાને પદથી ચાર સાગરથી આવૃત થઈ ઉજ્જવળ થએલી પૃથ્વી ભરી દર્ધને શ્રી કીર્તિનારાયણ નામે ઓળખાવો તેમ આ નૃપ તેના શીર્ષથી ચાર સાગરથી આવૃત બની પ્રકાશિત થએલી પૃથ્વીનું ગમન કરીને શ્રી કીર્તિનારાયણ તરીકે ઓળખાવો. તેના જન્મ વિષે સાંભળી, મુંઝાઈ ગએલી મતિવાળા શત્રુઓના મુખનું તેજ દૈન્ય, ચિત્ત ભય અને શિર સેવા અંજલિનો અનુભવ કરવા લાગ્યાં.

(શ્લોક. ૨૨) જેમ ઇન્દ્રદેવ મેરૂપર્વત લીલાથી (સુખેથી) ઉખેડી નાંખી, અને ગોવર્ધન- (ગિરિ) નો ઉદ્ધાર કરનાર ઉપેન્દ્ર (કૃષ્ણ) દેવનો પરાજય કરીને મદથી કૂલી ગયો નહતો તેમ આ ઇન્દ્રરાજ ત્રીજો મેરૂ (મહોદય) સુખેથી ઉખાડી નાંખી ગોવર્ધનને શરણ આપનાર ઉપેન્દ્ર નૃપનો પરાજય કરીને મદથી કુલાઈ ગયો ન હતો.

(શ્લોક. ૨૩) આ નૃપ જે સર્વ જનોથી નમન પાત્ર છે તેણે મંદિરો અને અગ્રહાર- (બ્રાહ્મણો) ને સર્વથી માન દેવા યોગ્ય અનેક દાન કરી, દાન માટે યજ્ઞમાં, એક નજીવા ગામના દાનથી વિરાજતા પુણ્યના મહિમાવાળા પરશુરામથી અધિક થયો.

(પંક્તિ. ૪૩. ૫૬) અને તે, પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વરથી અકાલવધ દેવનો પાદાનુષ્ઠાત, પરમ ભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિલયવર્ષ નરેન્દ્રદેવ કુશળ સ્થિતિમાં હોતો ત્યારે સમસ્ત રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, ગ્રામકૂટ, યુક્તક, નિયુક્તક, આધિકારિક, મહત્તર આદિને તેમના સંબંધ અનુસાર શાસન કરે છે—

“ તમને બહાર થાઓ કે રાજનગર શ્રી માન્યખેટમાં વસનાર અને શ્રી પદ્મબન્ધ ઉત્સવ માટે કુરુન્દકમાં આવેલા મારાથી મારાં માતાપિતાના, અને મારા, આ લોક તેમ જ પરલોકમાં પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે, શકનૃપના કાળ પછી, સંવત્ ૮૩૬ કાશ્યપ શુદ્ધ ૭, યુવસંવત્સરમાં, શ્રી પદ્મબન્ધ ઉત્સવની સમાપ્તિ પછી, તુલા પુરણમાં આરોહણ કરીને, અને તુલામાંથી નીચે અવતરણ કર્યા વગર, સાડી વીસ લાખ દ્રુમ સહિત, પૂર્વેના નૃપોથી જન્મ થએલાં કુરુન્દ અને અન્ય ગામો, અને તે ઉપર ૪૦૦ ગામો, બલિ, ચરૂ, વૈશ્વદેવ, અગ્નિહોત્ર અને અતિથિ સન્તર્પણ અર્ચે, લક્ષ્મણ ગોત્રના, વાજિ મધ્યન્દિ સપ્તઘાચારી, પાટલીપુત્રથી આવેલા શ્રી વેન્નપભટ્ટના પુત્રને લાટ દેશમાં કમ્બલિજ્જ સમીપમાં તેન્ન તામનું ગામ, પૂર્વે—વારડપલ્લિકાઃ દક્ષિણે— નાગલીતટકઃ પશ્ચિમે—વલીશા અને ઉત્તરે વલ્લિયણગામ, આ ચાર સીમાવાળું ગામ ઉદ્ભવ સહિત, ઉપરિહર સહિત, દશ અપરાધના દંડ સહિત, ઉદ્ભવતિ વેઠના હક્ક સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, પાણીના અર્ધ્યથી ભક્તિથી અપાયું છે.

(પંક્તિ. ૫૬-૫૯) આ ગામનો જ્યારે તે બ્રહ્મદાયના નિયમ અનુસાર ઉપલોગ કરે, અન્ય પાસે ઉપલોગ કરાવે, ખેતી કરે અથવા ખેતી કરાવે, અથવા અન્યને સોંપે, ત્યારે કોઈએ, તેને લેશ માત્ર પણ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. વળી, આ અમારા બ્રાહ્મણને આપેલા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય બાવિ ભદ્રનૃપોએ પોતેજ તે દાન કર્યું હોય તેમ અને ભૂમિદાનનું કાળ (દાન દેનાર અને રક્ષણ કરનારને) સામાન્ય છે તેમ માની અનુમતિ આપવી.

(પંક્તિ. ૫૯ અને શ્લોક ૨૪—૨૬ માં બાવિ નૃપોને ચાલુ ઉપદેશ અને ધમકીનો સમાવેશ થાય છે.)

(શ્લોક. ૨૭) આ સ્તુતિપાત્ર પથસ્તિ નેમાદિત્યના પુત્ર અને ઇન્દ્રરાજના પદનું સેવન કરતા શ્રી ત્રિવિક્રમભટ્ટથી રચાએલી છે.

ગોવિંદ ૪ થાનાં ખંભાતનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સ. ૮૫૨ જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર

આ તામ્રપત્રો ખંભાતનો એક ખેડુત હળ ખેડતો હતો ત્યારે ખેતરમાંથી મળેલાં હતાં. તે લાકડાની એક પેટીમાં હતાં. તે પેટી ઉખેળતાં તૂટી ગઈ. પછી આ તામ્રપત્ર પેટલાદના એક ગુજરાતીના કબજામાં આવ્યાં હતાં. તેની પાસેથી પ્રો. એ. વી. કાશ્યપેએ બહુ મહેનતથી મેળવ્યાં હતાં.

પતરાં કુલ ત્રણ છે, અને તે ૧૩૩” ઇંચ લાંબાં અને ૧૦” ઇંચ પહોળાં છે. અંદરના લખાણના રક્ષણ માટે કોર સ્ટેજ વાળી દીધેલી છે. પહેલા અને ત્રીજા પતરાની એક અંદરની બાજુએ અને વચલા પતરાની બન્ને બાજુએ લેખ કેાતરેલ છે. ત્રીજા પતરાના નીચેના ખૂણા તૂટી ગયા છે, તેથી થોડા અક્ષરો ગુમ થયા છે, તોપણ એકંદર લેખ સુરક્ષિત છે. પતરાંની એક બાજુએ કાણાંમાંથી પસાર થતી ૩ ઇંચ જાડી અને ૪” ઇંચ વ્યાસવાળી ગોળ કડીથી તે બાંધેલાં છે. કડીના છેડા ઉપર ૨” ઇંચ ઊંચી અને પહોળી સીલ છે. તેમાં જરા નીચે પડતી સપાટી ઉપર ગરૂડનું ઉપડતું ચિત્ર છે. ગરૂડ સન્મુખ પાંખ પહોળી ઠરીને બેઠેલો છે, અને તેનું નાક આંચના જેવું છે. તેના હરેક હાથમાં સર્પ છે. ગરૂડની જમણી બાજુએ ઉપરના ખૂણામાં ગણપતિનું, અને નીચે ચમર અને દીવાનાં ચિત્રો છે. ડાબી બાજુએ કોઈ ગ્રાણી ઉપર બેઠેલી દેવી અને તેની નીચે સ્વસ્તિક છે. કોર ઉપર ફરતાં આયુષોનાં ચિત્ર છે, જેમાંના ખડ્ગ, બાણ, અને વજ્ર સ્પષ્ટ ઓળખી શકાય છે. ગરૂડની નીચે અક્ષરો હતા, પણ અત્યારે ઘસાઈ ગયા છે. કેાતરકામ સારી રીતે કરેલું છે. લિપિ ૧૦ મી સદીનાં બીજાં તામ્રપત્રો ઉપરની લિપિને મળતી છે. અક્ષરનું સરેરાશ કદ ૩” ઇંચ છે.

ભાષા સંસ્કૃત છે. શરૂવાતના બે અને સ્વસ્તિ સિવાય પહેલેથી પંક્તિ ૩૮ પર્યંત બધો ભાગ પદ્યમાં છે, અને બાકીનો ભાગ છેલ્લા મહાભારતાદિના શ્લોક, તથા લેખના નામના શ્લોક સિવાય ગદ્યમાં છે. શરૂવાતના ત્રણ તથા વંશાવલીના બે સિવાય બધા શ્લોકો આજ રાજાનાં સાંગલિનાં તામ્રપત્રોમાં છે.

(પં. ૪૦-૪૨) પરમભટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રી નિત્યવર્ષ એટલે કે ઇન્દ્ર ૩ જાનાં ચરણનું ધ્યાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રી સુવર્ણવર્ણદેવ પૃથ્વીવલ્લભ, શ્રી વલ્લભનરેન્દ્રદેવ એટલે કે રાષ્ટ્રકૂટ ગોવિંદ ૪ થા નો આ લેખ છે. (પં. ૪૬) દાન અપાયું ત્યારે પટબન્ધના ઉત્સવ સખબ ગોવિંદરાજ પોતાની રાજધાની માન્યખેટ છોડીને ગોહાવરીના કાંઠા ઉપરના કપિરથક ગામે ગયો હતો (પં. ૪૬-૪૮) ત્યારે તેણે પોતાની સોનાની તુલાકરાવી હતી અને તે વખતે તેણે ૬૦૦ અગ્રહાર, ૩ લાખ સુવર્ણ, મંદિરોને ૮૦૦ ગામો, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રવ્ય આપ્યાં હતાં. (પં. ૫૨-૫૪) પછી તેણે લાઠ પ્રદેશમાં ખેટક પરગણામાં કાવિકા તીર્થ પાસેનું કેવજાગ ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ દાનની નોંધ લેવા આ તામ્રપત્ર કેાતરાયું છે. (પં. ૫૧-૫૨) દાન લેનાર માથર ગોત્રનો, વાજિ કાણ્વ શાખાનો મહાદેવચ્ચનો પુત્ર નાગમાર્ચ નામનો બ્રાહ્મણ હતો. તે માન્યખેટમાં ગોવિંદ ૪ થાનાં ચરણે જીવતો હતો અને મૂળ કાવિકાનો રહીશ હતો. પં. ૪૪-૪૬ દાનની તિથિ નીચે મુજબ છે. શ. સં. ૮૫૨ ખર સંવત્સર જ્યેષ્ઠ સુ. ૧૦ સોમવાર હસ્ત નક્ષત્ર. આની બરોબર ડો. કીલહોને ગણતરી કરતાં ઇ. સ. ૯૩૦ ની ૧૦ મી મે ને સોમવાર બરોબર આવે છે.

૧ એ. ઈ. વો. ૭ પા. ૨૬ ડો. ડી. આર ભાંડારકર.
જે. ૪૧

શરૂવાતમાં એાં અને સ્વસ્તિ પછી રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાંનો ચાલુ શ્લોક છે, જેમાં શિવ અને વિષ્ણુની સ્તુતિ છે. ત્યાર પછીનો શ્લોક સામવેદનો મહિમા બતાવનાર છે. અને ત્યાર બાદના બે શ્લોકમાં (૩-૪) વિષ્ણુ અને શેષની પ્રાર્થના છે. શ્લોક ૫ માં યદુવંશની ચંદ્રમાંથી ઉત્પત્તિ અને તેનાં વખાણ છે.

(શ્લોક ૭) સ્વચ્છ આકાશમાં ચન્દ્ર ઉગે તેમ તે યદુવંશમાં દન્તિદુર્ગ જન્મ્યો હતો. તેની પછી ગાદી ઉપર તેનો કાકો કૃષ્ણરાજ ૧ હો આઠ્યો, જેણે સૂર્ય અંધકારનો નાશ કરે છે તેમ ચાલુક્ય વંશનો નાશ કર્યો. (શ્લોક. ૮) ત્યાર બાદ તેનો મોટો દીકરો ગોવિંદરાજ ૨ ને ગાદીએ આઠ્યો અને તેના પછી નિરૂપમ ઠહવાતો તેનો નાનો ભાઈ આઠ્યો. (શ્લોક. ૯-૧૦) સાંમલિના તામ્રપત્રમાં કૃષ્ણ ૧ લાની અને નિરૂપમની વચ્ચે ગોવિંદરાજ ખીજને વર્ણવ્યો છે, પણ તેણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ ઉલ્લેખ નથી તેથી ડા. ફલીટ એમ માને છે કે તેણે રાજ્ય કર્યું નથી. પણ તો તો તે જ હલીલથી એમ માનવું જોઈએ કે જગત્તુંગ (ગોવિંદ ૩ જી) અને અમોઘવર્ષ ૧ લાએ પણ રાજ્ય કર્યું ન હોવું જોઈએ; કારણ તેની પણ તે જ દશા છે. તેમણે રાજ્ય કર્યું એમ સ્પષ્ટ લખ્યું નથી. (ધ્રુવ) નિરૂપમ પછી તેનો દીકરો જગત્તુંગ ગોવિંદ ૩ જી આઠ્યો, જેનાં માત્ર નિયમિત વખાણ કરેલાં છે. (શ્લોક. ૧૧) તેની પછી અમોઘવર્ષ ૧ હો રાજા થયો, તેણે ચાલુક્ય રૂપી ગ્રાસથી વિંગવલ્લી પાસે યમરાજને પ્રસન્ન કર્યો હતો. (શ્લોક. ૧૨) અમોઘવર્ષ પછી તેનો દીકરો અકાલવર્ષ (કૃષ્ણ ૨ જી) ગાદીએ આઠ્યો અને તેના દુરમનોએ એટક છોડી દીધું. (શ્લોક ૧૩) આ એટક તે રાષ્ટ્રકૂટની રાજધાની માન્યએટ હોવું જોઈએ; કારણ ચાલુક્ય ગુણક વિજયાદિત્ય ૩ જીએ કૃષ્ણની રાજધાની બાળ્યાનું બે ચાલુક્યના લેખોમાં લખેલું છે. સહસ્રાર્જુનના એટલે કે ચેદી વંશના રાજા કોઠ્ઠલની દીકરી જોડે અકાલવર્ષ પરણ્યો હતો. (શ્લોક. ૧૪) તેનાથી જગત્તુંગ ઉત્પન્ન થયો અને તે કોઠ્ઠલના દીકરા રણવિચ્છાદની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો. (શ્લોક. ૧૫-૧૬) શ્લોક ૧૬ માં અર્જુન નામના રાજાએ જગત્તુંગને ભરૂકર સહિત મદદ કરીને કીર્તિ સંપાદન કરાવી એમ લખ્યું છે. આ અર્જુનને કોઠ્ઠલનો દીકરો ઠહો છે (શ્લોક ૨૦) તેથી તે રણવિચ્છાદનો ભાઈ અને જગત્તુંગને કાકાસસરા થાય.

(શ્લોક ૧૭-૧૮) આ જગત્તુંગ અને લક્ષ્મીથી ઇન્દ્ર ૩ જી જન્મ્યો હતો. શ્લોક. ૧૯ માં આની મોટી જિતનું વર્ણન છે. એમ જણાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જી ઉજ્જનથી ઉત્તરમાં ગયો હતો અને જમના ઓળંગીને મહોદય શહેરનો નાશ કર્યો. મહોદયનો નાશ કરીને તેને કુશરથલ બનાવી દીધું એમ લખ્યું છે તે માત્ર કવિનું કલ્પનાત્મક વર્ણન હોવું જોઈએ. કારણ મહોદય અને કુશરથલ એ બન્ને કાન્યકુબ્જ એટલે કનોજનાં નામ હેમચંદ્ર ગણાવ્યાં છે.

કનોજના કથા રાજને ઇન્દ્ર ૩ જીએ હરાવ્યો તે શોધવા માટે તારીખો તપાસવી જોઈએ. ઇન્દ્ર ૩ જી ઈ. સ. ૯૧૫ અને ૯૧૭ માં હતો, એમ રાષ્ટ્રકૂટ લેખોમાં મળે છે. કનોજના નીચેના રાજાની સાલો ગ્વાલિયર, પેહીઆ અને સીયડોણીના લેખમાં મળે છે, (૧) લોજ ઈ. સ. ૮૬૨ ૮૭૬, ૮૮૨, (૨) મહેન્દ્રપાલ ઈ. સ. ૯૦૩, ૯૦૭, (૩) ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ ઈ. સ. ૯૧૭ (૪) દેવપાલ ઈ. સ. ૯૧૮. આ ઉપરથી એમ નિશ્ચય થાય છે કે ઇન્દ્ર ૩ જીને સમકાલીન ક્ષિતિપાલ હતો તેથી તેણે તેને હરાવ્યો હશે. વળી ખલ્લુરાહોના લેખમાં લખ્યું છે કે આદેલા રાજા હર્ષદેવે ક્ષિતિપાલને ગાદી ઉપર બેસાડ્યો તે ઉપરથી એમ સમજાય છે કે ઇન્દ્ર તેને હરાવી, કનોજમાંથી નશાડી સુક્યો હશે.

નારાયણપાલના ભાગવતપુરાના દાનપત્રમાંથી તેમ જ ધર્મપાલના ખાલીમપુરાના દાનપત્ર-૨ માંથી નીચેની હકીકત મળી આવે છે : (૧) ઇન્દ્રરાજે કાન્યકુબ્જના રાજાને હરાવ્યો. (૨) પણ

પાછળથી તેને ધર્મપાલે હરાવ્યો. અને કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસાડ્યો. આ તામ્રપત્રમાં કાન્યકુબ્જના રાજાનું નામ ક્ષિતિપાલ અથવા મહીપાલ આપેલ છે, અને તે ચાંદેલા રાજા હર્ષવર્ધનની મદદથી પાછો ગાદીએ આવ્યો. આ ઉપરથી એમ સંભવ છે કે કાન્યકુબ્જના રાજાને ફરી ગાદી ઉપર બેસાડવામાં હર્ષવર્ધન તેમ જ ધર્મપાલ એ બંનેને હાથ હોય.

ભાગલપુરના તામ્રપત્રમાં જે કાન્યકુબ્જના રાજાને ઇન્દ્રે હરાવ્યો તેનું નામ ચક્રાચુષ આપેલું છે. નવસારીનાં તામ્રપત્રોમાં ઇન્દ્રે ઉપેન્દ્રને હરાવ્યો એમ આપેલ છે તેથી એમ સંભવ છે કે ક્ષિતિપાલનાં બિરૂદ તરીકે ચક્રાચુષ અને ઉપેન્દ્ર શબ્દો હોવા જોઈએ.

વળી આ તામ્રપત્ર ઉપરથી એમ પણ સિદ્ધ થાય છે કે ઠંઠિગદામ અને પ્રો. કીલ્ડિર્ન ધારે છે તેમ ધર્મપાલ ૯ મી સદીની શરૂવાતમાં નહીં, પણ દશમી સદીની શરૂવાતમાં રાજ્ય કરતો હોવો જોઈએ. દેવપાલદેવના મુંગીરના તામ્રપત્રમાં ધર્મપાલ રાષ્ટ્રકૂટ શ્રી પરવલની દીકરી રૂણાદેવીને પરણ્યો એમ આપેલ છે. પ્રો. કીલ્ડિર્ન શ્રી પરવલને શ્રી વલ્લભ તરીકે સુધારે છે. તેથી ધર્મપાલનો સસરા કૃષ્ણ બીજો હોવો જોઈએ. (ઇન્દ્ર ૩ ને હોય નહીં, કારણ તો સસરા-જમાઈ આમ લહે નહીં.)

(શ્લોક ૨૦) ઇન્દ્ર ત્રીજો હૈહય અગર ચેદી વંશની વિજયમાને પરણ્યો. તેનાથી ગોવિંદ ૪ થો જન્મ્યો. તેનું સ્વરૂપ કામદેવથી પણ અધિક હતું. (શ્લોક. ૨૧) શ્લોક ૨૨ માં ગોવિંદ ૪ થાના કરેલા અથાવ ઉપરથી તેમ જ દેવળી, કરહાડ અને ખારેપાટણના તામ્રપત્રોમાં ગોવિંદ ૪ થાનું જે વર્ણન આપ્યું છે તે ઉપરથી સમજાય છે કે (૧) ગોવિંદ ૪ થો વિષયી રાજા હતો. (૨) તેની પ્રજા તથા ભાયાતો નારાજ થયા અને અરિકેશરિન બીજા વિગેરેએ બંડ ઉઠાવ્યું અને ગોવિંદને માર્યો અને તેના કાકા અમોઘવર્ધને ગાદીએ બેસવા વિનંતિ કરી. વળી તેમાં લખ્યું છે કે તે પોતાના મોટાભાઈ પ્રત્યે ઘાતકી રીતે વત્યોં નહોતો, પણ તે મોટાભાઈ અમોઘવર્ધ (બીજા)ના રાજ્ય કરવાના ટુંક સમયનો ખ્યાલ કરતાં એમ સંભવિત લાગે છે કે તેને ઘાતકી રીતે ગોવિંદ ૪ થાએ માર્યો હશે, અગર મરે એવી યુક્તિ પ્રયુક્તિ કરી હશે. શ્લોક ૨૨ ની છેલી પંક્તિમાં ગોવિંદ ૪ થાને તેનાં પરાક્રમે લીધે સાહસાંક કહ્યો છે અને શ્લોક ૨૩ માં આપેલ છે કે તેનું નામ પ્રભુતવર્ષ હતું. પણ સોનાનાં અનેક દાન આપવાથી તેનું ખરૂં નામ સુવર્ણવર્ષ પડ્યું હતું. શ્લોક ૨૮ માં ગંગાયમુના તેના મેહલમાં સેવા કરતાં, એમ લખ્યું છે, તેનો અર્થ એમ લેવો જોઈએ કે ઉત્તરના કોઈ રાજાને હરાવીને ગંગા અને યમુનાનાં લાંછન પોતાના દેવજ ઉપર મેળવ્યાં હતાં.

દાનપત્રમાંનાં રથજો પૈકી કેવળ તે હાલનું કિમોજ અગર કિમજ છે. કાવિકા તે કાવિ અને સીહુકચામ તે હાલનું સિગામ અગર શીગામ છે. આ દાનપત્રમાં કાવિકાને મહાસ્થાન (પવિત્ર સ્થાન) લખ્યું છે તેથી તે ૧૦ દશમી સદીથી યાત્રાનું સ્થળ હોતું જોઈએ. દાનમાં અપાયેલા કેવળને લાટદેશના ખેડા પરગણામાં આવેલું એમ લખ્યું છે તેથી લાટમાં ખેડાનો સમાવેશ થતો હતો એમ અનુમાન થાય છે. ડો. બુલર અને ડો. ભગવાનલાલ ધારે છે તેમ લાટ મહી અને તાપી વચ્ચેનો જ પ્રદેશ નહીં, પણ ડો. હુલ્લ ધારે છે તેમ ઉત્તરમાં શેરી અથવા શેઠી સુધીનો પ્રદેશ હોવો જોઈએ.

अक्षरान्तर

- १ ओं स्वस्ति सं वो व्योद्वेषसा धाम यन्नाभिकमलकृतम् । हरश्च यस्य कान्तेन्दुक-
लया कमलकृतम् ॥ (१) जयन्ति व्रह्मर्षेः सर्गनि-
- २ प्पत्तिमुदितात्मनः । सरस्वतीकृतानन्दा मधुराः सामगीतयः ॥ (२) सैन्द्रैः
श्रीस्तनभारभूरिमकरीकाश्मीरसम्भिञ्जितैः
- ३ प्रोन्मज्जजराजगैरिकरजः पुञ्जद्रवैः यिञ्जराः । क्षीराब्धेः क्षुभितस्य मन्दरगि-
रिन्यावर्चनादुद्भूताः कञ्जोला जन-
- ४ यन्ति यस्य पुलकम्पायात्स वः केशवः ॥ (३) शम्भोर्यानि शिरः स्थितस्य
फणिनाम्पत्युः फणानां दश चोतन्ते परिताः
- ५ शतानि समणिज्योतींषि जूटाटवीम् । एनस्तान्युपरिस्रवत्सुरसरित्सिकेन्दुकन्दोल्लस-
ज्ज्योत्स्नाकल्पलतालवालव-
- ६ लयश्रीभाञ्जिभञ्जन वः ॥ [४] तैराचक्राञ्जवण्डावृतगगनसरः पद्मिनीराजहंसा
त्रैलाक्यैकाधिपत्यस्थितमदनमहारा-
- ७ जशुआतपत्रात् । लावण्यक्षीरसिन्धोर्धुतिरजतगिरेर्द्विग्वधूदन्तपत्राद्वंशः सोमादयं
यस्मिन्भुवनकमलावाससौधादुपेतः ॥ [५]
- ८ तैस्माच्छ्रियः कुलगृहं भवनं महिम्नः क्रीडास्पदस्थितिमहर्द्धिगभीरतानाम् । आप-
न्नसत्त्वपरिपालनलब्धकीर्तिर्व्वंशे वभूवै भु-
- ९ वि सिन्धुनिभो यदूनाम् ॥ [६] परिणतपरमण्डलः कलावान्प्रविततवहलयशोशु
पूरितार्शः । शशधर इव दन्तिदुर्गाराजो यदु-
- १० कुलविमलवियत्यथोदियाय ॥ [७] तैस्याद्यं नृपतेः पितृव्य उदयी श्रीवीरसिंहा
सनं मेरोः शृङ्गमिवाधिरुह
- ११ रविवच्छ्रीकृष्णराजस्ततः । ध्वस्तोद्विक्तचलुक्यवंशतिमिरः पृथ्वीभृतां मस्तके
न्यस्ताङ्गिप्रिः सकलं जगत्प्रवितसैस्ते-
- १२ जोमिराक्रान्तवान् ॥ [९] तैस्माद्वैविद्वराजोभूदिन्दुविग्वशिंलावले । यस्या
रिप्लोषधूमोद्भूः प्रशस्तिरिव लक्ष्यते ॥ [६]
- १३ तैस्याभवद्भुवनपालनवीरवुद्धिरुद्धूत [श] त्रुकुलसन्ततिरिद्धतेजैः ।
राजानुजो निरुपमापरनामधेयो यन्मुद्रयामैवैधिरपि प्रथितः

१ यिह ३५ दशैवधो छं. २ छं श्लोक (अनु० ५५); अने पञ्चीना श्लोकानो पश्य ते ७. आ श्लोक
लग्नाय अधो २०५५८नां दानपत्रेभां आवे छे परंतु सांगली पत्रांभां आशुय पडतो नथी. ३ वांयो ब्रह्मणः
४ छं आ तथा पञ्चीना श्लोकानो शाहूँ वनिडीडित-आ अने श्लोका सांगलीनां पत्रांभोभां नथी.
५ वांयो पिञ्जरा ६ वांयो क्षीराब्धेः ७ छं अञ्जरा, वांयो चक्राञ्ज ८ वांयो त्रैलोक्यै ९ वांयो दुपेतः १० छं
वसंततिवडा, ११ वांयो लब्ध १२ वांयो बभूव १३ छंने माटे शुभो प्रस्तावना १४ वांयो बहल १५ छं
शाहूँ वनिडीडित. १६ वांयो न्यस्ताङ्गि १७ छं अनु० ५५ १८ वांयो विम्बशिलातले १९ छं वसंततिवडा
२० वांयो बुद्धि २१ वांयो याम्बुधि.

- १४ समुद्रः ॥ [१०] तदनु जगत्तुङ्गोऽजनि परिहृतनिजसकलमण्डलाभोगाः ।
गतयौवनवनिताजन[कु]चसदृशा यस्य वैरिनुषाः ॥ [११]
- १५ तस्माच्चामोघवर्षो भवदतुलवैलो येन कोपादपूर्वश्चालुक्याभ्युषस्त्राद्यैर्जनितरतियमः
प्रीणितो विज्जवर्ष्याम् । वैरिंचा-
- १६ ण्डोदरान्तर्वहिरुपरितले यत्र लब्धावकाशं तोयव्याजाद्विशुद्धं यश इव निहितं
तज्जगत्तुङ्गसिन्धौ ॥ [१२] तस्मादकालवर्षो नृपति-
- १७ रभुधत्सराक्रमत्रस्तैः सद्यः समण्डलाग्रं खेटकमहितैः परित्यक्तम् ॥ [१३] संह
सार्जुनवंशस्य भूषणं कोकलात्मजा । तस्याभ-
- १८ वन्महोदवीजगत्तुङ्गस्ततोऽजनि [१४] गम्भीरादलनिधेर्मृत्युपतिपक्षरक्षणक्ष-
मतः । कोकलमुत्तरणविग्रहजलवेर्लक्ष्मीः स-
- १९ मृत्युपत्नी ॥ [१५] सा जाया जायता जातशत्रोस्तस्य महीभृतः भीमसेनार्जुनो
पात्तयशोभूषणशालिनः ॥ [१६] तत्रै जगत्तुङ्गोदय-
- २० घ[र]णीधरतः प्रतापकलितात्मा । लक्ष्म्यानन्दन उदितोऽजनि विजयी राज-
मार्त्तण्डः ॥ [१७] स्थितिचलितसकलभूभृत्पक्षच्छेदाभिमुक्त-
- २१ भुजवज्रः । अनभिषिदर्शनयोग्यो यः सत्यमिहेन्द्रराज इति ॥ [१८] यन्माघ-
द्विपदन्तघातविषमं^{१४} कालप्रियप्राङ्गणं तीर्णं

पतरुं बीजं प्रथम बाजु

- २२ यत्तुरगैरगाधयमुना सिन्धुप्रतिस्पर्दिनी । येनेदं हि महोदयारिनगरं निर्मूलमु-
न्मूलितं नाम्नाद्यापि जनैः कुशस्थ-
- २३ लमिति रुयार्ति परां नीयते ॥ [१९] यस्तस्मिद्दशकण्ठदर्पदलने श्रीहैहयानां
कुले कोकलः प्रतिपादितोऽस्य च गुणजये-
- २४ छोर्जुनोभूत्सुतः । तत्पुत्रोऽम्मणदेव ईत्यतिवलस्तस्माद्विजाम्बाभवत्पद्मेवाम्बुनिधेरुमेव^{१५}
हिमवन्नामः क्षमाभृत्प-
- २५ भोः ॥ [२०] 'श्रीन्द्रनरेन्द्रात्तस्यां सूनुरभुद्रूपतिविजाम्बायाम् गोविन्दराज-
नामा कामाधिकरूपसौन्दर्यः ॥ [२१] सामर्थ्ये^{१६} सति
- २६ निन्दिता प्रविहिता नैवामजे क्रूरता वंघुस्त्रीगमनादिभिः कुचरितैरावज्जिनं नायशः
शौचाशौचपराङ्मुखं न च मि-
- २७ या पैशाच्यमङ्गीकृतं त्यागेनासमसाहसैश्चभुवने यः साहसाङ्कोभवत् ॥ [२२]
वैर्षन्सुवर्णवर्षः प्रभूतवर्षोऽपि कनकधा-

१ छंद आर्यो २ छंद अ०५२ ३ वांशो बलो ४ वांशो बलधाम् ५ वांशो बर्हि ६ वांशो तले ७ वांशो
लब्धा ८ छंद आर्यो ९ छंद अनु०५५ १० छंद आर्यो ११ छंद अनु०५५ १२ छंद आ तथा पञ्जीना
श्रीशोको आर्यो १३ छंद शास्त्रविहीनः पञ्जीना श्रीशोको छंद पञ्च ते १४ आ श्रीशो सांगदीनां पतरां नथी.
१४ वांशो यन्माघद्विप १५ वांशो तिवल १६ वांशो जाम्बा; वाम्बुनिधे १७ छंद आर्यो १८ वांशो जाम्बा
१६ छंद शास्त्रविहीनः २० वांशो बन्धु २१ छंद आर्यो.
ले. ५०

- २८ राभिः । जगदखिलमेककाश्चमयमकरोदिति जनैरुक्तः ॥ [२३] कः केनाथ
को दरिद्रः पृथिव्यामिदं घुष्टे द्वारि लिप्सो-
- २९ रभावात् । हेलासिद्धैर्द्वीपनाभैः प्रणीतोण्युचैः कोक्षः प्रीतये यस्य नाभूत् ॥ [२४]
यैदधिदिग्विजयावसरे सति प्रसभसं-
- ३० भ्रमभावनयेव भूः । सपदि नृत्सति पौलिमहाध्वजोच्छ्रुतकरान्यकुनाथविवर्जिता ॥
[२५] स (ह) ते न हि मण्डलाधि-
- ३१ पं परमेष्ठोऽपुदभीसमुद्धतम् । इति जातभियाविवाग्रतो रविचन्द्रावपि यस्य
धावतः ॥ [२६] अवनतपर-
- ३२ मण्डलेश्वरं सहविजयश्चाभिवेश्म शोभितम् । समहिमकरतोरणं चिरं निजतेज-
स्तति यस्य राजते ॥ [२७] सहते
- ३३ समबाहिनीमयं न परेषां सविशेषशालिनीम् । यदनिन्दितराजमन्दिरं ननु गङ्गा
यमुना च सेवते ॥ [२८] यस्मिन्नाज-
- ३४ नि सौराज्यं निजितारि वितन्वति । विमानस्थितिरित्यासीन्न भोगेषु कदाचन ॥
[२९] यंस्योद्दामप्रतापानलवह्मलशिखाकज्जलं
- ३५ नीलमेघा विस्फूर्जित्वङ्गधारास्फुरणिसरणान्येव विद्युद्विलासाः । दुर्वारारीभकुम्भ
स्थलदलनगलन्मौक्तिकान्ये व ताराश्च-
- ३६ न्द्रक्षीरान्विशेषाभूतभुवनयशोराशिनिप्यन्दितानि ॥ [३०] 'यस्मिन्कण्टकशो
धनोत्सुकमनस्यभोजनालैभियेवोन्नमं न पयः-
- ३७ सु कोशवसतिर्लक्ष्मीः कृतोपायनम् । केतक्यापवनोल्लसान्निजराजः पुञ्जान्धकारीदेर
भूगर्भे पनसेन वेत्रलतया [द्वा] र्या-
- ३८ तमशुद्धयै स्थितम् ॥ [३१] यश्च समुपहसितहरनयनवहनविहितानित्यकन्द
पर्यूपसौन्दर्यदर्पः श्रीनित्यकन्दर्पः । प्रभुमन्त्र-
- ३९ शक्त्युपैवृंहितोत्साहशक्तिसमाक्षिप्तशतमस्वमुखश्चाणक्यचतुर्मुखः । प्रथितैकविक्रमा-
क्रान्तवसुन्धराहितकरणपराय-

बीजुं पतरुं बीजी बाजु

- ४० णः श्रीविक्रान्तनारायणः । स्वकरकलितहेतिहलदलितविपक्षवक्षःस्थलक्षेत्रः
श्रीनृपतित्रिनेत्रः समभवत्सं च परममद्भ्य-
- ४१ कमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमन्नित्यवर्षदेवपादानुध्यातपरममद्भ्यारकमहाराजाधिराज
परमेश्वरश्रीमत्सुवर्णवर्ष-

१ वांयो काश्चनमय २ छं६ शास्त्रिणी. ३ ३३६ सांयक्षीना पतराभां नथी. ३ छं६ हुतविलम्बित ४ वांये
अजोच्छ्रित ५ छं६ विथोमिनी; ६ छं६ अयवकत्र ७ छं६ विथोमिनी ८ छं६ श्लोक (अतुष्टुप) ९ अयवरा
१० वांयो बहल ११ वांये क्षीराब्धि १२ छं६ शङ्खविमोडित १३ वांये वृद्धितो १४ वांये समभवत् ॥ सच

- ४२ देवपृथ्वीवल्लभश्रीवल्लभनरेन्द्रदेवः कुशली । सर्वानेव यथासम्बद्धमानकात्रा-
ष्टपतिविषयपतिग्रामकूटमहत्तरयुक्तको-
- ४३ पयुक्तकाधिकारिकान्समादिशत्यस्तु वः संविदितं यथा मानस्वेटराजधानीस्थिरत-
रावस्थानेन मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययज्ञो-
- ४४ भिवृद्धये पूर्ववृत्तानपि देवभोगाग्रहारान्प्रतिपालयवा प्रतिदिनं च निरवधिनम-
स्मग्रामशासनानि प्रयच्छता मया शकनृप-
- ४५ कालातीतसंवत्सरशतेष्वष्टसु द्वापञ्चाशदधिकेष्वङ्कतोपि शकसंवत् ८५२ प्रवर्त्त-
मानस्वरसंवत्सरान्तर्गतज्येष्ठशुद्धदश-
- ४६ म्यां सोमदिने हस्तसमीपस्थे चन्द्रमसि गोदावरीतटसमीपस्थे कपिस्थकग्रामे पट्ट-
वन्धमकोत्सवे तुलापुरुषमारुह्य
- ४७ ब्राह्मणेभ्यः षट्छतान्यग्रहाराणां सुवर्णलक्षत्रयसमेतानि बलिचरुवैश्वदेवातिथित-
र्पणार्थं दत्त्वा । देवभोगार्थं च
- ४८ देवकुलम्यः खण्डस्फुटितादिनिमित्तं गन्धधूपपुष्पदीपनैवेद्याद्युपचारार्थं तपोवनस्ये
सत्रोत्तरासङ्ग-
- ४९ दानार्थं च ग्रामाणामष्टशतानि सुवर्णलक्षचतुष्टयं द्रम्मलक्षद्वान्निशतं च दत्त्वा-
तदनन्तरं च तुलापु-
- ५० रूपादनुत्तरतैव मया प्रथमकरोदकोत्सर्गेण लाटदेशखेटकमण्डलान्तर्गतकावि-
कामहास्थानवि-
- ५१ निर्गतायै इहैव मान्यखेटे वास्तव्याय श्रीमद्वल्लभनरेन्द्रदेवपादपञ्चजीविने माठर-
सगोत्रवाजिकाण्वसर्त्र-
- ५२ अचारिणे महादेवय्यसुताय नागमार्याय लाटदेशान्तर्बलिखेटकमण्डलान्तर्गतः
केवञ्जनामा ग्रामः काविकामहा-
- ५३ स्थाननिकटतरवर्त्ती । सवृक्षमालाकुलश्चतुः सीमापर्यन्तः सकर्मन्तः सोद्वङ्गो
धान्यायहिरण्यायदण्डदोषद-
- ५४ शापराधादिसमस्तोत्पत्तिसहितो दत्तः । बलिचरुवैश्वदेवातिथितर्पणार्थं ह्यस्मिन्-
त्यनैमित्तिककर्मोपयोग-
- ५५ निमित्तं दर्शपूर्णमासचातुर्मास्याष्टकाग्रयणप्रक्ष्वादिश्राद्धकर्मोपक्रियाप्रवृत्तये चरु-
पुरोडाशस्थालीपाकश्रपणा-
- ५६ दिक्कर्मनिमित्तं होमनियमस्वाध्यायाध्ययनोपासनदानदक्षिणार्थं राजसूयवाज-
पेयाग्निष्टोमादिसप्तशोमसंस्थान-

१ पात्रो सम्बद्धमान. २ पात्रो पालयता ३ पात्रो बन्धमकोत्सवे ४ पात्रो ब्राह्मणेभ्यः ५ पात्रो बलि
६ पात्रो तपोवनस्य ७ पात्रो तायेहैव ८ पात्रो सत्र ९ पात्रो बलि १० पात्रो सप्तसोम.

પતરૂં ત્રીજું

- ૫૭ કનૂપકરણાર્થ' મિત્રાવરુણાધ્વર્યુહોતુબ્રાહ્મણાચ્છંસિયાવસ્તુદમ્પતીનામૃત્વિજાં
વસ્ત્રાલંકારસત્કારદાનદક્ષિણા-
- ૫૮ દિનિમિત્તં સૈત્રપપાપશ્રયવૃષોત્સર્ગવાપીકૃપતઢારામદેવાલયાદિકરણોપકરણાર્થચ્છ ॥
યસ્ય ચ ગ્રામસ્યાઘાટાઃ ।
- ૫૯ પૂર્વતઃ કાવિકામહાસ્થાનસીમાન્તો દક્ષિણતઃ સામગં નામ ગ્રામઃપશ્ચિમતઃ સીહુ-
કગ્રામઃ । ઉત્તરતોપ્યસ્યૈવ કાવિ-
- ૬૦ કામિધાનસ્ય સ્થાનસ્ય સમ્બન્ધી^૧ તલસીમાન્તઃ ॥ એવમસું ચતુરાઘાટવિશુદ્ધં
કેવજ્ઞનામાનં ગ્રામં નાગમાર્ગ્યસ્ય કૃપતઃ ક-
- ૬૧ ધ્યયતો વા ભુજ્ઞતો ભોજયતો વા ન કેનચિદ્યાઘાતઃ કર્તવ્યઃ ॥ સામાન્યોયન્ધર્મસે-
તુર્નૃપાણાં કાલે કાલે પાલનીયો ભવ-
- ૬૨ દ્વિઃ । સર્વાનેતાન્ભાવિનઃ પાર્થિવેન્દ્રાન્મૂયો મૂયો યાચતે રામભદ્રઃ ॥ [૩૨]
આગામિભૂમિપતિભિઃ પરિરક્ષ્ય એવ ધર્મં પ્રતિ
- ૬૩ પ્રતિનિવિષ્ટતમૈસ્તથાન્યૈઃ । લક્ષ્મ્યાસ્તડિતુલિતવુદ્ધુદચ્છલાયૌ દાનં ફલં પરયશઃ
પ્રતિપાલનં ચ ॥ [૩૩] બૈહુભિવ્વર્તુ-
- ૬૪ ધા દત્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિમસ્તસ્ય તસ્ય યદા
ફલમ્ ॥ [૩૪] તથા ચોક્તં વેદવ્યાસેન ॥ ૫-
- ૬૫ ણિ વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે વસતિ ભૂમિદઃ । આચ્છેત્તા સાંનુમન્તા ચ તાન્યેવ નરકે
વસેદિતિ'' ॥ [૩૫] સ્વદત્તાં ૫-
- ૬૬ રદત્તાં વા યો હરેત વસુન્ધરામ્ । અપિ વર્ષસહસ્રાણિ વિષ્ણવાં જાયતે કૃમિઃ ॥
[૩૬] ગંઢૌધરાધ્યતનયે-
- ૬૭ ન કૃતધિયા નાગવર્મણ । લિખિતમ્ । શાસનમિદં પ્રશસ્તં શ્રીમદ્દ્રોવિન્દરાજસ્ય ॥
[૬૭] મજ્જલં મહાશ્રીઃ ॥^{૧૩}

૧ વાંચોઃ મૈત્રાવરુણ અને બ્રાહ્મણ ૨ વાંચોઃ પ્રતિશ્રય અને તડાગારામ ૩ વાંચોઃ સમ્બન્ધી ૪ હંદ શાશિની
૫ હંદ વસંતતિલકા ૬ વાંચોઃ બુદ્ધ ૭ હંદ અનુદુપ અને પછીના બે શ્લોકોનો પણ તેજ. ૮ વાંચોઃ બહુ
૯ વાંચોઃ તદા ૧૦ વાંચોઃ જાણ ૧૧ વાંચોઃ વસેત્ ॥ ૬૩. ૧૨ હંદ આપી ૧૩ આહિ એક કૃષ્ણની આકૃતિ
છે, જેને માટે જુઓ મૂળ પત્ર.

ભાષાન્તરમાંથી અમુક ભાગ

પં. ૪૦ પરમભટ્ટારક મહારાજધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીનિત્યવર્ષદેવના પાદનું કથાન ધરનાર પ. મ. પ. શ્રીસુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીવલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ વિગેરે અધિકારીઓને આજ્ઞા કરે છે કે—

તમે બધાને વિદિત થાય કે હું મંદિરે વિગેરેને આપેલાં દાન આગલા રાત્રીઓએ જમ કરેલાં છતાં પાછાં ચાલુ કરનાર, અને પ્રતિદિન નવાં દાન ચિરકાળ ટકે તેવાં આપનાર, માન્ય-ખેટમાં સ્થિત થઈને શક સંવત ૮૫૨ ના જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૦ વાર સોમ ખર સંવત્સર અને હસ્ત નક્ષત્રમાં કપિત્થ ગામમાં પટબન્ધના ઉત્સવપ્રસંગે તુલાપુરૂષમાં ચડીને નીચે મુજબ દાન આપું છું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ ઇત્યાદિ માટે બ્રાહ્મણોને ૬૦૦ અગ્રહાર તથા ૩ લાખ સુવર્ણ, (૨) દેવાલયોના ઉપભોગ માટે તેમ જ તેના જીર્ણોદ્ધાર, તેલ, ગન્ધ, પુષ્પ, દીપ અને બીજા પૂજાપચાર માટે, તથા ગ્રન્થ અને વસ્ત્રના સંહાર માટે ૮૦૦ ગામડાંઓ, ચાર લાખ સુવર્ણ અને ૩૨ લાખ દ્રુમ તુલાપુરૂષ ઉપરથી ઉતર્યા પહેલાં વિશેષમાં માતાપિતાના પુણ્ય માટે લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના તીર્થ કાવિકામાંથી આવેલા અને માન્યખેટમાં આવીને શ્રી વલ્લભ નરેન્દ્રદેવના આશ્રયમાં રહેતા, આઠર ગોત્રના વાજિકાણ્ડ શાખાના મહાદેવચ્ચના પુત્ર નાગભાર્યેને લાટ દેશના ખેટક મંડલમાંના કેવળ ગામનું દાન કર્યું છે. તે કેવળ કાવિકાના તીર્થની પાસે આવેલું હતું. આ દાન નીચેના હેતુઓ માટે આપવામાં આવ્યું હતું. (૧) બલિ, ચરુ, વૈશ્વદેવ અને અતિથિતર્પણ માટે, (૨) કામ્ય, નિત્ય, અને નૈમિત્તિક કર્મ માટે, (૩) દર્શ, પૂર્ણમાસ, ચાતુર્માસ, અષ્ટકા, આશ્રયણ પાક્ષિક શ્રાદ્ધ વિગેરે કર્મ માટે, (૪) ઇષ્ટક્રિયાની પ્રવૃત્તિ માટે (૫) ચરુ, પુરાડોશ, સ્વાદ્વીપાક પકાવવા માટે, (૬) હોમ, નિયમ, સ્વાધ્યાય માટે તેમ જ અધ્યયનની દાનદક્ષિણા માટે (૭) રાજસૂય, વાજપેય, અગ્નિષ્ટોમ ઇત્યાદિ સાત સોમયજ્ઞો માટે, (૮) મિત્રાવરૂણ, અધ્વર્યુ, હોતા વિગેરે ઋત્વિજ્ઞોનાં વસ્ત્ર, અને અલંકારથી સત્કાર તથા દાનદક્ષિણા માટે (૯) અને સત્ર, પ્રપા, પ્રતિશ્રય, વૃષોત્સર્ગ, વાવ, કુવા, તળાવ, વાડી, દેવાલય વિગેરે કરાવવા માટે.

દાનમાં આપેલા ગામની સીમા નીચે મુજબ હતી. પૂર્વમાં કાવિકા તીર્થની સીમા; દક્ષિણમાં સામગામ નામનું ગામકું પશ્ચિમમાં સીહુક ગામકું; અને ઉત્તરમાં કાવિકા તીર્થની જમીનની સીમા.

ત્યાર બાદ બાકીના ભાગમાં શાપ દર્શાવનારા શ્લોકો છે.

શ્લોક. ૩૭ ગોવિહરાજનું આ દાનપત્ર ગંગાધરાયના પુત્ર નાગવર્મનથી લખાયું હતું.

ગોવિંદ ૫ માનાં સાંગલીનાં તામ્રપત્રો^૧

શ. સં. ૮૫૫ આ. સુ. ૧૫ શુક્રવાર (ઇ. સ. ૯૪૩-૩૪)

ધન્દ્ર ૪ માને બે દીકરા હોવા બેઠબે; કારણકે આ લેખમાં પંક્તિ ૨૩ માં ગોવિંદનાં વખાણ કર્યાં છે કે તેણે તેના મોટા ભાઈ તરફ નિવિદ્ધ કૂરતા બતાવી નથી. આ ભાઈનું નામ આમાં કે બીજાં કોઈ પણ પ્રસિદ્ધ દાનપત્રોમાં મળી આવતું નથી, તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તે શરીરે તેમ જ બુદ્ધિમાં તે નબળો હશે, તેથી હોહા વગર ગોવિંદ ૪ થાએ તેને અલગ રાખી દીધો હશે.

સાંવતવાડીના રા. બ. વામનરાવ પીતાંબર ચીટનીસના કબજામાં આ પતરાં છે. તે ઉપરથી હું આ લેખ ફરી પ્રસિદ્ધ કરું છું. પ્રથમ તે પતરાં સાંગલી પાસે રહેતા બ્રાહ્મણ કુટુંબના કબજામાં હતાં અને જનરલ સર જ્યોર્જ લીએન્ડ જેકબે જ. બો. ગ્રે. રો. એ. સો. વો. ૪ થામાં પાને ૧૦૦ મે પ્રસિદ્ધ કર્યાં હતાં. સાંગલીની આસપાસથી તામ્રપત્રો મૂળ મળ્યાં હોવાં બેઠબે, અને તેથી તેને સાંગલીનાં તામ્રપત્રો તરીકે ઓળખાવવામાં આવે છે. પતરાં ત્રણ છે, અને ફરેક ૧૩ ઈંચ લાંબું અને ૮ ઈંચ પહોળું છે. લેખ એવી રીતે લખેલો છે કે તેનાં પતરાં અંગ્રેજી પુસ્તકનાં પાનાંની માફક ફેરવવાથી વાંચી શકાય છે. પતરાં તદ્દન સપાટ છે, બે કે કયાંક કોર પાસે જરા બેસો ગએલ છે, કારણ કે કોરને ટીપીને બાંધી કઢેલી નથી. લેખ બધે તદ્દન સ્પષ્ટ છે. જે કડીથી તે બાધેલાં છે તે સાદી અને હું ઈંચ બાંધી છે અને તેનો વ્યાસ ૪૬ ઈંચ છે. તેને કાપી હશે, પણ મારી પાસે પતરાં આવ્યાં તે પહેલાં ફરી રેવી દીધેલી છે. કદાચ તે કડી અસલની ન હોય, અગર તેની ઉપર સીલ કે મૂર્તિ હશે તે ઉખેડી લેવામાં આવેલ હોય, જનરલ જેકબ જેકે તે બાબત કોઈ લખતા નથી. ત્રણે પતરાં તથા કડીનું વજન ૧૩ પા. અને ૩ આઉન્સ છે. ભાષા સર્ગંગ સંસ્કૃત છે.

રાષ્ટ્રકૂટ યદુ અથવા યાદવોના વંશના છે, એમ આ લેખમાં પહેલી જ વાર આવેલું છે. ડો. બગવાનલાલના મત મુજબ આ ફેરફાર છેવટના ભાગમાં કરવામાં આવેલ છે અને સીલ ઉપરના સિંહના ચિત્રને બદલે ગરૂડનું ચિત્ર મૂક્યું, તેના કારણભૂત હોય કારણ યાદવો વિષ્ણુપંથી હતા અને ગરૂડ એ વિષ્ણુનું વાહન છે. અગાઉ નોંધ લેવાઈ છે કે જગતુંગ બીજે રણવિગ્રહની દીકરી લક્ષ્મીને પરણ્યો હતો અને તે રણવિગ્રહ ત્રિપુર અથવા તેવારના કલમુરી અથવા કલ-ચુરી વંશના કોઝલ અથવા કોઝલ ૧ ના દીકરો હતા. આ લેખમાંથી વળી આપણને માહિતી મળે છે કે તેનો દીકરો ધન્દ્ર ૪ થો તે જ કોઝલ ૧ લાના બીજા દીકરા અર્જુનના દીકરા અમ્ભણ-ની દીકરી દ્વિભગ્બાને પરણ્યો હતો. આ ધન્દ્ર ૪ થો અને દ્વિભગ્બાના દીકરા ગોવિંદ ૫ મો અને નામ નહીં જણાએલ તેનો મોટો ભાઈ એમ બે હતા.

ગોવિંદ ૫ માના લેખમાં લખ્યું છે કે તેના રાજમહેલની ગંગા અને યમુના સેવા કરતી હતી. ગુપ્ત પ્રાંધકામમાં દેવળના દ્વારની બન્ને બાજુ ગંગાયમુના કોતરવામાં આવતી અને ગુપ્તો પાસેથી ચાલુક્યોએ પોતાના ધ્વજ ઉપર ગંગાયમુનાનાં ચિત્રો ચડણ કર્યાં હતાં. ગોવિંદ ૩ બાએ પોતાના શત્રુઓને હરાવી આ બે ચિત્રો ચડણ કર્યાંનું લખ્યું છે. તેથી ગોવિંદ ૫ માના કિસ્સામાં ગંગાયમુનાની સેવા તે જ અર્થમાં લેવાની છે; કારણ ગોવિંદ ૫ માની રાજધાની ગંગાયમુનાથી ઘણે છેટે હતી, તેથી પ્રત્યક્ષ સેવા સંભવતી નથી.

આ લેખમાં ગોવિંદ ૫ માને સુવર્ણવર્ષ (ખીન્ને) અને વલ્લભનરેન્દ્ર (ખીન્ને) એવાં બિરૂદ આપેલાં છે, અને તેમજ ઈન્દ્ર ૪ થાને નિત્યવર્ષ (૧ લેા) લખ્યો છે.

લેખની તિથિ શ. સં. ૮૫૫ (ઇ. સ. ૯૩૩-૩૪) વિજય સંવત્સર શ્રાવણ સુદિ ૧૫ ગુરુવાર આવેલ છે. હાનમાં રામપુરી વિગેરે ૭૦૦ ગામના જજ્ઞામાંથી લોહગ્રામ ગામ આવેલું છે, અને તે પુણ્યવર્ધનમાંથી પોતે અગર તેના પિતા નીકળી આવેલ કૌશિક ગોત્રના બ્રાહ્મણ કેશવ દ્વીક્ષિતને આવેલું છે. આ પુણ્યવર્ધન તે હયુએનસેંગનું પુનઃકૃત્તમ ગામ હોય એમ સંભવે છે. તેને જનરલ કર્નીગહામે બંગાળામાં ગંગાનદીના કાંઠાના પળના અથવા પુળનાની સાથે બંધ બેસારેલ, પણ પાછળથી તેને ઉત્તર બંગાળામાં બોઆની ઉત્તરે ૭ માઇલ ઉપરના કારતોયા ઉપરનું મહાસ્થાન તરીકે ઓળખાવવામાં આવેલ છે.

ગોવિંદ ૫ માને શ. સં. ૮૫૧—૫૨ (ઇ. સ. ૯૩૦—૩૧) વિક્રત સંવત્સર માઘ સુદિ પૂર્ણિમાની તિથિનેા ખીન્ને લેખ ધારવાડ પ્રગણાના બંકાપુર તાલુકાના કળશ ગામમાંથી મળેલો મારી પાસે છે અને તેમાં પણ તેને ગોલ્લિજગદેવ, નૃપતુંગ, વીરનારાયણ અને રત્તકંઠર્પ એવાં બિરૂદો આવેલાં છે. સર વોલ્ટર ઇલ્લીયટની માલીકીનાં, પૂર્વ તરફના ચાલુક્યનાં તામ્રપત્રમાં શક ૮૪૫ થી ૮૫૭ સુધી રાજ કરતા ભીમ રાજના હાથે ગોવિંદ ૫ માની હાર થયાનું લખ્યું છે.

अक्षरान्तरं

पतरूं पहेलूं

- १ ॐ [॥*] जयंति व[त्र]क्षणः सर्गं निष्पत्तिमुदितात्मनः सरस्वतीकृ[?]
तानंदा मधुरास्सामगीतयः ॥ ताराचक्राञ्ज[व्र]
- २ षंडावृतगगनसरष्पद्भिनीराजहंसा- । तै[त्*]लोक्यैकाधिपत्यस्थितमदनमहाराज
शुब्भा(आ)तपत्त्रा (त्रा) त् ।
- ३ लावण्यक्षीरसिन्धोर्द्युतिरजतगिरोर्द्विधू दंतपत्त्रा- । द्वंशः सोमादयं बस्मि-
भुवनकमलावास-
- ४ सौधादुपेतः ॥ तस्माच्छ्रियः कुलगृहं भवनं महिम्नः क्रीडास्पदं स्थिति मद्भि-
गंभीरतानां
- ५ आपन्न सत्त्वपरिपालन लब्ध(वष)कीर्त्तिर्विशो व(व)भूव भुवि सिंधुनिभो
यदूनां ॥ परिणतपरमंडलः कला-
- ६ वाःप्रवितत व[व]हल यशोशुपूरिताशः । शशधर इव दन्तिदुर्गराजो बहु
कुलविमलवियत्यथो दिया-
- ७ य ॥ तस्याद्यं नृपतेः पितृव्य उदर्या श्रीवीरसिंहासनं भेरोः शृंगमिवाधिरू रवि-
वच्छ्री-
- ८ कृष्णरानस्ततः । ध्वस्तोह[द्वि]क्त्वालुक्यवंशतिमिरः पृथ्वीभृतां भस्तके
न्यस्तातः सकलं
- ९ जगत्प्रविततैस्तेजोभिराक्रांतवान् ॥ तस्मद्गोविंदराजोभूदिन्दुविम्बशिलातले ष-
स्वारि-
- १० श्लोषधूर्त्रो कः प्रशस्तिरिव लक्ष[य *]ते ॥ तस्याभवद्भुवनपालनवीरशु[बु]
द्विरुद्धूतशत्रु[वु]कुलसंततिरिद्धतेजाः ।
- ११ राजानुजो निरुपमापरनामधेयो यन्मुद्रयावु[बु]धिरपि प्रथितः समुद्रः ॥
तदनु जगत्तुंगोजनि परि-
- १२ हृतनिजसकलमंडलाभोगाः गतयौवनवनिताजनकुचसदृशा यस्य वैरिभृषाः ॥
तस्मात्ता-
- १३ मोघवर्षो भवदतुल व[व]लो येन कोपादपूर्वैश्चालुक्याभ्युषस्ताद्यैर्जनितरतियमः
प्रीणितो विंग-
- १४ वल्लयां । वैरिचांडेदरांतर्बहिरुपरितले यत्र लब्धा[व्वा]वकाशं तोयव्याजा-
द्विशुद्धं यश इव निहितं तज्ज-

- ૧૬ ગતુંગસિન્ધૌ ॥ તસાવકાલવર્ષો નૃપતિરમૂલત્પરાક્રમત્ત્ર[ત્ર]સ્તૈઃ સઘઃ સમં-
દલાગ્રં સેટકમહિ-
૧૬ તૈઃ પરિત્યક્તં ॥ સહસ્રાર્જુનવંશસ્ય મૂષણં કોકિલાત્મજા । તસ્યામવન્મહાદેવી
અગતુંગ-

વીજું પતરૂં પ્રથમ બાજુ

- ૧૭ સ્તતો જનિ ॥ ગંધીરાદ્રત્નનિષેર્મૃત્યુતિપક્ષરક્ષણક્ષમતઃ । કોકિલસુતરણવિમ્બજ-
લ્લેષેલ્લક્ષ્મીઃ સ-
૧૮ મુત્પન્ના ॥ સા જાયાજાયતાજાતશત્રો[ત્રો]સ્તસ્ય મહીપુજઃ ભીમસેનાર્જુનો
પાત્તયશોમૂષણશાલિનઃ ॥
૧૯ તત્ત્ર[ત્ર] જગતુંગોદયધરણીધરતઃ પ્રતાપકલિતાત્મા લક્ષ્મ્યા નંદન ઉદિતો-
જનિ વિજયી રાજમાર્ત્તખંડઃ ॥ સ્થિતિચ-
૨૦ લિતસકલમૂલત્પક્ષચ્છેદામિમુક્તમુજવજ્રઃ અનિમિષદર્શનયોગ્યો યઃસત્યમિહૈન્દ્રરાજ
ઇતિ ॥ યસ્તસિન્દશકંઠ-
૨૧ વર્પદલને શ્રીહૈહ્યાનાં કુલે કોકિલઃ પ્રતિપાદિતોત્સ ચ ગુણજ્યે[જ્યે]ષ્ઠો
ર્જુનોમૃત્સુતઃ । તત્પુત્રો[ત્રો]મ્મણદેવૈ ઇત્યતિવ[વ]-
૨૨ હસ્તસ્મા દ્વિ[દ *]જાન્વા[વ્વા]મવત્પદ્મેવા[વુ]બુ[નિષેરુમેવ હિમવજ્રાન્નઃ
ક્ષમામૃત્પ્રભોઃ ॥ શ્રીન્દ્રનેરન્દ્રાત્તસ્યાં સુનુરમૂઢૂપતિદ્વિ-
૨૩ જંઘા[વા]ર્ષાં ગોવિંદરાજનામા કામાદિ[ધિ]કરૂપ સૌન્દર્યઃ ॥ સામર્થ્યે
સતિ નિન્દિતાં પ્રવિહિતા નૈવામ્રજે કૂરતા વ[વ]ન્ધુઃસ્ત્રી-
૨૪ ગમનાદિભિઃ કુચરિતૈરાવર્જિતં નાયશઃ । શૌચાશૌચપરાઙ્મુલં ન ચ મિયા પૈશા-
ચ્યમંગીકૃતં ત્યા-
૨૫ ગેનાસમસાહસૈશ્વ મુખને યસ્સાહસાર્કો ભવત્ ॥ વર્ષન્મુવર્ણ વર્ષઃ પ્રમૃત્વર્ષોપિ
કનકધા-
૨૬ રામિઃ । જગદાસ્ત્રિલમેકકાંચનમયમકરોદિતિ જનૈરુક્તઃ ॥ યદષિદિગ્વિજયાવસરે-
સતિ પ્રસ-
૨૭ મસંપ્રમમૂવન એવ મૂઃ । સપદિ નૃત્યતિ પાલિમહાધ્વજોચ્છૃતકરાન્યકુનાથ વિવ-
ર્જિતા ॥ સહતે [ન*] હિ મંહલાધિપં ૫-
૨૮ રમેષોમ્યુદયી સમુદ્રતં । ઇતિ જાતમિયા ધિયામ્રતો રવિચન્દ્રાવપિ યસ્ય ધાવતે
[તઃ] ॥ અચનતપરમંહલે-
૨૯ શ્વરં સહાવિજયશુભિવેશ્મશોમિતં સમહિમકરતોરણં ચિરં નિજસેજસ્તતિ યસ્ય
રાષ્ટ્રતે ॥ સહ-

૧ જનરજ જેકામના પેડિતે પુત્રોમ્મળ વાંચ્યું હતું અને તેથી પોતાના અનુવાદમાં અંગનદેવ એમ આપ્યું. પરંતુ એ પાઠ તેણે મ્મન બદલે બુદ્ધથી વાંચેલ છે. ૨ આ અનુસ્વારની બુદ્ધ છે. ૩ આદિ વિસર્ગે બુદ્ધથી છે. ૪ હંદમાં ભંગ છે, પરંતુ અક્ષરાન્તર તદ્દન સાચું હોવાથી યોગ્ય અર્થ નીકળી શકે છે.
છે. ૫૨

ભાષાન્તર

ૐ ! સૃષ્ટિની રચનાની પૂર્ણતાથી પ્રસન્ન થએલા આત્માવાળા બ્રહ્માનાં—સરસ્વતિને આનન્દ-દાથી મધુર સામ ગીતો વિજ્યી છે ।

(પં ૧) તારા ચક્રે જેવા કમળથી આવૃત ગગનસરવરના પદ્મિનીના રાજહંસમાંથી, ત્રિભુવનમાં મહારાજ મહત્તના ઉજ્જવળ શ્વેત છત્રમાંથી લાવણ્યમાં પથોદધિ સમાન, દ્યુતિમાં રૂપાના ગિરિ સમાન, દિગ્વધુનાં કુણ્ડલમાંથી, ઇન્દુમાંથી, ત્રિભુવન કમળના આવાસ સ્થાન હોવાના યશ સંપન્ન કુળ ઉદ્ભવ્યું.

(પં. ૪) તે કુળમાંથી પૃથ્વીપર સાગર સમાન, દ્યુતિના કુળગૃહ સમાન, મહિમાના ધામ સમાન, ધૈર્ય, અતિ અભ્યુદય, અને આતુર્યના ક્રીડાસ્થાન સમાન, આશ્રય માટે આવેલાં સર્વ પ્રાણીઓનું રક્ષણ કરી યશ પ્રાપ્ત કરનાર યદુવંશ ઉત્પન્ન થયો.

(પં. ૫) યદુવંશના નિર્મળ નભમાં શત્રુમંડળને નમાવનાર ઇન્દુ સમાન કળાવાળો, સર્વ મનોરથ વિસ્તારવાળા અને મહાન યશથી પૂર્ણ કરનાર દન્તિદુર્ગનૃપ પ્રગટયો.

(પં. ૭) પછી સૂર્ય એકના શિખરે ચઢે છે તેમ ઉદય પામી અને શ્રી અને વીર સિંહાસન પર આવી, સૂર્ય તિમિર દૂર કરે છે, તેમ ચૌલુક્યોના બળવાન વંશનું તિમિર દૂર કરી અને સૂર્ય ગિરિનાં શિખરો પર કિરણો મૂકે છે તેમ ત્હની અદૃ(આજ્ઞા) નૃપોના શિરપર મૂકી તે નૃપના પિતૃવ્યક શ્રીકૃષ્ણનૃપે અખિલ જગમાં તેની મહાન દ્યુતિ પ્રસારી.

(પં. ૯) તેનાથી ગોવિંદ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનું શત્રુઓને બાળવાથી થયેલા ધૂઅનું ચિન્હ ઇન્દુ બિંબના શિલા તળ પરની પ્રશસ્તિ હોય તેમ દેખાય છે.

(પં. ૧૦) તેનો અનુજ, નિરૂપમના અપર નામવાળો, ભૂમિ રક્ષામાં વીર મતિવાળો, અરિગણને દૂર કરનાર અને જેની સુદ્રાથી જલધિ પણ ઉચિત નામથી સમુદ્ર કહેવાયો તે, ઇન્દ્ર-તેજસ્વ નૃપ હતો.

(પં. ૧૧) તે પછી જગત્તુંગ જન્મ્યો. તેના શત્રુનૃપો તેમની પાસેથી સકળ મંડળ હરી લીધાથી યૌવન વીતી ગયેલી વનિતાના સ્તન માફક (નરમ અને શક્તિહિન) થઈ ગયા.

(પં. ૧૨) અને તેનાથી અતુલ બલવાન, જેનાથી અસમાન ચૌલુક્યો અને આક્યુપ્પ આદિથી ઉત્પન્ન થએલો રતિનિગ્રહ કૌપથી વિગવહીમાં પ્રસન્ન થયો હતો અને જેનો શુદ્ધ યશ, વિરિજિત્યના ઈંડાની અંદર, બહાર કે ઉપરના તળ પર સમાસ સ્થાન ન મળવાથી પૃથ્વીના ઉંડા સાગરમાં મૂક્યો હતો તે અમોઘવર્ષ જન્મ્યો હતો.

(પં. ૧૫) તેનાથી અકાલવર્ષ નૃપ જન્મ્યો હતો. તેના પરાક્રમથી ભયભીત થઈ તેના શત્રુ-આત્મે ઢાલ અને તરવારનો સઘ ત્યાગ કર્યો.

(પં. ૧૬) સહસ્રાર્જુનના વંશનું ભૂષણ, કૌશ્લની પુત્રી તેની રાણી થઈ અને તેનાથી જગત્તુંગ જન્મ્યો હતો. સાગર સમો ગંભીર અને રતનના નિધિ, અને પ્રતિપક્ષથી નૃપોનું રક્ષણ કરવા સમર્થ (જેમ સાગર પર્વતોને શત્રુઓથી રક્ષે છે તેમ) કૌશ્લના પુત્ર રણવિગ્રહના સાગર-માંથી લક્ષ્મી નામે પુત્રી, સાગરમાંથી લક્ષ્મીદેવી પ્રકટી તેમ, જન્મી હતી. તે સમાન શત્રુ વિનાના, ભીમસેન અને અર્જુનના યશની પ્રાપ્તિથી અલંકારિત, તે નૃપની પત્ની થઈ.

(પં. ૧૯) જગત્તુંગ જે ઉદયગિરિ સમાન હતો. તેમાંથી ઉદય પામતો લક્ષ્મીનો પુત્ર વિજ્યી સૂર્ય સમાન નૃપ જન્મ્યો હતો. તેનો આત્મા તેજસ્વી હતો અને તેના વજ્ર સમાન કરથી, ઇન્દ્ર પર્વતોના પક્ષછેદન માટે વજ્ર ફેંકે તેમ સદાચારમ થી ચલિત થયેલા સર્વ નૃપોના

પક્ષ વિગેરી નાંખ્યા અને અનિમિષ નયનથી દર્શન યોગ્ય (જેમ ઇન્દ્ર દેવોથી દર્શન યોગ્ય છે તેમ) તે ઇન્દ્રરાજ આ ભૂમિપર સત્ય રીતે કહેવાતો,

(પં. ૨૦) દશકંઠો દર્પ હણનાર શ્રીહૈહયના વંશમાં કેાક્ષલ જન્મ્યો હતો અને તેનો શુણ્માં વિખ્યાત અર્જુન પુત્ર હતો. તેને મહાબળવાન અમ્મણુ દેવ પુત્ર હતો અને તેનાથી પદ્મા જેમ સાગરમાંથી અને ઉમા હિમવાન નામના ગિરીશમાંથી જેમ જન્મી હતી તેમ દ્વિજગ્યા જન્મી.

(પં. ૨૨) શ્રી ઇન્દ્ર નૃપથી તેનામાં (દ્વિજગ્યામાં) ગોવિન્દરાજ નામનો કામદેવથી અધિક રૂપ અને લાવણ્યવાળો પુત્ર જન્મ્યો. તે સમર્થ હતો છતાં નિન્દિત કરતા અઞ્જ જન્મુ તરફ તેણે બતાવી નહતી. બન્ધુજનની ઓગમન આદિ કુચરિતથી તેણે દોષ ક્યો ન હતો. શૌચ અને અસૌચ પરામુખ (હૃષ્કૃયોના કારણ રૂપ) પિશાચપણું ભયથી ઠદિ ધાર્યું ન હતું. તેનાં દાન અને અતુલ સાહસોથી પૃથ્વીમાં સાહસ માટે વિખ્યાત થયો. દાનવૃષ્ટિ વડે, સુવર્ણવૃષ્ટિ વર-સાવી, અને અતિવૃષ્ટિથી તેણે કનકની વૃષ્ટિ કરી, અખિલ ભુવન ક્ષત કાંચનનું બનાવ્યું, એમ પ્રભુ તરફથી ઠહેવાય છે. અતિ ભયઉપજાવતા તેના હેશોના વિજય સમયે પૃથ્વી ખરેખર તેનાં મહાન પાલિખન રૂપે પોતાના ઉંચા કંદેલા કર સહિત અને અન્ય હુટ નૃપોથી સુક્ષ્મ થઈ આનંદથી નૃત્ય કરે છે. ઉદય પામતો તે અન્ય દર્પવાળા નૃપને સહન કરતો નથી, એ વિચારથી ભયથી ભરેલા મન સહિત સૂર્ય અને ચંદ્ર (તેઓ પોતે અન્ય દર્પવાળા મંડળને સહન કરતા નથી તે) પણુ તેની આગળ નાશી ગયા. તેના સુંદર મહેલ જેમાં શત્રુ મણ્ડલેશ્વરો તેને નમન કરે છે તે વિજયથી ઉજ્જ્વલ છે અને તેના તોરણના નિયમિત ભૂષણુ માટે ચંદ્ર છે અને તે સદા તેના તંત્ર સંપન્ન છે તેથી (મહેલ) વિરાજે છે. ખરેખર તે શત્રુઓનાં વિશેષ શુણ્વાળાં સમાન સૈન્ય સહન કરતો નથી તેથી ગંગા અને યમુના (જેઓ તેમના સમાન નદીઓ સહન કરતી નથી તે) તેના રાજમંદિરની સેવા કરે છે. જ્યારે તે નૃપ સુરાજ્ય કરતો હતો ત્યારે કોઈ પણ ભોગમાં ઈર્ષ પણ વિમાન સ્થિત ઠદિ થતી નહીં. તેના અબદ્ધ પ્રતાપ અગ્નિની અસંખ્યા જ્વાળાનું ઠાજળ તે નીલ મેઘ છે, તેની અસિધારાના રકુરતાં કિરણો તે ખચિત વિદ્યુતના ચમકારા જ છે. અંકુશમાં રાખવા કઠિણ અરિના ગભ્ભેનાં કુમ્ભ તે મેઢ છે ત્યારે ઝરતાં મૌક્તિક તે વારા છે; અને તેના યશનાં બિંદુપાત જે વિશ્વભરે છે તે ચંદ્ર, પયોદધિ અને શેષ છે. તેનું ચિત્ત કંટક દૂર કરવા ઉત્સુક છે તેથી કમળનલિની તેના ભયથી જલમાંથી (લઈ લેવાય તેથી) ઉંચાં થતાં નથી, પણ લક્ષ્મી જે તેની કળીઓમાં વસે છે તે તેમનાથી ઉપહાર તરીકે દેવાઈ છે. પવનમાં ઉડતા તેના પુંજરજથી અંધકારવાળા પૃથ્વીના ઉદર-ગર્ભમાં કેતકી આશ્રય લે છે. અને કૃણ્ણનાં વૃક્ષ અને વેતલતા તેના દ્વારમાં પોતાના બચાવ માટે સેવક માફક ઉભાં રહે છે અને તે અચિન્ત્ય કન્દર્પનું રૂપ અને સૌંદર્ય ધારી હરના લોચનની ભસ્મ કરવાની શક્તિને ધિક્કારતાં હસતો તે ખચિત નિત્ય કન્દર્પ થયો. નિજ પ્રભુત્વ અને મંત્રશક્તિથી મહાન બનેલા ઉત્સાહથી શત્રુમુખના મુખપર હાસ્ય કરતો તે ચાણકોમાં ચતુર્મુખ થયો. તેના વિખ્યાત અને અતિ પ્રસિદ્ધ પ્રતાપથી ભરેલી પૃથ્વીનું શ્રેય કરવાની ઉત્સુકતાવાળો તે પરાક્રમી વીરોમાં સાક્ષાત્ શ્રીનારાયણ થયો. (અને) તેના હસ્ત ટેવાયેલા હતા તે શસ્ત્રથી શત્રુઓનાં વક્ષઃસ્થળ-ક્ષેત્ર ભેદી તે શ્રી ત્રિનેત્ર સાક્ષાત્ નૃપોમાં થયો.

(પં. ૩૯) પરમભદ્રારક, મહારાજધિરાજ, પરમેશ્વર, શ્રીમાન નિત્યવર્ષ દેવનો પાદાનુધ્યાત પરમભદ્રારક, મહારાજધિરાજ, પરમેશ્વર, અતિપૂજાપાત્ર શ્રીમાન સુવર્ણવર્ષદેવ પૃથ્વીવલ્લભ શ્રીમદ્ વલ્લભનરેન્દ્રદેવ કુશળ ક્ષેમ હોઈને રાષ્ટ્રપતિ, વિષયપતિ, આમકૂટ, મહત્તર, આયુક્તક, ઉપયુક્તક, અને આધિકારિકને તેમના સંબંધ અનુસાર બહેર કરે છે.

(પં. ૪૨) તમને જાહેર થાયો કે:—માન્યખેટ રાજનગરમાં સદા વસનાર, જે દેવોના ઉપલોગનાં અગ્રહાર દાન જોકે પૂર્વના નૃપોથી વિપ્રવાળાં થતાં હતાં છતાં તેનું રક્ષણ કરનાર અને નિત્ય નમસ્ત્ર આમોનાં અસંખ્ય શાસ્ત્રનપત્ર આપનાર મારાથી, મારાં માતૃપિતા અને મારા પુણ્ય યશની વૃદ્ધિ માટે શકનૃપના કાળ પછી આઠસો પંચાવન સંવતમાં (સંખ્યામાં) ૮૫૫ સંવતમાં શ્રાવણ પૂર્ણિમા ને ગુરુવારે પૂર્વા-માદ્રપદા નક્ષત્ર નીચે ચાલુ વિજય સંવત્સરમાં રામપુરી ૭૦૦ માં આવેલું લોહાગ્રામ ગામ વૃક્ષોની હાર સહિત, અન્ન અને સુવર્ણની આવક સહિત, અપરાધ અને દશ અપરાધના દણ્ડ અને શિક્ષા સહિત, અને ભૂતોપાત પ્રત્યય સહિત, સૈનિકોના પ્રવેશમુક્ત ... .. પ્રજ્ઞાદાયના નિયમ અનુસાર નમસ્ત્ર દાન તરીકેના ઉપલોગ માટે, અન્દ્ર અને સૂર્યના અસ્તિત્વ કાળસુધી પુણ્ડવર્ધન નગરથી આવેલા, હામોદર ભટ્ટના પુત્ર, કૌશિક ગોત્રના, વાજિકાણ્ડ સપ્તઋચારી કેશવ દિક્ષિતને પાણીના અતિ અર્ધથી આપાયું છે, તેની સીમા:— પૂર્વે ચોરેગ્રામ ગામ; દક્ષિણે વાઝભુડી ગામ; પૂર્વે વિજય વિહરજ (૧) ગામ; અને ઉત્તરે— સોનેહી ગામ.

(પં. ૫૨) જ્યારે કેશવ દિક્ષિત આ ચાર સીમાવાળું લોહાગ્રામ ગામ ખેડતો હોય અથવા ખેતી કરાવતો હોય; ઉપલોગ કરતો હોય અથવા અન્યથી ઉપલોગ કરાવતો હોય, ત્યારે તેમાં તેને કોઈએ કંઈ પ્રતિબંધ કરવો નહીં. આ મારા દાનને અમારા વંશના કે અન્ય બાવિ નૃપોએ લક્ષ્મી પવનથી ધીમે છુપ્પ થયેલાં જલના તરંગો સમાન ચંચળ છે અને ભવિત શરદ ઋતુના મેઘ સમાન અનિત્ય છે અને ભૂમિદાનનું કૃણ (દેનાર અને ચાલુ રાખનારને) સામાન્ય છે, એમ માની અનુમતિ આપવી અને રક્ષણ કરવું.

(પં. ૫૫) અને રામભદ્રે કહ્યું છે કે :—“આ ધર્મી નૃપોના સામાન્ય સેતુ સદા તારાથી રક્ષાવો જોઈએ.” આમ રામભદ્ર પુનઃ પુનઃ સર્વ બાવિ નૃપોને પ્રાર્થના કરે છે. ભૂમિદાન દેનાર સ્વર્ગમાં ૧૦ હજાર વર્ષ વસે છે, પણ તે જમ કરનાર અથવા તેમાં અનુમતિ આપનાર તેટલાં જ વર્ષ નર-કમાં વાસ કરે છે.

તેના પોતાનાથી અથવા અન્યથી દેવાએલી ભૂમિ જે હરી લે છે તે ધાનની વિષ્ણુમાં ક્ષીટો જન્મે છે અને તેના પૂર્વજો સહિત સંતાપમાં રંધાય છે. કંબુસાઈથી આ પવાથી અને ક્ષીટું જમ કર્યાથી જન્મથી આપેલું સર્વ અફલ થાય છે. ભૂમિદાન દેનાર પ્રજ્ઞાના જગમાં સહજ કરોડ અને શત કરોડ કલ્પ વસે છે. અખિલ જગની ઉત્પતિ થાયો. ઐ શિવને નમન !

श्रीः
गुजरातना ऐतिहासिक लेख

चौलुक्य वंशना लेखो

ચૌલુક્ય વંશના લેખો

નં. ૧૩૭

મૂલરાજનું દાનપત્ર^૧

વિ. સ. ૧૦૪૩ માધ વ. ૧૫

અણહિલવાડના ચૌલુક્યોનાં અગિયાર દાનપત્રો સંબંધી ઐતિહાસિક નોંધ

રેવાકાંઠાના કામચલાઉ પોલિટીકલ એજન્ટ મેજર જે. ડબલ્યુ વોટસને થોડા સમય પહેલાં મને ખબર આપી કે ગાયકવાડના ઉત્તર મહાલના મુખ્ય ગામ કડીની ગાયકવાડી કચેરીમાં કેટલાંક જૂનાં તામ્રપત્રો પડેલાં છે. એનરેબલ સર ઇ. સી. બેઈલીની વિનંતિ ઉપરથી ગવર્નમેંટ બોર્ડ ઇંડિયાના ફેરીન સેક્રેટરી ડો થોર્નટને વડાદરાના એજન્ટ મારફત ગાયકવાડના હીવાન સર. ટી. માધવરાવ ઉપર વગ ચલાવી ૨૦ પતરાં એટલે કે નં. ૧ અને નં. ૩ થી ૧૧ એમ લેખો પ્રસિદ્ધિ માટે મેળવી આપ્યા. નં. ૨ પાલનપુરના પો. એ. કર્નલ શોર્ટે રાધનપુરના હરબાર પાસેથી મેળવી આપેલ.

આત્યાર સુધી^૨ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજાઓનાં ત્રણ દાનપત્રો પ્રસિદ્ધ થયાં છે :

(૧) કુમારપાલનાં નાડોલનાં પતરાં^૩ (૨) ભીમદેવ ૧ લાનાં કચ્છનાં પતરાં^૪ (૩) ભીમદેવ બીજાનાં અમદાવાદનાં પતરાં.^૫

આટલાં સામટાં પતરાંની શોધ તેટલા માટે શુજરાતના ઇતિહાસ માટે બહુ ઉપયોગી છે. બીજા વંશના કરતાં આ વંશની ઇતકથાઓ વધુ પ્રમાણમાં જૈન પંચાયત મારફત સુરક્ષિત રહેલ છે.^૬ તોપણ ઘણી ઐતિહાસિક હકીકત ઉપર હજી વધુ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. આ વંશની ઉત્પત્તિ તથા મૂલરાજ કેવી રીતે ગાદીએ આવ્યો તે ચોક્કસ થયેલ નથી. રાજાઓની સંખ્યા પણ શંકાસ્પદ છે. ભીમદેવના લેખમાં ૪ થા રાજા વલ્લભને છોડી દીધા છે. સુસલમાન ગ્રંથકારોનું શુજરાત ઉપર મહામુહ ગણતરીની ચકાઈનું વર્ણન જૈન ગ્રંથોની સાથે બંધ બેસતું નથી. ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યનો સમય અને વાઘેલા વંશની ઉત્પત્તિ સંબંધી પણ વિશેષ અજવાળું પાડવાની જરૂર છે. મી. ક્રીનલોઠ ફોર્બસની રાસમાળામાં આ બાબત બહુ જ જુજ માહિતી છે. કારણકે તેને સોમશ્વરની કીર્તિકૌમુદી, રાજશેખરનો પ્રબંધ કોશ અને હસ્તગણિતું વસ્તુ પાલચરિત ઉપલબ્ધ નહોતાં. આટલા માટે આહીં આ લેખોનાં અક્ષરાન્તર વિગેરે ઉપરાંત ઐતિહાસિક નોંધ મૂકવી જરૂરી છે.

શુજરાતના ઘણાખરા જૈન કથાકાર લખે છે કે શુજરાતનો પહેલો ચૌલુક્ય રાજા, કનોજની રાજધાની કલ્યાણમાં રાજકર્તા ભુવનાદિત્યના દીકરા રાજથી તથા અણહિલવાડ પાટણના છેલ્લા

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૦ જી. ખુલ્લર ૨ ઈ. સ. ૧૮૭૭ ૩ ટોડ રાજરથાન વો. ૧ પા. ૭૦૭ ૪ ફોર્બસ રાસમાળા વો. ૧ પા. ૬ ૫ કચ્છનો ઇતિહાસ આત્મારામ કે. ત્રિવેદીકૃત પા. ૧૭. ૬ આત્યાર સુધી નીચેના અર્થે સુરક્ષિત છે—(૧) હેમચંદ્ર અને અણચ તિલકનો દ્વાપ્રાય કોશ. લખ્યો ઈ. સ. ૧૧૬૦ સુધાર્યો ઈ. સ. ૧૨૫૫—૫૬ (૨) સોમશ્વરની કીર્તિકૌમુદી ઈ. સ. ૧૨૨૦—૩૫ (૩) કૃષ્ણ ભટ્ટની રત્નમાલા ઈ. સ. ૧૨૩૦. (૪) મેરૂતુંગની પ્રબંધ ચિંતામણિ ઈ. સ. ૧૩૦૮. (૫) મેરૂતુંગની તિચારમેણી ઈ. સ. ૧૩૧૦. (૬) રાજશેખરનો પ્રબંધકોશ ઈ. સ. ૧૩૪૦ (૭) હર્ષગણિતું વસ્તુપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૪૦—૪૧. (૮) જનમેડનનું કુમારપાલચરિત ઈ. સ. ૧૪૩૫—૩૬ તથા તેમાંથી શુજરાતી ઉતારો.

આપોત્કટ અથવા આવડ રાજની બેઠેન લીલાદેવીથી ઉત્પન્ન થયો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે વિ. સં. ૬૬૮ માં પોતાના શ્વે બાઈ સાથે રાજ સોમનાથ પાટણથી યાત્રાએથી વળતાં અણહિલવાડ પાટણ શેકાયો હતો અને શ્વેડેસ્વારની કવાયતની ટીકાથી તેમજ પોતાની શ્વેડેસ્વાર તરીકેની હુશીયારીથી રાજાનું ધ્યાન ખેંચ્યું. તેનું કુળ બણ્યા બાદ તેની સાથે લીલાદેવીને પરણાવી. તે પ્રસવસમયે શુભરી ગઈ, પણ તેનું પેટ ચીરી, મૂલરાજને જીવતો કાઢ્યો. મૂલરાજ (મૂળ નક્ષત્રમાં જન્મ્યો તેથી) ને તેના મામાએ બહ્યાઓગણાઓ અને મોટો કર્યો. ઠાઠના નિશામાં તેને ઘણી વાર રાજગાદી આપવામાં આવતી, પણ નિશો ઉતર્યા બાદ પાછી લઈ લેવામાં આવતી. આથી ઠંડાળી મૂળરાજે તેનું ખૂન કરાવી ગાદી પડાવી લીધી.

મી. ફોર્બસે આ વૃત્તાન્તને થોડી ઘણી અસંબદ્ધ હકીકત કાઢી નાંખીને સ્વીકાર્યો છે અને તેણે તથા મી. એલ્ફીન્સ્ટને માન્યું છે કે મૂલરાજને બાપ કનેજમાંથી નહીં, પણ દક્ષિણના ચૌલુક્ય વંશની રાજધાની કલ્યાણમાંથી આવેલો હતો. મેરૂતુંગ લખે છે કે સામંતસિંહે વિ. સ. ૬૯૧-૯૨ થી ૬૯૮ સુધી રાજ કર્યું. તેમ જ રાજ અણહિલવાડમાં પણ ૬૯૮ માં આવ્યો એમ લખેલ છે. આ બે બનાવ વચ્ચે ઓછામાં ઓછું વીસ વર્ષનું અંતર હોવું જોઈએ, તેથી આ વૃત્તાન્ત સંવધા ત્યાજ્ય છે. આપોત્કટ અને ચૌલુક્ય વંશને જોડવાના હેતુથી ભાટયારણે આ બનાવ કલ્પી કાઢ્યો હોવો જોઈએ. દ્વાયાશ્રય કોશમાં આ સંબંધી કાંઈ પણ ઉલ્લેખ નથી. તેથી તેમ જ તામ્રપત્ર નં. ૧ માંની થોડી હકીકત છે તેથી ઉપરની અટકળને ટેકા મળે છે. ફોર્બસે સુચવ્યું છે તે મુજબ દ્વાયાશ્રય કોશ હેમચંદ્રની જ કૃતિ નથી. વિ. સ. ૧૩૧૨ માં અબ્બાસિલકે તેમાં સુધારોવધારો કરેલ છે અને કેટલીક અસંબદ્ધ હકીકત ઉપરથી અટકળ થાય છે કે બાકીનો ભાગ પણ માત્ર ૧૨ મી સદીના લેખકનો રચેલો નથી. તોપણ એકંદરે તે મેરૂતુંગના ગ્રંથ કરતાં વધુ પ્રમાણભૂત છે. તેમાં મૂલરાજને માત્ર ચૌલુક્ય લખ્યો છે. અને તેની બહાદુરી અને શક્તિનાં વખાણ કરેલ છે. આપણા લેખમાં પણ હાન દેનારની ઉત્પત્તિ સંબંધી ટુંકું વર્ણન છે. તેને સોલંકી વંશમાં જન્મેલો અને મહારાજાધિરાજ રાજાને દીકરો લખ્યો છે. તેણે સારસ્વત મંડલ (સરસ્વતી નદીની આસપાસનો મુલક) પોતાના બાહુબળથી મેળવ્યું. મેરૂતુંગનું વર્ણન સાચું હોય તો રજપૂતના રખડવા નાના છેકરાને મહારાજાધિરાજ લખાય નહીં.

મૂલરાજના હાનપત્રની હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં તેમ જ મૂલરાજને વંશનો સ્થાપક વર્ણવ્યો છે તે ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે તેના પૂર્વજ ચૌલુક્યના અસલ દેશના રાજા હશે અને ત્યાંથી તેના દુરમનથી હાંકી કાઢવાથી અગર વધુ પ્રદેશ મેળવવાના લોકથી ગુજરાતમાં તે આવ્યો હશે. તે અસલ પ્રદેશ કયો તે સવાલ વિચારવાનો છે. ગુજરાતના ભાટો લખે છે કે વિ. સ. ૭૫૨માં કનેજમાં કલ્યાણકટકનો રાજા ભુરાજ, ભુવડ અગર ભુવડ (એટલે કે ભુપતિ) ગુજરાતમાં રાજ કરતો હતો અને જયશેખરનો નાશ કર્યો અને ત્યાર બાદ કલ્યાણિય, ચંદ્રાદિત્ય, સોમાદિત્ય અને એવરું ભુવનાદિત્ય જે રાજાને બાપ હતા તે કલ્યાણની ગ્રામીણે આવ્યો. મી. ફોર્બસે મી. એલ-ફિનસ્ટન વિગેરેએ આ કલ્યાણને દક્ષિણ ચૌલુક્યોની રાજધાની કલ્યાણ માનેલ છે અને હું પણ અસુક વખત એમ માનતો. તેના આધારમાં નીચેની બીનાઓ આપી શકાય તેમ છે: (૧) દક્ષિણનું કલ્યાણ આઠ સદી સુધી ચૌલુક્યની રાજધાની હતી અને કનેજમાં આવું ગામ મળી આવતું નથી. (૨) દક્ષિણના ચૌલુક્યોના લેખોમાં ગુજરાત જિત્યાનું લખે છે—(૩) ચૌલુક્ય રાજા વિજય-રાજના શ. સ. ૩૬૪ ઇ. સ. ૪૭૨-૭૩ ના તામ્રપત્રમાં લખ્યું છે કે તે ભરૂચના પ્રદેશોનો માલિક હતો. પરંતુ બીજા મવર્ના પ્રમાણ વધુ સખળ છે: (૧) દક્ષિણના રાજાઓ ચૌલુક્ય, ચલુક્ય, ચલિક્ય અગર ચલક્ય લખે છે, જ્યારે ગુજરાતમાં ચૌલુક્ય લખે છે. પાટણ વંશનો સ્થાપક દક્ષિણમાંથી આવ્યો હોત તો પોતાને ચૌલુક્ય લખત. (૨) દક્ષિણ ચૌલુક્યોના કુલદેવતા વિષ્ણુ છે

જ્યારે શુ. ચૌલુક્યો શૈવ છે (૩) દ. ચી. તું લાંછન વરાહ છે જ્યારે શુ. ચી. તું નંદી છે (૪) ભૂપતિથી રાણ સુધીના રાજાઓનાં નામ હક્ષિણ વંશના લેખોમાંની વંશાવલી સાથે મળતું નથી. (૫) મૂલરાજને દ. ચી. સાથે મિત્રભાવ ન હોતો. તે ગાદીએ આવ્યા બાદ તેલિંગના તૈલપ રાજાએ ખારપને હુમલો કરવા મોકલ્યો હતો. (૬) મૂલરાજે તથા તેની પછીના રાજાઓએ શુજરાતમાં ઘણા પ્રાદેશોને વસાવ્યા જે ઔદિચ્ય (ઉત્તરતરફના) નામે મશહૂર છે અને તે એને સિહોર (સિંહપુર), ખંભાત (સ્તંભતીર્થ) તેમ જ બનાસ અને સાબરમતી વચ્ચે અનેક ગામો દાનમાં આપ્યાનું પૂરવાર થાય છે. મૂલરાજે હક્ષિણમાંથી આવ્યો હોવ તો શુજરાત તેલિંગણ અને કણ્વોટકી પ્રાદેશોથી ભરપૂર હોત. આ છેલ્લી હકીકત બહુજ સખળ છે, જે કે બીજી હકીકતોનું કદાચ સમાધાન થઈ શકે; જેમ કે મૂલરાજે પોતાનું લાંછન તથા ધર્મ શુજરાતમાં આવીને બદલ્યા હોય. વળી કનોજમાં બીજી કથાઓ હોતું અસંભવિત નથી. કનોજના ઇતિહાસમાં આઠમી સદીના યશોવર્માથી માંડી હશમી સદી સુધી કંઈ પણ પ્રકાશ પડેલ નથી. આ ખાડો ભૂપતિ અને તેના અનુયાયીઓથી પૂરાઈ શકે તેમ છે. ભૂપતિ ઇ. સ. ૬૬૫-૬ માં રાજ કરતો હતો અને મૂલરાજ ૬૪૧-૪૨ માં ગાદીએ આવ્યો. વિશેષમાં હક્ષિણના ચૌલુક્યો માને છે કે તેના પૂર્વજ ઉત્તરમાંથી આવેલા અને અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા. નાર્ણવેસ્ત્ર પ્રોવીન્સીજના ગેઝેટીયરમાં લખેલ છે કે ચૌલુક્ય રજપૂતો કનોજ પ્રદેશમાં અત્યારે પણ હયાત છે. કથાઓ નામે ઘણાં ગામો હતાં, જેવાં કે સુબર્ધ પાસેનું કથ્યાણ અને હક્ષિણનું કથ્યાણ; તેથી કનોજમાં કથ્યાણ હોવાનું અસંભવિત નથી. આ બધી હકીકત ઉપરથી હું એમ નિશ્ચય ઉપર આવું છું કે મૂલરાજ કાન્યકુબ્જમાં રાજકર્તા રાજાનો વંશજ હોવો જોઈએ અને શુજરાત જતું હોવું જોઈએ, તેમજ તેની મા આવડા વંશની હોઈ શકે. બારોને રાજવંશાવલી બાબતમાં બહુ જ ચોક્કસ માનવા જોઈએ, કારણ તે સાચવી રાખવી તે તેનો ધંધો કહેવાય.

આ લેખથી બીજી બે બાબતોને પુષ્ટિ મળે છે. લેખ નં. ૧ પં. ૨ માં મૂલરાજને સ્વયંક દ્વ વિહિતાચ્છાત્રયઃ વર્ણવ્યો છે. અણહિલવાડ પાટણની આસપાસ પચાસ માઈલ સુધીમાં ટેકરી પણ નથી, તે હકીકત ધ્યાનમાં લેતાં ઉપરનું વર્ણન ઐતિહાસિક વૃત્તાન્તને ઉદ્દેશીને છે એમ સમજવું જોઈએ. મેરૂતુંગ લખે છે કે ગાદીએ બેઠા પછી વરત મૂલરાજ ઉપર બે લશ્કરો ચઢી આવ્યાં હતાં. એક તો શાકરભરી (સામ્બર)ના રાજા સપાહલક્ષીયનું અને બીજું કથ્યાણના તૈલપના સુબા ખારપનું. જેને પરિણામે તે કચ્છના વાગડ પરગણામાંના કંથકોટ (કંથાદુર્ગ)માં ભાગી ગયો હતો તેને શિવજીની કૈલાસની સ્થિતિ સાથે કવિએ સરખાવી લાગે છે. બીજી બાબત વળી વિશેષ સ્પષ્ટ છે. મેરૂતુંગ પ્રબન્ધચિંતામણિમાં લખે છે કે મૂલરાજ સોમનાથનો અનન્ય ભક્ત હતો અને હર સોમવારે સોમનાથ પાટણ (૨૫૦ માઈલની મુસાફરી કરીને) દર્શન માટે જતો. આ ભક્તિથી તુષ્ટ થઈ સોમનાથ પ્રથમ મણ્ડલી (વિરમગામ તાલુકાનું માંડલ) અને પછી અણહિલવાડ પધાર્યા. મણ્ડલીમાં મૂલરાજે મૂલેશ્વરનું મંદિર બંધાવ્યું. મૂલનાથ દેવને કુખોઈક ગામ દાનમાં આપવામાં આવ્યું તે આ મૂલેશ્વરનું મંદિર હોવું જોઈએ. લેખનો ઐતિહાસિક વિભાગ બહુજ ટુંકો છે અને તેમાં મૂલરાજની વામનસ્થલી (વંથળી)ના આલીર અગર ચાહવો ઉપરની તેમજ લાટના રાજા ઉપરની ચઢાઈનું વર્ણન નથી. સંવત ૧૦૪૩ વિક્રમ આવ્યો છે તે મૂલરાજના રાજ્ય સમય વિ. સં. ૯૯૮-૧૦૫૩ સાથે બંધ બેસતો આવે છે.

મેરૂતુંગના વૃત્તાંત અનુસાર મૂલરાજ પછી તેનો દીકરો ચામુંડ ગાદીએ આવ્યો; જેણે તેર વર્ષ એટલે કે ૧૦૬૬ (ઇ. સ. ૧૦૦૬-૧૦) સુધી રાજ્ય કર્યું. તેના પછી તેના બે દીકરા વલ્લભરાજ અને દુર્લભરાજ ગાદીએ આવ્યા. જેમાંનો પહેલો ૬ માસ બાદ શીળીમાં મરણ પામ્યો જ્યારે બીજાએ સં. ૧૦૭૮ (ઇ. સ. ૧૦૨૧-૨૨) સુધી રાજ્ય કર્યું. તે વરસમાં તેણે પોતાની ગાદી છોડી અને પોતાના નાનાભાઈ નાગરાજના દીકરા બીમદેવ ૧ લા ને ગાદી આપી. આ

સમય સંબંધી કાંઈ વધુ વિગત પ્રાપ્ત નથી. ચામુંડ અને દુલ્લભરાજ બન્ને સ્વામી થયેલા અને તેમાંથી એક કાશી અથવા ત્યારે તેમનું માળવાના રાજ્યએ અપમાન કર્યું તેથી માળવા સાથે વૈરભાવ ઉત્પન્ન થયો. લીમદેવ ૨ બના વિ. સં. ૧૨૬૬ ના તામ્રપત્રમાં વલ્લભરાજનું નામ નથી, પણ આ પતરાં-માંથી નં. ૪ થી ૧૦ બધામાં તેનું નામ છે તેથી અટકળ થાય છે કે તેના દુકા સમયને લીધે અમુકમાં નામ નહીં લખાયું હોય.

બીજી બાબત એટલે કે ગુજરાતની હંતકથાઓ અને આંધ્રને અકબરી વિગેરે ગ્રંથો વચ્ચે સાદનો ગડબડાટ વધારે ગંભીર છે. બે ચામુંડને ૧૦૧૦ ને બદલે ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં મુકીએ તો ગુજરાતી ગ્રંથકારોની સાલો બધી વીખાઈ જાય છે. મી. ફોર્બસનું તે સંબંધી પ્રકરણ બહુ ગોટાળાભરેલું છે, કારણ કે મુસલમાની અસલ ગ્રંથોને અને લીમદેવના લેખોને ગારીકીથી અવ્યાસ થયો નહોતો. સર એચ. ઇલીઅટના હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના વો. ૨ પા. ૪૨૬ મે (પુરવણીમાં) મહમુદની હિંદ કિપરની ચઢાઈનું પૂરું વર્ણન આપ્યું છે. સોમનાથની ચઢાઈનું સૌથી પ્રાચીન વર્ણન ઇબ્ન આસીર પા. ૪૬૬ મે આપેલ છે. તેમાં લખેલ છે કે અણહિલવાડનો રાજા લીમ ભાગીને અમુક કિલ્લામાં બરાણો. પછી સોમનાથ ઉપર હબલવારા દ્વારા ચઢાઈનું અને મંદિર સર ક્યાંનું વર્ણન છે. પછી મહમુદને ખબર મળી કે લીમ કન્હડતના કિલ્લામાં બરાણો છે તેથી તે ત્યાં ગયો. ભરતી વખતે ખાડી બોળંગી અને દુશ્મનને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો. ત્યાંથી મનસુરા જવા પાછો વળ્યો. આ વર્ણનમાં લીમનું નામ બે વાર આવે છે. તેથી ગુજરાતી ગ્રંથકારોનાં લખાણ અનુસાર ઇ. સ. ૧૦૨૪ માં લીમ ગાદી ઉપર હતો. વળી તેમાં મુસલમાનોની ગુજરાતમાં લાંબા વખત સુધીની સ્થિતિ અગર હાબિશલીમના વંશજને અણહિલવાડની ગાદી ઉપર સ્થાપ્યા બાબત સ્પષ્ટ પણ ઇસારો નથી. તે હકીકત તેમજ ગુજરાતની અખૂટ હોલત વિગેરેના ઉલ્લેખ મીરખોન્દના ઇતિહાસમાં પ્રથમ જોવામાં આવે છે, તેથી અનુમાન થાય છે કે પાછળના મુસલમાની ગ્રંથકારોએ તે પાછળથી ઘુસાવી દીધેલ હશે. લીમનું કન્હડત (કંથકેટ) ભાગી જવું પણ તદ્દન સંભવિત છે; કારણ મૂલરાજ પણ ત્યાં ભાગી ગયો હતો. કંથકેટ પાસે દરિયો હોવાનું વર્ણન કાં તો તે વખતની સ્થિતિફેરને લીધે અગરતો મુસલમાની ગ્રંથકારોના અજ્ઞાનને લીધે હશે.

લીમદેવના લેખો પણ ઉપરના અનુમાનને અને ગુજરાતી ગ્રંથકારોના લખાણને સમર્થન કરે છે. તેમાં લખેલ છે કે લીમદેવ વિ. સં. ૧૦૮૬ અને ૧૦૯૩ માં એટલે કે ઇ. સ. ૧૦૨૬ અને ૧૦૩૬ માં રાજ્ય કરતો હતો. તે ઉપરથી સમજાય છે કે મહમુદની ચઢાઈ પછી તુરત તે પાછો અણહિલવાડ આવ્યો હશે. પરિણામે ગુજરાતી ગ્રંથકારો અનુસાર લીમદેવ વિ. સં ૧૦૫૮ ઇ. સ. ૧૦૨૨ માં ગાદીએ આવ્યો. મહમુદ આવ્યો ત્યારે તે રાજ્ય કરતો હતો અને ભાગીને કંથકેટ ગયો. મહમુદે તેને ત્યાંથી હાંકી કાઢ્યો અને મનસુરા તરફ ગયો. લીમદેવ તરત અણહિલવાડ પાછો ફર્યો અને વધુ પચાસ વર્ષ સુધી રાજ કર્યું.

આપણા આ લેખોમાંથી લીમદેવના છેવટના ભાગ સંબંધી તેમજ તેના દીકરા કર્ણ ૧ લા વિ. સ. ૧૧૨૮-૫૦ (ઇ. સ. ૧૦૭૨ થી ૧૦૯૩-૯૪) સંબંધી કાંઈ પણ હકીકત મળતી નથી. માત્ર તેનું બિરૂદ ત્રેલોક્યમલ્લ આપેલું છે. કર્ણના પુત્ર જયસિંહ સંબંધી નં. ૫ માંની વંશાવળી તેને અવન્તિનાથ અને વવંરકલ્પજી લખે છે. નં. ૩ માં તેમજ નં. ૬ થી ૧૦ સુધીનામાં આ બે બિરૂદ વચ્ચે ત્રિલુવનગંડ લખેલ છે. દ્વયાશ્રય કોશમાં બર્બરને રાક્ષસોના નેતા લખ્યો છે અને શ્રી સ્થલ સિદ્ધપુરના બ્રાહ્મણોને તે ત્રાસ દેતો હતો. જયસિંહે તેને હરાવ્યો, પણ તેની સ્ત્રી પિંગલિકાની આલુણથી તેને જીવતો રાખ્યો. બર્બરે જયસિંહને અનેક ભેટો આપી. મી. ફોર્બસે બર્બરને માલવાનો રાજા માન્યો છે તે બૂલ અવન્તિનાથ અને વવંરકલ્પજી એ બેને લેખાં વાંચવાથી થયેલ હશે. કીર્તિકૌમુદીમાં બર્બરકને ભૂતનો ઉપરી લખ્યો છે અને તેને શ્મશાનમાં

જ્યાં કરવાથી જ્યસિંહને સિદ્ધરાજ નામ પ્રાપ્ત થયું એમ પણ કહેવાય છે. બધા બ્રાહ્મણો કયાં પછી એમ સંભવે છે કે બર્બરક ઉત્તર ગુજરાતમાં રહેલી કેાઇ અનાય જાતિનો એટલે કે કોળી, બીજા અગર મેહેર જાતિનો હશે.

કુમારપાલના રાજ્યના અનેક ઉપયોગી બનાવોમાંથી શાકમ્બારીના રાજાને જિલ્લા બાબતનું જ વર્ણન લેખ નં. ૩ થી ૧૦માં છે. ત્યારપછીના રાજા અજયપાલ સંબંધી જૈન ગ્રંથકારો બહુ જ જુજ લખે છે. કારણ કે તેને તે ધિક્કારતો હતો. તેને પરમમાહેશ્વર અને મહા માહેશ્વર લખ્યો છે તેથી જૈનધર્મ તરફની વિમુખતા સ્પષ્ટ થાય છે. તેણે હમચંદ્રના શિષ્ય રામચંદ્રને જીવતો બાળી મૂક્યો અને જૈનનાં મંદિરો તેમ જ પુસ્તકોનો નાશ કર્યો. તેની પછીના મૂળરાજ બીજાના રાજ્ય સંબંધી એક જ બનાવ જૈનગ્રંથકારોએ વર્ણવ્યો છે. અને તે તેની સુસલમાન ઉપરની જિત છે. ગર્જનક તે ગઝનવીનું સંસ્કૃત રૂપ છે. મેરુતુંગ તેઓને ગજગનક લખે છે. કીર્તિકૌમુદીમાં સં. ૨ શ્લો. ૫૭ માં આ મૂલરાજે તુરુકના પાદશાહને જીત્યો એમ લખેલ છે. મી. ક્રાઈસ્ટ પછી તે જિત ખરેખરી અટકળી છે.

ત્યાર પછીના રાજા ભીમદેવ બીજાના અગર લોગોલીમના રાજ્ય માટે લેખો બહુ ઉપયોગી છે. ગુજરાતી ગ્રંથકારો મી. ક્રાઈસ્ટના સમયમાં જણાવેલા તેમજ અત્યારે જણાવેલા પણ તેના રાજ્ય માટે બહુ જ થોડું લખે છે. મેરુતુંગ અને સોમશ્વરને આ ભીમ માટે મમતા નહોતી. તેઓનું ધ્યાન, ગુજરાતના ભાવિ રાજાના બાપ, ધવલગૃહ અગર ધોળકાના રાણા વીરધવલ તરફ અને તેના બે જૈન મંત્રીઓ તેજપાલ અને વસ્તુપાલ તરફ ખેંચાયું હતું. મી. ક્રાઈસ્ટે તેટલા માટે ચાંદના પૃથિરાજ રાસા ઉપર તેમ જ પાછળના સુસલમાન ગ્રંથકારો જે ભરોસાપાત્ર નહોતા તેના ઉપર આધાર રાખેલ છે. ચાંદ ભીમને ઇ. સ. ૧૧૬૩ પહેલાં મરેલો વર્ણવે છે. મી. ક્રાઈસ્ટ તેને ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં મુએલો વર્ણવે છે. ઇ. સ. ૧૨૩૧ ના આબુના લેખમાં ભીમને જીવતો લખ્યો છે અને તે લેખનો ઉલ્લેખ મી. ક્રાઈસ્ટ કરે છે. છતાં ઇ. સ. ૧૨૧૫ માં ભીમને મુએલો કેમ કહ્યો તે સમજાતું નથી. મેરુતુંગ પણ પ્રબન્ધચિતામણિમાં લખે છે કે ભીમદેવે વિ. સં. ૧૨૩૫ પછી ૬૩ વર્ષ સુધી, એટલે કે વિ. સં. ૧૨૯૮ અગર ઇ. સ. ૧૨૪૧-૪૨ સુધી રાજ્ય કર્યું. આપણા લેખોમાં પણ ભીમદેવનું છેલ્લું દાનપત્ર વિ. સં. ૧૨૬૬નું છે અને ત્યાર પછીના ત્રિભુવનપાલનું પહેલું વિ. સં. ૧૨૬૬ નું છે. ભીમદેવના રાજ્યના ઐતિહાસિક બનાવો સંબંધી મેરુતુંગ પ્રબન્ધચિતામણિમાં લખે છે કે માલવાના સોલુક એટલે કે સુભટવર્મને ગુજરાત ઉપર ચઢાઈના પ્રયત્ન કર્યો હતો અને તેના દીકરા અર્જુનદેવે ગુજરાતનો નાશ કર્યો હતો. વ્યાઘ્રપદ્મી અગર વાઘેલનો લવણપ્રસાદ જે રાણા વીરધવલનો બાપ હતો તે ભીમનો રાજ્યચિન્તાકારી હતો. ત્યાર બાદ વાઘેલાના તેમ જ તેના જૈનમંત્રીઓના વર્ણનમાં ઉતરી જાય છે. તેની વિચાર-શ્રેણીમાં તેણે ભીમ ૧૨૩૫ માં ગાદીએ બેઠો એટલું જ લખ્યું છે અને પછી ગજગનક (સુસલમાન) નું રાજ્ય થયું. સોમશ્વરે કીર્તિકૌમુદી સં. ૨ શ્લો. ૫૬-૬૧ માં ભીમને તેથી પણ ખરાબ વર્ણવ્યો છે, અને પછી મેરુતુંગની માફક વાઘેલાનું વર્ણન શરૂ કરે છે.

ગ્રંથકારો આમ લખે છે છતાં ભીમદેવના લેખો તેને હુદ્ર રાજા તરીકે વર્ણવતા નથી. આપણાં તામ્રપત્રોમાં તેને અભિનવ સિદ્ધરાજ નારાયણવતાર અને સમ્પન્ન ચક્રવર્તિન લખેલ છે. તે બિરુદો તેનાં પોતાનાં જ તામ્રપત્રોમાં નહીં, પણ જયન્તસિંહના (નં. ૪) તેમ જ ત્રિભુવનપાલ (નં. ૧૦) ના લેખોમાં પણ છે. લેખો ઉપરથી એમ પણ પુરવાર થાય છે કે તેના તાબામાં સાબરમતીની ઉત્તરને ગુજરાતનો ઘણો ખરો ભાગ જે મૂલરાજ ૧ લાના તાબામાં હતો તે હતો અને દક્ષિણ રજપૂતાનાના ચંદ્રાવતી અને આબુના રાજાઓ તેની સત્તા કબુલ કરતા હતા. નં. ૬-૮-૬ માં

અપાએલાં જુદાં જુદાં ગામો તેમ જ વીલસનના લેખો^૧ નં. ૧૬ ઇ. સ. ૧૨૦૮—૯ નામાં તમ જ નં. ૪ ઇ. સ. ૧૨૩૦—૩૧ નામાં જે વર્ણન મળે છે તે ઉપરથી તે શુજરાવ તેમજ આણુ પ્રદેશ-માં લાંબા વખત સુધી સર્વોપરી સત્તા હોગવતો હતો એમ પૂરવાર થાય છે. બીજી તરફથી લવણપ્રસાદ અને વીરધવલને મહારાજા અને મહારાજાધિરાજ લખ્યા છે. લવણપ્રસાદ સ્વતંત્ર થયાની તારીખ વસ્તુપાલના ગિરનારના લેખમાંથી મળે છે; કારણ કે તે વિ. સં. ૧૨૭૬ પછી પોતાની સ્ત્રી લવાપરતો હતો. તેઓએ ધોળકા ધંધુકા ઉપરાંત ખંભાત, લાટ અને ગોધરા ચાલુક્યો પાસેથી બચાવી લીધાં, એમ સોમેશ્વર લખે છે. કાઠિયાવાડ ત્યાંના સ્થાનિક સુખાના હાથમાં ગયું અને પ્રખન્ધકેશમાં વઢવાણના રાજા વીરધવલ સાથે લડતો વર્ણવ્યો છે.

શુજરાતના બધા અંધકારો લીમદેવથી ચાલુક્યવંશ સમાપ્ત થયાનું માને છે. લેખ નં. ૧૦ માં ત્રિભુવનપાલને વિ. સં. ૧૨૬૬ માં રાજ્ય કરતો વર્ણવ્યો છે. પણ તેના ટુંકા સમયને લીધે તેને રાજા તરીકે ગણ્યો લાગતો નથી. મેરૂતુંગે પણ વિચારલેખીમાં લખ્યું છે કે વીરધવલને દીકરો વીસલદેવ વિ. સ. ૧૩૦૦માં ચાલુક્યની વાઘેલા શાખાનો પહેલો રાજા થયો.

વીસલદેવ વાઘેલાના ઇતિહાસ સંબંધી રાજશેખર અને હર્ષજિણિ લખે છે કે વીરધવલ વિ. સ. ૧૨૬૫-૬૬ માં શુજરી ગયો. તેને જે દીકરા હતા વીરમદેવ અને વીસલદેવ. મોટાએ એક વાણીયા ઉપર જીલ્લમ કરીને પોતાના પિતાની તેમજ મંત્રી વસ્તુપાલની ઇતરાજી બંધારી હતી તેથી તેને વીરમગ્રામ (વીરમગામ) માં કાઢી મૂક્યો હતો. પોતાના આપની ગંભીર માંદગીની ખબર પડવાથી તે ધોળકા રાજ્ય લેવા આવ્યો; પણ વસ્તુપાલ બહુ જીરહાર હોવાથી વીસલદેવને ગાદીએ બેસાડ્યો અને વીરમને ગામમાંથી નાસી જવાની ફરજ પાડી. તેણે બંદ ઊઠાવ્યું અને હાર્યો તેથી પોતાના સસરા જાળાલિના રાજા ઉદયસિંહની મદદ માગી, પણ વસ્તુપાલે તેને હગલખાણથી મરાવી નાંખ્યો. વીસલદેવે નાગડ નામના પ્રાણીને મહામંત્રી નીમ્યો અને બન્ને ભાઈઓ (વસ્તુપાલ તેજપાલ) ને નીચેની પદવી આપી. તેઓને બહુ અપમાન સહન કરવું પડ્યું. સોમેશ્વરે તેને બચાવી લીધો હતો. થોડા સમય પછી રાજાના મામા સિંહે વસ્તુપાલના ગુરૂ ચતિને માર્યો, તેથી વસ્તુપાલે તેના રજપૂત નોકર મારફત તેના હાથ કપાવી નાંખ્યો. આથી જેઠવાઓએ મંત્રીને સહકુટુંબ મારી નાંખવાનો ઠરાવ કર્યો. સોમેશ્વર ફરી સમાધાન કરાવ્યું. દેવગિરિના ગ્રાહવ રાજા સિંધણે વીરધવલ ઉપર ચઢાઈ કરી હતી (કીર્તિકૌમુદી સ. ૪). માલવાનો પૂર્ણમદલ પણ ચડી આવ્યો હતો. મેદપાટ^૨ (મેવાડ) ના રાજાને પણ સોલંકી-ના હુશમન તરીકે વર્ણવ્યો છે. કણ્વોટના રાજા એટલે કે ઘણું કરીને દ્વારસમુદ્રના બલ્લાલ યાદવની દીકરીના સ્વયંવરમાં ફત્તેહમંદ થયો હતો, એમ પણ લેખમાં વર્ણન છે. મેરૂતુંગ અનુસાર વીસલદેવે વિ. સં. ૧૩૧૮ સુધી રાજ્ય કર્યું અને તેની પછી નીચેના રાજાઓએ રાજ્ય કર્યું.

અર્બુનદેવ ... વિ. સં. ૧૩૧૮-૧૩૩૧= ઇ. સં. ૧૨૧૧-૧૨ થી ૧૨૭૪-૭૫

સારંગદેવ ... ,, ૧૩૩૧-૧૩૫૩= ,, ૧૨૭૪-૭૫ ,, ૧૨૯૧-૯૭

કર્ણુલેલો ... ,, ૧૩૫૩-૧૩૬૦= ,, ૧૨૯૬-૯૭ ,, ૧૩૦૩-૪

અર્બુનદેવનો સોમનાથ પાટણનો ઇ. સ. ૧૨૬૪-૬૫ નો અને કચ્છનો વિ. સ. ૧૩૨૮= ૧૨૭૧-૭૨ લેખ મળેલા છે અને સારંગદેવનો આણુ ઉપરના વસ્તુપાલનો ઇ. સ. ૧૨૬૪ નો લેખ મળેલ છે તેથી મેરૂતુંગની તારીખોનું સમર્થન થાય છે. ઇ. સ. ૧૩૦૪ માં શુજરાવ મુસલ-માનોના હાથમાં ગયું, એ નિર્વિવાદ છે.

અસરાન્તર

પતરું પહેલું

પતરાંનું માપ ૭"×૧૦" લિપિ જૂની કાયસ્થ દેવનાગરી, સ્થિતિ સુરક્ષિત.

- ૧ રાજાવલીપૂર્વમ્ ॥ રાજહંસ ઇવ વિમલોમયપક્ષઃ । કમલયોનિરિ-
- ૨ વ વિતતકમલાશ્રયઃ । વિષ્ણુરિવ વિક્રમાક્રાંતભૂતલઃ । ત્ર્યમ્બક ઇવ વિહિતાચ-
- ૩ લાશ્રયઃ । શતમસ્ય ઇવ વિવુચ્ચાનંદજનકઃ । કલ્પવૃક્ષ ઇવ વાંછિતાર્થફલપ્ર-
- ૪ દઃ । મેરુરિવ સર્વ્વદા મધ્યસ્થઃ । તોયધિરિવ બહુસત્વાશ્રયઃ । જલદ ઇવ સર્વ્વસત્વા-
- ૫ નુકંપી । સુરેંદ્રદ્વિપ ઇવ સદા દાનતોયાર્દ્રાકૃતકરઃ । ચૌલૈકિકાન્વયો મહારા-
- ૬ જાધિરાજશ્રીમૂલરાજઃ । મહારાજાધિરાજશ્રીરાજિસુતઃ । નિજમુજોપાર્જિત સારસ્વ-
- ૭ તમણ્ડલો શ્રી મોઢેરકીયાદ્ધાંદ્યમેષુ કમ્બોદ્ધિકાગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૮ ણોત્તરાન્ તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં । યથા । શ્રીમદ્ગણદિલપાટ-
- ૯ કસ્થાનાવસ્થિતૈરસ્માભિઃ સૂર્યગ્રહણપર્વ્વણિ શ્રીસ્થલકે પ્રાચીસરસ્વતીવારિણિ *
- ૧૦ [સ્નાત્વા] તૃદશપતિં રુદ્રમહાલયદેવમભ્યર્ચ્ય સંસારસ્યાસારતાં વિચિંત્ય નલિનીદલ-
- ૧૧ ગતજલલવત્તરલ પ્રાણિતવ્યમાકલય્યં । અદૃષ્ટફલમંગીકૃત્ય ચ । માતાપિત્રોરાત્મન-

૧ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૧ જી. ખુલ્લુર. પં. ૩ પતરાં ઉપરના અક્ષરો જનનઃ જેવા દેખાય છે; પરંતુ હું ધારૂં છું કે માત્ર તેનું કારણ ક નો જમણે લાટો ભૂસાર્ધ ગયો છે તેથી છે. વાંચો વૃક્ષઃ પં. ૫ કા ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. પં. ૮ ત્તરાન્ ના ત્ત નીચેનો લાટો ચ જેવો, લાગે છે; પરંતુ હું ધારૂં છું કે તે વિરામ ચિહ્ન ખાટેનો હશે. પં. ૧૦ વાંચો ત્રિદશપતિ પં. ૧૧ વાંચો તરલં; ચ્ય ઉપરનું અનુસ્વાર ઉડાડી નાંખો. વાંચો અદૃષ્ટ.

पतरुं नीजुं

- १ अ पुण्ययशोभिवृद्धये । उपरिलिखितग्रामोयं स्वसीमापर्यन्तः स्वकाष्ठतृणोदकोपे-
 २ तः स्वगोचरसहितः सदण्डदशापराधो वर्द्धिविषये मण्डल्यां स्थापितश्रीमूलनाथदे-
 ३ वाय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः । इति मत्वा । तान्निवासिजनपदैर्यथादी
 ४ मानभागभोगकरहिरण्यादि सर्वमाज्ञाश्रवणविधेयैर्मत्वा सर्वदाऽस्मै समुपने-
 ५ तव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं बुध्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रवृत्तष
 ६ र्मदायोयमनुमंतव्यः पालनीयश्च । उक्तं च भगवता व्यासेन । षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्व-
 ७ र्गं तिष्ठति भूमिदः । आच्छेद्या चानुमंता च तान्येव नरके बसेत् ॥ बहुमिर्व-
 सुषा भुक्त्वा राज-
 ८ भिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं ॥ यानीह वृत्तानि
 पुरा नरे-
 ९ द्वैर्दानानि धर्म्मार्थयशस्कराणि । निर्म्माल्यवां [तप्रति]मानि तानि को नाम
 साधुः पुनराद-
 १० दीत ॥ लिखितमिदं शासनं कायस्थजेज्ज सुतकांचणेनेति ॥ ० ॥ सम्बत् १०४३
 ११ माघ वदि १५ रवौ

श्रीमूलराजस्य ॥

ભાષાન્તર

ૐ ! રાજવલી પહેલાં (માફક)

રાજહંસ જેમ બન્ને વિમલ પક્ષવાળો, સુખનું સ્થાન હોવાથી કમલાશ્રયી બ્રહ્મા સરખો, નિજ પ્રભાવથી પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી એક પગલે પૃથ્વી માપનાર વિષ્ણુ જેવો, કૈલાસનિવાસી ચંબકને ગિરિનિવાસી હોઈ મળતો, ઇન્દ્ર જેમ વિબુધ (પ્રજા) જનોને અનુરંજતો, કલ્પવૃક્ષ માફક આશ્રયી-ઓને વાંચિત ફલ આપનાર, બ્રહ્માંડમાં મેરૂ પર્વત મધ્યસ્થ છે તેમ સર્વદા મધ્યસ્થ, સાગર જેમ સત્વાશ્રયી, મેઘ માફક સર્વ પ્રાણી વરફૂં ફાળા, ભીંભેલી સૂંઢવાળા ઔરાવત માફક દાન માટે પ્રાણીના અર્ધથી ભીંભેલા હાથવાળો, ચોલુકય કુળનો, નૃપેશ શ્રી રાજાનો પુત્ર, નૃપાધિરાજ શ્રી મૂલરાજ જેણે આહુબલથી સરસ્વતી નદીથી સિંચન થએલો પ્રદેશ જિત્યો હતો, તે (મૂલરાજ) કંપોર્કક^૧ ગામમાં મોઢેરના અર્ધોષ્ઠમમાં વસતા સર્વ રાજપુરૂષો અને બ્રાહ્મણોત્તર સર્વ પ્રભને આ પ્રમાણે ભડેર કરે છે:—

તમને ભડેર થાઓ કે મારી રાજધાની પ્રસિદ્ધ અણહિલપાટકમાં રહી, સૂર્યમહાસેને દિવસે શ્રીસ્થલકમાં સરસ્વતી નદીના પૂર્વ ભાગમાં સ્નાન કરી, દેવપતિ રૂદ્રમહાકાયની^૨ પૂજા કરી, સંસારની અસારતાનું ચિંતન કરીને, જીવન કમલપત્ર પરના જલભિદ્ધ જેવું અસ્થિર માનીને અને પુણ્યકર્મનું ફલ પૂર્ણ સમજીને, મારા તથા મારા માતાપિતાનાં પુણ્ય અને યશની વૃદ્ધિ-માટે ઉપર જણાવેલું ગામ તેની સીમા પર્યંત, કાષ્ઠ, તુલ્ય અને જલ સહિત, ગોચર સહિત, અને હથ અપરાધના હંડનો હાક અને તેવાં કૃત્યોનો નિર્ણય કરવાની સત્તા સહિત, મેં વર્દિ^૩ વિષવ- (જીહ્વા)માં મણ્ડલીમાં વસતા શ્રીમૂલનાથ દેવને,^૪ દાનને શાસનથી અનુમતિ આપી, પ્રાણીના અર્ધ સાથે આપ્યું છે.

આ બાણી ત્યાં વસતી સર્વ પ્રજા, અમારી આજ્ઞાને ધ્યાનપૂર્વક પાળીને, ઉત્પન્નનો ભાગ, વેરા, સુવર્ણ આદિ સર્વ તે દેવને અર્પણ કરશે. અમારા વંશનોએ અથવા અન્ય નૃપોએ દાનનું પુણ્ય ફલ સર્વ નૃપોનું સામાન્ય છે તેમ માની, આ ધર્મદાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું. આને માટે ભગવત વ્યાસે કહ્યું છે કે ... ..

કાયસ્થ જેજના પુત્ર કાંચનથી આ દાનપત્ર લખાયું છે. સંવત ૧૦૪૩, માઘ વદી ૧૫ સવિવાર, શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

૧ ગામકવાસી ઉત્તર મહાલોમાં મોઢેરાથી વાયવ્ય જણામાં આવેલું નવું કંબોઈ. ૨ સિદ્ધપરમાં મૂલરાજના 'રૂદ્રમાલા' મંદિરના હાલના નામનું આ જેખીલી રીતે મૂળ નામ છે. તેનો અર્થ રૂદ્ર એટલે ચિવનો મહેલ એમ થાય છે. ૩ મંડલની મારી ઉદ્દલી મુલાકાતમાં આ એક વખતના સુવિખ્યાત મંદિરની શોધમાં ફાકટ ફાંફાં મારી. તેમ વારંવાર દાનપત્રોમાં જણાવેલા તેની સાથેના આધમની નિયાંની પણ મળી નહીં. આવું મંદિર હતું તે બાબત મોઈ પણ માણસે સાંભળ્યું હોય એમ જણાતું નથી. છેવટે એક બુદ્ધિશાળી બાઈ સૂચના કરી કે મંડલને પૂર્વે એ મોઈલ ઉપર મોહી કા-કુઆ-નામનો એક ફેવો છે તેની નજીક કદાચ તે મંદિર હશે અને મોહી એ મૂલરાજનું અપભ્રંશ નામ હશે. હું કહીશ કે તેનો અર્થ 'ખારાશવાળું' એમ થાય છે. મારી માન્યતા પ્રમાણે જે તબાવ પાસે થયું ચિલા છેવો છેવેલા છે તે વળાવ પાસે જ દક્ષિણમાંજે આ મંદિરની હસ્તિ હતી. ૪ વર્દિ એ 'વિધિઆર' 'વદિયાર'નો પર્યાય છે કે જે પ્રાચીન અને હાલનું નામ ઝીંજુવાડાથી રાધનપુર વચ્ચેના કચ્છના રણની પડોરાના પ્રદેશનું છે.

મૂલરાજ ૧ લાનાં બાલેરાનાં પતરાં

(વિક્રમ) સંવત ૧૦૫૧ માઘ સુદિ ૧૫

મી. એચ. એચ. ધ્રુવ અને સુન્દરી દેવીપ્રસાદે આ પતરાંની નોંધ લીધેલી છે. જોધપુર સ્ટેટના સાંચાર ડિસ્ટ્રિક્ટમાં બાલેરાના બ્રાહ્મણ દેવરામના કબજામાં આ પતરાં છે. મી. ડી. આર. ભાંડારકરે મને આપેલી છાપે ઉપરથી હું તે પ્રસિદ્ધ કરું છું.

૭૨"×૫" નાં માપનાં બે પતરાં છે અને દરેક એક જ બાબતે કોતરાયેલું છે. તેમાં એકંદરે ૨૧ પંક્તિ લખેલી છે. તેમાંની ૧૦ પંક્તિઓ પહેલા, અને ૧૧ પંક્તિઓ બીજા પતરા ઉપર છે. તથા પતરાં સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. તેને એક કડી વડે સાથે જોડેલા છે. મી. ભાંડારકરને આ પતરાં મળ્યાં ત્યારે આ કડી ભાંગી ગયેલી હતી. તેના ઉપર મુદ્રા નહોતી.

ચૌલુક્યોની અણહિલવાડ શાખાના સ્થાપનાર મહારાજાધિરાજ મૂલરાજ ૧ લાનો આ લેખ છે. મૂલરાજના બીજા બે લેખો પણ બાબતમાં છે. જૂનામાં જૂનો લેખ જેના ઉપર ઈ. સ. ૬૭૪ ના ઓગસ્ટની તા. ૨૪ ને વાર સોમને મળતી વિક્રમ-સંવત ૧૦૩૦ ના ભાદ્રપદ શુકલ પક્ષ ૫ ની તિથિ લખેલી છે. તેની નોંધ મી. ધ્રુવે લીધેલી છે. બીજો લેખ, ઈ. સ. ૬૮૭ ના જાન્યુઆરીની તા. ૨ વાર રવિને મળતી વિક્રમ સંવત ૧૦૪૩ ના માઘ વદિ ૧૫ ની તિથિનો કડીનો છે. આપણે લેખ મૂલરાજનો છેલ્લામાં છેલ્લો છે. અને તેના ઉપર, ઈ. સ. ૬૯૫ ના જાન્યુઆરીની તા. ૧૬ મી ને વાર શનિ, જે દિવસે હિન્દુસ્તાનમાં ચંદ્રગહણ દેખાયું હતું તેને લગતી સંવત ૧૦૫૧ ના માઘ શુકલ પક્ષ ૧૫ મી તિથિના ચંદ્રગહણની તારીખ છે. આમાંના કોઈ પણ લેખમાંથી આપણને મૂલરાજ વિષે બહુ બાલવા જેવી હકીકત મળતી નથી. કડીનાં પતરાં ઉપરથી જણાય છે કે, તે ચૌલુક્યોનો વંશજ, તથા મહારાજાધિરાજ રાજાનો પુત્ર હતો, અને તેણે પોતાના બાહુબળ વડે સારસ્વત-મંડલ જિત્યું હતું. ગુજરાતના વૃત્તાન્તમાં રાજા કનૌજમાં કંથ્યાણકકને રાજા હોવાનું લખ્યું છે, તથા તેના વિષે કેટલીક વાતો પણ આપી છે. પરંતુ આ વાતોનું પ્રમાણ લેખોમાં મળતું નથી. મૂલરાજના વંશના બીજા લેખોમાંથી તેના વિષે મળી આવતી હકીકત પણ જૂજ છે. તેને "ચૌલુક્ય વંશનાં કમળ-સરોવરને પ્રચલિત કરતો સૂર્ય" કહ્યો છે. (જુઓ જયંતસિંહ, ભીમદેવ, અને ત્રિભુવનપાલનાં કડીનાં પતરાં). આ હાન-પત્રનો હેતુ, કાન્યકુબજમાંથી દેશાંતર કરી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર દીર્ઘાચાર્યને એક ચંદ્ર-ગહણને દિવસે આપેલું હાન નોંધવાનો છે. તેના લેખક કાયસ્થ કાન્યક છે. તેણે કડીનાં સંવત ૧૦૪૩ નાં પતરાં પણ લખ્યાં છે.^૧ અને તેના પુત્ર વટેશ્વર ભીમદેવનાં સંવત ૧૦૮૬ નાં કડીનાં પતરાંનો લેખક છે.^૨ દ્વવક મહત્તમ શિવરાજ છે.

હાનમાં સત્યપુર-મંડલમાં વરણક નામનું ગામ આપ્યું હતું. તેની સીમા-પૂર્વે ધણાર ગામ, દક્ષિણે ચુંડાઉક ગામ, પશ્ચિમે વોઢા અને ઉત્તરે મેત્રવાલ. સત્યપુર એ જોધપુર સ્ટેટનું હાલનું સાંચાર છે. સુન્દરી દેવીપ્રસાદ કહે છે કે, જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં છે તે હાલનાં બાલેરા ગામનું (ઇંડીયન એટલાસ, શીટ ૨૧ એન. ૩૪૫; ૭૧° ૩૨' લો., ૨૪° ૪૩' લેઃ) સ્થળ વરણક છે. તેના આ મતનો આધાર હું બાલતો નથી અને વરણક માટે પૂર્વ દિશામાં ઘણું દૂર, ૭૨° ૩૧' લો. અને ૨૪° ૪૬' લે. માં જ્યાં ગોંડો ગામ છે, અને જે ચુંડાઉકને મળતું આવે છે, ત્યાં આપણે શોધ કરવી જોઈએ એમ વધારે સંભવિત લાગે છે. ગોંડોની ઉત્તરે મિરપુર ગામ છે. તે મેત્રવાલનું પાછળથી થયેલું રૂપ હોય, જ્યારે વાયવ્ય કોણમાં આવેલું બોડાણ વોઢા હોય, અને ઇશાન કોણનું હંતવારા ધણાર હોય, એ સંભવિત છે.

આ હાન અણહિલવાડક એટલે અણહિલવાડમાંથી આપ્યું હતું.

૧ એ. ઈ. વો. ૧૭, પા. ૭૧ પ્રો. સ્ટેનકોનો ૨ વિએના જર્નલ વો. ૫ પા. ૩૦૦ ૩ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૬ વિએ ૪ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨ ૫ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪

અક્ષરાન્તર

પહેલું પત્રું

- ૧ ઔ સંવત્ ૧૦૧૧ માઘ શુદ્ધિ ૧૧ આદેહ શ્રીમદ્ગહિલપાટ-
- ૨ કે રાજાવલી પૂર્વવત્ પૈરમમદારકમહારાજાધિરાજ-
- ૩ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજદેવઃ સ્વમુજ્યમાનસત્યપુરમંડ-
- ૪ જ્ઞાતઃપાતિવરણકગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ ત્રા(ત્રા)જ્ઞાનોત્તરાં-
- ૫ સ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વો(વો)ષત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અ-
- ૬ ય સોમગ્રહણપર્વઞિ ચરાચરગુરું ભગવંતમંવિ(વિ)કાપતિ-
- ૭ મમ્યચ્ચર્ય માતાપિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયજ્ઞોભિવૃદ્ધયે ઉપરિ-
- ૮ લિખિતવરણકગ્રામોયં સ્વસીમાપર્યતઃ સવૃક્ષમાલા-
- ૯ કુલઃ સકાષ્ટતૃણોદકોપેતઃ સદંડદશાપરાધઃ શ્રી-
- ૧૦ ક(નૃ)યકુલ્જ(જ) વિનિર્ગતાશેષવિદ્યાપારગતપોનિધિ-

બીજું પત્રું

- ૧૧ શ્રીદુર્લભાચાર્યસુતાય શ્રીદીર્ઘાચાર્યાય શાસ-
- ૧૨ નેનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તેતિ મત્વાઅસ્મદ્વંશજૈર-
- ૧૩ પૈરૈરપિ ભાવિમોક્તૃભિરસ્મત્પદત્તધર્મદાયોયમનુમં-
- ૧૪ તન્યઃ પાલનીયશ્ચ । અસ્ય ચ ગ્રામસ્ય પૂર્વસ્થાં દિશિ ધના-
- ૧૫ રગ્રામો દક્ષિણસ્થાં ગુંડાડકગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં વોઢગ્રામ
- ૧૬ ઉત્તરસ્થાં મેત્રબાલગ્રામ ઇતિ ચતુરાષાટોપલક્ષિતો-
- ૧૭ યં વાધલીકૂપત્રિભાગોદકેન સહ દત્તઃ ॥ ઉક્તં ચ ભગવ-
- ૧૮ તા વ્યાસેન ॥ ષષ્ઠિર્વર્ષસહસ્રાણિ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ધૂમિદઃ । આચ્છે-
- ૧૯ તા ચાનુમંતા ચ તાન્યેવ નરકં(કે) વસેત્ ॥ લિખિતમિદં સા(શા)સનં
- ૨૦ કાયસ્થકાંચનેન ॥ દૂતોત્ર મહત્તમશ્રીશિવરાજઃ ॥—^૩
- ૨૧ શ્રીમૂલરાજસ્ય ॥

૧ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલો છે. ૨ 'ગા' ની માત્રા મદ્યારક માં મૂળમાં ભૂલેલો ગયેલો લાગે છે. ૩ પુણ્યની આકૃતિ ચીતરેલી છે.

ભાષાન્તર

ૐ ! સંવત ૧૦૫૧ માઘ શુદ્ધ ૧૫ આજે પ્રખ્યાત અલ્પહિલપાટકમાંથી પહેલાં પ્રમાણે રાજ-
વલી—પરમ ભટ્ટારક, મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર શ્રી મૂલરાજદેવ, પોતાના રાજ્યના સત્યપુર
મંડલનાવરણક આમમાં વસતા સમસ્ત રાજપુરુષો અને પ્રાણજીવિ સર્વ પ્રજાને શાસન કરે છે:—

“ તમને જાહેર થાયો કે આજે ચંદ્રગ્રહણસમયે જગતના સ્વામિ, અગ્નિધાના પવિત્ર
સ્વામિ શિવની પૂજા કરીને ઉપર જણાવેલું વરણક ગામ તેની યોગ્ય સીમા સુધી, વૃક્ષઘટા
સહિત, કાષ્ઠ, તૃણ, જલ સહિત, દશાપરાધના દંડની સત્તા સહિત, અમારા માતાપિતા અને
અમારા પુણ્ય થશની વૃદ્ધિ માટે, કાન્યકુબ્જથી આવેલા, દુર્લભાચાર્યના પુત્ર, સર્વ વિદ્યામાં નિપુણ,
તપોનિધિ, શ્રીદીર્ઘાચાર્યને દાનપત્રથી પાણીના અર્ધ સાથે અમોઘે આપ્યું છે. આ જાણીને અમારા
વંશના કે અન્ય બાવી નૃપોએ આ અમારાં દાનને અનુમતિ આપવી અને તેનું રક્ષણ કરવું.
અને એ નીચે વર્ણવેલી ચાર સીમાઓ સહિત અપાયું છે—પૂર્વે ધણાર ગામ : દક્ષિણે—ગુન્દાજીક
ગામ : પશ્ચિમે વોઢ ગામ : ઉત્તરે મેત્રવાલ ગામ:— આ ગામની સાથે ઘાઘલીકુપના ત્રીજા ભાગનું
પાણી પણ અપાયું છે. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે:—ભૂમિદેનાર ૬૦૦૦૦ વર્ષ સ્વર્ગમાં વસે છે.
પણ દાન હરી લેનાર અથવા હરી લેવામાં અનુમતિ દેનાર તેટલો જ કાળ નરકમાં વસે છે. આ
દાન કાયસ્થ કાઞ્યનથી લખાયું હતું. દ્વૈતક મહત્તમ શ્રી શિવરાજ હતો. શ્રી મૂલરાજના સ્વહસ્ત.

નં ૧૩૬

શ્રીમદેવનું દાનપત્ર*

(વિક્રમ સંવત ૧૦૮૬ કાર્તિક સુદ ૧૫)

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ ૯ વિક્રમ સમ્વત ૧૦૮૬ કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ અષ્ટમી શ્રીમદળહિલ-
- ૨ પાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીમી-
- ૩ મદેવઃ સ્વમુજ્યમાનકચ્છમંડલાંતઃપાતિઘટ્ટહડિકાદ્વાદશ-
- ૪ કે મસૂગ્રામે સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિવા-
- ૫ સિઝનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા અથ કાર્તિ-
- ૬ કીર્ત્યણિ ભગવંતં મવાનીપતિમભ્યર્ચ્ય કચ્છમંડલમધ્યવ-
- ૭ તિનવણીસકસ્થાનવિર્ગતાય આચાર્યમંગલશિવસુતા-
- ૮ ય મટ્ટારક આજપાલાય સહિરણ્યમાગઃ સંદહદસાપરાધ
- ૯ સર્વાદાયસમેત ઉપરિલિખિતમસૂગ્રામઃ શાસનેનોદ-
- ૧૦ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તો યસ્ય પૂર્વસ્થાં દિશિ ઘટ્ટહડિકાગ્રા-
- ૧૧ મો દક્ષિણસ્થાં એકયિકાગ્રામઃ પશ્ચિમાયાં ધરવદ્રિકાગ્રામ
- ૧૨ ઉત્તરસ્થાં પ્રહારિકાગ્રામ ઇતિ ચતુરાષાટોપ-

પત્રું બીજું

- ૧ લક્ષિતં મસૂગ્રામં મત્વા તન્નિવાસિભિર્યજ્ઞાદિય-
- ૨ માનભાગભોગાદિ સર્વં સર્વદા આજ્ઞાશ્રવણ-
- ૩ વિધેયૈર્ભૂત્વાડસૈ આજપાલાય સમુપનેતવ્યં સામા-
- ૪ ન્યં ચૈતત્પુણ્યફલં વુઘ્વાડ્મદ્વંશજૈરન્યૈરપિ ભાવિભો-
- ૫ કૃમિરશ્મપ્રદત્તધર્મદાયોયમનુમંતવ્યઃ પાલ-
- ૬ નીયશ્ચ ઉક્તં ચ ભગવતા વ્યાસેન ષષ્ઠિ વર્ષસહશ્રાણિ
- ૭ સ્વર્ગે તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ આચ્છેત્તા ચાનુમંતા ચ તાન્યે-
- ૮ વ નરકં વસેત્ લિખિતમિદં કાયસ્થકાંચનમુતે [ન]
- ૯ વટેશ્ચરેણ દૂતકોડ્ર મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડ-
- ૧૦ ધર્મા ઇતિ મંગલ મહાશ્રીઃ શ્રીમદેવસ્ય
- ૧૧ સ્વરજી .... સ્થાપીત

* ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૪૩ ડા. ખુલ્લર. પત્રાનું માપ ૮"X૭" છે. લિપિ અર્વાચીન દેવનાગરી હોઈ ધણીજગ્યાએ જ, ન, દ, ધ, સ્વ નાં પ્રાચીન રૂપનો ભેળસેળ છે. સ્થિતિ સુરક્ષિત છે. અક્ષરાંતર નારાયણ શ્રીમીએ મારી દેખરેખ તળે તૈયાર કર્યું. પં. ૮ વાંચો દશાપરાધ. પં. ૧૦ ઉમેરો આઘાટાઃ પં. ૧૧ ધરવદ્રિકા માં બધી સંશ્લેષવાળું છે. પં. ૪ વાંચો વુઘ્વાડ્મદ્વં પં. ૫ વાંચો સ્મત્પ્રદ પં. ૬ વાંચો ષષ્ઠિ વર્ષસહશ્રાણિ પં. ૮ વાંચો નરકે; પં. ૧૧ આ પંક્તિમાં અક્ષરો અર્વાચીન અને પછીથી ઉમેરેલા છે. મારી ધારણા પ્રમાણે, આ વાક્ય જગ્યાથી-આના કથળભાંથી આ પત્રાંચો મળ્યાં હતાં તેનેલાં આ પત્રાંચો ગીરો મુકાબા સંબંધી સૂચન કરે છે. અને તેનો અર્થ 'સ્વરજી' એટલે સૂરિજી—આચાર્યે અથવા આજ્ઞાણે (મારા ધરમાં) સ્થાપેલા છે—એમ થાય છે.

સારાંશ.

૧ પ્રસ્તાવના—વિક્રમ સંવત ૧૦૮૬, કાર્તિક શુદ્ધ ૧૫ ને દિને અણહિલપાટકના મહારાજા-
જીમિરાજ જીમિરેવ કચ્છમંડલના ધડહુડિકાના દ્વાદશમાં આવેલા મસૂરામામના સમસ્ત રાજપુત્રો
અને નિવાસીઓને નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨ દાન લેનાર પુત્ર—કચ્છમાં આવેલા નવણીસકથી આવેલા આચાર્ય મંગલશિવનો પુત્ર
ભદ્રારક અજપાલ.^૧

૩ દાન—મસૂરા ગામ,^૨ તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વમાં ધડહુડિકા ગામ.
- (બ) દક્ષિણમાં ઐકેયિકા ગામ.
- (ક) પશ્ચિમે ધરવડિકા ગામ.
- (ડ) ઉત્તરે પ્રજારિકા ગામ.

૪ રાજપુત્રો—દાન લખનાર કાયસ્થ કાંચનનો^૩ પુત્ર વટેશ્વર, જેવક મહાસાધિવિગ્રહિક
શ્રીચંદ્રશર્મા.

૧ મી. ડી. અજમર અને જણાવે છે તે પ્રમાણે ભટ્ટારકના વંશને હજુ પણ કચ્છમાં આજદિનપર્યંત હયાત છે.
૨ આ ગામ અથવા અન્ય દશવિલામાંનું કોઈ પણ ગામ નક્કરથી જાણી શકાતું નથી. ૩ જુઓ દાનપત્ર નં. ૧ છ

નં ૦ ૧૪૦

ભીમદેવનાં તામ્રપત્રો^૧

વિ. સં. ૧૦૮૬ વૈ. સુ. ૧૫

માહિમનો જિતનાર અને રાજ ભીમદેવ પોતાનાં આ અપ્રસિદ્ધ તામ્રપત્રો છે. પતરાં બે છે, અને બન્ને અંદરની બાજુએ કોતરેલાં છે. પહેલામાં છ અને બીજામાં પાંચ પંક્તિઓ છે. તેનું માપ ૪૬”x૩૬” છે. પહેલા પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજા પતરાની ઉપરના ભાગમાં વચ્ચે વચ્ચે એકેક કાણું છે અને તેમાં ‘૨’ આસની નાની કડી છે. પતરાં સુરક્ષિત છે અને કોતર-કામ ધણું સુંદર અને સ્પષ્ટ છે.

અસરાન્તરૈ

પતરું પહેલું

- ૧ ઑ વિક્રમસમ્વત્ ૧૦૮૬ વૈશાખ સુદિ ૧૫ અષ્ટે-
- ૨ હ શ્રીમદ્ગણિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિ-
- ૩ રાજિતમહારાજાધિરાજશ્રીભીમદેવઃ સ્વભુ-
- ૪ જ્યમાનર્વદ્ધિવિષયાંતઃપાતિમુંડકગ્રામે સ-
- ૫ મસ્તજનપદાન્બોધયત્યસ્તૂ વઃ સંવિદિતં યથા
- ૬ અથ વૈશાક્ષી પર્વણિ ઉદીચબ્રાજ્ઞગબલમદ્

પતરું બીજું

- ૭ સુતાય વાસુદેવાય ગ્રામસ્યોત્તરસ્યાં વિ-
- ૮ શિ મુંડકગ્રામેડ્ગૈવ મૂમેહલવાહાણકા ૧
- ૯ શાસનેનોદેકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તા હૃડ [તિ]
- ૧૦ લિલિતમિદં કાયસ્થકાંચનસુતવટેશ્વરેણ
- ૧૧ દૂતકોડ્ગ મહાસાંધિવિગ્રહિકશ્રીચંડશર્મા
- હૃડ [તિ] શ્રીભીમદેવસ્ય ॥

ભાષાન્તર

વિ. સં. ૧૦૮૬ (ઇ. સ. ૧૦૩૦)ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને દિવસે આંહી અણહિલપાટકમાં બંધાં રાજાઓને શેલા આપનાર મહારાજાધિરાજ શ્રીભીમદેવ પોતાના ભોગવટાના પ્રદેશમાં આવેલા મુંડક ગામમાં બધા રહેવાશીઓને ભહેર કરે છે કે—તમને માણસ થાય કે આજે વૈશાખી પર્વણીને દિવસે ઉદીચ (ઔદિચ) ગ્રાહણ બલભદ્રના દીકરા વાસુદેવને મુંડકગામમાં ગામની ઉત્તર દિશામાં હલવાહ^૨ એક ભૂમિ શાસનના પાણી પૂર્વક અમે દાનમાં આપેલ છે. કાયસ્થ કાંચનના દીકરા વટેશ્વરે આ દાન લખ્યું; દૂતક તરીકે સંધિ વિગ્રહ ખાતાનો અધિકારી શ્રી ચંડશર્મા હતા.

શ્રી ભીમદેવની (સહી)

૧ જ. ભા. પ્રે. શા. એ. સો. વધારાનો અંક—“ સુભઈની ઉત્પત્તિ ” પા. ૪૬ ને. છ. કાંકેન્દા ૨ અસલ પતરાં ઉપરથી એક હળથી બેડાય તેટલી જમીન.

ચાલુક્ય કર્ણદેવના સમયનાં

નવસારીમાંથી મળેલાં બે દાનપત્રો (તામ્રપત્રો જોડી બે')

શ. સં. ૯૯૬ માર્ગ. સુ. ૧૧

આ. સ. વે. સ. ના ૧૯૧૮ આખરના રીપોર્ટમાં જણાવ્યા અનુસાર આ તામ્રપત્રો મુંબઈ-માંની રા. એ. સો. ની શાખાના લાઇબ્રેરીયન મી. પી. બી. ગોથાસ્કરે સુપરીટેન્ડન્ટને મેળવી આપ્યાં હતાં. તે રીપોર્ટ ભાગ બીજામાં પા. ૩૫ મે આ પત્રોનાં સંબંધી ટુકડી નોંધ છે. પત્રોના ફોટોગ્રાફ તથા રમિંગો પ્રસિદ્ધ કરવા ડા. વી. એસ. સુકથંકરને આપવામાં આવેલ, પણ તેઓ લાંબી રજા ઉપર ગયા ત્યારે મને સોંપવામાં આવ્યાં.^૨ આ બે જોડીમાંથી પહેલી જોડી 'એ' ફોટોગ્રાફ તથા રમિંગ ઉપરથી અને બીજી જોડી 'બી' માત્ર ફોટોગ્રાફ ઉપરથી પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ બંધાં ઉપરાંત પત્રોનાં સંબંધી એક ટાઇપ કરેલી નોટ કોઈ તે બાબતના લેખકે લખેલી મને સોંપવામાં આવેલ, જેમાં તેમાં લખેલાં સ્થળો જોળખાવવાનો પ્રયત્ન કરેલો હતો.^૩

'એ' દાનનાં ત્રણ રમિંગો છે અને એમ અનુમાન થાય છે કે પહેલું પત્રક બંને બાબત અને બીજું એકજ બાબત કોતરેલું હશે. 'બી' દાનનાં બે જ રમિંગ છે અને તેનાં બંને પત્રો એકજ બાબત કોતરેલાં હશે. બંધાં પત્રોનાં માપ ૬૩"×૬૩" છે. બંધાં પત્રોમાં કાણાં પાડેલાં છે, પણ કડી તેમજ સીલ મોટે કાંઈ કહી શકાતું નથી. રમિંગ ઉપરથી કહી શકાય કે 'એ' દાનનાં પત્રો સંભાળપૂર્વક બંધાં કોતરેલાં છે, જ્યારે 'બી' દાનનાં પત્રો બહુ જ બેઠકારીથી છીછરાં કોતરેલાં છે. બંધાં પત્રો સુરક્ષિત લાગે છે. એ દાનની છેલ્લી બે પંક્તિઓ 'બી' દાનના કોતરનારે કોતરી લાગે છે. લિપિ બંનેમાં નાગરી છે અને અક્ષરોનું સરાસરી માપ પહેલામાં ૪ ઇંચ અને બીજામાં ૩ ઇંચ છે. ભાષા બંનેમાં સંસ્કૃત છે. 'એ' દાનનો ઘણો ખરો ભાગ, પંક્તિ ૪ થી ૧૧, ૨૭ થી ૨૯ અને ૩૦ થી ૩૬ બાદ કરીને, પદ્યમાં છે. જ્યારે 'બી' દાનમાં છેલ્લા બે શાપના શ્લોકો સિવાય બધા ભાગ ગદ્યમાં છે.

'એ' દાનની શરૂવાત વાસુદેવને નમસ્કારથી તેમજ વિષ્ણુના વરાહ અવતારની સ્તુતિથી થાય છે પં. (૧-૪). ત્યારપછી દાનની તિથિ નીચે મુજબ આપેલ છે—શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર બૌમ (પં. ૪-૫). પછી ચાલુક્યોની વંશાવળી છે જેમાં મૂળરાજથી શરૂ કરી, અનુક્રમે દુર્લભરાજ ભીમદેવ અને કર્ણદેવનાં નામ આપેલ છે (પં. ૬-૮). આ કર્ણદેવના રાજ્યમાં મહામણ્ડલેશ્વર શ્રી દુર્લભરાજે દાન આપેલું છે. તેનું મધ્યક લાટ પ્રાંતમાં નાગસારિકામાં હતું. આ દુર્લભરાજ પણ ચાલુક્ય વંશનો જ છે અને તે ગાંગેયનો પૌત્ર અને ચંદ્રરાજનો દીકરો હતો. (પં. ૧૦-૨૪). તેણે પંડિત મહિષરને ધમણાચ્છ ગામ દાનમાં આપ્યાનું ત્યાર બાદ લખેલ છે (પં. ૨૫-૩૪). છેલ્લી બે પંક્તિ ૩૫ ને ૩૬ જેમાં તે ગામની અતુઃસીમા આવે છે તે પાછળથી ઉમેરી હશે.

'બી' દાનની શરૂવાત એકદમ વંશાવલીથી જ થાય છે અને મૂલરાજથી કર્ણદેવ સુધીની હકીકત આપેલ છે (પં. ૧-૬). આમાં મૂલરાજ અને દુર્લભરાજ વચ્ચે ચામુંડરાજનું નામ વિશેષ જોવામાં આવે છે. પછી દાનનું વર્ણન એ દાનની માફકજ આવે છે. માત્ર સિથિમાં ફેર છે; કારણ આમાં વિ. સં. ૧૩૧૧ કાર્તિક સુ. ૧૧ આપેલ છે (પં. ૭-૨૧). અંતમાં શાપના શ્લોકો તેમજ લેખક તથા દ્રવકનાં નામ છે.

૧ જ. બા. જ. રા. એ. સો. વા. ૨૬ પા. ૨૫૦ છ. વી. આચાર્ય. ૨ ડા. સુકથંકરે ટાંચેલી ટેબલો હજારો તેમજ મને આપી હતી તે માટે, તેમના ઉપનામ માનું છું. ૩ મેં આ લેખ વાંચ્યો ત્યારે ડા. શક્ત્ય. જે. મોહી એ જાહેર કર્યું કે તે નોટ તેમજ લખી છે.

આમાંનો કર્ણદેવ તે અણહિલવાડના શાલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો બાપ છે અને તેણે ઈ. સ. ૧૦૬૪થી ૧૦૬૪ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. આ રાજાનો બીજો લેખ ઈ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૭ માં વિ. સં. ૧૧૪૮ નો પ્રસિદ્ધ થયેલ છે.

‘એ’ દાનની વિધિ શબ્દ તેમ જ અંકમાં શક સંવત ૯૯૬ માર્ગશીર્ષ સુદિ ૧૧ વાર ભોમ અને બી દાનની વિધિ વિ. સં. ૧૧૩૧ કાર્તિક સુદિ ૧૧ આપેલ છે. મી. કે. એન દીક્ષિતે કંદેલી ગણતરી અનુસાર તે વિધિઓ મંગળવાર તા ૨ જી ડિસેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી અને રવિવાર તા ૨ જી નવેમ્બર ૧૦૭૪ ઈસ્વી સાથે મળતી આવે છે.

‘એ’ દાનમાં દાન આપનાર કર્ણદેવ પોતે છે, જ્યારે ‘બી’ દાનમાં તેનો ખંડિયો રાજા નવ-આરિમાં રહેતો હર્લશરાજ દાતા તરીકે છે. દાન લેનાર બન્નેમાં એક જ વ્યક્તિ છે અને તે કાલાણુ રુદ્રાદિત્યનો પુત્ર માંડવ્ય ગોત્રનો પંડિત મહીધર આપેલ છે. બી દાનમાં મહીધરના દાદા મધુસૂદનનું નામ પણ આપેલ છે, જ્યારે ‘એ’ દાનમાં પંડિતનાં પાંચ પ્રવરો વર્ણવ્યાં છે. મધ્યદેશ કે જ્યાં તે રહેતો હતો ત્યાંથી પંડિત લાટદેશમાં આવેલો હતો.

દાનમાં આપેલું ગામડું ધામલાઆ તલભદ્રિકા છત્રીસીમાં આવેલું હતું અને તેની પૂર્વમાં કાલાઆમ દક્ષિણમાં તોરણગામ, પશ્ચિમમાં આવલસઠિ અને ઉત્તરે કછાવલિ અથવા તો કમ્પાવલિ ગામ હતાં. આ. સ. વે. સ. ના સુપરીટેન્ડેન્ટે આમાંનાં બે ગામો ધામલાઆ અને તોરણગામને હાલનાં ધમડાછા અને તરણગામ અગર તોરણગામ માનેલાં છે.^૧ બાકીનાં સ્થળો પણ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે બરોબર ઓળખાવ્યાં છે. કમ્પાવલિગામ તે હાલનું કછોલી અને અવલસઠિગામ અથવા આગવલસાટિગામ તે હાલનું બી. બી. એન્ડ સી. આર્થ રેલ્વેનું અમલસાઠ રેલ્વેશન છે. કાલાઆમ માટે તે બહુ ચોક્કસ નથી, તો પણ સૂચવે છે કે તે કદાચ હાલનું કદવલ, અગર ખેરગામ હોય. આ સિવાય બીજાં ત્રણ સ્થળો લેખમાં આવે છે જેમાંનું નાગ-આરિકા તે હાલનું નવસારી છે. લાટદેશ તે ઉત્તર તેમ જ દક્ષિણ ગુજરાતનું જૂનું નામ છે અને મધ્યદેશ તે ગંગા અને જમના વચ્ચેનો પ્રદેશ છે.

આ બે તામ્રપત્રો ‘એ’ અને ‘બી’ એક જ દાન આપવા માટે શા માટે લખાયાં હશે અને તેમાંનું કયું સાચું અને કયું ખોટું તે નિશ્ચય કરવો કઠણ છે. સુપરી. આ. સ. વે. સ. તેમ જ ટાઈપ કરેલી નોટના લેખક માને છે કે ‘એ’ દાનપત્ર જે વધારે સારી સ્તેતિ કેાતરેલું છે તે ખરૂં છે અને બીજું પાછળથી તેની નકલ તરીકે તૈયાર થયેલ હશે. ટાઈપ કરેલી નોટના લેખકે એવું સમાધાન કર્યું છે કે એનો લખનાર કાયદાથી બીનવાકેફ હશે તેથી તેણે સીમા વગેરે લખેલ નહીં. ‘બી’ના લેખકે પ્રથમ તે બૂલ મૂળ એ માં જ સુધારવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પણ પાછળથી બધું નવેસરથી લખવાનું દુરસ્ત થાયું. પરંતુ બન્ને દાનપત્રો બારીકીથી તપાસ્યા બાદ હું તેનું નીચે મુજબ સમાધાન કરવા ઇચ્છું છું. બન્ને દાનપત્રોમાં નીચે લખ્યા ફેરફાર સહજ જોવામાં આવે તેમ છે.

(૧) ‘બી’ દાનપત્ર બીજાં ઉત્તર ગુજરાતનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિએ લેખાયેલું છે, જ્યારે ‘એ’ દાનપત્ર દક્ષિણનાં તામ્રપત્રોની પદ્ધતિને અનુસરે છે.

(૨) ‘બી’માં સાલ વિક્રમ સંવતમાં આપેલી છે, જ્યારે ‘એ’માં દક્ષિણનાં તામ્રપત્રની માફક શક સંવતમાં આપેલ છે.

(૩) ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪ અને ત્યાર પછીના પાનામાં પ્રસિદ્ધ થયેલાં આહુકથ વાઝપત્રોની માફક 'બી' વંશાવલિ વિભાગથી શરૂ થાય છે, જ્યારે 'એ' માં મંગલાચરણનાં શ્લોકો તથા વરાહ અવતારની સ્તુતિ છે જે હક્ષિણનાં વાઝપત્રોમાં જોવામાં આવે છે.

(૪) શાપ દર્શાવનારા શ્લોકો 'બી' માં છે, પણ 'એ' માં નથી.

(૫) 'બી' માં હાન લેનારાના હાહાનું નામ છે, જે 'એ' માં નથી.

(૬) 'બી' માં આસુડરાજનું નામ છે, જે 'એ' માં જોવામાં આવતું નથી.

(૭) સીમા વિગેરે હાનની વિગત 'બી' માં પુરેપુરી આપેલી છે, જ્યારે 'એ' માં તે બહાઈ જવાઈ છે તે પાછળથી ઉમેરવાનો પ્રયત્ન કરેલો છે.

(૮) ખંડિયા રાજા હર્લભરાજનું સ્તુતિ રૂપ વર્ણન 'એ' માં બહુ વિસ્તારથી છે, જ્યારે 'બી' માં નથી.

હ 'બી' માં લેખક તેમ જ દૂતકનાં નામ આપેલ છે, જ્યારે 'એ' નામંજુર થયું હશે તેથી તે બધી વિગતો તેમાં પૂરી કરેલ નથી.

આ બધી વિગતો ઉપરથી એવું અનુમાન થઈ શકે છે કે 'બી' હાનપત્ર મૂલ આહુકથ રાજાઓની રાજધાનીમાં લખાયું હશે અને નવસારી જીલ્લાના સુબા હર્લભરાજને તે હાન લેનારને સોંપવા માટે માફક્યું હશે. પણ તેણે તે જ હાનપત્ર સોંપવાને બદલે તે હાન હક્ષિણ વાઝપત્રોની પદ્ધતિસર નવું કેાતરાવ્યું અને તે વખતે પોતાનું તેમ જ પોતાના પૂર્વજોનું પ્રશંસાત્મક વર્ણન તેમાં હાખલ કરાવ્યું. આ નવી નકલ મંજુરી માટે રજુ થઈ હશે ત્યારે તેમાંના દોષો સીમા વિગેરે ન લખવારૂપી માહુમ પડ્યા હશે અને તે પાછળથી છેલ્લી બે લીટીમાં જોઈએ છતાં સંતોષકારક ન જણાયું તેથી અપૂર્ણ જ રહ્યું અને લેખક તેમ જ દૂતક વિગેરેનાં નામો તેમાં લખાયાં નહીં. બનેલી તિથિ તપાસવાથી પણ ઉપરના અનુમાનને ટેકો મળે છે. 'બી' હાનમાં રવિવાર તા. ૨ જી નવંબર ૧૦૭૪ આપેલ છે, જ્યારે 'એ' માં મંગળવાર તા. ૨ જી ડીસેમ્બર ૧૦૭૪ આપેલ છે. એટલે કે 'બી' હાન બરોબર એક મહીના પહેલાં લખાયું હતું.

अक्षरान्तर 'ए'

पतरुं पहेलुं पहेली बाजु

- १ ॐ नमो भगवते वासुदेवाय ॥ पायात्कर्हमवाञ्छया भगवतः ब्राह्मणं
- २ तेः क्रीडतो यस्याब्धस्तृणविंदुवत्परिगतो दध्नीम्रभागैकतः ॥ अन्य
- ३ स्मिन्नपि रेणुवद्विलसति क्षोणी युगान्तागमे लज्जवेशविसस्तुल्यै-
- ४ स्य दधतः सूत्कारसारं वपुः ॥ स्वस्ति शकसम्बत्सरषडधिकनवत्य-
- ५ चिकनवसत्यां अंस्कृतोपि ९९६ मार्गशिरशुदि ११ भौमे ॥ अ-
- ६ बेह महाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीदुर्लभराजदेवपादानु-
- ८ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमीमदेवपादानै-
- ९ ध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीकर्णदेवकल्या-
- १० णविजयराज्ये सत्येतस्मिन्ने काले लाट्टदेशान्तःपातिनागसारिका-
- ११ सौं तत्पादपद्मोपजीवी ॥ आसीद्वंदितपादपंकजपुराणचौलुक्यरा-
- १२ जान्वये सौयोदीर्यगुणान्वितो द[हर]जो गांगेयना-
- १३ मा पुरा यस्याद्यापि दिवौकर्म प्रतिगृहं गायंति सि-
- १४ द्वांगनाः ॥ कीर्तिं तस्य न यांति सांप्रतमहो वक्तुं गु-
- १५ नामाहशैः ॥

पतरुं पहेलुं बीजी बाजु

- १६ संभोगभूमिर्भुवि लब्धकीर्तिः श्रीचंद्रराजोष व-
- १७ भूव तस्मात् ॥ अद्यापि यस्य प्रभुतां प्रभूताः
- १८ गायंति गति^१ खलु भूभुजोपि । जातः श्रीदुर्ल-
- १९ भेशः क्षिर्विपतितिलकश्चंद्रराजात्मतापी । कीर्तिः सप्ताब्धिमध्ये वि-
- २० लशति^२ च बलाद्राजहंसीव नित्यं ॥ यस्योच्चैर्वाजिराजप्रसरलुर-
- २१ पुटोत्स्रतातानिर्भजभूमेर्धूलिमेघावलीव प्रसरति गगने विश्रमा-
- २२ च्छादयंती ॥ गतभुवनकुलानि व्याप्तदिग्मंडलानि श्रुतैर्दुहि-
- २३ नगिरीणि[कांत]तारापथानि । सरसकमलकंदच्छेदगौराणिकाम् ।

१ वांथो क्रोडा २ वांथो दंष्ट्रा ३ वांथो संस्थुल ४ वांथो नवशत्यां ५ वांथो पाशालु ६ वांथो तस्मिन्
७ वांथो यां ८ वांथो पुराचौड ९ वांथो सौयौदा १० वांथो कसां ११ वांथो तस्मात् १२ वांथो गगने १३ वांथो
क्षितिप १४ वांथो लसति १५ वांथो श्रित

- २४ ममुरमरपते[नो]बाप्ति धामानि यस्थ । स्नात्वा पुण्यसृद्दकेन विधिर्वा
 २५ संतर्प्य देवान् पितॄन् । धर्माशासनतत्परेण मनसा संपूज्य नारा-
 २६ यणं । आहूयास्त्रिलविप्रपंडितजनान् भ-मवाजा ददौ ॥ गो[प]त्यानि

पतरुं बीजं

- २७ समस्तशास्त्रविधिना दानानि चान्यानि च । निजराजावली विराजितमहा-
 २८ मेढलेश्वरश्रीदुर्लभराजः स्वनियोगस्थार्त । मंविपुराहितसेनापत्यात्कर्प-
 २९ टलिकप्रभृतीन् समान्नापयति ॥ चला विभूतिः जैणमंगि यौवनं कृतांतर्द-
 ३० तांतरवर्ति जीवितं । त[शौचवजु]पटलजीवितमाकलय्य । मध्यदेशादा-
 ३१ गतसकलवेदशास्त्रा[र्थ]विदाय । मांडव्यगोत्रोत्पनार्थमांडव्यभार्ग-
 ३२ व्यअंगिराऊर्मिजमदग्निपंचप्रवरसयुताय । विप्ररुद्रा । दित्यसुत-
 ३३ पंडितमहीधराय । तलभद्रिकाषट्त्रिंशत्पथके । उदकेन । सवृक्ष-
 ३४ माळाकुलं ससीमापर्यंतं धामणाच्छात्रां ददौ । पूर्वस्यां दिशि का-
 ३५ लाग्रामः दक्षिणस्यां दिशि तोरणग्रामः पश्चिमस्यां दिशि आबल-
 ३६ साढिग्रामः उत्तरस्यां दिशि कछावलीग्रामः ॥

अक्षरान्तर ' बी '

पहेली बाजु

- १ राजावली [पूर्व]वत् ॥ परमभट्टारकमहाराजाधिराजपरमेश्व-
 २ रश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ३ श्रीनामंडराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ४ श्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराज-
 ५ श्रीमीमदेव पादानुध्यातपरमभट्टारकमहाराजाधिराजश्रीकण्णदे-
 ६ व[स्वभुज्य]माननागसारिकाविषयप्रतिबद्धतलहद्वष[त्रिंश]ता-
 ७ न्तःपातिनःसमस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरान् तन्निवासिज-
 ८ नपदाश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा श्रीविक्रमादित्योत्पादि-
 ९ तसवत्सरे[शते]ष्वेकादशसु एकतृशैदधिकेषु अत्राकैतोपि सं. ११३१
 १० कार्तिकशुद्धि ११ एकादशीपूर्वाणि चराचरगुरुमहेश्वरमभच्छर्च सं-
 ११ सारासारता विचित्र्य पित्रोरा[त्मनश्चपुण्य]यसोमिबुद्धये मध्यदेशा-

१ वांयो विधिना २ वांयो पितृन् ३ वांयो मेढलेश्वर ४ वांयो योगस्थान ५ वांयो पत्यक्षप ६ वांयो
 क्षत्र ७ वांयो तर्द ८ वांयो स्पन्नाय ९ वांयो संयुता १० वांयो सवृक्ष ११ वांयो उत्तरस्यां १२ वांयो पद्माब्ध
 १३ वांयो दितं १४ वांयो संबत्स- १५ वांयो त्रिंश- १६ वांयो त्रां १७ वांयो यशो-

- ११ दानात्तु अर्थात्सकलशास्त्राय मांडव्यगोत्राय ब्राह्मणमधुसूदनपौ-
 १२ त्राय रुद्रादित्यसुताय पंडितमहर्षिराय सखीमापर्यंतः सहिरण्यभा-
 १४ [गभो] गः सप्तक्षमाळाकुलः सदंडदशापराधः सोपरिकरः
 १९ सर्वादायसमेतः पूर्वप्रवृत्तदेवदायग्रदायवर्जधाम-

बीजी बाणु

- १६ शास्त्राभिधानग्रामः शासनंनोदकपूर्वमस्याभिप्रवृत्तः
 १७ [त] स्य च पूर्वस्यां दिशि—राईग्रामः । दक्षिणस्यां दिशि
 १८ तोरणग्रामः । पश्चिमस्यां दिशि आम्बळसाढिग्रामः उत्तरस्यां
 १९ दिशि कच्छावलीः इति चतुराघाटोपलक्षितग्राममेतं तन्नि-
 २० वासिजनपदैर्यथादीयमानभागभोगकरहिरण्यादिसर्वदास-
 २१ र्वमाञ्चाग्रवणविषेयैर्भूत्वा अस्मद्वंशजैरन्यैरपि अस्माभिः । प्रवृत्त-
 २२ रुपनेतव्यं पालनीयं च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेनः षष्टिर्वर्षसह-
 २३ आभिः स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः आछेत्ता चानुमंता च तान्येव नर-
 २४ कं वसेत् । विंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः कृष्णस-
 २५ र्णाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः ॥ २ ॥ लिखितमिदं शासनं का-
 २६ वस्यवटेधरसुतकेका-दुतकोत्र महासाभिषिग्रहिक
 २७ श्री-गावित्यहति

બાધાન્તર સંક્ષિપ્ત

‘એ’ જોડી

એાં વાસુદેવને નમસ્કાર—વરાહ અવતારની સ્તુતિ. મૂલરાજના ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ અને તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર રાજા કર્ણદેવ રાજ્ય કરતો હતો તે વખતે લાટ દેશમાં નાગસારિકામાં દુર્લભરાજ સૂચો હતો. તે દુર્લભરાજ ચન્દ્રરાજનો દીકરો અને ગાંગેયનો પૌત્ર હતો. ગાંગેય તે ચાલુક્યના વંશમાં નાના ભાઈનો વંશજ હતો.

આ દુર્લભરાજે સ્નાન, પૂજા, સ્મરણ ઇત્યાદિ કરીને શક સંવત ૯૯૬ ના માર્ગશીર્ષ સુ. ૧૧ વાર મંગળના રોજ તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં આવેલું ધામલાચ્છા ગામ પંડિત મહીધરને દાનમાં આપ્યું. મહીધર બ્રાહ્મણ રુદ્રાદિત્યનો દીકરો હતો અને તે વેદશાસ્ત્રપારંગત હતો અને મધ્યદેશમાંથી આવેલો હતો. તેનું ગોત્ર માંડવ્ય હતું અને માંડવ્ય, ભાર્ગવ, અંગિરા ઊર્મિ અને જામહસિ, એ પાંચ પ્રવર હતાં.

તે ગામની પૂર્વે કાલા ગ્રામ, હસિણે તોરણ ગ્રામ પશ્ચિમે આવલસાદિ અને ઉત્તરે કછાવલી, એ ગામો આવેલાં હતાં.

‘બી’ જોડી

વંશાવલિ પહેલાંની માફક. મૂલરાજનાં ચરણ સેવનાર ચામુંડરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર દુર્લભરાજ તેનાં ચરણ સેવનાર ભીમદેવ અને તેનાં ચરણ સેવનાર કર્ણદેવ બધા અમલદારો વગેરેને તેમ જ નાગસારિકામાં તલભદ્રિકા છત્રીશીમાં રહેતા બધા બ્રાહ્મણો તેમ જ અન્ય વર્ગને જણાવે છે કે—વિ. સ. ૧૧૩૧ ના કાર્તિક સુ. ૧૧ ને દિવસે, ધામલાચ્છા નામનું ગામડું, મધ્ય દેશમાંથી આવેલા વેદશાસ્ત્રપારંગત અને માંડવ્ય ગોત્રના મધુસૂદનના પૌત્ર અને રુદ્રાદિત્યના દીકરા પંડિત મહીધરને દાનમાં આપેલું છે. તેની પૂર્વમાં ... .. હસિણે તોરણગ્રામ, પશ્ચિમે આવલસાદી અને ઉત્તરે કછાવલી આવેલાં છે. આ દાન ચતુઃસીમા ચોક્કસ કરીને મેં આપ્યું છે, અને બધાંએ કમુલ રાખવાનું છે. કાયસ્થ વટેશ્વરના દીકરા કેક- ... .. આ દાન લખ્યું. કૃતક સન્ધિવિગ્રહના અધિકારી શ્રીમાન ... .. ગાદિત્ય હતો.

ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ લાનું સૂનકનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમવાર

મી. એચ. કસેન્સે કૃપા કરી મોકલેલી બે ઉત્તમ છાપો પરથી નીચેના લેખ પ્રસિદ્ધ કર્યો છે. આ લેખ બે તામ્રપત્રોના અંદરના ભાગમાં કોતરેલો છે. આ પતરાં સૂનકમાંથી મળ્યાં હતાં, જે સૂનક ગામ ઉત્તર ગુજરાતમાં પાટણના અગ્નિકોણમાં પૂર્વે આશરે ૧૫ માઈલ પર, અને ઉત્તર રેલવેસ્ટેશનથી પશ્ચિમમાં આશરે ૫ માઈલ પર આવેલું છે. આ પતરાં હાલ પાટણના રહીશ મી. નારાયણ બારતીના કબજામાં છે. જ્યારે મી. કસેન્સે પતરાંની નકલ લીધી ત્યારે તે એક કડી વડે બેઠેલાં હતાં. તે કડી કેટલાક વખત પહેલાં ભાંગેલી હતી. બીજી કડી, જેના ઉપર કદાચ મુદ્રા હશે તે ખોવાઈ ગઈ હતી. છાપો ઉપરથી અનુમાન કરતાં પતરાં સંપૂર્ણ રીતે સુરક્ષિત જણાય છે.

લેખ સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. દાનપત્રની તારીખ વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ સોમવારે થયેલા ચંદ્રગ્રહણની છે. આ તારીખની ગણતરી મી. ફ્લીટ નીચે પ્રમાણે મને કરી આપી છે:— “આ તારીખને મળતી યુરોપની તારીખ ઈ. સ. ૧૦૯૧ ના મે મહિનાની તા. ૫, સોમવારની છે. આ દિવસે ચંદ્રગ્રહણ હતું. તે ઉત્તરનું વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ નું વર્ષ, જે પૂરું થયું હતું અગર દક્ષિણનું વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૭ નું, જે ચાલતું હતું, તેના વૈશાખની પૂર્ણિમાની તિથિ હતી. સુબંધ માટેના સૂર્યોદયના કાળ પછી ૫૦ ઘડી અને ૫૩ પળે આ તિથિનો અંત આવ્યો હતો, તેથી ગ્રહણ હિંદુસ્તાનમાં દેખાતું જોઈએ. દક્ષિણના પૂરા થયેલા વિક્રમ-સંવત ૧૧૪૮ માં તેજ તિથિએ, ઈ. સ. ૧૦૯૨ નાં એપ્રિલની ૨૪ મી તારીખે ગ્રહણ હતું. ઉત્તરના ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૧૪૮ માં આ તિથિએ ગ્રહણ નહોતું.”

દાન આપનાર મહારાજાધિરાજ કર્ણદેવ હતો. તેનું ઉપનામ ત્રૈલોક્યમલ્લ હતું. ડૉ. બુલ્હેરના મત પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૧૨૦ થી ૧૧૫૦ સુધી રાજ્ય કરનારો ચૌલુક્ય રાજા કર્ણ ૧ હો આ દાનપત્રનો કર્ણ છે. રાજાએ અણહિલપાટકમાંથી આ શાસન બહાર કર્યું હતું, અને આનંદપુર મુખ્ય શહેરવાળા એક ૧૨૬ ગામના મહાલમાં વસનારાઓને સંબોધાએલું છે. દાનમાં લઘુ-ડાબી એટલે નાની ડાબીમાં એક જમીનનો ટુકડો આપ્યો હતો, જેની ઉપજમાંથી સૂનકમાં એક તળાવ ચાલુ રાખવાનું હતું. લઘુ-ડાબીમાં આપેલી જમીનની વાયવ્ય કોણમાં સંડેરા ગામ આંખું હતું.

અણહિલપાટક ચૌલુક્યોનું મુખ્ય શહેર અણહિલવાઢ છે, અને આનંદપુર હાલનું વડનગર છે. સૂનક ગામ જ્યાંથી પતરાં મળ્યાં હતાં તે હાલનું સુનક છે.

લેખના અંતમાં લેખક અને દૂતકનાં નામો તથા રાજાની સહિ આપેલી છે. લેખક કેકેક, કાયસ્થ વટેશ્વરનો પુત્ર હતો. આ વટેશ્વર, અને ભીમ ૧ લાના વિક્રમ-સંવત ૧૦૮૧ના દાનપત્રનો લેખક, કાયસ્થ કાંચનનો પુત્ર વટેશ્વર એ બન્ને એક જ લાગે છે.

આંહિ નોંધ લેવી જોઈએ કે, થોડા વખત પહેલાં મી. ફ્લીટ પ્રસિદ્ધ કરેલું બીમદેવનું દાનપત્ર^૨ ભીમ ૨ જાનું નહીં પણ ભીમ ૧ લાનું જણાય છે. કારણ કે તે આ જ વટેશ્વર, કાયસ્થ

૧ એ. ઈ. વો. ૧ પા. ૩૧૬ ઈ. હુલ્ડ ૨ આ ગામ એક પછીના ચૌલુક્ય દાનપત્રમાં પણ આવે છે; ઈ. એ વો. ૬ પા. ૨૧૦ અને વો. ૧૮ પા. ૧૦૮. સિદ્ધપુરથી દક્ષિણે જા માઈલ પર આવેલું એક મોટું ગામ છે, અને ધણું કરીને ગુજરાતના કડવા કુલખીઓ અથવા કણબીઓનું મૂળસ્થાન ગણાય છે.—બર્જસની ગુજરાતની મુસાફરી સંબંધી નોટ ૧૮૬૬ પા. ૫૩-૬૧. ૩ ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૪. ૪ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૧૦૮.

કાંચનના પુત્રે લખ્યું હતું તેમ જ બન્ને હાનપત્રોનો દૂતક મહાસાધિવિમલિક મી-આશ્વશર્મન હતો. આથી મી. ફક્કીટના લેખની તારીખ, સંવત ૯૩, સિદ્ધ સંવતની ન હોઈ શકે પરંતુ ડૉ. બુદ્ધરે ધાર્યું હતું તે પ્રમાણે વિક્રમ-સંવત ૧૦૮૩ નું હુંકું ૩૫ હશે.

છેવટના ચૌલુક્ય રાજા જીમ ૨ બાનાં હાનપત્રોની માફક આ હાનપત્રના અંતમાં 'રતિ' શબ્દ ચાલુ હસ્તાક્ષરમાં અને સુશોભિત રીતે લખેલો છે. રાજાની સહીમાં પણ ચાલુ હસ્તાક્ષરની દ્વિપિ છે. આ અક્ષરો લેખના અક્ષરો કરતાં જરા મોટા અને બુદ્ધ આકારના છે. આ સહી કર્ણ-દેવની બુદ્ધ સહીની પ્રતિકૃતિની નકલ હોય એમ સ્પષ્ટ જણાય છે.

અક્ષરાન્તર

પત્રનું પહેલું.

- ૧ ઑં વિક્રમસમ્વત્ ૧૧૪૮ વૈશાલ શુદ્ધિ ૧૧ સોમે । અજેહ શ્રીમદ્ગ-
- ૨ હિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાચિતમહારાજાધિરાજશ્રીમ-
- ૩ ત્રૈલોક્યમલ્લ[:] શ્રીકર્ણદેવઃ સ્વમુજ્યમાનશ્રીમદાનંદપુરપ્રતિવદ્ધ-
- ૪ ઈન્દ્રિયવિક્રામશતાંતપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મ-
- ૫ ણોત્તરાંસ્તન્નિવાસિજનપદાંશ્ચ વોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ।
- ૬ અથ સોમગ્રહણપર્વણિ ચરાચરગુહં ભગવંતં ભવાનીપતિમ-
- ૭ મ્યર્ચ્ય સંસારાસારતાં વિચિત્ય ઐહિકમામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકુ-
- ૮ ત્ય પિત્રોરાત્મનશ્ચ પુણ્યયશોભિવૃદ્ધયે સૂનકગ્રામે રસોવિ-
- ૯ કઠક્કુરમહાદેવેન કારિતવાપ્યૈ લઘુદામીગ્રામે કુડું ૦ જ-
- ૧૦ સપાલ । લાલા । વકુલસ્વામિનાં સત્કનામોપલક્ષિતભૂમિ[:] પા-
- ૧૧ હલાં ૧૨ વંદંતિ હલ ધ્વંતિ હલચતુષ્ઠયમૂમી શાસનેનોદ-
- ૧૨ કપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રવત્તા । અસ્યાશ્ચ મૂમેઃ પૂર્વસ્યાં

પતરૂં વીજું

- ૧૩ વિશિ મટારિકાક્ષેત્રં । તથા વ્રાણણરુદ્ર । નેહા । હા-
- ૧૪ લાક્ષેત્રં ચ । દક્ષિણત્યાં મહિષરામક્ષેત્રં । પશ્ચિમામાં સંહેરપ્રા-
- ૧૫ મસીમા । ઉત્તરસ્યામેવ સંહેરપ્રામસીમા ॥ इति चतुराषाटो-
- ૧૬ પલક્ષિતાં ભૂમિમેનામવગમ્ય તન્નિવાસિજનપદૈર્યથાદી-
- ૧૭ યમાનમાગમોગકરહિરણ્યાદિ સર્વમાજ્ઞાશ્રવણવિષેષૈ-
- ૧૮ મૂત્વા ઝ્યૈ વાપ્યૈ સમુપનેતવ્યં સામાન્યં ચૈતપુણ્યફલં મત્વા
- ૧૯ પરિપંથના કેનાપિ ન કાર્યા । ઉક્તં ચ મગવતા વ્યાસેન । ષષ્ટિ-
- ૨૦ વર્ષસંહતાણિ સ્વર્ગોં તિષ્ઠતિ ભૂમિદઃ । આન્હેતૌ ચાનુમંતા ચ
- ૨૧ તાન્યેવ નૈરકં વસેત્ ॥ લિસિતમિદં શાસનં કાયસ્થવટેસ્વ-
- ૨૨ રસુત આક્ષપટલિકકેલકેન । દૂતકો ઝ્ર મહાસાંધિવિ-
- ૨૩ મહિકશ્રીચાહિલ ઇતિ [॥] શ્રીકર્ણદેવસ્ય ॥

બાપાનંતર

ક્ર. વિ. સં. ૧૧૪૮ વૈશાખ શુદ્ધ ૧૫ સોમવારે, આજે, અહીં વિખ્યાત અબ્હિલેખપાટક-માં શ્રી ત્રેલોક્યમહલ ઉદ્ધે શ્રી કલ્પદેવ મહારાજાધિરાજ જે સમસ્ત રાજવલીથી વિરાજિત છે તે પોતાના ઉપલોગનાં શ્રીમદ્ આનન્દપુર વિષયમાં આવેલાં ૧૨૬ ગામ સાથેના સંબંધવાળા સમસ્ત રાજપુરોને અને આ વિષયમાં વસતા બ્રાહ્મણાદિ સર્વ જનોને બહાર કઠે છે:—

તમને બહાર થાઓ કે, આજે ચંદ્રગ્રહયુગસમયે જગતના સ્વામિ, ભવાનીના પતિ શિવની પૂજા કરીને જગતની અસારતા વિચારીને અને આ લોકમાં તેમ જ પરલોકમાં દાનનાં ફળમાં માનીને, અમે અમારા માતૃપિતા અને અમારા પુણ્યયશની વૃદ્ધિ અર્થે, શાસનથી, પાણીના અર્ધ સહિત, રસોવિક (?) કકર મહાદેવ સૂનક ગામમાં બંધાવેલાં સરોવરને લધુ—હાથી ગામમાં કુટુંબિન જસપાલ (યશ: પાલ) લાલા, અને બકુલ સ્વામિની માલકીનાં અને તેમનાં નામ ધારી ૧૨ પાઈલાં (અથવા ૪૮ સેર^૧) (બીજ તરીકે) લેતી ૪ હલ એટલે (શબ્દમાં) ચાર હલવાહ ભૂમિ આપી છે. આ ભૂમિની પૂર્વે—ભટારિકાનું ક્ષેત્ર અને રૂદ્ર, નેહા અને લાલા દિગ્ગેનાં ક્ષેત્રો છે; દક્ષિણે—મહિષરામનું ક્ષેત્ર; પશ્ચિમે—સણ્ડેર ગામની સીમા; ઉત્તરે તે જ પ્રમાણે સણ્ડેર ગામની સીમા. આ પ્રમાણેની ચાર સીમાવાળી ભૂમિ બાણીને અને આ શાસન સાંભળીને તેનાં પાલન અર્થે આ ભૂમિમાં વસતા જનો તે સરોવર અર્થે, અત્યાર સુધી લેવાય છે તે પ્રમાણેના સર્વ ભાગ (હિસ્સા), ઉપલોગ, કરો, સુવર્ણ વગેરે આપશે. અને ધર્મ દાનનું ફળ સર્વને સામાન્ય છે તે ધ્યાનમાં રાખીને તેના માલીકને કોઈ પ્રતિબંધ કરશે નહીં. અને ભગવાન વ્યાસે કહ્યું છે કે:—ભૂમિ દેનાર સ્વર્ગમાં ૬૦ હજાર વર્ષ વસે છે. તે હરી લેનાર અને તેના હરણમાં અનુપ્રતિ આપનાર તેટલો જ સમય નરકમાં વસે છે. આ શાસન કાયસ્થ વટેશ્વરના પુત્ર આક્ષપટલિક કેલકથી લખાયું છે. આ દાન પત્રનો દૂતક મહાસાંધિવિશ્વહિક શ્રી ચાહિલ છે. શ્રીકલ્પદેવના સ્વહસ્ત.

૧ વાંચો ષષ્ટિ વર્ષસંહતાણિ ૨ વાંચો આક્ષેપ્તા અથવા આન્હેતા ૩ વાંચો નરકે.

૪ પાણી ૧૨ વહેતી શબ્દોની સમજૂતી માટે હું ડો. બ્યુલ્કરને આભારી છું. ડો. બ્યુલ્કરે આના ઉપર ચર્ચા કરતાં કહ્યું છે કે આ શબ્દોનો અનુવાદ માત્ર પ્રયોગાર્થે છે. ‘પાણી’ સુજરાતી શબ્દ પાઈલાંનું બહુવચન છે. જે હાલની ‘પાણી’ શબ્દને મળતો હું ગણું છું. ‘પાણી’ નું માપ સેર (૪૮ પૌં.) થાય છે.
કે. ૬૦

સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ગાળાનો શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪

ઠાકિયાવાડમાં ઝાલાવાડ પ્રાંતમાં ધ્રાંગધરાથી આઠ માઇલ ઉપર ગાળા અને દુદાપુર ગામથી સરખે અંતરે ચન્દ્રભાગા નદીને પશ્ચિમ કાંઠે જૂના મંદિરનાં ખંડેર છે. ઠાકિયાવાડ ગેઝેટીઅરમાં તેમ જ સ્વર્ગસ્થ કર્નલ જે. ડબલ્યુ. વોટસને રચેલ ધ્રાંગધરા સ્ટેટના વૃત્તાંતમાં તેના સંબંધી સ્લેજ પલ્ક ઇન્દારા નથી તે ઉપરથી એમ માની શકાય કે તે મંદિર અત્યાર સુધી કોઈના પલ્ક જાણવામાં આવ્યું નહોતું. પરિણામે મંદિર તદ્દન અરક્ષિત રૂથમાં પડેલું છે. પરંતુ હવે તે મંદિરની ઐતિહાસિક ઉપ-યોગિતા સ્ટેટને સમજાવ્યા પછી તેની પૂરતી સંભાળ લેવાશે એમ મને ખાતરી છે. અત્યારે જેટલો ભાગ મંદિરનો હયાત છે તે ઉપરથી તે મંદિર કયા કેવનું હશે તેનું અનુમાન થઈ શકે તેમ નથી. સભામંડપમાં જવાનો માર્ગ એક નાની ચાલીના જેવો છે અને તેનું માપ ૮'-૪" x ૬'-૪" છે. પરંતુ સભામંડપની પશ્ચિમ તેમ જ ઉત્તર બાજુએ નિજ મંદિરનું નામ નિશાન નથી. માત્ર દક્ષિણ તરફ ઉત્તરાભિમુખ નાનું મંદિર છે અને તેમાં ગણેશની ખંડિત મૂર્તિ છે. આ મંદિરમાંના બધા લેખો જૂના પત્થર ઉપર કોતરેલા હોવાથી ઘસાર્થ ગયેલા છે. જોકે આ એક લેખ પ્રમાણમાં સફળી વધુ સુરક્ષિત છે. લિપિ લગભગ બારમી સદીની કેવનાગરી છે. માત્રા બધે હાલની માફક અક્ષરની ઉપર નહીં, પણ અક્ષરની પહેલાં લખેલ છે. બાષા અશુદ્ધ સંસ્કૃત છે.

લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ વૈ. વ. ૧૪ ગુરૂવારની સાલનો છે અને તેમાં ચૌલુક્ય રાજા સિદ્ધરાજ જયસિંહનો ઉલ્લેખ છે. આ રાજા મૂળરાજથી સાતમો છે અને ગુજરાતમાં સઘરા જયસિંહ તરીકે ઓળખાય છે. તેણે ઇ. સ. ૧૦૬૪ થી ૧૧૪૩ સુધી રાજ્ય કર્યું. સિદ્ધરાજનો આ પહેલાંના પહેલો શિલાલેખ છે.

જયસિંહકેવના બિરુદો પૈકીનાં નીચેના ત્રણ આ લેખમાં આપેલ છે: ૧ સમસ્ત રાજાવલિ વિરાજિત ર સિદ્ધચક્રવર્તિ ૩ અવન્તિનાથ. ત્રીજી પંક્તિમાં ખળનચી (વ્યયકરણે મહામાત્ય) અંબપ્રસાદનું નામ આપેલું છે. તે જ મંદિરમાં વિ. સં. ૧૨૧૫ ના બીજા લેખમાં બીજા અમલદાર કલમપ્રસાદનું નામ પણ વાંચી શકાય છે. આ બે નામો માટે જયસિંહકેવના પ્રસિદ્ધ થયેલા લેખોમાં મેં જોયું પણ ક્યાંઈ મળતાં નથી, તેથી આ લેખમાંથી તે પહેલી જ વખતે જાણવામાં આવ્યાં છે.

બીજી પંક્તિનો શરૂવાતનો ભાગ તેમ જ મધ્યમાંનો થોડો ભાગ ઘસાર્થ ગયેલ છે, છતાં લેખની મતલબ સમજી શકાય છે. લેખમાંથી સમજાય છે કે અંબપ્રસાદના સંબંધીઓએ ગણેશ તેમ જ ભદ્રારિકાનું કેવળ બંધાવ્યું છે.

સિદ્ધરાજ જયસિંહે માળવા જિત્યાની તારીખ ચોક્કસ રીતે હળુ જણાઈ નથી. ઉત્તરનામાંથી મળેલા તામ્રપત્રમાં પરમાર યશોવર્માને વિ. સં. ૧૧૬૧ મહારાજાધિરાજ લખેલો છે. તે ઉપરથી સમજાય છે કે વિ. સં. ૧૧૬૧ સુધી માળવા જિતાયું નહોતું. ઉત્તરનામાં બીજા શિલાલેખ વિ. સં. ૧૧૬૫ નો જુઓ છે, જેની હકીકત આર્ટ્. સ. વે. સ. ના ૧૬૧૫ આખરના રીપોર્ટમાં આપેલી છે. તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખેલો છે. આ ઉપરથી અનુમાન કરેલું કે માળવા વિ. સ. ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૫ વચ્ચે જિતાયું હશે. પરંતુ આ ગાળાનો લેખ વિ. સં. ૧૧૬૩ નો છે અને તેમાં સિદ્ધરાજને અવન્તિનાથ લખ્યો છે તેથી માળવા ૧૧૬૧ અને ૧૧૬૩ વચ્ચે જિતાયું હોતું જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ [શ્રી] સંવત્ ૧૧૯૩ વૈ[શા]સ વદિ ૧૪ ગુરાવ[બે]હ [સ]મસ્ત [રા]-
જાવલી વિરાજિત મહા — — વિ.... ....
- ૨ અ ... [સિ]દ્ધ ચક્રવર્તિ અવંતીનાથ શ્રીમ[જ]યસિંહદેવ કલ્યાણ વિજય
રાજ્યે દિવ્યેતસ્મિન્કાલેઽ — — વ .... [મા] ....
- ૩ ... . [ત્ર]વ્યયકરણે મહામાત્ય શ્રી અંબપ્રસાદ પ્રતિવદ્ધ મહં [વાલ્હુ]
રા । પારિ૦ શ્રીકુમાર । દ્વિ૦ પારિ૦ કેર ... જે ... .
- ૪ ... . [ળી]દિ પંચકુલેન દુમતીર્થ સ્થાન્યાં શ્રીમદ્દારિકા[સ્ય]
શ્રીદેવતાયાઃ .... વિનાયકદેવ કુલિકાસમે[તં] કારિતં
- ૫ .... પાનંદનાયતિ ॥ મંગલં મહા શ્રીઃ ॥ શિષમ[સ્તુ] સર્વવ્રતઃ
॥ છ ॥ ડજ ... સૂત્ર૦ મ[હ] ... કેન.

સાધાન્તર

- પં. ૧-૨ શ્રી આંહિ આજે શુરનાર વેશાખ વદિ ૧૪ સંવત ૧૧૬૩ ને દિવસે, ચક્રવર્તિ અવન્તી-
નાથ શ્રીમાન જયસિંહદેવના કલ્યાણકારી અને વિજયી રાજ્યમાં ... ..
- પં. ૩ ... .. મહં [વાલ્હુ]૨ શ્રીમાન અંબપ્રસાદ જે ખજાનચી હતો તેના
સંબંધિ ... ..શ્રીમાન કુમાર ... ..તથા બીજા સેવકો ... ..પાંચ કુળથી... ..
- પં. ૪ ... ..આંધવામાં આબુ ... ..દુમતીર્થ ખાનિમાં ગણેશના
મંદિર સહિત ભટ્ટારિકા દેવીનું ... ..
- પં. ૫ આનંદ પમાડવા માટે ... ..આંદુ મંગળ ... .. આબુ જગત સુખી
રહો ... .. સૂત્રધાર મહા...થી

માંગરોળમાંની સોઠી વાવમાંના શિલાલેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૦૨ આશ્વિન વદિ ૧૩

કાઠિયાવાડમાં પ્રાચીન શહેરો પૈકીના એક માંગરોળ નામે ગામમાં ગાદિ હરવાજોથી પેસતાં દાણી બાબુની શેરીમાં એક વાવ છે. તે વાવમાં ઉત્તરતાં જમણી બાબુની દિવાલમાં ચણી લીધેલ એક પથર ઉપર આ શિલાલેખ છે. પથર સખત કાળો છે અને તે સુરક્ષિત છે. તેનું માપ ૧૮ ઇંચ ૪૧૫ ઇંચ છે અને તેમાં ૨૪૫ પંક્તિમાં દેવનાગરી લિપિમાં શ્લોકો લખેલા છે.

તેમાં લખેલ છે કે અણહિલપુરમાં પ્રધાનપાલ રાજ્ય કરતો રાજા રાજેન્દ્ર સિંહારને પાંત્ર અંગેની પશ્ચિમ તેમ જ દિગ્ગજ ન ગુનો નો નોંધ કરી રાજા રાજેન્દ્ર સિંહારને પાંત્ર વરદાન કરી મહારાજાનો પુત્ર ગોહિલ સુલુક નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. તેણે પોતાના બાપની યાદ-ગીરમાં મહારાજેશ્વર નામનું દેવળ બંધાવ્યું અને જકાતમાંથી કેટલીક ઉપજ તેને અર્પણ કરી. ચોરવાડના મહારાજને પણ દેશુઆ નામની વાવ મંદિરના ઉપયોગ માટે આપી. ચોરવાડથી વિસજી-બેલિ ગામ જતાં રસ્તા ઉપર આ વાવ છે.

તેમાં વિ. સં. ૧૨૦૨ સિદ્ધ સં. ૩૨ આપેલ છે.

अक्षरान्तर

- १ ॥ उँ ॥ उँ नमः शिवाय ॥ मुकुटः स हरस्य पातु वः शशिपंकलहृदकाक्षया ॥
गंगेनादचिरेण य-
- २ त्र सा सुरहंशीव पपात जान्हवी ॥ कृत्वा राज्यमुपारमन्नरपतिः श्रीसिद्धराजो-
यदा दैवादुत्तम-
- ३ कीर्त्तिमंडितमहीपृष्ठो गरिष्ठो गुणैः ॥ आचक्राम ऋगित्य (झटित्य) चित्यम-
हिमा तद्राज्यसिंहासनं श्रीमा-
- ४ नेष कुमारपालनृपतिः पुण्यप्ररूढोदयः ॥ राज्येऽमुष्य महीभुजोभवदिहै श्री-
गूहिळा-
- ५ ख्यान्वये श्रीसाहारइति प्रभूतगरिमाधारो धरामंडनं ॥ चौलुब्ध्यांगनिगूहकः
सहजिगः ख्या-
- ६ तस्तनूजस्ततस्तत्पुत्रा बलिनो बभूवुरवनौ सौराष्ट्ररक्षाक्षमाः ॥ एषामेकतमो
वीरः सोम-
- ७ राज इति क्षितौ ॥ विख्यातो विदधे देवं पितुर्नाम्ना महेश्वरं ॥ श्रीसोमनाथदे-
वस्य जगत्यां पू-
- ८ ण्यबुद्धये ॥ इंदुकुंदयशाश्चक्रे कीर्त्तिमेरुसमाश्रितं ॥ पूजार्थमस्य देवस्य आता
ज्येष्ठोस्य मूलुकः ॥
- ९ सुराष्ट्रनायकः प्रादाच्छासनं कुलशासनं ॥ ठं० श्रीसहजिगपुत्रठं० श्रीमूलुकेन
श्रीसहजिगे-
- १० श्वरदेवस्यानवरतपंचोपचारपूजाहेतोः श्रीमन्मंगलपुरशुक्कमंडपिकायां दिनप्रतिका १
- ११ तथा तकाराभाव्यमध्यात्दिनं प्रति का १ तथा बलीबईछाटमाणकामाव्ये (छा) टां
प्रति १ क-
- १२ णभूतगडकंप्रति का ४ तथा रासभछाटां प्रति का. ॥ तथा समस्तलोकेन निः-
क्षेपबलीकारै-
- १३ श्व पत्रभरंवीडहराकेरीवाटुयाप्रभृतीनां प्रत्येकंका० ॥ तथा पत्रभृतंउटभरं
प्रतिका २ ॥
- १४ तथापत्रभृतगंतीप्रति द्रं १ क्षेत्रप्रतिउच्चताभाव्येका १ तथा आगरमध्ये खुंदिने-
खराळिहासाप्रति

- १५ का ० । तथा अन्यैव स्थित्या चोरुयाबाडे बलइजे च ग्राहं ॥ तथा लाठिवद्रा-
पथके बहंतगुल्कमंडपि
- १६ कामध्यात् दिनंप्रति ठ० श्रीमूलुकेन रूपकैकः प्रदत्तः ॥ तथा चोरुयाबाडे
न्यसमस्तवृहत्पुरुषैरे-
- १७ कर्मतीभूय चतुराधाटनविशुद्धा यथा प्रसिद्धपरिभोगा सवृक्षमालाकुला वीक्षण-
बेलीग्राममार्गस-
- १८ मासन्ना देगुयावावीनामवापी राजानुमत्या श्रीसहजिगेश्वराय प्रदत्ता ॥ तथा
श्रीवामनस्थल्यांशुल्क-
- १९ मंडपिडपिकायांदिनंप्रति का १ तथा द्यूतमध्ये दिनंप्रतिका १ तथापत्रकुम्भा-
भराप्रतिपत्रशत १ तथावी
- २० डहरा । केरी । वाडुया । प्रभृतिनां प्रत्येकं पत्र ५० तथातकाराभाव्यमध्यात्
तावुलिकहट्टं प्रति प्रतिदि
- २१ नंपत्र २ मडावापूग १ देवदार्य समस्तोयं समस्तैर्भाविभूमिपैः पालनीयो
नुमान्यश्च दानाच्छ्रेयोनु
- २२ पालनं ॥ शिवः पात्रं जनो दाता पालकः पुण्यभाक्परं । लोपकृच्च महापापी
विचार्यैवं प्रपालयेत् यत
- २३ उक्तं च ॥ बहुभिर्वसुधा वुक्ता राजभिः सगरादिभिः यस्य यस्य वदा भूमि-
स्तस्य तस्य तदाफलं ॥ श्री मद्विक्रमसं
- २४ वत् १२०२ तथा श्री सिंहसंवत् ३२ आश्विनवदि १३ सोमे ॥ प्रशस्तिरिबं
नि(मिता) ॥ कृतिरियंपरमपाशुप-
- २५ ताचार्यार्यमहापंडितश्रीप्रसन्नवज्रस्य ॥

ભાષાન્તર

શિવજીને નમસ્કાર ॥ શિવજીને મુકુટ, એટલે જટામુટ તમારું રક્ષણ કરે. જે જટામુટમાં ગંગા નદી આકાશથી ઉતાવળે ઉતરી, તે બાણે ચંદ્રમા રૂપી કમળના નાળની ઇન્છાને લીધે ઉતરી દેવલોકની હંસણી જ હોય નહીં થું ! (૧) ઉત્તમ કીર્તિ વડે શોભાવું છે ભૂતળ જેણે એવો; અને ગુણોએ કરીને મોટો એવો શ્રીસિદ્ધરાજ રાજા રાજ્ય કરીને, જ્યારે દૈવયોગથી મૃત્યુ પામ્યો ત્યારે તુરત અદ્ભુત મહિમાવાળો અને પુણ્યથી રૂઢતા (નિશ્ચિન્તા)ને પામ્યો છે કૃત્ય જેનો, એવો આ કુમારપાળ રાજા તેના રાજ્યનું સિંહાસનદખાવી બેઠો (૨) આ (કુમારપાળ) રાજાના રાજ્યમાં બહિં શ્રીગૃહિલ નામના વંશમાં પુણ્ય મોટાઈના આધાર અને પૃથ્વીનું ઘરેલું એવો શ્રી નાહાર નામ થયો. તેના પુત્ર ચૌલુક્ય(સોલંકી)ના સૈન્યનું ગોપન કરનાર (સંતાડનાર) તથા (વખયાત એવો સહજિમ નામે થયો. અને તેના પુત્રો પૃથ્વીમાં બળવાન અને સૌરાષ્ટ્ર દેશની રક્ષા કરવામાં સમર્થ થયા. (૩) એઓમાંનો એક શૂરવીર સોમરાજ નામે પૃથ્વીમાં પ્રખ્યાત થયે. જેણે પોતાના પિતાને નામે (સહજિગેશ્વર) મહાદેવનું સ્થાપન કર્યું. (૪) ચંદ્ર તથા રાહુનાં પુણ્ય કરનાર યશ વાળો સોમરાજ પૃથ્વીમાં પુણ્યની વૃદ્ધિ કરવા માટે શ્રી સોમનાથ દેવની કીર્તિને મેરુ પર્વત ઉપર આરોહણ કરે (જેસે) તેવી કરી. આ સોમરાજના મોટા ભાઈ મૂલુકે સૌરાષ્ટ્રના નાયક હોયે; તમા આ મહાદેવની અખંડ પૂજા થતા માટે પોતાના વશજેએ પાલના લાયક વર્ષાસન કરી આપ્યું (૬) ૪૦ (ઠાકાર) શ્રી સહજિગના પુત્ર ૪૦ (ઠાકાર) શ્રી મૂલુકે શ્રી સહજિગેશ્વર મહાદેવની કાયમ પંચોપચાર પૂજા (સ્નાન, ચંદન, ધૂપ, દીપ, નૈવેદ્ય) થવા માટે માંગરોળની દાણમાંદલીમાં પ્રતિદિવસ કાર્ષીપણ* (“ શબ્દ સ્તોમમહાનિધિ ” નામે કૃષિમાં લખ્યા પ્રમાણે જેને અર્થ પછુ એટલે એક કર્ષ વજનનો ૧ ત્રાંબાનો ૧ પૈસો તેમજ દ્રમ્મનો ૧૬ થાય છે તે) એક તથા ખુશકી જાકાતની ઉપજમાંથી પ્રતિદિવસ કાર્ષીપણ એક, તથા પોડિયાની છાટ ઉપર કાર્ષીપણ એક, દાણા ભરેલ ગાડા ઉપર કાર્ષીપણ ચાર તથા ગર્દભની છાટ ઉપર કાર્ષીપણ અર્ધ, તથા સમસ્ત લોકોએ અને સર્વ લેલાળી (નાગરવેલને ઉછેરી તેનો વ્યાપાર કરનારો) એ પાનના ભાર, જે કે બીડ હરા, (બીડા) કેરી, વાટુયા, એવા નામથી જે શબ્દો તે વખતે ઓળખાતા હશે તે પ્રત્યેકે કાર્ષીપણ અર્ધ, પાન ભરેલા દરેક ઉટના ભારે કાર ૨ ॥ અદી, તથા પાન ભરેલ ગાડી પ્રત્યેકે દ્રમ્મ એક ક્ષેત્ર; (ખેતર) માં ઉત્તમ પાક થાય ત્યારે પ્રત્યેક ક્ષેત્રે (ખેતરે) કાર્ષીપણ એક, તથા અગર(મીઠું પાકવાની જગાએ તેનો કરેલા ઠંગલા)માં ખુંટી, તથા અરાળી, અને હાસા, પ્રત્યે કાર્ષીપણ એક; અને તેજ પ્રમાણે ચારવાડ તથા બળેજમાં પણ લેવું; ને લોકો દરેક પરગણામાં રાહાદારી જાકાત માંડવીમાંથી પ્રતિદિવસે ૪૦ શ્રી મૂલુકે એક રૂપૈયો આપ્યો તથા ચારવાડમાં બીજા તમામ મહાજનોએ એકમત થઈને ચાર સીમાડાએ શુદ્ધ અને પ્રખ્યાતિને પામેલી તથા વૃક્ષોની ઘટાએ સહિત અને વીસણવેલી ગામના માર્ગની સામે આવેલી દેશુયા વાવ નામની વાવ, રાજાના અનુગતથી શ્રીસહજિગેશ્વર મહાદેવને આપી; તેમજ શ્રીવલ્લુથલીમાં દાણ માંડવીમાં પ્રતિદિવસ કાર્ષીપણ એક, તથા બુગટામાં પ્રતિદિવસ કાર્ષીપણ એક, તથા પાનની કોટડીમાં દિન પ્રત્યે પાન શવ (સો) એક, તથા વીડહરા, કેરી, વાટુયા વગેરે પ્રત્યેકે પાન ૫૦ પચાશ, તથા તળારા(તળોદરા)ના ઉત્પન્નમાંથી તળોળીના હાટ પ્રત્યે પ્રતિદિવસે પાન બે, મડાવા (ત્રેફો) સોપારી એક, આ સઘળો દેવભાગ છે ત સર્વ ભાવળ્યાના રાજાઓએ પાળવો અને માન્ય રાખવો; કારણ કે હાન દેવાનાં કરતાં હાનનું પાલન કરવું તે એય છે. (૧) હાન લેનાર શિવરૂપ છે અને હાન આપનાર તો મનુષ્ય છે, પાળનાર પુણ્યભાગી છે અને હાનનો લોપ કરનાર મહાપાપી છે, એમ વિચારીને હાન જરૂર પાળવું. (૨) જે માટે કહેલ છે કે, સગરાદિ ઘણા રાજાઓએ પૃથ્વી લોગવી છે; (પણ) જેની જેની જ્યારે પૃથ્વી હોય તેને તેને ત્યારે કળ મળે છે. (૩) શ્રીમાન વિક્રમને સંવત ૧૨૦૨ તથા શ્રીસિંહ સંવત ૩૨ આશ્વિન વદી ૧૩ સોમવારે આ પ્રશસ્તિ બતાવી. એક પાશુપતાચાર્ય ઉત્તમ મોટા પંડિત શ્રી પ્ર સર્વજ્ઞની આ પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

* કાર્ષીપણ શબ્દ ૧૬ પણ તથા ૧ પણ એ બન્ને અર્થ માટે ચાલુ છે. અન પછુ એટલે એક રૂપૈયા ભાર ત્રાંબાનો એક પૈસો અથવા એથી કોડીની બરાબર છે. અને ૧૬ પછુનો એક દ્રમ્મ છે. હવે આ લેખમાં કાર્ષીપણ વધા દ્રમ્મ એ બન્ને શબ્દો વપરાયા છે. માટે કાર્ષીપણ નો અર્થ સોળપણ નહિ ગણવો એજળ પણ ગણવો યોગ્ય છે.

ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલનો ચિતોડગઢના શિલાલેખ^૧

(વિક્રમ સંવત ૧૨૦૭)

આ લેખ રાજપુતાનાના ઉદયપુર રેટમાં ચિતોડગઢમાં ચોકલિખના મંદિરમાં સાચવેલી એક કાળા આરસની શિલા ઉપર કોતરેલો છે.

લેખમાં ૧'૪૮" પહોળી અને ૧'૪૩" ઊંચી જગ્યા રોકતી ૨૮ પંક્તિઓના લખાણનો સમાવેશ થાય છે. ૧ થી ૧૪ પંક્તિઓ સાધારણ રીતે સારી સ્થિતિમાં છે. પણ પાછળની પંક્તિઓમાં અમુક લખાણનો ભાગ વધન ગયો છે. બરાબર જમણી બાજુએ પથ્થર છોલાઈ જવાથી અને તેવા જ કારણથી ડાબી તરફ ૨૪-૨૮ પંક્તિઓમાં ઘણા અક્ષરો પણ અદૃશ્ય થયા છે. લખાણની વચ્ચે ૧૭-૨૩ પંક્તિઓમાં ભંગાણ પાડતી કડ્ડી ચોરસ અલંકારિત ચિત્રકૃતિ છે; જેમાં આશરે ૩૩^૧ વ્યાસવાળો એક ગોળાકાર છે. આ ગોળાકારના પરિઘની પાસે અને ચોરસની વચ્ચે ઉભી અને આડી રીતે કંઈક લખાણ (શ્લોક જેવું જણાતું) જેનો મોટો ભાગ વાંચવા માટે ઘણો ખાંખો છે તે છે. અક્ષરોનું માપ ૬^૧ અને ૩^૧ ની વચ્ચેનું છે. નાગરી લિપિ છે. બાષ્પ સંસ્કૃત છે અને લગભગ આખો લેખ શ્લોકમાં છે. તે સંભાળપૂર્વક લખાયેલો અને કોતરેલો છે, અને લેખન પદ્ધતિના સંબંધમાં જ એ જ ના નિશાનથી જણાવેલો છે એટલું જ કહેવું આવશ્યક છે, અને હવે સ્થાની ઉપમાક્ષર ઘણી વખત તાલુસ્થાની માટે અને તાલુસ્થાની ઉપમાક્ષર હવે સ્થાની ઉપમાક્ષર માટે એક જ વખત વપરાયો છે.

લેખ (પંક્તિ ૨૮ માં) સં. ૧૨૦૭, વિક્રમ સંવત પ્રમાણે ઈ. સ. ૧૧૪૬-૫૦ કે ૧૧૫૦-૫૧ ને મળતી તિથિવાળો છે. અને તેનો આશય ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલની ચિત્રકૂટ ગિરિ, હાલન ચિતોડગઢની સુલાકાત અને તે સમયે ગિરિ પર સમિદ્વેશ્વર (શિવ) દેવના મંદિરને રાજાએ કરેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ લેવાનો છે. “ ઝ્રી ! નમઃ સર્વજ્ઞાય ” એ શબ્દો પછી લેખમાં પાંચ શ્લોક છે, જેમાંના ત્રણ શિવની શર્વ, મૃડ અને સમિદ્વેશ્વરના નામથી સ્તુતિ કરે છે અને બીજા વાણીની દેવી સરસ્વતીની સહાયની આરાધના કરે છે, અને કવિઓનાં કાર્યોની સ્તુતિ કરે છે. કર્તા પછી (પં. ૫ માં) ચૌલુક્યોના કુળની સ્તુતિ કરે છે. તે કુળમાં મૂલશય નૃપ જન્મ્યો હતો. (પં. ૬) અને તે અને તે વંશના અન્ય ઘણા નૃપો સ્વર્ગમાં ગયા હતા ત્યારે સિદ્ધરાજ નૃપાલ (પં. ૭) આઠ્યો, જેની પછી કુમારપાલ (પં. ૮) આઠ્યો. જ્યારે આ નૃપે શાકમ્બરીના નૃપનો પરાજય કર્યો હતો (પં. ૧૦) અને સપાહલક્ષ મંડળ ઉજ્જડ કર્યું (પં. ૧૧) ત્યારે તે શાલિપુર નામે સ્થાનમાં ગયો (પં. ૧૨) અને ત્યાં પોતાની મહાન છાવણી નાંખીને તે ચિત્રકૂટ પર્વતનું મહત્ત્વ સૌન્દર્ય નિરખવા આઠ્યો; મન્દિરો, મહેલો, સરવરો કે તડાગો, ઢોળાવ અને વનોની ૧૩-૧૬ પંક્તિઓમાં પ્રશંસા થઈ છે. કુમારપાલે ત્યાં જો જોયું તેનાથી તે પ્રસન્ન થયો હતો અને તે પર્વતના ઉત્તર તરફના ઢોળાવ પર આવેલા સમિદ્વેશ્વર દેવના મન્દિરમાં આવીને (પં. ૨૨) તેણે દેવની અને તેની સહચરીની પૂજા કરી અને મન્દિરને એક ગામ (જેનું નામ સારી હાલતમાં નથી તે) આપ્યું (પં. ૨૬). બીજાં દાનો (ઘણાક અથવા દીપ માટે તેલની ઘાણી વિગેરે) માટે પં. ૨૭ માં કહેવાયું છે, અને પં. ૨૮ આપણને કહે છે કે, આ પ્રશસ્તિ જયકીર્તિના શિખર દિગમ્બરોના નાયક રામકીર્તિથી રચાઈ હતી અને ઉપર દર્શાવેલી તિથિ ટાંકે છે.

આ લખાણના સારાંશમાંથી જણાશે કે આ લેખ અતિ મહત્ત્વનો નથી; પણ એ એટલું તો જણાવે છે કે કુમારપાલનો રાજપુતાનામાં શાકમ્બરી (સાંબર) ના રાજનગરવાળા સપાહપક્ષ મરડાના નૃપ અર્જુનરાજ ઉપરનો વિજયાવ વિજય વિ. સં. ૧૨૦૭ કે તે પહેલાં ઘણા ટુંકા સમયમાં થયો હોવો જોઈએ. જે શાલિપુર ગામમાં કુમારપાલે છાવણી કરી કહેવાય છે અને જે ગામ ચિત્રકૂટ પાસે હોતું જોઈએ તે ગામનું અભિજ્ઞાન કરવા હું અશક્તિમાન છું.

अक्षरान्तर

- १ ओं' ॥ नमः सर्व[ज्ञा]यैः ॥ नमो^१....[स]प्तार्षिर्दग्ध[म्] संकल्पजन्मने ।
शर्वाय परम ज्योतिर्[द्ध] स्तसंकल्पजन्मने ॥ जयतास्समृद्धः श्रीमान्मृडा^२....
- २ दनाम्बु[म्बु]जे । यस्य कण्ठच्छवी रेजे से[से]वालस्येव बल्लरी ॥ बदीय
शिखरस्थितोल्लसदनल्पदिव्यध्वजं समंडपमहो नृणामपि बि[दू-]
- ३ रतः पश्यता । अनेकभवसंचिनं क्षयप्रियर्षि पापं द्रुतं स पातु पदपंकजानतहरिः
समिद्धेश्वरः ॥ यत्रोल्लसत्यद्रुतकारिवाचः^३ स्फुर[न्ति] चि]
- ४ चे विदुषां सदा तत् । सारस्वतं ज्योतिरनंतमंतर्विस्फूर्जतां मे क्षतजाड्यवृष्टि ॥
जयंत्यज श्र (स) पीयूषविदुनिष्यदिनोमलाः । कवीनां [सम]
- ५ कीर्त्ती[र्त्ती]नां वाग्विलासा महोदयाः ॥ न वैरस्यस्थितिः^४ श्रीमान्न जलानां^५
समाश्रयः । रत्नराशिरपूर्वोस्ति चैलुक्थानामिहान्वयः ॥ तत्रो-
- ६ दपद्यत श्रीमान्सदृत्तस्तेजसां निधिः । मूलराजा(ज)महीनाथो मुक्तामणिरिबोज्ज
(ज्ज)लः ॥ वितन्वति मृदां यत्र क्षेम(मं)सर्वत्र सर्वथा । प्रजा राज-
न्वती नून(नं) ज
- ७ ज्ञेसौ चिरकालतः ॥ तस्यान्वये^६ महतिभूपतिषु क्रमेण यातेषु भूरिषु सुर्पन्व-
पतेर्निवासं । प्रोर्णुत्य वीप्रयशसा ककुर्मा सुखानि श्रीसिद्धरा
- ८ जनृपतिः प्रथितो व(ब)भूव ॥ जयश्रिया^७ समाश्लिष्टं यं विलोक्य समंततः
भ्रात्वा जगंति यत्कीर्त्तिज(र्ज)गा [हे]मरमंदिरम् ॥ तस्मिन्नपरसाम्रा-
- ९ जां (ज्यं) संप्राप्ते नियतेव्वसात्^८ । कुमारपालदेवोभूत्प्रतापाक्रांतशात्रवः
स्वतेजसा प्रसन्नो न परं येन शात्रवः । पदं भूमृच्छिरस्सूचैः कारि-
- १० तो वं (वं) घुरप्यलं ॥ आज्ञा यस्य महीनाथैश्चतुरम्बु(म्बु)धिपध्यगैः ।
श्रियते मूर्द्धमिन्नम्रे(म्रै)र्देवशेषेव सन्ततम् ॥ महीभृत्तिकु(कुं)जेषु^९ शाकंभरी-
- ११ शः प्रियापुत्रलोके न शाकंभरीशः । अपि प्रास्तशत्रुर्भयात्कंप्रभूतः स्थितौ यस्य
भस्तेभवाजिप्रभूतः^{१०} ॥ सपादलक्षमामर्श^{११} नम्रीकृ-
- १२ तमयानकः । [स्व]य[म]याम्महीनाथो ग्रामे शालिपुरामिषे ॥ सन्निवेश्य^{१२}
सि(शि)विरं पृथु तत्र त्रासितासहनभूपतिचक्रम् । चित्रकू-

१ सिद्धये दशदिशे। छ. २ वांये। ज्ञाय. ३ छंद-श्लोक (अनुष्टुप्) पञ्चीना श्लोका पद्य तेज. ४ नाश्र पामेदा अक्षरे। नीव छ. ५ छंद-पृथ्वी. ६ छंद-उपलति. ७ छंद-आ श्लोक तथा पञ्चीना त्रय श्लोकेनो अनुष्टुप् छ. ८ वैरस्य स्थितिः अत्र विभाग करे। ९ अटशे. जलानां १० छंद ससंतति. लडा. ११ आ अने पञ्चीना त्रय श्लोकेनो छंद अनुष्टुप् १२ वांये। तेव्वसात् १३ छंद शुभं प्रयात. १४ अक्षय मस्येम् अत्र कालेषु छतु. १५ छंद अनुष्टुप् १६ छंद रत्नागत. छे. ६२

- ૧૩ ટગિરિપુ[ઞ્ક]લ્લશોમાં દ્રઢુમાર નૃપતિઃ કુતુકેન ॥ યદુચસુરસપ્તમોપરિદ્યા-
ત્વપત્નસદા રથં નમસ્થલં મંદં મંદં મંગમથાદ્રવિઃ ॥ ય-
- ૧૪ ત્સૌષશિસ્ત્રારુદ્ધકામિનીમુલ્લસનિષૌ । વર્ષમાનો નિશાનાથોલ્લક્ષ્યતે લક્ષ્મલેલ્લયા ॥
પ્રફુલ્લરાજીવમનોહરનનાં વિદ્યુત્પાટીનવિલોલલોચ-
- ૧૫ — । ૩— ચ[મું]ગાવલિરોમરાજયો રથાંગવક્ષોરુહમંદલશ્રિયઃ ॥ પરિભ્રમ-
ત્સારસહસનિસ્વનાઃ સવિભ્રમા હારિમૃણાલવા(વા)હુકાઃ । વૃ(વૃ)હજિતંવા-
(વા)મલ્લવારિ-
- ૧૬ — ૪— યદે સતાં યત્ર સદા સરોજનાઃ ॥ સ(સુ)રમિકુસુમગંધાકુટ-
મતાલિમાલાવિહિતમધુરારાવો યત્ર ચાધિત્યકાર્યા । સ્તલ્લિતતરણિમાનુઃ સહ
- ૧૭ — ૫— મયિષતિ શશત્કામિનઃ કામિનીભિઃ ॥ શુંભે
યદ્વને શાલિશાસ્ત્રાંતરાલે પ્રિયાઃ ક્રીડયા સન્નિહીના નિકામં । ધ્વને [૫]—
- ૧૮ — ૬— [ણાં] [ત]નૂગંબસત્કાલયઃ સૂવ[ચ]યંતિ ॥ પ્રાપ્તે
કદાપિ ન યા હૃદયે શં સાનુનયં સમયા હૃદયેશં । યદ્વનેમેત્ય સુ[સં ?]-
- ૧૯ — ૭— [ર]તરાગં ॥ એવમાદિગુર્ણે દુર્ગે સ્વર્ગે વા
બુધિ [સં]સ્થિતે । રાજા જિષ્ણુઃ પરમીત્યા સંચરન્નિજલીલ—
- ૨૦ યા ॥ તિ .... [તા ?]શ્વર્યસંકુલમ્ । દર્શકાગાધગંધીરસ્વચ્છં સ્વમિવ માન-
સમ્ ॥ નિર્મલં સલિલં યત્ર પિ-
- ૨૧ હિતં પ[મિ]— ૮— । ... જે નીલાબ્જ(બ્જ)રાગ[મૂ]શ્રિયમ્ ॥
વિમુચ્ય વ્યોમપાતલરસા યત્ર ત્રિમાર્ગગા । લોકા-
- ૨૨ ન્ પુ[નાતિ] ..... ૯— ૧૦— ॥ [ત]સ્યોત્તરતટેદ્રાક્ષીન્નપ્રામરસમર્વિતં ।
શ્રીસમિલ્લેશ્વરં દેવં પ્રસિદ્ધં
- ૨૩ જગત્તી ૧— ॥ ... ૧૧— ૧૨— તે । ત્રૈસંધ્ય[તૂ]ર્યનાદેન કલિ(લિ)
નિર્મલ્સયન્નિવ ॥ ય [ત્ત ?] વસ્ત્યાધિપત્યેસ્થાત્પુરા મ-
- ૨૪ શ્વરિકોત્ત [મા ।].... [વિ] નૃપામ્ય [ક્યાર્યા ?].... ૧૩— ૧૪— ॥ તસ્યાઃ
શિષ્યામભવત્સાધ્વી સુવ્રતત્રાતમૂષિતા । ગૌરદેવીતિ વિ[સ્યા] .... [તા ?]
કૃતોદયમા ॥ સુ[મનો ?]....

૧ ૭'૬ આ તથા પછીના શ્લોકનો—અનુદ્યુત ૨ આ અને પછીના શ્લોકનો ૭'૬ વંશરથ. ૩ અર્ધકી
લેખક યજ્ઞેષા અક્ષરો કદય નાઃ । પ્રમ છે. ૪ આદિ લેખક યજ્ઞેષા અક્ષરો કદાય રાષ્ટ્રમી છે.
૫ ૭'૬ માલિની. ૬ ૭'૬ ભુજંગપ્રપાત. ૭ ૭'૬ દોષક ૮ આ તથા પછીના બધા શ્લોકો ૭'૬ઃ અનુદ્યુત

- ૧૧ સંસેવ્યા [મા ?]... યવિનાશિની । દુર્મા હિ.... ૫-૫ [તા] ॥ વતપઃ
પાવનં વીક્ષ્ય પવીત્રીકૃતસજ્જનં । સસ્મરુઃ પૂર્વ્યમિ.... ૫-૫ ॥ તિર્થ પ્રપૂજ્ય
ત[ત્ત]....
- ૨૬ ....[મ]ગમત્તમુઃ । પ્રણમ્ય [તાવુમૌ ?] મક્ત્યા સિ (શિ) રસા ૫-૫- ॥
[તસ્વાં]તઃ પૂજાર્થં હરપાદયોઃ કુમારપાલદેવોદાદ્ગ્રામં શ્રી ૫-૫- ॥ '....
સ્વાં વિશ્વારામ....
- ૨૭ ટા દક્ષિણપૂર્વોત્તરંપશ્ચિમતઃ સરઃપાલી મૂળાદિત્ય.... રાજ .... દીપાર્થં જાન-
કમેકં સજ્જનોપ્યદાત્ વંદનાથ.... મેતહાનમ....
- ૨૮ શ્રીજ(ય)કીર્તિશિષ્યેર્ણ વિગંવ(વ)રગણેશિના । પ્રશસ્તિરીદશી ચક્રે ....
શ્રીરામકીર્તિના ॥

સંવત્ ૧૨૦૭ સૂત્રધા.....^૩

૧ આહિયા તે પંક્તિ ૨૭ મીના અંત મુધીના ગણભાગમાં ફેટલા અક્ષરોનો લોપ થયો છે તે કહેવું અશક્ય છે. ૨ ૭૬ શ્લોક અનુષ્ટુબ્. ૩ આ પંક્તિ પછી નીચે ફેટલાક વધારે અક્ષરો સહાર્થ વગરના ઢાનરેખા છે; પરંતુ હાપની અંદર તેઓ તદ્દન અવાચ્ય છે.

કુમારપાલના રાજ્યની વડનગર પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૦૮ આશ્વિન સુદિ ૫ શુક્રવાર.

(પુનઃ લખાઈ—વિ. સં. ૧૬૮૬ ચૈત્ર સુદ ૧ શુક્રવાર)

સાથેની વડનગર પ્રશસ્તિની આવૃત્તિ ભાવનગરના વજેશંકર. જી. ચોખ્ખાએ મોકલેલી કાગળની છાપ તથા ઉપયોગી અક્ષરાન્તર ઉપરથી બનાવી છે. તેઓના પ્રાચીન વસ્તુઓ સંબંધી ઉત્સાહને લીધે પશ્ચિમ દિશાના લેખોનો ઘણો મોટો ભાગ મળી શક્યો છે. મુકેા સુધારવામાં, મી. એચ. કઝીન્સે તૈયાર કરેલી એક છાપ ડો. બર્નેસે અને આપી હતી તેનો પણ મે ઉપયોગ કર્યો છે.

મી. એચ. એચ. ધ્રુવે ઈ. એ. વો. ૧૦ પા. ૧૬૦ માં પ્રથમ ધ્યાન ઉપર આણેલો આ લેખ વડનગરમાં સામેલા તળાવ પાસે અર્જુન બારીમાં એક પત્થરના ટુકડામાં કોતરેલો છે છાપ ઉપરથી અનુમાન કરતાં તે ટુકડો ૩૫૨ ઈંચ ઉંચો અને ૩૨ ઈંચ પહોળો લાગે છે, અને ખરાબ રીતે કોતરેલી સાધારણ નાગરી લિપિની ૪૬ પંક્તિઓ છે. એકંદરે તે સુરક્ષિત છે. ફક્ત મધ્યમાં ૧૬ મી પંક્તિ પત્થરમાં ફાટ પડવાથી આખી નાશ પામી છે, અને ૧૭, ૧૮ તથા ૨૦ મી પંક્તિઓને એક ઘણું નુકશાન થયું છે. ૨૬ તથા ૨૭ મી પંક્તિઓના અંતના થોડા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. ભાષા સંસ્કૃત છે, અને પ્રસ્તાવિક પ્રાર્થના તથા અંતના ભાગ સિવાય આખો લેખ પદ્યરૂપ છે.

આ લેખમાં, ચૌલુક્ય રાજ કુમારપાલે વિક્રમ સંવત્ ૧૨૦૮ માં બંધાવેલા આનંદપુર નગરના કિલ્લા ઉપરની શ્રીપાલની પ્રશસ્તિની નકલ તથા વિક્રમ સંવત્ ૧૬૮૬ માં કરેલા જીર્ણોદ્ધાર વખતે આ નકલના બનાવનારે કરેલા બે વધારાના શ્લોકો છે. શ્રીપાલની કવિતા શિવની પ્રાર્થના તથા ક્ષમાને સંબોધિત મંગલથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૧) ત્યાર પછીના સાત શ્લોકો (૨-૮)માં ચૌલુક્યોનો ઉદ્ભવ, તે વંશના મૂળ પુરુષનું નામ, તથા ગુજરાતના પહેલા આઠ ચૌલુક્ય રાજ્ય કર્તાઓનું વર્ણન આપ્યું છે. બીજે સ્થળેથી જણાયેલા રાજાઓની નોંધ સાથે આ નોંધ મળતી આવે છે.

૧. મૂલરાજ.
૨. તેનો પુત્ર ચામુકડરાજ.
૩. તેનો પુત્ર વલ્લભરાજ.
૪. તેનો બંધુ દુર્લભરાજ.
૫. ભીમદેવ.
૬. તેનો પુત્ર કર્ણ.
૭. તેનો પુત્ર જયસિંહ—સિદ્ધરાજ.
૮. કુમારપાલ.

દરેક રાજાના નામ સાથે આપેલી ઐતિહાસિક નોંધમાં ખાસ બહુવા જેવું કંઈ નથી. પરંતુ લેખની પ્રાચીનતાને લીધે તે ઉપયોગી છે. આ લેખ જૂનામાં જૂના પ્રબંધ, હેમચંદ્રના ‘ દ્રયાશ્રય કાવ્ય ’ જેટલો પ્રાચીન છે. મૂલરાજ વિષે (શ્લોક ૫ માં) કહ્યું છે કે “ તેણે આપોલકટ રાજાઓનું વ્રત, તેઓને જિતીને, વિદ્રાન, બંધુજનો, બ્રાહ્મણો, ઠવિઓ તથા સેવકજનોના ઉપભોગ માટે અપર્ણ કર્યું. ” મૂલરાજનાં જમીનનાં ફાનમાં (ઈ. એ. વો. ૬ પા. ૧૬૨) પણ ઉપર પ્રમાણે કહ્યું છે કે “ તેણે પોતાનાં બાહુબળ વડે સરસ્વતી નદીનો પ્રદેશ જિત્યો, ” અને આથી

એમ ધારવાને એક વધુ પ્રમાણ મળે છે કે પહેલા ચૌલુક્યે જિત મેળવીને ગુજરાત લીધું હતું; અને પ્રબંધમાં કહ્યું છે તેમ પોતાના નજીકના સંબંધી છેલ્લા ચાણુકટને દગાથી મારીને નહિ. ૬ કુ પ્રલોકમાં ચામુંડે સિંધના રાજને લડાઈમાં હરાવ્યાનું કહ્યું છે. આ બાબત ખીજા કોઈ લેખમાં આપી નથી, પણ અસંભવિત નથી. કારણ કે ચૌલુક્યના રાજ્યની પશ્ચિમની સીમા ઉપર સિંધ આવ્યું હતું, તથા ત્યાર બાદ ભીમદેવ અને તેને પુત્ર કર્ણ બન્નેને ત્યાંના રાજાઓ સાથે વઠાર હતી. વલ્લભરાજ વિષે લેખમાં (શ્લોક ૭) કહ્યું છે કે તેણે માળવા ઉપર ચઢાઈ કરી હતી. આ હકીકત "કીર્તિકૌમુદી," "સુકૃતસંકીર્તન" તથા ત્યાર પછીના 'પ્રબંધ'માં પણ આપી છે, જ્યારે હેમચંદ્રનું આ વિષે મોન છે. જ્યાં સુધી સોમેશ્વર અને અરિસિંહની સાક્ષીને તેઓની પહેલાંના પુરાવાને ટેકા નહોતો મળ્યો ત્યાંસુધી આ હકીકતમાં સંશય રહેતો હતો. હવે આ દંતકથાની સમ્બાધિ ઉપર દોષારોપણ થઈ શકે તેમ નથી; દુર્લભરાજે લાટ જિત્યો એમ કહ્યું છે. પણ આ પરાક્રમનું વર્ણન બીજે ક્યાંઈ આપ્યું નથી. સાધારણ રીતે મધ્ય ગુજરાતને ચૌલુક્યોના રાજ્ય સાથે મૂલરાજે જોડ્યું, એમ ગણાય છે. આપણી પ્રશસ્તિમાં ભીમદેવે ધારા જિતવાનું લખ્યું છે તે પણ તેટલીજ જાણવા જેવી હકીકત છે. આ હકીકત પણ "કીર્તિકૌમુદી, સુકૃતસંકીર્તન" અને ત્યાર પછીના 'પ્રબંધ'ની હકીકતને મળતી આવે છે. તેમાં લખ્યું છે કે ભીમે ભોજનો નાશ કરાવ્યો. આ બાબત હેમચંદ્રે લક્ષમાં લીધી નથી, તે વાત હવે નિરૂપયોગી છે.

દુર્ભાગ્યે જયસિંહ-સિદ્ધરાજ સંબંધી શ્લોકો (૧૧-૧૩) ભૂંસાઈ ગયા છે. ફક્ત એક જ શ્લોક આપ્યો છે. તેમાં કહ્યું છે કે તેણે માળવાના રાજ યશોવર્માને બંદિવાન કર્યો હતો, તથા તેને પારસ-મણિ અગર અર્ક મળ્યો હતો તે વડે પોતાની સર્વ પ્રભનું કરજ આપ્યું હતું. ૧૨ મા શ્લોક ઉપરથી જણાય છે કે ભૂતપ્રેત ઉપર તેની સત્તા હતી. આથી જણાય છે કે, હેમચંદ્રના દ્વાયાશ્રય કાંચમાં છે તેમ, શ્રીપાલને પણ પોતાના સ્વામીને અલૌકિક સત્તા આપવાની જરૂર જણાઈ હતી. કુમારપાલ સંબંધી પાંચ શ્લોકો, ૧૪થી૧૮, તેણે મેળવેલી બે પ્રખ્યાત જિતની બહુ પ્રશંસા આપે છે. તેમાંની એક, ઉત્તરના, એટલે રાજપૂતાનામાં શાકભરી-સાંભરના રાજા અર્જુરાજ ઉપર મેળવેલી, તથા બીજી પૂર્વમાં માળવાના રાજા ઉપર મેળવેલી હતી. માળવાના રાજાએ સ્વદેશનું રક્ષણ કરતાં પોતાની જાણી શુભાવી હોય એમ લાગે છે, કારણ કે ૧૫ મા શ્લોકમાં કહ્યું છે કે, તેનું મસ્તક કુમારપાલના મહેલના દ્વાર ઉપર લટકાવ્યું હતું, તથા ૧૭ મા શ્લોકમાં પણ ફરીથી તેનાં છેદાયેલા મસ્તક વિષે લખ્યું છે.

આ બન્ને લડાઈઓ ખીજાં ઘણાં સ્થળે આપેલી છે. તેમ છતાં આપણી પ્રશસ્તિમાંથી જાણવું જરૂરનું છે કે, તે લડાઈઓ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૦૮ પહેલાં બંધ થઈ હતી. અત્યાર સુધી, નાંડોલના દાનપત્રના આધારે ફક્ત એટલું જ કહી શકાતું હતું કે, અર્જુરાજને વિક્રમ સંવત્ ૧૨૧૩ પહેલાં જિતવામાં આવ્યો હતો. હવે આપણે જાણીએ છીએ કે જયસિંહે અગાઉ ગુજરાત સાથે બેડી દીધેલા માળવામાં થયેલો બળવો પણ પાંચ વર્ષ વહેલો ફાળી દીધો હતો.

શ્લોક ૧૬ થી ૨૬ માં પ્રાદ્યભૂતનાં પ્રાચીન રહેઠાણ નગર અથવા આનંદપુર તથા તેને ફરતા કુમારપાલે બંધાવેલા કિલ્લાનાં વખાણ, તથા તેના લાંબા આયુષ્ય માટેની ઇચ્છા દર્શાવેલ છે. આનંદપુર જેને હાલ સાધારણ રીતે વડનગર અથવા સંસ્કૃતમાં વૃદ્ધિનગર કહેવામાં આવે છે તે વડોદરા રાજ્યના કચી ડિસ્ટ્રિક્ટના ખેરાળુ મહાલમાં આવ્યું છે. હુએન સીઆંગના પ્રવાસ (સી-યુ-કિ, વો ૨. પા. ૨૧૮)માં તેના અસ્તિત્વની વહેલામાં વહેલી નોંધ છે. ત્યાર બાદ થોડા સમય પછી તેનું નામ વલ્લભીનાં જમીનનાં દાનપત્રોમાં આવે છે. અને જ્યાં શીલાદિત્ય ૬ કુ ધ્રુલટે તેનું (ગુપ્ત)-સંવત ૪૪૭૪નું શાસન પ્રાકૃત્ય હતું તે કદાચ આજ આનંદપુર હોય.

ગુજરાતના બ્રાહ્મણોમાં સૌથી અગત્યની નાગર જ્ઞાતિનું આ અસલ નિવાસસ્થાન છે, એ જાણીતું છે. આ જ્ઞાતિ ગુજરાતના રાજાઓ સાથે બહુ મોટી વગ ધરાવતી હતી એ હકીકત ૧૦ માં સૈકાથી સિદ્ધ થતી આવી છે. આ સ્થળનું પ્રાચીન મહત્ત્વ જોતાં, પ્રશસ્તિમાં કહ્યું છે તેમ જ તેની આસપાસ કુમારપાલના રાજ્ય પહેલાં કિલ્લો ન હોય તો એ આશ્ચર્યકારક છે.

શ્લોક ૩૦ માં કર્તાનું નામ આપ્યું છે. તેમાં કહ્યું છે કે, શ્રીપાલને જયસિદ્ધ-સિદ્ધરાજે બંધુ તરીકે સ્વીકાર્યો હતો, અને તેણે “કવિચક્રવર્તિન” “કવિઓમાં સર્વોપરિ રાજા” નો ઇલ્કાબ ધારણ કર્યો હતો. જયસિદ્ધના રાજકવિ તરીકે “પ્રબંધો” માં શ્રીપાલનું ઘણી વાર નામ આવે છે. ‘પ્રભાવક ચરિત્ર’ માં તેની મુખ્ય કૃતિ તરીકે ‘વૈરાગ્યનપરાજય’ આપી છે, અને કહ્યું છે કે, શ્રોત્રલ-સિદ્ધપુરના રૂદ્રમહાલય તથા હર્લજરાજ મેરૂ માટે તેણે પ્રશસ્તિઓ લખી હતી. ‘પ્રબંધચિન્તામણિ’ માં મેરૂતુંગે, અણહિલવાડ-પાટણ પાસે જયસિદ્ધે ખોદાવેલા પ્રખ્યાત સહઅલિંગ તળાવની તેણે કરેલી પ્રશંસા વિષે લખ્યું છે. તેનો એક શ્લોક સારદ્રધરે “પદ્ધતિ” ૧૩૩, ૭ (નં ૩૭૮૬, પીટર્સન)માં લીધેલો છે. આપણી પ્રશસ્તિમાંથી જણાય છે કે તેનો રાજકવિ તરીકેનો અધિકાર કુમારપાલ પાસે પણ ચાલુ રહ્યો હતો. રાજ્યોપરના ‘પ્રબંધકોશ’ પ્રમાણે, તેના પછી તેનો પુત્ર રત્નપાલ આવ્યો હતો.

આ પ્રશસ્તિનો લેખક નાગર બ્રાહ્મણ પંડિત વાલજી હતો, અને તારીખ વિ. સં. ૧૨૦૮ ના આશ્વિન સુદ ૫ (?) ગુરૂવાર ઇ. સ. ૧૧૫૦ અને ૧૧૫૨ વચ્ચે આવવી જોઈએ. તે કહાય ઇ. સ. ૧૧૫૧ ના સપ્ટેમ્બરની ૨૮ ને ગુરૂવાર હશે.

વેણી, એટલે વેણીલાલ અથવા વેણીદાસના પુત્ર નાગર જોશી વિષ્ણુજીએ ઉમેરેલા એ શ્લોકો. માંના પહેલા શ્લોકમાં કિલ્લાનો જીર્ણોદ્ધાર તથા કેટલાક બાગોનું સમારકામ અમુક રાજાએ કે જેનું નામની વાંચી શકાતું નથી, તેણે કર્યા વિષેનું વર્ણન છે; તથા જે સ્થળેથી આ શિલા મળી આવેલ છે તે અર્જુનબારિકા, એટલે અર્જુન બારી પણ તેમાં આપેલી છે. બીજામાં તિથિ વિ. સ. ૧૧૮૯ ચૈત્ર સુદ ૧, ગુરૂવાર આપેલી છે.

अक्षरान्तर

- १ ओं ॥ ओं नमः शिवाय ॥ ब्रह्माद्वैतधिया मुमुक्षुभिरभिध्यातस्य बद्धाक्षरै रित्ताश-
क्तिमभिष्टवीभि जगतां पत्युः श्रुतीनां निधेः । या व्यापारित-
- २ संहृतैः स्वसमयं ब्रह्मापिदैर्नवैः । क्रीडन्ती मणिकंदुकैरिव स स्वच्छंदमाह्लावते ॥ १ [७]^१
गीर्वाणैर्वीतगर्वं वनुजपरिभवात्प्रार्थितस्वायकार्थं । वेधाः संध्या-
- ३ नमस्यन्नपि निजचुल्लके पुण्यगां वुपूर्णं । सद्यो वीरं चुल्लुब्ध्याह्वयमसृजविमं येन
कीर्त्तिप्रवाहैः पूतं त्रैलोक्यमेतन्नियतमनुहंरस्थेव हेतो फलं श्रीः ॥ २ [११]^२
- ४ वंशः कोपि ततो बभूव विविधाश्चर्यैकलीलास्पदं । यस्माद्भूमिभूतोपि वीतगणिताः
प्रादुर्भवन्त्यन्वहं । छायां यः प्रक्षितप्रतापमहतीं च विपन्नोपि सन् । यो
- ५ जन्वावधि सर्वदापि जगतो विश्वस्य दत्ते फलं ॥ ३ [११]^३ वंशस्यास्य यशः
प्रकाशनविधौ निर्मल्यमुक्तामणिः । क्षोणीपालकिरीटकल्पितपदः श्रीमूलरा-
- ६ ... .. जोऽभवत् । यो मूले कलि-
दावदग्धनिखिलन्यायादुमोत्पादने । यो राजेव करै प्रकामशिशिरैः प्रीतिं निनाय
प्रजाः ॥ ४ [११]^४ यश्चापोत्कटराजराज्यकमळां स्व-
- ७ ... .. छंदवंदीकृतां विद्वद्वांघवविप्रबंदिभृतकव्यूहोपभोग्यां
व्यधात् यत्स्वन्नाश्रयिणां तदा श्रियमलं युद्धस्फुरद्विक्रमकोताः सर्वदिगंतरक्षितिभुजां
- ८ ... .. लक्ष्म्यश्चिरं भेजिरे ॥ ५ [११]^५ सूनुस्तस्य बभूव भूपतिलक-
श्चांमुंदराजाह्वयो यद्वंघद्विपदानगंधपवनप्राणेन दूरादपि । विभ्रस्यन्मदगंधममक-
- ९ ... .. रिभिः श्रीसिन्धुराजस्तथा । नष्टः क्षोणीपतिर्यथास्य यशसां
गंधोपि निर्नाशित ॥ ६ [११]^६ तस्माद्बलभराज इत्यभिधया क्षमापालचूडामाणि-
- १० यज्ञे साहसकर्मनिमित्तचमत्कारक्षमामंडलो यत्कोपानलज्जंभितं पिशुनया तत्संप्रयाण-
श्रुतिक्षुभ्यन्मालवभूपचक्रविकसन्मालि-
- ११ ... .. न्यधूमोद्गमः ॥ ७ [११]^७ श्रीमद्भुभराजनामनृपति-
र्भ्रातास्य राज्यं दधे । शृंगारेपि निषिण्णीः परवधूर्गस्य यो दुर्लभः । यस्य
क्रोधपराभृणस्य किमपि भ्रूवल्लरी भंगुरा-
- १२ सद्यो दर्शयति स्म लारवसुधाभंगस्वरूपं फलं ॥ ८ [११]^८ भीमोपि द्विषतां सदा
प्रणयिणां भोग्यत्वमासेदिवान् । क्षोणीभारमिदं बभा-

१ श्लोक १ छंद आर्द्धश्लोकाऽऽतः पांथो स्वधमये; ब्रह्मांडपि; सदा स्वच्छंदमा २ छंद संप्रदा. पांथो संज्या; मनुहरलेव हेतोः ३ छंद ३-२७ श्लोक आर्द्धश्लोकाऽऽतः पांथो दधे विपन्नोपि ४ पांथो मूलं; न्यायदुमो-
त्पादने; करैः ५ पांथो क्षोणिपतेर्यथा; निर्नाशितः ६ पांथो जज्ञे; निर्मित; पिशुनयत्तत्प्रयाण ७ पांथो श्रीमद्भुभ-
राज; निषण्ण; क्रोधपरायणस्य; लाट.

- ૧૩ ... .. નૃપતિ [:] શ્રીમીમદેવો નૃપ : । ધારાપંચકસાધનૈકચતુરૈ-
સ્તદ્વાજિભિઃ સાધિતા । ક્ષિપ્રં માલવચક્રવર્તિનગરી ધારેતિ કો વિસ્મયઃ ૯[II] ત-
- ૧૪ સ્માદૂમિપતિર્વભૂવ વસુધાકર્ણાવતંસસ્ફુરત્કીર્ત્તીઘ્રીણિતવિશ્વકર્ણવિવરઃ શ્રીકર્ણદેવા-
દ્યયઃ । યેન જ્યાપયિતસ્વનં ચ્યુતશરં ધર્મ પુર-
- ૧૫ ... .. સ્કુર્વતા ન્યાયજ્ઞેન ન કેવલં રિપુગણઃ કાલોપિ
વિદ્ધ [:] કલિઃ ॥ ૧૦ [II]' હવ્યન્માલવભૂપવંશનવિધિતસ્તાસ્તિલક્ષ્માપતિ-
ર્મક્તયાત્કૃદ્વિતીર્ણદર્શનશિવ
- ૧૬ ... .. [મૂ]ત્તપ્ર[મ]વોદયઃ । સઘ સિદ્ધરસાનૃણીકૂતજગ-
દ્રીતાપમાનસ્થિતિર્જજ્ઞે શ્રીજયસિંહદેવનૃપંતિઃ સિદ્ધાધિરજિસ્તતઃ ॥ ૧૧ [II]"
વશ્યા વેશ્મ રસા-
- ૧૭ ... .. તલં ચ વિલસદ્ભોગિ [ત્વચં પ્રાવિશન્] । - [સં]
ભોક્તુમ— િ — — — — — ક્ષત્રાણિ રક્ષાંસિ ચ ॥ યઃ ક્ષોણીધરયાગિનીં
ચ સુમહાભોગાં સિંધેવે ચિરં હેલા-
- ૧૮ સિદ્ધરસાઃ સ [દા] ક્ષિતિભુજ— — — — — રે ૧૨ [II]— — ।તીતવિતીર્ણ-
દાનનિવહૈઃ સંપન્નપુણ્યેચ્ચયઃ । ક્રીડાક્રાંતદિગંતરાલ-
- ૧૯ ... .. [સકલ] — — — — — [I] — — — — —
— — — — — — — — — — — [॥ ૧૩ ॥]' — — — — —
- ૨૦ ... .. કુલભૂપ — — — — — ।વલંબ — — — — — ક્રીડાક્રોડ ઇવોદ્ધાર
વસુધાં દેવાધિદેવાજ્ઞયા । દેવઃ [સોથ]કુમારપાલનૃપતિઃ શ્રીરાજ્યચૂડામ-
- ૨૧ ... .. ગિ — — — — — ગાંદવતીર્ણવાન્ હરિરિતિ
જ્ઞાતઃ પ્રભાવાજ્ઞનૈઃ ॥ ૧૪ [II]" અર્ણોરાજનરાધિરાજહૃદ[યે]ક્ષિ[પ્ત્વૈ]
કવાળવ્રજાશ્વયોતલોહિતતર્પ-
- ૨૨ પાદમદયચ્છંદી ભુજસ્થાયિનીં । દ્વારાલંબિતમાલવેશ્વરાશિરઃ પદ્મેન યશ્વાહૃક્ષીલા-
પંકજસંગ્રહવ્યસનિનીં ચૌલુક્યરાજાન્વયઃ ॥ ૧૫ [II]"
- ૨૩ શુદ્ધાચારનવાવતારસરણિઃ સંધર્મકર્મક્રમપ્રાદુર્ભાવવિશારદો નયપથપ્રસ્થાનસાર્થા-
ધિપઃ । યઃ સંપ્રત્યવતારયન્ કુ
- ૨૪ ... .. તયુગં યોગં — — — — — લંઘયન્ [મ]ન્યે સંહરતિ સ્મ મૂ[મિ]
વલયં કાલવ્યવસ્થામપિ ॥ ૧૬ [II]' પ્રત્યૂ— — — — — સ્વંહિતાંગુલિદ[લૈ]ઃ
પર્યુલ્લસ [ત્પલ]-

૧ વાંચો વસુધાકર્ણાવતંસઃ ૨ વાંચો શિવો મૂર્તૈઃ સઘઃ; જગદ્રીતોપમાન; નૃપતિઃ; સિદ્ધાધિરાજસ્તતઃ કૌસભાં
મુકેલા અક્ષરે અહિ ૨૫૪ નથી. ૩ ૧૩. ૧૨ અને ૧૩ની સ્થિતિ ધણી ખરાબ હોવાથી એમાં સુધારાપધારા
સચવવાનું હું યોગ્ય ધારતો નથી. ૪ ચોથા પાદના શરૂઆતના બે અક્ષરો કદાચ યેઃ સ્વ. હોઈ શકે.
૫ વાંચો વ્રજઃ; ચંદ્રી. કૌસભાં જણાવેલા અક્ષરો તદ્દન ચોક્કસ નથી. ૬ વાંચો સદર્શ; કલ્પેન્દ્રવર્ય

- २५ ... .. वी नष्टोदीच्यनराभिषोजितसितछत्रैः प्रसूमोजवः । छिन्न-
प्राच्यनरेंद्रमालिकमलैः प्रौढ्यत्फलघोतित छाया दूरमवर्द्धयन्निज-
- २६ .... .. कुले यस्य प्रतापद्रुमः ॥ १७ [॥]^१ आचारः किल तस्य रक्षण-
विधिविघ्नेशनिर्नाशितप्रत्यूहस्य फलावलोकिशकुनज्ञानस्य मं [त्रान्व]यः ।
- २७ .... .. देवीमंडलसंडिताखिलरिपोर्युद्धं विनोदात्सवः ।
श्रीसोमेश्वरदत्तराज्यविभवस्याडंबरं बाहिनी ॥ १८ [॥]^२ राज्ञानेन च मुख्य- ~ ~
- २८ ... .. भगा विश्वभरा विस्फूरद्रलघोतितवारिराशिरक्षणं
शीतादिविभ्यस्तनीं । एता मूषयदस्थिकुंडलमिव श्रुत्याश्रयं हृता विभ्रा [ण] ~
- २९ .... .. गराह्यं द्विजमहास्थानं सुवर्णोदयं ॥ १९ [॥]^३ आब्रह्मादि
ऋषिप्रवर्तितमहायज्ञक्रमोत्तमैर्यूपैर्वत्सकरावलंबनतया पादव्यपेक्षाच्युतः ।
- ३० धर्मोत्रैव चतुर्युगेऽपि कलिनानंदः परिस्पंदते तेनानंदपुरेति यस्य विबुधैर्नामांतरं निर्मि-
तं ॥ २० [॥] आश्रातद्विजवर्गवेदतुमुलैर्बाधिर्यमारापि-
- ३१ ... .. तः शश्वद्धोमहुताशधूमपटलैराध्यव्यथां लंभितः ।
नानादेवनिकेतनध्वजशिसाघातैश्च खंजीकृतो यस्मिन्नथ कलि स्वकालविहितोत्सा-
- ३२ ... .. हापि नोत्सर्पति ॥ २१ [॥]
सर्पद्विप्रवधूजनस्य विविषालंकाररत्नाशुभिः स्मेराः संततगीतमंगलरवैर्वाचालतां
प्रापिताः । अस्तांतोत्सवकक्ष्यमाण-
- ३३ ... .. विभात्कर्षप्रकाशस्थितौ मार्गा एव वदन्ति यत्र नृपतेः
सौराज्यसंपदुणं ॥ २२ [॥]^४ अस्मिन्नाकराक्षमापद्विजजनस्त्राणं करोत्यध्वरै
रक्षां शांतिकपौष्टिकैः वितनुते
- ३४ ... .. मूपस्य राष्ट्रस्य च । मा मृतस्य तथापि तीव्रतपसो
बाधेति भक्त्या नृपो । वम विप्रपुराभिरक्ष [ण]कृते निर्मापयामास सः २३ [॥]^५
अस्मिन्वप्रगुणेन तोय-
- ३५ ... .. निलयाः प्रीणन्ति लोकं जलैः कामं क्षेत्रमुवोपि वमकलिता-
स्तनवंति धान्यश्रियं । एवं चेतसि संप्रदाय सकलब्रह्मोपकारेष्ठया । चक्रे वम-
विभूषितं

१ नक्षत्रे प्रथम अवाच्य शब्दमां अत्र ५६ वधारात् हेम अत्र देव्याय छे. वांशे पोषितः; मौलिकम-
लैः; मुख्यतः अथवा शुभयत्; द्योतितच्छायां. २ वांशे विधिविः; ज्ञानं तु; विनोदोत्सवः ३ वांशे मुख्यमानसुभगा;
रक्षणा; स्तनी; एषा; तिष्ठति; नगराह्वयं. ४ वांशे कलिता. ५ वांशे अभ्रान्तः; आरोपितः; शिखाघातैश्च; कलिः;
त्साहोपि ; वांशे विभवोत्कर्ष. ७ वांशे अस्मिन्नागर वंशजद्विज; पौष्टिकैर्वि; वप्रं.
के. ६४

ભાષાન્તર

ૐ ! ૐ ! શિવને નમસ્કાર હોજો.

(શ્લોક. ૧) હું ત્રિભુવનના સ્વામિ અને વેદના નિધિની—જેનું અદ્વૈત પ્રકાષેટ શાન્તિથી સુસુષુપ્તરૂપે ધ્યાન કરે છે તેની સંકલ્પશક્તિ જે પોતાના સમયમાં ઉત્પન્ન કરતી અને નાશ કરતી રત્નજડિત પિંડ જેમ નવાં પ્રહ્લાંડપિંડો સાથે ફીંડા કરતાં સ્વચ્છંદ મુજબ પોતે આનન્દ લે છે તે શક્તિની સ્તુતિ કરું છું.

(૨) હનુના પુત્રોના અપમાન સામે રક્ષક માટે દેવો વડે પ્રાર્થના થવાથી વેધસે(પ્રહ્લાયે), જે કે સંધ્યાની પૂજા કરવાની તૈયારીમાં હતો છતાં તેના ગંગાના પવિત્ર જળથી ભરેલા ચુલુકમાં (ઘડામાં) સહસ્રા પોતાના યશના પૂરથી ત્રિભુવનને પાવન કરતો ચુલુકય નામનો વીર સ્થાયો. ખરે ખર હેતુની શ્રી તેનાં કૃપાને પોતા જેવું જ ઉત્પન્ન કરે છે.^૧

(૩) તેનામાંથી અનેક અદ્ભુત કૃત્યોની એક જ રંગભૂમિ સમાન, જેમાં અસંખ્ય નૃપો પશુ નિત્ય દેખાય છે, જે તેની પડતીના સમયમાં પશુ ઉલ્લસન છે જે વિખ્યાત વિક્રમથી મહાન છે અને જે સદા અખિલ જગતમાં પ્રત્યેક જનને (સામાન્ય જનોને) સુખ આપે છે તે વંશ પ્રકટયો.

(૪) શ્રી મૂલરાજ, જે નૃપોના સુગઢપર ચરણ મૂકતો, તે પોતાના કૃપાના યશની પ્રભાની વૃદ્ધિ કરવામાં અમૂલ્ય સુક્તામણિ હતો.—તે કે જે ઠલિયુગના દાવાનલથી ભસ્મ (દગ્ધ) થયેલા ન્યાય વૃક્ષના મૂળ સમાન થયો હતો અને જેણે સાચા નૃપને ઉચિત અતિ મૃદુ કરોધીર પોતાની પ્રભાને અનુરાગ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૫) સ્વેચ્છાથી બન્ધીવાન કરેલા આપોલટ નૃપોની લક્ષ્મીને વિદ્વાન, પોતાના બન્ધુજન દ્વિજો, કવિ અને ભૃત્યોના ઉપભોગની વસ્તુ બનાવી. સુદર્માં પ્રબળ પ્રતાપવાળા શૌર્યથી પરાજય પામી ને અન્ય સમસ્ત મંડળના નૃપોની દિગ્દેવીઓ તેની અસિની શ્રીને ચિરકાળ વળગી રહી.

(૬) તેને રાજ્યોમાં અગ્ર અલંકાર સમાન ચામુણ્ડરાજ નામે પુત્ર હતો. ચામુણ્ડના ઉત્તમ માતંગોના મહથી સુગંધિત લહરિઓ દ્વરથી પશુ સુંધીને તે મહગંધથી દબાઈ ગયેલા પોતાના માતંગો સહિત શ્રી સિન્ધુરાજ નાશી ગયો, અને એવી રીતે અદૃષ્ટ થયો કે તે રાજાના યશનાં સર્વ ચિહ્નો પશુ નાશ પામ્યાં.

(૭) તેમાંથી ભૂમંડળને સાહસેથી વિરમય પમાડનાર વલ્લભરાજ નામે નૃપોમાં ચૂડામણિ જન્મ્યો હતો. તેના પ્રયાણના શ્રવણથી કંપિત થયેલા માલવ નૃપના રાજ્યમાંથી નીકળતો અતિ શ્યામ ક્ષુદ્ર તેના કૌપામિનો પ્રસાર પ્રકટ કરતો.

(૮) તેના પછી તેના ભાઈ શ્રી દુર્લભરાજ રાજ્યે રાજ્ય કર્યું જે અનુરાગિ હોવા છતાં પર વધુને દુર્લભ^૨ હતો. જ્યારે તે ક્રોધથી ભરાયો ત્યારે પોતાની વળેલી બમરો જરા અઢાવી, જેથી તરત જ લાટ પ્રદેશના નાચરૂપી પરિણામ આપ્યું.

(૯) પછી પોતાના શત્રુઓને ભીમ (ભયંકર) હતો, છતાં મિત્રોને નિત્ય ઉપભોગ આપનાર, શ્રી ભીમદેવ નૃપે, ભૂપ તરીકે ભૂમિના આ ભારતું^૩ વહન કર્યું ધારા (પાંચ કદમ) સાધનામાં પરમ ચતુર તેના અસ્ત્રોએ માલવ ચક્રવર્તિનું રાજનગર ધારા સત્તર પ્રાપ્ત કર્યું તેમાં શું આશ્ચર્ય હતું ?

૧ ચુલુકયના સર્જન સમયે, સરખાવો વિક્રમાંક દેવચરિત સર્ગ ૧ ૩૬, ૩૯ વગેરે. તેનો ઉત્પત્તિ હેતુ પ્રહ્લાનો ચુલુક છે, અને તે પવિત્ર હોઈ તેમાંથી માત્ર પવિત્ર તીરપુરુષ જ ઉત્પન્ન થાય છે ૨ કર્ક: પ્રક્ષાપશિરિ: નો અર્થ અલબત્ત 'અતિ શીતલ કિરણોથી' એમ થાય છે ૩ જુઓ સુકૃત સંગ્રીતન પા. ૧૧ ૪ આ આદિ નપુંસકલિંગમાં વપરાયું છે. પરંતુ તે પુલ્લિંગ છે. મા' શ્વ આપણે લખ્યું બેધએ.

(૧૦) તેમાંથી ભૂમિના કર્ણનો અલંકાર, પોતાની ઉચ્ચવળ યશ(ની વાર્તાઓ) વડે ભવનના શ્રુતિપંથ (કર્ણ) પ્રસન્ન કરનાર શ્રી કર્ણ નૃપ ઉદ્ગમ્યો. તે ધર્મીએ ધર્મને પોતાની સમીપમાં હાલ જેમ સૂકી (પોતાની ધનુષ્યની) દોરીના મહાન રણકારથી અને શરોની વૃદ્ધિથી કેવળ શત્રુ-ગણને નહીં પણ કલિયુગને પ્રહાર કર્યો.^૫

(૧૧) તેમાંથી, શ્રી જયસિંહ દેવ-સિદ્ધાધિરાજ ઉત્પન્ન થયો જે મહામરેલા માલવ નૃપને બળીવાન કરવાના કૃત્યથી પૃથ્વીના સર્વ નૃપને બચાવીત કરનાર હતો; જે ભક્તિથી તેના તરફ આકર્ષાએલા તરફ દર્શનમાં શુભ હતો; જે પ્રભાવ વૃદ્ધિનો અવતાર હતો અને જેનું સિદ્ધ રસથી જલ્પમાંથી મુક્ત કરેલી પ્રબળી સદા ઉપમાના પ્રમાણ સમાન ગાન થતું હતું.^૬

(૧૪) ... .. જેણે વિષ્ણુની પેઠે વરાહ રૂપે, દેવાધિદેવની^૭ આજ્ઞાથી પૃથ્વીનો ઉદ્ધાર કર્યો, શ્રીના રાજ્યમાં ચૂડામણિ સરખો અને અતિ પ્રતાપથી સ્વર્ગમાંથી અવતરેલા હરિ સમાન જનોથી ગણાતો મહારાજ કુમારપાલ નૃપ હતો.

(૧૫) ચૌલુક્ય નૃપોના કુળના આ વંશજે નરાધિરાજ અર્જુનરાજના હૃદયમાં શરોની એક વૃદ્ધિ કરી. અને તેના કર પર બેઠેલી ચંડી દેવીને વહેતા રક્તથી^૮ સંતુષ્ટ કરીને મસ્ત કરી અને જ્યારે તેણીને પંકજ રૂપી રમકડાની અભિલાષ થઈ ત્યારે તેના દ્વાર પર લટકાવેલા માલવનૃપના શર પદ્મથી તેણીને વિસ્મિત કરી.

(૧૬) શુદ્ધ આચારને નવેસર ઉતરી આવવાનો માર્ગ, સદ્ધર્મનાં કર્મોનો પ્રાદુર્ભાવ કરવામાં ચતુર નયને માર્ગે જવામાં સાર્થકાદ, એવો જે રાજા હાલ કૃતયુગને પ્રવર્તાવતો અને કલિયુગને હાંકી કાઢતો કેમ જાણે કે ભૂમિમંડળને જ નહીં પણ કાલવ્યવસ્થાને પણ વશ કરે છે.

(૧૭)... કાપેલી આંખોએ જેનાં પલ્લવો છે. નાશ પામેલા ઉદ્ધિગ્ય નૃપનાં તબક્કામાં પ્રવેત છત્રો જેનાં પુષ્પો છે, પ્રાચ્ય નરેન્દ્રોને કપાયેલાં મસ્તકો જેનાં લીનાં ફૂલો છે એવા જેના પ્રતાપદ્રુમે પોતાની છાયા ખૂબ વિસ્તારી છે.

*(૧૮) ગણેશે જેનાં વિદ્યોતો નાશ કર્યો છે એવા એ રાજાની રાજ્યરક્ષણની વ્યવસ્થા માત્ર બાહ્યાચાર છે; કૃળ બેઈ શકનારું શકુન જ્ઞાન જેને છે એવા એ રાજાનો મંત્ર ... .. દેવીઓએ જેના બધા શત્રુઓને હણ્યા છે એવા એ રાજાને યુદ્ધ માત્ર વિનોદનો ઉત્સવ છે. શ્રી સોમૈશ્વરે જેને રાજ્યવિભવ આપ્યો છે, એવા એ રાજાનું લશ્કર માત્ર ભૂષણ હતું.

(૧૯) એ રાજાથી ભોગવાવાથી સુભગ બનેલી, રુકુરી રહેલાં રત્નો વડે પ્રકાશિત સમુદ્ર રૂપી રશનાવાળી, હિમાચલ અને વિન્ધ્ય પર્વતો રૂપ સ્તનવાળી, આ પૃથ્વી દ્વિજનું મહાનિવાસસ્થાન, ઉત્તમ વર્ણની આબાહનીવાળું એવા નગરને ભૂષણરૂપ અસ્થિકુંડળની માફક શ્રુતિ-આશ્રય (=૧ કર્ણમાં આશ્રય પામેલું, ૨ વેદનો આશ્રય) બનાવીને ધરી રહી છે.

(૨૦) પ્રહ્લાદિષ્ટ ઋષિઓએ કરેલા મહાયજ્ઞોને અવસરે ઉભા કરેલા યજ્ઞસ્તંભોએ આપેલા ટેકાને લીધે પગની ગરજ વિનાનો બનેલો^૯ ધર્મ એ નગરમાં ચારે યુગોમાં આનંદથી વિકસી રહ્યો છે, તેથી એ નગરને દેવોએ આનંદ એવું ખીજું નામ આપ્યું છે.

^૫ કવિવ્રત તાત્પર્ય એ છે કે કર્ણ માત્ર ધર્મ્ય વિજયો જ કર્યા અને જે તેણે પવિત્ર નીતિને અનુસરવાથી કલિને નેજાયો. ^૬ સ્લોક ૧૨ અને ૧૩ એટલા બધા ભજ છે કે તેનો અનુવાદ થઈ શકે તેમ નથી. ^૭ 'સિવ' દેવાનો સંભવ છે કે 'શ્રીમાન રાજાઓમાં ઉત્તમ' ^૮ ચંડી દેવીને હથેલાં રક્તથી—જાણ કરીને નરરક્તથી પ્રસન્ન કરવી બેઈએ. રાજાના કર ઉપર બેઠેલી કહેવાય છે તેનું કારણ એ કે તે 'ચંડપ્રતાપ' હતો.

^૮ આ સ્લોકનો અર્થ એ. ઈ. માં આપ્યો છે તે સ્વીકારી શકાય એવો નથી. એ ગ્રંથમાં આ સ્લોકના બીજા ચરણમાં જ્ઞાનસ્થ ને સ્થાને જ્ઞાન તુ પાઠ સૂચ્યો છે એ પણ એક ભૂલ છે. પાદચ્છેદાનુસાર = પગની અપેક્ષાથી રહિત; એ. ઈ. માં બાંધાંસર આપ્યું છે તે અચોગ્ય લાગે છે.

(૨૧) દ્વિજવર્ગના અશ્વાન્ત વેદધોષથી ખંડેરા બનેલો, અવિરત હોમના અગ્નિના ધુમાડાઓથી અંધાપાને પામેલો, અનેક દેવમંદિરોની ધ્વજશિખાઓના આધાતથી લૂલો બનેલો, કલિયુગ, પોતાનો સમય હોવાથી ઉત્સાહયુક્ત હોવા છતાં, આજે એ નગરની સમીપ આવી શકતો નથી.

(૨૨) વિપ્રવનિવાઓના વિવિધ રત્નાલંકારની ફેલાઈ રહેલી પ્રભા વડે હસતા, અને સતત ગીતધ્વનિથી વાચાળ બનેલા માર્ગો જ એ નગરમાં, અવિરત ઉત્સવમાં દૃષ્ટિએ પડતા ખેડાળ વિભવને પ્રકટ કરીને, રાભાની સૌરાજ્ય-સંપત્તિને બહેર કરે છે.

(૨૩) એ નગરમાં દ્વિજજન યજ્ઞો વડે દેવોનું પણ રક્ષણ કરે છે અને શાન્તિક પૌષ્ટિક કર્મ વડે ભૂપની અને રાષ્ટ્રની પણ રક્ષા કરે છે; છતાં એના તીવ્ર તપને બાધ ન આવે એ હેતુથી એ રાજાએ વિપ્રપુરના રક્ષણ અર્થે કોટ બંધાવ્યો છે.

(૨૪) એ કોટના પ્રભાવ વડે આ નગરમાં જલાશયો જળથી લોકને તૃપ્ત કરે છે, અને એ કોટથી રક્ષાએલી ક્ષેત્રભૂમિ પણ પુષ્કળ ધાન્યસંપત્તિ ઉપજાવે છે, એ વાત મનમાં ધરીને, સકલ બ્રાહ્મણની ઉપર ઉપકાર કરવાની ઇચ્છાથી, ચૌલુક્યચૂડામણિએ આ નગરને કોટથી વિભૂષિત બનાવ્યું.

(૨૫) આ દિવાલ તેના પાયા રસાતલમાં જતા હોવાથી ગિરિ સમાન છે; તે મહા આ લોગથી શ્લાઘ્ય હોઈ મહાલોગથી શ્લાઘ્ય શૃંગારી સમાન છે; તે મહાન ઉન્નતિની પ્રાપ્તિનું સાધન હોવાથી સાગર સમાન છે; કપિનાં શિર તેમાંથી દેખાતાં હોવાથી રાક્ષસોના પતિ(રાવણ)ના રિપુઓના વિજય સમાન છે; ઇષ્ટકાઅન્તથી રૂચિર હોવાથી ઇષ્ટકાન્ત રૂચિર નારી વર્ગ સમાન છે.

(૨૬) આ ગોળ દિવાલ જેનું શિલાશિર ચુનાના લેપથી શ્વેત છે, તે, ગુંચળાંના કઢથી મનોહર, શત ફલુ ઉંચી કરનાર, કુંડળી રૂપમાં ગોળ વીંટાઈ જનાર, યજ્ઞપુરૂષ(વિષ્ણુ)ની આજ્ઞાથી રસાતલમાંથી આવનાર અને રત્નો(ઉચ્ચ બલિતા બોનો)ના નિધિ સમાન તેના નગર-ની રક્ષા અર્થે અહીં વસનાર શેષ (નાગ) સમાન દેખાય છે.

(૨૭) કામની વૃદ્ધિ કરનાર લક્ષ્મી સમાન સુંદર નારીઓ વડે નિત્ય રમ્ય બની, શ્રુતિનાં ગાનપરાયણ દ્વિજોનાં મંડળથી અતિ ગર્જિત થઈ, અને પરમગુણ સંપન્ન આવૃત કરતી ઉચ્ચ દિવાલથી પ્રસન્ન થએલા જનોથી ઉજ્જવળ થએલી અંદર અને બહારની ભૂમિ અહીં હવે અદ્ભુત શોભા ધારે છે.

(૨૮) ચૌલુક્ય નૃપ અને પ્રૌઢ અંગ ધારનાર અને નાગરોને અભિલાષિત બરની વૃષ્ટિ કરનાર નૃપથી બંધાવેલા લક્ષ્મીનું ગૃહ ધારણ કરતો આ કોટ પ્રકાશે છે.

(૨૯) પૃથ્વી નિર્માણ થએલા સ્થાનમાં જ્યાં સુધી સર્વ પર્વતોને ભૂમિ ધારશે, સાગર અને સગર નૃપનો યશ જ્યાં સુધી ટકશે ત્યાં સુધી દ્વિજોના ધર્મસ્થાનના રક્ષણનો પરમ હેતુ અને શ્રી ચૌલુક્ય નૃપના યશની પ્રતિમા સમાન આ કોટ ટકી (કાયમ) રહે.

(૩૦) કવિ ચક્રવર્તિ શ્રીપાલે, જેણે આ મહાન રચના એક દિનમાં પૂર્ણ કરી અને જે સિદ્ધરાજથી ભાઈ તરીકે લેખાયો હતો તેણે, આ ઉત્તમ પ્રશસ્તિ કરી છે.

સં. ૧૨૦૮ આશ્વિન શુ. ૫ (૧) ને ગુરુવારે નાગર બ્રાહ્મણ પંડિત વાલભુથી લખાયું.

૧ મૂળમાં નાકરાજમાવ એવો પાઠ છે અને પ્રસિદ્ધ કર્તા “નાગરાજ” એવો સુધારો સૂચવે છે, જે તદ્દન અપુષ્ટ છે—વર્ણ અને અર્થ ઉલ્લેખથી. ખરી રીતે નાકરાજમાવ એવો જ મૂળ શુદ્ધ પાઠ હશે એ નિઃસંક છે.

ચૌલુક્ય રાજા કુમારપાલના સમયનો મારવાડમાં બાડમેરા પાસે કેરાડુ ગામનો શિલાલેખ.^૧

સંવત્ ૧૨૦૬ માઘ વદિ ૧૪ શનિવાર

મારવાડમાં બાડમેરા તાલે હાથમે નજીક કેરાડુ ગામ છે. ત્યાં ઘણાં દેવળો મકાનો વિગેરેનાં ખંડેરો છે. તેમાંના એકમાં આ લેખ એક પત્થરના ધાંભલામાં કેાતરેલો મળી આવ્યો હતો. આ ધોળો પત્થર છે. અને હવા તથા બીજા કારણોથી તેને ઘણું નુકશાન થયેલું જણાય છે, એટલે તે પરનો લેખ બરાબર ઉકેલવો મુશ્કેલ થાય છે. પત્થરનું માપ ૧૭ ફૂટ x ૧૭ ફૂટ છે. અને તેના ઉપર સંસ્કૃત ભાષામાં હાલની દેવનાગરી લિપિમાં ૨૦૩ પંક્તિઓ લખેલી છે. લેખની મતલબ એવી છે કે અમુક પવિત્ર દિવસોએ કોઈએ પણ વધ કરવો નહીં. છતાં આવો વધ કરનારા રાજ્યકુટુંબનો કોઈ હશે તો તેને હંડની શિક્ષા થશે, અને અન્ય કોઈ હશે તો તેને દેહાંત હંડની શિક્ષા થશે. આ હુકમ ગુજરાતની ગાદી ઉપર બેઠા પછી થોડા જ સમયમાં રાજા કુમારપાલે કાઢ્યો હતો. લેખની તારીખ સંવત્ ૧૨૦૬ ઇ. સ. ૧૧૫૩ છે.

अक्षरान्तर

- १ संवत् १२०९ माघवदि १४ शनौअषेह्वी..... राजाधिराजप
- २ रमेश्वरउमापतिवरलब्धप्रौढप्रताप..... निर्जितसकलराज
- ३ भूपालश्रीमत्कुमारपालदेवविजयराज्ये..... पश्रीमहादेवे श्री
- ४ श्रीकरणादौ समस्तमुद्राव्यापारान् परिपं ..... प्रभुप्रसादावा
- ५ सश्रीकिराटकूपलाटहदशिवा ... .. महाराजश्रीआलण
- ६ देवः शिवरात्रिचतुर्दश्यां शुचिर्द ..... पापे यशोऽति
- ७ वृद्धये प्राणिनामभयप्रदानं... .. राजतराष्ट्रि
- ८ कसमस्तप्रकृतीन् संबोध्य अभय..... याशिरुभय
- ९ यो पक्षयोः अष्टमीएकादशीचतुर्दशी..... हृश्रेयोऽनंत
- १० रं एतासु तिथिषु नगरत्रयेऽपि जी(व)..... जाचव्यतिक्रम्यजी
- ११ वानां वर्षं कारयति करोति वासव्यापा..... आचंद्रार्क्षं याव
- १२ त् केनापि न लोपनीयं अपरं पुरोहितार्थं..... सर्वैरपरैश्च ए
- १३ वा अमारिरूढिः प्रमार्णीकार्या ॥ य ..... कालेन क्षीयते
- १४ फलं ॥ एष (त) स्याभयदानस्य क्षयं..... त्वस्य प्रदत्ताम
- १५ यदक्षिणा न तु विप्रसहस्यो..... कोपि पापिष्ठतरो जी
- १६ ववधं कुरुते तदा सपंचद्रम्यैर्दंडनीयः... .. नाहराजि कस्यैको
- १७ द्रम्योस्ति स्वहस्तोयं महाराजश्रीअरुणदेवस्य..... महाराजपुत्रश्रीकेरुण
- १८ देवमतमेतत् ॥ + महाराजपुत्रसाधिविग्रहिक ठ० खेलादित्येनलि-
- १९ खितमिदं ॥ श्रीनद्रलपुरवासिप्राम्बाटवंशप्रभूतशुभंकराभिधानः
श्रावकः तत्पुत्रौ क्षि
- २० तितले धर्मतया विख्याता पूतिगशालिगौ ताभ्यामतिक्रूपापरावाराभ्यां प्राणिनाम-
भयदानशा
- २१ सनं विज्ञप्य करापितै(कारित)मिति ॥ छ ॥ ऊर्कौर्ण गजाइलेन

ભાષાન્તર

સંવત ૧૨૦૬ મહાવદિ ૧૪ શનિવારે આજે ... .. રાજધિરાજ શ્રીમાન્ કુમાર-
પાલદેવના વિજયશાલી રાજ્યમાં જેણે સર્વ નૃપોનો પરાજય કર્યો છે ... .. પાવેતિના
સ્વામી શંકરના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલા પોતાના મહાન પ્રભાવથી ... જ્યારે શ્રીમહાદેવ શ્રીશ્રીકરણ
આદિ કાર્યો કરતો ... .. શ્રી કીરાત, લાટ, હઠ, પ્રભુના પ્રસાદથી પ્રાપ્ત કરેલાં ... ..
મહારાજશ્રી આલનદેવ શિવરાત્રિ ચતુર્દશિના પવિત્ર દિને (શિવની મન માનીતી રાત્રિએ) ...
... (તેના) યશની મહા વૃદ્ધિ અર્થે પ્રાણીઓનાં જીવિતનું અભયદાન આપ્યું ... ..
સર્વ કારભારીઓને તેનો મહિમા સમજાવી ... .. યજ્ઞે પક્ષની (પખવાડીઆંની) અદ્યમી,
એકાદશી, ચતુર્દશીને દિને ... .. અને આ તિથિઓએ ત્રણ શહેરોમાં પણ ... .. જે
કોઈ પશુનો વધ કરી અથવા વધ કરાવી આજ્ઞાનું ઉલ્લંઘન કરે તેને મારી નાંખવો જોઈએ ...
... સૂર્ય અને ચંદ્રના અસ્તિત્વકાળ સુધી કોઈએ આ આજ્ઞાનો લોપ કરવો નહીં ... પછી
બીજા દિવાર્યે ... .. અન્ય સર્વ પ્રાણીઓના પ્રાણને માન આપવાની આ ફઠિ અનુસરવી
જોઈએ ... .. કૃણ સમય જવાં નાશ પામે છે. (પણ) આ અભયદાન કદિ પણ નાશ
પામશે નહીં ... .. આ સહજે પ્રાણીઓને પણ નહીં તેવા આ પોતાનાથી થયેલા અભય
દાન ... .. જે કોઈ મહા પાપી કોઈ પશુનો વધ કરે તો તેનો પ (પાંચ) દ્રમ્મ હંડ કરવો
... .. કહે છે. રાજવંશનો પુરુષ એક દ્રમ્મ આપશે. આ (ખંજરની નિશાની) મહારાજ
શ્રી આલણદેવના સ્વહસ્ત છે. ... .. (તેનો) પુત્ર મહારાજશ્રી કેલણદેવ પણ તે જ મતનો
છે. તેનો પુત્ર મહારાજ ... .. મહાસાધિવિગ્રહિક ઠકર ખેલાહિત્યથી આ લખાયું છે. શ્રીનદ્રોલપુર-
નિવાસી, પ્રાગ્વાટ વંશમાં જન્મેલા શ્રાવક શુભંકરના અખિલ જગમાં ધાર્મિકતા માટે વિખ્યાત
અને દયાળુ પુત્રો પુતિગ અને શાલિગથી આ પ્રાણીઓનું અભયદાન જાહેર થયું છે. ગભાઈલિથી
આ શાસન કોવરાયું હતું.

નં. ૧૪૬

ગિરનારના લેખો. નં. ૧૬^૧

(વિ. સ. ૧૨૧૫ ચૈત્ર. સુ. ૮

(નેમિનાથના મંદિરના ઉત્તર દરવાજા તરફ ઘડી બહુકાના મંદિરમાં જવાના નાના દરવાજાની પાસેના બોરડામાં પશ્ચિમ ભીંત ઉપર દક્ષિણ તરફ).

અક્ષરાન્તર

- ૧ સંવત ૧૨૧૬ વર્ષે ચૈત્રશુદ્ધ ૮ રવાવચેદ શ્રીમદુજ્જયંતતીર્થે
જગતીસમસ્તદેવકુલિકામત્કલાજાકુવાલિસંવિ-
- ૨ રણસંઘવિઠ. સાલવાહણપ્રતિપત્યા સૂ. જસહહડ. સાવદેવેન
પરિપૂર્ણા કૃતા ॥ તથા ઠ. મરચસુત ઠ. પંડિ[ત] સાલિ
- ૩ વાહણેન નાગજરિસિરાયાપરિતઃ કારિત [માગ] ચત્વારિ વિંચીકૃત
- ૪ કુંડકર્માતર તદ્વિદ્યાત્રી શ્રીઅંબિકાદેવીપ્રતિમા
દેવકુલિકા ચ નિષ્પાદિતા ॥

ભાષાન્તર

“ સ્વસ્તિ શ્રી સંવત ૧૨૧૫, ચૈત્ર શુદ્ધ ૮ રવિવારે. ”

“ આજે અહીં શ્રીમદ્ ઉજ્જયન્ત તીર્થસ્થાને સંઘવી ઠાકુર સાલિવાહનની અનુમતિથી શિદિપ જસહહ અને સાવદેવે અમસ્ત જૈન દેવની પ્રતિમાઓ પરિપૂર્ણ કરી છે. તથા ભરથના પુત્ર પંડિત સાલિવાહને ‘ નાગજરિસિરા ’ અથવા હાથીકુંડ દિવાલથી ચેરી લીધેલ છે. જેમાં ચાર પ્રતિમાઓ મૂકી છે. ઉપરના કહેલા કુણ્ડ પછી તેના પર શ્રીઅંબિકા દેવીની પ્રતિમા અને મૂર્તિઓનું મંડળ ઉભાં કર્યાં છે.

ગ્વાલીયરમાં ઉદયપુરમાંથી મળેલા ત્રણ લેખો.^૧

મી. ફલીટે મને આપેલાં રબિગ્સ ઉપરથી નીચેના લેખો પ્રસિદ્ધ કરું છું. તેમને જનરલ સર એ. કલિંગહામે તે રબિગ્સ આપ્યાં હતાં. અસલ લેખો ગ્વાલીઅર સ્ટેટમાં આવેલું ઉદયપુર નામનું નાનું શહેર છે, જે પ્રથમ માલવાના રાજ્યનો ભાગ હતો તેમાં છે. આ શહેર ઈસીયન એટલાસ ક્વાર્ટર શીટ નં. ૫૨, લે. ૨૩° ૫૪' ઉત્તર; લેાં ૭૮° ૭' પૂર્વ, ઉપર છે. 'એ' અને 'સી' લેખો મહત્વના છે. કારણ કે, તે ઉપરથી જણાય છે કે અણહિલવાડના ચૌહાણ રાજાઓએ માલવાના રાજાઓને વારંવાર હરાવ્યાની બડાઈ ખોટી નથી. તથા 'બી' લેખ તેની તારીખ, તથા 'સી' માં બતાવેલા એક ભાગનું નામ તેમાં આવતું હોવાથી ઉપયોગી છે. ઉદયપુરમાં એક બીજા પણ લેખ છે એ અહિં જણાવતું જઈએ. તેની ૩ છ પંક્તિમાં તે લેખ જયસિંહના રાજ્યના સમયમાં લખાયો હોવાનું જણાવ્યું છે. લેખ 'એ' માં બતાવેલા કુમારપાલની પહેલાં આ જયસિંહ થયો હતો. રબિગ્સની ખરાબ સ્થિતિ ને લીધે તે લેખ હાલ પ્રસિદ્ધ થઈ શકે તેમ નથી. તે રબિગ્સના ઉપર પેન્સીલથી લખેલી હકીકત ઉપરથી જણાય છે કે આ લેખ તે શહેરના મોટા મંદિરના પ્રવેશદ્વારની બહાર છે, અને આશરે ૨' ૮" પોહોળી x ૧'૫" ઊંચી જેટલી જગ્યામાં તેના ઉપર ૧૨ પંક્તિઓ લખેલી છે.

'એ'—કુમારપાલદેવનો શિલાલેખ.^૨

(વિક્રમનું વર્ષ ૧૨૨૦ ?)

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વ તરફના પ્રવેશદ્વારની અંદર આ લેખ હોવાનું જણાવ્યું છે. તેના ઉપર આશરે ૧' પોહોળી x ૧'૧" ઊંચી જગ્યામાં ૨૦ પંક્તિઓ લખેલી છે. પરંતુ આ લેખ અત્યારે અધૂરો છે, કારણ કે, દરેક પંક્તિની શરૂઆતમાં આઠથી દશ અક્ષરો નાશ પામ્યા છે, જે અક્ષરોએ હાલ જાળવેલાં લખાણની બરાબર જમણી બાજુમાં ઉપરથી છેડા સુધી આશરે ૮ ઇંચ પોહોળાઈની જગ્યા રોકી હશે. અક્ષરોનું કદ ૧" થી ૧½" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને બાષા સંસ્કૃત છે. બાકી રહેલા ભાગ ઉપરથી અનુમાન થાય છે કે આખો લેખ ગદ્યમાં હતો. એકંદરે લખાણ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, પરંતુ નીચેના ભાગનું રબિગ્સ કેટલેક સ્થળે ઝાંખું હોવાથી તથા લેખ અધૂરો હોવાથી, લેખના હેતુ વિષે હું એટલું જ કહી શકું છું કે, ઉદયપુરમાં ઉદલેશ્વર ભગવાનના મંદિરને વસંતપાલ નામના માણસે આપેલાં કેટલાંક દાનોની નોંધ માટે આ લેખ હશે. આ માણસના વંશનું નામ ૯ મી પંક્તિમાં આપ્યું છે. પરંતુ તે હું ચોક્કસ વાંચી શકતો નથી.

ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ ઉપયોગી ભાગ લેખમાં ૧-૮ પંક્તિઓમાં છે. તેમાંથી જણાય છે કે ઉપરનાં દાનો અણહિલપાટકાના રાજા કુમારપાલદેવના સમયમાં અપાયાં હતાં. તેણે શાકંભરીના રાજા તથા અવન્તીનાથ (એટલે માલવાના રાજા) એ બન્નેને હરાવ્યા હતા. તે વખતે યશો, ખવલ મુખ્ય-મેત્રિ હતો અને કોઈ રાજ્યપાલ જેને 'મહા-સાધનિક' ૧૩ કદ્મો છે તથા જેને કુમારપાલ દેવે નિમ્મે હતો તે ઉદયપુરમાં રાજ્ય કરતો હતો. આ હકીકત ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે જ્યારે દાનો અપાયાં હતાં ત્યારે ઉદયપુર, અને તેની આસપાસના ભાગનો અણહિલવાડના રાજ્યમાં સમાવેશ થતો હતો.

^૧ તથા ૨ ઈ. એ. નો. ૧૮ પા. ૩૪૧ મી. એફ કિલ્કાન ૩ આ હોદ્દેદાર ધારાના વાહપતિરાજના દાનપત્રમાં પણ દર્શાવેલો છે.—ઈ. એ. નો. ૧૪ પા. ૧૬૦.

લેખની તારીખ પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ આપી હતી. પણ અત્યારે ફક્ત “ શ-
સુદિ ૧૫ શુરો ” એટલા જ અક્ષરો બાકી રહ્યા છે. તેનો અર્થ ‘ કોઈ મહિનો ’ જેનો છેલ્લો અક્ષર
‘ શ ’ (કદાચ, ‘ ષ ’) હોવો જોઈએ, તેની સુદ ૧૫ ને શરૂવારે ’ એવો છે, તેમ છતાં, ૧૧ મી
પંક્તિમાં કહ્યું છે કે, આ દાનો ચંદ્રગ્રહણ સમયે અપાયાં હતાં, તે ઉપરથી ચોક્કસ તારીખની
ગણતરી કરી શકાય તથા પહેલી પંક્તિનો નાશ પામેલો ભાગ આપી શકાય એમ મને લાગે છે.

નીચે આપેલા ‘ સી ’ લેખ ઉપરથી જણાય છે કે, કુમારપાલ દેવનું રાજ્ય ઇ. સ. ૧૧૭૩ ના
એપ્રિલમાં પૂરું થયું હતું, અને બીજાં સ્થળોમાંથી જણાય છે કે તે લગભગ ઇ. સ. ૧૧૪૩-૪૪
માં ગાદીએ આવ્યો હતો. આપણા લેખની તારીખ નક્કી કરવાના પ્રયાસમાં આપણે પહેલું એ
જ ચોક્કસ કરવું જોઈએ કે, આશરે ઇ. સ. ૧૧૪૧ થી એપ્રિલ ૧૧૭૩ સુધીમાં કેટલાં ચંદ્ર-
ગ્રહણો શરૂવાર થયાં હતાં, અને આવા શરૂવારોએ કઈ હિંદુ તાલિયો આવી હતી. આ પ્રમાણે
ગણતરી પરિણામ નીચે મુજબ આવે છે:—

- શરૂવાર—તા. ૧૨ ફેબ્રુઆરી, ઇ. સ. ૧૧૪૨,=કાદગુન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૬ જુન, ઇ. સ. ૧૧૫૫=આષાઠ સુદિ ૧૫;
તા. ૯ ઓક્ટોબર, ઇ. સ. ૧૧૫૮=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૮ એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૬૦=ભાદ્રપદ સુદિ ૧૫;
તા. ૧ ફેબ્રુઆરી, ઇ. સ. ૧૧૬૨,=માઘ સુદિ ૧૫;
તા. ૧૨ ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂર્ણ થયું, પૌષ સુદિ ૧૫;
તા. ૨૭ મે, ઇ. સ. ૧૧૬૫,=જ્યેષ્ઠ સુદિ ૧૫;
તા. ૬ એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૬૭,=ચૈત્ર સુદિ ૧૫;
તા. ૧૬ સપ્ટેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૮,=આશ્વિન સુદિ ૧૫;
તા. ૧૩ જાન્યુઆરી, ઇ. સ. ૧૧૭૨,=માઘ સુદિ ૧૫;

આ પ્રમાણેના શરૂવારોએ ચંદ્રગ્રહણો હતાં. ઉપરનાં નિવેદન ઉપરથી જણાય છે કે, કુમાર-
પાલદેવના આખા રાજ્યસમયમાં છેલ્લો અક્ષર ‘ ષ ’ આવતો હોય એવા હિંદુ મહિનાના શરૂ-
વારે ચંદ્રગ્રહણ થયું નહોતું, અને તે જ સમયમાં, એક હિંદુ મહિનો જેનો છેલ્લો અક્ષર ‘ ષ ’ છે.
તેના એક શરૂવાર તા. ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩ ને દિવસે એક ચંદ્રગ્રહણ થયું હતું.
એટલે શરૂવાર, ૧૨ મી ડિસેમ્બર, ઇ. સ. ૧૧૬૩=વિક્રમ ૧૨૨૦ પૂરા થયેલાના પૌષ સુદિ ૧૧ નો
દિવસ આપણા લેખની તારીખ હોવી જોઈએ. અને પહેલી પંક્તિની શરૂઆતમાં સંપૂર્ણ તારીખ
“ સંવત ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ શુરો ” હોવી જોઈએ અને આ પરિણામ સાથે, મેં “ રિપોર્ટ
ઓન ધી સર્ચ ફોર સંસ્કૃત મેન્યુસ્ક્રિપ્ટ્સ ” ૧૮૮૦-૮, પા ૧૦ માં પ્રસિદ્ધ કરેલ “ કલ્પચૂર્ણી ”
ની હસ્તલિખિત પ્રતને અંતે આપેલી હકીકત ખરોખર મળતી આવે છે. જેમાં આ લેખમાં કહેલો
મુખ્ય મંત્રિ યશોધવલ “ સંવત ૧૨૧૮ વર્ષે દિ. આષાઠ-સુદિ ૫ શુરો, ”=શરૂવાર તા. ૨૬ મી
જુન, ઇ. સ. ૧૧૬૧, એટલે આ લેખની મેં તારીખ નક્કી કરી છે તેનાં અઢી વર્ષમાં કુમારપાલ-
દેવ પાસે મુખ્ય મંત્રિનાજ અધિકાર ઉપર હતો.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ... ૧^૧ સુદિ ૧૫ ગુરો ॥ અષ્ટેહ શ્રીમદ્ગ-^૧
- ૨ ... (જ) આવલીચિરાજિતપરમમહારક મહા-^૨
- ૩ ... તિવરકલ્હ (કલ્હ) પ્રૌઢપ્રતાપનિજમુજ- [ચિક્ર]-^૩
- ૪ ... સા(શા)કંમરીમૂપાલશ્રીદેવંતીનાથ શ્રીમલ્કુ-
- ૫ ... તથિયુક્તમહામાત્યશ્રીજસોષવ-
- ૬ ... [સ્ત] મુદ્રાવ્યાપારાન્પરિપંથયતિ ત્યેત-^૪
- ૭ ... (જા)ચિરાજ શ્રી કુમારપાલદેવેન નિજ-
- ૮ ... લે તથિયુક્તમહાસા(ષ)નિક શ્રીરા [જ્ય]
- ૯ ... [ધ્વ (ષ્વ) !] શ્રી ઉદયપુર(રે) [સ્થારો ?]વકાન્વયમહારા[જ]-
- ૧૦ ... મહારાજપુત્ર શ્રી વસંતપાલ[કેનાત્ર અનુ- ?]
- ૧૧ ... રચ્ચ[તે]^૫ ઘષા ॥ અષ સોમગ્રહણપર્વ્વણિ
- ૧૨ ... [સ્વર્ણ !] સમાહૃતતીર્થોદકૈઃ સ્નાત્વા જગદ્ [ગુ]-
- ૧૩ ... [સ્વ]પુષ્પજસોતિવૃષયે^૬ ઉદયપુરે કારિ-
- ૧૪ ... ગૃહોપેત [+] દેવગૃહા[વા] સન પાનીય [કો]-
- ૧૫ ... કા[વિ] ગૃહોપેતં સિંચ [દ્રૌ ?] તુર ૨[ગાઘાઘૌ ?]
- ૧૬ ... મોપેતં શ્રીહલ્લેસ્વ(શ્વ)રદેવાય સ (ત્ત્ર) મ-
- ૧૭ ... સા(શા)સનેન પ્રદત્તા [-] તથા લે(શ્રે)હોદ [કુક ?]-
- ૧૮ ... કોઢાવો ૧ એકા પ્રદત્તા [||*] અસ્મત્પદ-
- ૧૯ ... વંસ(શ)જૈઃ પાલનીયં [||*] અસ્યાર્યે [યા અન્યલો ?]-
- ૨૦ ... મંગલં મહાશ્રી [: *] ॥^૭

૧ આ પંક્તિની શરૂઆત મારી માન્યતા પ્રમાણે આ હરોઃ—ૐ સંવત્ ૧૨૨૦ વર્ષે પૌષ સુદિ ૧૫ ગુરો ૨ એટલે—જળદિલ્લાટકે સમસ્તરાજાવલી ૩ મહારાજાધિરાજપરલેશ્વરો માપતિવરકલ્હ અથવા એ પ્રમાણે ના કેઈ કલ્હો ૪ ચિક્રમરંગાંગળિનિર્જિત—આ પ્રમાણે સમાસની પાસેથી રાખી શકાય. ૫ શ્રીદ વાંચન અસલ શિલાથીખમાં હશે; પરંતુ રખિતમાં એ અક્ષરો બૂસી નાંખી આવળનો લ નો કા કથો હોય એમ જણાય છે, જેનાથી મૂપાલવન્તીનાથએ પ્રમાણેનું વાંચન સુચવાય છે. ૬ કુમારપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે. ૭ ચક્ષોષવલે શ્રીશ્રીકરણદૌ સ્વસ્ત્યુદ્યાવ્યાપારાન્ ૮ ઇતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને મહારાજાધિરાજ ૯ નિજપ્રતાપોપાર્જિત એસમાસ નોડે કેઈ પ્રાન્ત અથવા ડિસ્ત્રિક્ટનું નામ બતાવતો અષ્ટ અને તે પછી, મળેલે એવો પીળો અષ્ટ હશે એમ હું ધારું છું. ૧૦ લિખ્યતે ૧૧ આંદિ અને ઠટકાક જગ્યાએ નીચેના બાગમાં અક્ષરો એટલા બધા અરપટ છે કે, ચોક્કસ વાંચન આપી શકું બને તેમ નથી. વાંચિા પુષ્પજસોતિવૃષયે ૧૩ આ પછી એક વધારાની પંક્તિ લખેલી છે જે કોઈ જુદી જ લીપિમાં છે અને તેને આગલી પંક્તિ સાથે કંઈ પણ સંબંધ હોય એમ દિશદું નથી.

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખો^૧

* બી—(વિક્રમ) સંવત ૧૨૨૨ નો સ્થંભ ઉપરનો શિલાલેખ.

શહેરના મોટા મંદિરના પૂર્વતરફના પ્રવેશ દ્વારની દક્ષિણે એક સ્થંભમાં આ લેખ છે. તેમાં પાંચ પંક્તિઓ છે. આશરે ૧' ૩" પોહોળી અને ૬૩" ઉંચી જગ્યા લખાણથી રોકાયેલી છે. તે સુરક્ષિત જણાય છે. અક્ષરોનું કદ ૬" અને ૭" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને ભાષા સંસ્કૃત છે. આખો લેખ ગદ્યમાં છે.

શ્રી ચાહડર કુરુ, પોતાનાં માતપિતાના પુણ્યની વૃદ્ધિ અર્થે (જ્યાં લેખ મુકવામાં આવ્યો હતો તે મંદિરને) ઉદયપુરમાં ભિંગારી-ચતુષ્પત્તિ, એટલે ભુંગારી નામના ૬૪ ગામડાંઓના સમૂહમાં આવેલા સાંગવટ્ટા ગામનો અર્ધ ભાગ આપ્યો હતો. લેખ ખાસ કરીને ૧-૨ પંક્તિમાં આપેલી હકીકતને લીધે જાણવાલાયક છે. તેમાંથી જણાય છે કે, સંવત ૧૨૨૨ ના વૈશાખ સુદ ૩ સોમવારે, અક્ષય તૃતીયાને દિવસે આ દાન આપ્યું હતું.

વિક્રમ સંવતમાં આ દિવસ જોવાથી વૈશાખ સુદ ૩ માટે નીચે પ્રમાણે તેને મળતા દિવસો આવે છે—

ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ ચાલુ, જેમાં અધિક વૈશાખ માસ હતો, તે પ્રથમ વૈશાખ માટે શુક્રવાર, ૨૭ માર્ચ ઈ. સ. ૧૧૬૪ દ્વિતીય વૈશાખ માટે રવિવાર, ૨૬ એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૪ ઉત્તરનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થતાં, અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ માટે ગુરુવાર, ૧૫ એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૫ દક્ષિણનાં વર્ષ ૧૨૨૨ પૂરાં થયેલ માટે સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૬, જ્યારે શુકલ પક્ષની ૩ સૂર્યોદય પછી ૨૧ ક. ૩૫ મિ. એ પૂરી થઈ. એટલે ખરી તારીખ સોમવાર, ૪ થી એપ્રિલ ઈ. સ. ૧૧૬૬ છે, અને વર્ષ ૧૨૨૨ એ દક્ષિણનું પૂરું થયેલું વિક્રમ સંવત છે.

સાંગવટ્ટા અને ભુંગારી, જે હવે પછીના 'સી' લેખમાં પણ આવે છે, તે સ્થળો હું જોયા-આવી શકતો નથી.

અક્ષરાન્તર^૨

૧ ૐ સંવત ૧૨૨૨ વર્ષે વૈશાલશુદિ ૩ સોમેઓદ ઉદ-

૨ યપુરે અક્ષયતૃતીયાપર્વાણિ અવોટી [ગ] યે પા [લ] - [પુષ્પ ?] - સ [યૌ - (સૌ)]

૩ [ચષ્મી] ય ઠા. * શ્રી ચાહડેન ઉદકપૂર્વકં આચંદ્રકાલિ-

૪ કં ભુંગારીચતુ [: *] ષઠૌ (ષૌ) સાંગવટ્ટા ગ્રામાર્ષે પ્રવરં ॥

૫ યો ન પાલયતિ સ મહાપંચપાપમાગી ભવતુ ॥

ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૩ પ્રો. ટિહ્દોન^૩. ૧ 'બી' લેખ સંબંધી ચર્ચા માટે જુઓ—' એ 'કુમારપાલ દેવ-નો શિલાલેખ 'સાચેનું' ગ્વાલિયરમાં ઉદયપુરના ત્રણ લેખોના મથાળા તળેનું વિવેચન ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧ ૨ ચાહડ એ કુમારપાલ દેવના સેનાપતિઓમાંનો કેઈ એક હશે એમ લાગે છે. જુઓ. ઈ. એ. વો. ૪ પા. ૨૬૭. ૩ અક્ષય લેખમાં આ ભાગ ચાહડપદ છે.

—૪ રક્ષિત્તમ ઉપરથી ૫ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૬ આદિથી તે ધર્મમાં સુધીનું બહુ લખાણ રક્ષિત્તમ-માં અરૂપદ છે, અને કેટલાક અક્ષરો ભૂલી જ રીને વચિત્તાના કદાચ હોય. ૭ 'એટર્યે' વજ્ર છે. ૬૭

નં. ૧૫૨

ગિરનાર લેખો-નં. ૨૭^૧

વિ. સં. ૧૨૨૨

(અધુત્રીખાણ ઉપર અને સુવાવડી પરબ નીચે રસ્તાની ઉત્તર બાજુની દિવાલ ઉપર)

અક્ષરાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૨ શ્રીમાલજ્ઞાતી-

યમહં. શ્રીરાણિગસુતમહં

શ્રીઆંબાકેન મધા કારિતા

ભાષાન્તર

" સંવત્ ૧૨૨૨, શ્રીમાળ જ્ઞાતિના રાણિગના પુત્ર આંબાકથી આ પ્રવિત્ર મજ્જથીયાં કરાવાયાં છે.

નં. ૧૫૩

ગિરનારના લેખો-નં. ૩૦^૨

સં. ૧૨૨૩

(અધુત્રીખાણમાં આવેલો છે.)

અક્ષરાન્તર

સં. ૧૨૨૩ મહં. શ્રીરાણિગસુત[મહં] શ્રીઆંબાકેન મધા કારિતા.

ભાષાન્તર

સંવત્ ૧૨૨૩ રાણિગના પુત્ર શ્રીઆંબાકથી આ મજ્જથીયાં કરાવાયાં છે.

નં. ૧૫૪

જૂનાગઢમાં ભૂતનાથના મંદિરમાં રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ.^૧

વલ્લભી સંવત ૮૫૦

(વિ. સં. ૧૨૨૫ ઇ. સ. ૧૧૬૬)

આ લેખ મઠવ કાળા પથર ઉપર કોતરેલો છે. તેની સપાટીનું માપ ૨૦ ફુટ X ૧૨ ફુટ છે. જૂનાગઢના પ્રતિષ્ઠિત નાગર બ્રાહ્મણ મી. નૃસિંહપ્રસાદ દલિપ્રસાદે બંધાવેલા ભૂતનાથના શિવમંદિરમાં તે હાલ રાખ્યો છે. પરંતુ તેમાં લખ્યું છે કે, જવલની પત્નિએ બે શિવમંદિરો બંધાવ્યા હતાં અને તેના પોષણ માટે એક ગામ દાનમાં આપ્યું હતું. આ ધરત, કાચ આગળના લેખમાં જનાવેલો, કુમારપાલ રાજાનો મંત્રિ નિશાધવલ દશે. લેખનો મધ્ય ભાગ ઘણો ખરાબ નાશ પામ્યો છે અને તે ભાગના અક્ષરો તથા ભૂંસાઈ ગયા છે તેમાં અંકરે હાલની દેવ નાગરી લિપિમાં લખેલી સંસ્કૃતની ૩૪ પંક્તિઓ છે. તેમાં આપેલી તારીખ બાબત જોવી છે કારણકે તેમાં બે જૂદા સંવતો આપ્યા છે એક, વલ્લભી અને બીજો સિંહ. પહેલા સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ બીજાના વર્ષ ૬૦ ને મળતું આવે છે, અને બન્ને ઇ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતાં આવે છે.

असुरान्तर

- १ उँस्वस्तिजयोभ्युदयश्च ॥ अजेषुणात्रिशूलेन कंदर्पत्रिपुरांषकान् येवधीत् सोध्वर-
ध्वंसी धनैर्वा
- २ न्यैर्धिनोतु (वः) ॥ १ प्राक्श्रीमत्पणहिल्लपाटकपुरे श्रीमूलराजः प्रभुश्चौलुक्यो-
दयकृद्भूव न
- ३ पतिश्चामु... द्वौ नरपती भीमोनु भूमिपतिः कर्णोस्माज्जयसि
- ४ हदेवनपति ... दस्यकुमारपालनृपतिः प्रत्यक्षलक्ष्मीपतिः
- ५ रतस्मां... गवेमुनात्र देवनगरे श्रीकीर्तिवास
- ६ ध्वजः म... द्विमान् ॥ ३ बाध्यामेवंविषेकाळे शिवा
- ७ लयवि... तारुयोभ्यते च यः ॥ ४ ॥ श्रीमदानंदनगरे
- ८ य... विपश्चितां ॥ ५ ॥ शुचित्वं भट्टपुत्रत्वं ये
- ९ नमासु... कमीपतेः ॥ ६ ॥ सेवार्थे चावतस्तस्य
- १० जम... रुचमा ॥ ७ ॥ (सानुराधुः) पिता यस्या
- ११ राधु... सिसाजणिः ॥ ८ ॥ स्तया (स्मात्) सोमदेवोभू
- १२ त् पुत्रदेव... ॥ ९ ॥ निजानुनानथामृष्यतात-
- १३ राणि... त्रिणा ॥ १० ॥ यद्वैवदक्षिणादेशे पित्रा
- १४ न... ॥ ११ ॥ श्रीसोमेशः सोमदेवो दे
- १५ बन्वीर... ॥ १२ ॥ प्रौढाद्यस्य ह
- १६ ढामतिः... ॥ १३ ॥ प्रागस्मिन्नणहिल्लपाटकपुरे चारा
- १७ पुरीसुंदरे... जारविभूदमात्यधवलः प्र
- १८ स्यातमेधातिभिः... द्वेपत्ये प्रबभूवतुः प्रियत
- १९ मेप्रापा... मूर्तिपूर्णावनीः कोष्टागारनियो
- २० गपंचकमि... का निः कल्मषाकेतुका ॥ १५ ॥
- २१ भ्रौव्यारि... विनायकौ पुत्रावधानकार्यताम् ॥ १६
- २२ देशे दशे... रूपितः पुण्यकलायत् १७
- २३ अत्युष्मवि... विशेषकद्वयं ॥ १८ ॥ श्यामा
- २४ ... पक्षां... कृमानां कृता स्थितिः ॥ १९ ॥
- २५ निर्माय... नंदनः स्वयमर्पिते ॥ २० ॥
- २६ ... ज्वलय... गर्गाग्रामं देवयोरनयोरदात् ॥ २१
- २७ ... प्रतिष्ठि... यातं प्रमुषयोगयुक् ॥ २२ ॥
- २८ निषेविता... ॥ २३ ॥ प्रासा

- ૨૯ દ્વિજ..... ચમૂવ ધ્રુવ ॥ ૩૪ ॥ શ્રીદ્વિક્રમ
૩૦ સંવદંતર..... દિને નંદા... નૃપ... મિતા:....
૩૧ ..... પ્રજાસ્તિ મિતાં ॥ ૨૧ ॥
૩૨ શકતો..... મંગલં માશ્રી ॥
૩૩ ચલમી..... કીકાકેન સમુત્કીર્ણા સૂત્રધારસ્ય સ્તુના ॥ ૨૧ ॥
૩૪ ચલમીસંવત્ ૮૧૦ શ્રીસિંહસંવત્ ૧૦ વર્ષે સૂત્ર૦ આલાદિત્યમુતકીકાકેનો-
સ્કીર્ણા ॥ ॥ ॥

ભાષાન્તર

સ્વસ્તિ અને અબ્યુદય થાયો. કામહેવ, ત્રિપુરાસુર, અને અન્ધકાસુરને વિષ્ણુ આપ સમાન શરૈથી અને ત્રિશૂળથી હણનાર; અને (દક્ષ પ્રભાપતિ)નો ચક્ક અટકાવનાર શંકર તમને અર્ચ અને અજ્ઞથી તૃપ્ત કરેા.

એક સમયે ચૌલુક્ય વંશનેા ઉદય કરનાર મૂલરાજ નૃપ અણહિલપુરમાં થઈ ગયો. (પછી આન્ધા) જે નૃપો ભૂમિપતિ ભીમ અને કર્ણરાજા આવ્યા. તેનાથી જયસિંહહેવ નૃપ હતો. ...
...તેનેા પુત્ર લક્ષ્મીપતિ સાક્ષાત્ કુમારપાલ નૃપ હતો.

આ પછી લેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે અને તે વાંચવો અશક્ય છે. પણ જે વંચાય છે તેમાંથી નીચેની હકીકત માલુમ પડે છે. તેણે આનન્દનગર(વઠનગર)માં શિવાલય બંધાવ્યું. ધારાપુરી સમાન ભવ્ય અણહિલપુરગટણનેા નિવાસી સચિવ, ધવલ, મેધાતિથિ રૂપિ જેવો હતો. તેને જે અતિપ્રિય બાળક હતાં. તેમની માતા નિર્દોષ હતી. તેણીએ જે મંદિર બંધાવ્યાં. અને તેમાંનાં જે દેવના પાલન માટે એક ગામ વલ્લભી સંવત ૮૫૦ અને સિંહ સંવત ૬૦ માં હાન આપ્યું.

આ લેખ સૂત્રધાર આલાદિત્યના પુત્ર વલ્લભીનિવાસી કીકાકે કોતર્યો હતો.

નં. ૧૫૫

પ્રભાસપાટણમાં ભદ્રકાળીના મંદિરમાં રાજા કુમારપાલના સમયનો શિલાલેખ*

વલ્લભી સંવત ૮૫૦ આષાઢ

(વિ. સં. ૧૨૨૫)

પ્રભાસ પાટણ, જેને સોમનાથના પ્રખ્યાત મંદિરને લીધે સોમનાથ પાટણ પણ કહેવામાં આવે છે, તે કાઠિયાવાડના નૈઋત્ય કાંઠા ઉપર આવેલું જૂનાગઢ તાલુકા એક ન્હાનું શહેર છે. ત્યાં દેવી ભદ્રકાલીનું એક મંદિર છે. તેના પ્રવેશદ્વારની જમણી બાજુએ આ શિલા પડેલી છે. તે ૨૮ ઇંચ×૧૮ ઇંચ ની સપાટીવાળી એક મોટી કાળી શિલા છે. અને તેના ઉપર પાસે પાસે કેતરેલી ૫૪ પંક્તિઓ છે. શિલાનો નીચેનો ભાગ ટુટી કુટી જવાથી લેખનો કેટલોક ભાગ નાશ પામ્યો છે. અક્ષરો ઉંડા કેતરેલા નથી, તેથી તેની સારી નકલ લેવાનું મુશ્કેલ પડે છે. તેમાં લખ્યું છે કે, રાજા કુમારપાલે, પોતાના ધર્મગુરુ ભાવ બૃહસ્પતિના લાગવગરી યજ્ઞ અને અગ્નિકાનાં કેટલાંક મંદિરો બંધાવ્યાં તથા સમરાખ્યા હતાં, અને એક વાર ખેડાવી હતી, તથા વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને જમીનનાં ફાનો આપ્યાં હતાં. તેના ઉપર ઇ. સ. ૧૧૬૬ ને મળતું વલ્લભી સંવતનું વર્ષ ૮૫૦ લખેલું છે. લેખ સંસ્કૃત પદ્યમાં છે, અને લિપિ દેવનાગરી છે.

असारान्वय

- १ उन्नमः शिवाय येनाहं भवतः सहे मुरधुनीमेतर्जटानामतः कर्मे काकयसि क्रमेण कित्तोत्संगेऽपि तांघास्यसि इत्यग्नेः सुतया सकोप
- २ (मुखयो) कोवोचदार्थे भुवोर्भूषेयं गुरुगङ्गीरिंरिति वः सोष्माद्भवावीमियः १ श्रीविष्णुराजविजयस्वनमोऽस्तु तुभ्यं वाग्देवते त्वज्ज नमोऽस्ति
- ३ पिं यतोहं जिहे समुल्लस सस्ति मकरोमि यावत् सर्वधरकवरगङ्गुषावप्यस्ति २ सोमः सोस्तु जयी समरांगदहनो यं निर्म्मलं निर्म्ममे मौर्जाः क्षाय
- ४ (बलेन वै) कृतयुगेऽदृश्यत्वमेपेयुषां प्रादात्पाशुपतावसापुसुषिणां वः स्वानमे-
तत्स्वयं कृत्वा स्वामय पदार्ति शशिश्रुतो देवस्य तस्याङ्गया
- ५ ३ कलौ किञ्चिद्यतिक्रान्ते स्यानकं वीक्ष्य विष्णुतं तदुद्धारकृते शंभुमैवीधरम-
न्मादिशत् ४ । अस्ति श्रीमतिकान्यकुब्जविषये वाराणसी चिबु
- ६ (ता) पुर्यस्यामधिदेवताकुलग्रहं धर्म्मस्य बोक्षस्व च तस्माभीधरकसत्त्वाद्द्वि-
जपतेर्गेहे स्वजन्मग्रहं चक्रे पाशुपतवृत्तं च विदधे नन्दीश्वरः
- ७ (सर्ववि) त् ९ तीर्थविधानाय भूभुजां दक्षिणाय च स्यानन्नां रक्षणांश्च निय-
यौ स तपोनिधिः ६ श्रीमद्भाववृहस्पतिः समभव
- ८ (सद्भि) दधिश्चाचित्तो नानातीर्थकरोपमानपदवीमासाय शरां पुरं संभ्रसो नकु-
ळीशसन्निभतनुः संपूजितस्त्रापसैः कंदर्पप्रतिमश्च
- ९ (शास्त्र) मल्लिकर्जीयागमोद्घाटनं ७ दधन्माकवकान्यकुब्जविषयेऽर्चत्वां सुतसं
तपो नीता शिष्यपदं प्रमत्तपतयः सम्यग्गताः प्राकिताः
- १० प्रीतः श्रीजयसिंहदेवनृपतिर्मातृस्वमात्मेतिकं तेनैकस्वजगत्प्रयोगिरिक्तस्वयापि
भीजुंभितं ८ संसारावतरस्य कारण-
- ११ मसौ संस्मारितः शंभुना स्थानोद्धारनिबन्धनं प्रति वर्ति चक्रे पवित्राक्षयः तस्मिन्नेव
दिने कृताञ्जलिपुटः श्रीसिद्धराजः स्वयंचक्रेऽ
- १२ मुष्णमहत्तरत्वमसमंचार्थस्त्वमत्यादरात् ९ तस्मिन्माकमुपेयुषि क्षितिपतैः केचोमिणेयो-
दयी श्रीमद्भरकुमारपाळन्
- १३ पतिस्तद्वाज्यसिंहासनं व्याचक्राम छटित्ययचिन्त्ययद्दिमाजसादवराक्षयः श्रीमन्ना-
गलभूपकुर्जरेशिरः संचारपंचाननः १० एवं

१४ राज्यमनारत विदधति श्रीवीरसिंहासने श्रीमद्वीरकुमारपालनृपतौ त्रैलोक्यकल्पद्रुमे
गंडो भाववृहस्पतिः स्मररिपोरुद्धीक्ष्य

१५ देवालयं जीर्णं भूपतिमाह देवसदनं प्रोद्धर्तुमेतद्वचः ११ आदेशात् स्मरशासनस्य
सुवृहत्प्रासादनिष्पादकं चातुर्जातकसंमतं स्थिर

१६ धियं गार्गेयवंशोद्भवं श्रीमद्भाववृहस्पतिं नरपतिः सर्वेशगणेश्वरं चक्रे तं च सुगो-
त्रमण्डलतया स्यातां भरित्रीतले १२ दत्वालंकरणं क

१७ रेण तु गले व्यालंब्य मुक्त्या प्रणम्याग्रतः उत्सार्यात्ममहत्तमं निजतमामुच्छिद्य
मुद्रामदात् स्थानं मव्य

१८ पुराणपद्धतियुतं निस्तन्त्रमक्तव्ययं १३ प्रासादं यदकारयत् स्मररिपोः कैलास-
शैलोपमं भूपालस्तदतीव हर्षमगमत् प्रोवाच चेदं वचः श्री

१९ मद्गंडमहामतिं प्रति मया गंडत्वमेतत्तव प्रस संप्रतिपुत्रपौत्रसहितायाचंद्रतारारुणं १४
सौवर्णं सोमराजो रजतमयभयो रावणोदार

२० वीर्यः कृष्णश्रीभीमदेवो रुचिरतरमहाप्रावभी रत्नकूटं तं कालाजीर्णमेष क्षितिप-
तित्तिकको मेरुसंज्ञं चकार प्रासादं सप्रभावः सकल

२१ गुणनिर्भेगैडसर्वेश्वरस्य १५ पश्चाद्गुर्जरमण्डलक्षितिभूनासंतोषहृष्टात्मना दत्तो ब्रह्म-
पुरीति नामविदितो ग्रामः सवृक्षोदकः कृत्वा

२२ त्रैपुटता (अ) शासनविधिं श्रीमण्डलीसन्निधौ त्वत्पुत्रैस्तदनुव्रतैः स्वकुलजैः
संभूज्यतां स्वेछया १६ उद्धृत्य स्थानकं यस्मात्कृतं सोमव्यवस्थयाब्रह्मप

२३ तिस्रो गण्डो नाभूष भविता परः १७ बहुकुमतिजगंडैर्द्रव्यलोभामिभूतैर्नृपकुस-
चिवद्वैर्नाशितं स्थानमेतत् सपदि तु गुरुगंडेनोद्धृतं दंत

२४ कोटीस्थितपरणिवराहस्पर्द्धया लीलयैव १८ के के नैव विडंबिता नरपतेरग्रे विपक्ष-
ब्रजाः केषां नैव मुखं कृतं सुमलिनं केषां न दर्पो हृतः

२५ केषां नापहतं पदं हृदतया दत्वा पदं मस्तके के वानेन विरोधिनो न बलिना-
मिक्षाघ्नं प्राहिताः १९ सुस्थामभिर्बहिरिदं बहुभिर्द्यौयैर्गण्डं गुणै

२६ नियमितं यदि नामविष्यत् नूनं तदंतरखिलं सुभृतं यशोभिर्ब्रह्मांडमाण्डकमणु स्फुट-
मंस्फुटिष्यत् २० यद्रूपेक्षणवांछया शतमस्तो धत्ते सहस्रं

२७ इयां यन्निर्सीमगुणस्तुतौ कृतधियो धातुश्चतुर्वक्त्रता यन्माहात्म्यमराधतेति वसुधा
नेकाचक्षेः श्रीविता कश्चीर्नि भुवि प्रयास्यति ततो नूनं निजेकैकता

- २८ २१ उद्धृत्य वृत्तयो येन सबाह्याभ्यंतरास्थिताः चातुर्जातकलोकेभ्यः संप्रवृत्ता यशो-
र्थिना २२ स्वमर्यादां विनिर्माय स्थानकोद्धा
- २९ रहेतवे पंचोत्तरां पंचशतीमार्याणां योम्यपूजयत् २३ देवस्य दक्षिणे भागे उत्तर-
स्यां तथा दिशि विधाय विषमं दुर्गं प्रावर्द्धयत् यः पुरं २४ गौ
- ३० र्या भीमेश्वरस्याथ तथा देवकपर्दिनः सिद्धेश्वरादिदेवानां यो हेमकलशान् दधौ २५
नृपशालां च यश्चक्रे सरस्वत्याश्च कूपिकां महानसस्य
- ३१ शुद्धयर्थं सुन्नापनजलाय च २६ कपर्दिनः पुरोभागे सुस्तंभां पट्टशालिकां रौप्य-
प्रणालं देवस्य मण्डुकासनमेव च २७ पापमोचनदेवस्य प्रासादं जी
- ३२ ण्मृद्धं तत्र त्रीन् पुरुषांश्चक्रे नद्यां सोपानमेव च २८ युग्मं येना क्रियंत बहुशो
ब्राह्मणानां महागृहाः विष्णुपूजनवृत्तीनां यः प्रोद्धारमचीकरोत् २९
- ३३ नवीननगरस्यांतः सोमनाथस्य चाध्वनि निर्मिते वापिके द्वे च तत्रैवापरचंडिका
३० गंडेनाकृतवापिकेयममला स्फारप्रमाणाभृतप्रख्या स्वादुजला
- ३४ सहेलविलसद्युत्कारकोलहलैः आभ्यद्भूतिरारघट्टघटिका मुक्तांबुधाराशतैर्या पीतं घट-
योनिनापि हसतीबांभोनिधिं लक्ष्यते ३१ शशि
- ३५ भूषणदेवस्य चंडिकां सन्निधिस्थितां यो नवीनां पुनश्चक्रे स्वश्रेयोराशिलिप्सवा ३२
सूर्याचंद्रमसोऽग्रेहे प्रतिपदं येनाश्रिताः साधवः सर्वज्ञा प
- ३६ रिपूजिताद्विजवरादायैः समस्तैरपि तद्वत्पंचसु पर्वसु क्षितितल्ल्यातैश्च दानकर्मैर्बेन
क्ष्मा परितोषिता गुणनिधिः क(स्तत्समोन्यः पुमान् ३३)
- ३७ भक्तिः स्मरद्विधि रतिः परमात्मदृष्टौ श्रद्धा श्रुतौ व्यसनिता च परोपकारे श्रान्तौ
मतिः मुचरितेषु कृतिश्च यस्य विश्वंभरेऽपि च नुतिः सुतरां सुखाय ३४
- ३८ एतस्यामवादिदुसुंदरमुखी पत्नी प्रसिद्धान्वया गौरीवन्निपुरद्विषो विजयिनी लक्ष्मीर्गुरा
रेरिव श्रीगंगेव सरस्वतीव यमुने वेदाग्रकीर्त्या गिरा कांत्वा
- ३९ सोढलसंभवामूवि महादेवीति या विश्रुता ३५ लावण्यं नवचंपकोद्वतिरशो बाहुः
शिरीषावली दृष्टिः कौंच...
- ४० नहासः कुंदममंदरोध्रकुसुमान्युच्चा कपोलस्थली यस्या मन्मथशिल्पिना विरचितं
सर्वर्तुलक्ष्म्या वपुः ३६ ....
- ४१ सिद्धाश्चत्वारस्ते दशरथसमेनास्य पुत्रोपमानाः आद्यस्तेषामभवदपरदित्यनामा
ततोभूद्वजाधि त्य... .... (अ)

- ४२ (न्यः) सोमेश्वर इति कृती भास्करव्यापरोभूदेते रामादिभिरुपक्रिता सत्त्वसौभाग्य-
युक्ताः नि.... ....
- ४३ द्रवविनिहिताबाहवः श्रीमुरारेः ३८ धन्या सा जननी नूनं स पिता विश्वशेखरं
यावज्जी... ....
- ४४ दक्षेपरि लुठत्पानीषर्बिंदूपमा लक्ष्मीः संभृतवाजिचामरमवाविषुद्विभक्तस्य आ...
- ४५ येन गुणिना कीर्तिः परं संचिता ४० सत्वेनाथ शिविदक्षीचिरथवा तीमाङ्गया रा
(वण)... ....
- ४६ युधिष्ठिरः क्षितिपतिः किं वा बहु ब्रूमहे इत्येतेऽभिषया बृहस्पतितया सर्वेप....
- ४७ कुमारपालस्य भागिनयो महाबलः ४२ प्रेमलदेव्यास्तनवो भोजः .... श्रीसोम
- ४८ नाथपूजां यच्छशाङ्कग्रहणक्षणे कारितो गंडराजेन तेन प्रीतिम्णा.... ....
- ४९ यथाक्रमं ४५ हिरण्यतटिनीतीरे पापमोचनसन्निधौ गंडत्रि ....
- ५० (ददो) तस्मै माहेश्वरनृपाग्रणीः ४७ ज्ञासनीकृत्य बदता आन ....
- ५१ (वंशप्र) भवैः पुत्रपौत्रकैः भोक्तव्यं प्रमदाभिश्च यावच्चन्द्रा ....
- ५२ (गंडगु) णप्रशस्तिं चकार यः शीघ्रकविः सुफाव्यैः ५०.... ...
- ५३ (५१) लक्ष्मीधरसुतेनेन लिखिता रुद्रसुरिणा ... .
- ५४ बलमीसंवत ८५० आषा ....

ભાષાન્તર

(૧) શિવને નમસ્કાર હોજો. ભવાનીપ્રિય શંકરને તેની કેપિત સહચરિણીએ “ તમારી જટામાં હું ગંગાની હાજરી સહન કરું છું તેથી જો શઠ ! તમે તમારા કર્ણમાં તેની લીલા કરાવો. જો અને ક્રોધ તમે તેને તમારા અંકમાં લીધી છે. ” એમ ઉદ્દેશ્યા ત્યારે શ્રીશંકરે કહ્યું કે નારી-એમાં શ્રેષ્ઠ ! ગુરૂ ગંડની આ કીર્તિ મારી બ્રમરનું ભૂષણ માત્ર છે તે (શંકર) તમારી રક્ષા કરે.

(૨) વિદ્યારાજ ગણપતિ જય પામે. હું તમને નમન કરું છું. સંત ગંડના શુભોની પ્રશસ્તિનું કાર્ય કરું ત્યાં સુધી મારો વાણી પ્રવાહ ચાલુ રહે તે માટે સરસ્વતિ મને નવોદિતની શક્તિની પ્રસાદી અર્પો.

(૩) કામદેવના અંગને ભસ્મ કરનાર શંકરથી પવિત્ર થએલો, અને તેને શિર પર ધારનાર દેવની આજ્ઞાથી પોતે જ પ્રસારેલી આ પદ્ધતિ સત્યુગમાં પાર્વતી શાપથી અદૃશ્ય થએલા પશુપત મતના બુદ્ધિમાન અનુયાયીઓને આપી દેનાર શશિનો વિજય થાયો.

(૪) જ્યારે કલિયુગનો થોડો સમય વહી ગયો ત્યારે શંકરે મંદિરને જીર્ણ હાલતમાં જોઈ નન્દીશ્વરને તેનો ઉદ્ધાર કરવા આજ્ઞા કરી.

(૫) શ્રી કાન્યકુબ્જ વિષયમાં વારાણસી નગરીમાં જે દેવતાનું, ધર્મનું અને ભોક્ષનું સ્થાન હતું તે વિખ્યાત પુરીમાં દ્વિજવરના ઘરમાં શિવની આજ્ઞાથી નન્દીશ્વરે જન્મ લીધો અને પશુ-પતિનું વ્રત કર્યું.

(૬) તે તપનો નિધિ યાત્રાઓ માટે, નૃપોને દીક્ષા આપવા માટે અને પશુપતિનાં સ્થાનોની રક્ષા કરવા માટે નીકળ્યો.

(૭) અતિ વિદ્વાન, અખિલ જગતી પૂજિત, વિવિધ યાત્રા કરનારાઓના ઉપમાનની પદવી પ્રાપ્ત કરનાર, નકુલિશ સમાન હેહવાળો, મુનિઓથી પૂજાતો, કામદેવ સમાન, અને તેનો પોતાનો આગમ સ્પષ્ટ કરતાં એકત્ર મૂકેલાં શાસ્ત્રો સમાન, ભાવ બૃહસ્પતિ ધારાપુરી ગયો.

(૮) માલવા અને કાન્યકુબ્જ અને ઉજ્જનમાં કરેલાં તપથી, પરમારોને તેના શિષ્ય બનાવી, મઠોનું સુરક્ષણ કરીને અને તેની સાથે અતિ પ્રસન્ન થએલા જયસિંહદેવ નૃપનો આતુર્ભાવ પ્રાપ્ત કરીને, ત્રિભુવનમાં ભાવબૃહસ્પતિની મતિ સર્વથી ઉજ્જવળ ભાસે છે.

(૯) આ જગમાં તેના જન્મનું કારણ શંભુએ સ્મરણ કરાવ્યાથી, પવિત્ર મનના ભાવ બૃહ-સ્પતિએ મંદિરનો ઉદ્ધાર કરવા વિચાર કર્યો તે દિવસે સિદ્ધરાજે અંજલિ કરીને તેને સર્વથી શ્રેષ્ઠ માન આપ્યું અને અતિશ્રદ્ધાથી તેની સેવા કરી.

(૧૦) જ્યારે તે નૃપ સ્વર્ગમાં ગયો ત્યારે અચિત્ય મહિમાવાળો, ભદ્રાદેશ અને ધાર નગરીનો સ્વામી જાંગલના ધનવાન નગરના ગજ સમાન રાજાઓનાં શિરપર વસાવે મારતો સિંહ સમાન અને પોતાના શૌર્યથી તેજસ્વી એવો કુમારપાલ રાજા ગાદી પર આવ્યો.

(૧૧) ત્રિભુવનમાં કષ્ટપત્ત સમાન શ્રી કુમારપાલ રાજા રચ્ય અને વિજયી સિંહાસન પર રાજ્ય ચલાવતો ત્યારે ગંડ ભાવ બૃહસ્પતિએ શિવનું મંદિર જીર્ણ સ્થિતિમાં જોઈ તે દેવનું મંદિર ઉદ્ધરવા રાજાને કહ્યું.

(૧૨) શંકરના શાસનથી મહાનું મંદિર અંધાવનાર, ચાર વર્ષોથી માન પામેલા, ૯૬ મનનાં, ગ્રામ્ય ગોત્રમાં જન્મેલા શ્રી બૃહસ્પતિને પૃથ્વીપર ગંડેશ્વરના નામથી વિખ્યાત, ગોત્ર મંડલમાં શ્રેષ્ઠ હોઈ સર્વનો સ્વામિ કુમારપાલે બનાવ્યો.

(૧૩) તેણે (કુમારપાલે) તેના સ્વહસ્તથી તેને અલંકાર કર્યો. તેના કંઠપર મૌક્તિક માળા મૂકી, જે ચરણને અંદરનો લેપ કર્યો, આદરથી શિષ્ય તેની આગળ નમાવ્યું, મમતા મૂકી તેને ખેતાની મુદ્રા આપી, અને પુરાણ ધર્મનું પાલન થતું, અને નિત્ય અન્ન વહેંચાતું તે સ્થાનનું ઠાન કર્યું.

(૧૪) કલાશ પર્વત સમાન શંકરનું દેવાલય બનેલું જઈ નૃપે અતિ પ્રસન્ન થઈ મહામતિ-વાળા શ્રીમદ્ ગંડને આ પ્રમાણે કહ્યું.—“હું તમને ગંડનું પદ તમારા પુત્રો પૌત્રોને શશિ, વારા અને સૂર્યના અસ્તિત્વ ઠાળ સુધી અર્પણ કરું છું.

(૧૫) સર્વનો સ્વામી અને ગુણનો નિધિ તેવા ગંડનું મંદિર સોમરાજે સુવર્ણથી બનાવ્યું; રાવણ સમાન બલવાન કૃષ્ણે રૂપાનું બનાવ્યું અને શ્રી ભીમદેવે મોટા સરસ પથર અને ઘણાં રત્નોથી જડિત બનાવ્યું. સમય જતાં તે જીર્ણ થવાથી તેના ઉદ્ધાર શ્રેષ્ઠ અને મહાન વિખ્યાત નૃપથી થયો અને શ્રેષ્ઠ નામ આપાયું.

(૧૬) અતિ પ્રસન્ન થયેલા ગુર્જર દેશના નૃપે વૃક્ષ, જળ વગેરે સહિત બ્રહ્મપુરી નામનું ગામ આપી સભા સમક્ષ ત્રાંબાના પતરા ઉપર લેખિત શાસનથી પુત્રો, પૌત્રો અને વંશજોને પ્રતિબંધ વિના ઉપજોગ માટે આપ્યું.

(૧૭) બૃહસ્પતિ સમાન આ ગંડે સોમની વ્યવસ્થાથી(સહાયથી) મંદિર પુનઃ બાંધ્યું. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે પૂર્વે કદિ આવો પુરૂષ થયો નથી અને ભાવિમાં થશે નહિ.

(૧૮) આ મંદિરનો નાશ રાજાઓના દુષ્ટ, કુમતિ, અને લોભથી અંધ થયેલા સચિવોથી થયો હતો ! તેનો ઉદ્ધાર ભૂમિને દાંતપર ધારણ કરનાર મહાન્ વરાહ ભગવાનની સ્પર્ધા કરવા હોય તેવી રીતે લીલા માત્રમાં ગુરૂ ગંડે કર્યો.

(૧૯) તે પ્રતાપીથી નૃપની સમક્ષ કયા શત્રુઓ અજિત રહ્યા હતા ? કેનાં મુખ ઠલંક વિનાનાં રહ્યાં હતાં ? કેનો દર્પ ઉતર્યો ન હતો ? કેની સ્થિતિ તેમનાં મસ્તકો પર તેનો ચરણ મૂકીને બલથી તેણે હલાવી ન હતી ? અને કયા શત્રુઓ કિશ્કુક થયા ન હતા ?

(૨૦) આ વિશ્વનો કુંભ બાહ્ય ભાગમાં તેના સદ્ગુણોથી સારી રીતે દબાયો ન હોત તો જરૂર તે તેની અંદરના મહાન્ યશથી કૂટી જાત.

(૨૧) ખરેખર ! ઇન્દ્રે તેનું રૂપ નિહાપવા સહજ ચક્ષુ ધારણ કર્યાં છે, બ્રહ્માને તેના અસંખ્ય ગુણનું ગાન કરવાના નિશ્ચયથી ચાર મુખ ધારવાં પડ્યાં છે. તેના મહિમાથી ધૂજેલી પૃથ્વી પર્વતોથી સ્થાનમાં રખાઈ છે. અને પૃથ્વી ન સમાવી શકે તે યશ સમાવવા ત્રણ ભુવન સર્જેલાં ભાસે છે.

(૨૨) યશની પ્રાપ્તિના અભિલાષથી તેણે ચાર વર્ણનાં ચાર બાહ્ય અને ચાર અભ્યંતર કર્મોના ઉદ્ધાર કરીને પ્રત્યેક વર્ણને એક એક આપ્યાં.

(૨૩) મર્યાદા નિર્માણ કરીને દેવાલયના યોગ્ય સ્થાનના ઉદ્ધાર માટે તેણે પાંચસો પંચાવન (૫૫૫) સંતોની પૂજા કરી.

(૨૪) મંદિરની દક્ષિણમાં અને ઉત્તરમાં મજબૂત દુર્ગ બંધાવી નગરનો વિસ્તાર કર્યો.

(૨૫) ગૌરી, ભીમેશ્વર, કપાદિ (શિવ), સિદ્ધેશ્વર વગેરે દેવો(નાં મંદિરો)પર તેણે સુવર્ણના કળશો મૂક્યા.

(૨૬) નૃપોને ઐક્ય લેગા મળવા માટે દરબાર બનાવ્યો. રસોડાં અને સ્નાન માટે શુદ્ધ જળ માટે સરસ્વતિનો વાપી બંધાવ્યો.

(૨૭) શંકરના મંદિરના અગ્ર સ્થાનમાં સુંદર સ્તંભના આધારવાળો એક ચોરડો બનાવ્યો અને રૂપાના જલમાર્ગવાળું મંદકના આકારનું શિવનું આસન બનાવ્યું.

(૨૮) પાપમોચન દેવના મંદિરને ઉદ્ધાર કરાવેા, ^૧ માણસની ત્રણ પ્રતિમા કરી અને નદીમાં પગથીઆં બંધાવ્યાં.

(૨૯) દ્વિજે માટે વિશાળ ગૃહો બંધાવ્યાં અને વિષ્ણુની પૂજાને સહાય કરી.

(૩૦) સોમનાથના માર્ગ ઉપર નવા નગરમાં બે વાપી કરાવ્યા અને અપર ચંડિકાની ત્યાં સ્થાપના કરી.

(૩૧) ગંડથી કરાવેલી આ વાપી વિસ્તારવાળી છે અને તેનું જળ મધુર છે અને અમૃત કહેવાય છે. આ વાપી જે રમ્ય તરંગોનો ધ્વનિ કરે છે અને જેના જળનું પાન અનેક પીતળની ડાલથી થાય છે તે ઘટ્ટમાંથી પ્રકટેલા અગસ્ત્ય રૂપિથી પાન થયેલા જળવાળા સાગરને હાસ્ય કરતો ભાસે છે.

(૩૨) તે શ્રેય પ્રાપ્ત કરવાના અભિલાષી હતા. તેણે ઇન્દુથી ભૂષિત શિવ ભગવાનની સમીપ-માં પુનઃ નવી ચંડિકા કરી.

(૩૩) સૂર્ય અને ચંદ્રના ગ્રહણના દિને તેની પાસે આવતા વિદ્વાન અને ગુણી દ્વિજોને સર્વ દાન આપી પૂજા કરનાર, અને ભૂતલ ઉપર વિખ્યાત પાંચ પર્વમાં નિયમિત દાન કરીને ભૂમિને પ્રસન્ન કરનાર આ ગુણનિધિની સ્પર્ધાં કૌણ કરી શકે ?

(૩૪) તે કામદેવના રિપુ(શંકર)ની ભક્તિમાં પરાયણ છે, બ્રહ્માના જ્ઞાનમાં આનંદ લે છે, શ્રુતિમાં શ્રદ્ધવાળો છે, દાનને શોખી છે, ક્ષમાવાળી મતિનો છે, સુચરિતવાળો છે, અને શાશ્વત શ્રેય માટે શંકરની આરાધના કરે છે.

(૩૫) તેની પત્ની પૃથ્વીપર મહાદેવી નામથી વિખ્યાત, ઇન્દુ સમાન રમ્ય મુખવાળી, વિખ્યાત કુળની, ત્રિપુર દૈત્યના યત્રુ શંકરને પાર્વતી સમાન, વિષ્ણુને શ્રીલક્ષ્મી સમાન, સોહલના સંભવની; યશ વાણી અને સૌંદર્યમાં ગંગા, સરસ્વતિ અને યમુનાને અનુક્રમે સમાન હતી.

(૩૬) તેનું લાવણ્ય ચંપાના પુષ્પ જેવું હતું. કામમાં રથ સમાન તેના કર હતા, નયન શિરિષ કુસુમની શૈલી સમાન હતાં ... ... તેનું હાસ્ય મોગરાનું ફૂલ સરખું હતું, તેનાં કપોળપૂલું વિકસેલાં લોધ કુસુમ સમાન હતાં તેથી એમ દેખાતું કે કામદેવ શિદ્ધિએ સર્વ જીતુના સૌંદર્યવાળું તેનું અંગ બનાવ્યું હતું.

(૩૭-૩૮) તે દશરથ સમાન હતો. ... ... તેને દશરથના ચાર પુત્રો સમાન આ ચાર સિદ્ધો પુત્રો તરીકે હતા. તેમાંનો પ્રથમ અપરાદિત્ય, બીજો (તેનાથી) રત્નાદિત્ય ... ત્રીજો સર્વ નિપુણ સોમશ્વર, અને ચોથો ભાસ્કર કહેવાતો હતો. તેઓ રામ માફક પરસ્પર પરાયણ અને સત્ય હતા. ... ... રસમાં રૂળી ગયેલા વિષ્ણુ શ્રી મુરારિના કરો ... ...

(૩૯-૪૦) ખરેખર ધન્ય છે વિશ્વ શિખર સમાન તેનાં માતા પિતાને; જીવનના અંત સુધી તે અને ... ... અને અશ્વો, ચૌરિઓ અને ગભેના સમાવેશવાળી લક્ષ્મી પર્ણ ઉપર ગણડતા જલભિદ્ધ સમાન છે ... ... વિદ્યુતના ચમકારાનો ... ... તે જે ગુણિ હતો તેણે મહા યશ પ્રાપ્ત કર્યો.

(૪૧-૪૨) ભલાઈમાં શિખિ નૃપ અથવા હધિચિ ઋષિ તે હતો તીવ્ર આજ્ઞા દેવામાં રાવણ સરખો હતો ... ... યુધિષ્ઠિર સમાન હતો ... ... આપણે વધારે શું કહી શકીએ ? તે બૃહસ્પતિ સમાન હતો. તેઓ સર્વે ... ... કુમારપાલની જ્ઞેનનો પુત્ર, મહાબલ.

૧ ત્રણ માણસોની ઉચાઈ સરખી એમ આનો અર્થ હોઈ શકે ?
છે. ૭૦

(૪૩-૪૫) પ્રેમણ્ણેવીના પુત્ર લોજ ... ... ચંદ્રચંદ્રણના સમયે સોમનાથની પૂજા ગંડરાજે કરી તેથી તે અતિ પ્રસન્ન થયો ... ... અનુક્રમે.

(૪૬-૪૭) ગંડ ... ... દિશ્વયા નદીના તટપર પાપમોચન સમીપમાં ... ... જ અર્વ મહાન માહેશ્વર નૃપોમાં અથ હતા. તેને અર્પ્યું.

(૪૮-૫૦) શાસનથી હાનપત્ર વડે એક ગામ આપ્યું ... ... પુત્રો, પૌત્રો અને કંચમાં જન્મેલી અમહાના સૂર્ય, ચંદ્રના અસ્તિત્વ કાળસુધી ઉપલોગ માટે ... ... શીઘ્ર કવિએ મંદન મુણ્ણેની આ પ્રશસ્તિ રચી છે.

(૫૧) ... ... લક્ષ્મીધરના પુત્ર રૂપસુરિએ આ લખ્યું ... ... વલ્લભી સંવત ૮૫૦ અષાઢ) ... ...

ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો^૧

સી-અજયપાલદેવના શિલાલેખ

(વિક્રમ) સંવત ૧૨૨૬

આ લેખ ડૉ. એફ. ઇ. હોલને ઉદયાદિત્યના ભવ્ય શિવમંદિરમાં મળ્યો હતો. તેણે જ. બે. એ. સો. વો. ૩૧ પા. ૧૨૫ માં તે પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. ડૉ. હોલના કહેવા મુજબ તે એક મૂળ સ્થાનમાંથી ઉખેડેલા બહુ પથરના ટુકડા ઉપર લખેલો છે. તે પથરનો નીચેનો ભાગ ભાંગેલો અગર નુકશાન પામેલો છે. તેથી લેખની ૨૨ મી પંક્તિ, જે છેવટની જણાય છે, તે લગભગ આખી જ નાશ પામી છે, અને ૨૧ મી પંક્તિના થોડાક છેવટના અક્ષરો પણ નાશ પામ્યા છે. તે સિવાય બાકીનો લેખ સુરક્ષિત છે. કુદ્દત આઠમી પંક્તિના બે અક્ષરો અને ૧૨ મી અને ૨૧ મી પંક્તિમાં દરેકમાં એક એક અક્ષર સિવાય લેખમાં કેઈ પણ સ્થળે વાસ્તવિક પાઠ વિશે શંકા રહેતી નથી.

જેટલું લખાણ અસ્તિત્વમાં છે તેટલું ૧'૬" પોહોળી અને ૧'૧૩" ઊંચી જગ્યાનું રોકાણ કરે છે. અક્ષરોનું કદ ૬" અને ૪" વચ્ચે છે. લિપિ નાગરી અને ભાષા સંસ્કૃત છે, અને ૧૪-૧૬ પંક્તિમાં આશીર્વાદ તથા શાપના ત્રણ શ્લોકો સિવાય લેખ ગલમાં છે, શુદ્ધ જોડણી વિશે કંઈ કહેવાનું રહેતું નથી. અને વ્યાકરણ વિશે એટલું જ કહેવું બસ છે કે, 'ગ્રામ' શબ્દ બધે નાન્ય-તર ભાતિમાં વાપર્યો છે.

લેખમાં, 'ૐ, ૐ નમઃ સિવાય' શબ્દો તથા નીચે ચર્ચેલી તારીખ, પછી અણુહિલ પાટકના (ચૌલુકય) રાજા અજયપાલદેવના રાજ્યનું તથા તેના તે સમયના મુખ્ય મંત્રિ સોમેશ્વરનું નિવેદન છે. તે સમયે, રાજાએ પોતાના બળ વડે મેળવેલા ભેલસવામી મહાદ્વાદશક મંડલ એટલે ભેલ સવામિ નામના બારના મોટા બુદ્ધમાં આવેલા ઉદયપૂરમાં સત્તા ચલાવવા રાજાએ નિમેલા^૨ શ્રી લુણ-પસાકચ્ચે, 'યુગાદિ' જે અક્ષય-તૃતીયાને દિવસે આવે છે, તે પ્રસંગે ઉમરથા નામનું ગામ આપ્યું હતું. આ ગામ ભૂગારિકા-ચતુષ્પદિ નામના પથક, એટલે "ભૂગારિકા નામના ચોસઠ ગામના સમૂહમાં આવ્યું હતું. તે ઉદયપૂરમાં ભગવાન વૈદ્યનાથ (શિવ)ને આપ્યું હતું. મુહિલૌષ (૧) વંશના રાજપુત શ્રી વીરહણુદેવના પુત્ર સદગત શ્રી સોલણુદેવરાજનાં શ્રંયાભિવૃદ્ધિ માટે તે આપ્યું હતું. ઉમરથાની સીમા:—પૂર્વે નાહુગામ; દક્ષિણે વહિડાઉ (ઝા) ગામ; પશ્ચિમે રહલી ગામ; અને ઉત્તરે લખણપડા ગામ. ૧૪-૧૬ મી પંક્તિઓમાં ત્રણ આશીર્વાદના અને શાપના શ્લોકો તથા ઉપરનું હાન ચાહુ રાખવાની સૂચના આપેલાં છે. ૨૦-૨૧ મી પંક્તિઓમાં કહ્યું છે કે, આ હાન પરમ નૈષ્ઠિક, પૂજ્ય અને પવિત્ર નીલકંઠ સ્વામિએ (જ્ઞાન્નિત્ત્વ; "ભગવાનને બદલે; "હું અર્થ કરું છું) લીધું હતું. છેલ્લી પંક્તિમાં આ હાનમાં હખલગિરિ કરનાર ને કંઈ શાપ દીધા હોય એમ જણાય છે.

૧ ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૪ પ્રો. કિલ્હર્ન. ૨ 'સી' લેખની વર્ચા માટે જુઓ 'એ' લેખ સાથે જોડેલું ચર્ચાપત્ર-
'ગ્વાલિયરમાં ઉદયપૂરના ત્રણ લેખો' ઈ. એ. વો. ૧૮ પા. ૩૪૧. ૩ આંદિ વાપરેલા પારિભાષિક શબ્દ નિયુક્તિ
છે. જે પ્રો. બાંડારકરના ૧૮૮૨-૮૩ ના રીપોર્ટ પા. ૨૨૩ પં ૨૧ માં ફરી વાર આવે છે અને જેને બદલે પ્રો. પ્લિટ
સનના ૧૮૮૪-૮૬ ના રીપોર્ટમાં નિરૂપિતવચ્ચ આપણે વાંચીએ છીએ. સરખાવે નિયુક્તિમાત્રાપત્રિક-લેખ 'એ' પંક્તિ ૮ મી
અજયપાલના પૂર્વજોને કબજે ૪ ઉદયપૂર પહેલેથી જ હતું એમ બારીએ વો. ઉપરના લખાણ અક્ષરો: સાથે જ
લઈ શકાય. ૫ જુઓ આગળું પાનું.

જયસિંહ અને કુમારપાલદેવનાં અણહિલવાડ રાજ્યમાં ઉદયપૂર પ્રથમથી જ આવ્યું હતું, એ આમળના લેખ ઉપરથી આપણે જાણવા હોવાથી આ લેખનું ઐતિહાસિક મહત્વ એટલું જ છે કે, તેઓના પછી બાદીએ આવનાર અજયપાલદેવની સાખીત થઈ શકે તેવી તારીખ, આપી છે.

આ લેખની તારીખ, ૧ લી પંક્તિમાં, આંકડાઓમાં જ “સંવત ૧૨૨૬ માં, વૈશાખ શુકલ પક્ષ ૩ ને સોમવારે” આપી છે. અને ૭ મી પંક્તિ પ્રમાણે, જે દાન લેખમાં આપ્યું છે તે અક્ષય તૃતીયાને દિવસે ‘યુગાદિ’ના પ્રસંગ ઉપર એક સફળત પુરુષ(કદાચ દાતાના પિતામહ)ના શ્રેય માટે આપ્યું હતું.

એટલે અજયપાલદેવના રાજ્યની ભરોસાપાત્ર મળેલી ત્રીજી તારીખ, સોમવાર, તા. ૧૬ મી. એપ્રિલ, ઇ. સ. ૧૧૭૩, દેશી દક્ષિણનાં પુરાં થયેલા વર્ષ ૧૨૨૬ અથવા દક્ષિણનાં ચાલુ વર્ષ ૧૨૩૦ ના વૈશાખ શુદ્ધ ૨, છે. અને તેણે પૌષ સુદિ ૧૨ ને દિવસે રાજ્ય શરૂ કરી ત્રણ વર્ષ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું એવી ચાલુ કથા જો સત્ય હોય, તો અજયપાલને રાજ્યારોહણને દિવસ ૨૮ મી ૧૩જેનર ઇ. સ. ૧૧૭૨ નો=વિક્રમ ૧૨૨૬ પુરાં થયેલા અથવા ૧૨૩૦ ચાલુના પૌષ સુદિ ૧૨ નો હોવો જોઈએ.

દાન આપનાર શ્રી લૂણપસાક એ સંસ્કૃત “લ્હણપસાદ”નાં પ્રાકૃત રૂપ “લોણપસાવ”ને અપ-ભંડ છે એ યોગ્યું છે. આજ નામનું બીજું રૂપ “લ્હણપસાજ” છે. તે, અગાઉ પ્રસિદ્ધ કરેલાં વો. ૬ પા. ૨૧૦ માં વિક્રમ સંવત ૧૩૧૭ નાં તામ્રપત્ર દાનની ૧૩ મી પંક્તિમાં આવે છે. ત્યાં લૂણપસાજદેવનું વર્ણન ‘રાણક’ તથા તે લેખમાં આપેલાં દાનના દાતાના દાદા તરીકે કરેલું છે. અને, જો કે પિતામહ અને પૌત્ર વચ્ચેનો ૮૮ વર્ષનો સમય જરા લાંબો લાગે તો પણ તે આપણા દાનને લૂણપસાક હોય એ હું અસંભવિત માનતો નથી.

આ લેખમાં ખતાવેલાં સ્થળોમાં, લૈલસ્વામિન એ ઉદયપૂરની દક્ષિણે ૩૪ માઇલ ઉપર બેઠવા નદીના પૂર્વ કાંઠા ઉપરનું હાલનું બેલ્સા શહેર હોવાનું ચોક્કસ થઈ ચૂક્યું છે. બીજાં ગામો તથા બુંગારિકા, જે ‘બી’ લેખમાં પણ આપ્યું છે, તેઓ હજી યોગ્યપ્રાયાં નથી.

૧ પ્રો. વ્યુદ્ધર અને જણાવે છે કે ‘વિચારણેણી પ્રમાણે અજયપાલને પૂર્વજ કુમારપાલ વિક્રમ સંવત ૧૨૨૬ પૌષ સુદ ૧૧ ને રાજ્ય ગુજરી ગયો; અન્ય પ્રબંધો પ્રમાણે તે તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૨૩૦, પાષ સુદ ૧૨ હતી મી. કાયવટે જીવિતોક્તિની પ્રસ્તાવનામાં પા. ૧૩ માં ‘૧૨૩૨’ દ્વાદશી-શકાબ્દ સુદિ ‘એમ ઉતારો કરે છે, જે રાજ્યારોહણની તારીખ યોદી જ હોવી જોઈએ. અને જે તેના મૃત્યુની ચાલતી આવેલી તિથિ કદાચ હશે. હર્મ-સાવરના પ્રવચન પરીક્ષા ‘માં—સવ:૧૨૧૦ અજયપાલનાં વર્ષ ૩ એ પ્રમાણે છે. જીએ, પ્રો. આંકારકરને ૧૮૮૩-૮૪નો રીપર્ટ પાન ૪૫૦ x જ. જી, એસ. સો, વો, ૩૧ પા, ૧૧૧ અને ૧૨૭

અક્ષરાન્તર^૧

૧ ઓમ ॥ ઓમ નમઃ શિવાય ॥ સંવત્ ૧૨૨૯ વર્ષે ।^૨ વૈશાલ્ય સુદિ ૩^૩ સોમે ॥

અઘેહ શ્ર[૧]-

૨ મદળહિલ[પા]ટૈંકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારા[જા]ધિરાજપરમેશ્વર-

૩ પરમમાહેશ્વરશ્રીઅજય[પા]લેદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે તત્પાદપદ્મોપજીવી[વિ]મ-

૪ હામાત્ય શ્રીસોમેશ્વર શ્રીશ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રાન્યાપારાન્ પરિપંથતૈ-

૫ ત્યેવં કાલે પ્રવર્તમાને નિજપ્રતાપોપાર્જિત શ્રીમાહલ્લસ્વામિમહાદ્વાદશક[મં]-

૬ હલપ્રમુજ્યમાને^૪ અઘેહ શ્રીઉદયપુરે તેનૈવ પ્રમુળા નિયુક્તવંદશ્રીલણપ-

૭ સાકેન ધૌતવાસસી પરિધા[ય] પરમધાર્મિકેણ[મુ]ત્વા અક્ષયતૃતીયાયુગાદિ-

૮ પર્વણિ [મુ]હિલૈ[ન્ધ !] આન્વયે રાજપુત્ર શ્રીવીરહણદેવપુત્ર પરમલો-
કાંતસ્તિરા-

૯ જશ્રીસોલણદેવ શ્રેયસે અત્રત્યદેવ શ્રીવૈદ્યનાથાય મુંગારિકાચતુઃષ્ઠિ [ણિ]-

૧૦ પથકે પંચોપચારપૂજાનિમિત્તં સવૃક્ષમાલાકુલં તૃણ[જ]લાશયોપેતં

૧૧ ચતુરાષાટસમન્વિતં ઉપરથા ગ્રામં શાસનેન પ્રદત્તં ॥ આષાઠી[ય]થા ।

૧૨ અસ્ય ગ્રામસ્ય પૂર્વતો નાહગ્રામં દક્ષિણતો વહિહાડ[ંઠા] ગ્રામં પશ્ચિમતા

૧૩ દેડલી ગ્રામં ઉત્તરતો લલ્લગૌડા ગ્રામમેવં હિ ચતુઃકંકટે વિ[શુ]દ્ધં ગ્રા-
[મં] [॥*]

૧૪ વ[વ]હુમિર્વસુંધ્યા મુક્તા રાજભિઃ સગરાદિભિઃ । યસ્ય યસ્ય યદા ભૂમિસ્[ત]-

૧. ઈ.પૂ. ૭૨૨ થી ૨ ચિદ્રૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ આ વિરામચિદ્રૂપી કાંઈ જરૂર નથી. અસલમાં ભૂતી નાંખવામાં આવ્યું છે. ૪ સંખ્યા ૩ મટેના આકાંડો નિખનમાં તદ્દન સ્પષ્ટ છે; પરંતુ તેની પહેલાં વિરામચિદ્રૂપે ॥ એક સીપી લીટી છે જે અક્ષરોનાં આમાં ઉપર લંબાવી છે અને ૩ ના આકાંડો પછી અને તેને થોડું ઠાંપી દેતું નિર્સર્જન ચિદ્રૂપ છે. ૫ અસલ પ, ફેરફાર પા ૬ હું આને. અર્થ નીચે પ્રમાણે કહું છું:—માહલ્લસ્વામિમહાદ્વાદશકમણ્ડલે (લાણસાકેન) પ્રમુજ્યમાને શ્રી ઉદયપુરે—એટલે ભાષલ્લ સ્વામિ દ્વાદશ મંડલમાં આવેલું અને શાસનમાંથી ઉપરના કાંઈક શ્રી ઉદયપુરમાં—“ ૭ કૌસમાં બતાવેલ વ્યંજન ‘ન્ધ’ જ છે તે હું ખાતરીથી કહી શકતો નથી; પરંતુ ‘આ’ સ્વરની નિશાની જે રીતે વ્યંજન સાથે જોડેલી છે તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે અક્ષરની અંદર ‘ધ’ વ્યંજન ચોક્કસ પહેલે રહેશે છે. ૮ ગ્રામ શબ્દ નપુંસકલિંગમાં આવેલો તથા નીચે વાપરેલો છે ૯ અસ્ય ગ્રામસ્વાષાટ યથા પૂર્વતો એમ વાંચનની ખારણી રાખી શકાય. ૧૦ વાંચો: ચતુઃકંકટ ૧૧ કંઠ સ્તોત્ર અનુક્રમ. ૧૨ કંઠ શાર્દૂલવિકાસિત—આ સ્તોત્ર મટે જુઓ હાલ-૪. એ. એસ. સો. વો. ૩૦ પા. ૨૦૩ અને ભાંડર-૨-સો. સી. પા. ૨૨૫. આપણાં અક્ષરાન્તરમાં ત્રીજી પાંત્રે અંત યાજ્ઞમ્ભવા મૂર્તિ: નો કાંઈ અર્થ થતો નથી. ભાંડારકર યાજ્ઞ મ્ભવા મૂર્તિ થાય છે. આજે હાલ યાજ્ઞમ્ભવા મૂર્તિ વાંચે છે.

૧૫ સ્થ તસ્ય તદા ફલં ॥ ચ ॥ સ્વદત્તાં પરાદત્તાં વા યો હરેત વસુંધરાં ।

ષષ્ઠિ[છિ]વ

૧૬ ષ્વસહસ્રાણિ અમેધ્યે જાયતે ક્રમિઃ ॥ ચ ॥ માંધાતા સુમહીપતિઃ ક્રુતયુ-

૧૭ ગેઽલંકારભૂતો ગતઃ સેતુર્યેન મહોદધૌ વિરચિતઃ ક્વાસૌ ડ[ઢ]શાસ્યાં-

૧૮ તદ્ભૂત્ । અન્યે चापि युधिष्ठिरप्रभृतयो यावद्[व्]आ भूपतिर्नैकेनापि-

૧૯ સમં ગતા ક[વ]સુમતી મન્યે ત્વયા યાસ્યતિ ॥ ચ ॥ હત્યાદિ પરિભાવ્ય

૨૦ શાસનમિદં પાલનીયમ્ ॥ ચ ॥ પરમનૈષ્ઠિક મહામઝારક શ્રી[ન્]ર્ફ-

૨૧ લકંઠ[સ્]આમિના [ડ]પાર્જિતમિદં ॥ ચ ॥ યહઃ કશ્ચિદ્વૈત્ર ....

રફો ભવતિ તે-

૨૨ ... ..

૧ આહિ આશરે પાંચ અક્ષરો બિઠકુલ અવાચ્ય છે અને તદન નાશ પામ્ય છે.
૨ આ પંક્તિમાનું અપાલ્ય સર્વતર નાશ પામ્યું છે. અને ફક્ત થોડાએક અક્ષરનાં માથાં રહ્યાંજમા
નજરે પડે છે.

અજયપાલનાં તામ્રપત્રો*

વિ. સ. ૧૨૩૧ ઠા. સુ. ૧૧

આ પતરાં એપ્રિલ ૧૮૮૩ માં મુંબઈ સેક્રેટરીએટમાંથી જોવા મળ્યાં હતાં તે ઉપરથી આંહી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે. તે કયાંથી મળ્યાં અને કેની માલિકીનાં છે તે માલુમ નથી.

પતરાં બે છે અને અંદરની બાજુએ કૌતરાયાં છે. તેનું માપ ૧૪ઠૂંઈય×૬ઠૂંઈ ઈંચ છે. ફારસી વાળેલી છે અને તેથી લખાણ સુરક્ષિત અને સ્પષ્ટ છે. પહેલા પતરાની નીચેની બાજુએ અને બીજા પતરાની ઉપરની બાજુએ બે કડી માટે કાણાં છે પણ એક જ કડી હયાત છે, બે ઠૂંઈય જાડી અને રજૂ વ્યાસવાળી છે. સીલનું નામનિશાન નથી. બીજા પતરામાં ડાબી બાજુએ લખાણની અંતે સૂર્ય, ચંદ્ર અને બેઠેલા દેવનાં ચિત્ર છે. દેવને ચાર હાથ અને ચાર માથાં છે અને કમળ ઉપર બેઠેલા છે તેથી બ્રહ્મા હશે એમ અનુમાન થાય છે. પતરાંનું વજન ૧૦ પા. ૧ આઉંસ છે અને કડીનું ૩ આઉંસ છે. લિપિ લેખના સમય અને સ્થળમાં ચાલતી નાગરી છે. પતરાં જાડાં છે અને કૌતરકામ સારી રીતે કરવામાં આવેલ છે. ભાષા સંસ્કૃત છે; પ્રતાવના તેમ જ અંતના શ્લોકો સિવાય લેખનો બધો ભાગ ગદ્યમાં છે.

લેખ ચાલુક્ય રાજા અજયપાલના રાજ્યને લગતો છે, પણ હાન આપનાર ચાહુમાન ચાહુ-યાન વંશના મહામંડલેશ્વર વૈજલ્લદેવનું નામ પંક્તિ ૧૭ માં આપેલ છે. તે નર્મદાના કાંઠા ઉપરના પ્રદેશનો રાજા હતો અને બ્રાહ્મણ પાટકમાંથી હાન આપવામાં આવ્યું હતું. હાનમાં એક સત્રાગારને બ્રાહ્મણને જોજન માટે ગામ આપવામાં આવેલ છે.

લેખમાં સ્થળોનાં નામ નીચે મુજબ છે. અજયપાલની રાજધાની અણહિલપાટક, વૈજલ-દેવનું ગામ બ્રાહ્મણપાટક, હાનમાં અપાએલું ગામ ચાલવિડગારવ જે પૂર્ણ પથકમાંના માખુલ ગામ નજીક આવેલું હતું તે અને ખંડોહક ગામ જેમાં સત્રાગાર આવેલું હતું. અણહિલપાટક વિ. સ. ૮૦૨ માં સ્થપાયું હતું અને અત્યારે પાટણ નામે પ્રસિદ્ધ છે. બીજાં સ્થળો ઓળખી શકાયો નથી.

લેખમાં બે તિથિઓ આપેલી છે. પં. ૧૧ માં વિ. સ. ૧૨૩૧ ઠા. સુ. ૧૧ સોમવાર આપેલ છે તે દિવસે હાન આપેલ હોવું જોઈએ. પંક્તિ ૩૧ માં ઘણું કરીને હાનપત્ર લખાયાની તારીખ વિ. સ. ૧૨૩૧ ઠા. સુ. ૧૩ બુધવાર આપેલ છે. આ સંવત બરોબર ઇસ્વી સન ૧૧૭૩-૭૪ થાય છે. ગ્રે. કે. એલ. છત્રેનાં પત્રક અનુસાર કાર્તિક સુ. ૧૧ ને ૧૩ ને દિવસે સોમવાર અને બુધવારે સં. ૧૨૩૧ કે ૧૨૩૨ માં આવતા નથી, પણ ૧૧૩૩ માં આવે છે તેથી સાલમાં જુલ થએલી લાગે છે અને ૧૧૩૨ ને બદલે ૧૧૩૧ ગત વર્ષ લખાયું લાગે છે. તામ્રપત્ર બનાવટી માનવાનું કાંઈ સબળ કારણ નથી તેથી જુલ થઈ હશે એમ જ માનવું જોઈએ મી. એ. બી. દીક્ષિત તેમ જ ગ્રેફેસર કીલ્હોન* પણ તે જ મતના છે.

* ઈ એ. વો. ૧૮ પા. ૮૦ જે. એફ. ફીલીડ.

અસગન્તર

- ૧ ઐં સ્વસ્તિ ॥ જયોમ્યુદયશ્ચ ॥ જૈયતિ વ્યોમકેશોસૌ યઃ સર્ગાય વિ [વિ] મર્તિ
તાં । પૈંદર્વી શિરસા લેસ્વાં જગદ્વીજાંકુરા-
- ૨ કૃતિમ્ ॥ તન્વંતુ વઃ સ્મરારાતેઃ કલ્યાણમનિશં જટાઃ । કલ્પાંતસમયોદ્દામતાડિ-
દવલ્યપિંગલ [૧*] : ॥ શ્રીવા (વ્રા) હ્મણપાટકાત્ [૧*] શ્રી ધા-
- ૩ ણહિલપાટકાધિષ્ઠિત સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજપરમેસ્વ [શ્વ] ર-
પરમમદ્દારકર્વરકજિણ્ણુ શ્રીઋષિસિંહદેવ-
- ૪ પાદાનુધ્યાત ઉમાપતિવરલબ્ધ [બ્ધ] પ્રસાદ પ્રૌઢપ્રતાપનિજશુભવિક્રમરણાજ્ઞણવિ-
નિર્જિતશાકંભરીભૂપાલ પરમમદ્દા-
- ૫ રકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વર શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાતપરમમદ્દારક મહારાજા-
ધિરાજપરમેશ્વર શ્રી
- ૬ મૈંદજયપાલદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે [૧*] તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્યશ્રી-
સોમેશ્વરે શ્રી શ્રીકરણાદૌ સમસ્તમુદ્રા-
- ૭ વ્યાપારાન્પરિપંથયતિ સતીત્યેતસ્મિન્કાલે પ્રવર્તમાને [૧*] સમધિગતપંચમદાશ-
બ્દા [બ્દા] લંકારોપેતસમસ્તપ્રક્રિયાવિરાજમાન મહા-
- ૮ મંદલેશ્વર શ્રીવૈજયલ્લુદેવઃ શ્રીમદજયપાલદેવેન પ્રસાદીકૃત્ય નર્મદાતટમળ્દલમનુશા-
સન્ વિજયોદયી ॥ પૂર્ણ પથકપ્ર-
- ૯ તિવ [વ] દ્વપાશ્વલગામ્વમામદ્વિચત્વારિંશત્ ગ્રામાણોં મધ્યાત્ આલવિઢગામ્વ
ગ્રામે સમસ્તદંડનાયકદેશટક્ [ક્] રાધિષ્ઠાનકકર-
- ૧૦ ણપુરુષશ્યાપાલમદ્દુપુત્રપ્રમૃતિનિયુક્તરાજપુરુષાન્ વ્રા [વ્રા] હ્મણોત્તરાન્ પ્રતિનિવા-
સિ વિશ્વધિકપટ્ટાકિલ્લજનપદાર્દાશ્ચ
- ૧૧ વો (વો) ધ્યયસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ અસ્માભિઃ શ્રીત્રા (વ્રા) હ્મણપાટક-
સ્થિતૈ (:*) નૃપવિક્રમકાલાદર્વાકેકત્રિંશદધિવદ્વાદશશ-
- ૧૨ તસંવત્સરાંતર્વર્તિનિ કાર્તિકે માસિ શુક્લપક્ષે પૃકાદશ્યાં સોમદિને ઉગ્રેય કાર્ત્તિ-
કોધ્યાપનપર્વણિ ચરાચરગુરું ભગવં-
- ૧૩ તં ભવાનીપતિ પુરુષોત્તમં ચ લક્ષ્મીપતિં સમમ્યર્ચ્ય સંસારસ્યાસારતાં પરિજાય
નલિનીગતજલલવતરલતરં જીવિ-

૧ અસલ પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ છંદઃ મદ્યક અનુષ્ટુભ્ ૪ આ રાજકુટુંમનાં અન્ય દાનપત્રોમાં જણાવ્યા મુજબ, વાંચો મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરપરમમાહેશ્વર. (દાખલા તરીકે જુઓ ૫. એ. વો. ૬ પા. ૧૮૪ નં ૩ પં. ૮) ૫ ૨૧૨થી શરૂ થતા નામ પડતાં શ્રી ને બદલે શ્રીમત્ નો ઉપયોગ બરાબર કર્યો છે. પં. ૧૬ કિંમ સંવત્ ૧૨૮૦ (૪. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૧ પં ૧૩) માં તેમ જ આ દાનપત્રની પંક્તિ ૨ જુના અંતમાં શ્રી શુદ્ધ વાપરેનો છે પણ તેની પછી સંવત્ કરવાને બદલે એક આડો લાટો મૂક્યો છે. ૬ વાંચો દ્વિચત્વારિંશદગ્રામાણાં

- १४ तमाकलप्य मदविवासी[शी]कृतकरिकर्णतालतरलां श्रीयमनुचि[-*]त्य च ॥
तथा हि [।*]वाताभ्रविभ्रममिदं वसुधाधिपत्यमाताप-
१५ नात्रमधुरो विषयोपभोगं [:] ग्राणास्त्रिणाग्रजल विन्दुसमा नराणां धर्माः सखा
परमहो परलोकयाने ॥ अपि च [।*]अ-
१६ मत्संसारचक्राग्रधारारामिमां श्रियां प्राप्य ये न ददुस्तेषां पश्चात् [त् ×]आपः
परं फलं ॥ इति जगतो विनश्वरं स्वरूपमाक-
१७ ल्य दृष्टादृष्टफलमंगिकृत्य च मातापित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये चाहुयाणान्व-
ये[न*] महामंडले-

पतरुं बीजुं

- १८ श्वर श्रीजलदेवेन खंडोहके दक्षिणदिग्विभागे अपूर्वपंचाशत् ब्रा[ब्रा]क्षणानां
भोजन[।*]र्थ उरिलिखित आल-
१९ विडगाग्रमः सवृक्षमालकुञ्जतुः कंकटविशुद्धः स्नानाकरनिधिनिक्षेपस-
हित[:*] तलभेद्याघाणकमलक-
२० बुधकदंहदोषप्राप्तादाय[:*]अभिनवमार्गणकप्रभृतिसर्वादायरुतेतः सर्वाभ्यन्त-
रसिद्धा देव ब्रा[ब्रा]क्षणभुक्तिवर्ज
२१ आर्चद्रार्क्यावदशासनकृत्य खंडोहकेत्यशत्रागारायै उदकपूर्वकत्वेन प्रदद्याः ।
[।]तदस्मिन् ग्रामे समुत्पद्यमानया-
२२ गभोगकरिण्यादिकमाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा भवद्विरस्मै समुपनेतव्यं । सामान्यं
चैतत्पुण्यफलं बु[बु]द्धा अस्मद्वंश-
२३ जैर्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मा[र्म]दायोयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ।
[।]उक्तं च ॥ बहुभिर्वसुधा भुक्ताराजभिः स
२४ गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । [।] योनीह दत्ता-
नि पुरा नन्दैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्मास्यवा-
२५ ति[त]प्रतिमानि तानि कां नाम साधु[:*] पुनराददीत । [।] अस्य कुल-
क्रममुदारमुदाहरद्विरन्यैश्च दाम[न]मिदमप्यनुमोदनीयम् । लक्ष्म्या-
२६ स्तद्विद्वलयबुद्धदचंचलाया एवं फलं परयशः परिपालनं च ॥ सर्वानेतान् भाविनः
पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो

१ छंदः वसंततिलक २ वांशो अपाता ३ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ४ वांशो इमाम् ५ पंक्ति ११ भीमा
अस्माभिः वापयं पञ्च आ तृ त्रिा पितृकित ओक पयननी ७३२ काष्ठ रहेती नथी. ६ वांशो वंशाशद्—भा
(ब्रा)क्षणानां ७ वांशो सत्रागाराय ८ छंदः श्लोक अनुष्टुप् ९ छंदः छन्दोग १० छंदः वसंततिलक
आदि छंदांश ७ तथी आपणे अस्य ने अद्वे एषाम् ने सुधारे कवेो नेछमे. ११ छंदः श्लोकी
के. ७२

- ૨૭ યજ્ઞતે રામમત્રઃ । સામાન્યોયં ધર્મસેતુર્નૃપાણાં કાલેકાલે પાલનીયો ભવન્નિઃ ।
[॥]સ્વદર્ત્તાં પરદર્તાં વા યો હરેત
- ૨૮ વસુંધરાં ષષ્ઠિવર્ષસહસ્રાણિ વિષ્ટાયાં જયતે કૃમિઃ । [॥] ફેંદે દિ જલદલીલાચં-
ચલે જીવલોકે તૃણલવલ-
- ૨૯ ઘુસારં સર્વસંસારસૌર્યે । અપહરતુ દુરાશઃ શાસનં દેવતાનાં નરકગહનગર્તાવ-
ર્ત પાતોત્સુકો યઃ । [॥]હતિ
- ૩૦ કમલદલામ્બુ[મ્બુ]વિન્દુલોલાં શ્રિયમનુચિ[ત્તમ]ત્ય મનુષ્યજીવિતં ચ સકલમિ-
દમુવાદ્યતં ચ બુદ્ધા ન હિ પુરુષૈઃ પર-
- ૩૧ કીર્તયો વિલોપ્યા ઇતિ ॥ સંવત્ ૧૨૩૧ વર્ષે કાર્તિક શુદ્ધિ ૧૩ વુ[વુ]ષે ॥
મંગલં મહાશ્રીઃ ॥ ૬ પ્રતી
- ૩૨ દ્વારશોમનદેવઃ ॥ સ્વહસ્તોયં મહામંડલેશ્વર શ્રી જૈજલદેવસ્ય ॥ ઉપરો[રો]રિ[રિ] વામદેવઃ ॥

૧ છંદ—શ્લોક (અનુષ્ટુભ) ૨ છંદ માત્રની ૩ છંદ પુષ્પિતાયા ૪ વાચો બુદ્ધવા ૫ એટલે કૃતજ્ઞઃ
૬ અને ૨૪ આ દૃકાં રૂપોયા કયા હોદ્દો દર્શાવેલા છે તે માલુમ પડી શકતું નથી. કાવ્ય બંનને ચબ્દો
એક શબ્દ ' સ્કરિ ' ને બદલે બ્રૂમથી લખાયો હશે. અને બે તેમ હાય તેા ઉપરોક્તો ને આટલે વપરાયા હોય.

ભાષાન્તર-સાડે રૂપે

શિવની બ્યોમકેશ (પંક્તિ. ૧) અને રમરાસિ (૧,૨) નામથી દુતુતિના બે શ્લોક પછી, લેખ નીચેની વંશાવળી આપે છે:—મહારાજાધિરાજ, પરમેશ્વર અને પરમભદ્રારક, શ્રીમાન્ જયન્તિદેવ (૧,૩) જે પ્રસિદ્ધ અણ્ણહલપાટકમાં (૧,૨) અધિષ્ઠિત હતો અને જેણે વર્વરકોને જીત્યા હતા. તેના પાદાનુધ્યાત શાકંભરીના રાગનેા પરાજય કરનાર મ. પ. પ. શ્રીમાન્ કુમાર-પાલદેવ (૧,૫) જેને ઉમાપતિ શિવે વરદાન આપ્યું હતું તે હતો. તેના પાદાનુધ્યાત શિવનેા મહાન ભક્ત (૧,૫) મ. પ. પ. શ્રીમાન્ અજયપાલદેવ (૧,૬) હતો.

અજયપાલદેવ રાજા હતો (૧,૬) અને તેના પાદાપદ્મોજ્જવિન મહામાત્ય શ્રીસોમેશ્વર (૧,૬) રાજમુદ્રાને લગતાં સર્વ કાર્યો તથા બીજાં ખાતાંની દેખરેખ રાખતો તે સમયે બ્રાહ્મણપાટક શહેરમાંથી (૧,૨). પંચમહાશયદ્રામ કરનાર શ્રીમાન્ અજયપાલદેવની પ્રસાદીથી નર્મદા નદીના તટ ઉપરના પ્રદેશ પર રાજ્ય અમલ કરનાર (૧,૮) મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વર (૧,૭), પૂર્ણ પંચક તામાનાં (૧,૮) માખુદ્ધ ગામ્વ જર મધ્યે આલવીઠ ગામ્વના (૧,૬) દણ્ણનાયક, દેશકંકુર, અધિષ્ઠાનક, કરણ પુરુષ, શય્યાપાલ, ભદ્રપુત્ર અને અન્ય સમસ્ત રાજપુરુષો અને નજીક વસતા (વર્ષાધિકા, પટકિલા અને બ્રાહ્મણોત્તર પ્રભાગનેાને ભહેર કરે છે કે:—

તમને ભહેર થાઓ કે (૧,૧૧) :— અમારો બ્રાહ્મણપાટકમાં (૧,૧૧) મુકામ છે ત્યારે વિક્રમકાળ પત્રી સંવત ૧૨૩૧ ના કાર્તિક શુદ્ધ ૧૧ ને સોમવારે ઉપવાસ કરી, ધર્મવૃદ્ધિ તથા અમારાં માતપિતાના અને અમારા યશની વૃદ્ધિ માટે (૧,૧૭) જઠ અને ચેતનના પિતા શિવ તથા પુરુષોત્તમની (૧,૧૩) પૂજા કરી (૧,૧૩) અમે ચાહુયાણુ વંશના (૧,૧૭) મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વર (૧,૧૮), અપૂર્વ ૫૦ બ્રાહ્મણના ભોજન માટે ખણ્ણડાહક (૧,૧૮) ગામના દક્ષિણ વિભાગમાં ઉપર કહેલું આલવીઠગામ્વ, દેવ અને બ્રાહ્મણોના ભક્તિના હક્ક વર્ણ કરી આ દાનપત્રમાં નક્કી કરી જણાવેલા હક્કો સાથે, ખણ્ણડાહકના (૧,૨૧) ધર્મોદા સત્રાગારને આ દાન-પત્રથી આપીએ છીએ.

“[૨૧ થી ૩૧ પંક્તિમાં દાન દેનાર ભાગ રાજાઓને આ દાન ચાહુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ચાહુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા ૭ શ્લોક ટાંકે છે. તે વચન ૩૧ મી પંક્તિમાં ‘ઈતિ’ શબ્દથી સમાપ્ત થાય છે]” ૩૧ મી પંક્તિમાં “૧૨૩૧, કાર્તિક, શુકલપક્ષ, ૧૩, સુધવારે” છે તે દાનપત્ર લખાયાનો અથવા અપાયાનો દિવસ જણાવે છે.

‘હૂતક પ્રતીહાર શોભનદેવનું’ નામ અને તેની પછી ‘મહામણ્ણલેશ્વર શ્રીમાન્ વૈજયંતેશ્વરના સ્વહસ્ત આ છે’ એવા શબ્દો, અને જેનો હોદ્દો અને દાન સાથેનો સંબંધ અસ્પષ્ટ છે એવા લાગેલ નામે રાજપુરુષનું નામ આપીને લેખ સમાપ્ત થાય છે.

૧ અપૂર્વ શબ્દનો અર્થ ઉપયોગ કહી શકાતો નથી. પરંતુ તે એમ દર્શાવવા માટે હોય કે પચાસ નવા બ્રાહ્મણો જેઓને પ્રથમ કોઈવાર ભોજન ન કરાવ્યું હોય અને જેઓ તે જ વખતે દુરવર્મા જ નામમાં વસવાટ કરી રહ્યા હોય અથવા અમારામાં વસેલા હોય.

રોળ ભીમદેવ ૨ બીજાનું તામ્રપત્ર ઉપર લખેલું દાનપત્ર

વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ ભાદ્રપદ વદિ અમાવાસ્યા મંગળવાર

પાટણના હો. બાલાભાઈ. એમ. નાણાવટીની કૃપાથી આ પતરાં અને થોડા સમય માટે મળ્યાં હતાં તેના ઉપરથી આ સાથે આપેલા ફોટા કિથોઆફની નકલો છપાવી હતી. આ પતરાં પાટણ કચેરીમાં જૂના કચરામાંથી કાઢ્યાં હતાં, પરંતુ ઘણી જ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં હતાં.

અક્ષરાન્તર

પત્રું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાબલી પૂર્વવત્ સમસ્તરાજાબલીવિરાજિત પરમમહારક મહારા-
- ૨ જાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૩ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૪ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીતુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજા-
- ૫ ધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિરાજ
- ૬ પરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમહા શ્રીઋગ્દેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારકમહારાજા-
- ૭ ધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ ત્રિભુવનગંઢ વર્ધરકજિણ્ણુ સિદ્ધચક્રવર્તિ શ્રીજ-
- ૮ યસિંહદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પ્રો[મૌ]દ-
- ૯ પ્રતાપ ડમાપતિવરલઘ્વપસાદ સ્વભુતવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકં-
- ૧૦ મરીમૂગલ શ્રીકુમારપાલદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહારક મહારાજાધિ-
- ૧૧ રાજ પરમેશ્વર પરમમાદેશ્વર પ્રચલવાહુવંદર્પરૂપકંદર્પકલિકાલ-
- ૧૨ નિષ્કલંકાવતારિતરામરાજ્યકરદીકૃતસપાદઽક્ષક્ષમાપાલ શ્રીઅજય-
- ૧૩ પાલદેવ પાદાનુધ્યાત પામમહારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાહવ-
- ૧૪ પરામૃતદુર્જયગર્જનકાધિરાજ શ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાત પરમમહાર-
- ૧૫ રક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવસિદ્ધરાજ શ્રીમદ્ધીમદેવઃ સ્વપુજ્ય-
- ૧૬ માનવંદાદીપથકાન્તઃપાતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્તરાંસ્તન્નિયુ-
- ૧૭ ક્ષાધિકારિણો જનપદાંશ્ચ બોધયત્યસ્તુ વઃ સંવિદિતં યથા ॥ શ્રીમદ્વિક્રમાદિ-
ત્યોત્પાદિત-
- ૧૮ સંવત્સરશતેષુ દ્વાદશસુ શટ્પંચાશદુચરેષુ માદ્રપદમાસ-
- ૧૯ કૃષ્ણપક્ષમાવાસ્યાયાં મો[મૌ]મવારેઽજાંકતોઽપિ સંવત્ ૧૨૫૬ લૌ. માદ્રપદ
- ૨૦ વદિ ૧૫ મૌમેઽસ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષવારપૂર્વિકાયાં તિથાવયેહ શ્રીમ-
- ૨૧ દળહિલપાટકેઽમાવાસ્યાપર્વણિ જાત્વા ચરાચરગુરું ભગવન્તં ભવાની-

पतरू बीजुं

- २२ पतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिन्त्य नलिनीदलगतजलवतरलतरं प्रा-
 २३ णितव्यमाकलयैहिकमामुष्मिकं च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्य-
 २४ यशोभिवृद्धये कडाग्रामे पूर्वदिग्भागे महिसाणाम्रामीयश्रीआनलेश्वरदे-
 २५ वसक्तभूमीसंलग्नपाश्र्व[? श्व]उलिग्राममार्गवामपक्षे भूमि वि ९ नवविशेषकै[?]र्जा-
 २६ तहल ४ चतुर्णां हलानां भूमी स्वामीमापर्य्यन्ता सवृक्षमालाकुला सहिरण्यभा-
 २७ गभोगा काष्ठतृणोदकोपेता सर्वादायसमेता रायकवालज्ञातीयब्राह्मण-
 २८ ज्योतिसोढलसुतआसधराय शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्ता ॥ अ-
 २९ स्या भूमेराषाढा यथा ॥ पूर्वतो बारडवलयोः क्षेत्रेषु सीमा । दक्षिणतो रा-
 ३० ऋमार्गः । पश्चिमतः श्रीआनलेश्वरदेवक्षेत्रेषु सीमा । उत्तरतो बाऊंयवि-
 ३१ शेषेक त्रा० गांगासक्तडोहलिकाग्रामयोः सीमा । एवममीमिराषाढैरु-
 ३२ पलक्षिता भूमिमेनामवगम्य एतद्ग्रामनिवासिजनपदैर्यथादीयमानभा-
 ३३ गभोगकरहिरण्यादिसर्व्व सर्व्वदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै ब्राह्मणाय
 ३४ समुपेतव्यं । सामान्यमेतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तु-
 ३५ मिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं भगवता व्या-
 ३६ सेन । षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गं तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च तान्येव
 ३७ नरके वसेत् । १ [॥*]यानीह दत्तानि पुरानरैन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि
 निर्ममा-
 ३८ ल्यतानि प्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥ २ [॥*]बहुभिर्वसुधा
 मुक्ता रा-
 ३९ जभिः सगरादिभिः यस्य यस्य यदा भूमिस्तस्य तस्य तदा फलं । ३ [॥*]
 दत्त्वा भूमिं भाविनः
 ४० पार्थिवेन्द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे
 ४१ काले पालनीयो भवाद्विः । ४ [॥*]लिखितमिदं शासनं मोढान्वयप्रसूतमहाक्षपट-
 ४२ लिक्क ठ० वैजलसुत ठ० श्रीकुंयरेण ॥ दूतकोऽत्र महासांघिविग्रहिक ठ० श्री-
 ४३ भीमाक इ[ति*] ७ ॥ श्रीभीमदेवस्य ।

ભાષાન્તર—સાર રૂપે

૧-પ્રસ્તાવના—(અ) “ પ્રૌઢ પ્રતાપ ” એમ પંક્તિ ૮-૯ માં ઉમાપતિ-વર-લબ્ધ-પ્રસાદ પહેલાં અહીં છે તે વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ માં તેની પાછળ છે તે અપવાદ સિવાય, વંશાવલી ઠાં. યુદ્ધલરના અણહિલવાડના ચૌહુકય દાનપત્રો નં. ૩ સાથે શબ્દે શબ્દ મળતી આવે છે. અન્તના ભગવાન વ્યાસના શ્લોકો પણ તે જ છે. ક્રિસ્ત નં. ૩ નો શ્લોક. ૩. પડતો મૂક્યો છે.

(બ) અણહિલપાટકમાં રાજા ભીમદેવ. ૨. હંડાહિપથકના રાજપુરૂષો અને પ્રજાને વિક્રમ સંવત ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) ભાદ્રપદ, અમાસ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨-દાનનું પાત્ર—રાયકવાલ બ્રાહ્મણ સાતિના જ્યોતિ સોઠલનો પુત્ર આસધર.

૩-દાનની વસ્તુ—કડાઆમમાં પૂર્વ ભાગે, મહીસાણા ગામના આનલેશ્વરદેવની ભૂમિની પડોશની અને ડાબી તરફ ઉલિઆમ જતા માર્ગ વાળી ચાર (૪) હલવાહ ભૂમિ જેની સીમા:—

પૂર્વે—ખારડ અને બલનાં ક્ષેત્રો.

દક્ષિણે— રાજમાર્ગ

પશ્ચિમે—આનલેશ્વરદેવનાં ક્ષેત્રો.

ઉત્તરે—ગાંગાસકત નેવાંબિય આદિ નજીક ડાહલિકાગામની સીમા.

૪-રાજપુરૂષો—લેખક, વૈજલનો પુત્ર મહાક્ષપટલિક કુંચર

ફતક, મહાસાંધિવિગ્રહિક કકર ભીમાક.

આ રાજાને આજ્ઞાદિન સુધી સર્વથી પહેલાં પ્રકટ થયેલો લેખ તેનું રાજ્ય વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ માં આણે છે, અને છેલ્લામાં છેલ્લો પ્રસિદ્ધ થયેલો લેખ તેના રાજ્યનો અંત વિક્રમ સંવત ૧૨૬૮ માં નક્કી કરે છે. આમ હોવાથી, આ લેખ ઘણો જ અગત્યનો છે, કારણ કે તેનાથી આપણે આ રાજાનું રાજ્ય વિ. સં. ૧૨૫૬ (ઈ. સ. ૧૨૦૦) સુધી પાછળ લઈ જઈ શકીએ છીએ.

ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાનું

તામ્રપત્ર ઉપરનું દાનપત્ર^૧

સિંહ સંવત ૯૩

પહેલાં પ્રસિદ્ધ નાહું થએલો આ લેખ જો. શ્રી. રા. ચો. સો. ની લાયગ્રેરીમાંથી ઇ. સ. ૧૮૭૮ માં મને તપાસવા મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. કયાંથી આ પતરાં મળી આવ્યાં હતાં એ વિષે મને ખબર નથી. આ લેખનો લિંગાચાર્ય હવે પછી પ્રિન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ, નં. ૧૭ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

પતરાં બે છે. તે દરેકનું માપ ૯ $\frac{૧}{૨}$ "x૬ $\frac{૧}{૨}$ " નું છે, અને તે બન્ને એક જ બાબતે કોતરેલાં છે. લખાણના રક્ષણ માટે કાંઠા સહેજ વાળેલા છે, અને જોકે પતરાંની સપાટી કાટને લીધે બહુ ખરાબ થઈ ગઈ છે તોપણ આજો લેખ કોઈ પણ સ્થળે રાંકા થયા સિવાય વાંચી શકાય તેવો છે. પહેલા પતરાની નીચેના અને બીજાના ઉપરના ભાગમાં બે ઠડીઓ માટે કાળાં છે. ઠડીઓ સાદી ત્રાંબાની છે. અને તે દરેક ૩" જાડી તથા ૨ $\frac{૩}{૪}$ " વ્યાસની છે. મને પતરાં ગળ્યાં ત્યારે તે બન્ને કાપેલાં હતાં. એક પણ ઉપર મુદ્રા હોવાનું અથવા કાઠી લીધેલી હોવાનું નિશાન નથી. અને આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. લેખમાં જણાવેલા સમય અને સ્થળને યોગ્ય ઢબની નાગરી લિપિ છે; કોતરકામ બહાર પડતું અને સારું છે. ભાષા સંસ્કૃત છે. અને એક આશીર્વાદ તથા શાપના પં. ૧૩-૧૪ માં આપેલા શ્લોકો સિવાય આજો લેખ ગદ્યમાં છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા ભીમદેવ ૨ જાના લેખો પૈકીનો એક છે. તે સાંપ્ર. હાથિક નથી; તેનો હેતુ અમુક ભૂમિનું દાન એક બ્રાહ્મણને આપ્યું હતું તેની નોંધ લેવાનો છે.

લેખમાં નીચેનાં સ્થળોની નોંધ છે : અણહિલપાટક શહેર, જ્યાં આ દાન જાહેર કરતી વેળા ભીમદેવ ૨ જો હતો; સહસ્રચાણા-આ ગામમાં દાનમાં આપેલી જમીન હતી; વેકરિયા દાનની જમીનની સીમામાં બતાવેલું ગામ; અને પ્રસન્નપુર દાન લેનારનું કુટુંબ જ્યાંથી આવ્યું હતું તે શહેર. પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે પ્રમાણે, સહસ્રચાણા અને વેકરિયા માટે કચ્છ મણ્ડલ અથવા કચ્છપ્રાંત જે કંઈક અંશે હાલના કચ્છ રેલ્વેને મળતા હોવા જોઈએ, તેમાં જોવું જોઈએ. અને જે પ્રાંતનો લેખમાં જણાવ્યા મુજબ ભીમદેવ પોતે જ પોતાની ખાનગી મિલકત હોય તેવી રીતે રાજ્યની સામાન્ય ઉપજમાંથી તેની ઉપજ જૂદી રાખી ઉપભોગ કરતો હતો.

લેખની વારીખ વિષે, ૧ લી પંક્તિમાં દશાંશ સંખ્યામાં આપેલું વર્ષ ૯૩, (સંવત આપ્યો નથી) માસ ચૈત્ર, શુકલ પક્ષ, ૧૧ મી તિથિ અને રવિવાર—એ પ્રમાણે આપ્યું છે. અને ૫ મી પંક્તિમાંથી જણાય છે કે, આ દાન, સંક્રાન્તિના પર્વને દિવસે, એટલે કે મેષ સંક્રાન્તિ અથવા જે દિવસે, સૂર્ય મેષ રાશિમાં દાખલ થાય છે, તે દિવસે આપાયું હતું, સંવત સિંહનો છે. જે અણહિલવાડના અર્જુનદેવના વલ્લી સંવત ૯૪૫ ના વેરાવળના લેખમાં તથા ભીમદેવ ૨ જાના વિદ્યમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિંહ સંવત ૯૬ ના લેખમાં પણ આપ્યો છે. આ સંવતનો ચોક્કસ સમય,

તેની વર્ષ ગણવાની રીત, તથા તેની ઐતિહાસિક શરૂવાત વિશેરે બાબતો હજી બરાબર વિચારાયેલી નથી. આ બાબતો માટે બીજે કોઈ સમયે વિચાર થશે. આં સુધી એટલું જ કહેવું બસ થશે કે, સિંહ સંવત ૯૩ ના ચૈત્ર માસને વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૨ અથવા ૧૨૬૩ સાથે જોડવો જોઈએ અને આપેલી તારીખની અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૪, ૧૨૦૫, ૧૨૦૬ અથવા ૧૨૦૭ માં વિક્રમ સંવત, ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું, ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લખ્યે તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે.

આ દિવસ, રવિવાર, ૨૫ મી માર્ચ, ઇ. સ. ૧૨૦૭ નો જ ધારેલો છે એમાં શંકા નથી. પરંતુ આ દિવસે આશરે ૫૫ ઘડી, અને ૫૮ પળે પૂરી થતી તિથિ, આ સ્થાન અને સમયને યોગ્ય અમાસ ગણતરી પ્રમાણે ચૈત્ર કૃષ્ણ પક્ષ ૧૧ મી તિથિ હતી. અને પરિણામોનો વિરોધ દૂર કરવા માટે, નોંધ તૈયાર કરવામાં જ સાચી ભૂલ હતી એવું આપણે માની લેવું જોઈએ, અને નોકે 'જુ' 'શુકલ પક્ષ' એ ચોકતો પાડ છે તોપણ, તેને 'ચ' "કૃષ્ણપક્ષ" માં ફેરવી નાંખવો જોઈએ.

असुरान्तर^१

पतरुं पहेलुं

- ૧ ઝં^૨ રાજાવલી પૂર્વવત્ ॥ સંવત્ ૯૩ ચૈત્ર શુદિ ૧૧ રવૌ અષ્ટોદ્રીમદ્-
- ૨ ગહિલપાટકે સમસ્તરાજાવલીવિરાજિતમહારાજાધિરાજશ્રી-
- ૩ भीमदेवः श्व(स्व) भुज्यमानकच्छमण्डलांतःपाति समस्तराजपुरुषा-
- ૪ नू ब्रा(ब्रा)क्षणोत्तरान् तं(नू)निवाशि(सि)जनपदा(-*) क्ष वो(वो)षयत्यस्तु
वः संविदित
- ૫ यथा ॥ अद्य संक्रांतिपूर्वणि चराचरगुरुं भगवन्तं भवानीपतिमभ्य-
- ૬ र्च्य संसारस्यासारतां विचिंत्य प्रमंन्नपुरस्त्रैश्चान विनिर्गताय^૫ बच्छ(रस) स-
- ૭ गोत्राय दामोदरसुतगोविंदाय सहमचाणाम્રોમે वापीपुટके भूमिहलबाह[1*] १
- ૮ एका शुक्लेन महा(ह)शासने प्रदत्ता[॥*]अस्याश्च पूर्वतो ब्रा(ब्रा)क्षणदामो-
- ૯ दसत्कवापी दक्षिणतो वैकरिया क्षेत्र(-*) पश्चिमे महं केश-
- ૧૦ बसत्कवापी उत्तरतो मार्गः इति चतुराघाटोपलक्षिता^૬ ॥ भू-
- ૧૧ मि* मेनामवगम्य अस्मદુ[८]वंशजैरन्यैરपि भाविभोक्तृभिः अ-
- ૧૨ स्मत्प्रदत्ताः व(घ)र्मदायो (य*)मनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं न भगव-
- ૧૩ ता व्यासेन [1*] शंखिर्वર્वं सहस्रा[॥]णि श्व[स्व]र्गे तिष्ठ[८]तिमૂમિદઃ
आच्छेत्ता
- ૧૪ चानुमंता च तान्येवे^૭ नच[१]कं वसेत् ॥ लिखितमिदं
- ૧૫ कांचनसुत वंशधरेण ॥ दूतकोत्र न[म]हासांषिविग्रहिक श्री-
- ૧૬ चंडशर्मः [र्म्मा] ॥ श्रीभीमदेवैस्तै ॥

૧ અસુર પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. ૩ વાંચો પ્રસન્ન ૪ વાંચો વિનિર્ગતાય ૫ આ શબ્દ 'સહસ્રચાણામ્રોમે' આ બગ્યાએ બુલાઈ ગયો હતો અને તેથી તે પં. ૯ ચીની નાંચે કાતરેલો છે. પરંતુ આંહિ તથા તે બીજી બગ્યાએ તેનું યોગ્ય સ્થાન બતાવવા માટે ચિહ્નો કરેલાં છે. ૬ એટલે- મહત્તર અથવા મહત્તમ અતુરવારને બદલે મહા એટલો જ શબ્દ લખ્યો હોત તો વધારે બ્યાબાળી હતું. ૭ વાંચો બાઘાટા ઉપલક્ષિતાઃ ૮ વાંચો પ્રદત્તો ૯ ૭૬૬ શ્લોક (અનુબદ્ધ) ૧૦ મદિવર્ષે ૧૧ વાંચો તામ્ર ૧૨ સ્વહસ્તોયં એ શબ્દો અધ્યાહાર છે.
કે. ૭૪

ભાવાન્તર—સાર રૂપે.

“પૂર્વ પ્રમાણે રાજાવલી” એમ પૂર્ણ વંશાવલી ભીમદેવ ૨ બાના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ ના દાનપત્રમાં આપી છે તેનો ઉલ્લેખ કરીને લેખ આગળ જણાવે છે કે:—

—૯૩ મા વર્ષના (પંક્તિ ૧) ચૈત્ર, શુકલપક્ષ ૧૧ ને રવિવારે આજે અહીં પ્રસિદ્ધ અષ્ટ-હિલ્સ પાટક શહેરમાં મહારાજાધિરાજ, શ્રીમાન્ ભીમદેવ બીજા (૧,૩) કચ્છ મણ્ડલ, જેનો તે ઉપલોગ કરે છે ત્યાંના સમસ્ત રાજપુરુષો અને બ્રાહ્મણોત્તર સમસ્ત પ્રજાને બહિર કરે છે કે:—

“ તમને બહિર થાઓ કે આજે સંક્રાન્તિના ઉત્સવમાં (૧,૫) ભગવાન્ ભવાનીપતિ શિવની, જડ અને ચેતનના એ પિતાની પૂજા કરીને સહસ્રઆણા (૧,૭) ગામમાં વાપીપુટકમાં પોલાણ-વાળી ભૂમિમાંથી એક હલવાદા ભૂમિ આ દાનપત્રથી પ્રસન્નપુર સ્થાનથી આવેલા વત્સગોત્રના દામોદરના પુત્ર ગોવિંદને આપી છે.

“ આ ભૂમિની સીમા (૧,૮):— પૂર્વમાં બ્રાહ્મણ દામોદરના કબજાનો વાપી પુટક; દક્ષિણે વેકરિયા ગામનાં ખેતરો; પશ્ચિમે મહત્તર કે મહત્તમ કેશવની માલિકીનો વાપી અને ઉત્તરે એક માર્ગ છે,

“ [૧૧ થી ૧૪ પંક્તિમાં દેનાર ભાવિરાજાએને દાન ચાહુ રાખવા આજ્ઞા કરે છે. અને ભગવાન્ વ્યાસની કૃતિના ચાહુ આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનારા શ્લોકમાંથી એક શ્લોક ટાંકે છે જેની સમાપ્તિ ૧૪ પંક્તિમાં ‘ ઇતિ ’ શબ્દથી થાય છે.] ”

૧૪થી૧૬ પંક્તિઓ આપે છે કે દાનપત્ર કાંચનના પુત્ર કાયસ્થ વટેશ્વરથી લખાયું હતું. અને દ્વવક મહાસાધિવિગ્રહિક અણ્ડશર્મા હતો.

લેખ “ શ્રીમાન ભીમ દેવના ” એવા તે રાજાના સ્વહસ્તને લગતા શબ્દોથી સમાપ્ત થાય છે,

નં ૦ ૧૬૦

ભીમદેવનું દાનપત્ર^૧

અણહિલવાડ ચૌલુક્યોનાં અગીયાર દાનપત્રો પૈકી નં. ૩

(વક્રમ સંવત ૧૨૬૩ શ્રાવણ સુદિ ૨ રવિવાર

અક્ષરાન્તર

પતરું પહેલું

- ૧ સ્વસ્તિ રાજાવલીપૂર્વવસ્સમસ્તરાજાવલી[વિરા]જિતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજ-
પરમેશ્વરશ્રી-
- ૨ મૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીચામુંડરાજદેવપાદાનુ-
ધ્યાતપર-
- ૩ મમટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરશ્રીદુર્લભરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજા-
ધિરાજ-
- ૪ પરમેશ્વરશ્રીભીમદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરત્રૈલોક્યમલ્લશ્રી-
કર્ણ-
- ૫ દેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાવન્તીનાથત્રિભુવનગંડવર્ચ્ચરક-
જિણ્ણુસિદ્ધચ-
- ૬ ક્રવર્તિશ્રીજયસિંહદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરઉમાપતિવરલઘ્વ
- ૭ સાદપ્રૌઢપ્રતાપસ્વભુજવિક્રમરણાંગણવિનિર્જિતશાકંભરીભૂપાલશ્રીકુમારપાલદેવપાદા-
- ૮ નુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરપરમમાહેશ્વરપ્રબલબાહુદંડદર્પરૂપકંદર્પ
- ૯ કલિકાલનિષ્કલંકાવતારિતરામરાજ્યકરવીકૃતસપાદલક્ષ્મપાલશ્રીઅજયપાલદેવ-
- ૧૦ પાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરાહવપરામૃતદુર્જયગર્જનકાધિરા-
- ૧૧ જશ્રીમૂલરાજદેવપાદાનુધ્યાતપરમભટ્ટારકમહારાજાધિરાજપરમેશ્વરામિનવસિદ્ધરાજ-
- ૧૨ શ્રીમશ્વીમદેવઃ સ્વસુજ્યમાનગંભૂતાપથકાન્તઃ પતિનઃ સમસ્તરાજપુરુષાન્ બ્રાહ્મણોત્ત-
રાસ્તથિ-

૧ ઇ. એ. બે. ૬ પા. ૧૬૪ છ. બ્લુક્લર.

પત્રાનું માપ ૧૧"×૧૨½" ટ્રિપિ જૈન—દેવનાગરી, રિપતિ સુરક્ષિત. મારા કપળમાં આવ્યા પહેલાં પત્રાં છટ દૂર કરવા માટે તપાવવામાં આવ્યાં હતાં આ પત્રાં તથા તેનાં પછીનાં દાનપત્રોનું અક્ષરાન્તર મારી તથા વામનાચાર્ય ઝાલિકકરની દેખદેખ તળે નારાયણ શાસ્ત્રીએ તૈયાર કર્યું છે. આ દાનપત્રમાં અને બીજાં દાનપત્રોમાં આવતી સંધિની બીજા પ્રમાણમાં અસંખ્ય હોવાથી ગોટમાં સુધારેલો નથી. પં. ૮ વાંચો સ્વકં પં. ૧૨ કદાચ નાગં સ્ત્વા અથવા શ્વા; અક્ષરો અર્ધાં નાશ પામ્યા છે.

- १३ युक्ताधिकारिणो जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदित यथा श्रीमद्विक्रमादित्यो-
त्पादितसंब-
१४ त्सरस्त्रतेषु द्वादशसु तृषष्टि उत्तरेषु लौ० श्रावणमासशुक्लपक्षद्वितीयायां रविवारे
ऽप्राकृतो-
१५ पि संवत् [१२] ६३ श्रावणशुदि २ रत्नावस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां
तिथावषेह श्रीमद- *
१६ [णहिलपाट] केऽद्यैव व्यतीपातपार्वणि स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीप-
तिमभ्यर्च्यसंसा-
१७ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलयैहिकमामुष्मिकं
१८ च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये हंदिताग्रामः स्वसीमापर्यन्तः स-
१९ वृक्षमालाकुलः सहिरण्यभागभोगः सदंडदशापराधः काष्टतृणोदकोपेतः सर्वदा-

पतरुं बीजुं

- १ यसमेतः पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं चाहु० राण० समरसीहसुताराज्ञीश्रीलीला-
२ देव्या करीराग्राममालकंतरिग्रामयोरंतराले निष्पादितलीलापुरे कारितश्रीभीमेश्वर-
३ देवश्रीलीलेश्वरदेवप्रपासत्रागारेभ्यः शासनेनोदक पूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥
ग्रामस्या-
४ स्याषाटा यथा ॥ पूर्वस्यां दिशि देउलवाडा ग्रामसीमा । दक्षिणस्यां दिशि
काहरीग्रामसीमा । प-
५ श्चिमायां दिशि शेषदेवतिग्रामसीमा । उत्तरस्यां दिशि घारीयाबलिग्रामसीमा ॥
एवमसी-
६ भिराघाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तान्निवासिजनपदैर्यथादीयमानभागभो-
७ गकरहिरण्यादि सर्व सर्वदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वा एभ्यः श्रीभीमेश्वरदेवश्रीलीले-
८ श्वरदेवप्रपासत्रागारेभ्यः समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैर-
९ न्यैरपि आबिमोकृत्वामिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः पालनीयश्च ॥ उक्तं
च भग-
१० बता न्यासेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता
च तान्येव न-

पं. १४ वांशो त्रिषष्टि पं. १५ तिथिना प्रथम म अक्षरे '१२' नाश्च पाश्चात् पं. १६ वांशो पर्वणि
पं. १७ वांशो कामुष्मिकं. पं. १८ वांशो काष्ट पं. १० वांशो सहस्राणि.

- ११ रके वसेत् १ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्दैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निर्माल्यवा-
 १२ निप्रतिमानि तानि को नाम साधुः पुनराददीत । २ [स्वदत्तां प] रदत्तां वा
 यो हरेत वसुधरां ।
 १३ स विद्यायां कृमिर्भूत्वा [पितृभिः सह मज्जति] । ३ बहुभिर्दसुधा भुक्ता
 राजभिः सगरादि-
 १४ भिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः
 पार्थिवैर्द्वान् भूयो-
 १५ भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो
 भवद्भिः ।
 १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतमहाक्षपटलिक ठ० श्रीकुमरसुत ठ०
 वोसरिणा
 १७ दूतकोऽत्र महासांघिविमहिक ठ० श्रीसू .... इति श्रीभीमदेवस्य ॥

पं. ११ वांयो निर्माल्यवा. प. १२ वांयो तप्रातमानि; वसुधरां. प. १७ आ अने बीमना अन्य देओ
 नी अन्ते इति शुद्ध अक्षराणुं आथान ३५ अतावे छे.

નં ૩—નો સારાંશ.

૧. પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.†

૧. મૂલરાજ ૧ (પહેલો).

૨. આમુણ્ડરાજ

૩. દુર્લભરાજ

૪. ભીમદેવ. ૧

૫. કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમલ્લ.

૬. જયસિંહદેવ—અવનિવર્તિ, ત્રિભુવનગણ્ડ અને વર્વરકપર વિજય મેળવનાર અને સિદ્ધ ચક્રવર્તિ. (સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ)

૭. કુમારપાલદેવ—શાકંભરીના રાજાને યુદ્ધમાં જિતનાર.

૮. અજયપાલદેવ—શિવનો પરમ ભક્ત અને સપાદલક્ષ્મીના રાજાને નમાવનાર.

૯. મૂલરાજ. ૨ (બીજો) ગજર્જનકન્યા રાજાનો યુદ્ધમાં પરાજય કરનાર

૧૦. ભીમદેવ—અભિનવ (બીજો) સિદ્ધરાજ

(બ) અણહિલપાટકમાં રાજ્ય કરતો ભીમદેવ, અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના રાજપુત્રો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩, આવણ સુદી ૨ ને રવિવારે નીચેનું હાન જાહેર કરે છે.

૨ હાન ઈંદિલા ગામ. તેની સીમા—

(અ) પૂર્વમાં દેઉલવાડા ગામ.

(બ) દક્ષિણે કાલ્હરી ગામ.‡

(ક) પશ્ચિમે શેષદેવતિ ગામ.

(ડ) ઉત્તરે ધારીયાવલિ ગામ.

૩ હાનનાં પાત્ર—રાણા સમરસિંહ ચહુમાનની પુત્રી રાણી લીલાદેવીએ કરીરા અને માલકતરી ગામો વચ્ચે લીલાપુરમાં ગંધાવેલાં ભીમેશ્વર અને લીલેશ્વરનાં મંદિરો અને તે જ સ્થળનાં પ્રપા અને સત્રાગાર.

૪ રાજપુત્રો—હાનનો લેખક કાયસ્થ, ઠાકુર કુમારનો પુત્ર (એટલે એક રજપૂત) મહા-ક્ષપટલિકા ઠાકુર વોસરિન || (૨) દૂતક મહાસાંધિવિગ્રહિક ઠાકુર સૂધ (?)

† અહિં દર્શાવેલા બધા રાજાઓ આ હાનપત્રમાં અને પછીનાંમાં મહારાજાવિરાજ પરમેશ્વર અને પરમભદ્રારાજના ઈલકાઓ ખાસ કરે છે, જેથી તેઓ ઉચ્ચ ગુણવાન અને શિવના ઉપાસકો હતા, એમ જણાઈ આવે છે. ‡ વિરમ-ગામથી પાટણના રસ્તામાં આવેલું કાવરી ગામ કદાચ હોય. || ' વોસરીન ' ને બદલે બૂલ હોય.

ભીમદેવ ૨ જાના રાજ્યસમયનો આબુનો લેખ^૧

વિ. સં. ૧૨૬૫ વૈશાખ સુ. ૧૫ મંગળવાર

પ્રોફેસર એચ. જ્યે. વિલ્સને નીચે આપેલા લેખનું એક અધુરું ભાષાંતર એ. રી. વો. ૧૬ પા. ૨૬૯-૩૦૧ માં આપ્યું છે. હવે પ્રસિદ્ધ થયેલો પ્રતિલેખ, પ્રો. જી. બુલ્ડરની મદદથી ડૉ. બર્નેસે લીધેલી પ્રતિકૃતિ પ્રમાણે તૈયાર કર્યો છે.

લેખ સંભાળપૂર્વક રાખેલો છે. પહેલી અને બીજી પંક્તિને અંતે થોડો ઘસારો લાગેલો છે, અને લેખના છેલ્લા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. લિપિ ૧૨ અને ૧૩ મી સદીની સાધારણ જૈન-દેવનાગરી છે.

આ લેખ ઉજ્જૈનના શિવમઠના મહંત કેદારરાશિએ કૌતરાળ્યેા હતા. તે અપલ અથવા અ-પલીય જાતિના હતા. લેખના હેતુ, તેણે અચલગઢમાં કનખલના તીર્થમાં કરેલાં બાંધકામોનું સ્મારક રાખવાનો છે. પવિત્ર આબુ પર્વતના ઇશ્વર શિવની સ્તુતિથી તે શરૂ થાય છે, અને ઉજ્જૈનનાં વખાણ પછી, જેમ રાજાઓ પોતાનાં દાનોમાં વંશાવલિ આપે છે તેમ, કેદારરાશિના આધ્યાત્મિક પૂર્વજોનાં નામો આપ્યાં છે. પહેલો સાધુ તાપસ છે. તે નૂતન-મઠમાંથી આવ્યો હતો અને અહિંકાશ્રમનો મહંત હતો. તેના પછી વાઠલરાશિ, જ્યેષ્ઠજરાશિ, યોગેશ્વરરાશિ, મૌનિરાશિ અને યોગેશ્વરી-એક સાધ્વી, દુર્વાસરાશિ, અને છેવટે કેદારરાશિ આવે છે.

કનખલના દેવો માટે કેદારરાશિએ ઘણાં બાંધકામ કરાવ્યાં હશે એમ લેખ ઉપરથી જણાય છે. પહેલું, તેણે કનખલમાં કોટેશ્વરના મંદિરનો પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો, બીજું, તીર્થની અંદરનો બધો ભાગ પથ્થરની મોટી લાદીઓથી જડાવ્યો, અને આસપાસ ઉંચી ભોંત અણાવી હતી; ત્રીજું, અતુલ નાથનાં મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો હતો; ચોથું, શૂલપાણિનાં બે નવાં મંદિરો બંધાવ્યાં, અને કનખલ શંભુના મણ્ડલમાં કાળા પથ્થરના સ્થંભોની હાર ઉભી કરીને તે મંદિરની શોભા વધારી હતી. તેની બેન શ્રીકેશ્વરીએ પણ એક શિવમંદિર બંધાવ્યું હતું.

આ બાબતો પ્રાચીન વસ્તુઓના અભ્યાસીને રસપટે એવી છે, પરંતુ ઐતિહાસિક દ્રષ્ટિએ આ લેખનું મહત્ત્વ તેની તાબક્કલમમાં છે. તેમાં કહ્યું છે કે, અણ્હિલવાડનો ભીમદેવ ૨ જો આબુનો મહારાજાધિરાજ હતો, અને ચંદ્રાવતીના મણ્ડલિક ધારાવર્ષ તેનું સર્વોપરિપક્ષ સ્વીકાર્યું હતું, સંવત્ એટલે વિક્રમ સંવત્ ૧૨૫૫, અથવા ઈ. સ. ૧૨૦૮-૯.

अक्षरान्तर

- १ ओं स्वास्ति ॥ यः पुंसां द्वैतभावं विषटयितुमिव ज्ञानहीनेक्षणाना — मर्द्ध स्वीयं विहायाद्धर्मपि मुररिपोरेकभावात्मरूपः । — — —
- २ रोदजन्मा प्रलयजलधरदयामलः कंठनाले भाले यस्याद्धलेखा स्फुरति शशभृतः पातु वः स त्रिनेत्रः ॥ १^१ अबंती मूलोकं निज[भु]-
- ३ जभृतां सौर्यपटलैः पुनंती विप्राणां श्रुतिविहितमार्गानुगमिनां । सदाचारैस्तारैः स्मरसरसयूनां परिमलैरवंती हर्षंती जय-
- ४ ति धनिनां क्षेत्रधरणी ॥ २^१ एतस्यां पुरि नूतनाभिषमठात् संपन्नविधातपा धी-रात्मा चपलीयगोत्रविभवो निर्वाणमार्गानुगः । एका-
- ५ त्रेण तु चेतसा प्रतिदिनं चंडीशपूजारतः संजातः स च चंडिकाश्रमगुरुस्तेजोमय-स्तापसः ॥ ३ शिष्यो मुनेरस्य महातपस्वी
- ६ विवेकविष्वाविनयाकरो यः । गुरुरूभक्त्यव्यसनानिरिक्तो बभौ मुनिर्वाकलराशिनाम ॥ ४^१ जज्ञे ततो ज्येष्ठजराशिरस्मा-
- ७ देकांतरी शांतमनास्तपस्वी । त्रिलोचनाराधनतत्परात्मा बभूव योगेश्वरराशिनाम ॥ ५ तस्मादाबिरभूदहस्कर इव प्रव्य-
- ८ कलोकद्वयः कोषध्वातविनाशनैकनिपुणः श्रीमौनिराशिर्मुनिः । शान्तिशान्तिद-यादिभिः परिकरैः शूलेश्वरीसन्निभा
- ९ शिष्या तस्य तपस्विनी विजयिनी योगेश्वरी प्राभवत् ॥ ६^१ दुर्वासराशिरेतस्याः शिष्यो दुर्वाससा समः । मुनीनां स बभूवो-
- १० अस्तपसा महसापि च ॥ ७ ॥^१ व्रतनियमकलाभिर्यामिनीनाथमूर्तिर्निजचरितवि-तानैर्दिक्षु विख्यातकीर्तिः । अमलचप-
- ११ लगोत्रप्रौद्यतानां मुनीनामजनि तिलकरूपस्तस्य केदारराशिः ॥ ८^१ जीर्णोद्धारं विशालं त्रिविपतिगुरोरत्र को-
- १२ देश्वरस्य व्यूढं चोचानपटं सकलकनखले अद्वया० यश्चकार । अत्युच्चैर्भित्तिभागै-र्दिवि दिवसपतिस्पर्धनं वा वि-

१ ७^१ ६ अक्षरं २ पं. ३ पांथो शौर्यपटलैः ३ पांथो मार्गानुगमिनां ४ ७^१ ६ क्षिप्रारिणी ५ ७^१ ६ शार्द्धविहीडित ६ ७^१ ६ उपपत्ति ५. ६ पांथो भाक्त्यव्यसः बभौः राशिनामा. पं. ७ पांथो बभूवः राशि-नामा. पं. ८ पांथो कोष. पं. ९ पांथो बभूवो. ७ ७^१ ६ उपपत्ति ८ ७^१ ६ शार्द्धविहीडित ९ ७^१ ६ अत्युच्चैः १० ७^१ ६ भाविनी.

- १३ गृह्णन् येनेहाकारि कोटः कालिविहगचलचित्तवित्रासपासः ॥ ९ 'अभिनवनिजकी-
र्त्तुर्मूर्तिरुच्चैरिवादः स-
- १४ दनमतुलनाथस्योद्धृतं येन जीर्णं । इह कनखलनाथस्याग्रतो येन चक्रे नवनिवि-
डविशाले सन्ननी
- १५ शूलपाणेः ॥ १०' यदीया भगिनी शांता ब्रह्मचर्यपरायणा शिवस्यायतनं रम्यं
चक्रे मोक्षेश्वरी भुवि ॥ ११ ॥' प्रथम-
- १६ विहितकीर्त्तिप्रौढयज्ञक्रियासु प्रतिकृतिमिव नव्यां मंडपे यूपरुपां । इह कनखलशंभोः
सन्नानि स्तंभ-
- १७ मालाममलक्षणपाषाणस्य स व्याततान ॥ १२' यावद्वर्तुदनागोयं हेलया नंदि-
वर्द्धनं' वहति पृष्ठतो लो-
- १८ के तावच्छंदसु कीर्त्तनं ॥ १३' यावत् क्षीरं वहति सुरमी शस्यजातं धारित्री या-
वत् क्षोणीं कपटकमठो यावदा-
- १९ दित्यचंद्रौ । यावद्वाणी प्रथमसुकवेर्यासभाषा च यावत् श्रीमल्लक्ष्मीधरविरचिता
तावदस्तु प्रशस्ति ॥ १४'
- २० संवत् १२६९ वर्षे वैशाख शु १९ भौमे चौलुक्योद्धरणपरमभट्टारकमहाराजा-
विराजश्रीमद्भीमदेवप्रवर्द्ध-
- २१ मानविजयराज्ये श्रीकरणे महापुद्गामत्यमहं० ठाभूप्रभृति समस्तपंचकुले परिपंथय-
ति । चंद्रावतीनाथमांड-
- २२ लिकासुरशंभुश्रीधारावर्षदेवे एकातपत्रवाहकत्वेन भुवं पालयति । षट्दर्शनअवलं-
बनस्तंभसकलकलाकोविद-
- २३ कुमारगुरुश्रीप्रल्हादनदेवे यौवराज्ये सति इत्येवं काले केदारराशिना निष्पादित
मिदं कीर्त्तनं । सूत्र पाल्हण ह
- २४ केन [उत्कीर्णं]

१ पं. १४ वांशो गृह्णन्; पाशः; मूर्ति. पं. १५ वांशो ब्रह्म, २ छंदः सगंधरा. ३ छंदः भाषिनी
४ छंदः अनुष्टुभ् ५ छंदः भाषिनी ६ पं. १७ वांशो दुर्बुद्ध. पं. १८ वांशो प्रशस्तिः ७ छंदः अनुष्टुभ्
८ छंदः मंडाकान्ता ९ पं. २२ वांशो दर्शनावलंबन ज नी उपर भे बीडा छे जे अतावे छे के ज ने बूसी नांशो
पं. २३ वांशो प्रल्हादन.
ले. ७६

ઠે! સ્વસ્તિ !

(૧) જ્ઞાનહીન જનોનેા દ્વૈતભાવ નાશ કરવા, જેણે પોતાનું અધુરું અંગ ત્યાગ કર્યું છે અને ખીજું અધુરું વિષ્ણુના રૂપ જેવું જ કર્યું છે, જે ... નો જન્મ, જેનો કંઠ પ્રલય કાળના સ્થાન વાદળ સરખો છે અને જેના બાલપર ચંદ્રની અર્ધલેખા સ્ફુરે છે તે-ત્રણ લોચનવાળા દેવ (શિવ) તમારું રક્ષણ કરે.

(૨) અવન્તી નગરીનેા જય હો !-જે નગરી ધનિકોનું સ્થાન છે, જે તેના રાજાઓના શૌર્યથી જગતનું રક્ષણ કરે છે અને શ્રુતિવિહિત માર્ગનું અનુગમન કરતા દ્વિજોનાં પવિત્ર અને ઉજ્જવળ ભવિતથી જે જગતને શુદ્ધ કરે છે અને જે સ્મરના આવેશથી શોભતા સુવાનેાની ક્રીડાના પરિમલથી જગતને આદહાદ આપે છે.

(૩) આ શહેરમાં નૂતન મઠમાંથી તાપસ્ય પ્રકટયો જે વિદ્યા અને તપ સંપન્ન, ધીરાત્મા ચપલીય ગોત્રનું ભૂષણ, નિર્વાણ માર્ગને અનુસરતો, અને જે પ્રતિદિન ચંડીશ (શિવ)ની પૂજા ખરા મનથી કરતો તે ચંડિકાશ્રમનેા શ્રી ગુરૂપતિ થયો.

(૪) આ મુનિના શિષ્ય મહાતપસ્વી, વિદ્યા, વિવેક, અને વિનયના ભંડારરૂપ, અને ગુરુ-ઓની ભક્તિ કરનાર, વ્યસન રહિત વાકજરાશિ નામે ઝાપિ હતા.

(૫) તેના પછી જ્યેષ્ઠ રાશિ આવ્યો. અને તેના પછી ત્રિલોચન (શિવ)ની પૂજામાં એકચિત્ત અને શાંત મનનેા તપસ્વી યાગેશ્વરરાશિ નામે હતો.

તેના પછી બન્ને લોકને પ્રકાશતા સૂર્ય સમાન, કોધનું તિમિર હણવામાં અતુલ શ્રીમૌનિ-રાશિ, પ્રકટયો. આ સાધુની શિષ્યા તપસ્વીની અને વિજયશાહી યોગેશ્વરી ઉત્પન્ન થઈ, જે સાધ્વી, શાન્તિ, ક્ષાન્તિ અને હયા વગેરે ગુણોથી શૂલેશ્વરી સમાન હતી.

(૭) તેના શિષ્ય દુર્વાસરાશિ, દુર્વાસા સમાન હતો; તે ઉચ્ચ તપથી તથા પ્રતાપથી મુનિ-ઓમાં અગ્રણી ગણાયો.

(૮) મલ રહિત ચપલ ગોત્રના મુનિઓનેા અલંકાર સમાન તેના શિષ્ય કેદારરાશિ ઉત્પન્ન થયો જે કલાથી વૃદ્ધિ પામનાર ઇન્દુ સમાન તેનાં વ્રત અને નિયમ પાલનથી હતો અને જેના સદાચારવાળા ભવિતનેા યશ અખિલ જગમાં વિખ્યાત હતો.

(૯) જે કેદારરાશિએ ઇન્દ્રના ગુરૂ કોટેશ્વરના (શિવના) મંદિરનેા વિશાલ ભૂમિદ્વાર કરાવ્યો અને આખા કનખલમાં ફરસખંધી બળ્ય કામ શ્રદ્ધાથી કરાવ્યું. જેણે આ સ્થાનમાં કેટ બંધાવ્યો હતો, જે કેટ તેની ઉંચી દિવાલોથી નજામાં સૂર્યનેા રથ કદાચ અટકાવશે એવો લાગતો હતો અને જે કલિના પક્ષિસમાન ચલાયમાન ચિત્તને બચલીત કરનારી જાળ જેવો લાગતો હતો.

(૧૦) જેણે અતુલનાથનું જૂનું નિવાસસ્થાનનું સમારકામ કરાવ્યું હતું, અને પોતાના યશની એક ઉચ્ચ પ્રતિમા સમાન કનખલનાથના અગ્ર સ્થાનમાં બે નવાં શૂલપાણિનાં બળ્ય મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં.

(૧૧) જેની ભગિની મોક્ષેશ્વરીએ જે પૃથ્વીપર શાન્ત અને બ્રહ્મચર્યપરાયણ હતી, તેણે શિવનું રચ્ય મંદિર બાંધ્યું.

(૧૨) કેદારરાશિએ કનખલશંભુના મંડપમાં, પ્રાચીન બૃહત્કીર્તિવાળા યજ્ઞેની ક્રિયામાં કરેલા યજ્ઞસ્થંભના અનુકરણ જેવા શુદ્ધ સ્થાન પત્થરના સ્થંભની હાર બંધાવી.

(૧૩) જ્યાંસુધી અર્ચુદ નાગ શ્રમ વિના નન્દિવર્ધનને ચોતાની પીઠ પર ધારે ત્યાંસુધી આ કીર્તન જગમાં રહેશે.

(૧૪) વિખ્યાત લક્ષ્મીધરથી આ રચાએલી પ્રશસ્તિ, જ્યાંસુધી ઇશમાંથી પ્રકટ થતી ગંગાનાં સર્વોત્તમ જળનું વહન ભૂમિ કરે, જ્યાંસુધી વિષ્ણુ દુર્મના રૂપમાં પૃથ્વીનું ધારણ કરે, જ્યાંસુધી ચંદ્રસુરજનું અસ્તિત્વ રહે અને જ્યાંસુધી* આદિ કવિવરની વાણી અને વ્યાસની વાણી રહે ત્યાંસુધી રહી રહેા.

સંવત ૧૨૬૫, વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને મંગળવારે, ચૌલુક્ય વંશના ઉદ્ધારક પરમભદ્રારક, મહા-રાજાધિરાજ શ્રીલીમહેવના વિજયીરાજ્યમાં: જ્યારે મહુ ઠાભૂ (?) શ્રીશ્રીકરણાદિ સમસ્તમુદ્રા અને પંચકુલનું કાર્ય કરે છે, જ્યારે અન્દ્રાવતીનો નાથ માંડલિકેનો સ્વામી શ્રી ધારાવર્ધદેવ પૃથ્વીની રક્ષા કરે છે; જ્યારે શ્રીકૃષ્ણપ્રજ્ઞાદેવ-સર્વકલા અને શાસ્ત્રોમાં નિપુણ ને અતિ પૂજનીય કુમાર-યુવરાજ હોતો તે સમયે કેદારરાશિએ આ કીર્તનની રચના કરી. (કોતરાયું) સૂત્ર પાઠહણ કહીઆથી.

* વાલ્મીકિની રામાયણ કૃષ્ણ ધારાવર્ધનો ન્હાનો ભાતા પ્રજ્ઞાદેવ કવિ હોતો અને તેણે ઘણાં સંસ્કૃત નાટકો લખ્યા હતા. જુનો શ્રી. ઝોન સર્ચ ફોર સંસ્કૃત મેન્યુ. ઝુંગર્ષ. ૧૮૭૨-૭૩ પા. ૪

અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા

લીમદેવ ૨ જાનું દાનપત્ર^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ અને સિદ્ધ સંવત ૬૧

આ લેખ પણ, રાયલ એસિયાટિક સોસાયટીની લાયબ્રેરીમાંથી ૧૮૭૯ માં તપાસવા માટે મને મળેલાં અસલ પતરાં ઉપરથી હું પ્રસિદ્ધ કરું છું. આ લેખ અગાઉ પ્રસિદ્ધ થયો નથી. આ પતરાં કયાંથી મળ્યાં તે હું જાણતો નથી. આ લેખનો લિથોગ્રાફ હવે પછી ઇન્ડિયન ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સ, નં. ૧૧ માં પ્રસિદ્ધ થશે.

આ ત્રણ પતરાં છે. તેમાં પહેલું અને બીજું એક જ બાબતને કોતરેલું છે. દરેક પતરું લગભગ ૧૧ ૧/૨" x ૭ ૧/૨" માપનું છે. તે તદ્દન લીસાં છે. તેના કાંઠા બાડા અથવા વાળેલાં પણ નથી. પરંતુ સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે, અને આખું લખાણ સહેલાઈથી વાંચી શકાય છે. પહેલાં અને ત્રીજા પતરાના માણનાં લખાણની નીચે, તથા બીજા પતરાની પાછળની બાબતો તેના અનુક્રમે અંકો લખ્યા છે. પહેલાં પતરાના નીચેના ભાગમાં અને બીજાં બેના ઉપરના ભાગમાં તેને બેડવા માટે એક કડીનાં કાણાંઓ છે. કડી ત્રાખાની અને સાદી છે. અને તે ૧૬" જડી તથા ૨૩" વ્યાસની છે. અને પતરાં મળ્યાં ત્યારે એ કડી કાપેલી હતી તેની ઉપર મુદ્રા લગાડેલી અથવા કાઢી લીધેલી હોવાની નિશાની નથી. આ દાનપત્રની જો મુદ્રા હોય તો તે ઉપલબ્ધ નથી. પતરાંના સ્થળ અને સમયને ચોક્કસ લિપિ છે. તેમાં ૨ થી ૨૬ પંક્તિઓમાં અને પતરાંના અનુક્રમમાં ૧ થી ૬ સુધીના તથા ૬ માટેના દશાંશ આંકડા આપ્યા છે. અક્ષરોનું સરાસરી કદ ૧૧" છે, પરંતુ આ કદ એક સરખું જાળવેલું નથી. કોતરકામ સાફ અને ચોખ્ખું છે, બાષા સંસ્કૃત છે, અને એક આશીર્વાદ તથા શાપનો શ્લોક જે ૪૭-૪૮ પંક્તિમાં આપ્યો છે, તે સિવાય આખો લેખ ગદ્યમાં છે. તેમાં જુલો ઘણી છે; પરંતુ, ૧૭ મી પંક્તિમાં ઠાવીના રાજા નાગાર્જુનનો સંતોષકારક પાઠ, જે આ વંશનાં અન્ય કોઈ પ્રસિદ્ધ થયેલાં દાનપત્રોમાંથી મળતો નહોતો, તે આમાંથી મળે છે, એ વિચિત્ર છે.

આ લેખ અણહિલવાડના ચૌલુક્ય રાજા લીમદેવ ૨ જાના સમયનો હોવાનું લખ્યું છે. પરંતુ તેમાં લખેલું દાન કોઈ ઉત્તરવા દરજ્જાના માણસોએ કંઈ ગોઠવણ કર્યાનું કહે છે. લેખ સાંપ્રદાયિક નથી. તેનો હેતુ એક ખેતી માટેનો ફવો તથા તે સાથેના હવાડાના પોષણ માટે આપેલાં જમીનનાં દાનોની નોંધ લેવાનો છે.

અણહિલપાટક, અથવા આ અને બીજાં લેખોમાં લખ્યું છે તેમ, અણહિલપાટક જે શહેરમાં લેખ લખવામાં આવ્યો હતો તે સિવાયનાં બીજાં સ્થળો નીચે મુજબ દર્શાવેલાં છે:—ઘાટેલાણા, જે ગામમાં તે કુવો તથા હવાડો હતાં; આકવલીયા, બૃહરડા, સાકલી, સમડીયા, સીવાલીયા, અને વરડી ગામો, તથા સોષરી નદી જે દાનની વિગતમાં આપી છે; બ્રહ્મપુરીનું ગામ અથવા ગામડું, જે સાક્ષીઓની યાદીમાં આપ્યું છે; અને ધર્મવહિકા— શહેર અથવા ગામડા જેવું લાગે છે—જે સ્થળે દૂતકે દાનપત્ર દાન લેનાર પુરૂષને, સ્વાધીન કર્યું હતું તથા તામ્રપત્રો ઉપર કોતરાયું હતું.

પ્રસ્તાવનામાં કહ્યું છે તે મુજબ આ સ્થળો, હાલના કાઠિઆવાડમાં સુરાષ્ટ્ર મણ્ડલ(હાલનો સોરઠ પ્રાન્ત)ની તથા વામનસ્થલી જે કાઠિઆવાડમાં જુનાગઢ રોટમાં હાલનું વંથળી છે, તેની નજીકમાં છે. પરંતુ ધર્મવર્તિકા એ કદાચ અણહિલવાડનું જ બીજું નામ હશે. વંશાવળીમાં આપેલાં સ્થળોમાં અવન્તી એ માળવામાં ઉજ્જયિનીનું બીજું નામ છે. શાકંભરી એ રાજપૂતાનામાં જયપુર રોટનું સંભર અથવા સાંભર માનવામાં આવે છે. (ઇ. એ. વો. ૮ પા. ૫૯, નોટ ૬; અને વો. ૧૦ પા. ૧૬૧). સપાહલક્ષ પ્રદેશ એ ડૉ. ભગવાનલાલ ઈંદ્રજીએ પંજાબમાં સિવાલિક પર્વતોની હારનો પ્રદેશ કહ્યો છે. ઇ. એ. વો. ૧૦, પા. ૩૪૫; અને કાવી એ ભરૂચ ડિસ્ટ્રિક્ટનું હાલનું કાવી જણાય છે.

આ લેખની તારીખ ૧ થી ૪ પંક્તિમાં શબ્દ અને દશાંશ સંખ્યાઓમાં આપી છે, તેની વિગત:—વિક્રમ-સંવત ૧૨૬૬,-ચાલુ અથવા પૂર્વ થયેલું તે ચોકબું બતાવ્યું નથી,-અને સિંહ-સંવત ૯૬; માસ માર્ગ એટલે માર્ગશીર્ષ શુકલ પક્ષ; તિથિ ૧૪ તથા શુક્રવાર. તેની બરોબર અંગ્રેજી તારીખ ઇ. સ. ૧૨૦૮ અથવા ૧૨૦૯ માં, આપેલું વિક્રમ સંવત ઉત્તરનું અથવા દક્ષિણનું લઈ ચાલુ અથવા ગત જે પ્રમાણે લઈએ તે ઉપર આધાર રાખી, આવે છે. પ્રોફેસર કે. એલ. છત્રેનાં ટેબલ ઉપરથી નીચે પ્રમાણે આવે છે.

દક્ષિણ(અને ઉત્તર)નાં વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬, ચાલુમાં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪, ૨૩ મી નવેમ્બર ઇ. સ. ૧૨૦૮ રવિવારે અણહિલવાડ માટે સૂર્યોદય પછી ૫ ઘડી અને ૫૮ પળે પૂરી થઈ. અને દક્ષિણનાં (અને ઉત્તરનાં) ચાલુ વિક્રમ સંવત ૧૨૬૭(૧૨૬૬ ગત)માં માર્ગશીર્ષ શુદ્ધ ૧૪-જે તિથિ જોઈએ છે તે મુજબ, ઇ. સ. ૧૨૦૯ ના નવેમ્બર તા. ૧૨ તે શુક્રવારે આશરે ૨૨ ઘડી અને ૩૧ પળે પૂરી થઈ એટલે લેખમાં આપેલી તારીખની બરોબર આ યોગ્ય અંગ્રેજી તારીખ છે.

અક્ષરાન્તર'

પતરું પહેલું.

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ શ્રીમદ્વિક્રમનૃપકાલાતીત સંવત્સરે શતેષુ દ્વાદશસુ ષટ્ષષ્ટ્યધિકે
- ૨ પુ લૌકિકે માર્ગમાસસ્ય શુક્લપક્ષચતુર્દશ્યાં ગુરુદિને અત્રાંકતોઃ પિ' શ્રી-
- ૩ વિક્રમસંવત્ ૧૨૬૬ વર્ષે સિંહસંવત્ ૯૬ વર્ષે લૌકિકે માર્ગ શુદિ ૧૪

ગુરાવ-

- ૪ સ્યાં સંવત્સરમાસપક્ષ દિનવારપૂર્વાયાં તિથાવદ્યેહ શ્રીમદ્ગણિહિણપાટકે સમ-
  - ૫ સ્ત રાજાવલી વિરાજિત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરશ્રીમૂલરાજ-
  - ૬ દેવપાદાનુધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીચામુ(*)હરાજદેવ-
  - ૭ પાદાનુધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીદુર્લભરાજદેવ પાદા-
  - ૮ નુધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર શ્રીમોદેવપાદાનુધ્યાત પ-
  - ૯ રમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજપરમેશ્વર ત્રૈલોક્યમલ્લ શ્રીકર્ણદેવપાદાનુ-
  - ૧૦ ધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાવંતીનાથ વર્વરકજિણ્ણુ સિદ્ધચ-
  - ૧૧ ક્રવર્તિ શ્રીમજ્(જ્ *)યસિંહદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ
- પરમે-
- ૧૨ શ્વર પ્રૌઢપ્રતાપચતુર્ભુજવિક્રમરણાંગણવિજિત ણકંરરીભૂપાલ શ્રી-
  - ૧૩ કુમ(૧×)રપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વ-
  - ૧૪ ર કલિકાલનિક્વ(પ્ક)લંકાવતારિત રાન્વ(મ)રાજ્યપ્રાપ્તા(સ)કરદી
- કૃત સપા-

પતરું વીજું—પ્રથમ બાજુ

- ૧૫ દલક્ષ લક્ષમાગલ શ્રીમદ્વિજયપાલદેવ પાદાનુધ્યાત પરમ મ-
- ૧૬ ટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વર પરમટ્ટારકે આર્હવે પરા-
- ૧૭ મૂત દુર્જય નાગાર્જુન કાવિરૌંજ શ્રીમૂલરાજદેવ પાદાનુધ્યા-
- ૧૮ ત પરમમટ્ટારક મહારાજાધિરાજ પરમેશ્વરાભિનવ સિદ્ધરાજ-

૧ અસંખ્ય પતરાં ઉપરથી ૨ ચિહ્નરૂપે દર્શાવેલ છે. તે જ પ્રમાણે લેખને છેડે; પરંતુ ચિહ્ન આક્રિના જેવું નથી. ૩ આ ર શબ્દ પ્રથમ બ્રહ્માર્ષ મનો હનો અને પાછળથી ઉમેરવામાં આવ્યો છે. ૪ વાંચો ષટ્ષષ્ટ્યં ૫ અહીં લઘુરૂપની નિશાની કદાચ એમ બતાવતી હોય કે આ શબ્દને બદલે લૌકિક ગણના એવો કાર્ષ શબ્દ હશે. ૬ આંકતોપિ ૭ વાંચો શ્રી ૮ આક્રિ વાપરેલ દ્ નું રૂપ સામાન્ય રીતે ધ્ ને માટે વપરાય છે. ૯ વાંચો શાકંરો ૧૦ આ ટાઇટલ આગળ આવી ગયો છે અને નકામો ફરી વાપરેલો છે. ૧૧ વાંચો મટ્ટારકાલ ૧૨ વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના દાનપત્રમાં (ઇ. એ. વો. ૬ પા. ૧૯૪ પં. ૧૦-૧૧) અને અન્ય સ્થળે છે. ખુદ્દરે ગર્જનકાશિરાજ પાઠ તથા તરણુઓ 'ગર્જનકાના રાજા' પ્રસિદ્ધ કરેલ છે. પરંતુ આ દાનપત્રમાં એ આપેલું વાચન તદ્દન સ્પષ્ટ છે.

- ૧૯ દેવ વોલે નારાયણાવતાર અર્ધીમદેવકલ્યાણવિજયરાજ્યે [૧*]
 ૨૦ તત્પાદપદ્મોપજીવિનિ મહામાત્ય શ્રીરતનપાલે શ્રી શ્રીકરણા-
 ૨૧ દૌ સમસ્તમુદ્રાવ્યાપારાનુપરિપંચયતીત્યેવં કાલે પ્રવર્તમાને
 ૨૨ અસ્ય પ્રભોઃ પ્રસાદાવાસપત્તલયાં મુજ્યમાન શ્રીસુરાષ્ટ્રમંડલે
 ૨૩ મહૌં પ્રતિં શ્રીસોમરાજદેવે ક્ષ (ત) નિયુક્ત વામનસ્થર્લા શ્રીક-
 ૧૪ ણે મહંં શ્રી સો(શો)મનદેવ પ્રમૃતિપંચકુલપ્રતિપતૌ શાસનમ-
 ૨૫ મિલિલ્યતે યથા । પ્રાગ્વાત્ જ્ઞાતીય મહંં બાહુહરાસુત મહંં-

પતરું બીજું—બીગી બાજુ.

- ૨૬ મહિપાલેન ઘંટેલાળા ગ્રામે દક્ષિણ દિશુ(શા)માગે કારાપિત્ (૧૫) વાપી તથા
 ૨૭ પ્રપાયાં ચ સંજાતમરિતાયાં તિથૌ નાગરજ્ઞાતીય દુંપૌરાસ(શ)રસુત દું-
 ૨૮ માષવાય ઘંટેલાળા ગ્રામે વાપી પ્રતિવ(વ)દ્વ ક્ષેત્રં ભૂમિર્ગૌશ વૃંસંરુયા-
 ૨૯ યાં પાશ ૧૦ પંચાશત(ત્) પાશા(:૫) । અત્યાઘાટા [યથા +] । પૂર્વતો
 જ્યોંં છુમચંદ ક્ષેત્ર(÷ ×) ।
 ૩૦ તથા સોષડીનામ નદી સીમા[÷] દક્ષિણતોપિ સોષડીનામ નદી સીમા । પશ્ચિમ-
 ૩૧ તો રૌંં વેદગર્મસક્ત(ત્ક) ક્ષેત્ર(÷) સીમા । ઉત્તરતો રાજમાર્ગ(: +)
 સીમા । (૧) તથા પ્રપાક્ષે-
 ૩૨ ત્રંદ્વિતીયં તથા ગ્રામે ઉત(ત્ ÷)રાદિશાયાં વા(ય +)વ્ય કોણશ્ચિત્ ભૂમિપાશશ્ચસંરુયા-
 ૩૩ યાં પાશ ૧૦૦ શતમેકં । અસ્ય ચ આઘાટા યથા । પૂર્વતો રાજકીય ભૂમીશીમાં ।
 ૩૪ દક્ષિણતો મેહંં સોલૂર્ધી ક્ષેત્ર ભૂમી સીમા । પશ્ચિમતો મૂઘડાગ્રામસીમા
 ૩૫ યાં સીમા । ઉત(ત્ ÷)રતો વહણિ સીમાયાં સીમા । (૧) તથા આકબલીયા
 ગ્રામે ગ્રામાત્-
 ૩૬ ઉત(ત્)ર દિશિ(શા)માગે ભૂમિચંદ ૧ સંરુયાયાં વૃં પાશ ૧૦૦ શતમેકં । અસ્ય ચ
 ૩૭ આઘાટા [યથા +] । પૂર્વતો સાકલીગ્રામસીમાયાં સીમા । દક્ષિણતો વરડી
 સીમા । ૫-
 ૩૮ શ્ચિમતો ઘંટેલાળાગ્રામસ્યોપરિ ગચ્છમાન માર્ગ[÷] સીમા । ઉત(ત્)રતો વ-
 હણીસીમા [૧૫]

૧ કાલ ને બદલે વાપરેલું કાલ એમ સુધારો કરવો જોઈએ. વા નો વો ફાતરનારના બુદ્ધિ થયો જણાય છે. ૨ કદાચ આપણે આ પાઠનો સુધારો પત્તલાયાં એમ કરવો ધટે છે. પરંતુ એમ પણ સંભવ છે કે તે શબ્દ કદાં બીજા અર્થમાં વપરાયો હોય તેને અંગે તૃતીયા વિભક્તિ સાચી હોય. ૩ એક જ હોદ્દા જેવો કે મહાપ્રતિહાર બતાવવાનું દૂકું ૩૫ આ છે કે એ બૂદ્ધ બૂદ્ધ હોદ્દા જેવો કે ' મહામાત્ય—પ્રતિહાર ' બતાવે છે તે કહી શકાતું નથી. ૪ એટલે મહત્તર અથવા મહત્તમ ૫ વાંચો પ્રાગ્વાત્ જ્ઞાતીય ૬ આ દૂકું ૩૫ શા માટે છે તે કહેવા હું અસમર્થ છું. ૭ એટલે વૃત્તિઃ અથવા વૃત્તમ ૮ કદાચ જ્યોતિષ ૯ રૌત ૧૦ વાંચો ભૂમી સીમા ૧૧ મેહરનો સંભવ છે.

૩૯ તથા બ્રૂહદા ગ્રામો[મે]પિ ભૂમિસ્ત[÷ ×]હ ૧ સંસ્થાયાં વૃ ૦ પાશ ૧૦૦
શતમેકં । અસ્ય

પતસ્ત્રં ત્રીજું

૪૦ ચ આઘાટા[યથા] પૂર્વતો ઘાંટેલાણામસીમાયાં સીમા । દક્ષિણતો સમઢીયા
ગ્રામ સી-

૪૧ માય્ [આ]મ્ [સીમા ÷] । પશ્ચિમતો તથા ગ્રામીયબહણિસીમાયાં સીમા ।
ઉત્ત[ત્]રતો સૌવલીયા-

૪૨ વહણિસીમાયા [÷]સીમા । एवं ચતુરાઘાટવિશુદ્ધા ભૂમિ સ્વસીમાપર્યંત [÷ ÷]ય-

૪૩ અપસિદ્ધપરિમોઝ્યા ગૃહાણા [÷ +]પહ્લઢીકાસમેતા સ્વલકક [ચ્ +]છક ભૂમી

૪૪ સહિતૌઃ અકરા નિર્મલા ગોપથગોપચારસમેતા ઉવકપૂર્વધર્મેણ પદ-

૪૫ તા । [॥]ણા વાપી તથા પ્રપાચ દુ ૦ માધવેન સદૈવ ભરણીયા । વાપી[÷ +]
તથા પ્રપા[÷ +] ચ-

૪૬ દુ ૦ માધવેન ભરમાણેન સતા ણા ભૂમી ષ[સ્વં]હચતુષ્ટયસંસ્થાકા આચં-

૪૭ દ્વાર્કકાલં યાવત[ત્] સંતાનપરંપરયા મોક્તવ્યા મોક્તારણીયાશ્ચ ॥ જાનીહિવર્તાનિ

૪૮ પુરા નૈરંદ્રૈ દાનાંનિ ધર્મ્માર્થયસ[શ]સ્કરાણિ । નિમાલ્યવંતે પ્રતિમાનિ તાનિ કો નામ

૪૯ સાધુ[:×]પુનારા દૈદીત ॥ અત્રાર્થે સાક્ષિ ॥ વાર્મૈ શ્રીસોમનાથદેવીયસ્થાનાં ૦
દુર્વાસુ ॥ શ્રી-

૫૦ વિસદેશ્વરદેવમહિ[ઢે]ત્યસ્થાના[ન]પતિ વિશ્વલજ્ઞ શ્રી કેદારમઝેત્યસ્થાના ૦
ત્ર(ત્ર)જ્ઞાજા । દે-

૫૧ વી શ્રી કપાલેશ્વરીસ્તા[સ્થા]નીયા સ્થાના ૦ ક્ષદજા સ્થાના ૦યો ૦ લાશાસુતયો ૦
વેદા ર્હ[?]ક્ષા આ-

૫૨ લાસુત ર્હ[?]ક્ષા સાવદેવ । ત્ર(ત્ર)જ્ઞપુરીય ર્હ[?]ક્ષા । વિસિકેસિસુત ૦-
ર્હ[?]ક્ષા ૦ છે ઢા । તથા ત્રા[ત્રા]જ્ઞણ-

૫૩ મદ[ધુ]સૂદનસુતપંડિત ૦ સોમરવિ મહાજનમોહ શ્રેષ્ઠિ ૦ નાનસુત ૦ શ્રેષ્ઠિ ૦ સૂપા ।
કલ્ય ૦ શ્રે-

૫૪ શ્રિ ૦સ્વેતા । પ્રાગ્વાં ૦ શ્રેષ્ઠિઘરણિગ શ્રેષ્ઠિ ૦કુદાસુત ૦ ગાંદેવ । ગૂર્જ ૦ મહાજન
શ્ર [÷ +]શ્રિ-

૫૫ યજ્ઞકે ॥ કૂપં સ્વલકં કસ્થ[છ]ક ગોપથં ગોપચારં મોક્તવ્યં ચ ॥ દૂતર્કઃ
સ્વયં ॥ ધર્મવર્ધિ-

૫૬ કાર્યાં સંચરિતં ચાજ્ઞાતં ॥ છ ॥ શ્રીઃ ॥ ૩૦ ॥

૧ વાંચો સહિતા ૨ આંહિ શો પાઠ છે તે જણાવું નથી. ૩ હંદ ૪૦૬૧૦૭ા ૬૭૭૭૭૭ વાંચેન યાનીહ છે.
૪ વાંચો નરેન્દ્રદાનાનિ ૫ વાંચો નિમાલ્યવાન્ત ૬ પહેલાં ન કાતરો હતા અને પછી તેમથી તે નો સુધારો
કર્યો છે ૭ વામાનસ્થલી ને બદલે બધુ ૩૫ વાર્મ વપરાયું છે. ૮ એટલે સ્થાનાધિકારિ અથવા સ્થાનાપતિ (સ્થાન-
પતિ ને બદલે) તેના પછીના પંક્તિમાં છે તેમ. ૯ એટલે કદાચ યોગિન ૧૦ બધુ રૂપની નિશા ॥
બદલ્યો કપાલ જણાય છે. ૧૧ આંહિ અને નીચે જ્યાં આવે છે ત્યાં વાંચો શ્રેષ્ઠિ ૧૨ એટલે પ્રગવાદ.
૧૩ એટલે ગુર્જર અથવા વધારે સંભારિત ગુર્જર ૧૪ આ વિસર્ગ અધુરો કાતરેલો છે; માત્ર તેનો નીચેનો
આગળનામર કાતરેલો છે.

ભાષાન્તર-સારરૂપે

નીચે પ્રમાણે તારીખથી લેખનો આરંભ થાય છે:—શ્રીમાન વિક્રમ રાજના કાળ પછી સંવત ૧૨૬૬ મા વર્ષમાં અને લોકિક માર્ગમાસ શુકલપક્ષ ૧૪ ને શુરવારે; અથવા સંખ્યામાં વિક્રમ વર્ષ ૧૨૬૬ વર્ષ અને સિદ્ધ સંવત ૯૬ વર્ષ લોકિક માર્ગમાસ સુદિ ૧૪ ને શુરવારે; ઉપર કહેલા સંવત, માસ, પક્ષ, દિન અને તિથિએ આજે; અણુહિલપાટક પ્રસિદ્ધ શહેરમાં; અને ત્યાર પછી તે નીચેની વંશાવલી આપે છે:—

પરમભદ્રારક, મહાસભાધિરાજ અને પરમેશ્વર શ્રીમાન મુલરાજદેવ (પહેલો) (પં. ૫) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ચામુણ્ડરાજદેવ (પં. ૬) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ દુર્લભરાજદેવ હતો. (પં. ૭) તેનો—પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ભીમદેવ (પહેલો) (પં. ૮) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. ત્રૈલોક્યમણ્ડના ઉપનામવાળો શ્રીમાન્ કણ્ઠદેવ હતો. (પં. ૯) તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. અવન્તિનાથ અને વરવરકોનો પરાજય કરનાર, સિદ્ધચક્રવર્તિના ઉપનામવાળો શ્રીમાન્ જયસિંહદેવ (પં. ૧૧) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત વિષ્ણુ ભગવાન્ સરખો પ્રૌઢ પ્રતાપી, શાર્કભરીના રાજનો પરાજય કરનાર પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ કુમાર-પાલદેવ (પં. ૧૩) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કલિયુગમાં રામ જેવું નિષ્કલંક રાજ્ય કરનાર, અને જેણે સપાદલક્ષ દેશના રાજા લક્ષ્મીપાલ પાસેથી ખંડણી લીધેલી તે પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ અજય-પાલદેવ (પં. ૧૫) હતો. તેનો પાદાનુધ્યાત કાવિના દુર્જય રાજા નાગાર્જુનનો પરાજય કરનાર પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ મુલરાજદેવ (બીજો) (પં. ૧૭) હતો અને તેનો પાદાનુધ્યાત પ. મ. ૫. શ્રીમાન્ ભીમદેવ (બીજો) (પં. ૧૯) અભિનવ સિદ્ધરાજદેવ નામધારી સાક્ષાત આલનારાયણ (વિષ્ણુ) નો અવતાર છે તે હતો.

રાજા ભીમદેવ ૨ બીજાના રાજ્ય સમયમાં જ્યારે તેનો પાદપદ્મોપજીવિન્ મહામાત્ય શ્રી રત્નપાલ (પં. ૨૦) રાજ મુદ્રાને લગતાં સમસ્ત કોમી અને બીજાં ખાતાંઓની દેખરેખ રાખતો હતો; અને પોતાના ધણીની પ્રસાદીથી પ્રાપ્ત કરેલ સૌરાષ્ટ્ર મણ્ડલનો ઉપભોગ (પં. ૨૨) વામનસ્થલી શહેરમાં પોતાના પ્રતિનિધિ મહાપ્રતિહાર સોમરાજદેવદ્વારા કરતો હતો. (પં. ૨૩) જ્યારે (પં. ૨૩) મહત્તર અથવા મહત્તમ શ્રી શોભનદેવના કુળ સહિત પાંચ કુળોની અનુમતિથી નીચે પ્રમાણેનું દાનપત્ર જાહેર થયું હતું (પં. ૨૫) :—

પ્રાગ્વાટ જાતિના વાલહરાના પુત્ર મહિપાલે, ઘણેલાણા ગામના (પં. ૨૬) દક્ષિણ ભાગમાં વાપી કરેલો અને પ્રપા પણ કરાવ્યો છે. અને નાગર જાતિના પારાશરના પુત્ર માધવને ઘણેલાણા ગામમાંના (પં. ૨૮) વાપી સાથે જોડાયેલું ૫૦ પાશનું (પં. ૨૯) ખેતર અપાયું છે. તેની સીમા:—પૂર્વમાં સુમયણ્ડનું ખેતર, ને સોષડી નદી (પં. ૩૦); દક્ષિણમાં પણ સોષડી નદી; પશ્ચિમે રૌતવેદગર્ભના કળાનું ખેતર; અને ઉત્તરે રાજમાર્ગ છે.

વળી (પં. ૩૧) ગામના ઉત્તર દિશાના ભાગમાં વાયવ્ય ખણે આવેલું પ્રપાક્ષેત્ર જેની ભૂમિ ૧૦૦ પાશ (પં. ૩૩) છે તે બીજું ખેતર પણ આપ્યું છે. તેની સીમા:—પૂર્વે રાજકીય ભૂમિ; દક્ષિણે મેહર સોલ્યાનું ખેતર; પશ્ચિમે ભૂહરડા (પં. ૩૪) ગામની સીમા અને ઉત્તરે વહણીની સીમા છે.

તેમ વળી આકવલીયા ગામમાં ઉત્તર ભાગમાં એક ખંડ ધાન્ય ઉત્પન્નતાળું ૧૦૦ પાશનું ખેતર આપ્યું છે (પં. ૩૬) તેની સીમા:—પૂર્વમાં સાકલીયા (પં. ૩૭) ગામની હદ; દક્ષિણે વરડી ગામની હદ; પશ્ચિમમાં ઘણેલાણા ગામ જતો માર્ગ (પં. ૩૮) અને ઉત્તરે વહણી છે.

તેમ જ વળી ભૂદરડા ગામમાં (પં. ૩૬) એક ખંડ નિપજવાળી ૧૦૦ પાશ ભૂમિ આપી છે. તેની સીમા:—પૂર્વે ઘણેલાલા ગામની હદ; દક્ષિણે સમડીયા ગામની હદ; પશ્ચિમે ગામ વહણિની હદ; અને ઉત્તરે સીવલીયા ગામની વહણિની હદ છે (પં. ૪૧)

“ આ વાપી અને પ્રપા (પં. ૪૫) ને લગતું ખર્ચ માધવને શિર છે અને તેમ થાય ત્યાં સુધી માધવ અને તેનાં સંતાનોની પરંપરા આ ચાર ખંડ નીપજવાળી જમીન હોગવી શકશે.

“ [પછી ૪૭ પંક્તિમાં આશીર્વાદાત્મક અને શાપ આપનાર એક શ્લોક છે. તે પછી દાન-પત્રના સાક્ષીઓનાં નામની યાદી આપેલી છે, જેમાં સોમનાથદેવનો સ્થાનાધિકારી અથવા સ્થાનપતિ દુર્વાસુ, વિસેઠશ્વર દેવના મઠનો સ્થાનપતિ વિશ્વલજ (પં. ૫૦) કેદાર દેવના મઠના સ્થાનાધિકારી બ્રહ્મજ, કપાલેશ્વરી દેવના મંદિરનો સ્થાનપતિ ક્ષત્રજ (પં. ૫૧) બ્રહ્મપુરી ગામના ઇક્ષા (?) (પં. ૫૨) પ્રાગ્વાટ ઐષ્ઠિ ઘરણીગ (પં. ૫૪); અને ગુર્જર મહાજન અને ઐષ્ઠિ ઘરણીનાં નામોનો સમાવેશ થાય છે] ”

“ વાપી ખલક, કસ્થક અથવા કસ્થક, ગોપથ અને ગોપચારક્ષેત્ર (ચરો) હોગવટાનાં છે (પં. ૫૫) દૂતક કદાચ સોમરાજદેવ પોતે જ છે અને ધર્મવર્ધિકામાં દૂતકથી આજ્ઞા અમલમાં મૂકાઈ છે અને ત્રાંખાના પતરા પર આજ્ઞાપત્ર લખાયે છે (પં. ૫૫) ”

શ્રીધરની દેવપાટણ પ્રશસ્તિ^૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૩ વૈશાખ સુદિ ૪ શુક્રવાર (ઇ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર)

“નીચેનો લેખ, કર્નલ ટોડે પોતાના તેની “ટૂવેલ્સ ઈન વેસ્ટર્ન ઈન્ડીયા” ગ્રંથના પૃષ્ઠ. ૫૧૩ અને પછીનામાં અને મી. પોસ્ટન્સે જર્નલ. ઓ. ડ્રા. રૉ. એ. સો. વૉ. ૨. પૃષ્ઠ. ૧૬ અને પછીમાં જેનું અવલોકન કર્યું છે તે જ છે. આ બન્ને લેખકોના કથનાનુસાર તે વેરાવલ નજીક દેવપટ્ટન કે સોમનાથ પાટણમાં કાળના ઘર નજીકના સ્તંભ ઉપર જડયો હતો. હાલ, જે શિલા ઉપર તે કોતરાયો છે તે તે શહેરના મોટા દરવાજાની જમણી તરફ કિલ્લાની દિવાલમાં બાંધેલી છે. કર્નલ ટોડે અને મી. પોસ્ટન્સ બન્ને મી. વાઘને એક વિદ્વાન જૈન ધર્મશુરની સહાયથી અને રામદત્ત કૃષ્ણદત્ત પુરાણીએ સમક્ષ બનાવેલી નકલ પ્રમાણે તૈયાર કરેલા લેખનો તરજુમો જે કહેવાય છે તે આપે છે. મી. વાઘનને તરજુમો અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોના સંબંધમાં પરમ આશ્ચર્યકારક ટીકાઓથી પૂર્ણ છે, જેને સુભાષે થોડું જ ધ્યાન આપાયું છે. આ હાલની આવૃત્તિ સ્વર્ગસ્થ પંડિત ગિરજાશંકર સામળજીસે તૈયાર કરેલાં રખિંગ પ્રમાણે રજુ થઈ છે—જે મી. વી. જી. બોઝાએ પ્રથમ કહેલા પ્રસિદ્ધ કર્તાને અક્ષરાન્તર, ગુજરાતી તરજુમો અને તેજ ભાષામાં કેટલીક સમજાવતી નોંધ સાથે પ્રગટ કરવા મોકલેલી.

રખિંગ મુજબ શિલાનું માપ ૩૦ ઇંચ પોહળાઈમાં અને ૨૭ ઇંચ લંબ ઈમાં છે; પાંચ ઇંચની જગ્યા નીચેના છેડાપર ખાલી મુકી છે. ઉપરના ડાબી તરફના ખૂણામાં એક ટૂકડો બાંધી ગયો છે. લેખના અન્તમાં ઇમા થએલા ભાગો વધારે મોટા થતા હોવાથી જમણી બાજુમાંની ઘણી પંક્તિઓના મોટા ભાગ અર્ધો અથવા પૂર્ણ ભૂસાઈ ગયો છે. કારીગરી (કૃતિ) સારી છે. પહેલી પંક્તિમાં અનુસ્વારોને, ત્રણ અર્ધ ચક્રોથી આવૃત્ત કરી અતિ અલંકારિત કર્યાં છે. તેના સૌથી ઉપરના અર્ધ ચક્રને માત્રાને મળતો એક લીટો ભેડેલા છે એવા અન્ને બે સ્વસ્તિચિહ્ન છે જેમાંનું બીજું સ્વસ્તિક છે. પહેલાનું નામ મને જાણીતું નથી. મથાળે બે નાનાં ચક્રવાળો અને મધ્યમાં એક ચક્રવાળો અને નીચે લગાડેલા ત્રિકોણવાળો લંબચોરસ છે. લિપિ ૧૩ મી સદીની સામાન્ય દેવનાગરી છે. વ્ અને જ્ અને જ્ નું કાર્ય કરે છે. અને જ્ઞ, ત્વ, ઘ્ય ની જોડણી અચ્ચ, જ્ય, ત્વ, અને ઘ થઈ છે તે જાણતું નહીં. ૪૫ મા શ્લોકમાં હાલના ગુજરાતને મળતો ગૂર્જરાત્રા એ નવાઈ પમાડે તેવો શબ્દ છે. તે સુલ્વાનમાંથી સુરત્રાણ અને ઘઝનવમાંથી ગર્જનકની પેઠે ગુજરાત શબ્દમાંથી બનાવી કહાડ્યો છે. ગુજરાત એ કહાય ગૂર્જર અથવા ગૂર્જર જાતિનાં નામને એરેબીક સમૂહવાચક પ્રત્યય આત્ ઉમેરી થએલી મિશ્રણ ક્રિયા છે.

પહેલા અને છેલ્લા શબ્દો સિવાય લેખનું—જે આખો છંદોબદ્ધ છે—તેનું લખાણ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) મંગલ, શ્લો. ૧-૩ પહેલો શિવનું પરબ્રહ્મ સાથે અભિજ્ઞાન કરાવી તેને ઉદ્દેશે છે.

(૨) ક્ષયના અસહ્ય વ્યાધિમાંથી મુક્તિ અર્થે ઈન્દુએ કરેલી મંદિરની અને સોમનાથ-નગરની પ્રશસ્તિ, શ્લો. ૪-૫

(૩) અલુહિલવાડના ચૌલુક્ય નૃપોની અને વરત્રાકુલ વંશના અમુક પુરૂષોની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૬-૨૫

(૪) દેવપદ્મનાં ઘણાં મંદિર આંધનાર વિ. સં. ૧૨૭૩ માં વરત્રાકુલ વંશના પ્રતિનિધિ શ્રીધરની પ્રશસ્તિ. શ્લો. ૨૬-૫૧

(૫) વિમલ શિવ (૧) મુનિ, જે શૈવોનો ધર્મ ગુરુ અથવા મંદિરનો ગુરુ હતો એમ જણાય છે તેની પ્રશસ્તિ શ્લો. ૫૨-૫૭.

(૬) ઠવિતાનો (કાવ્યનો) ઠવાં,—જેનું નામ જોવાઈ ગયું છે તેની જાણ નવાં મંદિરોના અસ્તિત્વકાળ માટે પ્રાર્થના અને તેમના શિદ્ધિપ(નામ જોવાયું છે)ની જાણ શ્લો. ૫૮-૬૦; અને તિથિ.

ચૌદ્ધક્ય નૃપેની પ્રશસ્તિ આપણને નવું કંઈ શીખડાવતી નથી. ૧૬ માં શ્લોકના પહેલા પાઠમાં ભંગાણથી ભીમદેવ ૧ લાનું નામ નાશ પામ્યું છે તે સિવાય મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી સર્વ રાજાઓનાં નામો તેમાં છે તેઓનું વર્ણન લગભગ પૂરેપૂરું હમેશ માફક છે. ફક્ત એક જ ઐતિહાસિક હકીકત (શ્લો. ૨૩) જણાવેલી છે કે ભીમદેવ ૨. એ મેઘધ્વનિ નામવાળો સોમેશ્વર મંડપ અથવા શિવના મંદિરને જોડેલો મંડપ બાંધ્યો. વરત્રાકુલ વંશનું વર્ણન વધારે અગત્યનું છે શ્લો. ૭ માં આપણને જણાવે છે કે તેનું વૈદિકગોત્ર શાણ્ડિલ્યના ગોત્રનું હતું અને તેનું સ્થાન (રહેઠાણ) નગર એટલે ઉત્તર ગુજરાતમાં વડનગર હતું. આ જાતિ(વંશ)માં એક ધર્મી જોશી ઊયાભટ્ટ હતો (શ્લો. ૭-૮) જેના આશીર્વાદથી મૂલ એટલે મૂલરાજ. ૧ લા નૃપે ઇન્દ્રના વક્ષસ્થળમાં ઈર્ષા ઉપખલે તેનું શત્રુઓથી મુક્ત ચિરકાળ સુધી રાજ્ય થયું. કદાચ આનો અર્થ એ હોય કે ઊયાભટ્ટ મૂલરાજનો જોશી કે રાજજોશી હતો. આ માણસને માધવ, લૂલ, અને ભાલ ત્રણ પુત્રો હતા, જેઓને નૃપે તેની સખાવતોની દેખરેખ, અને વાપી, કૂપ તથા તડાગના ખોદકામ તથા કુટુંબ (આશ્રય ગૃહ), વિદ્યા મઠ, પ્રાસાદ, સત્રાલય, સૌવર્ણધ્વજ દંડ, કમાનો, ખભરો, નગરો, ગામો, પ્રપા અને મંડપનાં બાંધકામ સોંપ્યાં હતાં (શ્લોક ૯-૧૦). ચામુંડ નૃપે તેમની તરફ કૃપા બતાવવી ચાહુ રાખી અને પોતાના પિતાના મિત્ર મહામંત્રિ માધવને કહ્યું “વર ગામ આપ્યું” (શ્લોક ૧૨) વરત્રાકુલનો વંશ ઊયાભટ્ટના બીજા પુત્ર લૂલની સંતતિથી આગળ ચાહુ રહ્યો હતો. લૂલને એક પુત્ર હતો જે ભાભ અથવા લૂલ (?) પણ કહેવાતો (શ્લો. ૨૪) અને જે ભીમદેવ ૧ લાનો મિત્ર હતો. ભાભ-લૂલને “ જયસિંહનો પ્રિય મિત્ર ” શેભ અવતર્યો (શ્લો ૨૫). તેનો પુત્ર વલ્લ કુમારપાલનો નિમેલો સચિવ થયો (શ્લો. ૨૫) અને રોહિણી સાથે લગ્ન કર્યું. તેણીએ કુમુદ વિકસાવનાર ઇન્દુ સમાન નિજ વંશ વિકસાવનાર (શ્લોક ૨૬) અને શ્રી ભીમ એટલે નૃપ ભીમદેવ ૨ ના રાજપુરુષોમાં માન પામેલા શ્રીધરને જન્મ આપ્યો (શ્લોક ૨૭). તે પછી કવિ આ પુરૂષની અતિ મહાન સ્તુતિ કરે છે જેની સાથે થોડીક જેખીતી ઐતિહાસિક હકીકત મળેલી છે. ૪૦ માં શ્લોક આપણને જણાવે છે કે શ્રીધર ઘણી વખત લગ્ન કર્યું હતું અને તેને સાવિત્રી, લક્ષ્મી અને સૌભાગ્યદેવી ત્રણ પત્નીઓ હતી. ૪૨ માં શ્લોક પ્રમાણે: “ સ્થામ તમાલ વૃક્ષોના વન સમાન માળવાના યુદ્ધના માતંગોના ગણથી ઈપ્સિત દેશને તેના મંત્ર (એટલે તેના નય કે મંત્ર) ની શક્તિથી પુનઃ સ્થિર કર્યો અને નિજ બળથી શ્રીદેવપદ્મનું રક્ષણ કર્યું.”

આ હકીકતમાંથી જણાશે કે તેણે તેના નૃપને, રાજા અર્જુનવર્મન સાથેની વિપત્તિઓમાંથી છૂટવા કેાઇક રીતે સહાય કરી, જે અર્જુનવર્મન રાજાએ ઈ. સ. ૧૨૧૬ પહેલાં કેાઇક સમયે ગુજરાતને ભંગ કર્યો હતો. અને બીજા હકીકત એ પણ જણાશે કે તે પોતે દેવપદ્મનો સુખો (?) હતો. પાછળની હકીકત પછીના બીજા શ્લોકમાં પણ સુચવાયેલી જણાય છે. જ્યાં નમ્મી કહેલું છે કે “ શ્રીધર જે કિલ્લોના ગર્વ હતો તેણે જગતના પ્રલય સમયે તટને રેલ છેલ કરતા ઉંચા ચઢતા સાગરના તર્ંગો સમાન, તેના ચરણની ગતિ માત્રના વેગથી પર્વતોનો ભંગ કરનાર, ભૂમિ મંડળના બે ભાગમાં ભંગ કરનાર વીર હમ્મીરની સેનાને અતિ તૃણ સમાન કરી નાંખી.”

“ વીર હમીર ” બહુધા મુસલમાન સેનાપતિમાંનો એક હતો, જેણે એક કરતાં વધારે વખત બદાઈ કરીને લીમહેવના રાજ્ય સમયમાં ગુજરાત દુક સમય માટે જિત્યું. રાજનીતિમાં અને યુદ્ધમાં આ વિજયો કેટલા મહાન અને અગત્યના ખરેખર હતા એ શંકાસ્પદ જ રહેલું જોઈ એ. કારણ- કે પ્રશસ્તિઓ રચનારથી નાનાનું મોટું (અતિશયોક્તિ) થાય છે. સ્લોક ૪૪ આપણને જણાવે છે કે શ્રીધર સોમનાથ પાટણમાં રોહિણી સ્વામીના સ્થળે પોતાની માતાની યાદગીરી માટે વિષ્ણુને અર્પણ કરેલાં બે મંદિરો બંધાવ્યાં. અને એક શિવનું મંદિર પોતાના પિતા વલ્લના નામથી બંધાવ્યું. બાકીના સ્લોક એટલા બધા ખરાબ થઈ ગયા છે કે તેમના લખાણ માટે કંઈ ખાત્રીપૂર્વક કહેવું અશક્ય છે. વિ. સં. ૧૨૭૩, વૈશાખ શુદ્ધ, ૪ શુક્રવાર, એ તિથિ પ્રોફેસર જેકાબીના ટેબલો (કોઠા) પ્રમાણે (એ. ઇ. વો. ૧ પૃષ્ઠ ૪૦૩ અને પછી) ઇ. સ. ૧૨૧૬ એપ્રિલ ૨૨ શુક્રવાર સાથે મળે છે.

अक्षरान्तर

- १ ..... : शिवाय ॥ मनोमन्यादिभूम्यंततस्वमालावलंबनं । उपा-
स्महे परं तत्त्वं पंचकृत्यैकारणं ॥ १ [॥]^१ विषद्वायुर्वह्निर्जलमवनिर्दुर्विनकर-
श्चिदाधारश्चेति त्रिभुवनमिदं यन्मयमभूत् । स वः श्रेयो देया-
- २ ..... रनाथः सुरनर्दी सरूपां विभ्राणः शिरसि गिरिजाक्षेप-
विषयः ॥ २ [॥]^२ पुष्पातु स्फुरदभ्रविभ्रमभृतः कृष्णस्य वक्षःस्थलमैस्त्वत्कौ-
स्तुभकांतिभिः कवचिता लक्ष्मीकटाक्षावलिः । या संभोगभरालसा तनुत-
- ३ ..... जन्यविन्यासमूर्दारिद्र्यद्रुमदावपावकशि-
खाकारानिशं वः श्रियं ॥ ३ [॥]^३ श्रीसोमनाथायतनस्य रेखा भूमेरिवोर्द्धा-
गुलित्र भाति । अनन्यसाधारणशोभमेतत्पुरं पुरारेरिति सूचयंती ॥ ४ [॥]^४
महीवदनपंकजं भुवन
- ४ ..... भूषाविधिर्निबिः सकलसंपदां त्रिपुर-
वैरिणः सम्मतं । तदेतदतिदुःसहक्षयविनाशसिद्धौ पुरा शशांकचित्तं पुरं जयति
वारिधेः सन्निधौ ५ [॥]^५ अस्ति स्वस्तिमर्दंबुजासननिभैरध्यासितं यज्वमिधू-
मध्यामलिता-
- ५ ..... —लांवरतलं स्थानं त्रयीकेलिभूः । अम्यर्थ्य द्विजपुंगवानगरमित्यर्द्धे-
दुचूडामणिः । प्रादादष्टकुलान्त्रयापरचतुःषष्टयस्त्वष्ट्यै च यत् ॥ ६ [॥]^६
शांढिल्याख्योद्ग्रवंशाम्रकेतुगोत्रं ख्यातं नाम वम्ब्राकुलं यत् । ऊया-
- ६ ..... द्वा देवयुस्तत्र जज्ञे देवज्ञत्वं यस्य सान्वर्थमासीत् ॥ ७ [॥]^७
यदीयाशीर्वादैरमरपतिकार्पण्यजनकं भुनक्ति स्मायत्तं निहतरिपुराज्यं चिरतरं ।
निहत्य क्षमापालानणहिलपुरे मूलनृपतिः प्रभुत्वं तत्पुत्रेष्वकृतमुकृतार्थव्यवसितं ॥ ८ [॥]^८
गंगामवाह-
- ७ ..... प्रतिमा वभूवुस्तस्यात्मजा माधवललभाभाः । ते मूल-
राजेन पुरस्कृताश्च भगीरथेनेव यशोऽवतंसाः ॥ ९ [॥]^९ वापीकूपतडागकुट्टिम-
मठप्रासादसत्रालयान् सौवर्णध्वजतोरणापणपुरग्रामप्रपामंडपान् । कीर्तिश्रीसुकृत-
प्रदानरप-

१ ओ नमः शिवायः ओम आशी नगा पूरे। छंदः अनुष्टुभ्। २ छंदः शिपरिधौ—आशी नगा पूरे।
देयात्परमसुर—(व. ग. ओ.) ३ छंदः, आर्द्धविभ्रजित—आशी नगाभां वांशो—तनुतटे सौजन्य
४ छंदः, उपलति—वांशो बोद्धांगुलि ५ छंदः पृथ्वी—आशी नगाभां वांशो भुवनवास—(व. ग. ओ.)
६ छंदः, आर्द्धविभ्रजित—आशी नगा पूरे। ध्यामलितामलां चूडामणिः, पछीनु विराभ
मिह २६ करे। ७ छंदः, शालिनी—आशी नगा पूरे। ऊयाभयोः—ऊया (व) य भूतथी—(व. ग. ओ.)
८ छंदः शिपरिधौ ९ छंदः, उपलति—यशोवर्तसाः नो अवग्रह २६ करे।

- ८ .... तः श्रीमूलराजस्त्रिभुवनसन्निभैर्व्यवापयदयं चौलुक्य-
चूडामणिः १० [॥]^१ यद्यात्रासु तुरंगमोद्गुरुरक्षुलक्षमामंडलक्षोदच्छन्नदिगंत-
मंबरमभूदेकातपत्राकृति । आशाकुंजरकर्णकोटरतटीरप्यु-
- ९ ... च्चगंडोपला.... त्त्रिभुवनानः पटहध्वनिः
क्षितिधरश्रेणीषु वभ्राम च ॥ ११ [॥]^२ तस्मिन्भूभुजि नाकनायकसभामध्या-
सिते भूपतिः प्रत्यर्थिक्षितिपालशैलकुलिशश्चाभुंडराजोऽभवत् ॥ प्रीत्याग्रामवरं ददौ
निजपितुर्मित्रा-
- १० ... य कन्देश्वरं यः श्रीमाधवनामधेयकृतिने तस्मै महामंत्रिणे
॥ १२ [॥]^३ यस्योत्तुंगतुरंगतांडवभवः पांशुत्करः सौनिकः स्वः सीमासु मरुद्गा-
भयमहावप्रप्रकारोभवत् । शक्रेणासुर ... कप्रशमनं
दृष्टातिवृष्टा-
- ११ ... त्मना निःशंकं निदधे शचीकुचतटे चेतश्चिरेण ध्रुवं ॥ १३ [॥]^४
तस्यात्मजस्तदनु दुर्जभ्राजनामा यस्यारिराजमकरध्वजशंकरारूपा । पृथ्वीं वभार
परिपंथि ... गितभद्रपीठः १४ [॥]^५ तदनु
तदनु-
- १२ ... जोभूद्वल्लभो भूर्भुवः स्वस्त्रितयपठितकीर्त्तिमूर्त्तिमद्विक्रमश्रीः ।
यदरिपुपुत्रेषु स्थूलकाफलांका मृगपतिपदपंक्तिर्लक्ष्यते चत्वरेषु ॥ १५ [॥]^६
क्षोणीचक्रैकशके ... प्रेक्ष्यतापप्रतिहतनि-
- १३ खिलारारितराजन्मसैन्यः । तस्मिन् देवांगनानाजिविडतरपरीरंभभाजि क्षितीशे कर्णः
कीर्णाभियातिभुवमभृत भुजे भोगिभृन्मसरेण ॥ १६ [॥]^७ तस्मिन् ...
... रभूजयसिंहदेव ? । यस्य क्षपाक-
- १४ ... रकप्रतिमल्लमूर्त्तिः कीर्त्तिर्जगत्सु नरिनर्त्ति नटांगनेव ॥ १७ [॥]^८
पाणौकृत्य जयश्रियं क्षितिभुजामग्रे समग्रां महामेकच्छत्रपरिच्छदां विदधता
वीरेण वि ... रितः । येनारातिनृपा ... वृद्धामिर्मृशं
संधुक्ष्य क्षुभि-

१ छंद, शार्दूलविक्रीडित-वांयो वरपतिः-(व. ग. ओ.) २ छंद, शार्दूलविक्रीडित-वांयो क्षुण-
(व. ग. ओ.) कोटर लूख छे-(व. ग. ओ.) ३ छंद, शार्दूलविक्रीडित-कन्देश्वर लूख छे-(व. ग. ओ.)
४ छंद, शार्दूलविक्रीडित-शक्रेणासुरगोष्ठिक-(व. ग. ओ.) गोष्ठिक वांयतुं ज्ञेयध्व ५ छंद, वसंततिलका-
परिपंथिधरः किरीटल्ल धृतिच्छुरितशोणित (व. ग. ओ.) ६ छंद, भाद्रिनी-वांयो स्थूल मुकाफलांका-(व. ग. ओ.)
७ छंद, अगधरा व. ग. ओ. शक्रे पथी वांयो छे [मृत ... चंद्रकंते ... जे ।] वांयो न्मत्सरेण-
(व. ग. ओ.) आभ्र प्रसिद्धकंता लूखथी कर्णोन्मत्त्या सुधारे करे छे ८ छंद, वसंततिलका- व. ग. ओ.
तस्मिन् पथी वांयो छे [सध्रुवनासि जय ...], वांयो क्षपाकरकर-(व. ग. ओ.)

- ૧૧ તૌર્વસંનિભસમુક્ષેપઃ પ્રતાપાનલઃ ॥ ૧૮ [॥]^૧ તસ્મિન્નુપેદ્રત્વમનુપદૃતે ત્રૈલૌક્ય-
રક્ષાક્ષમવિક્રમાંકઃ ॥ લોકંપૃથૈરાત્મગુણૈરરલંઘ્યાઃ કુમારપાલઃ પ્રવશ્ન
મૂપઃ ॥ ૧૯ [॥]^૨ યદરિ .... તસ .... તત ... પ્રસૃમરપટ્ટકો-
- ૧૧ .... લાલોદાદિકઃ પ્રતાપઃ । કથયતિ ધનફેનસ્ફારકલ્લોલલોલં
જલનિષિજલમઘાપ્યુત્પતિષ્ણુ પ્રકામં ॥ ૨૦ [॥]^૩ આસ્વંહલપ્રાક્ષણિકેચ તસ્મિન્-
મુખં વભારાજયદેવ .... તરુપ્રકાંડાનુવાપ યો
- ૧૭ .... નૈગમધર્મવૃક્ષાન્ ॥ ૨૧ [૨૧]^૪ યત્ત્વજ્ઞધારાજલમમ્મનાના
મૃપેદ્રવિકાંતિયશઃ પ્રશસ્તિઃ । વભાજ તત્પુષ્કરમાલિકેવ શ્રીમૂલરાજસ્તદનુદિ-
યાય ॥ ૨૨ [ ]^૫ [તસ્યાનુજન્માજયતિક્ષિતીશઃ] શ્રીમીમદેવઃ પ્રથિત-
પ્રતાપઃ । અ-
- ૧૮ કારિ સોમેશ્વરમંડપોયં યેનાડ્ર મેઘધ્વનિનામધેયઃ ॥ ૨૩ [॥]^૬ લૂલાત્મજઃ
સમજનિષ્ટ વિશિષ્ટમાન્યો માભારુથયા સુમટમીમનૃપસ્ય મિત્રં [।] લૂલા ...
વર્જીવન .... પતિસમાર્ણવપૂર્ણચંદ્રઃ ॥
- ૧૯ ... ૨૪ [॥]^૭ તસ્યામવદ્મુવનમંડલમંડનાય
શોભામિષઃ પ્રિયસુહૃજયસિંહનામ્નઃ । યસ્યાત્મજઃ સચિવતામધિગમ્ય વહ્નઃ
સ[મ્માન]યાં સુચિરમાસ કુમારપાલં ॥ ૨૫ [॥]^૮ અથોપ ...
દિષ્ણીમુમામિવેશઃ કમ-
- ૨૦ ... લામિવાચ્યુતઃ । અજાયતાત્યાં કુલકૈરવાકર પ્રવોષકઃ
શ્રીચરનામચંદ્રમાઃ ૨૬ [॥]^૯ ક્ષીરોદપૂરપરિપાંડુરપુણ્યકીર્તિનીરોગમેષ પુરુ ... પ
માતનેતિ ।... નમંત્રશક્તિઃ શ્રીમીમમ્-
- ૨૧ પતિનિયોગિજનૈકમાન્યઃ ૨૭ [૨૭]^{૧૦} આશીઃ પરંપરા સેયમૂયામદૃસ્ય તાયતે [।]
ચૌલક્યવસ્ત્રાકુલયોરાકલ્પં પ્રીતિરક્ષતા ॥ ૨૮^{૧૧} [॥] કાંત્યા ચંદ્રતિ તેજસા ...
... ત્તાનપદાત્મજત્યસ્તિ-

૧ ૭૬, શાદૃલનિહીત- વ. ગ. ઓ. વાંચે છે વિસ્તા (સ્વા) રિતઃ નૃપા ... ૨ - ગિ ... ૨ ૭૬,
ઉપળતિ ૩ ૭૬, માલિની- ચદરિપુરેષુ વ્યાગ્રવિત્રાસવાત-(વ. ગ. ઓ.) ૪ ૭૬, ઉપળતિ- રાજદેવ મૂપઃ ।
અન્ધારયન મૂપતરં ૫ ૭૬, ઉપળતિ ૬ ૭૬, ઉપળતિ-પ્રથમ વાદ ધણું અસ્પષ્ટ છે. ૭ ૭૬, વસંત-
તિલકા-લૂલાસ(સ્વ) યાતુ મવજીવન પૂર્ણ કુમ્મઃ શ્રીમીમમ્- (વ. ગ. ઓ.) આજ પ્રસિદ્ધકર્તા લૂલાત્મજ-
માંથી મૂલાત્મજઃ સુધારો કરે છે. ૮ ૭૬, પહેલાં ત્રણ પાદ વસંતતિલકા-સુચિર લેખને અંતે આવે છે;
સાથે ૧૬ ની સંખ્યાના આકૃતિને ઉમેરો પણ કરાયેલો છે. ૯ ૭૬, વંશસ્થ-અથોપનેમે દયિતાં ચ રો-
દિષ્ણી- (વ. ગ. ઓ.) ૧૦ ૭૬ વસંતતિલકા-પુરુષાયુષમા, -મૂલાત્મજપરિવતનમંત્ર-(વ. ગ. ઓ.) ૧૧ ૭૬,
અનુદુભ મેષમયામૃદપતાયતે [નન્યામૃદિવ દશ્યતે-(વ. ગ. ઓ.)]

- २२ ... .. लसंपत्त्या घनाध्यक्षति । [वृत्त्या] सागरति प्रभा-
वविधिनानित्यं विरंचत्यसौ कीर्त्या रामति रूपसुंदरतया कंदर्प्यति श्रीधरः
॥ २९ [॥]^१ निःसीमसं ... ..
गुरुभिर्निबद्धः । सौजन्यनी-
- २३ .. .. रनिधिरुक्तमस्वसीमा जागर्ति चास्य हृदये पुरुषः
पुराणः ॥ ३० [॥]^२ श्रीधरोपि न वैकुण्ठः सर्वज्ञोपि न नास्तिवित् । ईश्व-
रोपि न कामारिरी ... .. [॥ ३१ ॥]^३ त[त्रानिंशं विबुध] पाद-
पकामधेनुमुख्याः स-
- २४ ... .. मस्तजनवाच्छिस्तदा भवंतु । किंत्वस्य संत्यभयदानवशंवदत्व-
विस्मेरवक्त्रविनयप्रमुखा विशेषाः ॥ ३२ [॥]^४ जंबालस्तुहिनायते [पिकततिः
श्रीराजहंसायते] [कालिंदी] ... दायते हरगलः क्षीरोदवेला
- २५ ... .. येते । शौरिः सीरधरायतेऽजंगिरिः प्राणेशैकायते यत्कीर्त्या
सुपयस्यते क्षितिगवी राहुः शशांकायते ॥ ३३ [॥]^५ निर्मास्थं [चंद्रदेवो]
... .. क्षीरोदः पादशौचामृ-
- २६ ... .. तमचलपतिर्देहसंवाहपंकः । उच्छिष्टं पांचजन्यं सुरसरिदमल-
स्वेदतोयोदयश्रीरिस्थेवं यस्य कीर्ते स्वयमकृत नुतिं सोम ... [३४] ...
... .. सीं त्रिलोकोमालोक्तय
- २७ ... .. संकीर्णनिवासमस्थाः [ ] वेधा विलक्ष स्तुतिमाततान
तवास्ति नान्यासदृशीति नूनं ॥ ३५ [॥] असौ वीरो दान्तः सुचरितपरिस्संद-
सुभगः ... .. परिणवगिरां कोपि सुकृती [।] अमुं पूर्वं ज-
- २८ ... .. न्मन्यखिलगुणविस्तारमधुरं नुनाव स्वच्छंदं विमलमिव वारुणीकि-
रसकृत् ॥ ३६ [॥] यदीयगुणवर्णनश्रवणकौतुकोच्छेदया । ... ..
... .. गमा । मनः किमिव रज्यते-
- २९ ... .. नुचितवंदिमिर्वेषसरतदस्य कविमानिभिर्न च चरित्रमुद्योतते ॥ ३७ [॥]^६
दिभ्यंतावलकर्णतालविलसत्तत्कुंभरंगांगणे यत्कीर्तिं [र्मदमत्त ... ..
नृत्यति [।] रोदः कंदरपूरण-

१ ७६, आर्द्धलविक्रीडित—मुक्तयौत्तानपदा०—(व. ग. ओ.) २ ७६, वसंतिलक्ष—निः सीमसं-
दुदयैकनिधानहेतुराकल्पमानजनतागुरु०—(व. ग. ओ.) ३ ७६, अनुष्टुभ्—रिन्द्रोपि न च वृत्रहा—
(व. ग. ओ.) ४ ७६, वसंतिलक्ष. ५ ७६, आर्द्धलविक्रीडित—कालिंदी जलदायते—(व. ग. ओ.)
६ ७६, अश्वरी—चंद्रदेवो रघुपतिरचितः सेतुबंधः प्रणाली—(व. ग. ओ.) कीर्तेः— — सोमनाथोऽतिप्रद-
—(व. ग. ओ.) ७ ७६, उपमाति—(यत्कीर्त्यानाम्) दयसी (सि) त्रिलोकोमालो—(व. ग. ओ.) पांथो
विलक्षः—८ ७६ क्षिप्ररिथु ९ ७६, पृथ्वी — — कमल — वाणी — लयता — मिगमान—
(व. ग. ओ.) पांथो मुद्योतते.
के. ८०

- ३० ... .. प्रणयिनी निः शंकमात्मभरिभिर्दंती तमसां कुलं कलिलप्रध्वं-
सबद्धोत्सवा ॥ ३८ [॥]' लोकालोकालवाला जलनिषिसलिलासिक्त[मुक्ता-
वहंती] [शंभोर्मूर्द्धा] वलविन्यसिलगुणमयै-
- ३१ ... .. रंकुरैः कीर्त्तिवल्ली यस्य प्रालेयभानुप्राविकचकुसुमोदारतारा-
परामैर्दिकृक्कं व्यापयंती जयति फणिपतिप्रांशुमूलाजगत्यां ॥ ३९ [॥]' ...
... सावित्रीलक्ष्मीसौभाग्यदेव्याख्याः [१]
- ३२ ... .. इच्छाज्ञानक्रियाख्येया यद्वदीशस्य शक्तयः ॥ ४० [॥]'
ताभिर्भुवनवंद्याभिः संध्याभिरिव वासरः [१] [श्रीधरः शोभते शश्वल्लोकव्या-
प्येकदीपकः ॥ ४१] ... [मालवतमाल] वनायमानसेनागज-
- ३३ ... .. प्रकरभंगुरितां भुवं यः [१] [भू]यः स्थिरां सपदि
मंत्रवलेन कृत्वा श्रीदेवपत्तनमपालयदात्मशक्त्या ॥ ४२ [॥]' प्रलयजल-
धिबेलोलोलकलोललोलं ... .. संपिष्टशैलं [१] दलितधरणि-
- ३४ ... चक्रं वीरहंभीरचक्रं बहुतृणमकरोद्यः श्रीधरो दुर्गदुर्घः ॥ ४३ [१]' मातुः
कैवल्यहेतोर्मुररिपुभवनं रोहिणीस्वामिनाम्ना ... केशवाद्यः [१] नाम्ना ता-
- ३५ ... .. तस्य तद्वच्छिवभवनमपि ... .. [वाम] श्रीमच्छि-
वस्य प्रतिहतदुरितं कारितं भूरिशोभं ॥ ४४ [॥]' बल्लो दौवारिकोभूद ...
... .. गूर्जरात्रा निजनिपुण-
- ३६ ... .. गुणैः सूनुना... [१] [येने[ह] श्रीधरीयो ह] रनगर-
पदे योजितस्तस्य नाम्ना प्रासादः श्रीधरेणाप्ययमवनिजयः कारितः ... ..
[४५] ... .. धनस्तोमास्वमत्कारिणः
- ३७ किञ्चिच्छ्रीनृपनायिकामिरमित ... १... .. [१] गीर्वाणाधिपचा [पसा]
दरमहारत्नस्फुरज्योतिषां नैते मेरूमहीधर ... [४६]' मा द्विजवृद्धिभाजः
- ३८ ... .. समानदीर्घाः सगुणाः ... [१] ... .. माहेश्वर-
व्याकरणोपमानाः ॥ ४७ [१]' ... .. वैशेषिका इव ॥

१ छंदः, शाङ्खविद्धोऽतः—० मत्त(वारवनितातल्यपदा).—(व. ग. ओ.) २ छंदः, स्रग्धरा.
३ छंदः अनुष्टुप् (तस्य पत्न्यस्तु) सावित्रीं० (व. ग. ओ.) ४ छंदः, वसंततिथ्याः उत्तावमालवत०—(व. ग. ओ.) ५ छंदः, उत्ताल० वांयतुं ओष्ठ्ये भंगुरितां तुदंय । सूर्यः स्थिरां (रं) भूधथी (व. ग. ओ.) ५ छंदः, माधव्य-वरण धरणमात्रापातसंपिष्ट०—(व. ग. ओ.) ६ छंदः, स्रग्धरा—तूनं — — — — ममितो मंदिरं के०—
(व. ग. ओ.) मपि — — — — जयाख्यं (व. ग. ओ.) ७ छंदः, स्रग्धरा—भूदरिगिरि — — — — —
— — दाह्या गुर्ज — (व. ग. ओ.) : गुणैः ॐ — (व. ग. ओ.) : सूनुनात्पात्रिगम्यं कारितः शंकरस्य —
(व. ग. ओ.) ८ छंदः, शाङ्खविद्धोऽतः पल्लवधनः तः—कीयकृत्पांतरा महीधरः शशिदशमाकार (व. ग. ओ.) —
६ छंदः, छिपलति — द्विजोत्तमद्विजः तारका माहेश्वर—(व. ग. ओ.)

- १ छंद, अनुष्टुप्—पहेला प्रकृति आर्यात—आद्योदयाः केषुधा वैशे—(व. ग. ओ.) २ छंद, अनुष्टुप् ३ छंद, आशिनी-विभवा; स्यवर्गाः वारात्र—(व. ग. ओ.) ४ छंद, त्रिष्टुप्—एषां सुसिद्धाय कथा श्रयाय मठं विधाय स्वपदेन क्ता—(व. ग. ओ.) ५ गतः (श्रीनिवासी); प्रतिनृपतिमनं यः पंडितमग्य—(श्रीनिवासी) ६ छंद, अनुष्टुप्; ७ छंद, आर्द्रपिकीति — — — दधिपरि — — सचिवः सुधी सविधा — — — कृतोजित—(व. ग. ओ.) ८ छंद, सञ्जय—दलद्रुहः क्षणितमत,—(व. ग. ओ.) ९ छंद, वसंततिलक्ष ?—वीर्यय पादपयो—(व. ग. ओ.) १० छंद, छिन्ननि. पाद १ आने अन्ये प्रभूत (व. ग. ओ.) ११ अष्टाक्षर—विहरति विभुर्वक्त्रपिंडांतरलेखा — वलयमखिलं गंडयती यमस्य—(व. ग. ओ.)

ભીમદેવ ૨ જાનો જામનગરતાળે ભરાણાનો શિલાલેખ

વિક્રમસંવત ૧૨૭૫ ભાદરવા સુદિ.

ઠાઠિઆવાડમાં જામનગર તાળે ખંભાળીઆ નજીક ભરાણા એ એક નાનું ગામડું છે. આ ગામની પશ્ચિમે ભાવનો મઠ છે, જેમાં એક ખુલ્લો ઝોટલો છે; જેની બાબુએ ગણપતિની છબી કોતરેલી છે. આ બાબુ ઉપર આ શિલાલેખ ચણી લીધેલો છે, અને તેના ઉપર ગાયનું ચિત્ર છે.

શિલાલેખનું માપ ૧૫" x ૮" છે. નવ પંક્તિઓ કોતરેલી છે, જેમાંથી છેલ્લી બે અને પહેલી અને ચોથી પંક્તિઓના થોડા અક્ષરો બિલકુલ અસ્પષ્ટ છે. અણહિલપુરના રાજા ભીમદેવે નીમેલા સૌરાષ્ટ્રના સુબા શ્રીસામંવસિંહનું નામ તેમાં વર્ણવ્યું છે. આ સુબાના આદિશથી એક વાવ બંધાવવામાં આવી હતી, અને તેની આલુ સ્થિતિ માટે ભરાણા ગામની માંડવીની ઉપજમાંથી ખર્ચની ગોઠવણ કરી હતી.

આ લેખ દેવનાગરી લિપિમાં લખેલો છે, અને સંસ્કૃત ગદ્યમાં છે. તેનું વર્ષ વિક્રમ સંવત ૧૨૭૬ એટલે ઈ. સ. ૧૨૧૬ છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ શ્રીવિક્રમાત્ સંવત્ ૧૨(૭)૧ વર્ષે ભાદ્રપદશુદ્ધિ... .. અબોહ શ્રીમદ્ગદ્ધિ-
- ૨ લપાટકાધિષ્ઠિતસમસ્તરાજાવલીસમલંકૃતમહારા-
- ૩ જાધિરાજશ્રીમદ્ધીમદ(દે)વકલ્યાણવિજયરાજ્યે શ્રીસૌ
- ૪ .... દેશાભિયુક્તમહંશ્રી.... લવઃ શ્રીસામ્વંતસી(સિં)હ
- ૫ કસ્યાદેશેન ચ વિનિયુક્તમહં(મહાન્) શ્રીઅરિસી(સિં)હઠ. શ્રીજ
- ૬ યસીહામ્બ્યાં શ્રીમાતરાદેવીવાપિકાયાઃ પત્રશાસનં કા
- ૭ રિતં ॥ તથા સ્થાનીયેપિ પૂજાર્થં મદ્રાણકમંડપિકાયાં
- ૮ ... .. હિ ... .. દેવપતિ ... .. શ્રીધિ
- ૯ ... ..

ભાષાન્તર

વિક્રમ સંવત ૧૨૭૫ ભાદ્રવા શુદ્ધિ ... .. આજે, શ્રીમદ્ અણ્ણિલપાટઠનિવાસી સમસ્ત રાજવલીથી મંડિત દરબારવાળો મહારાજાધિરાજ શ્રીમાન ભીમદેવના કલ્યાણવંત અને વિજયી રાજ્યમાં શ્રીસૌરઠ દેશમાં કારભાર માટે નિમેલા શ્રીસાગંતસિંહ દેવની આજ્ઞાથી મહાન શ્રીઅરિ-સિંહ અને ઠકર જયસિંહથી શ્રીમાતરાદેવી વાપીના સંબંધમાં આ લેખ કોતરાયો છે તેનો હેતુ નીચે મુજબનો છે કે આ સ્થાનના પૂજાના ખર્ચ માટે ભરાણાની માંડવીની આવકમાંથી... ..

श्रीमन्नयंतसिंह अथवा अभिनव

सिद्धराजनं दानपत्र^१

विक्रम संवत् १२८० पोष सुदि ३ त्रीज मंगलवार

अक्षरान्तर

पतरूँ पहेलुँ

- १ स्वस्ति राजावलीपूर्वम् समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरम ...
... भट्टारक] उमापतिवरलब्ध-
- २ प्रसादप्रौढप्रतापादित्य चौलुक्यकुल[कमल]... ... नानेकसंग्रामनि ...
श्रीमन्मूलराजदेवपादानुध्यातमहारा-
- ३ जाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रसादप्राप्तराज्यलक्ष्मीस्वयंवरश्री ·
चामुंडराजदेवपादानुध्यातम-
- ४ हाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रसादसंपादितराज्यलक्ष्मीस्वयं-
वर ... ... श्री
- ५ वल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्ध प्र-
सादप्रौढप्रतापा ... ... त श्रीदुर्लभ-
- ६ भराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रसाद-
प्रौढप्रतापतिमिरारि-
- ७ राजाभीमश्रीमङ्गलदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापति-
वरलब्धप्रसाद[प्राप्तरा-]
- ८ जलक्ष्मीस्वयंवरकामिनीकंदर्पत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज-
परमेश्वरपरमभट्टारकउमा-
- ९ पतिवरलब्धप्रसादावाप्तराज्यलक्ष्मीस्वयंवर अत्यद्भुत प्रतापमार्चंड चौलुक्यकुल [ल]
तिलकत्रिभुवनगण्डवर्वर- [क] जिष्णु-

४. अ. वा. ६ पा. १६९ अ. ५५६३

१ पतरानु माप १४"×१५" सिपि वन-देनागरी. पतरां ४१३थी तथा तपावी साह ४२पाना
प्रयत्नोत्थी अरापरीने नुक्कान पानेवां छे. य. ६-छेस्सा नल्य अक्षरा अंकित ५६ छे.

- १० अवन्तीनाथसिद्धचक्रवर्षि श्रीमज्जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमेश्वर-
परमभट्टारकउमापतिव-
- ११ रलब्धप्रसादसंपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरात्यद्भुतप्रतापभास्वानुचौलुक्यकुलकल्पद्रुम-
विचारचतुरानतरणांगणवि-
- १२ निर्जितशाकम्भरीभूपालश्रीकुमारपालदेव पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभट्टारकउमापतिव-
- १३ लब्धप्रसादप्रौढप्रतापादित्यकलिकालनिष्कलंकावतारितरामराज्यआज्ञाऽजापाल-
श्रीअजयपालदेवपादानुध्यात-
- १४ महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक उमापतिवरलब्धप्रसादप्रौढप्रतापबालार्क
आहवपराभूतदुर्जयगर्जनका-
- १५ धिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराज[परमेश्वर]परमभट्टारकउमापति-
वरलब्धप्रसाद — — — ना-
- १६ रायणावतारश्रीभीमदेवतदनन्तरं स्थाने महाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमाप-
तिवरलब्धप्रसाद-*
- १७ संपादितराज्यलक्ष्मीस्वयंवरात्यद्भुतप्रतापमार्तण्डचौलुक्यकुलकल्पवल्लीविस्तारण-
दीप्तसदुःसमयजल-
- १८ भिजलमभ्रमेदिनीमंडलोद्धरणमहावराहदुर्दैवदावानलनिर्दग्धगूर्जरधराबीजप्ररोहैकप-
र्जन्यपृक्कांगवीरेत्या-
- १९ दिसमस्तविरदावलीसमुपेतश्रीमदणहिलपुरराजधानीअधिष्ठित अभिनवसिद्धराजश्री-
मज्जयन्तिसिंहदेवो
- २० वर्द्धिपथकेगंभूतापथके चतुन्नियुक्तविषयाधिकारिणो बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥
अस्यां तिथौ संवत्सरमास-
- २१ पक्षवारयुक्तायां गतसंवत्सरद्वादशवर्षशतेषु अश्लीत्शुचरेषु पौषमासे शुक्लपक्षे तृती-
यायां तिथौ भौमवारे
- २२ संजातउत्तरागतसूर्यसंक्रमपर्वणि अंकतोऽपि सम्बत् १२८० वर्षे पौष शुद्धि ३
भौमेऽब्दे संजात [उच्च] रानय-

पं. ११. वा. भास्वान् पं. १२ वा. शाकम्भरी पं. १५ वा. श्रीभीमदेवः. पं. १७ दीप्तसदुः पं. १८ वीरे
अ२५४ छ. पं. १६ वा. विरुदा. पं. २० वा. च तत्रि.

પતરૂં બીજું

- ૧ નપર્વણિ જ્ઞાત્વા શુચિર્ભૂત્વા ચરાચરગુરું ભગવંતં ભવાનીપતિમશ્વર્ય સંસારાસારતાં
વીક્ષ્ય નલિનીદલગત †
- ૨ જલલવતરલતરં પ્રાણિતવ્યમાકલિજ્ય એહિકામુષ્મિકં ચ ફલમંગીકૃત્ય વિત્રોરાત્મ-
[નશ્વ પુણ્યયશો]ભિવૃદ્ધ-
- ૩ યે પૂર્વપુરુષાણાં સ્વર્ગેસ્થિતયે વર્ત્વિપથકે સાંપાવાડાગ્રામઃ પૂર્વ પલમાનદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જાં તથાંગં મૃતાપથકે શેષઃ
- ૪ દેવતિગ્રામમધ્યાત્ ડોડિયાપાટકસત્કમૃમિસ્વંડ ૧ ઉભયમેતત્ પૂર્વસ્થલદેવદાય-
બ્રહ્મદાયવર્જિતં અસ્યામેવ મૂ-
- ૫ મૌ સોલું. રાણકઆના ઉ. લણપસાકેન સ્વીયમાતૃસલ્લખણદેવિનામકે કારિત-
સલ્લખણપુરે શ્રી[આન]લેશ્વરદે-
- ૬ વશ્ત્રીસલ્લખણેશ્વરદેવામ્બ્યાં શાસનોદકપૂર્વમસ્માભિઃ પ્રદત્તં ॥ સાંપાવાડાગ્રામત્યા-
ધાટા યથા ॥ પૂર્વસ્યાં મદ્દાશ્રી-
- ૭ શેષદેવતમૃમૌ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફાંચડીગ્રામહાંસલપુરગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા ।
પશ્ચિમાયાં—————દ્રે—————ક-
- ૮ ગ્રામયોઃ સીમાયાં સીમા । ઉત્તરસ્યાં રાણેલોયગ્રામસ્વાંમિલગ્રામદ્. આધીવાડા-
ગ્રામાણાં મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૃમૌ ચ
- ૯ સીમા । તથા ડોડિયાપાટકમૃમિસ્વંડૈકસ્યાધાટાઃ ॥ પૂર્વસ્યાં ઇટિલાગ્રામકાલ્હરી-
ગ્રામવહિચરગ્રામાણાં સીમાયાં
- ૧૦ સીમા । દક્ષિણસ્યાં ફાંચડીગ્રામસીમાયાં સીમા । પશ્ચિમાયાં મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૃમૌ
સીમા । ઉત્તરસ્યાં ડોડિયાપાટકમ-
- ૧૧ લ્વન્યમૃમૌ સંતિ છસાનવહપાનીયે તથા મદ્દાશ્રીશેષદેવતમૃમૌ ચ સીમા ॥ ઇવમ-
મીમિરાધાટૈરુપલક્ષિતઃ સ્વસી- ‡
- ૧૨ માપર્યંતઃ સવૃક્ષમાલાકુલઃ સહિરણ્યભાગભોગાસદંડદશાપરાધઃ સકાષ્ટતૃણોદકો-
પેતઃ નવનિધાનસાહિત આમ્બ્યાં

+ પ. ૧ વીક્ષ્ય અ.૨૫૪ છે. ૫. ૨ વાંચો. માકલ્ય. ૫. ૩ વાંચો વર્દિ. ૫. ૪ વાંચો દેવી
પ. ૬ મદ્દા અ.૨૫૪ છે. ‡ પ. ૧૧ પહેલું ચિહ્ન પ્ય નહી સમન્નય તેજું છે, —કદાચ છે બદલે હેાય
વાંચો સતિષ્ઠમાન. ૫. ૧૨ વાંચો વૃક્ષ —; ભોગઃ સ; કાષ્ટ.

- १३ देवाभ्यां आचंद्रार्ककालयावद्भोक्तव्यः । यथा दीपमानकरादिरण्यादि सर्वं सर्व-
दाज्ञाश्रवणविधायीभूत्वाऽमुकाभ्यां देवा-
- १४ भ्यां समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृमि-
रस्मत्पदत्तदेवदायोऽयमड-
- १५ मनुमंतव्यः पालनीयश्च । केनापि कदापि शासनमिदं न परिपंथनीयं ॥ यत उक्तं
च व्यासेन ॥ षष्ठिर्वर्षसहस्राणि
- १६ स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । प्याछेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत् ॥ १ बहु-
भिर्वसुधा भुक्ता राजभिः सगरा[दिभि] यस्य-
- १७ स्य यदा भूमी तस्यतस्य तदा फलं ॥ २ अस्मद्वंशे च यो राजा ज्ञ्योमे—
—स्तस्याहंकारमसौ—
- १८ येत् ॥ ३ भो वृषा जन्मनः पुण्यमस्यां किमपि मामकं । सर्वेषां—म—
—मिदं ऊचे
- १९ कालजातीयव्रा० महं श्रीआशादित्यसूनु—श्रीस्तंभं
- २० कलः ॥
- २१ श्रीमजयसिंहदेवस्य

पं. १३ पांथो यावद्भो; — दीयः— विधयीभू पं. १४ भ्यां समुप. पं. १५ भ्यां समुप. पं. १६ पांथो तिष्ठति;— आच्छेत्ता
नांथो पं. १७ प्रथम अक्षरं भुंसी नांथो पांथो पं. १८ सर्वेषां तिष्ठति;— आच्छेत्ता
पं. २१ पांथो श्रीमज्ज.
लं. ८२

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી.

૧ મૂલરાજ પહેલો—ઔલુક્ય કુળના કમલદેવને વિઠસાવનાર પ્રૌઢ પ્રતાપી સૂર્ય.

૨ ચાસુણ્ડરાજ.

૩ વલ્લભરાજ.

૪ દુર્લભરાજ.

૫ ભીમદેવ ૧.

૬ કર્ણદેવ. ત્રેલોક્યમહા.

૭ જયસિંહદેવ—ત્રિભુવનગંડ, વર્વરક અને અવન્તિનાથને જિતનાર, સિદ્ધોનો ચક્રવર્તિ ઐકાંગવીર નામ બીજું છે તે,

૮ કુમારપાલ—શાકંભરીના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૯ અજયપાલ.

૧૦ મૂલરાજ ૨—ગજર્જનકોના રાજાને યુદ્ધમાં હરાવનાર.

૧૧ ભીમ—સાક્ષાત્ નારાયણ સ્વરૂપ તેના પછી તેના સ્થાને.

૧૨ જયન્તાસિંહ—અણહિલપાટકનો રાજા, અભિનવ સિદ્ધરાજ.

(બ) જયન્તાસિંહ વર્ધિપથક અને અગંભૂતા અથવા ગંભૂતાના પથકના રાજપુરુષોને સંવત ૧૨૮૦, પોષ સુદિ ૩ ને મંગળવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન—(૧) વર્ધિપથકમાં સારખાવાડા ગામ. તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વમાં શેષદેવતની ભૂમિ

(બ) દક્ષિણમાં કૌંચડી^૧ અને હાંસલપુર ગામો.

(ક) પશ્ચિમમાં—

(૩) ઉત્તરે રાણેલોય, ખાંભિલ,^૨ આધિવાડા, ગામો અને ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ

(૨) ગંભૂતા અથવા અગંભૂતા પથકમાં શેષદેવતિમાં ભૂમિખંડ (જમીનનો ટૂકડો) તેની સીમા:—

(અ) પૂર્વે ઇડિલા કાદ્દહરી અને વહિચર^૩ ગામડાં

(બ) દક્ષિણે કૌંચડી ગામ.

(ક) પશ્ચિમે ભટ્ટારક શ્રીશેષદેવતની ભૂમિ.

(૬) ઉત્તરે ઢોઠિયાપક.

૩ દાનનું પાત્ર—સોલંકી રાણા આનાઓ લણપસાકે તેની માતા સલખણુદેવીના પુણ્યાર્થે સલખણુપુરમાં બાંધેલાં આનલેશ્વર અને સલખણુશ્વરનાં મંદિરો.

૧ દાનપત્ર નં. ૬ (ઈ. એ. એ. ૬ પા. ૨૦૩) ના સારાંશની નોટ ૧૧ જુઓ. ૨ ક્વાર્ટર માસ્તર જનરલનું નકશાનું કાર્પેઈલ કદાચ હોય, જે રાધનપૂર સંસ્થાનમાં સુબપૂરની પૂર્વે ચાચકવાડી સરહદ પર આવેલું છે ૩ વિરમગામ અને પાટણના રસ્તામાં આવેલાં કાલરી અને ભેચરાજ ગામો હોવાનો સમ્ભવ છે.

लीमहेय २ जनुं दानपत्र*

विश्वम् संवत् १२८३ क्षतिः शुद्धि १५ शुद्धवार

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ । ॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमे-
- २ श्वरपरमभट्टारकचौलुककुलकमलिनीविकासनै[कर्मात्तडश्री]मूलराज-
- ३ देवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टार[क]श्रीचामुंड[राज]-
- ४ [देव]पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीवल्लभ[राज]-
- ५ [देव]पादानुध्यातमहाराजा[धि]राज[पर]मे[श्वर]परमभट्टार-
- कश्रीदुर्लभरा[ज]-
- ६ [दे]वपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीमद्वी[मदेव]-
- ७ पादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्ण-
- ८ देवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजअबन्तीनाथवर्बरक-
- ९ जिष्णुसिद्धचक्रवर्तिश्रीमज्जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपर[मे]-
- १० श्वरपरमभट्टारकपरममाहेश्वरश्रीमत्कुमारपालदेवपादानुध्यातमहारा-
- ११ जाधिराज[पर]मेश्वरपरमभट्टारकहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापाल-
- १२ श्रीअजयदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकम्लेखतमोनिचयच्छत्र[मही]-
- १३ वलयप्रद्योतनबालार्कमहाराजाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजा-
- १४ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक अभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्तिश्रीमद्वीमदे-
- १५ वः स्वभुज्यमानचालीसापथकांतवर्तिनः समस्तराजपुरुषान् त्रा[क्षणोत्त]रांस्तानि ॥
- १६ युक्ताधिकारिणो जनपदां [श्च बोधये] त्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादि-

पतरुं बीजुं

- १ [त्यो]त्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशषु त्रि[अ]शीति उत्तरेषु लौकिक[कका-
र्त्तिकपूर्ण]मायां गुरुवा-
- २ रेऽज्ञाकतोऽपि संवत् १२८३ वर्षे लौकि० कार्तिक शुद्धि १५ गुराव[येह]
श्रीमदणहिलपा-

* प. अ. वा. ६ पा. १८६ अ. अयुद्धर. पतरांनु माप ६३ "x ११३" त्रिपि जैन देवनागरी-
स्थिति सुरक्षित छ. थोडा थोडालाजोमां अक्षरे छान्डी गया छ. पं. १५ पांथो स्तम्भ.

- ३ टकेऽस्यां संवत्सरमासपक्षपूर्विकायां तिथौ ज्ञात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीप-
तिमभ्यर्च्य संसा-
- ४ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकाऽ-
[मुष्मि]-+
- ५ कं च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोभिवृद्धये नताउलीग्रामः स्वसीमाप-
[र्यन्तः स-]
- ६ वृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतसहिरण्यभागभोगसदंडोदशारापधः सर्व[दानी]॥
- ७ समेतो नवनिधानसहित पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जमंडल्यां श्रीमूलेश्वरदेवा-
- ८ य नित्यपूजार्थं तथा मठस्य भेत्यतपोधनानां भोजनार्थं च स्थानपतिः वेदगर्भराशेः
शास-
- ९ नोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥ ग्रामस्यास्य आघाटा यथा पूर्वस्यां ओंकरा —
अवया — — —
- १० ग्रामयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां अवयाणिज्जुयांतिजग्रामयोः सीमायां
सीमा । पश्चिमा-
- ११ यां बडसर तलपदभूमिमीमायां सीमा । उत्तरश्च ओंकुरालग्रामसीमासंलग्नबडसर
[सी]मा-
- १२ [यां] सीमा । एवममीभिराघाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिभिर्जनप-
दैर्यथादी-
- १३ यमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रव[णविधेयै]र्भूत्वा अमुष्मै भट्टारकाय समुप
[ने]त-
- १४ [व्यं] सामान्यं चैतत् पुण्यफलं मत्वा अस्मद्वंशजैरन्येरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्र-
दत्त[देवदा]
- १५ [योऽयम]नुमंतव्यः । पालनीयश्च । उक्तं च भगवता व्यासेन । प्रष्टिवर्षसह-
श्राणि स्वर्गे तिष्ठति [भूमिदः] ।
- १६ आछेत्ता चानुमंता च तान्येव नरकं व्रजेत् । १ अस्मद्वंशज — — —
- १७ क्रममोऽस्मि मम दत्तं न लोपयेत् । २ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत
ठ० सा-
- १८ [ति]कुमारसुत आक्षपटलि० सोमसीहेन । दूतकोऽत्र महासांघि ठ० श्रीबहु-
देव इति श्रीमद्गीमदेवस्य

+ पं. ४ वांशे माकल्य. ॥ पं. ६ वांशे काष्ठ; पेतः; भोगः सदंडद. पं. ७ वांशे सहितः; वर्ज
पं. ८ वांशे मित्यंत प्रतेः. पं. १५ वांशे षष्ठि; सहश्राणि; तिष्ठति.

સારાંશ

૧ પ્રતાવના—(અ) વંશાવલી.

(૧) મૂલરાજ ૧ — ચૅલુક્ય કુળના કમલક્ષેત્રને વિક્રમાવનાર પ્રતાપીસૂર્ય

(૨) આયુરુરરાજ

(૩) વલ્લભરાજ

(૪) દુર્લભરાજ

(૫) ભીમદેવ ૧ લેા

(૬) કર્ણદેવ, ત્રૈલોક્યમાદલ.

(૭) જયસિંહદેવ — અવન્તિપતિને વર્વરકાને જીતનાર અને સિદ્ધાંતો ચક્રવર્તિ

(૮) કુમારપાલદેવ — શિવનો ૧૨મ ભક્ત.

(૯) અજયદેવ— સુપાદલક્ષના નામને ખંડીઓ બનાવનાર

(૧૦) મૂલરાજ. ૨. — ગજર્જનના રાજાનો પરાજય કરનાર, પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરનાર પ્રભાતનો સૂર્ય

(૧૧) ભીમદેવ ૨ — અભિનવ સિદ્ધરાજ, સત્તમો ચક્રવર્તિ

(બ) ભીમદેવ. ૨. અર્ધહિલપાટકમાંથી આશ્રીસાપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને

ત્રિકમ સંવત ૧૨૮૩, શ્રાવણ સુદી ૧૫ ગુરુવારે નીચીનું દાન જાહેર કરે છે:—

૨ દાન:— નતાઉલી ગામ, તેની સ્ત્રીમા:—

(અ) પૂર્વમાં ઓંકર ... .. અને અવધા...

(બ) દક્ષિણમાં અવધાણિજ અને ત્ર્યુયાન્તિજ ગામે

(ક) પશ્ચિમે વડસરની તલપદ ભૂમિ

(ડ) ઉત્તરે ઓંકુરાલ અને વડસર ગામે

૩ દાનનાં પાત્ર:— માણડલમાં મૂલેશ્વરનું મંદિર અને તેને ઝાંટેલા મઠના યોગીઓ, નિલ્ય. પૂજા અને ભોજનાર્થે; તેના દૂરિષ્ટ તરીકે— સ્થાનપતિ વેદગર્ભરાશિ (માણડલ મઠનો સ્થાન પતિ)

૪ રાજપુરુષો — દાનનો લેખક કાયસ્થ સાતીકુમારનો પુત્ર આક્ષપટલિક સામન્તીહ. દૂતક મહા સાધિવિગ્રહિક ઠાકુર વલ્લુદેવ.

~~~~~

આબુગિરિપર શ્રીનેમનાથના મંદિરના જૈન લેખો^૧

આર્કિઓલોજીકલ સર્વે ઓફ ધી બોંબે પ્રેસિડેન્સીના સુપ્રિન્ટેન્ડેન્ટ મી. એચ. ઠાકીન્સે આબુ પર્વત ઉપરનાં મંદિરોના લેખોની શાહીની છાપો ૧૯૦૨ માં તૈયાર કરી હતી, અને પ્રોફેસર હુલ્સે પ્રોફેસર કિલ્ડેનને મોકલી હતી; જેણે તે પ્રસિદ્ધ કરવા માટે મને આપી હતી. નીચે પ્રસિદ્ધ કરેલા ૩૨ લેખો નેમનાથના મંદિરમાંથી છે, અને ચૌલુક્ય રાજા વીરધવલના મંત્રિ તેજપાલે તે મંદિર બંધાવીને ધર્મસ્થાન તરીકે આપ્યાનું જણાવે છે. હાલ આ મંદિર ‘વરતુ-પાલ અને તેજપાલનું મંદિર’ ના નામથી ઓળખાતું લાગે છે; પરંતુ લેખોમાં પાચે તેજપાલે એકલાએ જ નાંખ્યો હોવાનું જણાવ્યું હોવાથી આ નામ ખોટું છે, એ દેખીતું છે. એટલે જે મુનિને તે અર્પણ કર્યું હતું તેના નામથી ઓળખાવવાનું હું પસંદ કરું છું; અથવા લેખમાં બતાવ્યા પ્રમાણેનું તેનું અસલ નામ લૂચ્છિહવસહિકા અગર લૂચ્છવસહિકા રાખતું, વધારે ચોગ્ય લાગે છે.

આબુગિરિના જૈન લેખો-લેખ નં ૧

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ફાગણ વદ ૩ રવિવાર

લેખ નં. ૧ મંદિરના એક ગોખલામાં ચણેલા પાથરના કાળા ટુકડામાં કોતરેલો છે. એચ. એચ. વિલ્સને ૧૮૨૮ માં એસિયાટિક રિસર્ચીઝ વો. ૧૬ પા. ૩૦૨ માં તેનું એક ભાષાન્તર પ્રસિદ્ધ કર્યું હતું. પ્રોફેસર અબામ્ વિષ્ણુ કાયવટેએ પોતાના સોએશિયરેવની ‘પ્રીતિકૌમુદી’ પુસ્તકનો વધારો ‘એ’ માં ૧૮૮૩ માં તેનો પાઠ તથા ભાષાન્તર પ્રથમ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. ભાવનગરના આર્કિઓલોજીકલ ડિપાર્ટમેન્ટે પ્રસિદ્ધ કરેલા ” ઠલેકશન ઓફ પ્રાકૃત એન્ડ સંસ્કૃત ઇન્સ્ક્રિપ્શન્સ ” ના પા. ૧૭૪ ઉપર ભાષાન્તર સાથે તેની બીજી આવૃત્તિ પ્રસિદ્ધ થઈ હતી.

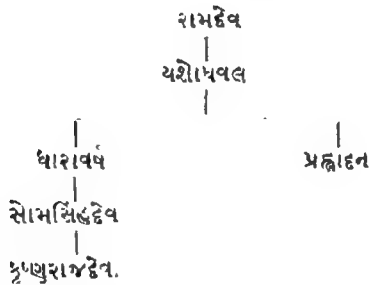
લખાણે લગભગ ૩’ ૧૩” ચોટાળી ૨’ ૭” ઉંચી જગ્યા રોકેલી છે. તે સુંદર રીતે કોતરેલું અને એકંદરે સુરક્ષિત સ્થિતિમાં છે. અક્ષરોનું કદ ૩” નું છે. લિપિ જૈન નાગરી છે. વ અને વ નો તફાવત મધ્યમાં ફક્ત એક ઝીણા મીંડા વડે બતાવેલો હોવાથી, અને તે મીંડું છાપમાં સહેલાઈથી અદૃશ્ય થતું હોવાથી, કેટલીક વાર કયો અક્ષર છે તે ભણતું સુરહેસ થાય છે. ભાષા સંસ્કૃત છે.

શરૂઆતનો ‘ઑ’ શબ્દ, ૧૭,૨૬ અને ૩૦ મી પંક્તિઓનાં કેટલાંક વાક્યો તથા ૪૬-૪૭ પંક્તિઓ માંની છેવટની નોંધ, સિવાય આખો લેખ પદ્યમાં છે. લેખરચના ચૌલુક્ય રાજાઓના પ્રખ્યાત પુરોહિત, અને ‘પ્રીતિકૌમુદી’ ના કર્તા સોએશિયરેવે કરી હતી; પરંતુ બેકે કેટલાક શ્લોકો કવિના મોટા લેખોની સાથે હરીફાઈ કરે છે, તો પણ એકંદરે કવિતા, કેટલીક કંટાળો ઉપમાવે તેવી પુનરૂક્તિ તથા શ્લોકો વચ્ચેનાં કેટલેક અંશેના અસંબંધપણને લીધે, અન્યવસ્થિત થઈ છે, એ નિશ્ચયપણે કહેવામાં વાંધો નથી.

સરસ્વતી અને ગણેશની સ્તુતિ પછી પ્રથમ તેજપાત્રના વંશનું વર્ણન આવે છે, તેઓનું જન્મસ્થાન ચૌકુક્ય રાજ્યોનું નિવાસસ્થાન અણહિલપુર શહેર હતું. વંશનો પૂર્વજ ચાક્રપ હતો. તેનો પુત્ર અણ્ડપ્રસાદ અને તેનો પુત્ર સોમ હતો. સોમનો પુત્ર અધરાજ હતો, અને તેની સ્ત્રી કુમારદેવી હતી. તેઓને અગિયાર સંતાન હતાં. ચાર પુત્રો— લ્હિગ જે યુનારસ્થામાં જ મરી ગયો હતો, મદ્યદેવ, વસ્તુપાલ અને તેજપાલ; અને સાત પુત્રીઓ— જાલ્હ, માળિ, સાળિ, ધનદેવી, સાહિગા, વચ્ચુકા, અને પદમલદેવી. તે કુટુંબ જૈન ધર્મ પાળતું હતું અને પ્રાગ્વાટેના વંશનું હતું. ચારે ભાઈઓને મંત્રિ, (સચિવ) કહ્યા છે. વસ્તુપાલ ચૌલુક્યોની સેવા કરતો એવું ચોખ્ખું કહ્યું છે. વસ્તુપાલ અને તેજપાલ, જેઓની વચ્ચે શુદ્ધ બંધુભાવ હોવાનું જણાય છે, તેઓનાં ખાસ વખાણ કર્યાં છે, પરંતુ આ શ્લોકોમાં કંઈ ઐતિહાસિક સૂચન નથી.

મંત્રિઓ પૈકી તેઓના રાજ્યો, ચૌકુક્યે નું વર્ણન આવે છે. આમાં કંકત કહેવાતા વાઘેલા વંશના વંશજો જ વર્ણવ્યા છે : જેવાકે—અણ્ડેરાજ, તેના પછી લચ્છપસાદ, તેનો પુત્ર વીરધવલ. વસ્તુપાલ અને તેજપાલે કરેલી વીરધવલની સેવાનાં, તથા આ રાજ્યે પૂર્ણ વિશ્વાસથી તેઓના સેવકો બન્યા હતા તેનાં વખાણના બે શ્લોકો (૨૮, ૨૯) ઉમેરેલા છે.

તે પછી અણ્વચિન્તન્યું જ અણ્ડ પર્વત, એટલે હાલના આણુ પર્વતનું વર્ણન શરૂ થાય છે. અને તે પછી તેવી જ અસંબદ્ધ રીતે ચંદ્રાવત્રીના પરમારોની વંશાવત્રી શરૂ થાય છે. આ શ્લોકો આંહિ દાખલ કરવાનું કારણ એ છે કે, તેજપાલે આ મંદિર આણુ પર્વત ઉપર બંધાવ્યું હતું; અને આ પર્વત પરમારોના રાજ્યની હદમાં આવ્યો હતો. આ કારણ લેખના અંત ભાગમાંથી જ જણાય છે. પરમારોનું વર્ણન તેઓની ઉત્પત્તિ વિષેની દંતકથાથી શરૂ થાય છે. તેઓને મૂળ પુરૂષ જેના ઉપરથી તેઓએ પોતાનું નામ ધારણ કર્યું હતું, તે વસિષ્ઠના યજ્ઞમાંથી ઉત્પન્ન થયો હતો અને પોતાના શત્રુઓનો નાશ (પર-મારણ) કરવામાં આનંદ માનતા હોવાથી તે ઋષિએ તેને પરમાર નામ આપ્યું હતું. એમ કહેવાય છે. તે વંશમાં પ્રથમ ધૂમરાજ થયો. અને તેના પછી ધન્યુક, ધ્રુવભટ અને રામદેવ સુધી અન્ય રાજ્યો થયા. રામદેવથી સ્વર્ગ વંશાવત્રી શરૂ થાય છે, જે નીચે પ્રમાણે છે:—

આ વંશાવત્રી ઉપરાંત લેખમાં ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ ઉપયોગી કેટલીક હકિકત અપાયલી છે. યશોધવલે જ્યારે જાણ્યું કે માગવાનો રાજા બદલાય ચૌકુક્ય રાજા કુમારપાલનો શત્રુ થયો છે ત્યારે તેણે તેને તરત જ મારી નાંખ્યો હતો, એમ કહ્યું છે. શ્લોકના શબ્દોમાંથી આપણે એમ માની શકીએ કે વિક્રમ—સંવત ૧૨૬૫ ના આણુ પર્વતના લેખમાં યશોધવલના પુત્ર ધારાવર્ષને કુમારપાલના ભત્રિજા ભીમદેવ રાજાના ખંડીયા રાજા તરીકે વર્ણવ્યો છે તેવી જ રીતે યશોધવલ કુમારપાલનો ખંડીયો રાજા હતો. એટલે બીજે સ્થળે કુમારપાલે પોતે બદલાલનો નાશ કર્યો એમ કહ્યું છે તેમાં કંઈ નવાઈ નથી. સોમેશ્વરની “ કીર્તિહંમુદ્રી ” માં કહ્યું છે કે, કુમારપાલે આવેશને

લીધે લડાઈમાં બદલાલ અને મલ્લિકાર્જુન રાજાઓનાં મસ્તકો વિજયશ્રીનાં સ્તનોની જેમ પકડયાં હતાં. ભાવ ધૂહસ્પતિના વલ્લ્લી સંવત ૮૫૦ ના સોમનાથપટ્ટના લેખમાં તેને “તે હાથી ઓનાં—ધારાના રાજા બદલાલ, અને જંગલના રાજાનાં—મસ્તકો ઉપર તરાપ મારતો મિહ ” કહ્યો છે. કુમારપાલના પૂર્વાધિકારિ જયસિંહ દેવની છેલ્લામાં છેલ્લી તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૯૬ છે. કુમારપાલના પોતાના રાજ્યનો વહિલામાં વહુલો લેખ વિક્રમ—સંવત ૧૨૦૨ નો છે. મેરૂતુંગના “પ્રબંધચિન્તામણિ” મુજબ જયસિંહદેવે વિક્રમ સંવત ૧૧૬૬ સુધી રાજ્ય કર્યું હતું. અને એ જ લેખકની “વિચારચેષ્ટી”માં તેના મૃત્યુની તારીખ વિક્રમ સંવત ૧૧૯૬ ના કાર્તિક શુકલ પક્ષ ૩, અને તેના ઉત્તરાધિકારિના રાજ્યારોહણની તારીખ તે જ વર્ષના માર્ગ-શીર્ષ શુકલ પક્ષ ૪ આપી છે.^૧ એટલે બદલાલનું મૃત્યુ સોમનાથ પાટણના લેખોની તારીખ-છ. સ. ૧૧૪૨ અને ૧૧૬૬ વચ્ચે થયું હશે. તેમ છતાં એ નામનો રાજા આ સમયના માળવા-ના પરમાર રાજાઓ અથવા બીજા કોઈ પણ સમયના રાજાઓમાં થયો નથી. અને બદલાલ આ પરમાર વંશનો હતો એ તદ્દન અસંભવિત છે. તે કોણ હતો અને માળવાનું રાજ્ય શી રીતે મેળવવા પામ્યો એ સવાલોનો જવાબ હાલ આપી શકાતો નથી. પરંતુ પ્રોફેસર કલ્હણે લંબાણ-પૂર્વક જે વિવેચન કર્યું છે તે તરફ ધ્યાન ખેંચવા માગુ છું.^૨ તેઓ કહે છે કે, યશોવર્મનના મૃત્યુ પછી—જે ઇ. સ. ૧૧૩૫ અને ૧૧૪૪^૩ વચ્ચે થયું હોયું ભેદિએ—માળવાના રાજ્યમાં અરાજકતા હોવી ભેદિએ જેનો લાભ લેવાને કોઈ વિજયી અથવા પચાવી પાડનારની ઇચ્છા થઈ હોવી ભેદિએ.

ધારાવર્ષ, જેને મૃગયા કરવાનો અર્થ થયો શોખ હોવાનું જણાય છે, કૌંકણ અથવા કોકણના રાજાનો શત્રુ હતો પણ તે સંબંધે કંઈ વિગત આપી નથી. ઉપર કહેલા આખું પર્વતના વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ (ઇ. સ. ૧૨૦૬)ના લેખમાં ધારાવર્ષ “તે ચન્દ્રાવતીનો માત્રિક અને અસુરો(માણસિકો)નો શંભુ” ભીમદેવ ૨ બનો ખંડિયો રાજા હોવાનું જણાવ્યું છે.

તેના અનુજ પ્રહ્લાદનને “સામંતસિંહે જ્યારે શુર્જર રાજાની સત્તાને લડાઈમાં તોડી નાંખી ત્યારે તેનું રક્ષણ કરવામાં જેની તરવાર કુશળ હતી તે” એમ વર્ણવ્યો છે. જે શુર્જર રાજાને સામંતસિંહનાથી પ્રહ્લાદનને બચાવ્યો હતો તે ભીમદેવ ૨ જ હતો. પરંતુ તે સામંતસિંહ કોણ હતો, એ કહેવું મુશ્કેલ છે. કંઈ વધારે વિગત આપી ન હોવાથી અને તે નામ આ સમયમાં સામાન્ય હોવાથી તેને કોઈ પણ રાજા તરીકે ચોક્કસપણે ઓળખાવી શકાતો નથી. મારા મત પ્રમાણે આ લેખના સામંતાસિંહ તરીકે ઓળખાવવાનો સૌથી વધારે હક્ક આખું પર્વત^૪ અને સાદરી^૫ના લેખોમાં બતાવેલા તે નામના શુદ્ધિ રાજાને છે. પહેલા લેખમાં તેનું વિજયસિંહ પછી પાંચમું નામ છે, જે વિજયાસિંહ આશરે ઇ. સ. ૧૧૨૫ માં થયો હશે, અને તે લેખમાં તેજસિંહની પહેલાં તેનું (શુદ્ધિરાજાનું) પાંચમું સ્થાન છે. તેજસિંહનો ચિતોડગઢનો લેખ વિક્રમ સંવત ૧૩૨૪=ઇ. સ. ૧૨૬૭ નો છે. આથી શુદ્ધિ લગભગ ઇ. સ. ૧૨૦૦ માં રાજ્ય કર્યું હોવાનું જણાય છે, અને આ અનુમાન ઇ. સ. ૧૨૦૬ માં તેનો શત્રુ પ્રહ્લાદન યુવરાજ હતો, એ વાત સાથે બરાબર બંધ બેસતું આવે છે. અને જુગોલની દૃષ્ટિએ પણ ચન્દ્રાવતીના પરમાર રાજાના પ્રદેશની સરહદ પર આવેલો શુદ્ધિલોનો પ્રદેશ મેદપાટ હોવાનું મેં કહ્યું છે તેમાં કાંઈ વાંધા જેવું નથી. એટલે પોતાના સાર્વભૌમ રાજાનો બચાવ શુદ્ધિ રાજાના હુમલાથી પ્રહ્લાદન કરે, એ કુદરતી છે. ચોલુક્યો અને શુદ્ધિલોનો સંબંધ મૈત્રિનો નહોતો, એ વીરધવલના પુત્ર વીસલદેવના એક દાનપત્ર ઉપરથી પૂરવાર થાય છે. તેમાં રાજાને “મેદપાટ-

૧ ઇ. એ. નો. ૧૦ પા. ૧૯૨ ૨ ઇ. એ. નો. ૧૯ પા. ૩૪: ૩ યશોવર્મનના સૌથી છેલ્લો લેખ વિક્રમ સં. ૧૧૯૨ નું ઉગ્ગતનું પત્ર છે, અને સૌથી જ્ઞેયો તેના પુત્ર લક્ષ્મીવર્મનનો વિક્રમ સંવત ૧૨૦૦ નું ઉગ્ગતનું પત્ર છે. જુઓ ઇ. એ. નો. ૧૯ પા. ૩૪૬ અને પા. ૩૫૨ ૪ ઇ. એ. નો. ૧૬ પા. ૩૪૭. ૫ ભાવનગર ઈન્સ્ટી-પાન્સ પા. ૧૧૮

કેવલ કલ્પ-રામ્યવલ્લિ-કન્થોષ્ઠેન-કુરાલકલ્પ, ”- ‘ મેઢપાટક દેશના કુલુશિતરાજ્યરૂપી વેલીના કંઠ-ને ઉખેડનાર કુહાડી જેવો જે છે ”-તેના ઇલક્ષ્ય આપેલો છે.

પ્રહ્લાદનનાં લડાયક પરાક્રમે ઉપરાંત તેની વિદ્વત્તા પણ વારંવાર વર્ણવાયલી છે. આ પ્રશંસા ખોટી નથી. તે યુવરાજ હતા ત્યારે તેણે લેલખો “ વર્ણવ્રાક્ષ ” નામનો ‘ વ્યાયોગ ’ આપણને મળ્યો છે. તથા ‘ સારજ્ઞવપદ્ધતિ ’ માં તેના રચેલા કેટલાક શ્લોકો પણ છે.

સોમસિંહદેવ વિષે જણાવવા જેવું એ છે કે તેણે પ્રાક્ષણોના કર માફ કર્યા હતા.

પરમારોની વંશાવલી પછી ફરીથી તેજપાલના વંશ વિષે વર્ણન આવે છે. શ્લોકો ૪૩-૪૬ માં તેજપાલના બંધુ વસ્તુપાલ, તેની સ્ત્રી લક્ષ્મિતાદેવી અને ખાસ કરીને તેઓના પુત્ર જયંતસિંહ અથવા જૈત્રસિંહનું વર્ણન આવે છે. શ્લોક ૪૭-૪૯ માં તેજપાલની પોતાની પ્રશંસા આપેલી છે. ત્યાર બાદ તેજપાલની સ્ત્રી અનુપમદેવીના પિતાના વંશનું વર્ણન આપેલું છે. (શ્લોક ૫૦-૫૪) આ વર્ણન ચંદ્રાવતીના રહીશ અને પ્રાગ્વાહ કુટુંબના ગાગાથી શરૂ થાય છે. (શ્લોક ૫૦) તેનો પુત્ર ધરણિગ્રહ હતો. તે ત્રિભુવનદેવીને પરણ્યો હતો. તેઓની પુત્રી અનુપમદેવી હતી. (શ્લોક ૫૩-૫૪) તેજપાલ અને અનુપમદેવીનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ અથવા લુણ્યસિંહ હતો. (શ્લોક ૫૫-૫૭) શ્લોક ૫૮માં તેજપાલના વડિલ બંધુ મલ્લદેવના કુટુંબની ટુંકી નોંધ આપેલી છે. મલ્લદેવ અને તેની સ્ત્રી લીલુકાને એક પુત્ર, પુણ્યસિંહ હતો. તે અલ્લક્ષ્ય દેવીને પરણ્યો હતો અને તેને પેથડ નામનો એક પુત્ર હતો.

શ્લોક ૫૯ અને ૬૦ માં કહ્યું છે કે, તેજપાલે અર્ધદ પર્વત ઉપર આ નેમિનાથનું મંદિર પોતાની સ્ત્રી અનુપમા અને પુત્ર લાવણ્યસિંહના શ્રેય માટે બંધાવ્યું હતું. અને તે પછીના પાંચ શ્લોકો (૬૧-૬૪) માં તે મંદિરની કેટલીક વિગતો આપી છે. મંદિર ધોળા આરસપાણનું છે. તેમાં આગળ એક મોટો મણ્ડપ અને તેની બાજુએએ જોતો માટે બાવન મંદિરો તથા આગળ ‘ બલાનઠ ’-પથરની બેઠક છે. તે ઉપરાંત તેમાં ચણ્ડપ, ચણ્ડપ્રસાદ, સોમ, અશ્વરાજ, લૂણિગ, મલ્લદેવ, વસ્તુપાલ, તેજપાલ, જૈત્રસિંહ, અને લાવણ્યસિંહનાં હાથણીઓ ઉપલબ્ધ છે. આ પુણ્યાં પાછળ ફરીથી આ દશેનાં પુણ્યાં દરેકની સ્ત્રીઓ સાથે ધોળા આરસપાણના ખટ્ટકો ઉપર મૂક્યાં છે.

વસ્તુપાલ અને તેજપાલના માનમાં લખેલા અને ખાસ કરીને તેઓનાં ધર્માદાય રથજોની પ્રશંસા કરતા શ્લોકો વડે વર્ણન પૂરું થાય છે.

આના પછી તરત જ વસ્તુપાલ અને તેજપાલના પુરોહિતોના કુટુંબની વંશાવલી આવે છે. (શ્લોકો ૬૬-૭૨). તેઓ નાગેન્દ્ર ગચ્છના હતા. તેઓનાં નામ અનુક્રમે મહેન્દ્રસુરિ, શાન્તિસુરિ, આનન્દસુરિ, અમરસુરિ, હરિભદ્રસુરિ, વિજયસેનસુરિ, ઉદયપ્રભસુરિ છે. શ્લોક ૭૧ માં બતાવ્યા પ્રમાણે છેલ્લો તેનાં કાળો માટે પ્રખ્યાત હતો. આ કવિતાના નમુનાઓ ગિરનારના કેટલાક લેખોમાં સાચવેલા છે.

લેખના છેલ્લા શ્લોકો (૭૨-૭૪) માં આશીર્વાદ છે, અને તેમાં કહ્યું છે કે, ચૈત્રકથરાજ જેના પાદનું સેવન કરે છે એ સોમેશ્વરદેવે મંદિરની આ પ્રશસ્તિ લખી છે. લેખ કૌતરનાર ચંદ્રેશ્વર, જે ધાંધલનો પુત્ર અને કેલ્હણનો પૌત્ર હતો, તેનું નામ તથા ઉપર કહેલા જૈન પુરોહિત વિજયસેનસુરિએ મંદિર અર્પણ કર્યું તે તારીખ વગેરે ગદ્યમાં ઉમેરેલાં છે. અર્પણ કરવાને દિવસ ત્રીવિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ ના ફાલ્ગુન કૃષ્ણપક્ષ ૩ ને રવિવાર હતો. મહિનાના નામના પહેલા બે અક્ષરો ભૂંસાઈ ગયા છે એટલે પ્રો. કાથવટેએ કહ્યું છે તેમ તેને શ્રાવણ માસ કહી શકાય એ સાચું છે, પરંતુ લેખ નં. ૨ માં તારીખ ફરી વાર આપી હોવાથી ‘ ફાલ્ગુન ’ પાઠ શંકા રહિત છે. પ્રોફેસર કિલ્હર્ને બતાવ્યું છે તે પ્રમાણે, આ તારીખ, રવિવાર, ૩ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે.

अक्षरान्तर

- १ ओं ॥ वंदे सरस्वतीं देवीं याति यार्कां व]मानसं । नी[यमा]ना [निजेने]
व [यानमा]नस[व]सिन[। ।] । १ यः [क्ष]तिमा[नण्य रु[णः प्रकोपे
शातोपि दीप्तः] स्मरनिग्रहाय । निमीलिताक्षो[पि सम]प्रदर्शी स वः
शिवायास्तु शि-
- २ [वात]नूजः ॥ २ अणहिलपुरमस्ति स्वस्तिपात्रं प्रजा[नाम]जरजिर[धुतुच्यै]ः
पा[र्य]मानं चु[लुक्यैः] । [चिरम]तिरमणीनां य[त्र ववर्ते] दु [मंदी]
कृत इव[सि]तपक्षप्रक्षयेप्यंधकारः ॥ ३ तत्र प्राग्वायान्वयमुकुटं कुटजप्रसून-
- ३ विशदयशाः । दानविनिर्जितकरद्गुमपंडश्चंडपः समभूत् ॥ ४ चंडम[सा]दसं
[ज]ः स्वकुल[प्रासा]दहेमदंडोऽस्य । प्रसर[त्की]र्त्तिपताकः पुण्यविपाकेन
सूनुरभूत् ॥ ५ आत्मगुणैः किरणैरिव सोमो रोमोद्गमं सतां कु— ॥
- ४ र्वन् । उद्गादगाधमध्यादुग्धोदधिबांधवात्तस्मात् ॥ ६ एतस्मादजनिजिनाधि[ना]-
श्रमर्त्ति बिभ्राणः स्वमनसि शश्वदश्वरा[ज]ः । तस्यासीद्व्यतितप्ता कुमारदेवी
देवीव त्रिपुरारिपोः कुमारमाता ॥ ७ तयोः प्रथमपु— ॥
- ५ त्रोऽभून्मन्त्री लूणिगसंज्ञया । दैवादवाप बालोऽपि सालोक्यं [व]ा सवेन[स]ः ॥ ८ ॥
पूर्वमेव सचिवः स कोविदैर्गण्यते स्म गुणवत्सु लूणिगः । यस्य निस्तुषमतेर्मनीषया
धिक्कृतेव धिषणस्य धीरपि ॥ ९ श्रीमल्लदेवः श्रि-
- ६ तमल्लिदेवस्तस्यानुजो मंत्रिमतल्लिकाऽभूत् । बभूव यस्यान्यधनागनासु लुब्धा न
बुद्धिः शमलब्धबुद्धेः ॥ १० धर्मविधाने भुवनच्छिद्रविधाने विभिन्नसंधाने । सृष्टि-
कृता न हि सृष्टः प्रतिमल्लो मल्लदेवः ॥
- ७ स्य ॥ ११ नीलनीरदकदम्बकमुक्तश्वेतकेतुकिरणोद्धरणेन । मल्लदेवयशसा गल-
हस्तो हस्तिमल्लदशनांशुषु दत्तः ॥ १२ तस्यानुजो विजयते विजितेंद्रियस्य सार-
स्वतामृतकृताद्भुतहर्षवर्षः । श्रीवस्तु-
- ८ [पा]ल इति भालतलस्थितानि दौस्थ्यक्षराणि सुकृनी कृतिनां विलुपन् ॥ १३
विरचयति वस्तुपालश्चुलुक्यसचिवेषु कविषु च प्रवरः । न कदाचिदर्थहरणं श्रीक-
रणे काव्यकरणे व ॥ १४ तेजःपालपालितस्वा-
- ९ मितेजःपुंजः सोयं राजते मंत्रिराजः । दुर्वृत्तानां शंकनीयः कनीयानस्य आता
विश्वविभ्रांतकीर्तिः ॥ १५ तेजःपालस्य विष्णोश्च कः स्वरूपं निरूपयेत् !
स्थितं जगत्रयीसूत्रं यदीयोदरकंदरे ॥ १६ जाल्हूमाऊसाऊ

- १० धनदेवीसोहगावयजुकाख्याः । पदमल्लदेवी चैषां क्रमादिमाः सप्त सोदर्थः ॥ १७ एतेऽश्वराजपुत्रा दशरथपुत्रास्त एव चत्वारः । प्राप्ताः किल पुनरवनावेकोदर-वासलोभेन ॥ १८ अनुजन्मना समेतस्तेजःपा- ।
- ११ लेन वस्तुपालोऽयं । मदयति कस्य न हृदयं मधुमासो माधवेनेव ॥ १९ पंथान-मेको न कदापि गच्छेदिति स्मृतिप्रोक्तमिव स्मरंतौ । सहोदरौ दुर्द्धरमोहचैरे संभूय धर्माध्वनि तौ प्रवृत्तौ ॥ २० इदं सदा सो-
- १२ दरयोरुदेतु युगं युगव्यायतदोर्धुगश्चि । युगे चतुर्थेऽनघेन येन कृतं कृतस्यागमनं युगस्य ॥ २१ मुक्तामयं शरीरं सोदरयोः सुचिरमेतयोरस्तु । मुक्तामयं किल महीबलयमिवं भाति यत्कीर्त्या ॥ २२ ए- ।
- १३ कोत्पत्तिनिमित्तौ यद्यपि पाणी तयोस्तथाप्येकः । वामोऽभूदनयोर्न तु सोदरयोः कोपि दक्षिणयोः ॥ २३ धर्मस्थानाकितामुर्वी सर्वतः कुर्वताऽमुना । दत्तः पादो बलाहंयुगलेन कलेर्गले ॥ २४ इतश्चोलुक्चवीरा- ।
- १४ णां वंशे शाखाविशेषकः । अर्णोराज इति ख्यातो जातस्तेजोमयः पुमान् ॥ २५ तस्मादनंतरमनंतरितपतापः प्रापक्षितिं क्षतरिपुर्लवणप्रसादः । स्वर्गोपगाजलबल-क्षितशंखशुभ्राब्रामा यस्यलवणल्लिभमतीत्य कीर्तिः
- १५ ॥ २६ सुतस्तस्मादासीदशरथककुस्थेप्रतिकृतेः प्रतिक्ष्मापालानां कवलितबलो वीर-धवलः । यशः पुरे यस्य प्रसरति रतिक्लांतमनसामसाध्वीनां भग्नाऽभिसरणकलायां कुशलता ॥ २७ चौलुक्चः सुकृती स वीरधवलः क- ।
- १६ णैजपाना जपं य कर्णेपि चकार न प्रलपतामुद्दिश्य यौ मंत्रिणौ । आभ्यामभ्युद-यातिरेकरुचिरं राज्यं स्वभर्तुः कृतं वाहानां निवहा घटाः करटिनां बद्धाश्च सौ-धांगणे ॥ २८ तेन मंत्रिद्वयेनायं जाने जानुपवर्तिना । वि-
- १७ भुर्भुजद्वयेनेव सुखमाश्लिष्यति श्रियं ॥ २९ इतश्च गौरीवरश्चशुरभूधरसंभवोऽयमस्यबुद्धः ककुदमद्रिद्वंद्वकस्य । मंदाकिनीं घनजटेदधदुत्तमां [गे] यः श्याल-कः शशिभृतोऽभिनयं करोति ॥ ३० कचिदिह विहरंतीर्वी- ।
- १८ क्षमाणस्य रामाः प्रसरति रतिरंतर्मोक्षमाकांक्षतोऽपि । कचन मुनिभिरर्थ्या पश्य-तस्तीर्थवीथी भवति भवविरक्ता धीरधीरात्मनोऽपि ॥ ३१ श्रेयः श्रेष्ठवशिष्ठहोम-हुतभुक्कुंडान्मृतंडात्मजप्रद्योताधिकदेहदीप्तिभि-
- १९ रः कोप्याविरासीन्नरः । तं मत्वा परमारणैकरसिकं स व्याजहार श्रुतेराचारः पर-मारदृत्यजनि तन्नामाऽथ तस्यान्वयः ॥ ३२ श्रीधुमराजः प्रथमं बभूव भूवासवस्तत्र नरैर्द्रवशे । भूमीभृतो यः कृतवानभिज्ञानं पक्षद्वयोच्छे-

- २० दनवेदनासु ॥ ३३ धंधुकध्रुवभटादयस्ततस्ते रिपुद्विपघटाजितोऽभवन् ! यत्कुलेऽ-
जनि पुमान्मनोरमो रामदेव इति कामदेवजित् ॥ ३४ रोदः कंदरवर्चिकीर्तिल-
हरीलिसामृतांशुद्युतेरप्रद्युम्नवशो यशोधवल इ-
- २१ त्यासीत्तनूजस्ततः । यश्चौलुक्यकुमारपालनृपतिप्रत्यर्थितामागतं मत्वा सत्वरमेव
मालवपतिं बल्ललमालब्धवान् ॥ ३५ सन्नुश्रेणीगलविदलनोन्निद्रनिस्तुंशोधरो धा-
रावर्षः समजनि सुतस्तस्य विश्वप्रसस्यः । कोधाकांतप्र- ।
- २२ धनवसुधानिश्चले यत्र जाताश्च्योतन्नेत्रोत्पलजलकणाः कौंकणाधीशपत्न्यः ॥ ३६
सोयं पुनर्दाशरथिः पृथिव्यामव्याहृतौजाः स्फुटमुज्जगाम । मारीचवैरादिव योऽ-
धुनापि[मृ]गव्यमव्यग्रमतिः करोति ॥ ३७ साम-
- २३ तसिंहसमितिक्षितिबिक्षतौजः श्रीगूर्जरक्षितिपरक्षणदक्षिणासिः । प्रह्लादनस्तदनजो
दनुजोत्तमारिचारिमित्र पुनरुज्ज्वलयांचकार ॥ ३८ देवी सरोजासनसंभवा किं कामप्रदा
किं सुरसौरभेयी प्रह्लादनाकारधरा
- २४ भरायां मायातवत्येष न निश्चयो मे ॥ ३९ धारावर्षसुतोऽयं जयति श्रीसोमसिंहदे-
वो यः । पितृतः शौर्यं विद्यां पितृव्यकाहानमुभयतो जगृहे ॥ ४० मुक्ता विप्र-
रानरातिनिकराभिर्जित्य तस्किंचन प्रापत्संप्रति सोम-
- २५ सिंहनृपतिः सोमप्रकाशं यशः । येनोर्वीतलमुज्ज्वलं रचयताप्युत्तम्यतामीर्ष्यया
सर्वेषामिह विद्विषां न हि मुखान्मालिन्यमुन्मूलितं ॥ ४१ वसुदेवस्येव सुतः
श्रीकृष्णः कृष्णराजदेवोऽस्य । मात्राधिकप्रतापो यशोद-
- २६ यासंश्रितो जयति ॥ ४२ इतश्च अन्वयेन विनयेन विद्यया विक्रमेण मुकूतक-
मेण च । कापि कोपि न पुमानुपैति मे वस्तुपालसदृशो दृशोः पथि ॥ ४३ दयिता
ललितादेवीतनयमवीतनयमापसचिवेद्रात् । नाम्नाजयंत- ।
- २७ सिंहं जयंतमिद्रात्पुलोमपुत्रीद ॥ ४४ यः शैशवे विनयवैरिणि बोधबंध्ये धत्ते नयं
च विनयं च गुणोदयं च । सोयं मनोभवपराभवजागरूकरूपो न कं मनसि
चुंबति जैत्रसिंहः ॥ ४५ श्रीवस्तुपालपुत्रः कल्पायुरयं जयं-
- २८ तसिंहोऽस्तु । कामावधिकं रूपं निरूप्यते यस्य दानं च ॥ ४६ स श्रीतेजः
पालः सचिवश्चिरकालमस्तु तेजस्वी । येन जना निश्चिताश्चितामणिनेव नंदति
॥ ४७ यच्चाणक्यामरगुरुद्वयाधिशुक्रादिकानां प्रागुत्पादं व्यधित मुबने

- २९ मंत्रिणां बुद्धिधाम्नां । चक्रेऽध्यासः स खलु विधिना नूनमेनं विधातुं तेजःपाळः
कथमितरथाधिक्यमापैष तेपु ॥ ४८ अस्ति स्वस्तिकेतनं तनुभृतां श्रीवस्तुपा-
लानुजस्तेजःपाल इति स्थितिं बलिहृतामुर्वीतले पालयन् । आत्मीयं व-
- ३० हु मन्यते न हि गुणग्रामं च कामंदाकश्चाणक्योपि चमत्करोति न हृदि प्रेक्षास्पवं
प्रेक्ष्य यं ॥ ४९ इतश्च ॥ महं श्रीतेजःपालस्य पत्न्याः श्रीअनुपमदेव्याः पितृ-
वंशवर्णनं ॥ प्राग्वाटान्वयमंडनैकमुकुटं श्रीसांद्रचंद्रावर्तावास्तव्यः स्त-
- ३१ वनीयकीर्त्तिलहरिप्रक्षालितक्षमातलः । श्रीगामाभिधयासुधीरजनि यद्वृत्तानुरागादभूत्को
नासप्रमदो नदोलिताशिरा नोद्धृतोमा पुमान् ॥ ५० अनुसृतसज्जनसरणिधरणि-
गनामा बभूव तत्तनयः । स्वप्रभुहृदये ।
- ३२ गुणिना हारेणेव स्थितं येन ॥ ५१ त्रिभुवनदेवी तस्य त्रिभुवनविख्यातशीलसं-
पन्ना । दयिताऽभूदनयोः पुनरंगं द्वेषामनस्त्वेकं ॥ ५२ अनुपमदेवी देवी साक्षा-
द्वाक्षायणीव शीलेन । तद्गुहिता सहिता श्रीतेजःपालेन
- ३३ पत्न्याऽभूत् ॥ ५३ इयमनुपमदेवी दिव्यवृत्तप्रसूनव्रततिरजनि तेजःपालमन्त्री-
शपली । नयविनयविवेकौचित्यदाक्षिण्यदानप्रमुखगुणगणैर्दुद्योतितशेषगोत्रा ॥ ५४
लावण्यसिंहस्तनयस्तयोरयं रयं जयन्ति ।
- ३४ [द्वि]यदुष्टवाजिनां । लब्ध्वापि मीनध्वजमंगलं वयः प्रयाति धम्मैकविधायिनाऽ-
ध्वना ॥ ५५ श्रीतेजःपालतनयस्य गुणानमुपश्रुत्वाऽगसिंह कृतिनः कति न स्तुवं-
ति । श्रीबंधनोद्धरतैरेपि यैः समंतादुद्दामता । त्रिजगति कि-
- ३५ यते स्मकीर्त्तिः ॥ ५६ गुणधननिधानकलशः प्रकटोऽयमवेष्टितश्च खलसर्पः ।
उपचयमयते सततं मुजनैरुपजीव्यमानोऽपि ॥ ५७ मल्लदेवसचिवस्य नंदनः पूर्ण-
सिंह इति लीलुकासुतः । तस्य नंदति सुतोयमहणा-
- ३६ देविभूः सुकृतवेश्म पेश्मडः ॥ ५८ अभूदनुपमा पत्नी तेजःपालस्य मंत्रिणः ।
लावण्यसिंहनामायमायुष्मानेतयोः सुतः ॥ ५९ तेजःपालेन पुण्यार्थं तयोः पुत्रकल-
त्रयोः । हर्म्य श्रीनेमिनाथस्य तेने तेनेदमर्बुदे ।
- ३७ ॥ ६० तेजः पाल इति क्षितीदुसचिवः शंखोज्ज्वलाभिः शिलाश्रेणीभिः स्फुरदिं
दुकुंदरुचिरं नेमिप्रभोर्मदिरं । उच्चैर्मंडपमग्रतो जिन[वरा]वासद्विपंचाशतं तस्या-
श्रेष्ठं बलानैकं च पुरतो निष्पादयामासिवान् ॥ ६१ श्रीमच्छंड-
- ३८ [प]संभवः[सम]भवच्छंडप्रसादस्ततः सोमस्तत्प्रभवोऽध्वराज इति तत्पुत्राः
पवित्राशयाः । श्रीमल्लूणिगमल्लदेवसचिवश्रीवस्तुपालाह्वयास्तेजः पालसमन्विता
जिनमतारामोज्जमचीरदाः ॥ ६२ श्रीमन्त्रीधरवस्तुपालतनयः श्रीजै-

- ३९ त्रसिंहाह्वयस्तेजःपालसुतश्च विश्रुतमतिर्वाण्यसिंहाभिषः । एतेषां दशमूर्चयः
करिवधस्कंधाधिरूढाश्चिरं राजते जिनदर्शनार्थमयतां दिग्भायकानामिव ॥ ६३ मूर्च्छा-
नामिह पृष्ठतः करिवधू पृष्ठप्रतिष्ठाजुषांतन्मूर्च्छीर्विम-
- ४० लाश्मस्वत्तकगताः कांतासमेता दश । चौलुक्यक्षितिपालवीरधवलस्याद्वैतबंधुः
सुधीस्तेजःपाल इति व्यधापयदयं श्रीवस्तुपालानुजः ॥ ६४ तेजःपालः सक-
लप्रजोपजीव्यस्य वस्तुपालस्य । सविधे विभाति सफलः
- ४१ सरोवरस्येव सहकारः ॥ ६५ तेन भ्रातृयुगेन याप्रतिपुरग्रामाध्वशैलस्थलं वापी-
कूपानिषानकाननसरः प्रासादसत्रादिको । धर्मस्थानपरंपरा नवतरा चक्रेऽथ जी-
र्णोद्धृता तत्संख्यापि न बुध्यते यदि परं तद्वेदि-
- ४२ नी मेदिनी ॥ ६६ शंभोः श्वासगतागतानि गणयेद्यः सन्मतियोऽथ वा नेत्रोन्मी-
लनमीलनानि कलयेन्मर्कडनाम्नो मुनेः । संख्यातुं सचिवद्वयीविरचितामेतामपेतापर-
व्यापारः सुकृतानुकीर्तनततिं सोप्युज्जिहीते यदि ।
- ४३ ॥ ६७ सर्वत्र वर्त्ततां कीर्तिरश्वराजस्य शाश्वती । सुकर्तुमुपकर्तुं च जानीते यस्य
संततिः ॥ ६८ आसीच्छंडपमंडितान्वयगुरुर्वागेंद्रगच्छश्रियश्चूडारत्नमयलसिद्धम-
हिमा सूरिर्महेंद्राभिषः । तस्माद्विस्मयनीयचारुचरितः श्रीशान्ति-
- ४४ [सूरिस्त] तोप्यानंदामरसूरियुग्ममुदयचन्द्रार्कदीप्रद्युति ॥ ६९ श्रीजिनशासनवनीन-
वनीरवाहः श्रीमांस्ततोऽप्यघहरो हरिभद्रसूरिः । विष्णामदोन्मदगदेष्वनवक्षयैषः
रूपातस्ततो विजयसेनमुनीश्वरोऽयं ॥ ७० गुरो[स्त]-
- ४५ स्या ि[श]षां पात्रं सूरिरस्त्युदयप्रभः । मौक्तिकानीव सूक्तानि भांति यत्प्रतिभां-
बुधेः ॥ ७१ एतद्धर्मस्थानं धर्मस्थानस्य चास्य यः कर्ता । तावद्गुणमिदमदिया-
दुदयत्ययमर्जुदो यावत् ॥ ७२ श्रीसोमेश्वरदेवश्रुलुक्यनखदेवसेवितांहि-
- ४६ युगः । रचयांचकार रुचिरां धर्मस्थानप्रशस्तिमिमां ॥ ७३ श्रीनेमरम्बिकायाश्च
प्रसादादर्जुदाचले । वस्तुपालान्वयस्यास्तु प्रशस्तिः स्वस्तिशालिनी ॥ ७४ सूत्रं
केष्टुणसुतधांधलपुत्रेण चंडेश्वरेण प्रशस्तिरियमुत्कीर्णा । [।]
- ४७ श्रीविक्रम [संवत् १२८७ व]र्षे[फाल्गु]ण वदि ३ रवौ श्री[नागेंद्रग]च्छे
[श्रीविजय]सेनसूरिभिः प्रतिष्ठा कृता ॥

ભાષાન્તર

(શ્લોક. ૧) ઈ. દેવી સરસ્વતી જે કવિઓનાં મનમાં પ્રવેશ કરે છે અને જેનું હંસ-વાહન છે તેની હું આરાધના કરું છું.

(શ્લોક. ૨) શિવનો પુત્ર (ગણેશ) જે શાંત હોવા છતાં ક્રોધથી રક્ત છે. શાન્ત છતાં કામના નિગ્રહ માટે બળે છે અને ચક્ર ગંધ હોવા છતાં જે સર્વ જીવે છે તે તમારું કલ્યાણ કરે.

(શ્લોક. ૩) પ્રજાસુખનું સ્થાન, અજ, રજિ અને રઘુ સરખા ચુલુકયથી રક્ષિત અણ-દિલપુર શહેર છે—જ્યાં શુકલ પક્ષને અને ચિરકાળ સુધી અતિ સુંદર રમણીઓનાં શરીરો જેવાં સુખથી અંધકાર મન્દ થાય છે.

(શ્લોક. ૪) તે શહેરમાં, કુટજકુસુમ જેવા શુભ્ર યશવાળો, કલ્પતરુથી દાન દેવામાં અધિક, પ્રાગ્વાટ અન્વયનો મુગટ અણ્ડપ હતો.

(શ્લોક. ૫) તેના સહર્મના કાળ રૂપે, તેના મહેલ ઉપર કીર્તિધ્વજ ફરકતા સુવર્ણ હણ્ડ જેવો, અણ્ડપ્રસાદ નામે પુત્ર જન્મ્યો હતો.

(શ્લોક. ૬) તેને, કે જે વિશાળ મનનો હતો અને જે હુગ્ધોદધિ (દૂધનો સાગર) જેવો હતો તેને સોમ ઉદ્ભવ્યો, જે સદ્ગુણોથી સજ્જનોને, મધ્યમાં ઉડા એવા હુગ્ધોદધિમાંથી ઉદ્ભવેલા ધન્ડુનાં કિરણો માફક આનંદ રેડતો.

(શ્લોક. ૭) તેને જિનાધિનાથની ભક્તિ હૃદયમાં નિત્ય ધારનાર અધરાજ પુત્ર હતો. તેને ત્રિપુરારિપુની પત્ની અને કુમારની માતા દેવી પાર્વતી જેવી કુમારદેવી પત્ની હતી.

(શ્લોક. ૮) તેમનો પ્રથમ પુત્ર લૂણીગ નામનો મંત્રી હતો. પણ દેવવશાત્ તે બાલ્યાવસ્થામાં જ મૃત્યુ પામ્યો હતો.

(શ્લોક. ૯) એ ત્રિશુદ્ધ મનનો મંત્રી લૂણીગ, જેની મતિ બૃહસ્પતિના જ્ઞાનની પણ અવગણના કરતી, તે

(શ્લોક. ૧૦) તેનો નાનો ભાઈ શ્રી મલ્લદેવ હતો જે જિતેન્દ્રિય હોઈને પરસ્ત્રીની લાલસાવાળો ન હોતો.

(શ્લોક. ૧૧) ધર્મવિધાનમાં (અનુષ્ઠાનમાં), પ્રજાનાં છિદ્ર ઢાંકવામાં અને વિભિન્ન (તૂટેલું) અનુસંધાન કરવામાં વિધાતાએ મલ્લદેવનો સ્પર્ધી સજ્જનો નહોતો

(શ્લોક. ૧૨) કાળાં વાદળોના સમૂહમાંથી મુક્ત થએલાં ચંદ્રનાં કિરણોની હરીફાઈ કરતા મલ્લદેવના યશ હસ્તિમલ્લના દાંતનાં કિરણોને ગળેથી પકડ્યાં (મતલબ કે ધન્દુના હાથી ઐરાવતના દશનનાં શુભ્ર કિરણો જ્યાં પ્રસરતાં હતાં ત્યાં સુધી તેનો યશ પહોંચ્યો એટલે દિગન્ત પર્યંત કીર્તિ વ્યાપી.)

(શ્લોક. ૧૩) ઇન્દ્રિયો પર વિજય મેળવનાર એ પુરૂષનો અનુજ શ્રીમાન વરતુપાલ હતો, જે કાવ્યના અમૃતથી અદ્ભુત હર્ષની વૃદ્ધિ કરતો અને જેણે વિદ્વાનોના લલાટ પરથી આપદ શબ્દ ભૂસી નાંખ્યો હતો.

(શ્લોક. ૧૪) ચુલુકયના સચિવોમાં અને કવિઓમાં અથ્ર વરતુપાલ પૈસા મેળવવામાં કે કાવ્યકૃતિમાં પારકાના અર્થનું હરણ કદાપિ કરતો નહીં.

(શ્લોક. ૧૫) તેનો નહાનો ભાઈ મંત્રિરાજ તેજપાલ હતો જે સ્વામીના તેજનું પાલન કરનારો હતો અને જેનો દુષ્ટોને ડર હતો, જેની કીર્તિ આરે દિશામાં પ્રસરી હતી.

(શ્લોક. ૧૬) તેજપાલ તથા વિષ્ણુનાં સ્વરૂપનું નિરૂપણ કૌણ કરી શકે ! કારણ કે પ્રથમના ઉદરકંઠમાં ત્રણે જગતનાં નીતિનાં સૂત્રો રહેલાં હતાં જ્યારે બીજાનાં (વિષ્ણુના) ઉદરકંઠમાં ત્રણે જગત વિદ્યાગાદ્ય રહેલાં છે.

(શ્લોક. ૧૭) આ ભાઈઓને અનુક્રમે ભદ્ર, માહી, સાહી, ધનદેવી, સોહગા, વયબુકા અને પદ્મલદેવી સાત બહેનો હતી.

(શ્લો. ૧૮) ખરેખર, અશ્વરાજના આ પુત્રો એક જ ઉદરમાં રહેવાના લોકો પૃથ્વી પર ફરી આવેલા હશરથ રાજાના ચાર પુત્રો જ હતા.

(શ્લો. ૧૯) અનુજ (ન્હાના ભાઇ) તેજપાલના સાથવાળો વસ્તુપાલ, મધુ માસ પછી આવતા માધવ માસની માફક સર્વનું હૃદય રંજતો નથી ?

(શ્લો. ૨૦) 'એટલા કંદિ માર્ગમાં જવું નહીં એ સ્મૃતિ વચન ધ્યાનમાં રાખી તે બે ભાઈઓ મોહ રૂપી ચોરના ભયવાળા સદ્ગુણોના પંથ ઉપર સાથે ચાલે છે.

(શ્લો. ૨૧) યુગ જેટલા લાંબા બાહુવાળા આ બે ભાઈઓની જોડીને ઉદય થાઓ; જે જોડીએ ચોથા યુગમાં પણ કૃતયુગનું આગમન ફરી કરાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૨૨) જેઓની કીર્તિથી ભૂમિમંડલ મુક્તામય ભાસે છે તે બન્ને ભાઈઓનાં શરીર ચિરકાળ સુધી રોગથી મુક્ત રહેા.

(શ્લો. ૨૩) એક જ દેહમાંથી બન્ને બાહુ નીકળે છે છતાં તેમાં એક વામ (ડાબો-ખરાબ) છે. પણ આ બે બાન્ધવોમાંથી (એક જ પિતાથી થયેલા હોવા છતાં) એક પણ તેવો (વામ) નથી, કારણકે બન્ને પ્રામાણિક (દક્ષિણ) હતા.

(શ્લો. ૨૪) આ બન્ને બ્રાતાઓએ ધર્મસ્થાનોથી પૃથ્વી અંકિતકરીને કલિયુગના કંઠપર બલથી ચોતાનો પગ મૂક્યો હતો.

(શ્લો. ૨૫) ઔલુક્ય વીરોના વંશમાં તે શાખાના અલંકાર તેજસ્વી પુરુષ અર્જુનરાજ જન્મ્યો હતો.

(શ્લો. ૨૬) તેના પછી લવણપ્રસાદે પૃથ્વી પ્રાપ્ત કરી; જેનો પ્રતાપ ઢાંક્યો ન હતો, જેણે શત્રુસંહાર કર્યો હતો અને જેનો ગંગાના જલથી ધોવાયેલા શંખ જેવો શુભ યશ ખારા અમુદ્રથી પહેલે પાર પહોંચ્યો.

(શ્લો. ૨૭) હશરથ અને ઠકુત્થની પ્રતિમા જેવા આ નૃપને વીરધવલ નામનો શત્રુના હળને હણનારો પુત્ર થયો. જ્યારે આ પુરુષને યશ પૂર માફક પ્રસરતો હતો ત્યારે, ઠામથી પીડિત મનવાળી અસાધ્ય સ્ત્રીઓની અભિચ્છરણકલામાં કુશળતા નિષ્ફળ નીવડતી.

(શ્લો. ૨૮) આ પ્રજા વીરધવલ ઔલુક્ય જ્યારે નિન્દાખોર લોકો તે બે સચિવોની નિન્દા કરતા તે બિલકુલ સાંભળતો નહીં. અને આ સચિવોએ તેમના સ્વામિનું રાજ્ય અતિ ઉન્નતિથી શોભાવ્યું અને ગજસેનાઓ અને ઘોડાનાં યુથો તેના મહેલનાં આંગણમાં બંધાવ્યાં.

(શ્લો. ૨૯) આ બન્ને સચિવો સહિત તે રાજા ઘુટણ સુધી લાંબા બે હાથથી શ્રીને સુખથી એટલે સહેલાઈથી ભેટ્ટે છે, એમ મને લાગે છે.

(શ્લો. ૩૦) શિવનો શ્વસુર હિમાલયનો પુત્ર ગિરિસમૂહની ટોચ અર્બુદગિરિ છે, જે મન્દાકિનીને વાહળથી ઘેરાયેલા શિખરપર ધારણ કરી રહેલો હોઈ ઘટ જટારાળા મસ્તકપર ગંગા ધારણ કરનાર શિવનું (જેનો તે સાળો છે) અનુકરણ કરે છે.

(શ્લો. ૩૧) આ પર્વત પર કેઈ ક્ષણે રમ્ય લલનાઓને વિહાર કરતી જોઈને મોક્ષની આંકાક્ષાવાળાને પણ રતિ ઉત્પન્ન થાય છે, જ્યારે કેઈ સ્થાનમાં મુનિઓને માટે બાંધેલાં તીર્થ સ્થાનોની હાર જોઈ અસ્થિર મનના માણસને પણ જગતથી વિરક્ત પ્રાપ્ત થાય છે.

(શ્લો. ૩૨) શ્રેયને લઈને શ્રેષ્ઠ વસિષ્ઠના હોમના અગ્નિ કુંડમાંથી મૃતંડના પુત્ર-સૂર્ય-થી અધિક જ્યોતિવાળો પુરુષ પ્રકટ થયો. તે શત્રુસંહારમાં આનન્દ પામશે એમ માનીને તે શ્રુતિ-જ્ઞાનીએ તેને પરમાર એવું નામ આપ્યું; તે સમયથી તેના કુળનું નામ તે પડ્યું.

(શ્લો. ૩૩) તે નૃપોના વંશમાં પ્રથમ શ્રીધુમરાજ થયો. તે પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર સરખો હતો કારણકે ઇન્દ્રે પર્વતોને, પાંખોનું છેદન કરી, વેદનાનો અનુભવ આપ્યો હતો તેમ આ નૃપે રાજાઓને, બન્ને પક્ષ છેદી, વેદનાનું જ્ઞાન કરાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૩૪) ધંધુક, દુવભદ્રાદિ અરિની ગજસેનાનો પરાજય કરનાર ઉત્પન્ન થયા; તેમના કુલમાં કામદેવને જિતનાર મનોરમ ‘ રામદેવ ’ જન્મે છે.તો.

(શ્લો. ૩૫) પૃથ્વીથી સ્વર્ગ પર્યંત ભરેલા જેના યશઃસાગરનાં મોઝાંથી ચંદ્રનાં કિરણો લેપાઈ જતાં એવા આ નૃપને યશોધવલ નામે પુત્ર જે કામદેવને વશ ન હતો તે પ્રકટયો અને માલવાનો સ્વામિ બલલાલ, ચૌલુક્ય નૃપ કુમારપાલ તરફ શત્રુભાવ રાખતો થયો છે તેમ બાણી તેણે તેનો સત્વર નાશ કયો.

(શ્લો. ૩૬) તેને વિશ્વમાં પ્રશંસા પામેલો, શત્રુગણનાં ગળાં છેદવામાં અપ્રતિહત અસિ-ધારાવાળો ધારાવર્ષ પુત્ર થયો. જ્યારે તે ક્રોધથી પ્રદીપ્ત થઈ રણક્ષેત્ર પર નિશ્ચલ રહ્યો ત્યારે કૌંકણનાથની પત્નીઓનાં નેત્રકમળમાંથી આંસુ પડતાં હતાં.

(શ્લો. ૩૭) ખરેખર તે અવ્યાહત બલવાળો પૃથ્વી પર ફરી અવતરેલો હશરથને પુત્ર રામજ હતો; જે મારીચ માટે વૈરથી આ સમયમાં પણ મૃગયા ખેલવામાં આસક્ત મતિવાળો હતો.

(શ્લો. ૩૮) તેનો અનુજ પ્રહ્લાદન હતો. તેણે સામંતસિંહ સાથે રણભૂમિમાં ક્ષીણ થયેલા બળવાળા શ્રીમાન શુર્જર નૃપનું દક્ષતાભરેલી તરવારથી રક્ષણ કર્યું હતું; અને હનુવંશના સર્વથી મહાન શત્રુ વિષ્ણુનું ચારિત્ર પુનઃ ભૂમિ પર ઉજ્જવળ કર્યું.

(શ્લો. ૩૯) હું નિર્ણય કરી શકતો નથી કે પ્રહ્લામાંથી ઉત્પન્ન થયેલી સરસ્વતી કેવીએ અથવા અભિલાષ પૂર્ણ કરનારી દેવોની કામધેનુએ પ્રહ્લાદનનું રૂપ પારણ કરી પુનઃ પૃથ્વી પર જન્મ લીધેલો છે.

(શ્લો. ૪૦) ધારાવર્ષનો આ પુત્ર શ્રી સોમસિંહદેવનો જય થાઓ ! જેણે પિતાનું શૌર્ય, કાકાની વિદ્યા અને બનેની દાનશક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી હતી.

(શ્લો. ૪૧) ગ્રાહ્યણોના ઠર માફ કરીને અને શત્રુગણોને વિજય કરીને સોમસિંહ નૃપે ઇન્દુના પ્રકાશ જેવો યશ પ્રાપ્ત કર્યો; જે યશે પૃથ્વીને અજવાળતો છતાં ઇર્ષાથી મોહ પામતા શત્રુઓનાં મુખ પરથી મટીનતાનું હરણ કર્યું નહીં.

(શ્લો. ૪૨) તેના પુત્ર કૃષ્ણ રાજદેવનો જય હો !; જે કૃષ્ણરાજનો પ્રતાપ અમાપ છે, અને જે યશ અને દયાથી આલૂષિત થયો હોવાથી, યશોદાથી અનુરક્ત વસુદેવના પુત્ર અને માતાથી અધિક પ્રતાપ વાળા શ્રીકૃષ્ણના સરખો લાગતો હતો.

(શ્લો. ૪૩) વળી કુળમાં, વિનયમાં વિદ્યામાં, શૌર્યમાં, નિત્યદાનમાં વસ્તુપાલ જેવો બીજો કોઈ માણસ કોઈ પણ જગ્યાએ મારા દૃષ્ટિપથમાં આવતો નથી.

(શ્લો. ૪૪) આ શ્રેષ્ઠ સચિવથી, તેની પ્રિયતમા લલિતાદેવીને, પુલોમનની પુત્રીને ઇન્દ્રથી જ્યન્ત પ્રાપ્ત થયો હતો તેમ, વિનયસંપન્ન જ્યન્તસિંહદેવ પુત્ર થયો.

(શ્લો. ૪૫) આ જૈત્રસિંહ, જેનું રૂપ કામદેવને જિતવા તલસે છે, અને જે વિનય અને જ્ઞાનથી વિમુખ બાલપણમાં પણ વિનય અને સદ્ગુણોનો આવિર્ભાવ કરે છે, તે કોનું હૃદય નથી આકર્ષતો ?

(શ્લો. ૪૬) શ્રી વસ્તુપાલનો પુત્ર જ્યન્તસિંહ-જે રૂપમાં કામદેવથી અધિક છે અને જે યાચકોને પ્રાર્થના કરતાં અધિક દાન આપે છે, તે એક કલ્પાયુષી થાઓ !

(શ્લો. ૪૭) શ્રીમાન તેજપાલ મંત્રિ જેનાથી ચિંતામણિ માફક પ્રબલ નિશ્ચિન્ત આનંદ કરે છે તે ચિર કાળ સત્તાનો ઉપભોગ કરે.

(શ્લો. ૪૮) ચાણક્ય, બૃહસ્પતિ, મરૂદ્વાધિ શુક આદિ બુદ્ધિધામ મંત્રિઓને પહેલાં પૃથ્વી પર વિધાતાએ આ મંત્રિ(તેજપાલ)ને ઉત્પન્ન કરવાના અભ્યાસ માટે જ ખરેખર સંખ્યા હતા નહીં તો તેજપાલ તેમના કરતાં અધિકતર કયાંથી હોય ?

(શ્લો. ૪૯) સમસ્ત ગ્રાણીઓનો અભ્યુદય, નિવાસ, બલિએ સ્થાપેલી સ્થિતિનું પાલન કરતો, શ્રી વસ્તુપાલનો અનુજ તેજપાલ હતો. આ જ્ઞવાલાયક તેજપાલને ભેદ કામન્દકિ પોતાના ગુણગ્રામનો અધિક ખ્યાલ રાખતો નથી અને ચાણક્ય પણ પોતાની મતિ માટે વિસ્મય પમાડતો નથી. વળી મહં શ્રી તેજપાલની પત્ની શ્રીમતી અનુપમ દેવીના પિતૃવંશનું વર્ણન:—

(શ્લો. ૫૦) ગ્રામવાટ અન્વયનો મુગટ, લક્ષ્મીથી ભરપૂર ચન્દ્રાવતીનો નિવાસી, જેણે ભૂમિ તલનું પ્રશંસનીય કીર્તિથી પ્રક્ષાલન કર્યું હતું તે ધીરપુરૂષ શ્રી ગાંગા જન્મ્યો હતો; જેના સહાચારના અનુરાગથી કોણ આનન્દિત થયો નથી કે કોણે મસ્તક ડાહ્યાનું નથી કે કોનાં રોમાંચ ઉદ્ભૂત થયાં નથી ?

(શ્લો. ૫૧) તેને સજ્જનોના પંથને અનુસરવાવાળો ધરણીગ નામનો પુત્ર જન્મ્યો; જેણે ગુણસંપન્ન હોઈ, પોતાના સ્વામિના હૃદયમાં હારની પેઠે સ્થાન પ્રાપ્ત કર્યું.

(શ્લો. ૫૨) તેને ત્રિભુવનમાં વિખ્યાત શિલવાળી ત્રિભુવનદેવી દયિતા હતી. આ બહેનના દેહ જુદા હતા પણ મન એક જ હતું.

(શ્લો. ૫૩) શીલમાં સાક્ષાત્ દક્ષની પુત્રી પાર્વતી જેવી તેમની પુત્રી અનુપમદેવીનું શ્રીતેજપાલ સાથે લગ્ન થયું હતું.

(શ્લો. ૫૪) સહાચાર રૂપી દિવ્ય કુસમ ધારતી લતા, આ અનુપમદેવી જે પોતાના કુળને નય, વિનય, વિવેક, ઔચિત્ય, હાક્ષિણ્ય, જ્ઞાન આદિથી ઇન્દુ સમાન ગુણગુણથી પોતાનાં સકલ કુલને પ્રકાશ આપતી હતી. તે શ્રેષ્ઠ મંત્રી તેજપાલની પત્ની થઈ.

(શ્લો. ૫૫) તેમનો પુત્ર લાવણ્યસિંહ, ઇન્દ્રિયોરૂપી દુષ્ટ અશ્વો પર અંકુશ રાખતો અને શ મહનપ્રિય યૌવન પ્રાપ્ત કર્યો છતાં પણ રૂક્ત સદ્ગર્ભને રસ્તે ચાલે છે.

(શ્લો. ૫૬) શ્રીમાન તેજપાલના પવિત્ર પુત્ર શ્રીલુપ્તસિંહના શુભોની સ્તુતિ કોણ નથી કરતું ? જે લક્ષ્મીના પંથનમાં ઉત્સુક હોવા છતાં ત્રણે જગમાં કીર્તિ પૂર્ણ પ્રસારી હતી.

(શ્લો. ૫૭) ગુણરૂપી ધન નિધાનથી ભરેલો આ કળશ (લુપ્તસિંહ) ઢાઝેલો નથી, તેમ જ ખલરૂપી સર્પોથી ઘેરાયેલો નથી; અને સત્પુરૂષોથી ઉપભોગ થતો હોવા છતાં હસ્તેશાં વૃદ્ધિ જ પામે છે.

(શ્લો. ૫૮) મહાદેવ મંત્રીને લીલુકાથી થયેલો પૂર્ણસિંહ નામે પુત્ર હતો. તેને અદ્ભુત દેવીથી શુભોના નિવાસ સરખો આબાદી ભોગવો પેયડ નામે પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૫૯) તેજપાલ મંત્રીની પત્ની અનુપમા હતી. લાવણ્યસિંહ તેમનો આયુષ્યમાન પુત્ર હતો.

(શ્લો. ૬૦) તે પુત્ર અને તે પત્નીના ધર્મચર્ચિ આ તેજપાલે અર્ચુક ગિરિપર નેમીનાથનું પવિત્ર મંદિર બંધાવ્યું.

(શ્લો. ૬૧) પૃથ્વીપર ઇન્દુ જેવા તેજપાલ મંત્રિએ શંખ જેવા ઉજ્જવળ શિલાઓની હારથી ચંદ્ર અને કુંદ પુષ્પોના જેવું રૂચિર, આગળ મણ્ડપવાળું, બાજુમાં ઉત્તમ જિનોના પર (બાવન) મંદિરોવાળું અને અગ્રે બલ્લાનકવાળું તે નેમીનાથનું મંદિર બંધાવ્યું હતું.

(શ્લો. ૬૨) શ્રીમાન્ અણ્ડપનો પુત્ર અણ્ડપ્રસાદ હતો. તેને સોમપુત્ર હતો. તેને અધ્ય-રાજ નામે પુત્ર હતો તેને પવિત્ર આશયવાળા, જિનશાસનના ઉદ્યાનમાં ચઢતા મેઘ (વાહણ) જેવા શ્રીલુપ્તિગ, મંત્રિ મહાદેવ, શ્રીવસ્તુપાલ અને તેજપાલ નામના પુત્રો થયા.

(શ્લો. ૬૩) મંત્રીવર વસ્તુપાલને શ્રીજૈત્રસિંહ પુત્ર હતા અને તેજપાલને વિષ્ણુવત મતિવાળો લાવણ્યસિંહ પુત્ર હતો. આ દશ પુરુષોની હાથણીઓના સ્કંધ ઉપર વિરાજતી મૂર્તિઓ જિન દર્શન માટે જતા દિક્ષનાયકોની પ્રતિમાઓ પેઠે ચિરકાળ સુધી શોભા પામશે.

(શ્લો. ૬૪) હાથણીઓની પીઠપર મૂકાએલી મૂર્તિઓ પાછળ, આ ચૌલુક્ય નૃપ વીર-ધવલના અસ્પર્ધિત મિત્ર અને શ્રીવસ્તુપાલના અનુજ પ્રજ્ઞ તેજપાલે ઉપર જણાવેલાં માણસોની તેમની પત્નિઓ સહિત નિર્મળ પત્થરનાં ખત્તક પર ૧૦ (દશ) મૂર્તિઓ કરાવી.

(શ્લો. ૬૫) સઠલ પ્રજા જેના પર ઉપજીવિકા ચલાવે છે તેવા વસ્તુપાલની બાબુપર, સરોવરની પાળે સફળ આશ્રવૃક્ષ જે સર્વ પ્રાણીઓનું જીવન ચલાવે છે તેવો જ, સફલ તેજપાલ દેખાય છે.

(શ્લો. ૬૬) સરોવર, કૂવા, કુઆર, ઘટા, તડાગ, મંદિર, સત્ર આદિ ધર્મસ્થાનોની પરંપરા જે તે ભાઈઓએ દરેક શહેર, ગામમાં, દરેક માર્ગપર અને પર્વતના શિખરપર નવાં બાંધેલાં અથવા સમારકામ કરેલાં તેની પૃથ્વી સિવાય અન્ય કોઈ સંખ્યા બાણતું પણ નથી.

(શ્લો. ૬૭) જે સારી મતિવાળો પુરુષ શંભુના શ્વાસોચ્છાસ ગણી શકે અથવા માર્કંડ મુનિની આંખના મટકારા ગણી શકે તે જ પુરુષ સર્વ કાર્યોનો ત્યાગ કરીને આ બે મંત્રોની ધર્મસ્થાનપ્રશસ્તિની સંખ્યા પણ ગણી શકે.

(શ્લો. ૬૮) અશ્વરાજની કીર્તિ સદૈવ સર્વ દિશામાં પ્રસરે, જે અશ્વરાજની સંતતિ દાન અને ઉપકારનાં કાર્યો કેમ કરવાં તે બાણી શકે છે.

(શ્લો. ૬૯) ચણકપથી આબૂષિત થએલા કુળનો ગુરૂ, નાગેન્દ્ર ગચ્છની સંપદનો ચુડામણિ, જેણે વગર યત્ને મહિમા પ્રાપ્ત કર્યો હતો તે મહેન્દ્રસૂરિ હતો. તેના પછી પ્રશંસનીય સદાચારી શ્રીશાન્તિસૂરિ હતા. તેના પછી આનંદસૂરિ અને અમરસૂરિની જોડી થઈ; જેની પ્રભા ઉદય થતા ધનંદ્ર અથવા સૂર્ય જેવી ઉજ્જવળ હતી.

(શ્લો. ૭૦) તેમના પછી પાપ વિશુદ્ધિ કરનાર અને જૈન શાસનના ઉદ્યાનમાં નવા વાહણ સરખો હરિભદ્રસૂરિ હતા. તેના પછી પ્રસિદ્ધ મુનિવર જે વિદ્યાના મહથી ઉન્મત્ત થએલાના રોગોને માટે સર્વોત્તમ વૈદ્ય હતા તે વિજયસેન થયો.

(શ્લો. ૭૧) તે ગુરૂની આશિષનું પાત્ર ઉદયપ્રભસૂરિ હતા. તે પ્રતિભાના સાગરનાં મૌકિતક જેવાં સુંદર સક્રિય શોભે છે.

(શ્લો. ૭૨) આ ધર્મસ્થાન અને ધર્મસ્થાન સ્થાપનાર આ બે જણ અર્જુનદગિરિ જેટલી વૃદ્ધિ પામ્યા.

(શ્લો. ૭૩) શ્રીસોમેશ્વરદેવ જેના ચરણનું સેવન ચુલુક્ય નૃપ કરે છે તેણે આ સુંદર, ધર્મસ્થાનની પ્રશસ્તિ રચેલી છે.

(શ્લો. ૭૪) શ્રી તેમી અને અર્જુનદગિરિપરની અંબિકાના પ્રસાદથી આ પ્રશસ્તિ વસ્તુ પાલના કુળને અમાપ સુખ આપો.

(પંકિત ૪૬) આ પ્રશસ્તિ કેદહણના પુત્ર, ધાન્યલના પુત્ર, ચણકેશ્વરથી કોતરાઈ છે.

(પંકિત ૪૭) વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, ફાલ્ગુણ, વદિ ૩ રવિવારે; અને પ્રતિષ્ઠા શ્રીનાગેન્દ્ર ગચ્છના શ્રીવિજયસેનસૂરિથી થયેલી હતી.

આયુગિરિના જૈન લેખો લેખ^૧ નં. ૨

વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭ કાલ્દ્યુત વદિ ૩ રવિવાર

લેખ નં ૦૨ ની રૂક્ષ થોડી હકીકત એવ. એવ. વિદ્વાને એશિયાટિક રિસર્ચિઝ વો. ૧૬ પા. ૩૦૬ માં પ્રસિદ્ધ કરી હતી. પ્રોફેસર અબાજી વિષ્ણુ કાથવટેએ પોતાની ‘કીર્તિકોમુદી’ ની આવૃત્તિ-માં એપેન્ડિક્સ ‘બી’ માં તે સંપૂર્ણ પ્રસિદ્ધ કર્યો હતો. આશરે ૨૧૧” પહોળી×૧’૧૦” ઉંચી જગ્યામાં લખાયું છે. અક્ષરોનું કદ ૬” છે. ૧-૨ પંક્તિઓની શરૂવાતમાં તથા અંતમાં તથા ૬-૪ પંક્તિઓને અંતે, પાથર કાપી નાંખવાથી અથવા ભાંગી જવાથી, લેખ નાશ પામ્યો છે. લાપ નં. ૧ ના લેખના જેવી જ છે.

લેખ સંસ્કૃત ભાષામાં છે. અને પંક્તિ ૩૦ માં એક શ્લોક સિવાય આખો ગદ્યમાં છે. લેખમાં નેમિનાથનું મંદિર બંધાવવાની સત્તાવાર હકીકત આપી છે. તેના સંબંધના ઉત્સવો તથા તેના સંરક્ષણ વિગેરે માટે નિયમો પણ તેમાં છે.

૧-૫ પંક્તિઓમાં કહ્યું છે કે, આજે રવિવારે [વિક્રમ] સંવત ૧૨૮૭ ના સામાન્ય કાલ્દ્યુતનાં કૃષ્ણ પક્ષ ૩ જન દિને જ્યારે સમૃદ્ધિવાળા અણ્ણહલપાટકમાં મહારાજધિરાજ ભૂ(ઈમદેવ) ચૌલુક્ય વંશના કમલનો રાજહંસ, અને સમસ્ત રાજવલીથી અલંકૃત, રાજ્ય કરે છે, ... જ્યારે મહામણ્ણલેશ્વર રાજકુલ, શ્રી સોમસિંહદેવ, શ્રી વસિષ્ઠના કુંભારી જન્મેલા શ્રી ધ્રમરાજદેવના કુટુંબમાં જન્મેલો, રાજ્ય કરે છે” ત્યારે તેજપાલે દેઉલયાલ ગામમાં પવિત્ર અર્ધુદ પર્વત ઉપર લૂણસિંહવસહિકા નામનું, પવિત્ર નેમિનાથ મંદિર બંધાવ્યું. તેને દેવ-કુલિકાઓથી શય્યાયુ, અને એક મહાન હસ્તિશાલાથી શોભાવ્યું હતું. તે મંદિર તેણે પોતાની સ્ત્રી અનુપમદેવી અને પુત્ર લૂણસિંહના યશ અને શુભની વૃદ્ધિ અર્થે બંધાવ્યું હતું. આ લેખ-માં પણ નં. ૧ ના લેખ મુજબ તેજપાલની વંશાવલી આપી છે. તે ઉપરાંત અહિં તેનું વર્ણન આ પ્રમાણે આપ્યું છે: “મહામણ્ણલેશ્વર રાજકુ શ્રી વીરધવલદેવનો જે ... .. રાજા નામના મણ્ણલ(પ્રાંત)માં ચૌલુક્ય વંશના શ્રી લવણપ્રસાદદેવનો પુત્ર હતો, તેનો સમસ્ત મુદ્રાભા-પાર ઉપર કહેલા મહારાજધિરાજ શ્રી ભીમદેવના અનુગ્રહથી તે (તેજપાલ) કરતો હતો.”

આ વર્ણન ખાસ ઉપયોગી હોવાનું કારણ એ છે કે, તેમાં ભીમદેવ ૨ જા અને વાઘેલા વંશનો કેવી જાતનો સંબંધ હતો તે દેખાય છે. સોમેશ્વર દેવના વર્ણનમાં આ સંબંધ ખરેખર દેખાતો નથી. લેખ ઉપરથી ચોક્કસ થાય છે કે, ભીમદેવ ૨ જા મહારાજધિરાજ ગણાતો હતો અને લવણ-પ્રસાદ તથા વીરધવલ મહામણ્ણલેશ્વરની પદવી અને રાજકના દલકાળથી સંતુષ્ટ હતા. દેવયોગી વીરધવલ રાજ્ય કરતો હતો તે પ્રાંતનું નામ છેલ્લા બે અક્ષરો-‘રાજા’-સિવાય નાશ પામ્યું છે, અને તે હું અટકળવા અશક્ત છું.

અન્દ્રાવતીના પરમારો વિષે લેખમાં કહ્યું છે કે, ઇ. સ. ૧૨૩૦ માં સોમસિંહ રાજ્ય કરતો હતો, અને નં. ૧ ના લેખ ઉપરથી અનુમાન થાય છે તે મુજબ કૃષ્ણરાજ નહીં. વળી નં. ૧ ના લેખમાં પરમારની ગાથા કહી છે તે અહિં ધ્રમરાજને લાગુ પાડી છે.

ઉપર કહ્યા મુજબ, તારીખ રવિવાર, ૩ જી માર્ચ ઇ. સ. ૧૨૩૦ ને મળતી આવે છે. લેખમાં મતાવેલાં દેવકુલિકા તથા હસ્તિશાલા, અને નં. ૧ ના લેખમાં શ્લોક ૬૧—૬૪ માં લખેલાં આવન મંદિરો તથા તેજપાલનાં કુટુંબીઓનાં પૂતળાં માટેનો ઓરડો, એ એક જ છે.

મંદિરના આંધકામના વર્ણન પછી વિજયસેનસૂરીએ સમર્પણ કર્યાની હકીકત આવે છે. તેની વંશાવલી પ્રથમના લેખ પ્રમાણે જ છે. હરિભદ્રસૂરિને “શ્રી આણંદસૂરિ તથા શ્રીઅમરચંદ્ર સૂરીએ પદાલંકરણમ્” કહ્યો છે. આથી એમ જણાય છે કે તેનો પટ્ટાભિષેક આ બે સૂરિઓના હરતે થયો હશે.

ત્યાર પછીના ભાગ (પં. ૬-૮)નો આશય “અને આ મંદિર માટે નિમેલા શ્રાવક દ્રુટીઓનાં નામ નીચે પ્રમાણે છે ” એ મથાળા ઉપરથી સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. આંહી કહ્યું છે કે, આ મંદિરમાં સ્નાન, પૂજા, વિગેરે હંમેશને માટે મહદેવ, વસ્તુપાલ, અને તેજપાલ, એ ભાઈઓએ, તથા તેઓના વંશજોએ, તથા લૂણસિંહની માતા અનુપમદેવીના સર્વ પુરૂષ વંશજો તથા તેઓના વંશજોએ કરવાં. આ સ્થળે અનુપમદેવીનું કુટુંબ જે ચન્દ્રાવતીમાં રહેતું હતું અને પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિનું હતું, તેની વંશાવલી દાખલ કરી છે.

તે પછીના ભાગ (પં. ૯-૨૫)માં મંદિરના સમર્પણનો સાંવત્સરિક ઉત્સવ ઉજવનાના નિયમો આપ્યા છે. તે ઉત્સવ દેવોને પવિત્ર ચૈત્ર માસના કુબ્ય પક્ષ તૃતીયાને દિને શરૂ થઈને આઠ દિવસ સુધી ચાલવો ભેદ્યો. આ ઉત્સવમાં સ્નાન, પૂજા વિગેરે ક્રિયાઓ ચન્દ્રાવતી પ્રદેશના શ્રાવકોએ કરવાની હતી. દરેક દિવસ તે સ્થળની અમુક જ્ઞાતિ માટે મુકરર કરેલો હતો. લેખમાં આવા ઘણા શ્રાવકોનાં નામ તેઓના પિતા અને જ્ઞાતિનાં નામો સાથે આપેલાં છે. તેઓમાંના આશરે અર્ધો પ્રાગ્વાટો હતા; બાકીના ગચ્છેસવાલ, અથવા ચોઈસવાલ, શ્રીમાલ અને થોડા ઘણા ધર્મકંટા હતા. તેઓનાં નિવાસસ્થાનો ઉગ્ગરણીકી, સરઉલી અને કાસહદ,^૧ બ્રહ્માણુ, ધઉલી, મહાન તીર્થ મુણ્ડસ્થલ, દીલિણિ, હુણડઉદ્ગા, ડવાણી, ગડાહુડા, સાહિલવાડા નામનાં ગામડાં હતાં.

તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૫-૨૬) કરાવ્યું છે કે, નેમિનાથદેવનાં પાંચ કલ્યાણિકો,^૨ દર વર્ષે મુકરર કરેલ દિવસે દેઉલવાડામાં વસતા સર્વ શ્રાવકોએ પવિત્ર અર્ધુદ પર્વત ઉપર ઉજવવાં.

જેઓને મંદિરની સંભાળ રાખવાનું સોંપવામાં આવ્યું હતું તેઓનાં નામ, તે પછીના ભાગમાં (પં. ૨૬-૩૦) આપ્યાં છે:—આ પ્રમાણે કરાવ્યું છે: ચન્દ્રાવતીનો સ્વામિ શ્રીરાજકુલ સોમેશ્વરદેવ; તેનો પુત્ર શ્રીરાજ (કુલ) કાઠ્ઠડદેવ, અને બીજા રાજાઓ, ચન્દ્રાવતીના સ્થાનપતિ ભદ્રારકેઃ કવિલાસ ગુગલી બ્રાહ્મણો, બધા વેપારી દ્રુટીઓ; સર્વ મનુષ્યો જેવા કે, સ્થાનપતિઓ, સાધુઓ ગુગલી બ્રાહ્મણો રાહિયો અને બીજાઓ જેઓ અર્ધુદ પર્વત ઉપરનાં અચલેશ્વર અને વસિષ્ઠનાં પવિત્ર મંદિરોમાં તથા પાટોશનાં ગામડાં જેવાંકે દેઉલવાડા, શ્રીમાતામહાલુ, આબુય, ઓરાસા, ઊતરછ, સિહર, સાલ, હુઠાઉછ, આખી અને કોટડી જે સાધુ ધાંધલેશ્વરદેવનું છે, તે અને બીજાં-બધાં મળી બાર ગામડાંઓમાં નિવાસ કરી રહ્યા છે તેઓ;—વળી ભાલિભાડામાં વસતા સર્વ પ્રતીહારોના વંશજ રાજપુત્રો વિગેરેએ નેમિનાથદેવનાં પવિત્ર મંદિરના ઓરડામાં એક પછી એક બેસીને દરેકે પોતાની ઇચ્છા અને આનંદ સહિત, મહં (વ) શ્રી તેજપાલ પાસેથી, આ પવિત્ર લૂણસિંહવસહિકા નામના મંદિરની સંભાળનો ભાર ઉપાડી લીધો છે, તેથી તેઓના આ વચનને અનુસરીને તે સર્વે તેમ જ તેઓના વંશજો એ યાવતુ ચંદ્ર દિવા-કર આ મંદિરની સંભાળ રાખવાની છે. કારણ—

૧ ફેબ્રુઆરી રાસમાળા પા. ૬૪ પ્રમાણે કાસહદ હાલનું ‘કાસિદ્ર—પાલકી’ અમદાવાદ પાસે આવેલું નામ છે. જુઓ બ્યુહર, એ. ઈ. થા. ૧ પા. ૨૨૬ ૨ પાંચ કલ્યાણિક—નેમિનાથ દેવનું ગર્ભમાં આવતું, જન્મ, દીક્ષા પામણુ કરવી, જ્ઞાન પ્રાપ્તિ થવું અને સુખિત થવાની સંવત્સરીઓના દિવસો. ૩ કવિલાસ કદાચ વિરોધ નામ હોવાનો સંભવ હોય.

“(જ્યારે) ઉત્તત મનવાળાઓ આ વ્રત કરે પછી કપાલ, કમંડલ, વલ્કલ, સિત અને રકત જટા વિગેરેની શું જરૂર છે ?”

૨૬ મી પંક્તિમાં કહેલો રાજા કન્હડદેવ એ આગલા લેખમાં ખતાવેલો પરમાર કૃષ્ણ-રાજદેવ જ છે.

છેલ્લી પંક્તિ (૩૧)માં કહ્યું છે કે, મહારાજ કુલશ્રી સોમસિંહદેવે આ પવિત્ર લૂણસિંહવસ-હિઠામાં એક શાસન વડે પવિત્ર નેમિનાથદેવને વાહિરહુદીમાં રવાણી ગામ તે દેવની પૂજા તથા અદ્વલોગ માટે આપ્યું. છેવટે લેખમાં ભવિષ્યના પરમાર વંશના રાજાઓને આ દાન યાવચંદ્ર-દિવાકરૈ રાખવા માટે સોમસિંહદેવની વિનંતી છે.

લેખમાં આપેલાં સ્થળોમાંથી નીચેનાં હું ઓળખાવી શક્યો છું:—

અખુંદ પર્વત ઉપરનું દેઉલવાડાગામ ઈન્ડિયન એટલાસમાં લે. ૨૪°૩૬' ઉત્તર; લોં. ૭૨°૪૩' પૂર્વ ઉપર આવેલું દિલ્વારા છે. ઉમ્મરણીડી નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણમાં—અમ્મિ-કોણમાં ૭ માઈલ ઉપર આવેલું ઉમની^૧ છે. ધઉલી ગામ દિલ્વારાની પશ્ચિમ-નૈરત્ય કોણમાં ૮૬ માઈલ ઉપરનું ધૌલી છે. મુજરસ્થલનું મહાન્ તીર્થ કઠાચ નકશામાં દિલ્વારાની અમ્મિ કોણમાં ૮૬ માઈલ ઉપરનું મુર્થલ હશે. ગડાહુડ ગામ નકશામાં દિલ્વારાની દક્ષિણ-નૈરત્ય કોણમાં ૧૧ માઈલ ઉપરનું ગદર, જો ગડાર (ગઠાડ)ને બદલે લખેલું માનીએ તો હાય. સાહિલવાડા એ દિલ્વારાની પશ્ચિમે વાયવ્યમાં ૮૬ માઈલ ઉપર આવેલું સેલ્વારા છે. અખુંદ પર્વતની નજીકમાં જણાવેલાં ગામોમાં, આખુલ નકશામાં દિલ્વારાની અમ્મિકોણમાં ૧૬ માઈલ ઉપરનું આખુ છે. ઊત્તર દિલ્વારાની ધિશાન કોણમાં ૫૬ માઈલ ઉપરનું ઉત્રજ છે. હુઠઉલ દિલ્વારાની દક્ષિણે ૨ માઈલ ઉપરનું હુતંજ છે. સિહુર દિલ્વારાની ધિશાનમાં ૮ માઈલ ઉપરનું સેર છે. કોટડી કઠાચ નકશામાં દિલ્વારાની પૂર્વમાં ૭ માઈલ ઉપર ખતાવેલું કોત્રા હાય. સાલ કઠાચ દિલ્વારાની પૂર્વ-અમ્મિ કોણમાં ૧ માઈલ પરનું સદગામ હાય. ઓરાસા દિલ્વારાની ધિશાનમાં ૩ માઈલ ઉપર ઓરિઆ નામના ગામને મળતું આવે છે. પરંતુ બન્ને એક જ છે, એમ માનવા માટે નકશામાં આપેલું નામ ખોટું છે, એમ માનવું જોઈએ.

લેખની છેલ્લી બે પંક્તિઓ, જે ઉપર કહ્યું છે તેમ પાછળથી ઉમેરી છે, તેમાં પવિત્ર કૃષ્ણ રુષિના વંશજ ન્યાયચન્દ્રસૂરિએ બે શ્લોકમાં રચેલી આખુ પર્વતની પ્રશસ્તિ, તથા કોઈ યાત્રાળુ આ મંદિરની યાત્રાએ આવ્યો હતો તેની એક ટૂંકી નોંધ આપી છે.

નં. ૩-૩૨ સુધીના નાના લેખો, જે બધા હાલ પહેલી વાર પ્રસિદ્ધ કર્યા છે, તે જૈન પદ્ધતિની નાગરી લિપિમાં અને સંસ્કૃત ભાષામાં લખેલા છે, જો કે, વિશેષ નામો ઘણાં ખરાં પ્રાકૃત રૂપમાં આવે છે. એક વાર, નં. ૪ માં ‘ચંડપ’માં ‘૩’ને, બુદ્ધરના “ઈન્ડિયન પેલી ઓઆફી”માં ‘વેટ પ’ કોલ. ૧૬ પં. ૨૨ માં, લીમદેવ ૧ લાના એક લેખમાંથી આપેલો ખાસ આધાર આપ્યો છે.

अस्रान्तरं

- १ ओं ॥ ओं नम .... [संव] त १२८७ वर्षे लौकिकफारुगुनवदि ३ रवौ अबेह श्रीमदणहिलपाटके चौलुक्यकुलकमलराजहंससमस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजश्रीम- ....
- २ विजयिराज्ये त .... । श्रीविशिष्टं कुंडयजनानलोद्भूतश्रीमद्भूराजदेवकुलोत्पन्नमहामंडलेश्वरराजकुलश्रीसोमसिंहदेवविजयिराज्ये तस्यैव महाराजाधिराजश्रीमीमदेवस्य प्रसा[द] ....
- ३ रात्रामंडले श्रीचौलुक्यकुलोत्पन्नमहामंडलेश्वरराजकुलश्रीलवणप्रसाददेवसुतमहामंडलेश्वरराजकुलश्रीवीरधवलदेवसत्कसमस्तमुद्राव्यापारिणा श्रीमदणहिलपुरवास्तव्यश्रीप्राग्वाटज्ञातीयठं श्रीचंड[प] ...
- ४ चंडप्रसादात्मजमहं श्रीसोमतनुजठं श्रीआसराजभार्याठं श्रीकुमारदेव्योः पुत्रमहं श्रीमल्लदेवसंघपतिमहं श्रीवस्तुपालयोरनुजसहोदरभ्रातृमहं श्रीतेजःपालेन स्वकीयभार्यामहं श्रीअनुपमदेव्यास्तस्कुक्षि[सं] ....
- ५ वित्रपुत्रमहं श्रीलूणसिंहस्य च पुण्ययशोभिवृद्धये श्रीमद्वर्बुदाचलोपरि वडलबाढाग्रामे समस्तदेवकुलिकालंकृतं विशालहस्तिशालोपशोभितं श्रीलूणसिंहवसहिकाभिधानश्रीनेमिनाथदेवचैत्यमिदं कारितं ॥ छ [॥]
- ६ प्रतिष्ठितं श्रीनागेंद्रगच्छे श्रीमहेंद्रसूरिसंताने श्रीशांतिसूरिशिष्यश्रीआणवसूरिश्रीअमरचंद्रसूरिपट्टालकरणप्रभुश्रीहरिमद्रसूरिशिष्यैः श्रीविजयसेनसूरिभिः ॥ छ ॥ अत्र च धर्मस्थाने कृतश्रावकगोष्ठिकानां नामा-
- ७ नि यथा ॥ महं श्रीमल्लदेवमहं श्रीवस्तुपालमहं श्रीतेजःपालप्रभृतिभ्रातृत्रयसंतानपरंपरया तथा महं श्रीलूणसिंहसत्कमातृकुलपक्षे श्रीचंद्रावतीवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयठं श्रीसावदेवसुतठं श्रीशालिगतनुजठं
- ८ श्रीसागरतनयठं श्रीगागापुत्रठं श्रीधरणिगभ्रातृमहं श्रीराणिगमहं श्रीलीलातथाठं श्रीधरणिगभार्याठं श्रीतिहुणदेविकुक्षिसंभूतमहं श्रीअनुपमदेविसहोदरभ्रातृठं श्रीस्त्रीम्बसीहठं श्रीआम्बसीहठं श्रीअदलं
- ९ तथा महं श्रीलीलासुतमहं श्रीलूणसीह तथा भ्रातृठं जगसीहठं रत्नसिंहानां समस्तकुटुम्बेनै एतदीयसंतानपरंपरया च एतस्मिन्धर्मस्थाने सकलमपि खपनपूजासाराधिकं सदैव करणीयं निर्वाहणीयं च ॥ तथा ।

१ ओशरीमां भूलाभां यल्लेख सङ्केद शिवा ७५२ छ. भी. कञ्जी-सना बाटने। नं. १७४१
 २ यिक्रुपे छ ३ पूर्ति करे— श्रीमीमदेव ४ पांथो वशिष्ठ. ५ पूर्ति करे— श्रीचंडपुत्रत श्री—
 ६ पूर्ति करे— संभूतप- ७ पांथो श्रीमद्वर्बुदा ८ पांथो प्रतिष्ठितं ९ पक्षे नो ५ थ भाथी सुपाथो छ
 १० पांथो श्रीस्त्रीम्बसीहठ श्रीआम्बसीह ११ पांथो कुटुम्बेन.

- १० श्रीचंद्रावत्याः सत्कसमस्तमहाजनसकलजिनचैत्यगोष्ठिकप्रभृतिश्रावकसमुदाय ॥
तथा उंबरणीकीसरउलीग्रामीयप्राग्वाटज्ञां अं रासलउं आसघर तथाज्ञां माणि-
भद्रउं अं आहण तथाज्ञां अं देहणउं खीम्बसी-^३
- ११ ह धर्कटज्ञातीयश्रे नेहाउं साहा तथाज्ञां धउल्लिगउं आसचंद्र तथाज्ञां अं बहु
देवउं सोम प्राग्वाटज्ञां अं सावडउं श्रीपाल तथाज्ञां अं जीदाउं पाहण धर्क-
टज्ञां अं पासुउं सादा प्राग्वाटज्ञातीयपूनाउं सा-
- १२ हा तथा श्रीमालज्ञां पूनाउं साहाप्रभृतिगोष्ठिकाः । अमीभिः श्रीनेमिनाथदेवप्र-
तिष्ठावर्षप्रथियात्राष्टाहिकार्यो देवकीयचैत्रवदि ३ तृतीयादिनेलपनपूजाद्युत्सवः
कार्यः ॥ तथा कासद्ग्रामीयउएसवालज्ञा-
- १३ तीयश्रे सोहिउ पाहण तथाज्ञां अं सलखणउं वारुण प्राग्वाटज्ञां अं सांतुयउं
देल्हुय तथाज्ञां अं गोसलउं आहा तथाज्ञां अं कोलाउं आम्वा तथाज्ञां अं
पासचंद्रउं पूनचंद्र तथाज्ञां अं जसवीरउं ज-
- १४ गा तथाज्ञां ब्रह्मदेव उं राहहा श्रीमालज्ञां कडुयराउं कुलधरप्रभृतिगोष्ठिकाः ।
अमीभिस्तथा ४ चतुर्थ्यादिने श्रीनेमिनाथदेवस्य द्वितीयाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः
तथा ब्रह्माणवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीयमहाजनिं
- १५ आभिगउं पूनउ ऊएसवालज्ञा महां घांघाउं सागर तथाज्ञां महां साटाउं वरदेव
प्राग्वाटज्ञां महां पारहणउं उदयपाल ओइसवालज्ञां महां आबोधनउं जगसीह
श्रीमालज्ञां महां वीसलउं पासदेव प्रा-
- १६ ग्वाटज्ञां महां वीरदेवउं अरसीह तथाज्ञां अं चणचंद्रउं रामचंद्रप्रभृतिगोष्ठिकाः ।
अमीभिस्तथा ५ पंचमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य तृतीयाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥
तथा धउलीग्रामीयप्राग्वाटज्ञातीयश्रे सा-
- १७ जणउं पासवीर तथाज्ञां अं वाहडिउं पूना तथाज्ञां अं जसडुयउं जेगण तथा-
ज्ञातीयश्रे साजनउं भोला तथाज्ञां पासिलउं पूनुय तथाज्ञां अं राजुयउं सावदेव
तथाज्ञां दूगसरणउं साहणीय ओइसवाल-
- १८ ज्ञां अं सलखणउं महं जोगा तथाज्ञां अं [*]देवकुंयारउं आसदेवप्रभृतिगो-
ष्ठिकाः । अमीभिस्तथा ६ षष्ठीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य चतुर्थाष्टाहिकामहोत्सवः
कार्यः ॥ तथा मुंडस्थलमहातीर्थवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय-

१ वांथि गोष्ठिक २ वांथि उंबरणीकी ३ वांथि खीम्बसी ४ वांथि गोष्ठिकाः ५ वांथि प्रतिष्ठा ६ वांथि
आम्बा ७ वांथि ब्रह्मदेव ८ वांथि गोष्ठिकाः ९ वांथि ब्रह्माण १० वांथि गोष्ठिकाः, ११ वांथि गोष्ठिकाः
१२ वांथि षष्ठीदिने.

- १९ अं संधीरणउं गुणचंद्रपादा तथा अं सोहियउं आस्वेसर तथा अं जेजाउं
सांखण तथा फीलिणिग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञां बापलगाजणप्रमुखगोष्ठिकाः अमी-
भिस्तथा सप्तमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचमाष्टाहिकाम-
- २० होत्सवः कार्यः ॥ तथा हंडाउद्रामाडवाणीग्रामवास्तव्यश्रीमालज्ञातीयअं आम्बु-
यउं उसरा तथाज्ञां अं [*] लखमणउं आसू तथाज्ञां अं आसलउं जगदेव
तथाज्ञां अं सुमिगउं धनदेव तथाज्ञां अं जिणदेवउं जाला
- २१ प्राग्वाटज्ञां अं आसलउं सादा श्रीमालज्ञां अं देदाउं बीसल तथाज्ञां अं
आसधरउं आसलतथाज्ञां अं थिरदेवउं वीरुय तथाज्ञां अं गुणचंद्रउं देवधर
तथाज्ञां अं हरियाउं हेमा प्राग्वाटज्ञां अं लखमण-
- २२ उं कडुयामभृतिगोष्ठिकाः । अमीभिस्तथा ८ अष्टमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य षष्ठी-
ष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा [ग] डाहडवास्तव्यप्राग्वाटज्ञातीय अं देसलउं
ब्रह्मसरणु तथाज्ञां जसकरउं अं धणिया तथाज्ञां [*] अं
- २३ देव्हाणउं आल्हा तथाज्ञां अं वालाउं पद्मसीह तथाज्ञां अं आंबुयउं बोहडि
तथाज्ञां अं वोसरिउं पूनदेव तथाज्ञां [*] अं वीरुयउं साजणं तथाज्ञां अं
पाहुयउं जिणदेवप्रभृतिगोष्ठिकाः । अमीभिस्तथा ९ नवमीदिने
- २४ श्रीनेमिनाथदेवस्य सप्तमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा साहिलवाडावास्तव्य-
ओइसवालज्ञातीय अं देव्हाउं आल्हण अं नागदेवउं आम्बदेव अं कार्हणउं
आसल अं बोहियउं लाखण अं जसदेवउं बाहड अं
- २५ सीलणउं देव्हाण अं बहुदा अं महधराउं धनपाल अं पूनिगउं बाधा अं
गोसलउं बहुडाप्रभृतिगोष्ठिकाः । अमीभिस्तथा १० दशमीदिने श्रीनेमिनाथदेवस्य
अष्टमाष्टाहिकामहोत्सवः कार्यः ॥ तथा श्रीअंबुदोपरि देउलवा-
- २६ डावास्तव्यसमस्तश्रावकैः । श्रीनेमिनाथदेवस्य पंचापि कल्याणिकानि यथा-
दिनं प्रतिवर्षं कर्त्तव्यानि ॥ एवमियं व्यवस्था श्रीचंद्रावतीपतिराजकुलश्रीसोम-
सिंहदेवेन तथा तत्पुत्रराजं श्रीकान्हडदेवप्रमुखकुंभैः समस्तराजलोकैस्त-
- २७ था श्रीचंद्रावतीयस्थानपतिमट्टारकप्रभृतिविलास तथा गूगुलीश्रीक्षणसमस्तमहा-
जनगोष्ठिकैश्च तथा अंबुदाचलोपरि श्रीअचलेश्वरश्रीवशिष्ठ तथा संनिहितैः ग्राम-
देउलवाडाग्रामश्रीश्रीमातामहबुग्रामआवुयग्रामओरासाग्रामउं-

१ वांथि गोष्ठिकाः २ वांथि आम्बुय ३ वांथि गोष्ठिकाः ४ वांथि षष्ठा ५ वांथि अष्ट. ६ वांथि
आंबुय ७ वांथि साजण (?) ८ वांथि गोष्ठिकाः ९ वांथि आम्ब १० वांथि गोष्ठिकाः ११ वांथि अंबुदो १२ वांथि
कुमारैः १३ वांथि ब्राह्मण १४ वांथि गोष्ठिकैश्च १५ वांथि अंबुदा १६ वांथि संनिहितग्राम १७ वांथि आवुय,
के. ८८

- ૨૮ તરછામસિહરઆપસાકામહેઠંઝીઆમઆસીઆમશ્રીબાંધલેશ્વરદેવીચકોટઢીમમૃ-
તિદ્વાદશગ્રામેષુ 'સંતિષ્ઠમાનસ્થાનપતિતપોધનગૂગુલીઆજ્ઞાનરાઠિયમમૃતિસમસ્તલો-
કૈસ્તથા માલિઆઢામમૃતિગ્રામેષુ સંતિષ્ઠમાનશ્રીપતીહા-
- ૨૯ રવંછીયસર્વરાજપુત્રૈશ્ચ આત્મીયાત્મીયસ્વેચ્છયા શ્રીનેમિનાથદેવસ્ય મંદપે સમુપ-
વિહયોપવિહય મહં. શ્રીતેજઃપાલપાશ્ચાન્ત્ સ્વીયસ્વીયમમોદપૂર્વકં શ્રીલૂણસીહ-
વસહિકામિધાનસ્યાસ્ય ધર્મસ્થાનસ્ય સર્વોપિ રક્ષાપમારઃ સ્વીકૃતઃ । તવેતદા-
- ૩૦ સ્મીયવચનં પ્રમાણીકુર્વૈમિરેતૈઃ સર્વૈરપિ તથા એતદીયસંતાનપરંપરયા ચ ધર્મ-
સ્થાનમિદમાચંદ્રાર્કં યાવત્ પરિરક્ષણીયં ॥ યતઃ ॥ કિમિહ કપાલકમંડલુત્તરકલ-
સિતરક્તપટજટાપટકૈઃ । ત્રતમિદમુજ્જ્વલમુન્નતમનસાં પ્રતિપન્નનિર્વહણં ॥ છ ॥
- ૩૧ તથા મહારાજકુલશ્રીસોમસિંહેદેવેન અસ્યાં શ્રીલૂણસિંહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથ-
દેવાય પૂજાંગમોગાર્થં બાહિરદ્વાર્યાં હવાળીઆમઃ શાસનેન પ્રદત્તઃ ॥ સ ચ શ્રીસોમ-
સિંહેદેવાભ્યર્થનયા પ્રમારાન્વયિમિરાચંદ્રાર્કં યાવત્ પ્રતિપાર્યઃ ॥
- ૩૨ ॥ સિદ્ધિક્ષેત્રમિતિ પ્રસિદ્ધમહિમાશ્રીપુંડરિકો ગિરિઃ શ્રીમાન્ રૈવતકોપિ વિશ્વવિદિતઃ
ક્ષેત્રં વિમુક્તેરિતિ । નૂનં ક્ષેત્રમિદં દ્વયોરપિ તયોઃ શ્રીઅર્બુદસ્તત્પ્રમૂ ભેજાતે કથમ-
ન્યથા સમમિમં શ્રીઆદિનેમી સ્વયં ॥ ૧ સંસારસર્વસ્વમિદૈવ મુક્તિસ-
- ૩૩ ॥ સર્વસ્વમપ્યત્ર જિનેશ દૃઢં । વિલોકયામાને ભવને તવાસ્મિન્ પૂર્વે પરંચ ત્વચિદ્ધ-
ષ્ટિપાથે ॥ ૨ શ્રીકૃષ્ણર્ષીયશ્રીનયવંદ્રસૂરેરિમે ॥ સં. સરબળપુત્રસં. સિંહરાજસાધુ
સાજળસંસહસાસાહદેપુત્રી સુનથવ પ્રણમતિ ॥ શુભં ॥

૧ વાંચો સંતિષ્ઠમાન અને આજ્ઞાન. ૨ વાંચો કુર્વૈમિરેતૈઃ ૩ પંક્તિને છેડે બેઠે ચિહ્ન છે. ૪ આ પંક્તિને છેડે પંક્તિ ૩૧ થી છે તેવું જ ચિહ્ન છે.

નં ૧૬૬

આબુગિરિના જૈન લેખો

લેખ નં. ૩

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૭ ફાગણ સુદિ ૩ સોમવાર

નં ૩ નો લેખ મુખ્ય મંદિરના દ્વારના ઓતરંગ પર કોતરેલો છે. તેમાં લખ્યું છે કે તેજપાલે પોતાના પુત્ર લૂણસિદ્ધના પુણ્ય માટે આ લૂણવસહિકામાં પવિત્ર નેમિનાથનું આ મહાતીર્થ સોમવારે, રામ વિક્રમનાં વર્ષ ૧૨૮૭ ના ફાગણ (ફાલ્ગુન)ના શુક્લ પક્ષના ૩ ને દિને " અંધાબું. પ્રોદેસર કિલ્હોર્નએ આ તથા નીચેની તારીખો મારે માટે કૃપા કરીને ગણી હતી; એમના કહેવા મુજબ આ તારીખ વિ. ૧૨૮૭ ગત, અને વિ. ૧૨૮૭ આહુ બન્ને માટે ખોટી છે. વિ. ૧૨૮૭ ગત માટે શુક્રવાર, ૭ મી ફેબ્રુવારી ઇ. સ. ૧૨૩૧ અને વિ. ૧૨૮૭ આહુ માટે રવિવાર, ૧૭ મી ફે વારી ઇ. સ. ૧૨૩૦ સાથે તે તારીખ મળતી આવે છે.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઓં ॥ નૃપમિક્રમસંવત્ ૧૨૮૭ વર્ષે ફાગણસુદિ ૩ સોમે અષ્ટેહ શ્રીઅર્વુદાચલે શ્રીમદ્ગણહિલપુ-
- ૨ રવાસ્તં પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુ-તમહં માર્લદેવ
- ૩ વમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજન્નાતૃમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વકીયમાર્યામહં શ્રીઅનુપમદે-વિકુક્ષિ-
- ૪ સંમૂતસુતમહં શ્રીલૂણસીદ્ધપુણ્યાર્થ અસ્યાં શ્રીલૂણવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથમહાતીર્થ કારિતં ॥ છ ॥ છ ॥

नं० १७०

लीमदेव २ अनुं दानपत्र^१

(चक्रम संवत् १२८७ आषाढ शुद्ध ८ शुक्लवार)

अक्षरान्तर

पतरू पहेलुं

- १ ७ । स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीविराजितमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभट्टारकचौलुक्यकु-
- २ लकमलविकासनैकमार्तंडश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजश्रीचामुंडराजदे-
वपादानु-
- ३ ध्यातमहाराजाधिराजश्रीवल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजश्रीदुर्लभराजदेव-
पादानुध्यातम-
- ४ हाराजाधिराजश्रीभीमदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेवपादा-
नुध्यातमहा-
- ५ राजाधिराजपरमेश्वरपरमपरमभट्टारकावंतीनाथत्रिभुवनगंडवर्वरकजिष्णुसिद्धचक्रव-
र्त्तिश्रीज-†
- ६ यसिद्धदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकस्वभुजबिक्रमरणांगण-
विनिर्जित-
- ७ शाकंभ[री]भूपाल श्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधि-
राजपरपमाहे-
- ८ श्वरहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापाल श्रीअजयपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिरा-
जाहवपराभूत-
- ९ दुर्जयगर्जनकाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरम-
भट्टारकाभि-
- १० नवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमद्भीमदेवः स्वभुज्यमानवर्द्धिपथकांतवर्त्तिनः समस्त-
राजपुरुषान्
- ११ ब्राह्मणोचरांस्तन्मियुक्ताधिकारिणो जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥
श्रीमत्त्विक्रमादित्योत्पा-

१ छ. अ. वे. ६ पा. २०१ पतरांनु माप-१४"×१५." लीपि-जैन देवनागरी. स्थिति-धृष्टी न
नाश पात्रेकी छ. † प. ५ अक्षरक पहेला अक्ष परम भूमी नांयो.

- १२ वितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु सप्ताशीत्युत्तरेषु आषाढमासीयशुक्लाष्टम्यां शुक्लबारे-
ऽत्रांकतोऽपि सं-
- १३ वत् १२८७ वर्षे आषाढशुदि ८ शुकेऽस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथा-
बधेह श्रीमदणहिल-
- १४ पाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विविंस्थ
नलिनीवलगतजल-
- १५ लवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च
पुण्ययशोऽभि-
- १६ वृद्धये देवाउग्राम- स्वसीमापर्यंत सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेत सहिरण्य-
भागभो-
- १७ गसदंबो दशापराषसर्वादायसमेतो नवनिधानसहित पूर्वप्रदत्तदेवदायव्रक्ष-
दायवर्जं तथा ... ..
- १८ मानपत्रकु ... .. तिपत्रभराप्रति द्र १ दाणीयां पलश्च तथा मूलमं-
डिण्यां ... का .... प्रति द्र १ तथा
- १९ मूलगंडी .... प्रति द्र १ भाट्टयकं प्रति द्र ० ॥ दाणीयां पत्रशतं ० ॥
उष्ट्रभरा प्रतिद्र १ दाणीयां पत्र-
- २० शत १ मूली .... भरा प्रति द्र १ दाणीयां पत्रशत १ जलदभरा प्रति
द्र १ दाणीयां पत्रशत १ एवमेत-
- २१ त् सकलखणपुरे सोलुं० राणा० आनाऊ ल्खणापसाकेन कारितभी आनकेश्वर देव-
श्रीसकलखणेश्वरदे-
- २२ वयोर्नित्यनैमित्तिकादिपूजार्थं तथा सत्रागारे ब्राह्मणानां भोजनार्थं च मंडल्यां
श्रीमूलेश्वरदेवम-
- २३ टेयस्थानपतिवेदगर्भराशये शासनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तं ॥ ग्रामस्यास्थाघाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां
- २४ हांसकपुरग्रामसीमायां सीमा । दक्षिणस्यां फीचडीग्रामपोद् गृहाणां सन्निधौ
संतिष्ठमानग्राम-
- २५ स्यास्य सीमायां तथाहानीयाणीग्रामसीमायां च सीमा ॥ पश्चिमयां मेढेराग्राम-
सीमायां सीमा ।
- २६ उत्तरस्यां सूर्यजग्रामसांघावाडाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममीमिराघाटै
रुपलक्षितं ग्रा-

पं. १५ वांथो माकल्य. पं. १६ देवाऊ संक्षयवाणुं छे. वांथो पर्यंतः; काष्ठ; ओ३ दको भूमी न्वांथो
पं. १७ वांथो स्वस्थ; सन्तिः पं. २४ वांथो संतिष्ठमान.
के. ८९

- २७ मनेनमवगन्ध तन्निवासिजगपदैर्यथादीयमान[दानी]मागप्रभृतिकं सदाशाश्रवण-
विषेयैर्मूत्वाऽ-
२८ मुच्यै [तपोधनाय] समुपनेतव्यं । सामान्यं चैतत् पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंश-
जैरन्यैरपि
२९ भाविमोक्तभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च
भगवता व्या-

पतरू नीजुं

- १ सेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चातुमंता च
तान्येष नरकं ‡
२ वसेत् ॥ १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्च वसुं [धरां] स विद्यायां कुर्मिभूत्वा
पितृभिः सह मज्जति ॥ २ ।
३ वंछ्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजायन्ते भूमिदानापहार-
काः । ३ बहुभिर्वसु-
४ धा भुक्ता [राजभिः स] गरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदाफलं
॥ ४ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवै-
५ द्रान् भूयो भूयो याचते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे का
पालनीयो भवद्भिः । ५ ।
६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूत ठ० सातिकुमारसुत महाक्षपटालिक ठ०
श्रीसोमसिंहेन ॥
७ दूतकोऽत्र महासाधि ठ० श्रीबहुदेव इति श्रीभीमदेवस्य ।
८ तथा सख्खण[पुरी]वास्तव्यः वणिक्व्यहारिय ... .. प्रभृति ...
लोकस्य ... .. हट्टकरण-
९ शुक्लमंडपिकाप्रौढ ... .. अरिश्तपथकेषु सख्खणपुरीयमठ ...
वीठिक्या काण ... .. सं-
१० चरतः संजातः ... .. यथा ॥ समस्तकणानाभूतचेदिय ... ..
तिशुद्धपुण्य ... ..
११ भूतबाज्यां ... .. प्रति तथा दानी ... .. द्र २ भूततैकभृत्
वे .... .. तथा-

- १२ भृत्या ... क ... ति तथा दानेद्र ४ तथा कणचोपट
भृतवाहनमध्ये ....
- १३ क ४ त ... य ॥ आजम्बा मेथि आमला बेहेडावा ....
- १४ सिका ... दानं न ग्राहं ॥ तथा कणभृत ... ६ बरवली ...
- १५ भीसेटप्रति द्र १२ तथा कणभृतपत्र ... तथा ...
तभृतपत्राणि ...
- १६ द्र १ तथा सेडसरसश्रीपथकयोः समस्त ... रे... बणभृतवेडीयावा ...
प्रतिकृ ... रा दा-
- १७ ने द्र १ तथा भृतचात्रयावा ... तं प्रति तथा दाने ... तथा मांजिष्ठ ।
त्रपुक हिं ग भारं प्रति वृद्धदाने द्र १
- १८ पट्टसूत्र । हिंगुल । प्रवालक । श्रीखंड । कर्पूर । कस्तूरी । इंगु । कुंकुम ।
अगुरु । त ... त
- १९ मालपत्र । जाइफल । जाइवत्री । लमसी । कापड । नालिकेर । हरडां
बेहेडां — — — कन्म ॥
- २० खांडु । गुल । साकर । मरिच । दांत । मरुमांसि । महुबस । सबाही कासी
.... । ताड्या । का-
- २१ श्यालोह । बथलोह । साकुरुड । मीण । ज । नीत्राहल । खज्जुर । स्तारिक ।
वस्त .... [प्र]भृतिस-
- २२ मसुक्तयाणकागांध्रुवमुखेन मूलेकास्येदपाटीप्रमाणेन पूर्णदानात् दानस्य धर्मं
प्रति मु-
- २३ क्ति द्र १ अनया रीत्या दानं ग्राहं ॥ संजातधुरादाभपट्टकस्य पथकोचारपरी-
स्थापने पदकं प्र-
- २४ ति द्र १६४ मार्गं । हिडियकप्रातीसारक ... भिरषिकं किमपि न ग्राहं ।
राजः वीसलसत्क-
- २५ कणाय ... प्रभृतचाउयावाहन १ वेडीयावाहन १ उपरितनरीत्या क्षेपायां क्षेपावां
- २६ प्रसादेन भोक्तव्यं । इमां छेदपाटीं व्यतिक्रम्य यः कोऽपि वर्णसंकरं कुरुते
तस्मात् छित्तिर्माया ॥ अस्याः । स्वे ... प्रमाणेन पालनीयः भोक्तव्यं च ॥

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—(અ) વંશાવલી, જયસિંહનું વર્ણન વિક્રમ સંવત ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે તે સિવાય, વિક્રમ સંવત ૧૨૮૩ ના નં ૫ પ્રમાણે જ છે.

(બ) અણહિલપાટકને ભીમદેવ ૨ વર્ષિપથકના રાજપુરુષો અને નિવાસીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૭, આવાઠ સુદ ૮ શુક્રવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન—દેવાડિ(?)^૧ ગામ તેની સ્ત્રીમા:—

(અ) પૂર્વમાં હાંસલપુર ગામ

(બ) દક્ષિણમાં ફીંચડી અને હુનીયાની ગામો

(ક) પશ્ચિમે મેદુરા ગામ

(ડ) ઉત્તરે સુરથળ અને સાપાવાડા ગામો.

(૨) અને ભૂમિમાં અને પૈસામાં જુદા જુદા કરો (વિવિધ વેરા).

૩ દાનપાત્ર—સોલુંકી રાણા આના ઠ(કુર) લણપસાકે સલખણપુરમાં ખાંધલાં આનલે-શ્વર અને સલખણેશ્વરના મંદિર; મંદિરનાં પૂજાર્થ અને પ્રજાલોજનાથે દ્રુટ્ટી મણ્ડલી-માં મૂલેશ્વરદેવના મઠનો સ્થાનપત્ર,

૪ રાજપુરુષો—લેખક અને દૂતક નં. ૫ મામાં હતા તેજ છે.

૫ અનુલેખ—(તા. ઠ.) અનુલેખ ઘણો ઘસાઈ ગયો છે. પણ તે સલખણપુરના વાણી-આણે આપવાના કરને લગતું વધારેનાં શાસનના ભાગવાળું છે. હું દિલ્લીગીર છું કે તેમાં જે પ્રાચીન ગુજરાતીના શબ્દો આવે છે તે સર્વનો અર્થ કરવાનાં સાધન મારી પાસે નથી.

૧ કવોદર મારદર જનરલના નકશામાંથી આ ગામ મળી શકતું નથી. વિરમગામ તાલુકાના વાયવ્ય ખુલામાં હાંસલાપુર નામનું એક ગામ છે. ઉત્તરે દાનપત્રનું ગામ સુરથળ, સુરજ ગામ છે. નૈરથમાં પુંચર ગામ અને મળે છે એને હું ફીંચડી સાથે સરખાવું છું.

નં ૧૭૧-૧૮૫

આબુગિરિના જૈન લેખો

લેખ નં. ૪ થી ૧૮^૧

(વિક્રમ સં. ૧૨૮૮ (લેખ નં ૪ થી ૧૮)

નં ૪ થી ૩૨ ના લેખો ઉપરથી જણાય છે કે પછીનાં વર્ષોમાં પણ તેજપાલે મંદિરને વધારવાનું તથા શણગારવાનું કાર્ય ચાલુ રાખ્યું હતું. આ લેખો મંદિરની ઓસરીનાં કેટલાંક ન્હાનાં ભોંયરામાંના મંદિરોનાં ઓતરંગો ઉપર કોતરેલા છે. તેમાં લખ્યું છે કે, તેજપાલે પોતાના કુટુંબનાં કેટલાંક માણસોના પુણ્યને અર્થે આ ન્હાનાં મંદિરો અને જીનો તથા તીર્થંકરોની મૂર્તિઓ ઉભાં કરાવ્યાં હતાં.

તેમાં આવતા ઇલ્લાઓ સામાન્ય રીતે જાણવા યોગ્ય છે. 'મહર્', 'મહર્'નું દૂધરૂપ બીથી વધારે વપરાયું છે. તે ઇલ્લાખ તેજપાલે તથા તેનાં ઘણાં ખરાં કુટુંબીઓએ ધારણ કરેલો છે. પરંતુ લેખ નં ૨૪ અને ૨૬-૩૧ માં આવતી વંશાવલીમાં તેજપાલના પૂર્વજો અણ્ડપ અને અણ્ડપ્રસાદ, તેનો પિતા અન્ધરાજ અથવા આસરાજ અને તેની માતા કુમારદેવી, એઓને 'ઠ' નો ઇલ્લાખ આપ્યો છે, જે 'ઠક્કર'ને બદલે છે, જ્યારે અણ્ડપ્રસાદના પુત્ર અને અન્ધરાજના પિતા સોમને ફરેક વેળા 'મહર્' કહેવામાં આવે છે. આથી સ્પષ્ટ જણાય છે કે આ બે ઇલ્લાઓ વચ્ચે કંઈક તફાવત હોવો જોઈએ, જોકે આ તફાવત બહુ મોટો નહીં હોય, કારણકે, અણ્ડપ અને અન્ધરાજને લેખ નં ૩ થી ૮, ૧૦-૧૮, ૨૧-૨૩, અને ૩૨ માં 'મહર્' પણ કહ્યા છે. લેખ નં ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીની માતા સંતોષાને ઠક્કરાજીનો ઇલ્લાખ આપ્યો છે. સુહડાદેવીના માતામહ અને પ્રમાતામહને 'ઠ' કહ્યા છે. લેખ નં ૨૬-૨૭ અને ૩૦ ઉપરથી જણાય છે કે તેજપાલનો વડિલ બંધુ વસ્તુપાલ 'સંઘપતિ'નો ઇલ્લાખ ધારણ કરતો હતો. "કીર્તિકીમુદ્રી"ના ૬ મા સર્ગ ઉપરથી જણાય છે કે તેને આ ઇલ્લાખ શત્રુંજય, રૈવતક, અને પ્રભાસનાં મોટાં તીર્થોની મહાયાત્રાની વ્યવસ્થા કરી આગેવાની લીધી હતી તે બદલ મળ્યો હતો. આ ઇલ્લાખ સર્ગ ૬ શ્લોક ૧૨ માં આવે છે. તેમાં કહ્યું છે કે, "બીજાં સર્વ જમ્યા પછી તે જમતો, જ્યારે બીજાં સર્વ યાત્રાળુઓ ભર ઉંઘમાં આવી જતાં ત્યારે તે ઉંઘતો. નિદ્રામાંથી જાગવામાં તે સૌથી પહેલો હતો. આ રીતે તેણે 'સંઘપતિ'નું ઘટ પાળ્યું. તેજપાલનાં બી—સંબંધીઓને સાત વાર બાર્હનો ઇલ્લાખ લગાડ્યો છે. (લેખ નં ૪, ૧૧, ૨૬, ૨૭, ૨૯-૩૧)

નં ૩૨ માં તેજપાલની બીજી સ્ત્રી સુહડાદેવીનું કુટુંબ જે શાખાનું હતું તે પટ્ટનમાં મોઢ જાતિનું હોવાનું આપ્યું છે.

જે સંબંધીઓની મૂર્તિઓ મૂકેલી છે તે આ છે:—જિન સુપાર્વ, (નં ૧૨), સુનિ સુવત (નં ૨૧), વારિસેણ (નં ૨૪), ચન્દ્રાનન (નં ૨૫), શાશ્વત જિન ઋષભ (નં ૩૦) શાશ્વત જિન વર્ધમાન (નં ૩૧), અને તીર્થંકરો—સીમંધર સ્વામિન (નં ૨૬) જિન યુગંધર સ્વામિન (નં ૨૭) જિન બાહુ (નં ૨૮), અને સુબાહુ (નં ૨૯)

લેખ નં ૪-૧૮ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ છે; નં ૧૯-૨૩ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૦ છે; લેખ નં ૨૪-૨૫ માં વિક્રમ સંવત ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૭ ની તિથિ છે. નં ૨૬-૩૧ માં વિક્રમ ૧૨૯૩ ના ચૈત્ર કૃષ્ણપક્ષ ૮ ને શુક્રવાર છે. આ વર્ષ કાર્તિકાદિ ૧૧. ૧૨૯૩ ગત, અને 'પૂર્ણિમાન્ત' ચૈત્ર માટે શુક્રવાર, ૨૦ મી ફેબ્રુવારી ઇ. સ. ૧૨૩૭ ની બરાબર થાય છે. નં ૩૨ માં વિક્રમ સં. ૧૨૯૭ વૈશાખ વદ ૧૪ શુક્રવાર છે, ને કાર્તિકાદિ ૧૧. ૧૨૯૭ ગત અને પૂર્ણિમાન્ત વૈશાખ માટે શુક્રવાર ૧૧ એપ્રિલ ઇ. સ. ૧૨૪૧ ના બરાબર થાય છે.

૧ એ. ઇ. વો ૮ પા. ૨૨૩ થી ૨૨૯ ગ્રે. એચ. હ્યુડર્સ. ૨ આ બાર તીર્થંકરોને 'વિહરમાણ' એવું વિશેષણ લખાયું છે.

કે. ૧૦

અસરાન્તર

લેખ નં. ૪^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતાવાઈશ્રીસદમલશ્રેયો-
૨ ડર્મ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૫^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવસુતમહં શ્રીપૂનસીદીયમા-
૨ ચામહં શ્રીઆહ્ણદેવિશ્રેયોડર્મ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૬^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે^૧ મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં [*] શ્રીપાતૂશ્રે-
યોડર્મ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા-
૨ કા કારિતા । [।]

લેખ નં. ૭^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવીયમાર્યામહં શ્રીલીલ્લશ્રેયોડર્મ
મહં શ્રી-
૨ તેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૮^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરામહં શ્રીમાલદેવાન્વયે મહં શ્રીપૂનસીદસુતમહં શ્રીપેયડ-
શ્રેયાડર્મ મહં શ્રીતે-
૨ જપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ ઐશ્વરીમાં પહેલા નાના મંદિરના આરંભાખ ઉપર. કઝીન્સના હોસ્ટ નં. ૧૬૬૬ ૨ ચિત્રરૂપે છે.
૩ અંડપન્થ 'ડ'નું સ્વરૂપ વિચિત્ર છે. ૪ ઐશ્વરીમાં બીજા નાના મંદિરના આરંભાખ ઉપર. કઝીન્સના હોસ્ટ
નં. ૧૬૬૭ ૫ ઐશ્વરીમાં ત્રીજા મંદિરના નાના આરંભાખ ઉપર. કઝીન્સના હોસ્ટ નં. ૧૬૬૮ ૬ વાંચી શ્રેયે
૭ વાંચી હોમાન્વયે ૮ ઐશ્વરીમાં ચોથા નાના મંદિરના આરંભાખ ઉપર. કઝીન્સના હોસ્ટ નં. ૧૬૬૯
૯ વાંચી વિક્રમ ૧૦ ઐશ્વરીમાં પાંચમા નાના મંદિરના આરંભાખ ઉપર. કઝીન્સના હોસ્ટ નં. ૧૬૭૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૯^૧

- ૧ ઑ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં^૧
શ્રીસોમાન્વયે મહં^૨ શ્રીમાલદેવસુતમહં^૩ શ્રીપુનસીહશ્રેયોર્થ મહં^૪ શ્રીતેજપાલેન
દેવકુલિ[કા] કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૦^૨

- ૧ ઑ^૨ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં^૧
શ્રીસોમાન્વયેમહં^૨ શ્રીઆસરામહં^૩ શ્રીમાલદેવશ્રેયોર્થ તલ્સોદરભુબ્રાતૃમહં^૪
શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ ॥

લેખ નં. ૧૧^૩

- ૧ ઑ^૩ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં^૧
શ્રીસોમમહં^૨ શ્રીઆસરામહં^૩ શ્રીમાલદેવાન્વયેમહં^૪ શ્રીપુનસીહસુતાવાઈશ્રી^૫
૨ ચલદેવિશ્રેયોર્થમહં^૬ શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૨^૪

- ૧ ઑ^૪ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીમત્પત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં^૨ શ્રીઆસરાસુતશ્રીમાલદેવમહં^૩
૨ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં^૪ શ્રીતેજપાલેન મહં^૫ શ્રીવસ્તુપાલમાર્યાયાઃ મહં^૬ શ્રીસોલુકાયાઃ
પુણ્યાર્થ શ્રીસુપાર્શ્વજિનાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

લેખ નં. ૧૩^૫

- ૧ ઑ^૫ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપ-
શ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં^૨ શ્રીઆસરાસુતશ્રી-
૨ માલદેવમહં^૩ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં^૪ શ્રીતેજપાલેન મહં^૫ શ્રીવસ્તુપાલમાર્યાલસાદે-
વિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥ છ ॥

૧ ઓશરીમાં છઠા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૬૭૧ ૨ ચિકરપે છે.
૩ સંવત્નોત્ત પુરો લખ્યો નથી. ૪ ઓશરીમાં સાતમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૬૭૨
૫ ઓશરીમાં આઠમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૬૭૩ ૬ વાંચો કુતાવાઈ
૭ ઓશરીમાં ચાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૭૨૭ ૮ વાંચો સંવત
૯ ઓશરીમાં એકતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૭૨૬ ૧૦, ૧૧,
૧૨ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ

લેખ નં. ૧૪^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ સંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં શ્રીવસ્તપાલમુતમહં શ્રીજયતસીહશ્રેયોર્થ
- ૨ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૫^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજમહં [*] શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાજયતલેદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૧૬^૧

- ૧ નૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાંગજેન મહં શ્રીતેજપાલેન શ્રીજયતસીહમાર્યાસૂહવદેવિ-
- ૨ શ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૧૭^૧

- ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયશ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ભવમહં શ્રીતેજપાલેન મહં શ્રીજયતસી-
- ૨ હમાર્યામહં શ્રીરૂપાદેવિશ્રેયોર્થ દેવકુલિકા કારિતા । [।] છ ॥

લેખ નં. ૧૮^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૮૮ વર્ષે શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વયે મહં શ્રીમાલદેવમુતાશ્રીસહજલશ્રેયોર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દે-
- ૨ વકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

૧ ભેતાળીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૧ ૨ ચિન્હરૂપે છે. ૩ ચાચી શ્રીવસ્તુપાલ ૪ ત્રેતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર લીસ્ટ નં. ૧૭૩૨ ૫ ઓશરીમા ચુખાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૪ ૬ પિસતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૬ ૭ છતાલીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૩૮.

श्रीमद्देव २ ज्ञानुं दानपत्रं

(प्रथम संवत् १२८८ भाद्रपदा शुद्ध १ (पञ्चमी) सोमवार.

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ ॥ १ ॥ म्वस्ति राजायलीपुर्ववत्समस्तराजावलीविराजितमहाराजाधिराजपरमे-
श्वरपरमभ-
- २ द्वारक चोलुक्यकुलकमलविकासनकमार्तड श्रीमूलराजदेवपादानुध्यात महाराजा-
- ३ धिराजपरमेश्वरपरमभद्वारकश्रीचागुंडराजदेव पादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टा-
- ४ रकमहाराजाधिराज श्रीवलभराजदेव पादानुध्यात महाराजाधिराजश्रीदुर्लभ-
राजदेव-
- ५ पादानुध्यातपरमेश्वरपरमभद्वारकमहाराजाधिराज श्रीभीमदेवपादानुध्यातपरमे-
- ६ श्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमलश्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ७ राजपरमेश्वरपरमभट्टारकावन्तीनाथत्रिभुवनगंडर्वरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्तीश्रीज -
- ८ यसिंहदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराज उमापतिवरलब्धम-
- ९ सादप्राप्तराज्य प्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरस्वभुजविक्रमरणगंगविनिर्जितशाकंभरीभू-
- १० पालश्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजपर-
- ११ ममादेश्वर प्रबलबाहुदंडदण्डकंदर्पहेलाकरदीकृतसपादलक्ष्मामालश्री-
- १२ अजयपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकाहवपराभूत-
- १३ दुर्जयगर्जनकाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपर-
- १४ रमभट्टारकाभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्त्तिश्रीमद्भामदेवः स्वभुज्यमानवालांथ-
- १५ पथकांतवर्तिनः भमस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तत्रियुक्ताधिकारिणं जनप
- १६ दांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमत्त्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सर-
- शतेषु द्वा-
- १७ दशसु अष्टाशीत्युचरेणु भाद्रपदमासीयशुक्लप्रतिपदायां सोमवारेऽत्रांकोतेपि
- १८ संवत् १२८८ वर्षे भाद्रवाशुदि १ सोमेऽस्यां संवत्समासपक्षवारपूर्विकायां
- तिथा-
- १९ वद्येह श्रीमदणहिलपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य
- २० सं [सारासारतां] विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाक-
- २१ [लिज्य] पेहिकामुष्मिकं फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्ध-

१ ॥ १ ॥ मे. नं. ६ पा. २०३ आ. ७. ॥ पतरुं पहेलुं भा. १०. ॥ १२८८ (पञ्चमी) सोमवार. ॥
पतरुं पहेलुं भा. १०. ॥ १२८८ (पञ्चमी) सोमवार. ॥

२२ ये .... [सीमापर्यंत]तः सवृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपे-*

पतरू बोजुं

- १ त सहि [रण्य] भागभोग सदंडवशापराधसर्वादायसमेतो नवनिधानसहितः†
- २ पूर्वप्रदत्तदेवायब्रह्मदायवर्जं सलक्षणपुरेत्यश्रीआनलेश्वरश्रीसलखणे-
- ३ श्वरदेवयोः मठस्थानपतिवेदगर्भराशेर्मठेस्मिन् भट्टारकाणां योजनाय स-
- ४ त्रा[गारा]र्थं तथैतदीयमुत्तसोमेश्वरस्य ग्रामस्यास्य मध्यात् भूमिहल २० विंशतिहला-
- ५ भूमी च शासनेनोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तं ॥ ग्रामस्यास्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां सांप-
- ६ रामामलत्राहूरुग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ दक्षिणस्यां गुंठावाडाग्रामसीमायां सीमा प-
- ७ श्विमायां राणावाडाग्रामसीमायां सीमा । उत्तरस्यां उंदिराग्रामआंगणवाडाग्रामयोः सी-
- ८ मायां सीमा ॥ एवमभीमिराघाटैरुपलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथा-
- ९ दीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधेयैर्भूत्वाऽमुष्मै समुपनेतव्यं । सामान्यं
- १० चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोयमनुमं-
- ११ [त]व्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्ठि वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ।
- १२ आछेता चानुमंता च तान्येव नरकं वसेत । १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरेच्य वसुंधरां । स वि-
- १३ छायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति । २ वंध्यादवीष्वतोयासु श्रुष्ककोटर-
वासिनः । कृष्ण-
- १४ सर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः । ३ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयोभूयोया-
- १५ यते रामभद्रः । सामान्योयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः । ४
- १६ बहुभिर्वसुधा भुक्ता गजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं ॥ ५ लि-
- १७ खितमिदं शासनं कायस्छात्ययप्रसूत ठ० सातिकुमारसुत महाक्षपटलिक ठ० सोम-
- १८ सिंहेन । दूतकोऽत्र महासांघि ठ०

श्री बहुदेव इति

श्री भीमदेवस्य ॥

* पं. २२ वंशिका काष्ठ. † पं. १ तः स; भोगः स; राधः; सहितः पं. ६ छत्राहार शं० ६१२५६ छ
पं. ११ वंशिका सल्लखणि; तिष्ठति. पं. १२ वंशिका नरके वसेत्; हरेत् पं. १७ वंशिका स्थान्य.

સારાંશ.

૧ પ્રસ્તાવના.— (અ) વંશાવલી:—વંશાવલી જયસિંહ અને મૂલરાજ ૨ નાં વર્ણન વિક્રમ સંવત્ ૧૨૬૩ ના નં. ૩ પ્રમાણે છે. ખાડીની વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૩ ના નં. ૫ પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ અણહિલપાટકમાં નિવાસ કરી વાલ્મીકી પથકના રાજપુરુષો અને નિવાસી-ઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના ભાદ્રપદ સુદની પ્રતિપદ (અમાસ) ને સોમવારે નીચેનું દાન બહિર કરે છે.

૨ દાનપાત્ર અને આશય:—આનન્દેશ્વર અને સલખણેશ્વરના સલખણપુરમાં મંદિર; અને ત્યાંના મઠનો સ્થાનપતિ વેદગર્જરાશિ તથા તેનો પુત્ર સોમેશ્વર; ભટ્ટારકોના લોજનાર્થે અને સત્રાગારાર્થે

૩ દાન—ગામ ... .. અને ગામમાં (સોમેશ્વર માટે) ૨૦ હલ-વાહુ ભૂમિ, ગામની સીમા:—

(અ) પૂર્વે સાંપરા અને છતાહાર (?) ગામો.

(બ) દક્ષિણે ચુંડાવાડા ગામ.

(ક) પશ્ચિમે રાણાવાડા ગામ.

(દ) ઉત્તરે ઉન્દિરા અને આગણવાડા ગામો.

૪ રાજપુરુષો—લેખક કાયસ્થ ઠાકુર સાતિકુમારનો પુત્ર મહાક્ષપટસિક ઠાકુર સોમસિંહ. મૂલક મહાસાધિવિમલિક ઠાકુર વહુદેવ.

~~~~~

નં. ૧૮૭

ગિરનારના લેખો^૧ નં. ૩૪

વિ. સં. ૧૨૮૯ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવાર

રાજલ અને વેજલની શુદ્ધાઓની પૂર્વમાં અને ગોમુખ તરફ જવાના રસ્તાની પશ્ચિમમાં આવેલા ખડક ઉપર આ લેખ છે.

અક્ષરાન્તર

વસ્તુપાલવિહારેણ હારેણેવોજ્જ્વલશ્રિયા ઉપકંઠસ્થિતેનાયં શૈલરાજો વિરાજતે ॥
શ્રીવિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૯ વર્ષે આશ્વિન વદી ૧૫ સોમે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલેન
આત્મશ્રેયોર્થ
પશ્ચાદ્ભાગે શ્રીકર્પાર્દિયક્ષપ્રાસાદસ્સમલંકૃતઃ શ્રીશત્રુંજયાવ[તાર] શ્રીઆદિનાથપ્રાસા-
દસ્તદગ્રતો વામપક્ષે
સ્વીયસદ્ધર્મચારિણીમહંશ્રીલલિતાદેવિશ્રેયોર્થ વિંશતિજિનાલંકૃતઃ શ્રીસમ્મેતશિસ્વરપા-
સાદસ્તથા દક્ષિણપક્ષે દ્વિ. ૦ માર્યામહંશ્રીસોમુશ્રેયોર્થ ચતુર્વિંશતિજિનોપશોભિતઃ શ્રીઅષ્ટા-
પદપ્રાસાદઃ ૦ અપૂર્વઘાટરચનારુચિરતરમભિનવપ્રાસાદચતુષ્ટયં નિજદ્રવ્યેણ કારયાંચક્રે ॥

ભાષાન્તર

માલા જેવા શુભ અને જેમ માલા કંઠને શોભાવે છે તેમ પ્રવેશદ્વારને શોભાવતા વસ્તુ-
પાલના વિહારથી આ પવત પ્રકાશે છે.

વિક્રમ સંવત્ ૧૨૮૯ આશ્વિન વદિ ૧૫ સોમવારે મહામાત્ય શ્રીવસ્તુપાલે ચાર નવાં અને
સુંદર અનુપમ મંદિરો ગંધાળ્યાં, જેમાંનાં બે મંદિરો આત્મશ્રેયાર્થ ગંધાળ્યાં હતાં-- એક પશ્ચિમ
ભાગમાં શ્રીકર્પાર્દી યક્ષનું મંદિર; બીજું શત્રુંજયાવતાર શ્રીઆદિનાથનું, ઉપરના મંદિરની ડાબી
બાજુએ અને ત્રીજું સુવર્ણના શિખરવાળું અને વીચ જીનોશ્રી શોભાતું પોતાની સદ્ગુણી ભાર્યા
લલિતાદેવીના શ્રેયાર્થે અને ચોથું ચૌવિશ જીનોશ્રી શોભાતું અષ્ટાપદનું મંદિર પોતાની બીજી
ભાર્યા સોમુક, ના શ્રેય માટે ગંધાળ્યું.

નં. ૧૮૮-૧૯૨

આબુગિરના જૈન લેખો^૧ નં. ૧૯ થી ૨૩

(વ. સં. ૧૨૯૦

અક્ષરાન્તર

લેખ નં. ૧૯^૧

- ૧ ઓ^૩ ॥ સંવત ૧૨૯૦ વર્ષે મહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં શ્રીલૂણસી-
હભાર્યામહં શ્રીલપમાદેવિશ્રેયોઽર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૦^૧

- ૧ ॥ સંવત ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીતેજપાલસુતમહં
લૂણસીહભાર્યારયણાદેવિશ્રેયોઽર્થ મહં શ્રીતેજપાલેન દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥
શુભં ભવતુ ॥

લેખ નં. ૨૧^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત ૧૨૯૦ વર્ષે શ્રીપત્તનવાસ્તવ્યપ્રાગ્વાટવંશીયમહં શ્રીચંડ-
પશ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે મહં શ્રીઆસરાસુતમહં શ્રીમાલદેવભ્રાતૃમહં શ્રી-
૨ વૈસ્તપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વક્રીયભાર્યામહં શ્રીઅનુપમદેવિશ્રેયોઽર્થ દેવ-
શ્રીમુનિસુવ્રતસ્ય દેવકુલિકા કારિતા ॥ છ ॥

લેખ નં. ૨૨^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ સંવત ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદશ્રી[સો]મ-
શ્રીઆસરાન્વયસમુદ્ઘૂતમહં શ્રીતેજપાલેન સ્વસુતશ્રીલૂણસીહસુતાગરદેવિશ્રેયોઽર્થ
દેવકુલિકા કારિતા । [૧] છ ॥

લેખ નં. ૨૩^૧

- ૧ ઓ^૧ ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત ૧૨૯૦ વર્ષે પ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયમહં શ્રીચંડપશ્રીચંડપ્રસાદ-
શ્રીસોમમહં શ્રીઆસરાન્વય [સમુદ્ઘૂત] મહં શ્રી[તેજપાલેન]સ્વસુતાવડલદેવિશ્રે-
યોઽર્થ દેવકુલિકા કારિતા ॥

૧ એ. ઇ. વો. ૮ પા. ૨૨૬ પ્રો. એચ. દ્યુડર્સ. ૨ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર,
ક. લોસ્ટ નં. ૧૬૮૪ ૩ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ ઓશરીમાં સત્તરમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લોસ્ટ
નં. ૧૬૮૫ ૫ ઓશરીમાં અઠારમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લોસ્ટ નં. ૧૬૮૬ ૬ ચિહ્નરૂપે છે.
૭ વાંચો વસ્તુપાલ ૮ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આરશાખ ઉપર. ક. લોસ્ટ ૧૬૯૦ ૯ ચિહ્ન
રૂપે છે. ૧૦ સમુદ્ઘૂત નોત પુરા લખ્યો નથી. ૧૧ ઓશરીમાં ઓગણીસમા નાના મંદિરના આશુના દ્વારના
આરશાખ ઉપર. ક. લોસ્ટ નં. ૧૬૯૨. ૧૨ ચિહ્નરૂપે છે.

જે. ૯૨

નં. ૧૬૩-૨૦૦

આયુગિરિના જૈન લેખો^૧ નં. ૨૪ થી ૩૧

વિ. સં. ૧૨૯૩ ચૈ. વ. ૭ તથા ૮

અશ્વરાન્તર

લેખ નં. ૨૪^૨

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૭ અષ્ટેહ શ્રીઅર્બુદાચલમહાતીર્થે
શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજસુ-
૨ [ત]મહં શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃ પાલેનં સ્વભગિન્યાઃ
પદ્મલાયાઃશ્રેયોર્થે શ્રીવારિસેનદેવાલંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિ[તા] ॥

લેખ નં. ૨૫^૩

- ૧ ઓં ॥ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૭ અષ્ટેહ શ્રીઅર્બુદાચલમહા-
તીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીંહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં મહં શ્રીતેજઃ
પાલેન
૨ માતુલસુતભાભારાજપાલભણિતેન સ્વમાતુલસ્યમહં શ્રીપૂનપાલસ્ય તથા માર્યામહં
શ્રીપૂનદેવ્યાશ્ચ શ્રેયોર્થે અસ્યાં દેવકુલિકાયાં શ્રીચંદ્રાનનદેવપ્રતિમા કારિતા ॥

લેખ નં. ૨૬^૪

- ૧ ઓં^{૧૧} ॥ સ્વંસ્તિ શ્રીવિક્રમનૃપાત્ સં ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અષ્ટેહ શ્રીઅર્બુ-
દાચલ[તીર્થે^{૧૩}]
૨ સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીંહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતી-
૩ યઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદે-
૪ વ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંઘપતિશ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભ-
૫ ગિન્યા વાર્હજાલ્હનદેવ્યાઃ શ્રેયોર્થે વિહરેમાણતીર્થકરશ્રીસીમંવરસ્વામિપ્રતિમા
૬ લંકૃતા દેવકુલિકેયં કારિતા ॥ પ્રતિષ્ઠિતાં શ્રીનાગેન્દ્રગચ્છે શ્રીવિજયસેનસૂ[રમિઃ] ॥

લેખ નં. ૨૭^{૧૦}

- ૧ [॥ ઓં^{૧૬}] ॥ સ્વંસ્તિ સંવત્ ૧૨૯૩ ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અષ્ટેહ^૨ શ્રીઅર્બુદાચલતીર્થે
સ્વયંકારિતશ્રીલૂ[ણસીંહ]-

૧ ઐ. ધ. વો. ૮ પા. ૨૨૭ પ્રો. એચ. ટ્યુડર્સ. ૨ ઝોશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશ્ચાપ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૫ ૩, ૮, ૧૧, ૧૮ ચિહ્નરૂપે છે. ૪ વાંચો સંવત્ ૫, ૬, ૧૩, ૨૦ વાંચો અર્બુદા ૬ તેજઃપાલ નો તે અરધો લખ્યો છે. ૭ ઝોશરીમાં તેત્રીશમા નાના મંદિરના આરશ્ચાપ ઉપર મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૧૬ ૧૦ ઝોશરીમાં છત્રીસમા નાના મંદિરના આરશ્ચાપ ઉપર. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૭. ૧૨, ૧૬ આ પંક્તિમાં ઉપરની પંક્તિમાં જતાં ચિહ્નો ધણાંખરાં અરપટ છે. ૧૪ વાંચો વાર્હ ૧૫ વાંચો સીમંવરસ્વામિ ૧૬ વાંચો પ્રતિષ્ઠિતા ૧૭ ઝોશરીમાં સત્યાવીસમા નાના મંદિરના આરશ્ચાપ ઉપર. મી. કઝીન્સના લીસ્ટ નં. ૧૭૦૮

- ૧ ॥ વસાહિકારુયશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદ-
મહં શ્રી [સો]-
- ૨ માન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજમાર્યાઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંવપંતિમહં ॥
- ૪ ॥ શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિનીવાર્દમાઝશ્રેયોર્થે વિહરમાણ- ॥
- ૫ ॥ તીર્થકરશ્રીયુગંધરસ્વામિજિનપ્રતિમાલક્રૂતાં દેવકુલિકા દ્યૈયં કારિતા ॥ ॥ છ[૧] ॥

લેખ નં. ૨૮^૧

- ૧ ... .. [અષ્ટેહ શ્રીઅર્વુદાચલે સ્વયંકારિતશ્રીલૂ]
- ૨ [ણ]સીહવસહિકારુયશ્રીઅરિષ્ટનેમિચૈત્યે શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં શ્રીચંડપઠં [૦]
- ૩ શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં [હં]
- ૪ શ્રીમાલદેવમહં શ્રીવૈસુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વભગિન્યા ૧ સા [ઝ]-
- ૫ [દેવ્યાઃ શ્રેયોર્થે]વિહરમાણતીર્થકરશ્રીવાહુજિનાલંક્રૂતાં દેવકુલિકા કારિ [તા ॥]

લેખ નં. ૨૯^૧

- ૧ ॥ ઑ^{૧૧} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અષ્ટેહ શ્રી-
અર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિત [કા]-
- ૨ ॥ રિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞાતીયઠં
શ્રીચંડપ-
- ૩ ॥ ઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમાન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં
શ્રીતેજઃ પાલે-
- ૪ ન સ્વભગિન્યા વૈદિષણદેવિશ્રેયસે વિહરમાણતીર્થકરશ્રીસુવાહુવિંબાલંક્રૂતાં દેવકુ-
લિકા કારિતા[॥]

લેખ નં. ૩૦^૧

- ૧ ॥ ઑ^{૧૦} ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસંવત્ ૧]૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અષ્ટેહ
શ્રીઅર્વુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલૂણસીહવસહિકારુયશ્રીનેમિનાથદેવ-॥
- ૨ ॥ ચૈત્યજગત્યાં શ્રીપ્રાગ્વાટજ્ઞા[તીયઠં શ્ર]ીચંડપઠં શ્રીચંડપ્રસાદમહં શ્રીસોમા-
ન્વયે ઠં શ્રીઆસરાજઠં શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં શ્રીમાલદેવસંવપ- ॥

૧ વાંચો બાર્દ ૨ વાંચો કુલિકેય ૩ આ લીટી પછી ચિહ્ન છે. ૪ ઓશ્વરીમાં અઘ્યવીસમા નાના મંદિરના પારશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લોરટ નં. ૧૭૦૮. ૫ આ પંક્તિની શરૂવાતના અક્ષરો અરપટ છે. ૬ વાંચો અર્જુદા ૭ વાંચો શ્રીવસ્તુપાલ ૮ આ લીટીઓ નકામી છે. ૯ વાંચો શ્રીવાહુ ૧૦ ઓશ્વરીમાં ઓમચુ-ત્રીસમા નાના મંદિરના પારશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લોરટ નં. ૧૭૧૦. ૧૧ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૨ આ પંક્તિમાં ઉપર નીકળતા અક્ષરોનાં ચિહ્નો અરપટ છે. ૧૩ વાંચો અર્જુદા ૧૪ વાંચો બાર્દ ૧૫ વાંચો સુવાહુવિંબા. ૧૬ ઓશ્વરીમાં ત્રીસમા નાના મંદિરના પારશાખ ઉપર મી. કઝીન્સના લોરટ નં. ૧૭૧૧. ૧૭ ચિહ્નરૂપે છે. ૧૮ વાંચો અર્જુદા.

- ૩ ॥ તિમહં શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં શ્રીતેજઃપાલેન સ્વમગિન્યા બાઈસોહગાયા શ્રેયોર્થ
શાશ્વતજિનશ્રીઋષભદેબાલંકૃતા દેવકુલિકા કારિતા [॥]

લેખ નં. ૩૧'

- ૧ ॥ ઓં' ॥ સ્વસ્તિ શ્રીનૃપવિક્રમસવત્ ૧૨૯૩ વર્ષે ચૈત્રવદિ ૮ શુક્રે અઘેહ શ્રી-
અર્બુદાચલમહાતીર્થે સ્વયંકારિતશ્રીલ્લણસીહવસહિકાયાં શ્રીનેમિનાથદેવચૈત્યે જગત્યાં
૨ ॥ 'શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીયઠ' શ્રીચંડપઠ' શ્રીચંડપ્રસાદમહં' શ્રીસોમાન્વયે ઠ' શ્રીઆસ-
રાજઠ' શ્રીકુમારદેવ્યોઃ સુતમહં' શ્રીમાલદેવમહં' શ્રીવસ્તુપાલયોરનુજમહં'
૩ શ્રીતેજઃપાલેન સ્વમગિન્યા વૈર્ઘવયજુકાયાઃ શ્રેયોર્થ શ્રીવર્દ્ધમાનાભિષશાશ્વતજિ-
નમતિમાલંકૃતા દેવકુલિકેય કારિતા ॥ શુભમ્ પવતુ । મંગલં મહાશ્રીઃ ॥'

૧ ઓશરીયા ઓડત્રીસમા નાના મંદિરા બાગશાખ ૭૫૨. મી. કઝીન્સના લોસ્ટ નં. ૧૭૧૨
૨ ચિહ્નરૂપે છે. ૩ વાંચો સંવત્ ૪ વાંચો અર્બુદા ૫ વાંચો ચૈત્યજગત્યાં ૬ વાંચો શ્રીપ્રાગ્વાટજાતીય ૭ વાંચો
બાઈ ૮ આ વિરામ ચિહ્ન પછી એક ચિહ્ન છે.

सीमदेव २ अनं हानपत्र

(विष्णु संवत् १२६५ मार्गशीर्ष सुदी १४ शुक्लवार

अक्षरान्तर

पतरुं पहेछं

- १ ९॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरम-
- २ भट्टारकचौलुक्यकुलकमलविकासनैकमार्तडश्रीमूलराजदेवपादानुध्यादपहाराजाधि-
- ३ राजपरमेश्वरपरमभट्टारक श्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्व-
- ४ रपरमभट्टारक श्रीवटभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजश्रीदुर्लभराजदेवपा-
- ५ दानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीभीमदेवपादानुध्यातपरमेश्व-
- ६ रपरमभट्टारकमहाराजाधिराजत्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपर-
- ७ मभट्टारकमहाराजाधिराजअवंतीनाथत्रिभुवनगंडवर्वरकजिष्णु[सिद्धच]कवर्चिश्री-
- ८ जयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा[रकउमा]प[ति]वर-
- ९ लब्धप्रसादमासराज्यप्रौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरस्वभुजाविक्रमरणांगण[वि]निर्जितशा-
- १० कंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा-
- ११ रकपरमहेश्वरप्रबलबाहुदंडदर्परूपकंदर्पहेलाकरदीकृतस[पा]दलक्षक्षया-
- १२ पालश्रीअजयपालदेवपादानुध्यातपरमेश्वरपरमभट्टारकमहाराजाधिराजस्ले-
- १३ छतमोनिचयच्छत्रमहोवलयप्रद्योतनवालार्कआहवपरा भूतदुर्जयगर्जनकाधि-
- १४ राजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकाभिनव-
- १५ सिद्धराजसप्तमचक्रवर्तिश्रीमद्भीमदेवः स्वभुग्वमानवर्द्धिपथक्रांतःपातिनः समस्तरा-
- १६ जपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्निधुकाधिकारिणोजनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं
- १७ यथा ॥ [श्रीमत्]विक्रमादित्योत्पादितसंस्तरशतेषु द्वादशसु पंचनवत्युत्तरेषु मा-
- १८ र्गमासीयशुक्लचतुर्दश्यां गुरुवारेऽत्रांकतोऽपि संवत् १२९५ वर्षे मार्गे शुदि १४ गु-
- १९ रावस्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां तिथावद्येह श्रीमदणहिल्लपाटके स्ना-
- २० त्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानीपतिमभ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदल-
- २१ गतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलिज्य ऐहिकामुष्मिकं च फ[ल]मंगीकृ-॥
- २२ त्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये भोजुयाग्रामस्थाने संजातस [लक्षण] पुरं स्व-
- २३ सीमापर्यंतं सवृक्षमालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतं सहिरण्यभागभो[गं सदनं]डद-
- २४ शापराधसर्वादायसमेतं नवनिधानसहितं पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायव ॥

१ छ. अ. वा. ६ पा. २०५. पत्रांतु माप-११ १/२" x १४ ३/४"; लिपि—७/११ दवनागरी. स्थिति—
 थोडीक नाश पामेकी छ. पं. ११ वांयो परममांज्यर; रूप. पं. १५ वांयो स्वभुज्यमान. पं. २१ का माकल्य.
 पं. २४ वांयो कुलं; काष्ठ. पं. २४ वांयो राधेस.
 ले. १३

- २९ जै तथा घूसडीग्रामे गो[ह]णसरसन्निधौ पल्लडिका .... ण ईशानको-
 २६ महाराज्ञीश्रीसूमरुदेव्या[श्च]

पतरुं चीजुं

- १ णे भूमिहलद्वयेन संजातवाटिका १ एवमे — — — सोलूं राणां । लूणप-
 २ सासुतराणं वीरमेन घूसडीग्रामे कारित श्रीवीरमेश्वरदेव तथा श्रीसूमलेश्व-
 ३ रदेवयो[नि]त्यं नैवेष्टांगभोगपंचोपचारपूजार्थं मठाधिपतिराजकुलश्रीविदर्भ-
 ४ राश[ये] शासनोदकपूर्वमस्माभिः पदत्तं ॥ पुरस्यास्याघाटा यथा ॥
 पूर्वस्यां नीलछीमा-
 ५ मसीमायां सीमा । दक्षिणस्यां घूसडीग्रामसीमायां सीमा ॥ पश्चिमायां कालीयाणाग्राम-
 ६ मडुचाणाग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ उत्तरस्यां त्रिहटिग्रामकुषलोऽग्रामयोः सीमा-
 ७ यां सीमा ॥ पल्लडिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां द्वारवतीसरुपल्लडिका यथा
 राजमार्ग-
 ८ श्व ॥ दक्षिणस्यां तडागिका तथा राजक्षेत्रं च । पश्चिमायां श्रीलिम्बादित्यक्षेत्रं ॥
 उत्तरस्यां भो-
 ९ जुयाग्राममार्गः ॥ वाटिकाया आघाटा यथा ॥ पूर्वदक्षिणपश्चिमउत्तरप्रभृतिषु दि-
 १० क्षु निक्षिप्तस्त्रीयस्त्रीयआघाटेषु सीमा ॥ एवममीभिराघाटैरुपलक्षितं स्थानकत्रयमे-
 ११ नमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधे-
 १२ यैर्भूत्वाऽमुष्मै मठपतेयं समुपनेतव्यं ॥ सामान्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वाऽस्मद्वंशजैर-
 १३ न्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्पदत्तदेवदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं च भग-
 १४ वता व्यासेन ॥ षष्ठिं वर्षसहस्राणि स्वर्गे तिष्ठति भूमिदः ॥ आच्छेत्ता चानुमंता
 च तान्ये-
 १५ व नरकं वसेत् । १ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत वसुंधरां ॥ स विष्टायां कृमि-
 भूत्वा पितृ-
 १६ मिः सह मज्जति । २ वंध्याटवीष्वतोयासु शुष्ककोटरवासिनः । कृष्णसर्पाः प्रजा-
 १७ यंते भूमिदानापहारकाः । ३ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्थिवेन्द्रान् भूयोभूयो याचते रा-
 १८ मभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः । ४
 बहुभिर्वसु-
 १९ धा मुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी तस्य तस्य तदा फलं
 ॥९ लिखित-
 २० मिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतं ठं सातिकुमारपुत्रमहाक्षपटलिकं ठं श्रीसो-
 २१ मसिंहेन । दूतकोऽत्रमहासांघि ठं श्रीवयजलदेव इति ॥

श्रीमद्भीमदेवस्य ॥

पं. २ वां. १ वीरमेण. पं. ११ वां. १ नेतद्व पं. १४ वां. १ षष्ठि सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १५ वां. १ नरके वसेत्; हस्त.

સારાંશ

૧ પ્રસ્તાવના—

(અ) વંશાવલી :—વંશાવલી મૂલરાજ ૨ ને મલ્લેશ્વરી અંધકારવાળી યક્ષેશ્વરી પૃથ્વીને પ્રકાશિત કરતા સૂર્ય સાથે સરખાવતાં વર્ણન સિવાય બાકીની વિકૃત સંવત ૧૨૮૮ના પ્રમાણે છે.

(બ) ભીમદેવ ૨ વધિપથકના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને વિકૃત સંવત ૧૨૬૫ માર્ગ સુદી ૧૪ શુક્રવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન—(૧) ... ... પુર. ભોળુયા ગામના સ્થાનમાં બાંધેલું

(૨) ગોહણસર નજીક ઘૂસડી ગામમાં પદ્મહિકા

(૩) ... ... સાણના વાયવ્ય કોણના ભાગમાં એ હલવાહ ભૂમિનો એક બગીચો.

... ... પુરની સીમા :—

- (અ) પૂર્વે નીલછી ગામ.
- (બ) દક્ષિણે ઘૂસડી ગામ
- (ક) પશ્ચિમે મહુચાણા ગામ
- (દ) ઉત્તરે ત્રિહટિ અને કુશલોડ ગામો.

પદ્મહિકાની સીમા :—

- (અ) પૂર્વે દ્વારપતીશ્વરની પદ્મહિકા.
- (બ) દક્ષિણે રાજમાર્ગ
- (ક) પશ્ચિમે જહાનું સરોવર (તડાગ) અને રાજક્ષેત્ર.
- (દ) ઉત્તરે ભોળુયા ગામનો માર્ગ.

૩ દાનપાત્ર— રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે ઘૂસડીમાં બાંધેલું વીરમેશ્વરનું મંદિર અને સૂમલેશ્વરનું મંદિર પૂજાર્થે : દ્રુતી રાજકુલ વેદગર્ભરાશિ, મઠનો સ્થાનપતિ.

૪ રાજપુરૂષો— લેખક વિક્રમ સંવત ૧૨૮૮ ના લેખ પ્રમાણે.
દૂતક, મહાસાધિવિગ્રહિક ઠાકુર વચજલદેવ.

लीमहेव २ ज्ञानुं दानपत्र^१

विक्रम संवत् १२८६ भाद्रपदी वदि १४ दिवस

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ । ॥ स्वस्ति राजावलीपूर्ववत्समस्तराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरप-
- २ रमभट्टारकचौलुक्यकुलकमलिकासनैकमार्तण्ड श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातम-
- ३ हाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीचामुंडराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
- ४ राजपरमेश्वरपरमभट्टारकश्रीवल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजप-
- ५ रमेश्वरपरमभट्टारकश्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्व-
- ६ रपरमभट्टारकश्रीश्रीमदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारक-
- ७ त्रैलोक्यमल्लश्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकअव-
- ८ न्तीनाशत्रिभुवनगंडवर्करजिष्णुसिद्धचक्रवर्तिश्रीजयसिंहदेवपादानुध्यातमहाराजा-
- ९ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापतिवरलब्धप्रसादप्राप्ताराज्यपौढप्रतापलक्ष्मी-
- १० स्वयंवरस्वभुजविक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरीभूपालश्रीकुमारपालदेवपादानु-
- ११ ध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकमहामाहेश्वरप्रबलबाहुदंडदर्परू-
- १२ पकंदर्पहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापालश्रीअजयपालदेवपादानुध्यातमहारा-
- १३ जाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकम्लेच्छतमोनिचयच्छन्नमहीबलयप्रद्योतनबाला-
- १४ र्कश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकउमापति-
- १५ वरलब्धप्रसादप्राप्ताराज्यपौढप्रतापलक्ष्मीस्वयंवरवामकरनिविडनिवे[शित]काम्पु-
- १६ कविनिर्मुक्तनिसितशरत्रातव्यापादितनेकैरिनिकरम्भकरंबितभुजा — — अ-
- १७ भिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्तिश्रीमद्भूमिदेवः स्वभुज्यमानवर्द्धिपथकांतवर्तिनः
- १८ समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्नियुक्ताधिकारिणोजनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः सं-
- १९ विदितं यथा ॥ श्रीमत्त्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सरशतेषु द्वादशसु षट्त्रयत्युत्तरे-
- २० षु मार्गमासीयकृष्णचतुर्दश्यां रविवारेऽत्रांऽकतोऽपि ॥ विक्रमसंवत् १२९६ वर्षे मा-
- २१ र्गवदि १४ रवावधेह श्रीमदणहिलपाटके स्नात्वा चराचरगुप्तं भगवंतं भवानीपतिम-
- २२ भ्यर्च्य संसारासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलय्य
- २३ पेहिकमामुष्मिकं च फलमंगीकृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्ययशोऽभिवृद्धये राजसीया ॥
- २४ महाराज्ञीश्रीसुमलदेव्याश्च

१ पृ. अ. वे. ६ पा. २०६ अ. पृथु६५२. पतरांनुं माप १३ x १४"; लिपि: ५१ देवनागरी
पं. १६ पांवे। निश्चित; निकुरम्भ.

पतरुं बीजुं

- १ [णा]ग्रामः स्वसीमापर्यंतः सवृक्षमालाकुलकाष्ठतृणोदकोपेतः सहिरण्यभागभोगः सर्व-
- २ डो दशपराष सर्वादायसमेतो नवनिधानसहितः पूर्वप्रदत्तदेवदायग्रसदायवर्ज
- ३ घूसडीग्रामे सोलुंराणं श्रीलूणपसामुतंराणंवीरमेण कारितश्रीवीरमेश्वरदेवश्री-
- ४ सूमलेश्वरदेवयोर्नित्यपूजानेवेद्यंगभोगार्थं स्थानपतिश्रीवेदगर्भराक्षये शास-
- ५ नोदकोदकपूर्वमस्माभिः प्रदत्तः ॥ ग्रामस्थास्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्थां ठेठवसणरीवडी
- ६ ग्रामयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां लघु० ऊमडाग्रामसीमायां सीमा पश्चिमायां मंडल्या सी-
- ७ मायां सीमा । उत्तरस्यां सहजवसणदालउद्रग्रामयोः सीमायां सीमा ॥ एवममी-
भिराघाटैरु-
- ८ पलक्षितं ग्राममेनमवगम्य तन्निवासिजनपदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञा-
- ९ श्रवणविषयेभूत्वाऽमुष्मै तपोधनाय समुपनेतव्यं । सामान्यं चेतत् पुण्यफलं मत्वास्मद्वं-
- १० शजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनुमंतव्यः । पालनीयश्च ॥ उक्तं
- ११ च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिवर्षसहस्राणि स्वर्गं तिष्ठति भूमिदः । आच्छेत्ता चानुमंता च ता-
- १२ न्येव नरकं वसेत् ॥१ इह हि जलदलीलाचंचले जीवलोके तृणलवल्घुसारे सर्व-
- १३ संसारसौरुषे । अपहरतु दुराशः शासनं देवतानां नरकगहनगर्वावर्षपातोत्सुको
- १४ यः ॥२ यानीह दत्तानि पुरा नरेन्द्रैर्दानानि धर्मार्थयशस्कराणि । निष्मर्यिषांति-
प्रतिमा-
- १५ नि तानि को नाम साधुः पुनराददीत ॥३ बहुभिर्बुधसुधा भुक्ता राजभिः सगरादिभिः ॥
- १६ यस्य यस्य यदा भूमौ तस्य तस्य तदा फलं ॥ ४ वंध्याटवीप्सतोयासु शुष्कको-
टरवासिनः ।
- १७ कृष्णसर्पाः प्रजायंते भूमिदानापहारकाः ॥५ स्वदत्तां परदत्तां वा यो हरीत वसुंधरां । स वि-
- १८ छायां कृमिर्भूत्वा पितृभिः सह मज्जति ॥ ६ दत्त्वा भूमिं भाविनः पार्श्वेन्द्रान् भूयो भूयो याच-
- १९ ते रामभद्रः । सामान्योऽयं दानधर्मो नृपाणां स्वे स्वे काले पालनीयो भवद्भिः ॥७ लिखित-
- २० मिदं कायस्थान्वयप्रसूतदंडं सातिकुमारमुत० महाक्षपटलिक ० ठ ० श्रीसोम-
सिंहेन ॥
दूतकोऽत्र महासांधिविग्रहिक ० ठ ० श्रीवयजलदेव इति

श्रीमद्भीमदेवस्य ।

पं. २ वांशे उदशः धः. पं. ४ नैवेद्यांग. पं. ५ लूणी नांशे. दको. पं. ६ वांशे चेतत्. पं. ११ वांशे
बर्हिः सहस्राणि; तिष्ठति. पं. १२ नरके पं. १४ वांशे बान्त. पं. १५ वांशे विन्ध्या. पं. १७ वांशे
हरेत. पं. १८ वांशे छायां
ले. ५४

૧ પ્રસ્તાવના:—

(અ) વંશાવલી:— વંશાવલીમાં ૬ મા રાજા અજયપાલને વધારાનાં વિશેષણો મહામા-
હેશ્વર અથવા શિવનો પરમભક્ત આપેલાં છે તે સિવાય વિક્રમ સંવત ૧૨૬૫ ના
પ્રમાણ છે.

(બ) અણહિલપાટકનો લીમંદેવ. ૨. વર્ધિપથકના રાજપુરૂષો અને નિવાસીઓને
વિક્રમ સંવત ૧૨૬૬ વરિ ૧૪ ને રવિવારે નીચેનું દાન જાહેર કરે છે.

૨ દાન— શજયસીયણી* ગામ. તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વે ઠંબસણ અને રીવડી ગામો
- (બ) દક્ષિણે જ્ઞાનુ ઉભડા.
- (ક) પશ્ચિમે મણડલી
- (ઢ) ઉત્તરે સહજસણ અને ફાલોડ ગામો.

૩ દાનપાત્ર— સોલુંકી રાણા લૂણપસાના પુત્ર રાણા વિરમે બ્રહ્મડીમાં ખાંધેલાં વીરમેશ્વર અને
સૂમલેશ્વરનાં મંદિરોને પૂજાર્થ; ટ્રસ્ટી મઠનો સ્થાનપતિ રાજકુલ વેદગર્ભરાણિ.

૪ રાજપુરૂષો— લેખક નં. ૭ અને ૮ પ્રમાણે
ફતક નં. ૮ પ્રમાણે.

* નોટ—પહેલાં પત્રના પર રજદરવ મહારાણી શ્રી સૂમલદેવ્યામ્ ' અને (મિઠદાન) રાણી સૂમલદેવીનું
કેમ છે.

नं० २०३

आधुगिरिना जैन लेखो नं. ३२

वि. सं. १२६७ वै. व. १४

अक्षरान्तर

१ ओं^१ संवत् १२९७ वैशाखवादि १४ गुरौ प्राग्वाट्ज्ञातीयचंडपचंडप्रसादमहं
[*] श्रीसोमान्वये महं [*] श्रीआसराजसतमहं [*] श्रीतेजःपालेन
श्रीमत्पत्तनबास्तव्यमोदज्ञातीयठं जाद्वणमुत्तठं आसासुतायाः ठकुराज्ञीसंतोषाकु-
क्षिसंभूतायामहं [*] श्रीतेजःपालद्वितीयमार्यामहं [*] श्रीमुहडादेव्याः
[श्रेयोर्थ] [॥]

---

१ ओ. छं. वा. ८ पा. २२६ प्रो. ओय ध्युउत्तं. गुप्प भंदिशना दरवाण पासं सुशोभित ओपुवा
उपर, कओन्सना बीस्ट नं. १७४४ ओ. २ चिह्नपे इशावेसा.

જૂનાગઢ તાળે વેરાવળમાં રાજા ભીમદેવ ૨ જાનો શિલાલેખ^૧

જૂનાગઢની હદમાં, કાઠિયાવાડમાં નૈઋત્ય દિશા પર વેરાવળ એક નાનું બંદર છે. ફાજદારના મકાનમાં આ પથર છૂટા પડ્યો છે. તે ૨૧૬૪x૧૭૬ ચ ના માપનો છે. તેના ઉપર દેવનાગરી લિપિમાં સંસ્કૃત શ્લોકોની ૪૫ પંક્તિઓ છે. તેના નીચેના થોડા ભાગ, તથા થોડા છૂટા-છવાયા અક્ષરો નાશ પામ્યા છે. તેમાં ચૌલુક્ય વંશના કેટલાક રાજાઓનાં નામ આપ્યાં છે. તેમાંના છેલ્લા-આ લેખમાં લખેલો-ખાલ મૂલરાજ કહેવાતો મૂલરાજનો પુત્ર ભીમદેવ ૨ જો છે. તેણે સોમનાથનું મંદિર બંધાવ્યું અને તેનું મેઘનાદ નામ પાડ્યું. આ લેખમાંથી ચોક્કસ તારીખ મળી આવતી નહીં હોવાથી એટલું જ કહી શકાય કે, તે ઈ. સ. ૧૧૭૯ અને ઈ. સ. ૧૨૪૩ વચ્ચે, જ્યારે ભીમદેવ ૨ જો અણહિલપુરમાં ગાદી ઉપર હતો, ત્યારે લખાયો હોવો જોઈએ.

અક્ષરાન્તર

- ૧ ઐ સ્વસ્તિ જમોઽમ્યુદયશ્ચ ॥ દેયાદ્વઃ કલિકાલકલ્પવિટપી કરુયાણલીલાસુલ્પમા-
ગદ્મ્બાંબુનિષેઃ સુધાંશુરમરીકારૈક
- ૨ હેતુઃ શિવઃ । યસ્યેચ્છાપરિણામતસ્ત્રિજગતી જાગર્તિ નિદ્રાતિ ચ પ્રાલેભાંશુવ-
પૂરસાબનમસૌ શ્રેયાંસિ સોમેશ્વરઃ ॥ ૧ ॥ વિ-
- ૩ શ્વતક્રેશાંધકારપ્રકરપરિભવા યોચતાનામિવેંદુશ્રેણીનાં લાલયંતઃ શ્રિયમસ્તિભવબ્રાં-
તિવિચ્છિન્નયે વઃ । આરક્તામાંગુલીનામરુણરુ-
- ૪ ચિત્રચોષ્ઠાવચ્છ્રીમિરુચ્છ્રીસ્વદ્ગામંડલાનાં પદનસ્તકિરણાઃ સંતુ વિશ્વેશ્વરસ્ય ॥ ૨ ॥
માતઃ સરસ્વતિ મદીયમુદારકાંતિપંકેરુહપ્રતિમમાસ્યમલં
- ૫ કુરુષ્વ । વિશ્વેશગંધર્વચરિતોપનિષદ્વિજ્ઞાનમચ્ચૈવ યાવદષમર્ષણમાતનોમિ ॥ ૩ ॥
કલૌ યુગે કુક્ષિતિપાલુક્ષાં ધર્માસ્થિતિં વીક્ષ્ય પિનાકપાણિ
- ૬ વિચક્ષ્ સંકેતવશાદ્વિવૃત્તસ્વસ્થાનકોદ્ધારાભિયા નિજાંશં ॥ ૪ ॥ શ્રીકાન્યકુબ્જે
દ્વિજપુંગવાનાં ત્રેતાહુતાશાષરિતાગુમાનાં મીમાંસયા શાંતશુ
- ૭ શાંતગૃહેષુ નિન્યેઽવતારં જગતાં શિવાય ॥ ૫ ॥ યુગ્મં ॥ વિદ્યાદશાદૌચતુરુત્તરાઃ
સંક્રમાનપેક્ષં શિશુરસ્ય ચાસીત્ । પૂર્વેણ સંસ્કારવશેન તસ્માદેશા
- ૮ દવંતીં તપસે જગામ ॥ ૬ ॥ શ્રીવીશ્વનાથવંદ્યોવમૂવ તપસાંનિષિઃ સર્વિમેંદ્રઃ
ત્વષ્ટુરુષરાશિશિષ્યો મઠેમહાકાલદેવસ્ય ॥ ૭ ॥ દરમુકુલિતનેત્રયો
- ૯ તિરુચ્ચૈર્વિચિન્વન્ કિમપિ સ નિરપાયં તસ્વતાદ્વાત્મ્યમુક્તં । (ગરિમ)ગુણવિલાસં
શ્રીમહાનંદરૂપં કૃતિપયદિવસાન્વાવત્સરાનપ્યનૈષીત્ ॥ ૮ ॥ તતશ્ચ ॥ યં યં

- १० मंदरमध्यमानविलुत्प्रत्यर्षिपृथ्वीपतिक्षीरोदार्णवतः स..... चंडोऽपरोऽजायत ।
यत्राहर्निशमुज्जते निजवलक्ष्मापालसीमंतिनीवक्त्रा(क्रा)
- ११ भोजकदम्बकानि कति न व्याकोशलक्ष्मीं दधुः ॥ ९ ॥ तत्पाखंडविखंडितं परिभृशं-
श्रद्धार्द्धचूडामणिस्त्रातुं श्रीमद्वंतिखंडतिलको देवः स्वकी
- १२ यं पुरं । दत्त्वा तस्य कुमारपालनृपतेः सत्वोपदेशं मग(ता)षिष्टातारम ... ..
रणयोसपाविधि.....जितं ॥ १० ॥ युग्मं ॥ प...यंबरेद्यौरिव शशिवि
- १३ कला पद्मिनीर्वाकहीना कंदर्पोत्सारीतांगी रतिरिवक्मलेवातोर.....तांगी ।
जीमूतापालितेव.....पुत्री प्रियस्य मा-
- १४ गैती मार्गमस्मान्निदशगुरुगृहेऽपत्यतां प्राप्य नित्यं ॥ ११ ॥ समस्तसौंदर्यविवे-
कभूमिः प्रतापदेवी गुरुगंडपुत्री । ... वामूहेवेष्टिभू-
- १५ गर्त्तभवेवसीता ॥ १२ ॥ किं लावण्यमहासरः कमलिनी किं कामिनी श्रीपतेः
किं वा बालसरस्वती स्मररिपोः.....पुनः इत्थं या कविपुं-
- १६ गवैरहरहः श्लाघ्यान्वयातर्क्यते कल्याणप्रकरैकसंगमग्रहं सानंदनाभूतले ॥ १३ ॥
ये चत्वारः सुरपतिगुरोः सूनवः प्राबभूवन् पारावारा इव
- १७ वसुमतीमंडनं श्रीनिधानं । आद्यस्तेषामभवदपरादित्यनामा ततोऽभूद्धर्मादित्यो-
रिपुजनमनोराज्यदुर्दैवसिद्धः ॥ १४ ॥ ततश्च सोमेश्वरदे-
- १८ वनामाधर्माध्वनीतो दूरितानुपास्थः । तस्यानुजन्माजनिभास्करारुघः कंदर्पादूर्णा-
पहरूपमाप ॥ १५ ॥ श्रीकासीश्वरमालवक्षितिपतिश्रीसिद्ध
- १९ राजादिभिर्मूपालैरिह धर्मबंधुरिति यः संपूजितः श्रद्धया । श्रीमद्भाववृहस्पतिः
सजगतीवेद्यां हुताश्रमः पुत्रैर्वैदममैश्चतुर्भिरभवंद्वंघ
- २० : स्ववंभूरिव ॥ १६ ॥ देवानां त्रितयं चक्रे त्रिगुणात्मकमेव यः । विदधे वापि
सोपानं गात्रोत्सर्गस्य रोषसि ॥ १७ ॥ अत्रोतरेत्रिजगतीतिलका
- २१ यमानो देवः स्वयं सतपसां निधिमादिदेश । श्रीसोमनाथ इति तं रजनीचिरामे
स्वप्नेषु विश्वेश्वरराशिसंज्ञं ॥ १८ ॥ तात त्वमस्माकमि-
- २२ हावर्तीर्णस्त्रातुं निजस्थानकमुग्रतेजाः । अंशस्तदस्मिन्निविपरीतवृत्तान्निग्राहितारः
प्रमुणा त्वया ते ॥ १९ ॥ यमं ॥ संचितयन् वृत्तमिदं नि-
- २३ शायं प्रातः पुनस्तत् पतिनार्थितः सन् । उद्धर्तुमिच्छन्नमृतांशुसंस्थामायोवभूवाथ
सहस्ररश्मिः ॥ २० ॥ ज्योत्स्नाकलावानिव चंद्रमौलिः
- २४ शक्तिं त्रयीमर्क इवोरुतेजाः । अनन्यरूपप्रतिमानमूर्तिः प्रतापदेवी दयीतामुवाह
॥ २१ ॥ संक्रंदनाद्धसिनभाजि तस्मिन् याते दिवं

- २५ वीरकुमारपाले । भुमंगमात्रेण जितारिचक्रो बभूव राजाजयपालदेवः ॥ २२ ॥
श्रीसोमेश्वरलोकजीवितमहामुद्रापनाय स्थितिः प्रोद्ध
- २६ त्याजयपालदेवनृपतेः प्रौढावचस्तत्त्वतः । श्रीसोमस्थितिरुद्धताप्रभुरपि प्राज्ञेन येनेति
तं योग्यं गंडपदे चकार नृपतिः श्रीगंड
- २७ तिर्येश्वरं ॥ २३ ॥ श्रीमच्चतुर्जातकहारवल्लीविराजितो नायकतां प्रपद्य । रेजे
पिनाकीव वृषासनस्थः पुरंदराद्यैः समुपास्यमानः ॥ २४ ॥ त
- २८ स्मिन्नंशमध्यास्य कलवेशांगसंभवे । संहृत्य धर्मविद्विप्रा(ध्वा)न् राज्ञि याते निजं
पदं ॥ २५ ॥ तत्सूनुरभवद्राजामूलराजः प्रतापवान् ॥ सोपि
- २९ .... यैः पूजितं समपूजयत् ॥ २६ ॥ चौलुक्यराजान्वयपूजितस्य यस्यानुभावा-
दवलापि संख्ये । हम्मीरराजं तरसा जिगाय तस्मान्नकेपासनतः
- ३० ... (२७) स ययौ पितृवात्सल्यादिवोत्कस्मिदिवं शिशुः । ततः श्री-
भीमदेवोभूद्राज्यलक्ष्मीस्वयंवरः ॥ २८ ॥ क्षितीक्षप्रस्तोलमुकुटमणिदीप्रद्यु-
- ३१ .... श्रीपरिचरणनीराजितपदः । प्रतापज्वालाभिः प्रतारिपुपुरं दावद-
हनः प्रफुल्लयापाराश्रियमृदुवहद्योऽद्भुतमहाः ॥
- ३२ .... जगदेव इति प्रसिद्धः । यो बालपोतैः सहितंप्रयत्नाच्छ्रीभीमदेवं
समवर्द्धयच्च ॥ ३० ॥ यद्बाहुचंडद्वयमायते
- ३३ .... यथासीत् प्रथिराजराज्ञीराजीविनिजीवितशीतरोचिः ॥ ३१ ॥
तेनापिजगतीजिष्णुर्विष्णुपूजाप्रपंचवान् । मुक्ता ....
- ३४ .... (३२) .... सोमनाथस्य जगदेवमकारयत् मेघनादाभिधं श्रीमान्
.... ताय यः ॥ ३३ ॥ कृत्वा च मं(ड) ....
- ३५ ॥ .... प्रातीहारशिरोमणिः ॥ ३४ ॥ आदौतावदवाप्य राज्यपदवीं यः
कृत्यः चिंताभरव्यग्रोऽपि प्र ....
- ३६ ... तेतिमुहुरित्यादाय सत्पादरात्पुज्यं प्र .... यतिनाविद्यतिलकं
श्रीगंडवि(श्वे) ....
- ३७ .... वंशां श्रीविश्वेशः सोमराजस्य गेहे प्रासादस्याकारयंय .... ॥ ....
- ३८ ... यशावा ... कासारंये ... नित्यं वा सर्वकार्मुकोत्सव इति ...
- ३९ ... (परं)परानिरविशं यत्पादपंकेरुहश्रद्धाबंधुराज्यलाभव ...
- ४० ... लनीव बंधुराखिलाः के केन नीतिद्वहः ॥ ३६ ॥ चौडष्ट ...
- ४१ ... (सा)दप्रतिष्ठाम् । साम्ये विख्यातसंविद्वत्सकलसचि ...
- ४२ ... प्रियो इतिपतेः सौंदर्यमिदोमहालं कृ(ति) ....
- ४३ ... लमाच्ययाभिध इति श्रीगंडवि ...
- ४४ ... जीव । नीर्विग्रहस्यादा ...
- ४५ ... ॥ ल विधा ....

ભાષાન્તર

(૧) કલિયુગમાં કલ્પતરૂ સમાન શાશ્વત્ર ઐયરૂપી અત્યંત સુખના ઉદ્ધિના શશિ સમાન, અમરવાને એક જ હેતુ, જેની કલ્પાથી ત્રણ જગત બાગે છે અને નિદ્રા કરે છે અને જે ચંદ્રનું રક્ષણ કરનાર રસાયણ છે તે સોમેશ્વર તમારું ઐય કરો.

(૨) વિશ્વની વિપત્તિઓનું ઘન તિમિર હણવા ઉદય થતા ઇન્દુશ્રેણીની પ્રભાની આસપાસ બાણે કે કૂંદવાં હોય નહી તેવાં વિશ્વેશ્વરના ચરણની અતિ ઉજ્જવલ અને રમ્ય રક્ત આંગળીઓના નખનાં કિરણો તેના જગતની તમારી અખિત્ર બ્રાંતિના નાશ કરો.

(૩) હે સરસ્વતી માતા ! સર્વ પાપ હણનાર વિશ્વના સ્વામિ ગંડના ચરિતનું ઉપનિષદનું જ્યાંસુધી હું વર્ણન કરું ત્યાં સુધી પૂર્ણ વિકસેલા કમળ સમાન રમ્ય આ માડું મુખ અલંકારિત કર.

(૪-૫) કલિયુગમાં હુદ્દ નૃપો નીચે ધર્મ અદશ્ય થતો બેઠ, પિનાકપાણિયે પોતાનાં સ્થાનનો ઉદ્ધાર કરવાના અભિલાષથી સંકેત પ્રમાણે પોતાના અંશનું અવતરણ કરવા વિચાર કર્યો, અને કાન્યકુબ્જના રમ્ય દેશમાં ત્રણ યજ્ઞના અગ્નિને આહુતિ અર્પી પોતાનાં પાપનો નાશ કરનાર અને વેદના શ્લોકો કે વેદાન્ત મનનથી ચિતાનો અંત આલુનાર શ્રેષ્ઠ દ્વિજના ગૃહમાં જગતના કલ્યાણ અર્થે જ જન્મ લીધો.

(૬-૭) શ્રી વિશ્વનાથમાંથી અવતરેલો તપને નિધિ, પૂર્વના સંસ્કારથી ઔદ વિદ્યામાં બાલપણમાં અધ્યયન વિના નિપુણતા પ્રાપ્ત કરનાર અને મહાકાલદેવના મઠના ભક્તોના શિષ્ય આ દ્વિજ તપ માટે અવન્તિ ગયો.

(૮) વિશ્વના રૂપમાં ગુણોનું કારણ, અને શાશ્વત્ર સુખ રૂપ શ્રેષ્ઠ અવિનાશી તત્ત્વ સાથે પોતાની એકતા વિષે થોડાં મીથેલાં નેત્રોથી કઠિન ધ્યાનમાં આ બ્રાહ્મણે ધણા દિવસો બહારે ઘણાં વરસો ગાળ્યાં.

(૯) મન્દરાચલ ગિરિથી મન્થન થવાથી ક્ષુબ્ધ સાગર પેઠે શત્રુ નૃપ સમાન પયોદ્ધિમાંથી ... .. બીજો ચંદ્ર થયો તે અહર્નિશ પ્રકાશતો હોતો ત્યારે તેની સેનામાંના નૃપતિઓની પત્નીઓનાં અસંખ્ય વહનકમળમાં કયું મુખ પૂર્ણ વિકસેલા કુમુદનું સૌંદર્ય ધારણ ન કરતું ?

(૧૦) ચન્દ્રાર્ધે શિર પર ધારનાર અવન્તિનું ભૂષણ શંકરે, તેના પાખંડ મતથી થયેલી ભયંકરતાનો વિચાર કરીને પોતાનાં શહેરનું રક્ષણ કરવાના અભિલાષથી કુમારપાલ નૃપને અને મઠના અધિપતિને સત્ય ઉપદેશ આપ્યો.

(૧૧-૧૨-૧૩) દેવોના આ ગુરૂના ઘરમાં શશિ વિનાના સ્વર્ગ સમાન, સૂર્યવિનાના કમળ સમાન, કામદેવથી ત્યક્ત રતિ સમાન, કમલા (લક્ષ્મી) ... .. વાહણથી રક્ષિત સ્વયંવરમાં પોતાના પ્રિયતમને નિત્ય શોધતી પ્રતાપદેવી નામની પુત્રી જન્મી હતી. સર્વ રૂપ અને વિવેકના નિવાસ-સ્થાન ગુરૂ ગંડની પુત્રી ... .. યજ્ઞની ભૂમિમાંથી પ્રગટેલી સીતા સમાન હતી. ઉચ્ચ અન્વયની અને એક જ સ્થળે સંકીર્ણ સર્વસુખના નિવાસ સ્થાન રૂપ એવી તેણીની, સૌંદર્યના સરોવરમાં કમલિની શ્રીપતિ(વિષ્ણુ)ની પત્ની, બાળ સરસ્વતી અને રમરરિપુ(શંકર)ની ... .. એમ કવિવરો વિવિધ કલ્પનાઓ કરે છે.

(૧૪) સુરપતિના ગુરૂના ચાર પુત્રો પૃથ્વીના અલંકાર જેવા સાગર સમાન હતા અને સમસ્ત લક્ષ્મી અને યશનું નિવાસ સ્થાન હતા. તેમાં જ્યેષ્ઠ અપ્સારાદિત્ય હોતો તેમાંથી પોતાના શત્રુઓના મનોરથોના મહા હુદ્દેવ સમો ધર્માદિત્ય હોતો.

(૧૫) તેને ધર્મનો માર્ગ અનુસરનાર અને પાપથી અસ્પર્શિત સોમેશ્વરદેવ પુત્ર હોતો. તેનો અનુજ કામદેવનો રૂપ ઉતારનાર રૂપવાળો ભાસ્કર કહેવાતો હોતો.

(૧૬) શ્રી કાશીશ્વર, શ્રીમાલવપતિ, શ્રી સિદ્ધરાજ અને અન્ય નૃપો તેને ભૂમિ પર ધર્મનો નાયક માની તેની શ્રદ્ધાથી પૂજ કરતા. વેદી સમાન ભૂમિ પર અગ્નિ જેવા પ્રકાશિત અને ઉજ્જવળ શ્રી શાવમૃદસ્પતિ તેના વેદ સમાન ચાર પુત્રો સહિત પ્રજ્ઞા જેમ પૂજ સ્થાન થયો.

(૧૭) ભાવ બૃહસ્પતિએ સત્વ, રજસૂ અને તમસના ત્રણ ગુણોવાળા બ્રહ્મા, વિષ્ણુ અને શૂદ્ર એ દેવોની સ્થાપના કરી અને દેહોત્સર્ગના ક્રિયાને પગથીઆંની સીડી કરાવી.

(૧૮) તે દરમ્યાન ત્રિભુવનના ભૂષણ શ્રી સોમનાથે પ્રભાતે સ્વપ્નમાં વિશ્વેશ્વરરાશિ નામના મુનિને આજ્ઞા કરી.

(૧૯) હે બાળ ! તારા પોતાનો નિવાસ રક્ષવા અહીં જન્મેલો તું પ્રતાપી અને જ્યાંતિ વાળો મારો અંશ છે. આથી તું જે સમર્થ છે તે ધર્મ વિરૂદ્ધ આચારવાળા કે વિમુખજનોને શિક્ષા કરશે.

(૨૦) રાત્રે જે બન્યું તે પર મનન કરીને અને નિવાસના અધિપતિથી સવારે પ્રાર્થિત થઈને તે ઇન્દુવાળા પ્રભુના નિવાસને રક્ષવાના અભિલાષવાળો સહસ્રકિરણવાળા સૂર્ય સમાન પ્રકાશ્યો.

(૨૧) શિવ સમાન પ્રભા અને કળાવાળા, સૂર્ય સમાન તેજસ્વી અને અપ્રતિમ રૂપવાળા દેહવાળા તે વિશ્વેશ્વર રાશિએ ત્રણ શક્તિ (પ્રભાવ, મંત્ર અને ઉત્સાહ) સમાન તેની પત્ની પ્રતાપદેવીને પત્ની તરીકે અહુષ્ય કરી.

(૨૨) જ્યારે કુમારપાલ સ્વર્ગમાં ગયો અને અર્ધા ઇન્દ્રાસનનો ઉપભોગ કરતો ત્યારે જયપાલ જેનાં બ્રમર ઉંચાં કરવાથી જ માત્ર તેના શત્રુઓ નાશ પામતા તે નૃપ થયો.

(૨૩) (આ શ્લોક તદ્દન સ્પષ્ટ નથી પણ તેનો સાર જણાય છે કે)—જ્યારે જયપાલ નૃપની ઔઠ વાણીથી તે સ્થાનની પ્રજાને પ્રસન્ન કરવા માટે શ્રી સોમની સ્થિતિ ઉઢારી ત્યારે તે ગંડના પદ પર ગંડતીર્થસ્વર તરીકે નૃપથી સ્થાપિત થયો.

(૨૪) શ્રીમદ્ અતુર્ભવકના લતાના જેવા હારથી વિરાજિત અધિપતિ પદ પ્રાપ્ત કરીને વૃષના આસનવાળા, ઇન્દ્ર વગેરે દેવોથી પૂજવા શંકર જેવાજ સુંદર તે લાગતો.

(૨૫-૨૬) (શંકર)ની કલાના ન્હાના અંશમાંથી જન્મેલા, નન્દીશ સત્ત્વ પૂજથી સર્વ વિદ્ય હજીનારે નિજપદ પ્રાપ્ત કર્યું ત્યારે તેનો પુત્ર મૂલરાજ નૃપ જે ધર્મજ્ઞાની હતો અને વિજ્યાત હતો તે તેના પછી ગાદી પર આવ્યો. તે પણ પૂજતો ... .. જે પૂજતો ... ..

(૨૭) ચૌલુક્ય અન્વયથી પૂજતો હતો તેના પ્રભાવથી, એક નારી પણ હમીર નૃપ જે ... .. નો શુદ્ધમાં રહેલાઇથી પરાજય કરતી.

(૨૮) તેના પિતાને મળવાની ઉત્કંઠા હોય તેમ મૂલરાજ યૌવનમાં જ સ્વર્ગમાં ગયો. પછી ભીમદેવ રાજ્યશ્રીનો સ્વયંવરથી પતિ થયો.

(૨૯) નૃપોના મુગટમણિ સમાન, જેના ચરણ ... .. ની પ્રભાથી અલંકારિત થતા, જે શત્રુનાં જે શહેરોને પોતાના પ્રતાપની જવાબાથી દાવામ્મિ સરખો હતો, જે અતિ ચંચલ અને અદ્ભુત શક્તિ સંપન્ન હતો તેણે રાજ્યધુરી ધારણ કરી.

(૩૦) ... .. જગદેવ નામથી વિજ્યાત ... .. જેણે તેના બાલમિત્રો સહિત ભીમદેવને પ્રયત્નપૂર્વક સહાય કરી.

(૩૧) તેના બે દંડ સમાન હસ્ત ... .. (તે) મિથિરાજની કમળ સમાન રાણીને ઇન્દુ સમાન બન્યો.

(૩૨) તેનાથી પણ ... .. વિશ્વવિજેતા(=પૃથ્વીપર ઇન્દ્ર) વિષ્ણુની પૂજા મંજૂરી.

(૩૩) તે જે ધનિક હતો તેણે સોમનાથનું મેઘનાદ નામનું મંદિર બંધાવ્યું ... ..

(૩૪) મંડપ બંધાવી ... ..

(૩૫) રાજ્યપદવી પ્રાપ્ત કર્યો પછી તરત જ તે રાજસ્થિતિ(કાર્યો)ના વિચારમાં ગુંથાયો હતો છતાં ... .. મહાઆહરથી શ્રી ગંડરિશ્વેશ્વરની વારંવાર પૂજા કરતો. તે બ્રાહ્મણોના અલંકાર હતો અને પૂજ કરવા યોગ્ય હતો ... .. (આ પછીની ૮ પંક્તિઓ તદ્દન ઘસાઈ ગઈ છે અને તે વાંચી શકાતી નથી).

नं० १०६

त्रिभुवनपालनुं दानपत्र^१

(वक्रम संवत् १२८८ चैत्र शुद्ध ६ सोमवार.)

अक्षरान्तर

पतरुं पहेलुं

- १ स्वास्ति राजावलीपूर्ववत्समत्सराजावलीसमलंकृतमहाराजाधिराजपरमेश्वरपरमभट्टा-
रकचौलुक्यकु-
- २ लकमलविकासैनकमार्तंड श्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्री-
चामुंडराज-
- ३ देवपादानुध्यात महाराजाधिराजपरमेश्वर श्रीवल्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजा
धिराजपर-
- ४ मेश्वरश्रीदुर्लभराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वरश्रीमद्रीमदेवपादानुध्यात-
महा-
- ५ राजाधिराजपरमेश्वरत्रैलोक्यमल्ल श्रीकर्णदेवपादानुध्यातमहाराजाधिराजपरमेश्वर-
परमभ-
- ६ द्वारक अबन्तीनाथत्रिभुवनगंडर्बरकजिष्णुसिद्धचक्रवर्ति श्रीजयसिंहदेवपादानुध्या-
तमहाराजा-
- ७ धिराजपरमेश्वरपरमभट्टारकस्वभुज विक्रमरणांगणविनिर्जितशाकंभरीभूपाल श्रीकुमा-
रपाल-
- ८ देवपादानुध्यातमहाराजाधिराज परमेश्वरपरमभट्टारकमहामहेश्वर प्रबलबाहुदंडद-
र्परूप-
- ९ कंदर्पहेलाकरदीकृतसपादलक्षक्षमापाल श्रीअजयपालदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
राजपर-
- १० मेश्वरआहवपराभूत दुर्जयगर्जनकाधिराजश्रीमूलराजदेवपादानुध्यातमहाराजाधि-
राजप-
- ११ रमेश्वरपरमभट्टारक अभिनवसिद्धराजसप्तमचक्रवर्तिश्रीमद्रीमदेवपादानुध्यातमहारा-
जाधि-
- १२ राजपरमेश्वरपरमभट्टारकसौर्योदार्यगांभीर्यादिगुणालंकृत श्रीत्रिभुवन पालदेवः स्व-
भुज्यमा-

१ छ. अ. वे. ६ पा. २०८ अ. शुद्ध २ पतरांनुं भाप ११"×१३ १" त्रिभि-जैन देवनागरी स्थिति
सुरक्षित छ. १ पं. १२ वांयो शौर्योः ६ पं. १६ वांयो फाल्गु; भावास्यायां. पं. २० वांयो काष्ठ; दंडद
छ. १६

- १३ नविषयपथकदंडाहीपथकयोरन्तर्वाचिनः समस्तराजपुरुषान् ब्राह्मणोत्तरांस्तन्निगु-
क्ताधिकारिणो
- १४ जनपदांश्च बोधयत्यस्तु वः संविदितं यथा ॥ श्रीमद्विक्रमादित्योत्पादितसंवत्सर-
शतेषु द्वादशसु नव-
- १५ नवत्युत्तरेषु चैत्रमासीयशुक्लपष्ठ्यां सोमवारेऽत्रांस्कतोऽपि संवत् १२९९ वर्षे चैत्र-
शुदि ६ सोमेऽ-
- १६ स्यां संवत्सरमासपक्षवारपूर्विकायां सां०लौ० फागुणमासीयअमावास्यायां संजा-
तसूर्यग्रहणपर्वणि
- १७ संकष्टितात् तिथाबधेद् श्रीमदणहिल्लपाटके स्नात्वा चराचरगुरुं भगवंतं भवानी-
पतिमभ्यर्च्य संसा-
- १८ रासारतां विचिंत्य नलिनीदलगतजललवतरलतरं प्राणितव्यमाकलय्य ऐहिकामुष्मिकं
फलमंगी-
- १९ कृत्य पित्रोरात्मनश्च पुण्यशोभिवृद्धये भांषरग्रामराजपुरिग्रामौ स्वसीमा
[पर्यन्तौ सवृक्ष]
- २० मालाकुलकाष्टतृणोदकोपेतौ सहिरण्यभागभोगसदंडौ दशापराधौ [सर्वादायत]

पतरुं बीजुं

- १ मेतौ नवनिधानसहितौ पूर्वप्रदत्तदेवदायब्रह्मदायवर्जं राणा० श्रीलुणपसा ....
माऊल-
- २ तलपदे स्वीयमातृ० राज्ञी श्रीसलखणदेविश्रेयोऽर्थकारितसत्रागारे कार्पटिकानां
भोजनार्थं शासनोदकपूर्व.
- ३ मस्माभिः प्रदत्तौ ॥ भांषरग्रामस्याघाटा यथा ॥ पूर्वस्यां कुरलीग्रामदासयजग्रा-
मयोः सीमायां सीमा । दक्षिणस्यां
- ४ कुरलीग्रामत्रिमग्रामयोः सीमायां सीमा । पश्चिमायां अरठउरग्रामउंझाग्रामयोः
सीमायां सीमा । उत्तरस्यां
- ५ उंझाग्रामदासयजग्रामकाम्बलीग्रामाणां सीमायां सीमा ॥ राजपुरिग्रामस्याघाटा
यथा ॥ पूर्वस्यां कूलाव [सण]
- ६ ग्रामडांगरौआग्रामयोः सीमायां सीमा । आग्नेयकोणे चंडावसणग्राम इंद्रावडग्रा-
मयोः सीमायां सीमा ।
- ७ दक्षिणस्यां आहीराणाग्रामसीमायां सीमा । पश्चिमायां सिरसाविनंदावसणग्रामयोः
सीमायां सीमा । बायव्य.

- ८ कोणे उंटऊयासिरसाविग्रामयोः सीमायां सीमा । उत्तरस्यां नंदावसणग्रामसी-
मायां सीमा । ईशानको-
- ९ णे कुईयलग्रामसीमायां सीमा ॥ एवममीभिराषाटैरुपलाक्षितौ ग्रामावेताववगम्य
तन्निवासिजन-
- १० पदैर्यथादीयमानदानीभोगप्रभृतिकं सदाज्ञाश्रवणविधेयैर्मूत्वाऽमुष्मै सत्रागाराय समु
[प]नेतव्यं ॥ सामा-
- ११ न्यं चैतत्पुण्यफलं मत्वास्मद्वंशजैरन्यैरपि भाविभोक्तृभिरस्मत्प्रदत्तधर्मदायोऽयमनु-
मंतव्यः । पालनीय-
- १२ अथ । उक्तं च भगवता व्यासेन ॥ षष्टिर्वर्षसहस्राणि स्वर्गो तिष्ठति भूमिदः ।
आलेता चानुमंता च तान्येव नरकं व-
- १३ सेत् ॥ १ याता यांति महीभुजः क्षितिमिमां यास्यंति भुक्त्वाऽखिलां नो याता
न च याति यास्यति नवा केनाऽ-
- १४ पि सार्द्धं धरा । यत्किंचिद्भुवि तद्विनाशि सकलं कीर्त्तिः परं स्थायिनी मत्सैवं
वसुधाधिपाः परकृता लोप्यान
- १५ सत्कीर्त्तयः ॥ २ बहुभिर्वसुधा मुक्ता राजभिः सगरादिभिः । यस्य यस्य यदा भूमी
तस्य तस्य तदा फलम् ॥ ३ ॥
- १६ लिखितमिदं शासनं कायस्थान्वयप्रसूतदंडं सातिकुमारमुत आक्षपटालिक ठ०
सोमसिंहेन ॥ ६ ॥
- १७ दूतकोऽत्र ठ० श्रीवयजलेदव इति शासनमिदं मांडल्यां श्रीमूलेश्वरदेवम [भ्यर्च्य]
- १८ स्थानपति श्रीवेदगर्भराशेः समप्पितमिति ततोऽनेन तथैतदीयसंतानपरंपरयाऽपि
आचंद्रार्कं अन-
- १९ योर्ग्रामयोरायपदं सत्रागारेऽस्मिन् उपयुक्तं कार्यं ॥ कल्याणमस्तु साधूनां ॥ छ ॥
॥ छ ॥ छ ॥ अनयोर्ग्रामो-
- २० मयोः सीमायां तांबुलिकवणिज्यारकपथिकप्रभृतीनां मध्यात् यः कोपि चौरैर्गृह्यते
तस्य प्र-
- २१ तिकार अनयोर्ग्रामयोः सत्कभोत्कारपार्श्वात् प्रतीतिः ॥
- २२ लब्ध्या ॥ उद्धलागभागो नहि ॥

श्रीत्रिभुवनपालदेवस्य

૧ પ્રસ્તાવના—

- (અ) વંશાવલી:—પહેલા ૧૧ રાજા મૂલરાજ ૧ થી ભીમદેવ ૨ સુધી. વિક્રમ સંવત્ ૧૨૯૬ ના નં. ૯ પ્રમાણે છે. વધારામાં રાજા (૧૨) મો ત્રિભુવનપાલદેવ છે.
- (બ) અણહિલપાટકનો ત્રિભુવનપાલ વિષય અને દંડાહીપથકના રાજપુરો અને નિવા-સીઓને વિક્રમ સંવત ૧૨૯૯ ચૈત્ર સુદી ૬ સોમવારે નીચેનું ફાત જોને માટે તેણે તેજ વર્ષના ફાલ્ગુન માસની અમાસે સૂર્યચંદ્ર વેળાએ સંકલ્પ કરેલો તે બહેર ઠરે છે.

૨ દાનની વસ્તુ—

- (૧) ભાંપહર ગામ. તેની સીમા:—

- (અ) પૂર્વે કુરલી અને દાસચજ ગામો
 (બ) દક્ષિણે કુરલી ત્રિભુ ગામો
 (ક) પશ્ચિમે અરઠોર અને ઉંઝા, ગામો
 (ડ) ઉત્તરે ઉંઝા, દાસચજ અને કાંમલી ગામો

- (૨) રાજપુરી ગામ. તેની સીમા:—

- પૂર્વે ઉલાવ(સણ) ને દાંગરોઆ
 દક્ષિણ પૂર્વે ચંડાવસણ અને ઈન્દ્રાવાડા ગામો
 દક્ષિણે અહીરાણા ગામ
 પશ્ચિમે સિરસાવિ અને નન્દાવસણ ગામો
 ઉત્તર પશ્ચિમે ઉણ્ડીયા અને સિરસાવિ ગામો
 ઉત્તરે નન્દાવસણ ગામ
 ઉત્તરે પૂર્વે કુઈલિય ગામ

૩ દાનનો આશય:—

રાણા લૂણપસાગિએ તેની માતા રાણી સલખદેવીના પૂણ્યાર્થે માઉલના તલપદમાં બાંધેલા સત્રાગારમાં કાર્પટિકોના ભોજનાર્થે.

૪ રાજપુરો—

લેખક અને દ્રવક ભીમદેવના વિક્રમ સંવત ૧૨૯૬ નં. ૯ ના પ્રમાણે.

૫ અનુલેખ—

અનુલેખમાં જણાવે છે કે આ શાસન મંડલીમાં શૈવ મઠના સ્થાનપતિ શ્રીવદ્-ગર્ભ રાશિને અર્પણ થયું અને તે અને તેના વંશજોને દ્રુષ્ટીઓ નીમ્યા છે. એક વધારાનો અનુલેખ ઉમેરે છે કે તે બે ગામના માલીકો તેની સીમામાં થની લૂંટફાટ માટે જવાબદાર છે.

